NICOLAE
DELEANU
NEDEIA
DIN POIANA MIRESEI

NICOLAE DELEANU

NEDEIA
DIN
POIANA MIRESEI

ROMAN

★ ★

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTA

Coperta: *Trofim Brînză*

Volumul al doilea din ciclul „Minerii de la Jiu".

CAPITOLUL I

LA ÎMPĂRATUL DE LA VIANA

Răzimat într-o parîmă înfiptă la cheiul portului Orşova, Radu Zăican sta în adăstarea vaporaşului dinspre cetatea de scaun a habsburgilor.

Vasul trebuia să sosească de mult, cu încărcături pentru Ţara Romînească. Întîrziase. Acum, o uşoară forfotă de vameşi dăduse semn că aşteptarea nu va mai fi lungă. Cînd va ajunge aici, în portul cel mai de răsărit al împărăţiei, nava Lloydului austriac va face popas şi descărcare — apoi cale întoarsă pînă la celălalt capăt de ţară. Asta pentru că stîncile de devale, de la Porţile de Fier, nebiruite încă de mîna omenească, pun zăgaz drumului plutitor către Marea cea Neagră.

Marfa — oameni, baloturi şi scule — se va strecura în căruţe şi droşci pînă la schela Vîrciorovei valahe. De acolo va fi urcată pe alt vapor, al aceleeaşi societăţi de transporturi dunărene şi va pluti către ghirlanda porturilor ce se înşiruie de-a lungul celor două maluri ale bătrînului fluviu.

Era în toamna anului 1846.

Radu Zăican picase la Orşova de două zile. Pornise de o săptămînă din Petrila şi bătuse cale grea

pe jos. Străbătuse munții Vîlcanului și văile Mehedinților. Se hrănise din merindare, dar și din ce găsise pe la stînele cu sălașuri întîrziate. Firul repede al Cernei îl coborîse cu pași tot atît de iuți pe cît de neobosite fuseseră vălurelele rîului înspumat de neastîmpăr. Voinicul nu-și îngăduise zăbavă. Dar de cînd a sosit aici, conăcește mereu — mai stînd, mai cercetînd ce-i vrednic de văzut.

Dincolo de lumina apei tremurînde se înalță spinările munților din țara sîrbească. La poalele lor se ridică fortul Elisabeta, cu ziduri și străvechi bastioane. Pe lîngă ele se strecoară un drum săpat sub stîncă, durat de veacuri.

„De bună-seamă, acesta va fi fiind drumul pomenit de dascălul Maior în cartea pe care am buchisit-o de atîtea ori cu domnul părinte. Pe acolo vor fi trecut cîndva legioanele romane"... gîndește Zăican privind departe, peste volbura fluviului.

Puțin mai jos, la mijlocul apei, valurile scaldă un ostrov lunguieț. Este insula Ada-Kaleh, întăritură otomană. Are case turtite, geamie cu minaret și ziduri cetățuite cît e malul de întins. Din mijlocul lor se înalță semeț un turn subțire și cu ochi de ferestre la cele cinci caturi. Sînt ochii veghetori ai osmanlîilor. La țărmul dinspre miazănoapte, într-o spărtură a meterezului, se află o schelă micuță, cu ponton de lemn. Se văd desprinzîndu-se bărci de pescari. Lopătari cu fesuri roșii vîslesc spre țărmul împărăției creștine. În zare se pierde cetatea Cladovei turcești.

De partea astălaltă a Dunării munții sînt abrupți. De la o fugă de cal ei cotesc la stînga, dăruind vederii stînca pe care Baba Dochia și-a lăsat cele șapte cojoace. Alături, pe creasta muntelui Alion, se mai văd urmele unor așezări de tunari austriaci.

Tolănit pe desaga cu de-ale gurii, cu straie de schimb și alte lucruri de trebuință unei lungi drumeții, Zăican desfăcu merindarea, o agăță de parîmă, scotoci afund, scoase pită și slană și începu să du-

mice tăcut și apăsat. Mărgelele albe ale dinților jucau domol, ca-n pas de horă bătrînească.

Minerul de azi, ciobanul de altădată, înnoptase aici, pe cheiul de bîrne și piatră, învălit în cojocul de-acasă și cu căciula trasă pe urechi. Între ațipiri iepurești numărase stelele și însăilase frînturi de gînduri. Acum, în plină zi, încă se mai întreba cu un fior de îngrijorare dacă va izbîndi la drumul acesta spinos. Nu se sumețise prea mult cutezînd să pornească pe un făgaș la capătul căruia s-ar putea să afle cea mai grozavă dezamăgire? Nu greșise sfătuind pe oameni să mai aștepte și să mai tragă la carul răbdării? El îi povățuise cu cel mai curat cuget. Îi îndemnase să aibă încredere în bunăvoința slăvitului împărat. Dar dacă împăratul nu se va potrivi la mintea lui? — se chinuia acum, trecîndu-și palma grea peste fruntea îngîndurată. Dacă măritul crai nu-l va primi, ori îl va asculta cu scîrbă, ca pe un cioban, cum arată în straiele astea munțenești? N-ar fi fost mai bine dacă lăsa cojoacele acasă și se îmbrăca în haina firavă de miner? Nu, n-ar fi fost mai bine! — își răspundea singur. N-ar fi fost mai bine pentru că băiețul nu-i țăran, așa că nu poate avea împuternicirea obștiilor în numele cărora se va înfățișa el craiului țării, cu jalba de oborîre a urbariilor și roboatelor.

Radu sta și cumpănea: „Oare, ce mi-s eu? Țăran iobag, ori băieș liber la minele de cărbuni? Sînt și una și alta — dar parcă tot mai mult sînt băieș! Eu nu lucru la arătură, nici la stînă, nici la pădure... Scot cărbune pentru domni și primesc sîmbrie. Dregătorii curții grofești nu mă mai vînează pentru roboată. Mă străduiesc să dau viață unui lăcaș de școală în Petrila noastră — pentru ce? Pentru ca pruncii neamului nostru să învețe a sloveni; pentru ca rumînii să se ridice din bezna veacurilor, cum bine ne îndeamnă dascălul Șincai: să-și scuture pleava de pe opinci și să se înalțe precum celelalte neamuri din împărăția aceasta; să nu mai fie primiți

la mină doar ca vite de tras la vagonaşe şi ca pălmaşi la munci batjocorite şi rău plătite ; să fie şi ei mineri, ştaigări [1], meşteşugari cu fală... Al naibii zănat [2] şi băieşitul ăsta ! Cum o dau, cum o sucesc, tot la el mi-i gîndul ! Parcă de cînd lumea m-am născut miner cu toporişca într-o mînă şi cu lămpaşul în cealaltă... Parcă n-am ciobănit atîta amar de ani pe toate plaiurile haţegane — şi dincolo de ele. Am uitat strunga şi torina ? jîntiţa şi caşul ? obielele şi ţundra ?"

Zăican se însenină amintindu-şi de oiţele şi băcitele de altădată, de dulăii şi urşii de pe costişa Bucurei, de jderii şi piţigoii luminişurilor de pădure... Îi era drag mineritul, dar într-un colţ al sufletului neastîmpărat rămăsese cu un of pentru viaţa de pe înălţimile munţilor.

„A-bună-samă că tot ţăran mă aflu şi după aceşti şapte ani de trudă în scorburile din care scot cărbuni ! D-apăi cum ! Iată-mă-s pe drumul către Viana... Vreau să mă iau de piept, acolo, pentru rînduiala vechilor noastre drepturi şi privileghiuri încălcate de grofi. Nevolnic sînt dacă mă amărăsc cu gînduri rele ! Cine pleacă la război cu inima îndoită — mai bine rămîie acas', să toace pe vătrai cu draga şi cu mîţa, dacă-i sînt de lipsă... Am să răzbesc ! Am să izbîndesc ! Petrilenii şi toată valea Jiului, ba şi a Streiului, aşteaptă izbăvirea : munţii, păşunile şi pădurile noastre, înapoi ! Împăratul nu ne va lăsa !" — încheie băieşul din Petrila şirul amestecatelor gînduri.

Isprăvind prînzul ciobănesc, Radu Zăican împătuni în ştergar roata pitei care trebuia să-i ajungă multe zile. Strînse brăcinile desagei, se ridică de la locul său şi păşi spre malul Dunării — depărtare

---

[1] Supraveghetori.
[2] Meşteşug.

doar cît arunci cu praştia. Se opri la marginea schelei care zăgăzuia valurile şi îşi încordă auzul.

Tînăr, înalt şi bine întrupat, cu căciula mocănească lată şi stufoasă, cu cojoc miţos atîrnînd pînă spre glezne, cu cizme noi cumpărate de la bolta prăvăliaşului Kardos din Petrila, cu uitătură adîncă, ţîşnită de sub fruntea lată, Radu era chipeş cît o cătană împărătească. Încremenit în pragul apei care i se zbuciuma la picioare, băieşul de pe Jiu părea umbra nesfîrşită a bradului ce străjuia singuratic pe stînca muntelui dimpotrivă.

Un timonier neamţ se îndreaptă spre el. Matelotul coborîse de pe un şlep tras la malul Dunării. Era rotofei şi voios. Găitanele aurii de pe umerii şi mînecile vestonului îl împodobeau ca pe un cal de ginere. Neamţul începu să dea tîrcoale Zăicanului, minunîndu-se de înfăţişarea pietroasă a omului de la munte. L-ar fi întrebat ceva, dar se răzgîndi : ce să-şi mai strice vorba cu un urs !

Radu bagă seama la mişcarea din juru-i abia cînd un turculeţ i se propti în faţă şi îl pofti să cumpere un somotei cît braţul. La plecăciunile şi cuvintele încîlcite ale puiului de pe ostrov, petrileanul îi răspunse jimbînd ochii întrebători : cine Dumnezeu a mai văzut peşte cu mustăţi mai lungi decît ale bacilor mărgineni ? Şi unde să-l frig ? Pe lespezile portului ?

Apoi omul tresări : se auzi din sus glas de sirenă. Semn că vaporul era aproape. Radu cunoştea acest glas de pe cînd, cioban fiind, coborîse într-o toamnă cu turmele baciului său pînă la Calafatul oltenesc, iar stăpînul vînduse sterpele unor negustori turci de la cetatea Diiului, — Vidinului cum s-ar zice.

Pufăind, clipocind apa şi lăsînd dîră albă în urmă-i, vasul „Austria Felix" se apropia de debarcader. Radu nu înţelegea cum se putea mişca ditamai căsoaie fără pînze şi fără vîsle... În jos, mai vine treaba — că o duce şuvoiul. Dar în susul apei ! ?

Pe puntea vaporului apărură domni şi doamne, boierime îmbrăcată fel şi chip, care turceşte, care evropeneşte : unii cu işlic, alţii cu jobenuri ; unii cu giubele, alţii cu rocuri şi pantaloni strîmţi şi cadrilaţi. Erau veseli. Bărbaţii cei tineri salutau scoţînd ţilindrele. Cei cu işlice pe cap — bătrînii boieri — dădeau numai din mîini : ar fi vrut, dar nu puteau ridica oalele de postav de pe cap... Cucoanele şi jupîniţele fluturau batiste colorate.

Cu poză ostăşească, căpitanul, secundul şi marinarii se rînduiră pe punte şi încremeniră cu degetele la chipie şi berete. Se închinau zgripţorului cu două capete, stema împărăţiei austriace. Dihania era zugrăvită pe zidul din faţa clădirii făloase a căpităniei. Acolo se aflau vama, forşpanul [1], comandirul tistului [2] de honvezi şi cîţiva cancelarişti de la varmeghia [3] Severinului.

În mica schelă dunăreană începu forfota. Călători nu erau mulţi. Domnime şi neguţători greci şi valahi. Vasul părea şi el micuţ. Dar din cală ca şi de pe puntea de jos mateloţii coborîră munţi de mărfuri aşezate în lăzi şi saci. O macara lăsa pe chei maşini nemaivăzute de Zăican : pluguri de fier, grape şi alte unelte. Cu bagajele claie peste ei, călătorii — unii însoţiţi de slujitori — se urcară în căruţe şi plecară în goana cailor iuţi ca aripele de vînt, pe drumul care urmează cursul stîng al fluviului, spre Prinţipatul Valahiei, al cărui hotar era numai la o jumătate de poştă.

Cînd zarva de pe chei se potoli, Radu Zăican începu să dea tîrcoale vaporului, după care se duse la clădirea căpităniei şi întrebă de preţul biletului pînă la Viena. Preţul era cam sărat. Drumeţul avea creiţari destui în şerparul de piele şi în buzunările dinăuntru ale pieptarului de lînă, dar se codea.

---

[1] Corect : Vorspann : serviciul de poştă.
[2] Mică unitate militară.
[3] District.

Un marinar îi grăi pe limba ardelenească, apoi Zăican se pomeni tocmit pe vapor, bun la de toate, cu plata în hrană pînă la orașul de scaun împărătesc. Ridică desagii de pe chei, trecu podișca de legătură și așeză povara într-un ungher care îi va folosi drept culcuș. Un ștab mai mare peste mateloți îi puse în mîini o mătură, o găleată și rupturi de pînză de sac: pentru curățatul și spălatul punților.

După ce sfîrși treaba asta, Radu fu pus să care cărbuni cu coșul, de la o magazie de pe chei. Erau cărbuni de Mehadia, de soi prost, buni însă pentru cazanele vaporului. Îi duse în spinare cu dispreț: ehe! ce fain este cărbunele de Petrila!...

Sosiră apoi în aceleași droșci și căruțe, și cu aceeași zarvă de clopoței și sudălmi de chirigii olteni, călători „din țară" care plecau spre Budapesta, Viena și Paris. Era o lume pestriță: boieroaice și boieri valahi; negustori greci, armeni și romîni; un consul englez, lung și subțire ca un țipar, cu barbete învoalte, cu slugă în livrea dungată și cu maldăr de cufere sigilate; un pașă înconjurat de ofițeri cu fesuri și ieniceri cu săbiile covrigate; iar la urmă se iviră dintr-o baracă de lemn, mai mult dosindu-se, cîțiva lucrători șvabi și unguri, care fură înțărcuiți între maldăre de grinzi aflate la coada vasului.

Tîrziu, cînd toată lumea fu îmbarcată, „Austria Felix" mugi și se puse în mișcare înturnîndu-se către drumul de unde venise. Zăican se afla jos, în sala mașinilor. Le iscodea. „Acum înțeleg! își zise el. În căldarea asta bine astupată fierbe apa întocmai ca la povarnă. Abureala iese cu putere din cazan și mișcă roata cu dinți, care la rîndul ei învîrte osia celor două roți cu lopeți, precum la morile țărănești. Roțile calcă apa în jos dar și împotriva curgerii — și gata! Strașnică mahinărie!"

A doua zi vaporul făcu popas la schela Baziaș. Zăican încărcă și de aici, ore întregi, saci grei cu

cărbune de Steierdorf. După cum fusese porunca, sacii îi deşertă jos, în burta vasului, dar fără să amestece cărbunele acesta cu cel de Mehadia. Radu înţelese pentru ce: cărbunele de Anina era tare ca piatra, negru tuci şi cu strălucire metalice. Pesemne mai bun chiar decît cel din Petrila! Un marinar de pe vas îl lămuri că, fiind de soi rar, acest cărbune va fi dus departe şi folosit la flota de război din Adriatica.

După escala de la Baziaş petrileanul găsi şi timp de odihnă. Sta pe puntea de jos şi privea încordat lupta vaporului cu valurile spumoase ale Dunării. Fluviul ieşea din strîmtoarea munţilor.

Pe puntea de sus era forfotă de cuconiţe şi boieri tineri. Boierii purtau pelerine lungi petrecute peste tot corpul. Părul bogat şi bărbile îngrijite fluturau, ca şi pelerinele, în bătaia vîntului. Boieroaicele erau vestmîntate ca cepele. Din dreptul taliilor curmate ca la viespe, rochiile ţîşneau în lături, largi şi înflorate, iar sub poale se zăreau puzderie de fuste albe şi dantelate. Zăican le vedea de pe puntea de jos şi mai-mai să le numere foile... Boierii şi femeiuştele chicoteau. Aveau şi de ce: vîntul sufla poalele rochiilor, le zbura pînă peste genunchi şi dezvelea izmenele lungi, tivite cu broderii şi panglici. Boieroaicele păreau ruşinate — şi nu prea. Îmbujorate, se întorceau cu spatele împotrivă. Dar şi acolo vîntul făcea aceleaşi pozne. Domnii rîdeau zgomotos şi cercau să dea cîte o mînă de ajutor... Doamnelor? Vîntului?

Icoana momîrlancelor de la hore şi nedei străfulgeră amintirea băieşului. Şi pe plaiurile munţilor suflă vînturi glumeţe cu catrinţele şi gleznele frumoaselor, dar parcă vîntoasele — ori fetele? — sînt mai sfioase. Ba şi feciorii! Au minte mai puţintică decît boierii şi boieroaicele astea, însă mai sănătoasă. N-a mînţit cine a spus că mintea bună este ca şi cămaşa: oricît de subţire ar fi, acoperă ruşinea!

La un cot de mal suflul se mai potoli. Radu trase cu urechea să asculte glasul boierilor. Grăiau o limbă curioasă : un cuvînt romînesc şi un cuvînt de alt fel, necunoscut fostului cioban de pe Parîng. Vorba învrîstată era nici ungurească, nici cehească, nici poleacă şi nici nemţească — că Zăican prinsese la Petrila, de la ortacii întru băieşit, sunetul fiecăreia. Şi nici turcească nu era.

După un timp, zarva de pe puntea de sus încetă. Boierii coborîseră la sala de mese. Doar la grilajul din marginea punţii, drept deasupra lui Zăican, mai rămăseseră două fiinţe. Erau consulul englez care se urcase la Orşova, şi o coconiţă valahă, frumoasă ca un curcubeu. Obrajii ei erau dreşi cu spoieli, întocmai ca o casă proaspăt vopsită de Paşti. Gingaşă şi zglobie, boieroaica se învîrtea în jurul englezului şi sporovăia într-un grai şi mai curios. Meliţa de zor, parcă o muşcase albina de limbă. Se prelingea pe lîngă bărbat, se întorcea către el ca nalba după soare, însă oriunde se înturna — consulul rămînea tot ţapăn şi gînditor. Nici nu clipea.

— Muierea limbută la om tăcut, e ca toaca la biserică, cugetă petrileanul. Dar şi el : a dracului liftă ! Mîndru ca un Ducipal !

Nobila doamnă de pe puntea de sus tăcu fără veste, parcă ar fi ajuns pînă la ea gîndurile băieşului. Se opri ca moara cînd îi iei apa. Era înciudată. Se învîrti în tocul pantofiorului, întoarse spatele celui care primise dragostea ca un sloi de gheaţă în toamna recę — şi-i slobozi englezului o vorbă romînească :

— Nătărăule ! apoi alergă către prora vasului.

Zăican scuipă. Se trase deoparte şi începu să privească iar valurile care izbeau vaporul la tribord. Se pierdu cu mintea în ascunzişurile gîndurilor. Încercă să lege între ele nişte cuvinte de mult ticluite, pe care credea că le va rosti la Viena, măritului împărat.

Tresări, bătut ușor pe umăr. Cînd se întoarse, se pomeni în fața unui boier valah pe care îl văzuse și mai adineauri, la joaca de pe puntea de sus.

Tînăr, de statură mijlocie, bine legat, îmbrăcat cu pantaloni cafenii care stăteau drepți pe picior, întinși de bentițe petrecute pe sub pantofi de lac, cu haină de catifea, cu cravată mare, lată, răsucită de două ori în jurul gîtului — boierul era tare frumos. O barbă neagră, rotundă, încadra un chip tuciuriu, cu trăsături subțiri și plăcute. Ochii negri ca smoala luceau plini de viață.

— De unde ești, omule?

— De la Petrila.

— Unde vine asta?

— În țara Hațegului.

— Pe Jiu?

— Pe Jieț.

Boierul zărise de sus, de pe punte, făptura Radului în straiele albe, muntenești, mînjite pe alocuri de praful cărbunelui. Coborîse să afle ce căta acest țăran romîn pe vaporul pornit să străbată tot lungul Dunării. Astfel de călător nu mai pomenise niciodată „Austria Felix". Radu îi atrăsese luarea-aminte și prin statura lui masivă. Acum boierul îi admira fața pietroasă și privirea pătrunzătoare.

— Și încotro mergi?

— La împăratul!

Domnul cu barbă făcu ochii mari. Își aduse aminte de Horia și zîmbi cu bunăvoință.

— Ești cioban?

— Fost-am. Amu mi-s băieș.

— Tăciunar, adică...

— Ba! Tăciunari ne zîce domnul Bariț la gazetul său. Dar ăia-s cei ce lucră la pădure, la cărbunii de lemn. Noi, cei din Petrila, sîntem băieși, sau cum se mai zice într-alt chip: mineri.

Celălalt rămase uimit auzind că omul în straie țărănești vorbește de Bariț și de gazeta din Brașov.

Găsi de cuviinţă să-l întrebe de nume şi apoi să-l descoase despre stările de lucruri de peste munţi.

— Mă cheamă Radu Zăican, domnule... şi minerul se opri. Să-mi fie cu iertare că nu vă pot spune *măria voastră*, cum sîntem noi sîlniciţi să agrăim grofilor. Şi domnia ta eşti boier, văz bine. Numai că vei fi avînd osebită sămînţă la minte... Aşa se pare, de vreme ce taineşti cu prostimea... încheie Radu şi aşteptă urmarea.

— Radule Zăicane, zi-mi numai „domnule". E mai bine aşa, îl încurajă boierul. Apoi îl bătu prietenește pe umăr. Băieşul zîmbi uşor, cu ochi neîncrezători.

Un sunet prelung de sirenă le întrerupse sfatul. „Austria Felix!" ajunsese din urmă un convoi de caice, ghimii şi şlepuri care înaintau încet, remorcate şi încărcate pînă sus. Duceau spre inima Europei marfă romînească. Vite şi stive de cherestea. Pe puntea lată a şlepului din faţă se aflau puzderie de cornute mari. Se auzea mugetul dobitoacelor.

— Sărmanele, de ce nu le-o fi ducînd pe picioare? grăi Radu mai mult pentru sine. Pe drum de ţară ar mai înşfăca o gură de iarbă, că pe lîngă şanţuri firişoarele nu-s uscate încă...

— Nu se poate, fu răspunsul pe care nici nu-l aştepta. Capitalul, banul adică — încercă să lămurească boierul — cere grabă la toate. La lucru, ca şi la transportul mărfurilor. Altfel scade din cîştig...

Radu înţelese sau ba, dar nu zise nimic. Se uita cu coada ochiului la domnul care îi vorbise despre „capital", ca altădată Horváth Şandor despre „capitalismus". Îşi înghiţi un răspuns.

„Austria Felix!" ocoli convoiul, dar curînd dădu iar glas de sirenă. Se încrucişa cu un vapor mare, numai cu mărfuri. La proră sta scris cu litere albe numele vasului: „Saturnus". Era plin cu lăzi.

— Vezi tu Zăicane? Din vitele pe care le vin-

dem noi, străinii ne trimit conserve şi piei frumos argăsite şi colorate. Din lemnul pe care-l văzuşi, ne trimit mobile de salon, carete şi jucării de copii.

— Noi nu le putem lucra, domnule? La Bucureşti nu aveţi oameni isteţi la meşteşuguri?

— De! Mai va... fu răspunsul îngîndurat al domnului cu faţa tuciurie.

Răsăriră pe coverta vaporului „Austria Felix!" boieri, coconiţe şi mai cu seamă negustori. Cei dintîi făceau semne cu mîna ofiţerilor care salutau milităreşte de pe puntea vasului din faţă. Neguţătorilor le rîdeau ochii. Poate că „Saturnus" ducea la Bucureşti şi marfă comandată de ei...

Boierul cu care Radu încropise începutul de taifas se auzi strigat de pe puntea de sus. Era un glas trandafiriu:

— *Monsieur Golesco,* vă caut *depuis longtemps. Je vous prie de reprendre votre place pour la partie de préférence.*

— *Oui, chére madame.* Încă puţin, *et je suis des votres* [1].

— Domnule, rogu-vă ce limbă grăiraţi? întrebă Zăican.

— Franţuzească, răspunse Golescu, puţin încurcat. E drept: cam amestecată, cam schimonosită...

— Rău! hotărî Radu.

Nu lămuri de ce, dar îşi aminti povaţa găsită într-o carte împrumutată de la preotul satului: din limbi străine să înveţi şi în limba ta să scrii şi să grăieşti, ca neamul tău să se lumineze...

Golescu schimbă vorba:

— Spuneai că te duci la împăratul din Viena. Crezi că te va primi? Îţi va da dreptate? că desigur după dreptate umbli.

— Precum vremea nu-mi stătu împotrivă pînă

[1] — Domnule Golescu, vă caut de mult. Vă rog să vă reluaţi locul la partida de preferans.

— Da, scumpă doamnă. Încă puţin şi sînt al dumneavoastră.

acum, tot astfel nu mă clăteşte nime' din credinţa că osîrdia la care m-am încumetat va fi cu rod. Noi, petrilenii, nu cerem pomeană, nici smintirea bunelor rînduieli — dacă sînt — fără numai întoarcerea la vechile noastre privileghiuri de păstori şi păzitori la militărescul hotar.

— Care vi-i păsul? Nu cumva grofii v-au răşluit şi voua averi şi ocini, cum făcură nesăţioşii boieri din Ţara Romînească? Nu te mira că-ţi vorbesc astfel... Am haine de boier, dar sufletul mi-i de romîn adevărat.

Zăican rămăsese, într-adevăr, mirat de astfel de vorbe ieşite din gura nobilului valah. Dar părea să fie atîta sinceritate în graiul tînărului boier, încît prinse curaj. Îi istorisi de conscripţia austriacă din 1819; de munţii, păşunile şi pădurile furate de grofi acum un sfert de veac; de procesul pierdut la Deva; de împotrivirea mută la prestarea roboatei în toamna anului 1841; de adunarea din Poiana Miresei, cînd de Sînziene se jertfi ortacul său Ion Hotea.

— De ce s-a jertfit? întrebă Golescu.

— S-a prăvălit de bună voie în prăpastie, cu jîndar cu tot, numai să ne scape pe noi. Slăvită fie-i pomenirea! Altfel, oamenii stăpînirii ar fi aflat şi ar fi fost grea osîndă pentru toţi capii răzvrătirii. Leşul lui Hotea îl găsirăm tîrziu, ciuruit de clonţul vulturilor...

— Şi după aceea v-a reuşit răscoala?

— Ba! Am fost tot amînat-o din felurite pricini, dar mai cu samă din a iobagilor de pe cîmpie. Îi aşteptam pe ei, că sînt mulţi — şi ca să fim într-o unealâ...

Zicînd aceasta, Radu se posomorî. O clipă, ochii lui pierdură strălucirea obişnuită, iar buza de jos se răsfrînse ca un semn de întrebare. Tăcu. Boierul aşijderea.

Băieşul îşi petrecu în minte toate întîmplările de după acea nedeie a Sînzienelor din anul 1842.

Adunarea fruntaşilor din satele de pe Jii şi Strei, pusă la cale de el, fusese vîndută de careva. Taina e ca butia : cum o clinteşti din loc, se duce de-a rostogolul !... Nici pînă acum Zăican nu aflase cine fusese iuda. Îl bănuia pe Iştvan, fostul său potrivnic la inima Mariei, dar Horváth-baci se jura că nu-i împărtăşise taina. Îl bănuia şi pe notărașul Demian, care fusese de faţă la nedeie şi se tot vîrîse printre săteni ca neghina în grîu. Nu avea însă temei sigur pentru nici unul. Altfel, de mult şi-ar fi sărat inima ! Că grea suferinţă au mai îndurat oamenii, după spargerea nedeii ! Jandarmii îl căutară pe ortacul lor, Săbău, prin toate cotloanele munţilor. Fără folos. Catana bihoreană nu spusese alor săi încotro plecase. Pierise pe nevăzute de sub umbrarul cu crîşmă oltenească, unde îl ademenise Apostol Boja la ţuică de Runc şi poveşti despre isprăvile craiului Bonaparte. După care — nu se mai întorsese.

Peste cîteva zile de la nedeie, începură să cășune necazurile. Mai întîi arestările. Au fost luaţi, la întîmplare, cîte doi-trei de fiecare sat. Cei mai colţoşi. Au fost purtaţi la Deva, la Alba şi la Aiud. Au fost puşi la cazne cu picioarele în butuci şi cu mîinile în cătuşi. Să spună unde-i jandarmul Săbău şi, totodată, unde pierise vornicul feciorilor din Petrila. Unii nici nu ştiau. Alţii ştiau, dar tăcură ca stînca de pe care se prăbuşise Hotea cu Săbău înlănţuiti în trîntă.

Abia tîrziu, în toamnă, după ce ieşiseră fruntaşii din temniţele împărăţiei, preotul Niculae închipui o cercetare la faţa locului. Cu voia şefului de jandarmi. Preotul simţea o apăsare pe suflet şi ceruse îngăduinţa să facă acolo, sus, o slujbă de pomenire pentru ostaş, dar şi pentru vornicul de feciori.

Era de Sînmedru, cînd se ţine nedeia de pe Dobrăia. Ceata bătrînului slujitor de la bisericuţa din Petrila — în care se afla şi Zăican — se prefăcu a

încerca urcușul piscului Muierii pe la coada văii Sălanelor care se strecoară pe sub un munte zăpădar. Șiretlicul izbîndi. Pe o lespede de la gura pîrîului fu găsit trupul descărnat al lui Ion Hotea. I-l ciuguliseră vulturii zăgani. Mai sus, în nişte cioturi, spînzurau fărîme din oasele jandarmului.

Răscoală nu s-a mai făcut nici în toamna aceea şi nici în următoarele. Lipsea voinţa de neînfrînt. Radu nu se mai încumetă să ia de la început îndemnul şi alergătura — chit că nu sta locului. Înţelesese că pădurea de coada ei piere. Nu se înfricoşase, dar învăţase să cumpănească. Se înfricoşaseră, însă, iobagii. Se temeau — deşi zvîcneau sub spuză. Nădăjduiau într-o răbufnire a celor de pe cîmpia Mureşului. Era ştiut că mai cu osebire robotarii aceia duceau greul. Dar nu s-a întîmplat nimic. De atunci se aflau mereu în adăstare.

La îndemnul părintelui Niculae şi al inginerului Franz Jäger, Zăican apucă în anul următor drumul Braşovului.

Domnul Bariţ îl primi bine, dar cu sfatul să aibă răbdare. Dreptatea, îi spuse el, va învinge numai cu legea în mînă. Altcum — jandarmii şi oştile împărăteşti vor sparge satele!

Radu a scrîşnit, a ascultat şi a aşteptat. Şi-a zis, bătrîneşte, că nu-i bine să ridici poalele pînă nu ajungi la rîu. Să mai crească feciorii şi să se mai oţelească... Iar el însuşi să mai înveţe! Să măsoare de multe ori, pentru ca să croiască o dată şi bine. De atunci au trecut ani, în care ciobanul-miner a găsit alt făgaş argintului din vine. S-a luat cu şcoala ţîncilor petrileni — neîngăduită încă. Şi cu gazetele şi cărţile. Nu mai aşteaptă să i le împrumute popa. Le cumpără singur de la prăvălioara cu de toate, din Petrila. A deschis-o jupîn Isac, cel ce colinda pe vremuri nedeile din munţi. Înţeleptul Isac aduce pe ascuns marfă de librărie, ca odinioară la nedeia din Poiana Miresei. Ba, Zăican a găsit şi altă plăcută îndeletnicire: fură limba celor

de altă naţie ! A deprins bine graiul Marişcăi. Apoi, tot umblînd pe la popicăria meşteşugarilar germani, a strîns în minte o seamă de vorbe nemţeşti. Nu se încumetă să le rostească, dar pricepe multe din ele. De-ale meseriei — şi de-ale necazurilor...

— Se apropie vremea, Zăicane ! rupse tăcerea boierul valah care zămislea şi el unele gînduri. Nu mai e mult ! Poate chiar în primăvara ce vine veţi fi slobozi ! Auzit-ai de Kossuth ? E de-al vostru, *adică de-al nostru,* deşi-i ungur...

— Auzit ! Deie Domnul ! că tare ne-a mai ticăloşit neaverea noastră şi silniciile gonacilor grofeşti... Acu pierdurăm şi apelaţia la Tabula regească de la Marósvásárhely [1]. Ni-i sufletul înăcrit. Pierdurăm apelaţia şi pierdurăm şi acturile. Ni le-a poprit instanţia şi nu vrea să le sloboadă. Erau documenturi străvechi, de la regii Ladislau şi Matei Corvinul. În lătineşte şi cu păceţi grele, şi cu semnături frumos rînduite. Acolo sta scrisă dreptatea noastră din bătrîni. Ni le-au furat maghistraţii de la Tabulă. Lotrii ! Pentru pricina asta luai acum drumul către slăvitul împărat : să desfacă urbariile de roboată ! să ne întoarcă munţii ! şi dacă n-o vrea, batîr să poruncească înapoierea papirurilor regale, ca să merem cu apelaţia mai sus : la Diată !

Zăican se înfierbîntase. Golescu da din cap a necrezămînt şi milă.

— Omule vrednic ! Împăraţii se socotesc înfăţişătorii lui Dumnezeu pe pămînt. Minciună ! Adevărul este că acolo, pe tronurile lor de purpură, ei sînt reprezentanţii celor ce împilează poporul. Cum îţi închipui tu că împăratul Ferdinand de la Viena vă va da dreptate împotriva nobililor ?

Radu se adînci în ochii boierului şi răspunse cu scîntei în privire :

---

[1] Tîrgu Mureş.

— Vedea-vom! Altcum, avem şi topoare şi furci şi şomoioage de cîlţi pentru Anuţa şi pentru Abasarabă. Avem multe Anuţe...

Golescu nu înţelese despre cine vorbea băieşul din Petrila, dar îl îndemnă:

— Du-te, totuşi, la împărat. Nu vei reuşi, dar vei învăţa multe şi-ţi vor fi de folos, căci eşti destoinic. Te simt. Unde ai învăţat şcoală?

— Nici una cu temei... Noi n-avem şcoală cu uşi deschise. Nu-i slobod! Dar popa-l nost', ţie-l Domnul, îmi dete cîndva lumină din opaiţul său. În tinda bisericii, ori sub arţarul juzilor, prinsel de la el tainele scrisului, cititului şi socotelilor. Eram flăcăiandru. De atunci, cum n-am lăsat sapa şi tîrnăcopul, aşa nu lăsai nici cartea din mînă. Mi-i dragă...

Boierului nu-i venea să creadă ochilor şi urechilor. Un biet miner, un cioban pînă mai ieri, o cîrtiţă a pămîntului să vorbească de cărţi şi gazete?! În Valahia nu se aflau nici mine nici mineri. Golescu văzuse doar nişte ocnari. În munţii Prahovei. La Telega. Acum, stînd de vorbă cu Zăican, îşi aminti de ei cu adîncă durere. Erau nişte arătări din altă lume. Hidoşi la chip, hidoşi la straie şi lespeziţi de foame. Foşti oameni, îngropaţi de vii. Bălcescu şi Pleşoianu vor să se sprijine şi pe ei, cînd va izbîndi ce plănuieşte „Frăţia". Dar el, Golescu, nu are nici o încredere în astfel de căuzaşi...

Şi iată că băieşul ăsta de pe Jiii Haţegului este cu totul altfel!

— Ce cărţi citeşti, Zăicane?

— De toate. Ce-mi cade în mînă. Sau, mai bine zis, ce aduce din cetăţi jupîn Isac al nost'.

— Adică?

— Spre pildă *Istoria pentru începutul romînilor în Dakia,* scrisă de un învăţat al nostru ce-i zice Maior. Petru Maior — întări Zăican lămurirea. Şi *Vestitele vitejii ale lui Mihai Vodă,* care s-a scos într-o tiparniţă din oraşul dumneavoastră, în Bu-

cureşti adică. Şi *Datoriile supuşilor către monarhul lor*. Asta a ieşit la noi, la tiparul chezaro-crăiesc din Buda. Dar nu zice bine. Îndeamnă la slugărnicie...

Auzind aceste vorbe din gura băieşului îmbrăcat în straie de cioban, boierul făcu ochii şi mai mari. Lungi gîtul către ardeleanul acela minunat şi se apropie de faţa lui pînă îi simţi răsuflarea. Barba neagră şi ascuţită a Golescului parcă îl împungea cu semn de iscoadă. Apoi îl îndemnă să urmeze:

— Spuneai de gazeta lui Bariţ...

— Da, eu şi părintele sîntem solviţi la gazet, adică abonarisiţi cum spuneţi domnia voastră. Ba şi la gazeturile din ţară, de la Iaşi şi Bucureşti. Le sorbim pe de-a rîndul. Sînt har luminările ştiinţelor! De aceea ne străduim să aşezăm acum şcoală romînească şi la noi, la Petrila. Am şi zidit-o, cu braţele astea şi cu claca şi dajdia satului. Însă oblăduitorii nu ne îngăduie să aducem dascăl şi nici să dăscălim noi, domnul părinte şi cu mine, barim atîta cît ne ajută mintea cea puţintică. De trei ani ţinem şcoală într-ascuns. Nu este ea chiar într-ascuns, dar jîndarii nu cutează să intre în altar. Că acolo e şcoala: la biserică. Sub catapiteasmă şi patrafir. Ca la spovedanie... Eu grijesc de copii să vină la fiecare două zile, de la orice casă cîte unul. Domnul părinte îi învaţă psaltirea, slova, şi socoteala, şi grămătichia, şi faptele din trecutele veacuri. Cînd sfinţia sa e lipsă — îi cam bătrîn — mă strădui eu să-i ţin locul cu sîrg. Dar, vă spun drept, nu mă simt volnic. Îmi vine tare greu...

— *Homines dum decent discunt!*

— Aud? făcu Zăican.

— E o zicală latinească. Înseamnă că oamenii învaţă, învăţînd pe alţii.

— De, domnule, o fi şi cum spui dumneata, dar tot mai bine ar fi să avem dascăl cu praxă, de acela cu şcoală de preparandie. Pînă acum nu reuşirăm. Cum vă spusei, jîndarii nu ne lasă neam! Cică

să trimitem învățăceii la școala ungurească cea nouă, care se află în Petrila de vreo patru ani, cu doi dascăli : unul ungur, iar celălalt germîn. Oameni de treabă, nu zic ba, însă vedeți dumneavoastră, noi vrem învățătură pe rumînie... Cercarăm să primim slobozenie de la Sibii, de la Cluj, ba chiar de la Pesta. Se strădui și domnul Bariț, și comandirul reghimentului valah din Olat, dar fără bună urmare... Acum, că tot plec la împăratul, năzuiesc să fie cu rod și pentru învățătura satului. Făcurăm arătare într-o plînsoare ce-o am la mine, subscriptă de juzii și cneazul nostru și întărită cu păcetea veche a satului. Că vezi, domnia ta, juzii și cneazul Petrilei nu mai sînt de mult juzi și cneaz... Ni i-au descăunat stăpînirea cea nouă, a domnilor industrioși. Eu nu mi-s împotrivă să avem primărie cu reghistre, cu primar și notăreș fiscușesc, dar pentru săteni bătrînii Jurca și Costea tot jude și cneaz au rămas. Pecetea satului bătrînesc — n-o dădură. Nici arțarul scaunului de județ... Pecetea aceea am pus-o pe jalba cătră împăratul.

Zăican puse mîna în dreptul inimii. Vroia, parcă, să spună că acolo zace o comoară...

— Îi cerem măriei sale craiului împărăției — urmă el — să dea slobozenie la școală, spre folosul următorilor noștri ! E de trebuință pentru bunele înaintări ale acestui năcăjit neam, încheie Zăican spovedania sa, după care întrebă : Domnia voastră crede într-adins că nu voi reuși la măritul crai ?

Boierul nu avu răgaz să-i răspundă. De pe puntea de sus se pomeni iarăși strigat. Astă dată, de către un domn tot tînăr, de-o samă la îmbrăcăminte, dar cu fața sperioasă și ochii bulbucați :

— Arăpilă, s-a supărat Smărăndița ! Ești așteptat la joc. Știi cît e de nevricoasă...

— Viu chiar acum, Costache ! Apoi întorcîndu-se către Radu făgădui că îl va căuta seara, după

cină, să reia sfatul pe care îl întrerupea fără voia lui.

În după-amiaza aceea petrileanul munci ca fochist la cazane. Golescu îl aşteptă pînă seara tîrziu. De abia cînd vaporul făcu escală de noapte într-un mic port din cîmpia maghiară cei doi se putură revedea. Băieşul era negru pe faţă şi pe mîini. Vru mai întîi să se spele, însă boierul nu-i dădu răgaz. Noaptea era frumoasă, stelele străluceau şi vremea, deşi rece, era îmbietoare.

— Acum da, mînjit cum eşti, sameni a miner, Radule. Totuşi te dau de gol straiele ţărăneşti. Aşa umblaţi voi, minerii romîni din Petrila? Nu aveţi o anume îmbrăcăminte de băieşi?

— Nu îmblăm aşa. Munca băieşitului ne-a schimbat şi firea şi vestmîntul. Purtăm haine închise la culoare, ca şi minerii de alte naţii. Sărbătoarea însă, îmbrăcăm straiele noastre cele albe. Sînt mai frumoase şi mai arătoase. Iar eu, plecînd la împăratul de la Viana cu gînd de bună ispravă, mă simt în sărbătoare...

— Ce patron aveţi la mină? Adică: ce stăpîn? Şi cum o duceţi cu el? întrebă Golescu-Arăpilă.

Zăican îi răspunse precum taică-său cu şase ani în urmă:

— O ducem ca viermele-n hrean! Nu e singurul stăpîn. Sînt mai mulţi. E un soţietat al fraţilor Hoffmann din Braşov. Nişte saxi pe care aproape că nici nu-i vedem. Un fel de grofi şi ăştia...

— Am auzit de ei, îl întrerupse celălalt.

— De trei ani sîntem în judecată cu soţietatul Hoffmannilor pentru felurite încălcări de drepturi făcute sătenilor, dar pînă acum nu l-am dovedit. Soţietatul are proptă la scaunul maghistratului din Deva. Am tocmit avocat bun, un ungur cinstit, dar domnii cîştigă mereu amînări... Pe mine m-or ţîpat de la baie de trei ori pînă acum, zicînd că-mi aţîţ ortacii şi că pun la cale rebèlii. Asta de, cam aşa

este... Dar m-or reprimit, că la trudă nu mă întrece nime. Acum luai conced.

Sporovăiră astfel pînă după crucea nopții, ba de una, ba de alta. Minerul povesti din fir pînă-n ață, iar boierul Arăpilă află multe și de toate : despre traiul romînilor din Petrila alături de minerii de alte limbi ; despre răscoala băieșilor polonezi de acum cîțiva ani ; despre popa Niculae și fostul sat bătrînesc ; despre biserica papistașă care s-a clădit de curînd la Petrila și despre pastorul de la capela reformaților ; despre Zăican și soața lui unguroaică ; și despre moții veniți din Munții Aurarii. Cînd ajunseră cu vorba la aceștia, Golescu îl sfătui :

— Să vă țineți de ei ! Sînt vajnici luptători pentru dreptate ! Fierb de multă vreme. Din cînd în cînd răbufnesc, deși fără folos pînă acum. E bine să păstrați cu ei o legătură neîntreruptă. Acolo, în munți, au în mijlocul lor o conducătoare vrednică. O femeie...

— Catarina, șopti Zăican.

— Va să zică ai auzit de ea ! O cunoști ?

— Ba !

— Este o unguroaică cu suflet mare. N-o cunosc nici eu, dar ne vin și nouă, la București, știri despre faptele ei. Ar vrea stăpînirea s-o prindă și s-o întemnițeze pentru îndemn la răzvrătire, dar n-are curaj să scotocească munții aceia unde moții o ascund ca pe o sfîntă. Cînd va suna ceasul izbăvirii noroadelor asuprite — și îți spusei că nu mai e mult pînă atunci — moții vor fi cei dintîi ! Țăranii unguri vă vor sprijini pentru că sufăr și ei împilări ca și iobagii romîni. Cu jalbele la împărat nu faceți nimic... Mai bine pîrjoliți castelele ! Împărțiți pămîntul grofesc ! Altă scăpare nu este !

Radu aproape încremeni auzind astfel de îndemnuri. Le avea și el în suflet, dar mai puțin limpezi. Nădăjduia altfel... Golescul acesta semăna nu numai la culoarea feței și la barbă cu faurul Abasa-

rabă, dar și la gînd. Parcă supseseră la aceeași țîță...

Erau singuri pe puntea de jos, a săracilor. De-abia în capătul celălalt se zăreau cîteva mogîldețe: niște țărani unguri culcați pe podeaua de fier, zgribuliți, cu cîte o dăsagă sub cap; se urcaseră pe vapor într-un port din pustă. Pentru ce? Unde îi mîna soarta? Unde le erau familiile? Nu era greu de priceput: îi gonise sărăcia de-acasă.

Boierul tăcuse. Se înfășurase în pelerină. Stătea nemișcat ca o căpetenie de oști. Ținea capul sus, cu privirea proptită în bolta sclipitoare, cu barba vraiște în vîntul care începuse să sufle puternic.

„Împărțiți pămîntul grofilor! Pîrjoliți castelele!" Cum poate spune asta un boier? chiar dacă e aidoma la chip cu Ion Abasarabă... gîndi Radu. S-o spunem noi, trudnicii!

— Adică — îndrăzni petrileanul — domnia ta tot crezi că fac de-a surda drumul la Viana? Mă întreb cu umilință: sînt nebun? Să fie cu iertare, dar noi știm altfel despre chezariul nost'. Domnul Bariț spune că împăratul ne apără, fără numai că se lovește de răutatea grofilor. Dar cînd îi va veni bine, ne va face dreptate!

— Nu, creștine, te amăgești și tu cum s-au amăgit și alții. Pilda lui Horia s-o ai veșnic în față...

— Dumneavoastră, domnule boier, știți lucruri întemeiate, nu zic ba. Mintea noastră e mai sărmană. Însă nici nu uităm — știm de la gazet — că legea de maghiarizare pe care o întocmi acum cîțiva ani Diata Ardealului n-a căpătat nici pînă azi subscrisa împăratului, ținu să amintească Zăican.

— Știi de ce n-a pus semnătura? Pentru că el, împăratul, a ținut seamă de împotrivirea sașilor — că sînt de-un neam. Prea puțin îi pasă lui de cererile romînilor!

Zăican se gîndi îndelung, apoi spuse cu hotărîre:

— Încercăm ! Fi-va zadarnic ? Vom şti ce avem de făcut ! Nu vom mai aştepta să pice rata la topor...

— Veţi veni la vorba mea.

— ... c-a ajuns mucul la deget.

În dimineaţa următoare „Austria Felix !" dădu semnal prelung. Ajunsese la Budapesta, unde urma să facă popas cu zăbavă.

Pe puntea de jos a vaporului se porni mişcare înfrigurată. Mulţi se pregăteau să coboare. Căpitanul vasului dădu cîteva porunci scurte şi mateloţi în uniforme se înşiruiră pînă la pontonul de debarcare. Făceau loc acelui curios echipaj turcesc urcat la Orşova : paşa, ofiţerii şi ienicerii săi. Paşa se afla în călătorie oficială. O dovedeau nu numai uniformele otomane ci şi domnii în haine negre, cu cilindre pe cap şi cu decoraţii la reveruri, precum şi ofiţerii din armata statului creştin, care aşteptau pe chei, frumos rînduiţi în faţa clădirii impunătoare a căpităniei portului Budapesta.

Cît ţinuse călătoria, ofiţerii turci fuseseră văzuţi mereu, dar paşa — niciodată. Înălţimea sa stătuse într-un salonaş alăturat cabinei comandantului. Parcă era ferecat. Doar consulul englez îl vizitase de cîteva ori. Ofiţerii osmanlîi se adăpostiseră sub două corturi întinse pe puntea de la prora vasului. Tot timpul sorbiseră cafele şi ciubuce şi jucaseră ghiulbahar.

La despărţire, paşa, bătrîn la faţă şi crunt la privire, făcu o temenea căpitanului de vas — care stătea smirna — şi păşi pe pasarela debarcaderului, urmat de liota ofiţerilor şi ienicerilor. De pe chei se auziră acordurile unei fanfare militare care vroia să imite sunetele meterhanalei.

Coborîră apoi numeroşi boieri cu doamnele lor — sau ale altora — şi negustori romîni, bulgari, sîrbi şi maghiari culeşi pe drum, din port în port. Tîrziu veni rîndul şi ţăranilor unguri şi şvabi care

dormiseră cîteva nopți pe puntea săracilor. Tîrziu, pentru că li se opriseră boarfele. Fuseseră siliți să ajute mai întîi la descărcarea mărfurilor și la curățirea punților și scărilor de fier. Acum erau liberi și răsuflau ușurați. Plecau să găsească de lucru pe la fabrici...

Un puhoi de domni năvăli pe bord. Călătoreau spre Viena. Zăican ghici că erau negustori, după înfățișarea lor curată și lipsită de semnele nobilității.

În port, pe bulevardul lat care se întindea de-a lungul fluviului, mărșăluia o coloană de orășeni. Erau mai mult tineri. Poate studenți. Manifestau zgomotos. Coloana se opri pe chei, în fața vaporului austriac. Un domn se desprinse din capul coloanei, se urcă pe o ladă și începu să vorbească avîntat. Cuvînta mulțimii. Ea îl aproba cu strigăte pe care Zăican nu le pricepea. Băiețul deabia acum deslușì că doi manifestanți din față desfășuraseră pe niște bețe înalte o pînză mare, albă, pe care sta scris : *Tengere magyar !* [1] — dar ce însemna, era greu să înțeleagă.

E drept, Radu învățase destul de binișor limba aceasta, limba Marișcăi, nevasta lui ; se vede însă treaba că nu-i pătrunsese încă tainele ; aflase numai cuvintele cu folos mărginit la viața lui de familie și la truda din galeriile de cărbuni ; acum silabisea lozinca celor de pe chei — și era înciudat și gînditor.

Stătu mult în cumpănă dacă să se oprească la Budapesta și de-abia mai tîrziu să urmeze drumul spre capitala Austriei. Să se oprească la Budapesta nu pentru manifestația ce se desfășura pe bulevard, ci pentru că avea în desagă o scrisoare către un domn din Pesta, care l-ar fi putut ajuta în du-

[1] *Pe mare, maghiare !* Una din lozincile burgheziei progresiste ungurești, îndreptată împotriva dominației economice a Austriei,

cerea la bun sfîrşit a misiunii cu care singur se nevoise.

Golescu fusese în oraş cu prietenii şi cucoanele gălăgioase care se urcaseră la Orşova. Era în voie bună. Folosise popasul vaporului ca să cerceteze muzee şi monumente istorice.

Se opri lîngă scara maşinilor, de vorbă cu băieşul, cu toate că prietenii trăgeau de el şi îl zeflemiseau. Radu auzise destul de deslușit :

— Termină cu mocîrţanul ăsta !

— Trebuie să-l ajut, răspunsese boierul aruncîndu-le priviri de imputare. E romîn de-al nostru şi nu cunoaşte nici oameni, nici locuri şi nici limba.

Apoi Golescu şi Zăican ţinură sfat şi hotărîră continuarea călătoriei. Arăpilă va rămîne în capitala Austriei cel puţin o zi, aşa că-i va putea fi de folos. După care sfat, Radu primi lămuriri despre tot ce se putea vedea de pe vapor :

— În dreapta este Pesta, iar în stînga Buda. Casele astea făloase şi frumos rînduite se înalţă din ce în ce mai mari pînă în mijlocul oraşului... Acolo se întinde o piaţă faţă de care cele de la Deva şi Sibiu sînt nimica toată. Fiacărele[1] de pe chei aşteaptă călători. Cine vrea şi cine are nevoie, le ia cu chirie pe preţ potrivit şi ajunge degrabă în oraş. Poate fi şi om de rînd, nu numai nobil, negustor sau cărturar. Forfota de pe străzi urmează acelaşi curs toată ziulica, ba pe alocuri şi noaptea, orăşenii aceştia fiind petrecăreţi iar negoţul în mare lucrare. În stînga, dincolo de podul măreţ făcut numai din fier, se ridică oraşul Buda, vrednic de vedere ca şi Pesta, dar cu aşezare mai liniştită şi mai plăcută ochilor. Este adevărata cetate de scaun a Ungariei, acolo sălăşluind măria sa Palatinul, Principesul Iosif, cîrmuitor militar şi politic în numele împăratului. Sus, în vîrful dealului, este o casă de observaţie astronomicească.

---

[1] Trăsurile.

Țăranul-băieș, improvizat matelot, nu se mai sătura privind și întrebînd. Se fericea de bunul gînd ce avusese pentru această călătorie plină de lumini. Păcat că trebuise să se tocmească hamal, fochist, rîndaș, — de toate...

A doua zi vaporul opri la cheiul portului Pózsjon[1]. În orașul acela care fusese în vechime capitala Ungariei, se frămînta acum Dieta maghiară. Acolo se zbătea pentru dreptate Kossuth Lájos. Radu ar fi vrut să coboare, să se ducă la Dietă, să-l vadă pe tribun. De departe și fără să-l supere. Dar trebui să muncească ore în șir la descărcatul și încărcatul mărfurilor, Pózsjon fiind oraș cu industrie și negustorime multă.

Drumul pe valuri de la Pózsjon pînă la cetatea împărătească nu fu lung. Zăican, ca și alți mateloți, de meserie sau ba, căra cărbuni, mătura, spăla punțile, lustruia alămurile, dar era numai ochi. Dincolo de firul celor două maluri se înșiruiau pe dreapta și pe stînga sate, conacuri răzlețe și castele cu parcuri. Așezările țăranilor de pe cîmpia aceasta unduită cu spinări de delușoare line erau mai arătoase decît cele din pusta maghiară. Casele se înălțau măricele și acoperite cu tablă sau țiglă cenușie. Radu le așeza în mintea-i alături de umilele colibe hațegane — și ofta.

Pe alocuri se zăreau la malul cîte unui crac al fluviului roți de moară legate cîte trei una lîngă alta și mari cît casa, care puneau în mișcare fabricuțe aflate mai la adăpost. Ici-colo, în zare, se iveau coșuri de fabrici, mai mult cărămidării și țiglării. Apoi îmbulzeala de așezări omenești, case, ulițe, străzi, se înteți. Corăbioare și vaporașe se întretăiau pe drumul spumos.

Viena!

---

[1] Pozsony : Bratislava.

Zăican își îmbrăcă straiele curate ce le ținuse în desagă, își înfundă căciula pînă la urechi, zvîrli cojocul mițos pe umeri, și cu cele două dăsage atîrnînd în față și în spate, coborî de pe vapor după ce se scurse tot șirul călătorilor cu vază. Ajunsese la capătul drumeției sale printre străini, în orașul nădejdilor de atîtea ori frămîntate în bîrlogul din Petrila.

Vremea era la început de noiembrie, fără ploaie, fără zăpadă, dar cu ace de vînt. De pe cerul senin și rece, de amurg, soarele arunca suliițe roșii pe luciul Dunării și pe acoperișurile de tablă.

Înfipt în mijlocul pieții din fața debarcaderului. petrecut în dreapta și în stînga de puhoiul de domnime îmbrăcată în spențere firave, omul cu cojoaca albă și lățoasă părea un urs polar între pinguini gălăgioși.

Golescu întîrzia încă pe lîngă grupul său de boieri și cuconet. Își lua rămas bun. Prietenii lui vor călători mai departe cu același vapor pînă la Linz. El va rămîne la Viena o zi, cu treabă sau fără treabă, poate numai pentru băiețul ăsta care din întîia zi i-a stîrnit atîta interes. Va căuta să-l ajute. Apoi va pleca cu diligența la München, iar din capitala regatului Bavariei — cale liberă cu trenul cel nou spre Parisul în care clocoteau marile făgăduințe de eliberare a noroadelor subjugate.

În piața portului stăteau înșirate calești, trăsuri și felurite carete în adăstarea călătorilor pentru oraș, după obraze și după pungă. Boierul valah tocmi o caleașcă strălucindă, și cu mare trudă și rugăminți își așeză de-a stînga sa prietenul cîștigat pe vapor. Dăsagii se aflau pe capră, la picioarele vizitiului îmbufnat din pricina unor astfel de troace mojice.

Porniră pe un bulevard larg. Zăican era numai ochi. Se crucea de casele necurmat legate una de alta și mai toate cu cîte trei și patru caturi ; de

străzile curate, largi, pavate cu piatră rotundă ; de prăvăliile mari și încărcate cu mărfuri scumpe ; de puzderia rădvanelor trase de aprigi cai mînați de vizitii care nu zbierau sudălmi ; și de necontenitul umblet al vienezilor de toate stările, care grăbiți, care plimbîndu-se agale, dar nici unul cu gîlceavă...

Ajunseră într-o piață și mai largă, în care se împreunau cîteva străzi forfotind de orășeni. În mijlocul ei cătane în fireturi făcuseră roată și cîntau din alămuri, îndemnați de un ștab care bătea tactul cu o prăjină aurită. Radu întreba mereu, iar boierul îi răspundea cu de-amănuntul : asta-i muzica militară pentru desfătarea celor gură-cască ; palatul din dreapta este casa poștelor unde se depun răvașele pe care cîrmuirea le îndrumează la locuința cui vrea scriitorul ; în stînga este spitalul pentru paza sănătății norodului vienez, dar nu și pentru țărani și muncitori ; pentru acești sărmani e casa de dincolo, a facerilor de bine, unde bătrîni și oameni betegi găsesc un pat și o biată bucată de pîine ; în dreapta este universitatea cea mare, cu vestita facultate întru învățătura doctoriceștii științe ; în față, peste acoperișuri, se vede turnul primăriei ce-i zice *Rathaus* și care-i zidită de sute de ani ; iar mai în fund turnul bisericii Sfîntul Ștefan, și mai veche încă...

Începuse să se întunece. Oameni anume puși aprindeau felinare în care pîlpîiau flăcări. Caleașca făcu ocolișul pieții și acum zbura pe „Mariahilferstrasse", o stradă plină de prăvălii mult luminate și de cafenele la geamurile cărora se zăreau domni serioși citind gazete. Apoi echipajul opri în fața unui palat pe care sta scris : „Grand Hotel de Paris". Zăican deslușì firma și se întrebă ce căta Parisul într-această Vienă a împăratului austriac! Aflase și citise de multe ori în gazeta lui Bariț, ca și în cele „din țară" despre mîndra capitală a Franței, în care sălășluiau sute și sute de vlăstare ale no-

bilimii romînești de peste munți. Dar n-avu timp să-și urmeze nedumerirea. Prietenul său cu barbă frumoasă coborîse din caretă. Doi slujitori de la hotel, în livrele ca ale valetului domnului consul de pe vapor, îl înconjurară, i se ploconiră, îi înșfăcară geamantanele și-l duseră mai-mai pe sus. Boierul abia avu răgaz să-i strige:

— Așteaptă-mă în stradă! Nu zăbovesc.

Zăican stătu o vreme răzimat de zidul clădirii. Cu ochi nesățioși luă aminte la toate cîte i se perindau prin față. Treceau domni îmblăniți, cu țilindre pe cap, cu ochelari pe nas, la braț cu doamne dolofane; studenți gălăgioși cu șepci verzi și cu cîte o carte la subsuoară; muncitori de fabrici, îngînduraţi, cu șepci soioase ca la Petrila, cu sufertașe în mîinile noduroase, și îmbrăcați firav ca brînduşele de primăvară; lucrătorițe de ateliere, subțirele la trup și la fuste, dar vesele pentru că purtau cu ele o tinerețe neștiutoare; și servitorime puzderie, mai mult unguroaice.

„Adevărat oraș crăiesc!", gîndi omul care văzuse numai tîrguri — cetăți transilvane — și acelea mai mult pe la judecăți și temnițe... De la tîrguri, mintea îi zbură la Petrila, la nevastă și la copil. Zîmbi, apoi oftă adînc.

Se scuturâ din gînduri, își scoase cojocul, îl aruncă pe desagii sprijiniți de colțul zidului și porni spre răscrucea străzii din față. Zărise acolo o fîntînă din care, pe gurile larg deschise ale unor pești de bronz, țîșneau ape ce se revărsau în sus și în lături. Radu se opri la marginea jgheabului rotund unde clipoceau vălurașe. Lepădă pieptarul de lînă, sumese mînecile cămeșii, deschise bumbii de la gît, se oglindi în luciul tremurînd, zîmbi iarăși, apoi își afundă capul și brațele în apa rece ca gheața. Se spălă îndelung, mulțumit și zîmbind la aducerea aminte că vine de pe întinsul fluviului pentru ca să se laie pe uscat...

Trecătorii întorceau capul către el cu mirare, ca la o vietate a pădurilor surprinsă la adăpătoare.

Un poliţai din colţul străzii se uită chiorîş. Făcu vreo cîţiva paşi spre el cu cine ştie ce gînd — apoi îl lăsă în plata Domnului...

Cînd se înapoie la desagi şi cojoc, îl găsi pe Golescu păzindu-i troacele şi făcînd haz. Coborîse de mult şi se desfătase ascultînd părerile vienezilor despre omul ce se spăla la fîntînă. Îi plăcuse mult imaginea unui băieţandru care, admirînd straiele albe ale celui ce se bălăcea sub stropii aruncaţi din gura peştilor de metal, şoptise tatălui său că omul acela seamănă cu lebedele care vin de departe şi, cînd de-abia mijeşte primăvara, se lăsă pe unda Dunării.

— Nu ţi-e frig ? întrebă boierul.

— Ba ! M-am înfierbîntat. Acu-s curat ! Aşa se cade oriunde, darmi-te la cetatea împărătească.

Faţa prietenului strălucea de voie bună. Poate se îmbăiase şi el. Era parfumat ca domniţele de pe vapor. Radu adulmecă mireasma de violete proaspete. Boierul îşi schimbase şi straiele. Îmbrăcase pe deasupra o haină scurtă cu blana mare şi înfoiată. Pe cap avea alt joben — parcă mai înalt şi mai lucitor.

— Radule, hai să mîncăm.

— Rogu-vă, nu vă supăraţi pentru mine. În merindare mai am de-ale gurii.

— Nu se poate ! Cinăm împreună.

— Dar mi-s cu straie de munte şi cojoacă de stînă. Nu se cade ! S-or uita urît şi la domnia voastră, nu numai la mine...

Golescu rîse cu poftă şi, mai cu voie, mai trăgînd de om, îl sili să lase dăsagii la hotel şi să-l urmeze. Porniră pe aceeaşi stradă largă şi cu omenime cîtă frunză şi iarbă. Trecătorii se opreau în loc şi priveau zîmbind cu îngăduinţă sau crucindu-se. Alţii, oricît de grăbiţi s-ar fi aflat — tot întorceau capul. Cu cilindru — şi Golescu încă nu

ajungea înălțimea Radului. Cucoanele se dădeau în lături, ca la grădina cu dobitoace sălbatice, vrînd parcă să ferească blana jivinei.

Boierul mergea fălos. Se simțea ca Bonaparte lîngă grenadirii săi. Făcea haz în sine de mirarea vienezilor și parcă-i venea să le strige: „Vedeți, ăsta mi-i neamul! Zdravăn!"

Se perindară pe lîngă cafenele și restaurante burgheze, cu opriri la prăvăliile încărcate cu bunătăți. Intrară apoi într-o berărie cu lume de cărturari și negustori. Chelnerii strîmbară din nas, dar înfățișarea nobilului boier valah le impuse respect. Nobilul se afla, poate, cu un slujitor de pe moșia sa...

Radu puse cojocul la picioare, căciula sub el și se așeză la masă fără nici o stîngăcie. Înalt ca un plop, subțire-n cingătoare, cu cămașa albă tivită în arnici negru și cu laibărul înflorat de sub care se zărea șerparul de piele alămită, petrileanul nu mai era urs, ci om — și încă frumos. Își plimbă ochii negri și săgetoși, fără să clipească, cu fugare opriri la unele mese.

Stîrnise curiozitatea îmbuibaților care își foiau privirile ca la un măr înflorit în luminiș de pădure. Zăican îi simțea — și zîmbea sieși. Așa! să-l vadă! Că doar n-o fi chiar păduros... că doar n-a venit din Tartaria! E tot din împărăția asta... Și ca el sînt mulți. Mii și mii!

— Ți-i foame, Zăicane?

— D-apăi!

— Sînt multe și felurite mîncăruri pe cartea asta de bucate, spuse Golescu după ce își aruncă ochii pe listă, dar sînt scrise în limba germană. Am să ți le tălmăcesc.

— Nu, domnule Go...

— Golescu! așa să-mi zici, prietene. Nu lua seama la îmbrăcăminte și rang. Cît despre ranguri... trebuiesc oborîte mintenaș, ca să vorbesc în graiul tău ardelenesc...

Zăican rîse mulţumit, dar tot mai clătină din cap. Avea încă oleacă de îndoială. Îndoială nu pentru desfiinţarea rangurilor nobiliare, cît pentru sinceritatea boierului. Poate se înşela. Nici el nu ştia ce să mai creadă. Totuşi îi era drag boierul acesta din Valahia. Aşa ceva nu s-ar fi pomenit în ţara Ardealului, cît îi lumea!

— Mi s-a năclăit de-atîta hrană fără zamă. Bună-i straiţa cu merinde, dar mai bună oala cu fiertură...

Arăpilă porunci pentru el o cină frugală. Petrileanul căpătă o farfurie de supă fierbine cu osicioare de pasăre, pe care o repetă peste cîteva minute. Oasele le trosni în măsele, le fărămiţă şi le înghiţi. Al doilea fel fu pilaf de gîscă, iarăşi repetat, cu toate că ospătarul — la un semn al boierului — pusese în farfurie un munte de orez cît în visul lui Mahomet... Golescu, care lingăvise ceva în farfuria lui, se sătura privindu-l. Ce-ar mai fi dat şi el să poată mînca de toate! Dar ficatul îl sîcîia.

— Eşti sănătos, Zăicane?

Băieşul se opri din mestecat şi-şi privi prietenul pe sub sprîncene. Cu mirare.

— Cum pot fi altfel? făcu el zîmbind.

— Ce mănînci tu, la casa ta? Nu te supăra de întrebare, dar sînt curios. Eu am la masă numai bunătăţi, însă ce folos! mă-nţeapă ba ici, ba colo.

— Ce mînc? Ce vrea Dumnezeu drăguţul... De toate, sau mai bine zis: ce găsesc. După vreme — şi după sîmbrie.

Fu rîndul lui Golescu să se mire. „Interesant! Păcat de civilizaţia şi fineţurile ei", grăi mai mult pentru sine.

— Dar să ştii domnia ta, adăugă munteanul, nu atît mîncarea ne ţine sănătoşi, cît munca... şi Zăican îşi privi palmele desfăcute. Erau spăimîntoase şi bătătorite.

Cerură bere. Li se aduseră pocale de lut, cu smalţ alb şi cu capace. Pe smalţ era zugrăvit chi-

pul unui prinț sau împărat. Radu sorbi berea din două înghițituri, apoi cercetă cu de-amănuntul poza. Cine să fie ăsta ? De unde îl cunoaște ? Făcu ochii mici, scotoci prin amintiri, apoi îi sări vorba :

— Aha ! Ăsta-i împăratul !

Și se puse pe rîs. După care istorisi Golescului toată întîmplarea cu judecata de la Deva, cînd chezarul se uita crunt din cadra de pe peretele sălii tribunalului, și cînd el, Radu, punîndu-și boii în cîrd cu avocatul Brebenar, îi zvîrlise acestuia un scuipat și un umăr cît colo...

Masa de alături se goli de clienți. Fu ocupată în grabă de niște domni veniți de la mesele din fund. Erau însoțiți de cucoanele lor. Domnii păreau foarte serioși și continuau un șir de vorbe fără legătură cu realitățile din jur. Femeile erau gălăgioase. Își șopteau cîte ceva, apoi rîdeau zgomotos. O doamnă zorzonată și grăsuță ca o prepeliță le arunca străinilor săgeți în plin. Cu ochii cercuiți, celelalte priveau pe sub sprîncene, silindu-se să se arate nepăsătoare. Aveau buze rubinii și unghii prea lucioase. Dar nu le reușea strategia : privirile jucau din farfuriile lor, la masa valahilor. Cea mai subțirică și mai crudă la vîrstă, poate fata dolofanei, avea păr de culoarea luminii, cîrligat în chipul cîrceilor de viță și fața albă, strălucitoare ca zăpada ce scîntee la gerul cel mare. Privea cînd pierdută, cînd cu ochii luminați de un zîmbet șters, ca al mireselor la govit. Asculta cuvintele cu înțeles deochiat ale celor mai mari, ale doamnelor cărora parcă le fierbea sîngele...

Zăican le cîntări pe toate, la rînd, apoi, oprindu-și privirea pe chipul unei doamne frumoase și cu ochi de șerpoaică, simți că-i arde obrazul ca sfecla. Se dădu învins.

Chiposul Arăpilă răspundea ocheadelor aruncate pe furiș sau ostentativ, dar înțelegînd că ținta șușotelilor nu este numai el, ci și Radu, se întoarse către prieten și-i zise :

— Se pare că doamnele te plac...

— Şi ele mie ! fu răspunsul scurt. Păcat că se boiesc...

Golescu se veseli.

— Sînt mai frumoase decît haţieganele tale ?

— Ba ! Ale noastre-s curate şi rumene ca fructul copt al mălinului...

Celălalt făcu ochii mari :

— Cum ? Sînt mai curate ţărăncile ?

— Mai ! Cînd pleacă la horă, sau cînd sînt la căşile lor, ori în lume... Ca roua !... Dar se ofilesc înainte de vreme !... Roboata, de !

— Eşti iubăreţ, Radule ! Apoi măsurîndu-i înfăţişarea pieptoasă şi braţele ca nişte căngi, boierul adăugă : Ce-ai mai da tu iama prin ele !... Ori, poate, îţi iubeşti numai nevasta ?

— Păi cum ! Se poate altfel ? Băieşul nu are timp de ibovnică. Iacă, vă spun drept, chiar acum, după ce mă ospătai grofeşte şi jinduii oleacă la şoimăriţele astea brezate, încă nu-mi tihneşte. Mi-i gîndul la treaba de mîne. Vedea-voi pe împăratul ?

— Te duc mîine la Schönbrunn, la palatul său.

— Vă mulţumesc tare. Sînteţi foarte bun. Parcă n-aţi fi boier...

— Dar numai pînă la intrarea în palat. Mai mult nu pot face, că nici pe mine nu mă cunoaşte nimeni acolo. Vei cere audienţă. Poate să ai noroc...

— Noi, oamenii trudnici, n-avem noroc decît dacă îl facem cu mîna noastră. Cred că o să-mi poarte noroc răvaşul ce-l am la mine. Mi-l dete domnul Jäger, inginerul meu, la plecarea din Petrila. Este către un domn mare de la cancelaria imperială.

Şi Zăican scoase de sub laibăr un pachetel învălit în „Gazeta de Transilvania", iar de acolo o scrisoare pe care o înmînă prietenului. Acesta citi

adresa de pe plic : *Ew. Exzellenz, Herrn K. K. Rai Baron von Hübe.*[1]

— Bravo, Radule ! Văd din adresă că acest baron este consilier aulic. Scrisoarea îţi va deschide multe uşi ferecate.

Lui Zăican îi rîdeau ochii.

— Aşa că dacă e şi pe voia domniei tale, să merem la vreun culcuş. Mîne în zori vreau să fiu la măria sa.

— Eşti un copil savuros !

Radu nu înţelese cuvîntul. Arăpilă urmă :

— Cum poţi crede tu că împăratul se scoală cu noaptea în cap ?

— Ba mi-s un ţăran prost — dar nu-i bai... îl aştept.

Cînd Golescu vru să plătească, întîmpină împotrivirea băieşului care se grăbea să scoată creiţarii din şerpar. Voia să răspundă pentru partea sa. În cele din urmă, ca să nu-l supere pe boier, se supuse — nu fără să-şi impună şi el, cît-de-cît, voinţa :

— Mulţam frumos, domnule Golescu. Poate vă vom ospăta şi noi, petrilenii, dacă vrerea vă va călători vreodată pe la noi. Am să povestesc ortacilor mei cît de bun aţi fost. Vă vom primi cu pîne şi sare. Vă vom ospăta cu berbece fript şi cu brînză aromată în coajă de brad. Veţi bea acoviţă de afine şi mied din miere de albine. Dumnezeu să vă dea sănătate ca să faceţi numai bine — că şi pe la dumneavoastră rău se mai chinuiesc ţăranii de pe moşii !... Dar pînă atunci îngăduiţi-mi să solvesc şi eu un rînd. Cinstea, cinste cere ! Şi apoi, ce să zic, faină bere ! nu ca cea de la bolta lui Kardos...

Golescu nu se împotrivi.

---

[1] Excelenţei sale, domnului consilier aulic Baron von Hübe.

Era tîrziu. Cei doi prieteni se învoiră să doarmă la acelaşi hotel. Arăpilă vorbise din vreme cu portarul, care întocmise un culcuş şi pentru Radu.

Forfota trecătorilor era încă în toi. Pe „Mariahilferstrasse" luminile felinarelor sclipeau vesele. Fredonînd arii dintr-o operetă spectatorii dădeau buzna de la „Theater an der Wien". Golescu întîrzia paşii pe caldarîm şi privirile asupra cuconetului care ciripea.

Radu fu prins de şuvoi, se feri de un grup, se luă după un cîrd de studenţi care cîntau „Gaudeamus", se opri în faţa unei caleşti în care luase loc o doamnă frumoasă — artistă, pesemne — aclamată de lume, şi cînd se întoarse: boierul nicăieri! Se suci în dreapta, se suci în stînga, se înapoie la teatrul a cărei piaţetă era acum pustie, alergă la grupurile care se zăreau încă la încrucişarea unor străzi — zadarnic!

După vreun ceas se lămuri. Renunţă să mai caute pe Golescu. Acul în carul cu fîn!... Se strădui să găsească hanul din al cărui nume reţinuse numai: *Paris!* Un poliţai îl măsură de sus şi pînă jos. Îl întrebă ceva în limba germană. Ce putea răspunde Radu decît: *Paris!* Ba îşi aduse aminte şi de cuvîntul: Hôtel. Dar cine să-l creadă? Omul în uniformă îi întoarse spatele, mormăind. Poate îl înjura...

Vreme îndelungată Zăican bătu pe loc aceleaşi străzi. Pe unde se ducea, pe unde se-ntoarcea, totul îi părea cunoscut. Le mai văzuse... Dar „Parisul" intrase în pămînt!

În cele din urmă se linişti: nu-i bai! Pe bulevard erau laviţe destule... Lumea se potolise. Luminile parcă păleau şi ele. Noaptea trecuse de miezul ei.

Radu era obosit. Găsi o bancă ceva mai ascunsă. Se întinse pe ea, zgîrcind picioarele. Mînecile cojocului le împături drept pernă, ca altădată la stîna de pe plaiul Bucurei. Aţipi. Începu să viseze că-l

încolțește un dulău. Se trezi și văzu că nu era chiar dulău ciobănesc. Era un polițai-maister care îl trăgea de cojoc. Se răstea la el. Îi spunea ceva cu vorbe stropșite. Zăican învățase la Petrila, de la Zunkopf și alți muncitori, multe cuvinte nemțești, dar limba asta vieneză era de neînțeles. Pricepu, mai mult din gesturile polițaiului, că nu-i slobod să doarmă pe stradă. Așa o fi reghia la Viana. Plecă bombănind. Merse înainte, într-o doară. Își simțea ciolanele grele. De acasă, de la Petrila, el nu mai știuse ce-i somn omenesc. Parcă pe vapor dormise altfel decît cîinește?

La un colț de stradă zări o grădiniță. Se furișă într-acolo, pipăi pămîntul cam jilav, se înfășură în cojoc și se întinse pe jos, cît era de lung. Dar parcă îl urmărea ucigă-l toaca! Nici nu apucă să aţipească — și cîteva lovituri îl făcură să sară! Alt polițai! Ăsta avea și cravașă, ca domnul inginer Willing din Petrila... Îi croise cîteva pe spinare, dar le simțise doar cît un purice sub cojoc. Ce i-ar mai fi răspuns!... Se gîndi însă că el e oaspe, și nu se cade! Își aduse aminte de cele ce îi povestise cîndva inginerul Jäger despre muncitorii flămînzi și fără de lucru din marile orașe: nu-i slobod nimănui să doarmă noaptea pe străzi sau prin grădini. Ziua da — ca să creadă domnimea că săracii dorm din puturoșenie...

Ce vor fi făcînd țăranii unguri de pe vaporul care îi lăsase la Budapesta? se întreba acum omul cu cojoacă, izgonit din grădiniţa în care păsări și viermi aveau voie să se bucure de odihna nopții. Unde vor fi pus capul? că doar nu-i aștepta nici hotel, nici han... De bunăsamă, dorm pe sub podurile de peste Dunăre, ori se vor fi strîns unii într-alții sprijiniți de zidul vreunei magazii din port... Mîncat-au? Greu de crezut... Pe vapor, Zăican le dăduse într-ascuns fărîmituri de la masa celor bogați, iar ei mulțumiseră cu ochi lacomi. Acum cine să-i hrănească și pentru ce? Au fugit de viața scîr-

navă de pe moșiile domnilor cu brandemburguri și cizme de lac, și-au luat lumea în cap nădăjduind o viață mai bună, viață cu simbrie și fără lanțuri, iar acum, cu burțile tot atît de goale, vor fi picotînd pe lîngă vreun foc încropit pe malul fluviului, din lemnușe murdare culese de la marginea apei mîloase. Mîine, înainte de zori, se vor înfățișa la porțile fabricilor de la marginea orașului crăiesc și vor cerși lucru și pită. Domnii industrioși au lipsă de brațe. Le vor da de lucru mult și creițari puțini. Seara, trudnicii vor dormi pe apucate, vor mînca pe sponci, în fiecare săptămînă vor înnoda cîte un fiorin — pentru cei rămași acasă! — și se vor încăpățîna mereu în nădejdea unor vremuri mai bune, apoi se vor stinge încet-încet, roși de neiertătoare boli și de tot pe atît de neîndurătorul năravi al beției...

Polițaiul vienez mai arătă o dată cravașa.

— Mînca-te-ar buba neagră! mormăi Zăican și plecă mai departe.

Apucă pe o stradă mai dosnică. Găsi un gang, se trase lîngă un zid și își făcu culcuș. Dormi un pic, apoi sări ca ars, într-o hărmălaie de țipete. Niște domni cu cucoanele lor, venind acasă de la vreo petrecere, se loviră de el, crezură că-i vreun dulău sau altă dihanie — și țin'te gălăgie!...

Înjurat, batjocorit, Radu porni mai departe. Nimeri curînd într-un bulevard. Și pe ăsta parcă îl mai văzuse! În față se afla o biserică măreață cu trepte multe. Le urcă hotărît, pînă la treapta latră din dreptul ușii sfinte, își puse mînecile sub cap și se-nveli în cojoc. Acum era sigur că nimeni nu-l va mai sminti din loc. „Poate numai ăl-de sus, își zise, dar el n-are nimic cu mine..."

Așa și fuse. Era ziuă și Zăican mai dormea pe treptele catedralei Sfîntului Ștefan. Trecătorii grăbiți se uitau într-acolo. Doi poliței dădeau tîrcoale omului cu cojoaca pe cap, dar nu cutezau nici să-l

înghiontească, nici să strige la el. Omul se afla sub pavăza bisericii...

În noaptea aceea și Golescu îl căutase cîteva ceasuri. În cele din urmă se resemnase. Dormi puțin și, îndată ce se făcu ziuă curată, boierul valah porni spre comandantura poliției. Vroia să întrebe dacă nu cumva vreun poliţai adusese un ţăran romîn găsit fără adăpost pe străzi. În dreptul catedralei din piatră dantelată văzu lume strînsă, iar pe treapta de sus : Zăican ! Bucuros de revedere boierul îl trezi :

— Radule, hai la împăratul !

Drumul pînă la palatul Schönbrunn — destul de lung — îl făcură pe jos. Trecură printr-o piață în care niște ostași imperiali mărșăluiau în cerc închis ; admirară clădirea măreață a unui muzeu militar în fața căruia se aflau zeci de tunuri și steaguri, semne ale unor vechi biruințe ; se zgîiră la mulțimea și felurimea școalelor ; după care ajunseră la intrarea măiastrei grădini a palatului imperial. Deasupra porții masive străjuiau cuvintele, din litere lucrate în fier bătut cu ciocanul : *Austriae est imperare orbi universo*[1]. Golescu tălmăci lui Radu Zăican îngîmfata deviză a casei de Habsburg, apoi porniră împreună spre castel. Drumul era slobod și numeroși vienezi se plimbau prin parc. Zăican lua seama la aleile cu arbuști rînduiți și tunși ca la cătănie. Din loc în loc se aflau columne și arcade, chipuri de marmură pe temeiuri de piatră, boltituri în care se furișau tineri cu dragele lor, și nenumărate flori de toamnă, întîrziate dar îngrijite cu osîrdie.

Arăpilă dădu lămuriri ca și în ajun și răspunse la toate întrebările Radului. Într-un timp, în fața rondurilor cu flori nemaivăzute, surîse pentru sine amintindu-și că unchiul său, vrednicul de pomenire dumnealui Dinicu Golescu, scrisese cu douăzeci

[1] Austria este menită să stăpînească toată lumea.

de ani în urmă, într-o carte a sa, că un smerit boier valah ar fi mai mulţumit cu slujba la această grădină „decît Ban în ticăloasa Ţară Romînească".

Zăican îl iscodi despre pricina zîmbetului acela fără înţeles. Pe lîngă ei se plimbau vieneze de tot felul — şi mai simple, şi mai gătite. Boierul le cîntărise cu ochii, aşa că răspunse făcînd legătura cu o altă observare a Dinicu'ui.

— Vezi, Zăicane, doamnele astea sînt vrednice de respectul nostru. Sînt îmbrăcate cu rochii de maldehi sau de croază, de percal sau de stambă chiar — şi fără împodobeli. Nu sînt înzorzonate cu scule şi fireturi ca damele noastre, boieroaice şi ciocoaice care cu poalele lor mătură murdarele uliţe ale Bucureştiului. Şi încă : în Viena sînt multe milioniste, pe cînd în oraşul lui vodă Bibescu deşartele podoabe sînt adesea cumpărate pe răboj ori la mezat cu preţul preacurviei sau sărăciei...

Cu gînduri de astea cei doi valahi ajunseră la falnicul lăcaş împărătesc. În faţa lui se aflau fîntîni din care ţîşneau ape jucăuşe.

Zăican încercă să silabisească o altă inscripţie sculptată cu litere de aur pe portalul palatului.

— *Dreptatea este temelia domniilor*[1], aşa stă scris acolo, tot pe limba strămoşilor noştri romani, îi tălmăci boierul Arăpilă.

Petrileanului îi străluceau ochii.

— Asta căutăm şi noi : dreptate ! A-bună samă c-o vom găsi !

Golescu clătină din cap.

La uşa cea mare fură opriţi de un paznic cu barbişon, cu vestminte pompoase, jambiere albe, mănuşi aşijderea, şi ţilindru mai grozav decît al Golescului : pe calotă se încolăcea o panglică plină de pajuri. Boierul îl lămuri în limba germană că prietenul său îndrăzneşte cu umilinţă să ceară audienţă majestăţii sale. Înscorţoşatul rîse cu obrăznicie şi răspunse că asta nu se poate în nici un

[1] Justitia fundamentum regnorum.

caz. Întîi — pentru că nu e zi de audiență. Al doilea — pentru că nu El primește supușii, ci excelențele lor domnii cosilieri aulici și departamentali. Al treilea — pentru că slăvitul împărat este plecat la castelul de iarnă din Innsbruck.

Golescu tălmăci spusele cerberului. Radu nu se dădu bătut.

— Văzui în ochii ăstuia fățărie. Și altă dată am întîmpinat astfel de mahinațiuni.

Băiețul își adusese aminte cum, cu ani în urmă, la cetatea de scaun a Inidioarei fiind, soața avocatului Brebenar umblase cu vicleșuguri asemenea...

— Nu m-am învrednicit pînă la Viana, urmă Radu, pentru ca diregători cu suflet negru să mă poftească la spațir. Vă mulțumesc foarte, domnule Golescu, că v-ați ostenit pînă aici. Vedeți-vă de drum, pentru izbîndirea năzuințelor dumneavoastră. Eu rămîn!

Zicînd acestea Zăican puse dăsagii jos și se așeză pe ei. Ochii îi scăpărau. Fruntea i se brăzdă de cute. Buzele nu vorbeau, dar tremurau înciudate.

Urmă o sfadă între boier și portar, după care, auzind zarvă de glasuri, un ofițer împărătesc alergă din camera de gardă să cerceteze pricina. Boierul îi vorbi îndelung, cînd nemțește, cînd franțuzește. Radu nici că se uita la ei.

— Domnul ofițer spune tot așa: că majestatea sa este la Innsbruck. Nu e nici un temei să mai aștepți...

— Plec acolo! trînti munteanul.

Arăpilă rămase în uimire văzînd atîta încăpățînare. Se gîndea: „Straşnică pildă pentru căuzașii mei și pentru mine însumi! De-am fi mulți ca stîncosul ăsta, am răsturna pămîntul..."

Cu toată această înțeleaptă înțelegere despre rodul voinței, răspunsul fu altfel:

— Radule, îmi pare rău, dar nu te pot însoți pînă în Tirol. Mă așteaptă treburi grabnice la Pa-

ris. Sînt de părere să mergi la cancelariat. Domnul ofițer adjutant spune și dînsul că toate păsurile supușilor se aduc la cunoștința consilierilor. Arată, te rog, scrisoarea către baronul acela.

Omul se supuse cu îndoială. Cînd împintenatul citi adresa bătu călcîiele, salută plicul, își mlădie glasul și se năpusti cu o cascadă de sfaturi și lămuriri binevoitoare : că domnul primconsilier aulic baron von Hübe primește pe oricine, că poate fi găsit chiar acum la palatul de lîngă Rathaus, că nimeni nu pleacă de la excelența sa fără deplină mulțumire — și altele.

Tîrziu și tare greu se ridică Zăican de pe treptele Schönbrunn-ului ! N-avu încotro... Nu putea sta acolo fără rost, dacă împăratul era plecat departe. Dacă nu-i, nu-i și pace ! Il va căuta în țara Tirolului. Asta mai cere trudă, dar ce poate face ? El știe o vorbă : la puțină osteneală, puține bucate !

Mergea acum alături de Golescu pe aceleași vesele alei cu flori de toamnă și sculpturi, dar nu mai lua seama la ele. Pentru întîia oară avea o presimțire în care zăcea amărăciunea zădărniciei. Se reculese însă curînd : nu se poate întoarna la Petrila cu cofa goală ! Acolo îl așteaptă iobagii, ortacii săi. Toți au încredere în el ; s-o înșele, ar însemna să-i trădeze, și el nu poate trăda !

— E mult pînă în orașul acela ? întrebă într-un tîrziu.

— Mult ! Pînă să pleci acolo, e bine să încercăm la cancelariat... doar pentru asta îți dădu scrisoarea inginerul tău.

— Merem !

Ieșind pe poarta grădinii ca-n povești, stătură locului o clipă. Se auzeau zăngăniri de arme. Garda imperială pășea țanțoșă din gherete și se pregătea să dea onorurile. Prietenii întoarseră privirile spre palat și văzură un landou deschis, tras de patru cai focoși care înaintau în trap către ieșire. Landoul era lăcuit și împodobit cu flori aurite. O

pajură cu două capete era zugrăvită pe lustrul negru. Pe scările din spate stăteau smirna, în picioare, doi lachei cu găitane și ceaprazuri. În față galopa ușor un ofițer nu mai puțin galonat. Avea sabia scoasă și o ținea dreaptă ca lumînarea.

Instinctiv, Golescu și Zăican se traseră doi pași înapoi. Comandantul grupului de gardă le strigă înciudat să dispară degrabă. Radu întinse gîtul și pironi ochii spre caleașcă. Văzu în ea un ghinărar tolănit pe canapeaua de pluș. Părea bătrîn și obosit. În clipa următoare îl recunoscu : era același ghinărar de pe pocalul de bere, același chip din cadra de la tribunalul comitatului Deva !

Ochii celor doi valahi se întîlniră plini de mirare, apoi petrileanul o zbughi în întîmpinarea echipajului. Îi făcu semn să oprească !... Simți însă pe spinare latul săbiei ofițerești — după care landoul i se năluci prin față, cotind spre grădina Belvedere.

Golescu încremenise lîngă gard, cu jobenul în mînă.

Zăican alergă cîțiva pași zadarnici în urma trăsurii cu slăvitul și îngînduratul împărat. Se opri în mijlocul drumului pavat cu piatră măruntă, își scoase căciula, o trînti de caldarîm și scrîșni printre dinți :

— Dumniezăul mînie-ta !

CAPITOLUL II

ÎN CĂUTAREA DREPTĂŢII

La palatul consilieratului imperial piedicile nu fură mai mici. Golescu îşi făcu datoria la poartă, după care, fie din grabă adevărată, fie pentru că povestea începuse să-l plictisească, îşi luă rămas bun de la Zăican şi plecă. Îl aştepta Parisul.

Băieşul simţi un gol în juru-i. Îi păru rău de prietenul agonisit pe vapor. Prea fusese bun boierul ăsta cu suflet blagoslovit! Vrusese să-i plătească şi odăiţa din beciul hotelului... ba chiar îl întrebase dacă îi sînt de lipsă cîţiva fiorini... La despărţire îi dăduse două ţidule cu adresele lui din Bucureşti şi din Paris. Îl rugase să-l vestească despre urmarea audienţei.

Zile de-a rîndul a tot bătut drumurile petrileanul — doar, doar să răzbească pînă la baronul von Hübe. Venea dimineaţa devreme, se instala în curte, lîngă poartă, şi cînd funcţionarii mici şi mari începeau să urce scările clădirii, Radu lăsa desagii în plata Domnului şi se lua după ei. Se certa cu portarii, cu ofiţerul de serviciu, cu micii scriptori, şi le arăta plicul adresat de Jäger baronului. În van! Cică să le dea lor scrisoarea; cică o înmî-

nează ei excelenței sale; cică îi dau ei răspunsul... Zăican se încăpățîna, se uita urît dacă încercau să-i smulgă răvașul din mînă... și aștepta. Treceau pe lîngă el dregători cu haine strălucitoare și cu decorații, coborau din carete dame nobile și parfumate, urcau ofițeri subțiri și negustori grași, treceau cancelariști, vlădici și pateri. Toți intrau, numai el era ținut în poartă, ca un cîine. Iar vremea se înăsprise și mai tare.

Valahul începuse să devină un obișnuit al curții cancelariatului împărătesc: un fel de statuie vie, un cîine credincios, tăcut, ursuz, mătăhălos în cojoc, ca un urs coborît din munți. Vienezi care — mînați de aceleași treburi — se perindau de mai multe ori pe zi prin fața palatului, îl căutau din ochi și dacă se întîmpla să nu-l zărească, îi simțeau lipsa.

Baronul îl vedea și el: la plecare, la venire, peste zi cînd privea de la fereastră în curtea și bulevardul cu furnicar de lume, dar nu se întrebase niciodată ce rosturi avea ciobanul acela. Iar ciobanul nu-l cunoștea pe baron, altfel i s-ar fi proțăpit în cale. Pînă ce într-o dimineață consilierul aulic îl zări sfădindu-se cu portarul. Von Hübe întrebă pe ofițerul de serviciu care-i pricina zarvei. Acesta îi raportă.

— Daa?! lungi baronul mirarea. Mă caută pe mine? De unde este?

— De undeva din ținuturile de răsărit ale măritei noastre împărății, răspunse acesta majestatic.

— Mai precis! fu porunca.

Ofițerul zbură și se înapoie cu lămurirea:

— E romîn, excelență. Din comitatul Hunedoarei, de la hotarul cu principatul Valahiei. Dar zice că nu-i cioban, ci lucrător la minele de cărbuni din... din...

— Din Petrila, căpitane! Ce altă mină de cărbuni mai cunoști în Hunedoara?... Să mi-l aduci

îndată ce se termină raportul ştirilor venite prin curierii de noapte.

Şi astfel — după unsprezece zile de aşteptare — Radu Zăican pătrunse în cabinetul primului consilier aulic al majestăţii sale Ferdinand al V-lea, împărat al Austriei.

Lăsase desagii la portarul cu chip de ghinărar — cu care se împunsese în fiecare zi — dar cojocul şi căciula nu le slobozi, cu toată ruga galonaţilor ce-l înconjuraseră.

Urcă apoi scări pompoase, de marmoră albă şi lucitoare, cu lei de bronz la cele două capete ale primelor trepte.

Păşi pe covoare groase şi atît de dulci la mers încît Radu nu îşi auzi nici potcoavele cizmelor.

Străbătu apoi un coridor larg, cu cadre aurite.

Slujitori în fireturi îi făcură loc, ceremonioşi, printre draperii de pluş stacojiu, şi acum omul se afla în sala de audienţe a primului consilier împărătesc — mîna dreaptă a temutului cancelar Metternich. De sus atîrnau policandre de cristal care răsfrîngeau culori de curcubeu. Pereţii erau tapisaţi cu oglinzi care înfăţişau chipul ciobanului, şi mai mare, şi mai mic, şi din faţă, şi pieziş, încît gata-gata să se zăpăcească.

Deasupra biroului lung cît un pătul, spînzura o poză pe care Zăican o cunoştea prea bine. El era! Împăratul! Cel din sala tribunalului Deva! cel de pe pocalul cu bere! cel din caleaşca cu patru cai înaintaşi! Semănau ca ou cu ou...

Petrileanul simţi privirea tăioasă a baronului von Hübe. Baronul avea ochi pătrunzători, nas lung şi ascuţit şi bărbie rotundă. Faţa proaspăt rasă şi capul rotund şi fără pic de păr îl asemuiau, în ochii lui Radu, cu bila cea mare de la popicăria muncitorilor nemţi din Petrila.

Stătură aşa, cîteva clipe care îi părură lui Zăican nespus de lungi şi în care uită să mai gîndească, iar consilierul avu vreme să-şi făurească imaginea

mărită și înfrumusețată a întregii țărănimi iobage din nesfîrșitul imperiu habsburgic.

Baronul surîse. Poate pentru că îi plăcu înfățișarea voinicului. Poate pentru că își închipuia țărănimea aidoma cu acesta.

Îi făcu semn să se apropie. Apoi se încruntă. Cu mîini delicate luă scrisoarea, o desfăcu și o citi. Pe fața aspră răsări iarăși un zîmbet. Își aduse aminte de Franz Jäger. Da! era inginerul acela care comandase echipele de muncitori în ziua începerii exploatărilor din Valea Jiului, pe vremea cînd, cu șase ani în urmă, el, consilierul, asistase la inaugurarea minei din Petrila. Fusese trimis de cancelariat ca să încurajeze inițiativa fraților Hoffmann și să raporteze unui grup de bancheri despre perspectivele societății „*Kronstädter Bergbau- und Hochofen-Gesellschaft, Brüder Hoffmann*". Atunci era numai consilier aulic secund. Acum pășește pe urmele prințului Metternich!

Hübe scrută amintirile și se însenină iar. Acest Jäger avea și o fată. Grozav de frumoasă! Și mai era acolo un inginer: Willing... „Cu nevasta lui am dansat și am jucat cărți... Dar Doamna Else Hoffmann de ce nu mai dă nici un semn de viață? Vroia ca Gustav al ei să capete un titlu de nobleță. M-a și sărutat pentru asta... ca arvună. I-am spus care-i cheia, însă Hoffmann e prea zgîrcit! A fost de cîteva ori pe aici cu treburi, dar nu mi-a pomenit nimic de baronie... Și afacerile îi merg strună! Burghez... Ptiu!"

Cînd von Hübe își reveni din amintiri și gînduri intime, mai citi o dată scrisoarea respectuoasă a inginerului Jäger, se uită la Zăican, și îi ceru jalba. Era scrisă de două ori: patru pagini în românește — și mai mult decît atîtea în nemțește. Și semnăturile fruntașilor satelor — urmele degetelor — erau de două ori. Baronul citi, se scărpină după ureche ca un simplu muritor, apoi chemă un funcționar tălmaci. Prin mijlocirea lui stătu de

vorbă vreme îndelungată cu reprezentantul obștiilor din Țara Hațegului de jos. Întreba și lua însemnări. Radu nu ocolea răspunsurile. Povesti despre deposedarea de munți și pășuni, despre abuzurile funcționarilor fiscuseşti și despre cele ale împlinirilor de dijme urbariale, despre moara lui Mustățea, despre răzvrătirea mută din toamna anului 1841, împotrivire pe care mărturisi semeț că el o pusese pe roate și nu se sfii să vestească vremuri tulburi dacă nu se face dreptate.

Baronul se încruntă la auzul amenințărilor, bătu cu degetele nervoase în tăblia mesei, dar se stăpîni. Vedea că omul se înfierbîntase. Îi urmărea ochii care scăpărau de năduf și nădejdi. Vorbele petrileanului alunecau șir :

— Excelenț domnule consiliariu ! Nu mai putem răbda amara ticăloșie la care ne-au prejugat domnii tari în averi și puteri. Dați, rogu-vă, poruncă să înceteze roboata și să ni se întoarne munții cu pădurile lor. Vă vom slăvi în veci și vom rămîne vrednici slujitori ai măritului împărat !

Consilierul aulic rumega un răspuns care nici să însemne un angajament, nici să taie speranțele oamenilor. Trase o priză de tabac, își admiră degetele fine cu unghii lustruite în lac franțuzesc, apoi răspunse prin tălmaci, rar și apăsat, pentru ca petrileanul să bage bine la cap :

— Împăratul și noi, umilii săi slujitori, cunoaștem relele stări de lucruri din comitatul vostru. Știm că domnii nobili exagerează cîteodată în felul cum se poartă cu iobagii. Dar și voi trebuie să înțelegeți că înălțimile lor întîmpină greutăți în lucrarea pămînturilor. Cată să fie ajutați, altfel rămîn pămînturile sterpe și țara se înfometează.

— Le lucrăm noi, pe sama noastră — și cu atît mai vîrtos ! se repezi Zăican.

— Ești nebun, țărane ! Pămîntul e al domnilor. A voastră e munca.

Radu răspunse dîrz :

— Sîlnică, excelenţ ? Noi muncim, nu zicem ba. Dar munca să fie slobodă ! şi plătită ! Apoi, măria voastră ştie, pămîntul fuse al nostru. Ni-l luară domnii nobili. Cu japca. Acum îl cerem înapoi. De-aia am venit !

Consilierul aulic sări de pe fotoliu, păşi nervos de-a lungul mesei, vru să spună ceva, îşi propti un geam rotund peste ochiul drept, aruncă prin sticlă o privire rece petrileanului, apoi porunci funcţionarului romîn să-i mai tălmăcească o dată spusele omului cu cojoacă.

Acesta, doctor in jure de la Universitatea din Viena, romîn ajuns translator oficial la cancelariat datorită unaţiei cu biserica Romei, era o spurcăciune de om. Cînd vorbea cu baronul, se făcea şi mai mic. Tălmăci încă o dată cuvintele lui Zăican, şi, dîndu-şi abia acum seama de adîncul lor înţeles, încremeni ca scris pe părete.

Von Hübe înghiţi în sec. Se aşeză în fotoliul din faţa biroului, se gîndi şi iar se gîndi, apoi, în loc să poruncească izgonirea ţăranului, încercă să-l ia cu binele.

— Te văd om întreg şi isteţ. Dacă ai cugeta înainte de a-ţi scăpa cuvîntul din gură, ţi-ar sta şi mai bine. Şi, dacă cu mine vorbeşti astfel, îmi închipui ce vorbeşti cu cei de teapa ta ! Te povăţuiesc, pe tine şi pe toţi în numele cărora cuvîntezi, să fiţi liniştiţi şi să aveţi răbdare. Guvernul majestăţii sale doreşte îndreptarea stării voastre. Dietele provinciale de asemenea. Nu mai departe decît chiar acuma Dieta de la Cluj dezbate neînţelegerile dintre voi şi domnii nobili. Sînt sigur că se va ajunge la o lege mulţumitoare şi pentru unii şi pentru alţii. Măria sa împăratul ar fi fericit s-o poată întări cît mai curînd cu înalta sa semnătură. Omule ! înapoiază-te în ţinutul tău şi du vestea cea bună că împăratul vă poartă de grijă !

— Să le spun că vor fi oborîte urbariile de roboată ? întrebă Zăican cu ochi plini de nădejde.

— N-am spus asta ! Am înțeles doar o îmbunătățire a stării voastre în cadrul legilor de azi... Nu sări peste cal !

Petrileanul înțelese că cele făgăduite de consilier erau vorbe fără miez. Știind din bătrîni că limba oase n-are, dar oase sfarmă, nu se dădu bătut :

— Dar urbariul nostru, smuls prin silnicie — așa cum stă scris în plînsoarea pe care ați citit-o acum — trebuie să cadă, excelent !

— Silnicia poate fi dovedită prin martori la instanțele de judecată statornicite prin legi. Stăruiți acolo...

— Ne judecăm de peste un sfert de veac ! Toate tribunalurile sînt cumpărate de domnii nobili... îl întrerupse Radu Zăican.

Tălmaciul se codi să traducă în limba germană, dar băiețul îi porunci, din ochi, repetînd fraza aidoma. Funcționarul se supuse cu teamă.

Consilierul sări ca fript :

— Dacă mai vorbești astfel, pun să te dea în brînci pe scări ! Insulți înalta magistratură !

Zăican înțelese că zicala din bătrîni are nevoie de o întregire : osul limbii taie mai rău ca sabia ! Își aminti de pățania de la tribunalul din Deva — și înghiți în sec. Încercă să vorbească mai cu umilință :

— Mă rog de iertare, mărite domnule consiliariu. Dar mă rog și de ascultare din partea domniei voastre ! Că cine să ne mai asculte ?

— Ascultare să dați voi ! Știți numai să vă plîngeți ! parcă domnii nobili n-ar avea greutăți, n-ar avea necazuri ! Au necazuri și cu voi, și cu prețul scăzut al bucatelor. Abia fac față cheltuielilor...

„În loc să geamă boul, scîrție roata", cugetă delegatul iobagilor de pe Jii și Strei, dar nu îndrăzni s-o spună tare.

— Poți să pleci ! urmă consilierul și-i întoarse spatele.

Zăican se mînie, ca altă dată în fața lui Brebenar. Începu să gîndească învălmășit: „Va să zică asta ni-i vorba? Asta-i direptatea? De-aia făcui atîta amar de drum pînă la Viana? Avea dreptate boierul Golescu... Cu vorbe și cu rugăminți n-o scoatem la capăt... Răbdarea la care ne sfătuie domnul Bariț o fi bună, dar nu față de cîni! Să plec așa? Ce vor zice ortacii? Și Moacă, și Bou, și Moga, și alții mă povățuiră să nu iau drumul Vianei, că voi veni fără ispravă. Ei mă tot îndemnară să punem mîna pe bîte și să încercăm spinările grofilor, iar eu și domnul părinte o ținurăm una și bună cu împăratul... Acum ce să fac?"

Se propti înaintea funcționarului romîn:

— Rog respectuos pe excelența sa domnul baron să deie poruncă la Tabula regească de la Marosvásárhely să ne întoarcă acturile de privileghiuri pe care instanția ni le-a oprit fără dreptate. Batîr atît. Poate luăm judecata de la început. Dar fără papirurile de la regii cei vechi sîntem ca fără mînuri...

Funcționarul tălmăci.

— Nu ne putem amesteca în hotărîrile instanțelor judecătorești. Sînt suverane! fu răspunsul sec al consilierului aulic.

— De mă rugam de o vacă stearpă, și tot îmi dădea o lingură de lapte! îi țipă Zăican, deznădăjduit.

— Ce-a zis?

Funcționarul tălmăci și de data asta, ferind însă privirea de ochii baronului.

Un hohot de rîs umplu sala de audiențe. Era rîsul baronului. Îi plăcuse riposta celui din cojoacă. Înveselit și îmbunat se așeză iar la masa de scris, privi îndelung mițele cojocului, căciula trîntită jos și reciti jalba. Consilierul știa prea bine că împărăția clocotește. „La drept vorbind — gîndi von Hübe — ciobanul ăsta reprezintă o regiune în-

treagă, scumpă majestății sale. Omul trebuie să plece cu o cît de mică mulțumire..."

— Da, glăsui el într-un tîrziu. Instanța nu trebuia să vă poprească actele. A săvîrșit un abuz pe care noi nu înțelegem să-l tolerăm. Poți să pleci liniștit. Chiar azi va pleca ordinul către Tabula regească.

Von Hübe scrise o rezoluție pe jalba cu pricina.

Zăican se însenină. Prinse curaj.

— Mulțam frumos, măria ta. Dar noi romînii mai avem o vorbă : decît doi *ți-oi da*, mai bine un *na!* Așa că îngăduiți, vă rog, să duc eu porunca la Tabula regească. Sau, îmi dați una asemenea...

— Și asta se poate! răspunse baronul, veselindu-se iar. Pentru tine, că ești petrilean și mă leagă de satul tău amintiri frumoase... Acum cred că pleci mulțumit!

— Mai o țîră, excelenț! Avem o casă de școală romînească în sat la Petrila. Vrem ca pruncii noștri să învețe carte romînească. Dar jîndarii nu ne lasă...

Zicînd acestea Radu scoase din buzunarul laibărului o nouă jalbă. Baronul o citi și îi răspunse insinuînd cu tîlc ceva în legătură cu îndărătnicia cercurilor oficiale maghiare care țineau să desființeze toate școlile naționalităților, politică riscantă și deci neplăcută curții imperiale. Nu strica o ațîțare contra ungurilor...

— Aveți și voi dreptul la școală în limba maternă, precum germanii și precum ungurii. Din păcate acum sînt neînțelegeri chiar între autoritățile superioare. Cu timpul ungurii vor vedea că greșesc...

Ochii lui Zăican sclipeau de bucurie. Omul crezu că spusele consilierului aulic însemnau aprobare sigură pentru școala romînească din Petrila!

— Tocmai de aceea însă, continuă baronul, cancelariatul nu poate da el, direct, peste capul Budapestei, autorizări de școli naționale pe teritoriul

Ungariei, sau pe teritoriile care atîrnă în vreun fel de ea. Trebuie să te duci la Budapesta. Cred că acolo vei rezolva cu bine și chestiunea aceasta.

Zăican se schimbă la față. Parcă nobilul funcționar imperial aruncase asupră-i un ceaun cu apă rece ca gheața. Lup în piele de oaie! Dar baronul îl îmbună:

— Nu te teme... Du-te la înaltul Palatinat din Buda. Uite, scriu pe jalba ta o rugăminte de aprobare! Și acum: *fertig*[1]!

Radu Zăican coborî scările cancelariatului din Viena cu sentimente încă nehotărîte. Apoi încetîncet i se așezară gîndurile.

Faptul că baronul mersese pînă acolo încît stătuse de vorbă cu un biet țăran muncitor și îi ascultase amarele necazuri, i se păru lui Zăican, la început, demn de laudă. O făcuse din dragoste pentru popor, sau cu cuget fățarnic? se întreba acum Radu. Și răspunsul îi veni simplu: consilierul aulic fusese binevoitor doar în vorbe, nu și în fapte... Îl primise numai dintr-o socoteală vicleană. Nu mai era pentru nimeni o taină că împărăția se afla la greu impas din pricina împilărilor grofești și a suflului de răzmeriță care bătea tot mai aprig dinspre Franța. Și unele și altele aveau ca urmare dese sculări de popor în cuprinsul hotarelor. Cancelaria era alarmată de repetatele „greve de seceriș" ale iobagilor, iar Transilvania se afla în fruntea provinciilor frămîntate. Stînd de vorbă cu un țăran de baștină, baronul nu făcuse altceva decît să pipăie stările de lucruri. De aceea îi pusese atîtea întrebări și înghițise atîtea răspunsuri neplăcute. Dar urbariul de iobăgire a petrilenilor nu făgăduise că-l va desființa.

„Atunci, ce am cîștigat din truda acestei călătorii? se întreba acum Radu Zăican. Porunca de

[1] Gata!

înapoiere a acturilor poprite la Tîrgul Mureș? E ceva, dar prea puțin. Se cheamă că totuși nu mă întorc la Petrila cu mîna goală... Voi putea spune și un lucru bun cînd voi aduna satul sub coroana arțarului. Dar pînă la sfărmarea cătușelor mai va un deal, o vale, și o poiană mare..."

Cît privește școala românească, totul spînzura de un fir scămoșat. Băieșului îi părea rău că nu stăruise mai mult asupra acestui păs care îi stătea la inimă de atîta amar de vreme. Baronul îl dusese cu moșmoane politicești, îl trimisese în gura lupului, iar el, biet țăran, se dovedise nevolnic. „Calul, că e cu patru picioare, și încă se poticnește — încerca acum să se mîngîie Radu. Am fost un prost! Nu trebuia să plec de la baron fără poruncă de deschiderea școlii! El e mai mare peste toți; putea s-o facă! Să dea aprobare autorităţile ungureşti jalbei noastre? Aida-de! Înseamnă să faci capra grădinar..."

Cu astfel de zbucium petrileanul părăsi cancelariatul.

A doua zi coborî dintr-un vaporaș de mărfuri, în dreptul unor magazii, la marginea portului Budapesta. Deși mai era cale pînă la asprimea iernii, vremea se-ncăierase: baba Dochia își scutura cojoacele. Radu porni spre oraș cu sentimentul că dejugase la o moară rea — dar intrase în horă.

Grămăjoara de cuvinte ungurești pe care le învățase la Petrila — mai mare decît îndrăznise el să creadă — îi fu de folos. Găsi cu ușurință pe strada Arsenalului locuința lui Jenő, fiul negustorului Kardos din satul său.

Jenő Kardos terminase de curînd universitatea. Încă din vară se logodise cu Ketti, fata inginerului Franz Jäger. Tinerii se iubeau de cinci ani. Străduințele cuconetului petrilean de a pune piedici în calea fericirii fiicei „revoluționarului", fuseseră zadarnice. Nu avuseseră urmări nici intrigăriile Terezei Schultze, fata inginerului Willing,

nenorocită în căsnicie din felurite pricini, și deci invidioasă pe fosta ei prietenă.

Logodna dintre Jenő și Ketti se făcuse chiar la Petrila, cu petrecere, cu muzică, dar într-o atmosferă rece, cu toate sforțările lui Kardos-senior și a directorului Nándor de a o însufleți. Noroc că, seara tîrziu, sosiră la cazină, chemați de Franz și de director, ștaigării, șefii de echipă, cîțiva meseriași germani și Zăicanii. Marișca lui Radu adusese în dar o ie și o fotă romînească migălită cu mîna ei, iar ceilalți muncitori felurite lucruri, care mai de care mai naive dar prețioase prin sufletul ce îl înfățișau.

Jäger era iubit de toată suflarea muncitorilor petrileni pentru firea lui bună, pentru certurile care nu se mai sfîrșeau cu tartorul răutăților — Willing — și pentru trecutul lui care era încă învăluit în legendă. Se petrecuse la logodnă (după plecarea „nobilimii" de la cazină) cu atîta sinceră voie bună și atît de temeinic, încît a doua zi, pentru întîia oară în viața lui, Jäger, viitorul socru, lipsi de la datorie din galerii.

Radu îl cunoscuse pe Jenő cu prilejul acelei serbări, cînd îl răscoliseră poeziile pe care acesta le recitase din tînărul poet maghiar Petöfi Sándor.

Străbătînd străzile Pestei în căutarea logodnicului petrilean, Radu își dădea seama că singura nădejde pentru școala romînească sta în acest fecior de crîșmar ungur.

Jenő îl primi cu multă plăcere. Desfăcu plicul trimis de Ketti, îl citi cu nesaț, se uită prietenește în ochii curierului și îi zise:

— E cam greu, dar vom încerca.

— De ce e greu? îndrăzni Radu mai mult într-o doară.

— Pentru că deși trăim în vremuri pre-revoluționare care vor trebui să ducă la nașterea unei Ungarii libere și puternice, totuși plutește pe alocuri o atmosferă șovină. Noi, spiritele înaintate,

căutăm s-o înlăturăm, dar pînă una-alta ne lovim de ea.

Zăican nu înțelese cine erau acei „noi", dar tăcu pironind privirea în podea. Parcă el ar fi fost vinovat de acea „atmosferă". Kardos nu-l lăsă pradă îndoielii :

— Ketti mă roagă atît de frumos să te ajut încît, chiar dacă ar fi împotriva sentimentelor mele, n-aș putea s-o refuz. Uite ce scrie : „Radu Zăican, ți-am mai spus-o, îmi este prieten. El este singurul muncitor romîn conștient din această Petrilă. Nu vreau să-i insult pe ceilalți, dar nici unul nu se ridică la înălțimea acestui om. De ani de zile se străduiește să capete aprobare pentru școală romînească. Spune, Jenő dragă : nu are dreptate ? Îți știu credințele politice, le împărtășesc, sînt mîndră că voi fi soția ta, și nu mă îndoiesc că vei face totul pentru binele acestor romîni din satul în care te-aș vrea medic iubit de toată lumea, nu numai de mine și de muncitorii maghiari."

Ochii lui Jenő jucau de fericire. Gîndul lui fusese cîndva să se statornicească medic în capitala Ungariei. Așa făcuseră și așa făceau toți absolvenții universității. Nimeni nu voia să se înfunde la țară. Dar el, de cînd o iubea pe Ketti, simțea că în afară de misiunea politică alături de Petőfi și de marele Kossuth, mai are una : să aducă o alinare minerilor pe care începuse să-i îndrăgească... Mari sînt și minunile tale, neprihănită dragoste !

— Da, Radule, mă fac frate cu dracu ca să avem școală romînească la Petrila *noastră!* și apăsă pe ultimul cuvînt. Eu plec în oraș să mă sfătuiesc cu niște prieteni buni...

— Cu domnul Kossuth ? îl întrerupse Zăican. Aș vrea să-l văd și eu !

— Nu. Domnul Kossuth este plecat la Pozsony. Mă sfătuiesc cu alții. Tu stai aici, să te speli și să te odihnești. Desară avem de lucru amîndoi. Ceva

foarte important care mă frămîntă din ziua logodnei...

Radu întrebă cu ochi nedumiriți, dar celălalt rîse voios:

— Vreau să mai cînți o dată balada haiducului Neag! Apoi să mi-o scrii în romînește, să mi-o tălmăcești acolo unde eu n-oi înțelege și...

— Și?

— S-o pun în versuri pe limba maghiară. Bine-i?

— Fain!

Și cei doi luptători se îmbrățișară parcă erau prieteni de cînd lumea. Jenő plecă.

Lui Radu Zăican îi venise inima la loc. Se fericea: găsise un om de mare ispravă! „Mă văicăream, și scrisoarea minunată în buzunarul meu! se căina singur. Vorba ceea: cată Ion calul... și el călare!"

Acum îi părea rău că îl lăsase pe Kardos să plece singur. Trebuia să meargă și el. Să vadă, să cunoască, să înțeleagă... Mult, cît mai mult!

Jenő veni după cîteva ceasuri. Avea nădejdi pentru mîine dimineață.

Tînărul medic îi povesti că se sfătuise și cu Petőfi, și cu Madarasz, și cu alți prieteni de numele cărora va mai auzi. Se întîlnise și cu delegata moților. Catarina Varga se afla la Budapesta încă din octombrie. Venise iar cu o jalbă, dar stătea mai mult ascunsă, jalba urmînd s-o predea împăratului, la Viena. Așteaptă clipa cînd să poată pleca nevăzută de copoi...

În noaptea aceea Jenő și Radu stătură de vorbă pînă spre revărsatul zorilor. Radu povesti multe și de toate. Despre el și Marișca, despre mină, despre necazurile satului. Limba i se dezlegase bine și cu toate că amesteca laolaltă vorbe ungurești cu vorbe romînești, se făcea înțeles. Jenő era încîntat de istețimea petrileanului și de gîndurile îndrăznețe care i se revărsau îmbrăcate în fraze scurte — dar cu atît mai limpezi — și în cuvinte frumos alese. Ciocniră pahare de rubiniu. Tînărul medic spuse versuri

din Petőfi și cîntece în care era vorba de haiducul Rózsa Sándor, iar Zăican povesti vieți de haiduci hațegani și undui melodii despre Neag hărămbașa, despre Mîrza haiducul și Drăgan căpitanul.

Jenö simțea că în omul din fața-i se află un suflet pe cît de curat, pe atît de voinic.

A doua zi Zăican trecu Dunărea pe podul de fier. Mergea alături de Kardos Jenő și bulevardul care urca dealul Budei, acolo unde se afla clădirea marelui Palatinat al Ungariei. Se opriră la poarta clădirii. Jenő se întîlni cu un domn mîndru și intrară împreună. Petrileanul rămase în stradă.

Peste un ceas Kardos cobora treptele. Inima lui Radu zvîcnea. Dar tînărul medic era vesel. Căpătase aprobarea ! „În mod excepțional" scria pe hîrtie, dar ce-i păsa lui Zăican... „Și cu obligația pentru elevii romîni de a urma la școala maghiară, o dată pe săptămînă, lecțiile de limba și istoria poporului maghiar."

— Nu-i bai, domnule Jenő. E bine să știe omul de toate...

CAPITOLUL III

ONUȚ ÎNTREABĂ

Trei ciocănituri scurte, apoi un potop de bătăi repezite, învălmășite într-un danț cu tact ropotit, făcură să răsune Valea Jieţului pînă departe, la cotloanele din Lonea și Cimpa.

Era toaca bisericuții din capul satului. Moș Dănilă își îndeplinea taina de vecernie. În lăcașul de lemn popa Niculae bolborosea în barba-i albă cîntări din ceasloave vechi și aștepta să se ivească în tindă cele cîteva babe nelipsite de la slujba care preamărea sfîrșitul unei săptămîni de trudă.

Maria lui Zaican robotea în ograda căsuței din Lunca Florilor, cu gîndul mereu la cel plecat. Cînd auzi toaca, tresări :

— Încă o zi se scurse — și Radu nu mai vine !... șopti înălțîndu-și ochii către cerul plumburiu.

Maria cercetase culcușul orătăniilor care dădeau și ele semn că ziua e cu grabă ; mulsese căpriţa, o adăpase și-i vorbise cu glas de mulțumire pentru ulcica plină cu lapte ; zăbovise sub șlon, lîngă Joiana, vaca bălaie cumpărată de Radu ăst-an de la nedeia din Poiana Miresei ; îi potrivise în staul coceni de porumb ; îi pipăise pîntecul rodit și-i

vorbise cu același glas șoptit, încredințînd-o că în curînd, cînd oamenii vor proslăvi minunea din Nazaret, va îmbelșuga gospodăria cu un viteluș lacom la supt, ciontonog la mers, dar neastîmpărat și jucăuș de-i va fi mai mare dragul.

Radu nu prinsese cheag de soi în anii de cînd se dedase băieșitului, nu se ciocoise nimănui, dar, fără să fie avar și fără să lege creițarii cu nouă noduri, cumpătarea îi înlesnise să adauge acest animal de nădejde la mica lui gospodărie. Și Joiana răsplătea cu prisosință cumpătarea. Începînd din întîiile zile ale anului care se apropie, ea va da lapte mult, lapte bun pentru smîntînă, și un fecioraș cu ochi blînzi și botul umed — tovarăș de zburdălnicii pentru Onuț.

— Mamă, mi-e foame ! se auzi de pe prispă strigarea lui Onuț, feciorul Mariei și al Radului. Îl chema Ion, după numele nănașului Hotea, cel ce se prăvălise în prăpastie cu jandarmul de gît — dar părinții îi alintau chemarea.

Băiețașul ieșise din tindă doar în cămășuță și cu picioarele goale. Se jucase pînă acum cu pisica vărgată, i se urîse singur în odăiță și ar fi vrut să alerge pe afară.

— Da, mîncăul mamei, vin îndată. Îți încălzesc lapte proaspăt din darul Brumiței. Uite, și Grof dă semne de neastîmpăr. Tot timpul cît am muls căprița, Grof a stat pe lîngă mine, a dat din coadă și a adulmecat. O să vă ospătez pe amîndoi... Dar de ce ai ieșit așa goluț? Intră fuga în casă ! îl dojeni mama.

Portița de la drum se auzi scîrțiind. Era mama Salomia.

Soața lui moș Alexa Zăican se mai chircise o leacă în vremea din urmă. Anii se adunaseră, spinarea i se ghemuise, dar Salomia nu se dădea bătută. Era aceeași femeie sfîrlează la muncă și la alergătură. Din zori și pînă seara tîrziu, nu sta un pic. La ale casei o ajuta Fira, dar la alergături pri-

didea singurică. Rămăsese tot mediţineasa Petrilei. Întreprinderea de cărbuni făgăduise de mult că va aduce medic de la oraş, cu ştiinţă de carte, ba chiar că va înălţa un spital. Ridicase, ce-i dreptul, o casă pentru bolnavi în mijlocul satului, aproape de clădirile administraţiei, dar casa era goală. N-avea încă medic. Accidentele se înmulţiseră. Ca şi oamenii de la mine. Aproape că nu era zi de la Dumnezeu să nu se întîmple cîte ceva : un picior strivit, o căzătură cu vine încălecate şi cu zdrelituri, un deget prins între vagonete. Se petrecuseră în ultimii ani şi unele nenorociri mai mari, cu oameni îngropaţi pentru totdeauna, alţii înăbuşiţi de gazele răzbite în galerii, dar societatea nu se grăbea, cu toate că la drept vorbind numai ea era de vină. Exploatarea se făcea sălbatic, sculele şi materialele nu totdeauna erau în bună stare, iar oamenii — cei fugiţi de la grofi — nepricepuţi în meseria mineritului. Nu ştiau să se păzească de primejdiile care pîndeau la fiecare pas. Salomia de-abia pridideа cu alifiile şi verdeţurile ei la colonii, la gura puţurilor, la Cimpa, la Lonea... Era chemată pretutindeni. Învăţase dintr-o carte pe care i-o citea mereu fecioru-său Radu, cumpărată de el, de la Sibiu, cum să dreagă oasele desfăcute la încheieturi sau strivite la mijloc, cum să le strîngă tare în pînză de cînepă şi să le vîre între lemnuţe... Cît despre ungerea mădularului beteag, rămăsese la vechile ei plante binefăcătoare. Ba, într-un cotlon ascuns pe valea Dracului, maica Salomia dăduse peste un pămînt metalicesc, roşcat şi cu sclipiri de mărgele. Din malul acela izvora o şuviţă de apă sălcie care în curgerea ei lăsa dîre ruginii pe prundişul pîrăului. Şi apa şi pămîntul se dovediseră grozave la tămăduirea oaselor zdrelite.

Petrilenii toţi, şi cei vechi şi cei noi, străini sosiţi din ţări depărtate, o preţuiau pe mama băieşului Zăican pentru sufletul bun, pentru vrednicia şi lipsa ei de preget şi pentru încăpăţînarea cu care

respingea orice plată. Cînd se întîmplau accidente prea dese, prea unul după altul, bătrîna avea un ajutor de preț în fata inginerului Jäger. Ketti nu se da în lături să aștepte la gura puțului sosirea minerului despre care se vestise că suferise un accident, îi spăla și lega rana, în vreme ce Salomia se afla la alt capăt al satului, unde aducea o altă alinare.

Maria se întreba adesea cum de încăpea un suflet atît de mare în trupul firav al bătrînei. Mama n-o uita nici măcar o zi. Cu pași mărunți și iuți, cu priviri care o învăluiau ca un balsam, Salomia se ivea pe prispă, întreba de sănătate, nu se văita niciodată de a ei, își săruta nora papistașă ; aducea cîte ceva nepoțelului și pleca lăsînd în urmă-i liniște și încredere...

— Mă duc la biserică, norică, să mă rog pentru Radu nost', lămuri bătrîna. Poate e pe drum și cată sălaș cald pentru noapte... Poate pică în-iasară — mai știi? Onuț, uite ce ți-a adus buna !

Salomia scoase de sub scurtă un tănier cu turte de mălai coapte în spuză și unse cu miere. Onuț le înșfăcă și începu să le mănînce cu lăcomie. Pisica se sculă de pe vatra caldă, îl ocoli de cîteva ori cu coada sumeață, se linguși lipindu-i-se de picioarele goale, apoi îi sări în poală, cu un mieunat de parcă ar fi flămînzit de cînd lumea.

Bătrîna își mîngîie nepoțelul și grăi către noră :

— Așa mîncă și moșul meu. Pasă-mi-te a dat în anii prunciei...

— Iartă-mă, muică dragă, că nu mai fusei zilele astea pe la dumneavoastră. M-am luat cu roboteala casei. Spune-mi, ce face taica ?

— Păi, Alexa ce să facă decît să zacă... Îi oblojesc mereu piciorul beteag, i-l înfășur în cîrpe cu rădăcinile cumpărate de la crișenii veniți la nedeia cea mare, — și tot fără folos. Acum, pe vreme de iarnă, umflătura nu mai trage-napoi. S-a făcut piciorul cît cumpăna fîntînii...

— Îl doare rău ?

— Vezi bine ! Dar nu se tînguie. Oftează doar.

— De ce n-ai venit cu Fira ? Știi cît mi-i de dragă ! Vorbind amîndouă, ne mai umplem singurătatea...

— Te roagă de iertare, Mărie. Eu am îndemnat-o să vină, dar sînt zile cînd nu se simte în stare să facă un pas. Parc-ar fi oloagă, ca taică-său... Stă uitată în cîte un colț și se roagă pentru sănătatea lu' Trif al ei. Doamne, Doamne ! Unde o fi umblînd Trif pe vremea asta care se încrîncenează văzînd cu ochii ? Unde o fi durmind ? Mare năpastă pe capul lui ! Și pe al nostru... Azi o vi'nt Vetuța răposatului Hotea, urmă mama Salomia. Au mai sporovăit împreună. Vetuța era cu feciorașul ei, cu Răduțu. S-a făcut mare finul vostru ! Nu-l mai văzusem de mult. E cît Onuț — poate chiar mai împlinit...

— A, nu ! Onuț are cinci ani. Finul lui Radu n-are mai mult de patru — socoti Maria în gînd. Îmi pare rău că n-au trecut și pe la mine...

— Vetuța îți trimite sănătate. Pică mîine pe aici. Spunea că se pregătește de plocon la nănașă.

— Aș fi vrut să știu ce se mai aude cu vorba ceea...

— Care, maică ?

— Cu măritișul, de ! Iacă, au trecut patru ani și mai bine de la moartea lui Hotea și ea tot nu se hotărăște într-un fel. Prea mult văduvește. Și anii trec... Băiețașul crește. Cată să aibă și el un tată...

— Cum o vrea Domnul ! făcu bătrîna.

— Nu cum o vrea Domnul, ci cum o vrea ea ! Prea se codește. Cică Moacă al Tătarului — că el o cere — ar fi așa și pe dincolo... Rău face ! Radu îl cunoaște bine pe al Tătarului din Jieț. Și Radu al meu nu se înșeală. Îl ține de om vrednic și de mare credință. Zice că astfel de bărbați nu se găsesc pe toate cărările.

— Spune-i-o mîne. Dumireşte-o. E păcat să stea vădană. Auzi! toaca bate a treia oară. Eu plec, Mărie. Mîne dimineaţă vino şi tu la biserică. E slujbă mare.

— Vin cu Onuţ. Poate şi cu Radu... S-o-ndura sfînta Varvara!

Cînd dădu să iasă pe portiţă, bătrîna se întîlni cu Vilma lui Horváth. Cele două cuscre schimbară cîteva vorbe. Tot despre Radu.

Intrînd în casă Vilma îşi îmbrăţişă fata şi nepotul, se aciuă lîngă foc şi întrebă de ginere.

— Cum vezi, n-a venit încă, răspunse Maria.

— A trimis vreo vorbă?

— Nici una...

— Sînt şase săptămîni de cînd a plecat la Viena, socoti bătrîna.

— Încheiate, întări Maria. Mi-e inima grea. Dar tot ea îmi spune că Radu trebuie să pice. Îl aştept cu nădejde. Sînt învăţată...

— Neastîmpărat om! Nu-i rău că ţi l-ai ales de bărbat, dar mai strînge-l de pe drumuri! E prea împrăştiat! Ţi-aduci aminte: de la început am bănuit că o să-şi împartă viaţa între tine, necazurile satului...

— Şi mină...

— Da, şi mină... E vrednic om, dar ce cată el la Viena? Nu mai e iobag. Acum e miner statornicit pe toată viaţa. Să-i lase pe ţărani să se descurce cum or şti. Mă întreb dacă va mai fi primit la lucru... Societatea nu îngăduie atîtea zile lipsă la întîmplare, atunci cînd i se năzare simbriaşului. Are socotelile ei pe care trebuie să le respectăm.

— Vorbeşti cu păcat, mamă. Radu nu poate trăi numai cu dragostea mea.

Vilma se uită la Maria cu o uşoară încruntare sub sprîncene, dar şi cu o milă greu de ascuns. Oftă. Ştia ea de ce.

Maria îi susținu privirea cu dîrzenie neprefăcută. Îi mărturisise mamei de atîtea ori, în alte seri mohorîte și pline de chinuitoare așteptări, tot ce simte pentru neastîmpăratul ei bărbat — dar fusese în zadar. Încercă și de data asta să-i lămurească taina înțelegerii ei pentru Radu care nu poate trăi numai cu dragostea din cuibul ce și l-a făurit cu atîta rîvnă. Radu o iubește. Îl simte în fiecare zi. Dar inima lui, în care ea are un colțișor neprihănit, zvîcnește pentru orice nedreptate. Se pîrjolește ca la para focului. Nu-i dă pace nici o clipită. Sufletul, ca și mintea, i se împart în mii de locuri. Cînd Radu vine de la șut, e obosit dar nu se lasă doborît. Se îmbăiază ca un copil, rîde, se joacă, și sare din copaie ca Onuț de sub cergă după un somn popesc. Alții — cînd ies din mină îi uită Dumnezeu la cîrciumă, ajung acasă întărîtați de băutură și de necazuri, își bat nevestele, mănîncă bufnind și se trîntesc pe laițe cum cad buștenii de brad la firiza de pe Jieț...

— Așa o fi, dar prea dă inima din el pentru toată lumea! Iar pe tine te lasă singură, o întrerupse Vilma.

Maria nu se dădu bătută. Îi arătă că Radu suferă pentru suferințele altora. Are el o vorbă pe care i-o spune adesea : „Cum te doare un deșt, te dor toate". E bunătatea întruchipată. Nu i-a zvîrlit niciodată o vorbă de ocară. De-abia cînd sosește de la șut, începe o viață nouă. Dacă nu iese în sat să vadă vreun bolnav, să plănuiască ceva cu popa Niculae, cu Jäger, cu vornicul de feciori sau cu altcareva, Maria îl simte cum se frămîntă pînă să adoarmă. Acum e plecat. La Viena. Poate că și mai departe. Cine știe prin ce locuri își trudește pașii. Ea îi duce grijă, dar mai mult îi duce dorul. Parcă-l vede chiar acum, aievea, înfruntînd oameni sau viscole, cu trupul lui vînjos, cu privirea semeață, cu vorba cumpănită dar sigură. Maria a învățat alături de el, în acești cinci ani, să iubească

oamenii, să le creadă durerile și să sară, alături de bărbat, pentru necazurile întregului sat, ba chiar și ale altor sate, nu numai pentru gospodăria lor.

— Mamă, lîngă Radu al meu simțesc un fel de mîndrie pe care le-o doresc și altor neveste! De ce te încăpățînezi să mă privești cu milă? Uiți că pe Radu l-au îndrăgit Petrila, Jiul și Streiul? Pînă și ungurii noștri, și nemții, și poleacii. Parcă are floare de năvalnic...

Vilma nu mai zise nimic. Se închise în sine și își repetă pentru a suta oară că fata ei a moștenit prea mult din sîngele lui Sándor cel tînăr, cel de altădată, iar pusta maghiară, cea plină de vînturi și viforniță, de toane și de taina nemărginirii i-a pus în inimă o pecete adîncă... Altfel, Vilma se împăcase de mult cu gîndul că drumul Mariei, din seara cînd fugise de-acasă și își legase viața de a lui Zăican, este fără ocolișuri. Pentru ginerele petrilean, bătrîna nu izbutise în acești ani să simtă dragoste. Avea pentru el un fel de respect amestecat cu ură. Respect pentru omul tare. Ură pentru omul învrăjbit cu stăpînirea care îl făcuse cîndva pușcăriaș și îi necinstise astfel numele.

Ehe! ea îl dorise ginere pe Dobai István... E mai potolit. Prea potolit chiar... Dar sigur! Nu-și pune în cîrcă nici cu nobilii, nici cu domnii de la întreprindere. Și e de aceeași credință în biserica Romei, singura credință primită de Dumnezeu cu mulțumire... Cît a mai suferit bietul István cînd a fugit Maria de-acasă! Într-un timp își luase lumea în cap. Păcat! Acum e prea tîrziu... Fie și așa! numai Radu cu zăpăcelile și încrîncenările lui, să n-o pată iar...

— Mamă, urmă Maria după o lungă tăcere, fiindcă veni vorba de bărbați, te rog ceva: spune-i lui István să se astîmpere! De ce a venit iar la Petrila? N-are nici un Dumnezeu să mai tîrcolească pe aici. Roagă-l să plece. E mai bine așa... Și pen-

tru noi, dar și pentru el. Dacă Radu îi află gîndurile — este vai și amar...

— S-a întîmplat ceva ? Ați vorbit ! întrebă bătrîna repezit și cu bănuială în glas.

— Nu ! N-am vorbit decît atunci cînd eram cu tine și cu tata. István ne-a întîlnit, știi, în drum spre capelă. Mai bine zis : ne-a pîndit... După slujbă mi-a spus că nu m-a putut uita, că la Pécs a lucrat tot cu gîndul la mine și că încă mai trage nădejde în despărțirea mea de Radu... E nebun ! Nu mă mir. Am aflat că nici ceilalți mineri unguri nu prea îl au la inimă. Or fi avînd ei vreo pricină întemeiată. István e rău...

— Nu e rău, dar știu și eu că ăsta îi e gîndul... La tine ! Mi l-a destăinuit și mie. Lui Sándor nu cutează să i-l mărturisească. Te iubește — și te urăște ! Dar mai mult te iubește.

— Și dumneata ce i-ai zis ?

— Să-și vadă de treabă ! Singură ți-ai croit soarta, bună-rea...

— Bună, mamă.

— Bună să fie !... Și să te lase în pace. L-am povățuit să se înapoieze la mina din cîmpia Tisei. Să se însoare acolo. Sînt destule fete de mineri la Pécs, la Salgátoryan, și chiar aici la Petrila : Aranka, Erzsi a lui Fehér, Anna lui Kiss... Dar nici nu vrea să audă...

— De cînd a aflat că Radu e plecat la Viena, lămuri Maria, István tot caută să intre în vorbă cu mine. Își face drum prin Lunca Florilor, deși e iarnă... Ieri, cînd Onuț se juca cu zăpadă în drum, dincolo de ograda lui Jugănaru, s-a apropiat de el hoțește, i-a smuls căciuliță, i-a aruncat-o într-un pom, apoi l-a scuipat. Vezi, mamă ? István nu e numai prostălău, cum îl știam eu pe vremuri. Este, după cum ți-am spus, plin de venin ! Ce-a avut cu copilul ? Că a venit bietul băiat la mine, plîngînd de i se zbătea inima ca puiului de vrabie. Eu eram în casă. Am alergat în drum. Dacă-l prindeam pe

mișel, nu i-ar fi fost bine, cît este el de miner iar eu o biată femeie... Te rog, mamă, spune-i să plece din Petrila ! Tata ce zice ?

— Cum îți spusei, Sándor nu știe nimic. E necăjit, săracul, că iar l-au schimbat de la lucru. L-au dat macagiu la vagonete. Pe el, fost *aknász* [1] !

— De cînd ? Taica nu mi-a spus nimic.

— De vreo trei săptămîni. Nu ți-a spus pentru că i-a fost rușine. I-au scăzut și simbria ! O ducem din ce în ce mai greu... Acum plec. A început să se întunece. E vremea cînd Sándor vine de la lucru. Dacă nu cumva s-o opri iar pe la crîșma lui Ciclovan, arde-o-ar focul ! că prea a-ndrăgit-o. Nu era așa înainte...

Maria aduse din beci o halcă de slănină, turnă într-o trăistuță cîțiva pumni de făină albă, și le dădu mamei care se codea să le primească.

— Spune-i tatii să mai vină pe aici. Nu l-am văzut de o săptămînă. Și lui István să-i spui să se ferească de mînia mea și de brațul lui Radu !

După ce Vilma trase după ea portița de la drum, Maria nu-și găsi locul multă vreme. I se făcuse inima mititică. Simțea cînd gol, cînd junghi în coșul pieptului. Gîndul că István nu-i dă pace și că, poate, mama încă îl încurajează în ascuns, o neliniștea. István ăsta, așa tăcut cum este, și moliu de nu dai pe el nici un măr găunos, e în stare de orice faptă... I-a fost frică totdeauna de ochii lui. Au ceva piezis. O uitătură mută care aduce cînd a smerenie, cînd a guștер... Maria se cutremură numai cînd își aduce aminte... Se cutremură de scîrbă și de teamă. Se miră cum de îl îndrăgise maică-sa și i-l sorocise ca soț ! Ea, bătrîna, nu simte ? E atît de orbită în bigotism religios încît cîntărește oamenii doar după credința catolică și zvîrle la gunoi florile rare ale sufletului ? Mama nu vede că István are în firea lui ceva de om care stă la

[1] Maistru miner.

pîndă? La pîndă!... Maria se înfioară! O fulgeră gîndul că potrivnicul lui Radu pune la cale vreo răzbunare. O răzbunare cruntă. Radu al ei e voinic cît zece alţii — dar ce poţi face în faţa vicleanului care ţîşneşte ca o năluca în puterea nopţii? De după un gard, de după un zid, dintr-o scorbură de galerie... Sfîntă Varvară, apără-mi-l! Să caut să vorbesc cu István? Să-l cert şi să-l povăţuiesc de drum? Nu! Nu se poate! Nu merită nici măcar să stric un cuvînt! E prost — şi e rău! Aşa mi-a spus inima dintru început. Ea nu minte. Am să mă plîng tatii. Radu nu trebuie să ştie! Nimic... Iar dacă nesuferitul nu se astîmpără, am să-l înfrunt chiar eu! Cu vorba, cu palma, cu ghearele, cu dinţii!... Să-mi lase omul în pace! să-mi lase copilaşul! să-mi recapăt liniştea zilelor ce le-am avut pînă nu se înapoiase din pustă!...

Onuţ îşi făcuse de lucru pe laviţă, jucîndu-se cu pisica. Vîra mînuţa pe sub cergă şi mişca într-ascuns degetul arătător. Pisica pîndea ca la gaura cu şoricei, apoi se avînta cu încordare de jder asupra prăzii. Băieţelul rîdea cu poftă de zădărnicia mîţei şi muta mîna tocmai la celalt capăt al velinţei.

Maria rămăsese în mijlocul odăii. Îşi privea odorul şi zîmbea. Onuţ avea păr negru, ochi mari şi tăciunaţi şi fire neastîmpărată, moştenită de la tată-său.

Ochii mamei erau la băieţaş, dar gîndurile îi zburară departe... Radu! Cînd îl ştie în Petrila, chiar dacă se află în afundul negru al galeriilor, îl simte lîngă ea. I se pare cîteodată că robotește nu în mină ci în beciul casei; că sapă o galerie nouă care din clipă în clipă trebuie să răzbească în faţa casei, lîngă treptele care urcă prispa; sau că se iveşte din pămînt, voios ca totdeauna şi că strigă: Mărie! Onuţ! Dar acum Radu este departe... Poate la alt capăt al împărăţiei.

Seara se lăsa liniştită şi sinilie la acest miez de decembrie, cu zăpadă puţină şi fără viscol, apărată de trupurile late ale munţilor Roşia şi Lèşia. Maria nu mai avu astîmpăr. Îşi aruncă pe umeri o bundă, încotoşmăni prichindelul şi ieşi cu el la palanul din drumeagul Luncii Florilor.

Sta în poartă cu Onuţ cînd auzi de departe paşi apăsaţi. Tresări. El să fie? Inima şi auzul îi spuneau că da.

Străpunse cu ochii firul alb-şters al potecii care se strecura dinspre Jieţ. Desluşi într-adevăr făptura vînjoasă a bărbatului şi, învolburată, alergă în întîmpinare-i. Onuţ după ea.

— Bine-ai venit!...

— Bine v-am găsit, *virágom*[1]!

— Ai stat mult...

Şi Maria îşi lipi obrazul de al Radului. De-abia acum, cînd se simţi iarăşi alături de omul puternic şi bun, Maria se dădu învinsă: pentru întîia oară după zile şi nopţi de aşteptare înfrigurată, plîngea. De bucurie.

Onuţ se urcă în cîrca tatălui şi începu să chiuie cu glas de clopoţei.

Radu era fericit. Satul îl întîmpinase cu voie bună, iar casa era sănătoasă.

— Iartă, stătui mult, e adevărat, dar fuse oleacă de trîntă cu domnii...

— Ai izbîndit? întrebă nevasta mai mult cu ochii.

— În parte... lungi el răspunsul.

Maria înţelese ceea ce bănuia de la început, încă înainte de plecarea bărbatului la Viena: că munţii sînt greu de mutat dintr-o pungă într-alta...

— Şi şcoala?... îndrăzni să-l întrebe cu teamă.

— Asta da! izbucni Radu cu voie bună. Am gătat treaba! Mîne sfinţim lăcaşul şi luni pruncii încep buchea!

---

[1] Floricică!

— Bine... dar dascăl ?
— Nici un bai ! L-am adus.
— Cînd ?
— Amu ! E la domnul părinte.

De la temeri şi rele presimţiri Măria trecu valvîrtej la veselă mirare şi strălucire.

— Ortomane, nu-ţi stă nime împotrivă ! Te-or blagoslovi toţi... Uite, şi Grof se bucură.

Radu se hîrjoni cu lăţoşul prin bătătură. Băieţaşul era încă în spinare. Îi plăcea joaca.

Intrară. În odaie era cald şi pace. Zăican începu să ţopăie ca un copil, cu Onuţ după el. Maria întinse un ştergar pe măsuţa de brad, aduse străchini, iţi focul şi puse bucatele la încălzit.

Onuţ se juca cu mîţa. Radu coborî prispa, să vadă ce mai e pe lîngă casă. Brumiţa dormea pe fîn. Simţind stăpînul, behăi uşor, cu glas hodorogit. Era bătrîioară. Joiana rumega liniştită sub slon.

Mulţumit, omul intră în gîrliciul pivniţei să scoată o ulcică de mied. În prag îşi întîlni nevasta. Maria dăduse fuga la fîntînă, după apă proaspătă. Radu o îmbrăţişă, o lipi strîns la piept şi femeia scînci fericită ca un copil.

Nici nu terminară cina şi se auziră bătăi în poartă. Careva striga. Grof lătra a om cunoscut.

— Sluguţa ! A îmbătrînit şi tot n-are pic de astîmpăr ! Mă duc să-i deschid.

— Bine ai venit, Radule mamă !

— Bine te-am găsit, nană Anuţă, dar ce vînt te aduce ?

— Ţinui să te văd. Satul fuse pustiu fără tine... Te aşteptam, maică, precum ţîncul ăsta mere coapte — şi femeia întinse lui Onuţ o năframă în care învălise cîteva mere rumenite la plită.

— Şezi, nană, o îmbie Maria.

— Ba ! Omul tău e ostenit de drum. Venii numai să aflu mai degrabă vestea : s-o gătat, Radule ? Ne întoarnă munţii ? — şi aşteptă răspunsul.

— Pentru că veniși cu mere, îți amintesc că la mărul lăudat să nu te duci cu sacul... Asta-i !

— Adică, împăratul s-o codit ? Nu te-o primit ? Nu te-o ospătat ? N-o vrut să afle urgia ce se abătu peste noi ?

— Dă-l necuratului, nană !

Anuța se întristă. Va-să-zică era adevărat ce șușotea satul de vreo două ceasuri... Apoi către Radu :

— Tot așa îmi spuse și domnul părinte, mai adineaurea, după ce plecași tu de la el. Nu credeam. Apoi m-o mînat la tine. Zice că ai a-mi da porunci pentru ziua de mîne.

— Da. Chiar pentru mîne ! Sîlnicia rămase, dar începem de la cap județul cu grofii. Cată mai întîi să ne sfătuim. Vestește, rogu-te, chiar az-sară pe juzi și pe cneaz să cheme la nămiez adunarea sub gorunul din pădure. Treci și pe la lingăul cela de notăreș. Pînă la prînz să am gata papirul cu numele copiilor care au vîrsta de învățătură.

— Pe la mama să nu treacă, Radule ? întrebă Maria. Să-i vestească de sosire. „Baci" al tău te așteaptă de mult...

— Am fost eu. Baci era acasă.

— Atunci pe la Fira și mama Salomia...

— Fost-am !

Maria se miră tare și îi spuse Radului, cu un pic de dojană în glas :

— La mine ai venit cel din urmă...

— În drum spre casa noastră i-am luat pe de-a rîndul, Mărie. Am fost și la domnul inginer Jäger. Adusei domnișoarei Ketti un răvaș de la Pesta. Nu puteam trece pe la poarta lor fără să dau ziua bună. Cel puțin atît : cît un strănut... Nu-ți fie cu supărare, virágom : la tine am sosit cel din urmă — dar cu temei !

— Am glumit, dragule ! rîse cu înțeles Maria...

Anuța Sluguț plecă mulțumită de slujbă. Avea de alergat încă un ceas-două. Era singura ei mîngîiere.

După cină Zăican se puse pe istorisit. Băieţaşul adormise. Maria se legăna pe genunchii bărbatului. Cu dreapta îl încolăcise, iar cu stînga îi netezea ciufu.

Radu îi povesti de-a fir-a-păr toate întîmplările: cum s-a împrietenit pe vapor cu un boier romîn, cum a dormit o noapte pe treptele unei biserici din Viena, cum l-a înşelat împăratul şi cum a căutat baronul von Hübe să-l îmbrobodească cu vorba.

— Şi pe dascălul şcolii unde îl găsişi?

— De la Pesta luai calea pe la Seghedin şi valea Murăşului. Cu deţizia Palatinatului am fost la Sibii şi Alba. Apoi la Deva şi Orlat, la reghiment, că el are grijă de şcoalele din ţinutul mărginariu. De la Orlat — la Haţeg, unde găsii pe omul hotărît de fişpan, învăţătorul Caius Pătron, oleacă rudă cu popa Brănuţ din Livadia, la care conăcisem în ajun. Pătron nu vroia să plece pe nepusă masă. Zicea să-i dau răgaz cîteva zile, după care vine cu drag. Dar nu-l lăsai pînă nu-şi făcu legăturica. Nu ca să mă păunez eu cînd ajung în sat! — ferit-a astfel de gînd deşart... Ci pentru că şcoala nu mai îngăduie zăbavă. Învăţătorul ăsta pare om cu sîrg. A mas ia-sară la popa Niculae. Mîine trebuie să-i găsesc găzdăşag statornic şi după obraz, că sita nouă se ţine în cui... Apoi, intru iar în gălerii. M-aşteaptă ortacii.

Radu vorbea însufleţit. Maria îl asculta fericită. Îi sorbea cuvintele, dar gîndurile fugeau la mina de care ei i-a fost teamă încă de mult, de cînd era copiliţă în pusta maghiară. Mina e rea, mina pîndeşte cu mii de primejdii. Adesea pămîntul se răzbună pe cei care vor să-i smulgă taina. Sfînta Varvara nu totdeauna are grijă de credincioşii ei. Mai uită şi ea... Atunci se prăbuşeşte cîte o galerie, se prăvale un bolovan cît carul, se rostogoleşte un vagonaş scăpat din strînsoare — şi omul vine la nevastă beteag pe toată viaţa, sau nu mai vine de loc. Îl înghite mina...

Pînă acum pe Radu l-a ferit sfînta. Poate pentru că e bun. Cînd nu e la mină şi nici în sat — e al casei. Al ei şi al lui Onuţ, feciorăşul lor care de pe acum dă semne că are cui semăna. Taică-său a şi început să-l înveţe slova! Aşa — a joacă... Geaba spune mama că, atunci cînd l-or ajunge anii, pe Onuţ să-l dăm la şcoala maghiară! Mititelul s-a deprins cu slova, ca şi cu joaca. E spirt, nu altceva. Nu-i ajunge ziua, cît îi de mare. Aleargă, coteleşte, întreabă — toate vrea să le ştie. Acum a adormit pe laviţă. Zîmbeşte prin somn.

Maria se ridică, îl ia în braţe, îl sărută, îl dezbracă şi îl culcă.

Radu îi învăluie cu duioşie. Îşi dă seama cîte griji îi fac Mariei neastîmpărul, drumurile, îndrăznelile lui! Ea tace, nu-l dojeneşte, nu i se pune împotrivă. Îl înţelege. Nevasta e bună. Şi înţeleaptă. Şi frumoasă. Uite-o: e încă subţirică, deşi munca a mai împlinit-o. Părul castaniu, bogat, îl poartă în conci, dar cînd şi-l despleteşte îi atîrnă în valuri. Atunci Maria samănă cu o cadră care lui îi stăruie de mult în minte. O văzuse agăţată la tărăboaia jupînului Isac, la tîrgul din Poiana Miresei. Era o icoană. Măria Măgdălina, sau poate altă sfîntă... Şi la ochi samănă. Şi Măria lui are ochi negri. Numai că privirea răscolitoare care îl vrăjise la armidenul acela de demult, a căpătat acum duioşii de mamă grijulie. Doar puful porumbiu care stăruie deasupra gurii şi care îl tulbură totdeauna, vădeşte bărbăţia acestei femei născută în sălbăticia liniştită din pustă... Că de bărbată, e bărbată foc! Pe cît de drăgăstoasă, pe atît de vrednică. Roboteşte toată ziulica. Casa e curată, copilul curat, straiele de pe ea sînt curate.

Cînd se duc duminica la biserică, ea îmbracă rochia de filender alb, încinge un vîlnic negru, mic, scurt ca un şorţuleţ, îşi împodobeşte marmura grumazului cu lăţişarul de mărgele colorate care sclipesc ca şi mărgelele ochilor, şi, cu Onuţ alăturea,

păşeşte smerită spre altar, se închină romîneşte şi sărută icoana Răsăritului. De pe buze îi scapă cuvinte din biserica ei de baştină... *Jesus Mária! Jesus Mária!* Dar cele două credinţe se împacă. Ba, fata lui Horváth-baci şi a mamei Vilma se duce cîteodată şi la biserica de credinţă catolică. Se duce nu din făţărnicie, nu de ochii maică-sii, ci pentru că aşa s-a obişnuit de mică. Nimeni nu-i ia în nume de rău. Se închină şi acolo. Ce, parcă ei, băieşii, nu fac rugăciunea împreună? Cînd îngenunche echipa la gura minei, înainte de a intra la şut, stau unii lîngă alţii şi se roagă fiecare în limba şi credinţa lui. Se supără cineva? Nu! În zori, cînd Radu pleacă la mină, Maria îl însoţeşte pînă la portiţă, îi spune „dragule", face cruce ca la biserica popii Niculae, dar şopteşte ca în faţa pastorului: *„Sancta Varvara!"* E un într-amestec atît de firesc, că nimeni nu se miră... Parcă el e altfel? El nu-i răspunde, tot acolo, în poartă: „Fii fără grijă, *virágom"* ? Adică în două limbi care sînt una: limba dragostei.

Maria îşi strînse gîndurile care începuseră să călătorească.

— E vremea să ne culcăm, Radule.

Dar el mai stărui un pic. Scotoci prin desagă. Scoase de acolo daruri aduse de la Pesta. Pentru ea o fustă verde şi un bariş unguresc, de borangic; pentru băiat ghetuţe noi; iar pentru el cîteva cărţi. Femeia se bucură foarte. Barişul era înflorat. Trebuie că o prinde de minune! Zăbovi în fugă şi asupra cărţilor. Una o atrăgea cu osebire. Îi spunea *„Romînă-ungurească limbă s-au convorbiri a acestor doă limbi"*, de un Mojsi Bota.

Radu o întrerupse din răsfoit:

— Cum îţi spusei, am fost şi pe la bătrînii mei. Moşul, săracul, n-o mai duce mult. N-am stat. Le-am dat bună sara şi i-am mîngîiat cu o vorbă. Fira era acasă. Nădăjduiam, aşa, într-o doară, să-l

găsesc şi pe Trif... Zice Firuţa că încă nu ştie nimic de el. Tu aflaşi ceva ?

— Ba ! Mi se rupe inima de mila bietei femei ! Aşa i-o fi fost scris : să n-aibă parte în viaţă de un om al ei. Păcat !

Aşa era. Trif Alupetreacătă era dispărut.

Cu vreo patru ani în urmă Trif lăsase iarăşi stîna şi coborîse la mină. Aşa fusese înţelegerea la nedeia din Poiana Miresei. Venise nu atît pentru mină, cît pentru Fira.

La sorocul doliului după primul bărbat, femeia merse cu Trif la bisericuţa din Petrila. Popa Niculae îi cunună, iar bărbatul cel nou se aşeză în casa bătrînească a Zăicanilor. Trăiau mulţumiţi.

Ast-vară însă — pacoste pe capul lor ! Trif era fără lucru. Societatea nu mai avea nevoie de el nici la cărămidărie, nici la vărărie. Înlocuise pe bărbaţii pălmaşi cu femei şi copii, mortăciuni care se mulţumesc cu simbrie puţină... Aşa că Trif fu chemat să-şi facă zilele de roboată la curtea din Iscroni. Se mai codi el, îl mai acoperi Radu — dar tot fu prins. Dacă nu eşti la mină, se cheamă că eşti iobag, şi urbariul nu iartă... Îl legară şi îl duseră la muncă pe pămîntul grofului Andrassy. Vreo lună doar.

Trif se mulţumi că scăpase numai cu atît şi cînd se întorcea spre casă şi cobora pe potecuţă dealul Maleia, zări pe drum, pe aproape de rampa Jieţului, un cîrd de femei şi bărbaţi. Privi mai amănunt şi se deslusi : erau iobagi din Petrila, din Cimpa şi din Lonea. Bărbaţi, doar vreo trei-patru, legaţi cu funii. Nu putuseră vătafii curţii din Clopotiva să strîngă mai mulţi, pentru că unii se ascunseseră la păduri, iar alţii se aflau în simbrie la societatea Hoffmannilor. Dar femei erau vreo douăzeci. Nelegate. Mergeau în şir, ca ostaşii. Plîngeau. Lui Trif îi tresări inima : Fira ! Se lăsă binişor devale prin lăstăriş şi privi de după trunchiul unui tufan doborît de trăsnet. Da, Fira era în convoi ! Şi ea,

şi fetele Vladei lui Vlădoi, şi Domnica lui Stancu Huneadu, şi Măgdălina lui Ion Sterp, ba şi Răduţa ţiganului Guşeilă... Fira fusese luată chiar din cuine, cînd mama Salomia străjuia la un bolnav din sat, moş Alexa zăcea în odaia de sus, iar Radu se afla la mină. Cine s-o apere ?

Atunci, pîndind din lăstăriş, Trif Alupetreacătă îşi aduse aminte de o vorbă auzită în sat : că vătaful Zbîrcea îi pusese gînd rău Firei... Sîngele i se iuţi în vine — şi omul scoase toporişca de la brîu. Se prelinse pe lîngă tufe şi la un cot al drumului se năpusti ca o săgeată. Păli pe Zbîrcea cu dosul toporiştei, îl culcă, îi smulse puşca de la umăr şi i-o făcu ţăndări. Izbi şi pe celalt gonaci, tăie funia cu care erau legaţi bărbaţii şi lovi iarăşi cu fierul în vătaful care se ridicase din ţărînă şi pîndea să-l atace pe la spate. Apoi Trif îşi luă nevasta de mînă şi se pierdură amîndoi în codru.

În noaptea aceea au mas la părinţii lui din Livezeni. În zori Trif şi-a îmbrăţişat nevasta, a povăţuit-o să se întoarcă la Petrila şi să se ascundă în casa preotului Niculae, sau la frate-său Radu, unde nimeni nu îndrăznea să intre, iar el plecă în munţi. Era sigur că făcuse moarte de om...

Dar nu fusese aşa. Vătaful Zbîrcea se alesese numai cu un ochi lipsă şi cu îndelungă zăcere la spitalul din Deva. Trif n-avea de unde să ştie asta, că nu mai dăduse nici un semn. Ai lui crezură că s-a aciuat iar la vreo stînă de la sălaşurile oilor din munţi. Două luni încheiate l-a tot căutat Fira din stînă în stînă, ba şi Radu a umblat prin locuri numai de el ştiute, a întrebat şi vîntul şi păsările cerului, însă fără rod ! Parcă intrase în pămînt... Fira plîngea şi vroia să părăsească pentru totdeauna Petrila. Numai să-l găsească pe Trif al ei. S-o face şi ea băciţă, ca atîtea altele.

De-abia acum în urmă veni un zvon din munţii de către soare-apune că pe acolo a început să haiducească un fost iobag din Livezeni, un om trun-

chios, bălai, tăcut și cu privirea tăioasă. Dar cine poate spune că ăla o fi chiar Trif? Privire tăioasă și lacăt la gură au toți haiducii.

Acum Fira stă în casă și plînge. Nu mai așteaptă nici o veste. De unde veste la vreme de iarnă? Munții sînt pustii, turmele au coborît în sate, iar cele rămase mai devale, la sălașurile adăpostite de crivăț și lupi, sînt cu oameni cunoscuți și de ea și de Radu. Poate cînd o-nverzi iar codrii, să se afle ceva...

— Cînd eram fată măricică, își aminti Maria, și locuiam cu ai mei în pusta de jos, la Pécs, auzeam mereu despre un haiduc Rózsa Sándor care hoinărea prin cîmpia nesfîrșită de la Seghedin. Ba și mai sus, spre Debrețin. I se dusese faima pînă departe. Ajuta pe săraci. Prindea poterele și le căsăpea ca pe găini. Se scorniseră o mulțime de cîntece care preamăreau faptele lui. Învățasem și eu cîteva. Seara, la gura sobei, bunicul ne povestea despre isprăvile haiducului. Noi ascultam și tremuram. De frică, dar și de bucurie că Rózsa făcea dreptate celor năpăstuiți de grofi și de stăpînire. O mai fi trăind oare?

— Cred că da, își dădu părerea Radu. Am auzit și eu multe despre el, cînd fusei la *vartul* [1] din urmă.

— Spune-mi, Radule, cum arată un haiduc? Nu e om ca toți ceilalți?

— Haiducul e om tare. Și la braț, și la suflet. Ca Trif...

— Și ca tine, dragule! Numai că tu ai soață și *copii*...

— Copii? și Zăican făcu ochii mari.

Maria se strecură iar la pieptul bărbatului. Îi șopti ceva, cu tremur în glas și cu roșeață în obraz.

---

[1] Temniță.

— Fată vreau să fie ! izbucni Radu cu ochii strălucitori de bucurie. S-avem o pereche !

Şi îşi îmbrăţişă nevasta.

Radu se sculă de dimineaţă, dădu fuga la administraţia întreprinderii să vestească acolo că luni reintră la lucru, în schimbul de noapte, apoi trecu pe la primărie şi pe la preot, găsi gazdă pentru dascălul Petron la casa cneazului Costea, şi înainte de ceasul hotărît pentru adunarea satului se înapoie acasă. Pînă la nămiez mai era vreme... O jumătate de conac. Rugă pe Maria să-i dea straie de sărbătoare şi să-l îmbrace curat pe Onuţ. Apoi, cu prichindelul de mînă, străbătu satul pînă la bisericuţa din deal, deschise portiţa, ocoli lăcaşul şi pătrunse în cimitirul pustiu şi sărac. Peste tot : înainte, în dreapta, în stînga — străjuiau cruci de lemn, care mai mici, care mai mari, care strîmbe, îngropate şi mîncate de ani, care mai noi, înalte şi îngrijite. Nici o inscripţie... Cum putea fi altfel în satul cu neştiutori de carte ? La căpătîiul cîte unui mormînt zăcea vreun ciob de oală înnegrită, în care fusese cîndva o lumînărică. Pe alocuri, flori veştejite.

Onuţ îl sîcîia cu întrebări. Toate vroia să le ştie !

— Ai să le afli cînd vei fi mai mare. Acum taci ! Aici nu se vorbeşte... aici oamenii dorm...

— De ce dorm, tată ? E ziuă !

— Pentru ei e noapte. Noapte adîncă şi fericită. Au scăpat de roboată, de grofi, de vătafi...

Băiatul nu pricepu, dar tăcu chitic. Asta înseamnă că tot înţelesese ceva... Se vedea după ochişorii lui care aruncau lumini gînditoare.

Radu păşi pînă spre mijlocul cimitirului şi se opri în faţa unei cruci mari, de stejar. O cioplise cu patru ani în urmă chiar el, şi săpase pe ea fără meşteşug — tot n-avea cine să citească ! — cuvinte care încă se mai desluşeau : *Ion Hotea, fost vornic de feciori, mort pentru dreptate la anul 1842.*

Îngenunche, scoase din buzunarul sumanului un bucheţel de flori care nu veştejesc niciodată şi pironi ochii în pămînt. Aşa făcea mereu, de patru ani şi mai bine, de cînd, ajutat de Trif, adusese pe o năsălie de brad ciolanele sfărîmate ale fratelui de cruce, ale fostului ortac de lupte şi năzuinţi.

Onuţ îngenunche şi el cuminte şi înfiorat de liniştea din juru-i. Era mititel ca un mugur şi tremura uşor, ca un pui de căprioară rătăcit în adîncuri de sihle.

— Tată, cine doarme aici ? şopti copilul, atunci cînd simţi că liniştea îl apasă.

— Năsaşul tău. Un om dela care am învăţat puţin, dar mult... răspunse Radu, tot cu glas de şoaptă.

Onuţ se ridică sfios, întinse mînuţa la semnele de pe cruce, le pipăi adîncuşul şi sparse tăcerea :

— I-o-n...

— Da, Ion ! Ca pe tine. Cată să-i sameni, feciorul tatii. Şi la trup voinic — şi la inimă vitează !

CAPITOLUL IV

ÎN FUND DE MUNȚI

Valea răsună de țipătul ascuțit al mașinăriei așezată pe locul Dealului Negru de altădată. Asta înseamnă că este ora 4 după amiază și băieșii cată să se pregătească pentru schimbul de noapte.

— O fluierat! Radule, tu ești la schimbul noptur? întrebă Moacă al lui Ion Tătaru din Jieț.

— Da. Cu voia voastră, să grăbim, răspunse Zăican.

— Întru și eu la șut!

— Și eu!

Erau Ion Moga al Catincăi și fostul pogonici Ilie Cîrstea, ajuns acum ajutor-miner la mina povîrnită.

Se adunaseră la sfat în casa din Lunca Florilor, cu vecinul Stancu Huneadu — care numai tînăr nu era — cu Balog al Văsii și cu Simion Drăgan, vornicul de feciori, să hotărască ei, tinerii, o urmare la adunarea satului. Aceștia trei, ca și Tătaru, nu se dăduseră încă la munca băieșitului. Rămăseseră la vechile îndeletniciri sătești, și acum, în vreme de iarnă, puteau pleca la Tabula regească din Tîrgul Mureș.

Adunarea de ieri, de sub gorunul din pădurea Prigoriei, fusese mai însufleţită ca oricînd. Venise tot satul şi, împotriva obiceiului, nu lipsiră nici femeile tinere. Popa Niculae făcu slujbă ca în vremurile bune. Fostul cneaz Costea, tare îmbătrînit, se aşeză pe jilţul cu spetează înaltă al chineziatului obştei, smuls mai an, cu încăierare, din localul primăriei lui Todea şi Demian. Judele Jurca venise sprijinit de cei doi gineri şi înconjurat de soborul celor nouă juzi din scaunul dreptăţii. Vechea autonomie a satului dispăruse — sînt ani de atunci — dar oamenii se îndărătniceau în vechea tradiţie.

Jandarmii se aflau şi ei de faţă, însă petrilenii nu-i luară în seamă. Dădură tîrcoale şi iscoadele societăţii fraţilor Hoffmann, cu toate că sătenii nu aveau nimic de ascuns.

Radu Zăican povesti adunării cum a fost treaba la Viena şi Budapesta. Arătă porunca scrisă de cancelariat către Tabula regească pentru slobozirea actelor poprite şi ceru să fie ales alt petrilean pentru drumul la Tîrgul Mureş, el nemaiputînd lipsi de la lucru. Adunarea hotărî să se înţeleagă ei între ei, cei tineri şi vajnici, dar musai să plece careva, satul solvind toate spezele de drum. Delegatul — sau delegaţii — să pornească apoi la scaunul gubernial, la Cluj, şi să introducă apelaţia la Dietă. La întoarcere să se oprească în Deva şi să cerceteze de ce obştea nu e chemată la judecata cu soţietatul. La treaba asta să nu se bage însă nici un om tocmit la lucrul domnilor, ca să nu-l ţipe afară.

După sfat, sătenii plecară spre şcoală — şi jandarmii după ei. Zăican le arătă penelor de cocoş [1] autorizaţia pentru libera funcţionare a şcolii romîneşti din Petrila — şi ei se traseră deoparte.

Popa Niculae făcu sfeştanie, iar învăţătorul Caius Petron cuvîntă îndelung şi greu de înţeles. Spu-

[1] Poreclă dată de popor jandarmilor din Transilvania, pentrucă purtau pene de cocoş la pălărie.

nea o vorbă romînească, una latinească și una orășenească. Oamenii se uitau unii la alții și dădeau din cap. Școală, școală — dar pe rumînie! Petron parcă vorbea altă limbă... Radu Zăican rămase tare înciudat.

Micul sfat de azi, din casa lui Zăican, era urmarea adunării de ieri.

— Atunci, ne-am înțeles: plecați la Marosvásárhely voi doi, tu Ballog și tu vornice Drăgan, încheie Radu. Eu vă dau țidulă către domnul Bariț din Brașov. Domnul Bariț vă va da și dînsul o țidulă către vreunul din romînii mureșeni ca să vă stea în sprijin. Tot voi să grijiți de domnul avocat Ujhely din Deva. Am vorbit cu dînsul zilele trecute. Așteaptă să-l vestim ce a hotărît satul în adunarea sa.

După ce se scurseră toți cei din casă, Radu își îmbrăcă straiele scorojite, își îmbrățișă nevasta și copilul, și porni spre mină.

Mina „Împăratul Ferdinand" nu este departe, dar întreprinderea a pus reguli strașnice: la ceasurile 5 dimineața și la 5 după nămiezi oamenii trebuie să fie la gura puțului. Pentru apel, echipare, verificarea lămpilor, și rugăciune. Un ceas întreg durează toate aceste pregătiri. Apoi încă pe atît operațiile de coborîre în mină și drumul prin galerii pînă la locul de muncă al fiecăruia. Dacă ești al dracului și te apuci să măsori timpul spițerește, socoteala vine așa: de la plecarea de acasă pînă la primul tîrnăcop — două ore; încă o oră de la terminarea șutului pînă ajungi iar acasă — fac trei. Asta dacă nu mai dai cu nasul, așa frînt de oboseală cum ești, pe la crîșmă... Și dai — că de aia îți stă în cale. Crîșma, ca și banul, e ochiul dracului: acolo te mai întîlnești cu unul, cu altul, mai schimbi o vorbă, mai auzi ceva nou, o glumă, un necaz sau un potop de înjurături. Parcă acolo, în afund, urechea aude altceva decît înjurături și blesteme? Dar să zicem că ești om prea aplecat gospodăriei și că întorci capul cînd treci pe lîngă

izvorul rachiului. Bun! Rămîn deci trei ore? Rămîn! Şi cu cele douăsprezece de trudă în galeria neagră, fac cincisprezece? Fac! Noroc că minerii nu sînt spiţeri. Mai curînd nevestele lor...

Afară este o leacă de ger. Pănura norilor vineţi s-a destrămat. Pe cerul care mai păstrează încă, spre apus, jocul viu al zilei ce se stinge, a apărut Luceafărul nopţii, singuratic ca un pui de cuc. Ajuns pe tăpşanul de peste apa Jieţului, Zăican a cuprins cu privirea întreaga vale. Nu se mai satură de înfăţişarea acestei Petrile dragi şi — parcă lipsise un cîrd de ani! — se minunează de schimbările cele noi. Cîtă deosebire faţă de Petrila anilor trecuţi, anilor cînd el ciobănea prin munţi şi cînd, coborînd spre sat, de-abia deslușea căsuţele ascunse printre anini şi plute! Acum pădurile din luncă au pierit. La stînga se vede satul zgribulit de frig, cu cîte un fir săin strecurîndu-se din hornuri sau printre aripioarele şiţelor; în mijloc se înalţă clădirile măreţe ale administraţiei; către dealul Maleia bisericuţa, şcoala tîrnosită ieri şi, mai încolo, cocoţată printre rîpi, căsuţa Anuţei Sluguţ. În dreapta — lunca largă cu joagărul, magaziile şi atelierele ei; în zare, coloniile de lemn sau pe jumătate de cărămidă ale lucrătorilor străini cu familii numeroase. În mijlocul coloniilor — două biserici noi: catolică şi reformată. Se văd şi barăcile moţilor, şi bolta negustorului Kardos, şi dugheana jupînului Isac, şi Herberge cu popicăria. Drumuri noi şi linii de vagonete se preling ca panglicile şi se încrucişează din toate părţile. Dealul Negru — cine îşi mai aduce aminte de el? Va creşte Onuţ, vor creşte pruncii de-o samă-i, vor auzi pe bătrîni pomenindu-l, şi vor întreba: unde a fost? cînd a fost?... Dealul Negru a pierit, ros ca un putregai mîncat de carii — şi în locu-i au început să crească alte dealuri, mai mici şi făcute de mîna omului! Da, iată în fund dealul haldei de la şantierul „Împăratul Ferdinand"; iată spre Cimpa dealul haldinei cu

steril şi praf de cărbune de la Mina veche. Cresc încet, zi cu zi, ca muşuroaiele furnicilor harnice... Spre poalele muntelui Roşiei se zăresc găurile galeriilor 2 şi 3, linii de vagonete şi schelăriile pentru corfe şi rîzne la intrarea în puţuri. Fluerugul de sub Lèşia, ca o gură de căpcăun, a înţepenit : deschizătura minei prăbuşite în ziua cînd Horváth Sándor s-a betegit, stă strîmbă, încremenită de spaimă. Vîna a fost părăsită. Pînă la o nouă încercare făcută de sus în jos, şi cu maşini care încă n-au sosit...

În drum spre şantierul Ferdinand, unde fusese repartizat după lipsa de şase săptămîni, Radu se abătu pe la Mina veche. Era o exploatare cu puţ în plan înclinat, metodă din vremuri medievale dar mai sigură decît cea cu puţ vertical, care cerea maşini anume. Un şanţ lat de un stînjen cobora în povîrniş destul de repede pînă la primul strat de cărbune, aflat la o adîncime de vreo cincizeci de metri. Pe patul şanţului înclinat se întindeau spre afund şinele de fier pe care urcau şi coborau rîznele, nişte vagonete mici trase de un cablu de oţel ce se înfăşura pe o bobină cu scripete, mînuită de patru vlăjgani. De la primul orizont, adică de la primul strat de cărbune, se lăţeau galeriile în dreapta şi în stînga, după cum se unduia zăcămîntul. Minerii urcau şi coborau la primul orizont pe un drumeag în trepte care se prelingea alăturea de şine.

Radu se opri în dreptul bobinei, dădu „Noroc !" ortacilor cu care lucrase în ultimii doi ani şi se îndreptă spre mina Ferdinand, cu oprire la separaţia de steril dintre cele două exploatări.

Separaţia era un lung şopron, numai cu tavan de scînduri şi piloni de bîrne. Acolo robeau cîteva zeci de femei, copii şi invalizi.

Ajunse la suprafaţă şi scăpate din strînsoarea odgonului de oţel, rîznele erau împinse de pogănici pe un podium de lemn pînă la înălţimea de cinci

metri şi de acolo încărcătura era deşertată pe un jgheab de lemn căptuşit cu tablă groasă. Pe jgheabul acesta, înclinat şi el, cărbunii se rostogoleau pînă la separaţia de sub şopron, unde zeci de mîini sîngerate de lovituri alegeau „marfa". Se căuta mai întîi sterilul, adică bucăţile de piatră care scăpaseră amestecate printre cărbuni la încărcarea din galerii. Apoi începea separarea cărbunilor. Bulgării mari era aşezaţi în căruţe de fier şi în vagonetele care ajungeau la rampa de la Jiu, cu destinaţia furnalelor din Călan şi Hunedoara ; bulgării mai mici se încărcau aparte, pentru vînzarea la tîrguri ; cărbunele mărunt de tot — bobiţele — se vărsa la lăzi, pentru locuinţele lucrătorilor ; iar praful era tras jos, la picioare, cu lopeţi întocmai celor de la cuptoarele brutăriilor, şi de acolo încărcat în rîznele care luau drumul haldinei. Odată cu praful se aruncau în aceleaşi vagonaşe şi bolovanii de steril.

Haldă se numea grămada, moviliţa, apoi dealul format de acest amestec de steril şi praf de cărbune care, după ani de zăcere, se încingea, ardea înăbuşit, se prefăcea în jar roşu, apoi, tîrziu de tot, se stingea singur şi rămînea zgură.

Zăican trecu prin dreptul şopronului de separaţie, strigă mumiilor mişcătoare „Noroc bun!" şi primi răspunsuri cu înclinări de capete mute sau ridicări de mîini : strigoii care roboteau acolo purtau la nas şi la gură ghiomotocuri de scame sau cîrpe. Rostogolirea cărbunilor pe jgheab şi separarea bobiţelor şi prafului ridicau nori de pulbere neagră care pluteau pînă mai sus de înălţimea şopronului şi învăluiau în pîclă deasă fiinţe şi unelte.

Radu ştia că la separaţie lucrau feciorii lui Laie al Liţei, fetele lui Stoican din cătunaşul Aninoasa, nevasta lui Ludovic Toth — minerul accidentat cu cîţiva ani în urmă la Dealul Negru — şi Răduţa rudarului Guşeilă, dar nu fu în stare să le deosebească de celelalte făpturi — copii şi femei fugite

de pe domeniile nobililor dinspre Mureș și primite la cea mai grea muncă din cîte se aflau în mîndra și crîncena meserie a băieșitului.

Sprincenele și genele le era năclăite într-un strat gros de praf negru. Tampoanele de pe nas și gură așijderea. Părul femeilor era înfășurat în basmale negre. Din obraz nu se vedeau decît frunțile și cîte o fărîmă de bărbie. Dar și ele, înnegrite de colb. Zdrențele de pe trupurile încovoiate pe rostogolul jgheabului nu mai aveau de mult altă culoare decît cea a cărbunelui. Prafu! negru pătrundea în cele mai mici cute ale fustelor bătute de vîntul care sufla printre bîrnele șopronului stîrnind pîclă și mai deasă. Nu numai straiele înotau în pulberea neagră. Pe sub vestminte praful își făcea culcuș pe tot întinsul trupurilor, adîncea cutele încheieturilor, intra prin pori și se cuibărea sub piele, săpa făgașuri vinete pe grumajii și sînii fetelor și, strecurîndu-se printre cîrpele de la gură, intra în măruntaie, se depunea pe gîtlejuri și pe pereții stomacului și învăluia pielicica plămînilor într-o crustă care rîcîia bojocii și care se spărgea într-o tuse cînd șuierată, cînd hodorogită, urmată de boala scuipatului negru.

Minerul stătu o clipă locului, privi înfiorat ființele îndoliate, ivite parcă din lumea moroilor, și-i scăpă o înjurătură:

— Muma ei de rînduială!

Dădu să plece, dar Răduța lui Gușeilă alergă de la jgheab și i se propti în față. Își trase de pe gură cîlții tulpanului zdrențuit.

— Bădițule, muica s-o dus... Tale nu știi... Am îngropat-o ieri săptămînă sub pluta din zăvoiul cel mare, lîngă moara lui Mustățea. Și-a vărsat bojocii bucățică cu bucățică, pînă i-a rămas coșul gol. Doi ani a trudit aici, la săparația asta... Plec și eu, dar nu în mormînt. Aștept să-nfrunzească și să mă lipesc de vreo șatră de țigani de-ai mei. Și mai aștept să se înzdrăvenească taica — sau să moară. Zace

în bordei. Nu-ş' ce are. E numai bube. Rogu-te, vino tale pe la noi !...

— Vin, Răduţă. Chiar mîne.

Fata lingurarului Guşeilă fugi ca o nălucă. O strigase supraveghetorul, cu vorbe urîte şi cu arătări de joardă.

Lui Zăican nu-i venea a crede. Ce frumoasă fusese Răduţa numai cu doi-trei ani în urmă ! Acum n-au mai rămas din ea decît ochii aceia mari şi negri ca mormîntul care o să-i mănînce zilele. Dar şi ei au pierdut din strălucirea pofticioasă de altădată. S-au adîncit în fundul scorburilor de sub sprîncene...

Mina „Împăratul Ferdinand" nu mai este aceeaşi, de la început. Are altă gaură de intrare.

După doi ani de înaintare în galerie de coastă, se dăduse pe neaşteptate de o falieră a cărbunelui, adică de o înfundătură în stîncă. Vîna era frîntă. Pierise în urma unei multimilenare prăbuşiri a straturilor de pămînt. Semnele arătau că zăcămîntul se întindea jos, sub acel perete de piatră, creînd astfel un orizont nou la o adîncime care nu putea fi măsurată. Sondaje făcute mai tîrziu, prin puţ de încercare, dovediseră că diferenţa de orizont era mare dar, totodată, că stratul de cărbune era din ce în ce mai bogat. Cu mijloacele tehnice aflătoare pe atunci la îndemînă neputîndu-se săpa un puţ larg chiar acolo, pe loc, inginerii, după îndelungată sfadă, hotărîseră să părăsească galeria şi să sape afară un puţ vertical, care să fie totodată şi centrul unor viitoare ramificaţii pentru galerii orizontale şi laterale.

Comanda de maşini speciale făcută în Anglia fiind anulată — din pricini pe care le ştiau numai patronii şi bancherul Zoltán din Budapesta — fraţii Hoffmann încheiaseră contract cu o firmă furnizoare din Germania, dar şi aceste maşini întîrziau să sosească: începuse războiul vamal dintre Austria şi Prusia.

Mina „Ferdinand" fusese pînă atunci baza producției de cărbuni din Petrila. Era singura care dădea cîștiguri mari. Încetînd exploatarea ei, și minele 2 și 3 întîmpinînd și ele greutăți de înaintare, societatea Hoffmannilor se pomenise la sfîrșitul anului 1844 într-un impas. De aceea în anul următor începuse săparea puțului vertical „Ferdinand" fără mașini speciale. Se folosi vechea tehnică întrebuințată la începutul secolului atît în imperiu cît și în restul Europei : scripete cu manivelă și ventilatoare cu evantai. Așa se lucra și acum — adică primitiv și primejdios.

Radu Zăican fusese băgat în echipa maistruluiminer Fehér, om priceput dar încăpățînat și pus pe slugărnicie cînd era vorba de producție multă, cît mai multă.

Horváth Sándor, socrul lui Zăican, nu mai putuse fi menținut șef de echipă și nici măcar ca miner simplu, meseria aceasta cerînd șapte mîini, nu una. După pierderea brațului stîng, Sándor-baci muncise un timp ca artificier, apoi ca supraveghetor, dar și în îndeletnicirile astea i se simțea invaliditatea. Direcția întreprinderii se hotărîse să-l concedieze. Numai protestele inginerului Franz Jäger îl scăpase de la foame sigură. Care altă mină, fie în Bant, fie la Pécs, fie în Silezia, ar fi angajat un miner ciung ? De atunci Horváth lucrează ca macagiu la vagonașe, cînd la rampa de la Jiu, cînd la întîlnirea liniilor de la gura puțului principal. Este de la sine înțeles : simbria pe jumătate !, pentru că deși Horváth îndeplinește slujba ca oricare om întreg, numărul brațelor i s-a redus la jumătate...

— Noroc bun ! Sándor-baci,îi strigă Radu, vesel. de revedere.

— *Ió szerencsét !*[1] răspunde Horváth, de la postul său de acar. *Gyere ide !*[2]

---

[1] Noroc bun !
[2] Vino încoace !

Radu se apropie odată cu un şir de vagonete goale care uruiau a fier hodorogit. Ciungul trebui să strige ca să fie auzit :

— Am fost azi la orizontul doi, pe a treia galerie secundară din stînga. M-au luat cu ei inginerii într-o inspecţie neprevăzută. Bagă sama, aerisirea e rea, iar izvoraşele sînt colcăitoare. Am cerut sistarea lucrului pînă la lungirea ventilatorului şi dublarea furtunurilor de pompare. *Abăr* domnul Willing nici n-a vrut să audă. Paştele lui de criminal ! Vă îngroapă de vii, cu bună ştiinţă !...

Vagonetele se depărtară. Radu de asemenea. Socrul îşi aduse aminte de vechiul sfat pe care i-l dăduse zilnic, din clipa cînd îi pusese în mînă lampa de miner pînă în ziua blestemată cînd el, falnic şef de echipă, îşi lăsase braţul sub stîncă. Alergă după ginere :

— Nu uita ! Fii cu ochii la culoarea flăcării din lămpaş şi cu urechile la stînca din care curge apa !

Radu îi mulţumi de sfat, ca un şcolar sîrguincios. Cu pas îndesat „baci" grăbi spre acul macazului, sub privirile întristate ale băieşului care rămase gînditor. „Bietul socru ! Cum a înserat fără de vreme ! Nu sînt nici cinci ani de cînd i-am retezat braţul ca să-i scăp viaţa — şi iată-l cum a ajuns : macagiu !"

La gura puţului începură să se adune minerii nopturi. Se rînduiau pe echipe. Radu grăbi şi el pasul, dar se auzi strigat din dreapta. Era Ion Sterp de la manivela ventilatorului cu roată. Fusese nevoit — şi el ca şi nevastă-sa Măgdălina — să se tocmească la societate. Nu atît din pricina sărăciei — cu care erau învăţaţi — cît de groaza vătăşeilor grofeşti. Lui Sterp îi rămăsese în inimă un cui care stăruia de doi ani, de cînd Măgdălina fusese luată ultima oară la curtea grofului. Se întorsese de la domni tîrziu, plîngînd şi slăbită iască. De atunci n-o mai lasă la roboată. Mai bine să moară în fundul minei !

— Radule, muierea mea nu iese de *acolo* pînă mîne dimineaţă. I-au dat amîndă un şut peste rînd, şi numai cu un fîrtai de sîmbrie. Nu ştiu pricina. E la coşurile de nuiele de la găleria săcondă. Dă-i, rogu-te, dărabul ăsta de pită. Eu nu mă pot mişca de la foalele astea. Dumnezeu cui le-a făcut aşa grele!

— Te cred că sînt grele, Ioane, dar nici nu trebuie să te mişti! *Acolo* e nevoie de aer, aer mult, cît mai mult şi mai proaspăt... Altfel murim umflaţi ca guzganii. Jos parcă e iad...

Aerisirea galeriilor se făcea cu mijloace înapoiate, ca şi exploatarea. Lipsind maşinile de ventilaţie continuă, direcţia fusese nevoită să instaleze la suprafaţă nişte pompe de aeraj care se numeau „maşini de vînt", sau „vînturătoare". O astfel de maşină era un aparat mare, de piele groasă, în formă de evantai prevăzut cu foi, întocmai ca sufloiul unui fierar. Foalele se umflau prin pedalarea unui singur muncitor, înghiţeau aer curat şi îl împingeau în jos pe nişte burlane de tablă sau de lemn care răzbeau prin puţuri strîmte ca „rostogolurile", pînă la orizonturile unde trebăluiau băieşii. Un alt aparat, mult mai mare, se afla la gura de sus a puţului principal şi funcţiona prin învîrtirea unui cilindru prevăzut cu roată de apă. În lunile cînd apa Jieţului era îndestulătoare pentru ca să intre pe jgheabul ce se construise de la matcă pînă la mină, toate vînturătoarele erau puse în mişcare de apa rîului.

Aceleaşi maşini înghiţeau şi aerul din galeriile îmbîcsite cu praf de cărbune şi cu urme de gaz exploziv. Numai că aici aerul trebuia împins în sus. În acest scop se aflau jos, la gura burlanului aspirator, alt rînd de foale — aparat care se numea „înghiţitor de vînt". Oamenii îi spuneau „vînturătorul de jos".

Tot atît de primitivă era şi instalaţia pentru scurgerea apei din mină. Apa, duşman neîmpăcat al mi-

nerului, se prelingea printre şişturi şi alcătuia lacuri şi pîrîiaşe primejdioase. Trebuia îndepărtată fără încetare. Dacă locul de muncă se afla mai jos decît galeria, apa se scotea cu găleţi sau în saci de piele şi era vărsată în jgheaburile care dădeau într-un bazin artificial săpat într-un loc anume. Un lanţ gros, cu ciuturi şi găleţi goale, cobora de la suprafaţă pe puţuri ghizduite sau ba, ca la fîntînile din sate, şi urca cu ele pline. Mişcarea nu se oprea niciodată, nici în rarele zile cînd exploatarea era sistată pentru motive foarte temeinice: prăbuşiri de armături sau îngrămădiri de gaz metan. Băieşii porecliseră acest aparat comun de scoaterea apei din afund „fîntîna vie", tocmai pentru că nu sta niciodată. Şi pentru ca să meargă mereu, şi să care atîta greutate de la mari adîncimi, fîntîna vie nu era pusă în mişcare nici de manivele nici de foale, ci de o roată cu scripete, învîrtită de cai cu schimbul, biciuiţi să alerge în cerc închis. Un cal nu putea să facă „şut rotat" mai mare de trei ore — altfel, cît era el de animal, înnebunea; ochii i se bolovăneau, picioarele începeau să tremure, capul i se bălăbănea şi în cele din urmă se trîntea la pămînt suflînd greu şi nechezînd în neştire.

Plecînd de la gura vînturătorului Zăican dădu „Noroc bun!" lui Rykj, pe care îl avusese ortac în echipa lui Cristianschi, Rykj nu-i răspunse. Era prins în mrejele Stăncuţei, mijlocaşa vecinului Stancu Huneadu, care avea acasă o droaie de zvîrluge. Noatinele nu ieşiseră încă la horă, iar cea mare, Domnica, se afla de ieri în mină, cărătoare la cărbuni. Căzuse pe schimb de 36 ceasuri împărţite în cîte şase şuturi femeieşti, în care timp rămînea numai în mină, Stăncuţa îi adusese de-ale gurii. Legăturica i-o înmînase adineauri lui Lambe, pe care-l rugase s-o dea Domnicăi, şi se pregătea să plece spre casă.

După cîţiva paşi se pomeni cu tulpanul zburînd. I-l furase vîntul care se iţise şi care se zbenguia

cu coadele ei mai mult despletite decît strînse la ceafă, după cum ar fi cerut cuviinţa portului haţegan. Cîrpa se umflă ca fusta unei doamne de la tîrg, călători ca un zmeu, se lăsă lin ca aripile unui şoim, se opri în spinarea lui Rykj, şi se înfipse în toporişca de miner. Polonezul nu băgă de seamă. Grăbea spre gura puţului.

Stăncuţa îl ajunse din urmă.

— Ceapţa, rogu-te...

Omul nu înţelese. Se opri însă, privi fata şi zîmbi. Era frumoasă. Avea păr negru ; ochii, adînci, începuseră să zădărească feciorii ; obrajii parcă erau doi zarzări înfloriţi ; sub ie i se ghiceau două ţîţe mici şi sperioase ca doi pui de căprioară.

Stăncuţa săltă în vîrful picioarelor, smulse tulpanul, rîse şi vru să fugă. Dar ce ţi-i scris, în frunte ţi-i pus... Cîrpa se agăţă din nou. De astă dată în cîrligul lămpaşului care atîrna la cheotoarea pieptarului cu care era veştmîntat băieşul. Cîrligul pătrunse tulpanul la colţul cusăturii. Îl prinse adînc, iar Rykj prinse mîinile fetei. Pasă-mi-te ca să dea ajutor la descurcarea podoabei...

Şi polonezul era tînăr. Cu două palme mai înalt decît Stăncuţa, subţire la trup dar vînjos, cu părul bălai, cu faţa roşie ca şi a fetei, dar prelungă, îi jucau printre gene nişte ochi iuţi şi nesăţioşi.

Acum Stăncuţa privea bosumflată barişul sfîşiat. Buzele rubinii îi tremurau de ciudă. Părea un copil prins cu o poznă.

Dar — tînăr lîngă tînără, ca paiele lîngă foc...

— Îţi cumpăr altul, o îmbună rîzînd, Rykj, care nu-i slobozise mîinile. Unul mai frumos ! Am văzut la boltă tulpane mîndre, cu flori şi cu ciucuri crăieşti. Vino mîne. Dar devreme...

— Viu, răspunse fata cumpănind şi oglindindu-se în ochii polonezului ca într-o bulboană a Jiului.

Raldu îşi luă lămpaşul de la „luminariu" şi se alinie în rînd cu ortacii echipei lui Fehér. Se făcu apelul, apoi controlul lămpilor Davy, după care

toate echipele îngenuncheară. Băieşii de limbă străină intonară o rugăciune în care cereau sprijin sfintei Varvara, patroana minerilor din toată lumea. Zăican şi ceilalţi romîni spuseră „Tatăl nostru" cu glas tărăgănat şi pătruns.

În Valea Jiului nu se răspîndise încă, printre romîni, credinţa în sfînta Varvara, tradiţie adusă de unguri şi nemţi; nu se tălmăcise nici rugăciunea închinată ei. De cîţiva ani romînii auzeau şi pe drum, şi la cîrciumă, şi în galerii, oriunde — fie la veselie, fie la necaz — *„Sancta Barbara!"*, *„Szent Borbála!"*, cu glas de jurămînt, de rugă, sau chiar de înjurătură murdară, dar băieşii băştinaşi nu-i prinseseră înţelesul.

După rugăciune începu coborîrea în afundul negru. Gura puţului Ferdinand era largă atît cît să intre pe ea un vagonet mare sau colivia cu oameni, ori — cum i se mai zicea — „corfa", adică lada de lemn în care încăpeau şase ocnari de mină.

Pe un parîm de la intrarea puţului atîrna icoana Sfintei Varvara. Deasupra gaurei căscată în pămînt se înalţa schelăria unui turn de lemn pe laturile căruia era înfipt în două crăcane de fier fusul gros al unei roţi pe care se înfăşura odgonul de oţel. La cele două capete ale fusului se învîrteau nişte roţi dinţate, îmbucate în rotiţe cu scripete. Două rînduri de manivele mari, mînuite de cîte doi oameni cu muşchi tari ca şi odgonul, puneau în mişcare mosorul. De cablul cu sîrmă împletită, deasupra ocnei, se bălăbănea colivia prinsă cu vergele de fier la cele patru colţuri, întocmai ca tiriziile unui cîntar cu talere. La fiecare metru cablul avea semne de sîrmă roşie, pentru ca mecanicul şef să poată măsura adîncimea de la opritoarea de sus pînă la opritorile din orizonturile minei.

Trei lovituri puternice într-un clopot aşezat în turn, lîngă scaunul mecanicului, vestea pe cei din afund că mosorul începe să se învîrtească, odgonul să se lungească şi colivia să coboare. Cînd cei

de la orizonturi vroiau să urce, dădeau semnal trăgînd de o sîrmă care se prelingea pe lîngă peretele puțului armat cu grinzi de lemn. La nivelul fiecărui orizont se aflau alte clopote, cu alte sunete. Ele anunțau orizontul 1, orizontul 2, orizontul...

Odgonul se desfășura amețitor. Niciodată nu era timp de zăbavă. Cînd muncitorii coborau, simțeau greața prăvălirii în abis. Privind în sus, de acolo, din corfa care adesea aducea la suprafață schilozi sau trupuri neînsuflețite, omul vedea cerul ca prin gaura largă a unui butoi, apoi mai mic, tot mai mic, pînă rămînea cît un bănuț strălucitor...

Jumătatea de echipă cu care coborîse Zăican se opri la al doilea orizont, vreo două sute de metri sub pămînt. Ochii se obișnuiseră cu întunericul, dar nu și cu aerul greu de miros și praf negru. Pe galeria principală se zăreau luminițe și se auzea huruit de vagonete. Erau pline cu cărbuni.

Zăican și ortacii săi încremeniră acolo în așteptarea restului echipei. Nu-și vorbeau. Ce rost ar fi avut? În mormînt nu se vorbește... Din cînd în cînd își cercetau lămpile în care pîlpîiau flăcări închise cu pînză de sîrmă împletită. Flăcările ardeau liniștit, răspîndind o luminiță gălbuie. Asta însemna că pe galerie nu erau gaze. Numai praf de cărbune. „Înghițitorul de vînt" funcționa.

Poc-poc-poc! se auziră tot mai deslușit pașii calului care trăgea pe galerie șirul vagonetelor.

— Ho, ptruu! și calul se opri. Vagonetarul din față desprinse lanțul. Fără nici o altă poruncă animalul se trase deoparte, lîngă zidul de piatră, cu toate că nu vedea. Orbise ca orice cal de mină. Își făcea slujba la întuneric, de trei ani, de cînd se săpase cea dintîi galerie de vagonete. Acolo mînca, acolo dormea.

Orbul lăsă capul în jos și adulmecă plin de nesaț, cu nările larg desfăcute. Dar la picioarele lui se afla numai piatră, cărbuni și apă noroiată. Se re-

semnă cuminte. Ştia că după încetarea zgomotului din juru-i şi după descărcarea vagonetelor în corfă, va fi iarăşi înhămat. Să le ducă goale pînă la celălalt capăt al liniei, şi să se întoarcă cu ele pline.

Zăican îl mîngîie pe grumaz, pe crupa săracă, îl scărpină în frunte şi îi şopti o vorbă, ca un fel de îmbărbătare. Calul nu-l vedea, dar îl simţea. Întinse botul şi îl rezemă de braţul omului bun.

— *He* ! Echipa Fehér, gata !

Echipa se desprinse din jocul umbrelor, se desfăşură ca odgonul de pe roata cu colivie şi se mistui de-a lungul galeriei principale. În frunte păşea Fehér. Urmau, în rînd cîte unul, Bándi şi Máko. Aceştia vor rămîne la galeria din dreapta. Restul echipei, cu Zăican şi alţii, vor merge mai departe.

Bándi era un vlăjgan roşcat, cu părul veşnic ciufulit, cu ochii bulbucaţi şi mustaţa pleoştită, afumată de mahorcă. Ortacii îi spuneau „Suge-bute" — şi ştiau ei de ce. Toată ziulica, fie că era la şut, fie că zburda pe afară, Bándi umbla în bobote şi îşi pipăia plosca de tablă. Avea acolo porţia de palincă sau jinars. Cîtă vreme, cînd scutura bidonul, mai auzea bolboroseala valurilor dinlăuntru, lucra voinicește, în neştire. Scotea cîte două coşuri de cărbuni pe ceas. Cînd se sfîrşea izvorul puterii, dădea cu tîrnăcopul doar în silă, oricît l-ar fi îndemnat ceilalţi. Se şi înjura cu ei. Cu Máko, care era puritan ca un pater protestant şi cobora în mină cu biblia în sîn dar blestema înşirînd toată lista sfinţilor, martirilor şi vlădicilor, şi cu Orbán, miner tînăr încă, zvăpăiat, guraliv şi pus pe şotii. Nici aici, în galerii, Orbán nu se lăsa de pozne : ascundea în cămaşa unuia, ba sufertaşele de tablă ba ulcelele în care ceilalţi îşi aduceau porţiile de cartofi sleiţi — iar cînd se întrerupea lucrul pentru odihnă dădea fuga la gura galeriei, să ciupească un sîn sau să spună o vorbă destrăbălată femeilor care se deşălau cu roaba ori cu coşul.

— Lasă-le, mă, nebunule, nu vezi ce prăpădite sînt? De zbenguială le mai arde lor? îl dojenea Máko şi le trăgea o înjurătură tot lor, fetelor.

Înaintarea echipei în galerie se făcea din ce în ce mai anevoie. Era beznă, lămpile aruncau raze palide — şi era cald, tot mai cald. De sus, de pe tavanul galeriei armată cu grinzi picura apă în stropi reci; stropii căzeau pe gîturile băieşilor, se prelingeau pe spinările asudate, pînă la brăcinari. Pe alocuri, din pereţii laterali se prelingeau printre scîndurile armăturilor, sau direct din stîncă, fire de apă captată în şanţurile săpate de-a lungul galeriei, paralel cu linia de vagonete; ţuţurăşul şuşotea, sărea peste bolovani şi se afunda undeva la dreapta, unde îşi dădea sufletul în groapa bazinului artificial.

Echipa păşea mai mult boşbocăind. Careva se împiedică de traversele liniei, sau de bolovanii de cărbune căzuţi din vreun vagonaş. Dădu să se proptească, să ferească îngenuncherea ca vita la plug, dar se lovi cu capul de o ieşitură a stîncii. Înjură — şi trecu mai departe.

— Noroc bun!

— Jó szerencsét!

Echipa ajunsese în dreptul primei galerii secundare, la gura căreia un ştaigăr aştepta înlocuitorii schimbului de zi.

— Bine—pace?

— Da, puteţi intra.

— Armătura?

— Nu se poate face. N-ai unde să mînuieşti nici pari, nici blăni. Dar stînca e tare. Nici o grijă...

Cei trei mineri din capul echipei lui Fehér rămaseră aci.

— Ptiu! fir-aţi ale dracului de pieze rele! mormăi unul din ei.

Radu Zăican ridică lămpaşul în dreptul ochilor şi căută să vadă unde şi cine e „piaza rea".

Este în gura galeriei şi o cheamă Guna Vladei lui Vlădoi. Se odihneşte pe un coş de cărbuni pe care l-a tîrît din fundul galeriei mici pînă la linia de vagonete şi aşteaptă să sosească şirul cutiilor pe roate.

Guna are vreo cincisprezece ani. E fluier la trup şi străvezie la faţă. Primeşte înjurăturile, vorbele deşucheate şi blestemele superstiţioşilor, cu resemnare de vită. A aflat şi ea că băieşii — de aici şi de pretutindeni în lume — privesc ca semn rău, semn de nenorocire, intrarea femeilor în mină. Dar ce vină are ea? Ar fi fericită să lucreze la suprafaţă, la cărămidărie sau la împinsul vagonetelor, nu în bezna asta mocirloasă, nu în gheena asta cu aer greu şi cu suflu de curenţi reci peste trupuri leoarcă de năduşeală...

De doi ani societatea domnilor Hoffmann îşi rotunjea veniturile manevrînd în voie braţele de muncă şi storcîndu-le vlaga. Subdirectorul Willing era tartorul noului sistem de exploatare a zăcămintelor de cărbuni cu ajutorul femeilor şi copiilor. Peste tot unde se putuse înlocui braţul bărbatului cu fusele copiilor, umărul băieşului cu şoldul femeilor, în aşa fel ca producţia să nu scadă — deci nu la topor, nu la tîrnăcop! — societatea nu pregetase. Fie femei, fie copii — trebuie să care tot atîtea coşuri cu cărbuni ca şi altădată bărbaţii; tot atîţia saci cu apă ca şi părinţii; tot atîtea roabe cu steril ca şi fraţii lor mustăcioşi. Ehe! aici este cîştigul gras: femeia capătă simbrie pe jumătate! Pentru că e femeie, şi — zic domnii — dă-o dracului de proastă!... Iar copiii capătă pe sfert. Pentru că — zic tot domnii de la soţietat — sînt mucoşi, sînt pacoste pe capul părinţilor şi nici n-au ce face cu creiţarii...

N-au venit maşinile din Anglia? A început războiul vamal dintre Austria şi Prusia? Nu creşte producţia? Rău! Dar răul are şi leac: reducem din cheltuieli. Pentru aşa ceva sînt femei destule!

Copii — puzderie ! Mai cu seamă iobăgiţele fugite de pe pămînturile grofilor. Atît de multe încît poţi să le alegi ! Ca la tîrgul de vite... Nu după dinţi. După braţ şi după şold.

S-a betegit într-un accident cutare miner pînă ieri cît un munte ? Scuipă sînge Ion, Ianoş sau Johann ? Ce să le facem ? Să-i ajutăm ! Primim la lucru nevestele lor ! Pe Lisaveta, Erzsébet sau Elisabeth. Cît de puţin, dar tot scot de-o pită...

În felul ăsta direcţia locală a făcut în ultimii doi ani economii de simbrie pentru care a primit felicitări de la domnii Hoffmann din Braşov. Economiile întrec preţul maşinilor — care în cele din urmă tot trebuie să sosească din Germania — împreună cu transportul şi cu dobînzile. Aşa că noile maşini vor ajunge la Petrila ca de pomană. Domnul Gustav e mulţumit. Îşi freacă mîinile şi îşi pipăie burta. Celălalt Hoffmann, fratele mai mic, e şi mai fericit : are două iepe arăpeşti la caleaşca nouă, başca amantă fainî, o contesă scăpătată dar pur sînge... Else Hoffmann a mai îmbătrînit, dar nu se vede. Seratele cu invitaţi se ţin lanţ, iar adoratorii cîrd.

Domnul Gustav Hoffmann e mulţumit — şi totuşi îngrijorat. A aflat că în Anglia parlamentul a reglementat munca femeilor în mine şi a interzis-o pe cea a copiilor ! O gazetă germană scria mai deunăzi că la minele din Aachen, în Renania, minerii au făcut grevă şi au impus scoaterea nevestelor şi pruncilor din galerii. Ei, drăcie ! Noroc că la Petrila sălbaticii momîrlani nu ştiu să citească... Asta ar mai trebui !

— Noroc bun !

— Noroc bun !

La a doua galerie strîmtă de pe stînga rămîn încă trei muncitori din echipa lui Fehér. Un copil ţîşneşte de după maldărul de cărbuni care aşteaptă vagonetele.

— Al cui eşti tu, feciorașule ? îl întreabă Radu.
— Al lu' Lepădat.
— Al din Lonea ?
— Ala...
— Nu văzuşi pe Măgdălina lui Sterp ?

Copilul stă, se gîndeşte, piere din vedere şi i se aude numai glasul ca un ecou surd dinlăuntrul galeriei :

— Nană Măgdălinoo !

Nevasta lui Ion Sterp se arată din întuneric, ca o stafie cu coasa la spinare. Nu e coasă. E braţul ei gol care sprijină pe umăr un burduf de piele, plin cu apă. Deşartă sacul în şuvoiul care curge pe lîngă linia de vagonete. Se îndreaptă apoi din şale, îşi ridică bentiţa cămăşii care s-a tras în jos, sub sîn, îşi înnoadă betele şi păşeşte spre luminiţa lămpaşului.

— Ei ? ! întreabă femeia, fără să se uite la faţa bărbatului.

Nici nu vrea să ştie cine este omul. Cine să fie decît un băieş ca oricare, un sobol, un ocnar, un prăpădit...

Radu o priveşte cu milă şi cu ruşine. Mai bine nu l-ar fi rugat Sterp să-i ducă pita...

Asta e Măgdălina de altădată ? Asta e fata cu care se juca în luncă şi pe plaiurile cu păşuni atunci cînd păzeau împreună oile lui moş Alexa ? Asta îi e draga cu care se juruise pentru credinţare şi cununie înainte de a fugi el în munţi ? Văpăile din ochii Măgdălinei s-au stins, vinişoarele care duc spre sîni i s-au umflat şi s-au înnegrit, cosiţele de altădată sînt acum cîlţi...

— Măgdălino, îi şopteşte Radu, stînjenit.

— Ce-i ? întreabă femeia fără să se uite. Unde îi e gîndul ? E somnoroasă ? E istovită ? Şi una şi alta,

— M-a rugat Ion al tău să-ţi aduc de-ale gurii.

Măgdălina i-a înţeles glasul. Se apropie. Apucă mîna omului şi-i ridică lămpaşul la înălţimea obrazului.

— Radu !...

Apoi tace. Se uită la opincile ei tîrşoage, la catrinţa neagră de zoiul cărbunilor, la iia sfîşiată, încearcă să-şi acopere ţîţa care şi-a făcut loc prin ruptură, zîmbeşte amar — şi iar tace.

— Cu cine lucri, Măgdălino ? se aude Radu întrebînd... aşa, ca să spună ceva...

Cu mare greutate, stafia îşi adună gîndurile. Aici în mină te-apasă şi stînca, şi aerul, şi întunericul... Uiţi şi de tine, şi de cei de-alături, şi de cei de-afară...

— Cu Zamfira lu' Mitoi.

— Măgdălino, de ce mai faci un şut peste rînd ? Cu ce ai greşit ?

— L-am scuipat.

— Pe cine ?

— Pe ăla... ştaigăru', veghetoru', sau ce dracu' este ! Ce te uiţi aşa ?

— De ce l-ai scuipat ?

— Hă ! Parcă tu nu ştii ! Şi el, şi tu, şi voi toţi bărbaţii...

Acum Zăican e cel care tace. Îi e scîrbă. Nu de ea. De cîte vede şi aude.

Paşii ultimilor ortaci din echipa lui Fehér răsună tot mai slabi, tot mai depărtaţi. Radu tresare.

— Măgdălino, ţi-a trimis Ion al tău fîrtaiul ăsta de pită. Şi brînză... Şi slana asta... Ai custure ?

— N-am.

— Să ţi-o mărunţesc eu.

— Nu-i bai ! Am fălci...

Nevasta lui Ion Sterp înşfacă bucăţile, trage cu dinţii din pită, saltă burduful gol la spinare şi piere în bezna galeriei.

Zăican îşi ajunse ortacii la punctul unde se întîlneau galeria de şleah cu cea mică şi strîmtă, cărăruită la stînga. În fundul ei era locul de muncă cel mai greu şi mai plin de primejdii. Acolo era locul de trudă al frînturii care mai rămăsese din echipa

lui Fehér, cu Fehér în cap: Fülöp, Zăican, Lambe şi Dobai István, „ne-su-fe-ri-tul" pe care întîmplarea — adică Willing — îl scosese în calea lui Radu. Parcă dăduse cu bobii.

Cei cinci mineri înaintau pe această vînă, aplecaţi de mijloc şi ferind capul. Pe alocurea galeria se lărgea şi se înălţa. Acolo băieşii se opreau, îşi îndreptau spinările înţepenite de mers cocoşat şi răsuflau.

— La noi, la băile de aur, e altcum. E curat, larg şi aerul bun. Dracu m-a pus să vin şi să mă leg de satul ăsta? grăi Lambe.

Ceilalţi nu răspunseră vorbelor moţului. Nici n-ar fi avut ce. Spusese şi el ceva, ca să se afle în treabă. Şi pisicile ştiu că una-i mina de aur şi alta cea de cărbuni...

Lambe cel din Munţii Aurarii, „groparul" din peştera în care era gata-gata să moară cu Ţancotă şi ceilalţi tovarăşi ai săi, fusese reprimit la lucru după moartea năprasnică a lui Mihuţ Cărăbeţ şi repartizat la cel mai afurisit loc de muncă, la galeria laterală numărul 3 din orizontul 2. Ca şi Zăican. Aşa ţinuse subdirectorul Willing. Lambe — pentru că n-are lacăt la gură şi pentru că munceşte ca un bivol. Zăican — pentru multe pricini: că e colţos, că lipseşte cînd crede el că e de trebuinţă satului, şi pentru că e neîntrecut la munci grele.

Moţul ar fi vrut să lase Valea Jiului şi să se reîntoarcă în Apuseni, dar nu mai era chip. Acolo n-avea pe ce pune capul. Aici are. „Ştii de ce, Radule? Fiindcă mă luai şi eu după popii care dacă n-au ce face, botează viţei. Mi-au cîntat şi mie Isaiia dănţuieşte... Asta e!"

Într-adevăr, Lambe se însurase mai an cu o petrileancă. Nu de dragul femeii, ci pentru că năvleaga are o colibă a ei. Şi trei copii — că e văduvă. Dar vorba e: are omul casă? Are! Că e mică tare, că e strîmbă, că dorm toţi de-a valma pe o laviţă de scîndură goală, că nevasta este şi cicăli-

toare şi lăliie — e adevărat. Ei şi ? Era mai bine la barca din lunca Jieţului ? Acolo o ducea cîine-cîineşte. Nu tu laviţă, nu tu cămaşă spălată, nu tu fiertură în oală... Las' că nici cu Lina nu se alege cîştigul din pagubă — dar parcă tot e mai bine dacă s-au strîns rînced cu muced... A ! dacă ar vrea nevasta să vîndă cureaua de pămînt — şi mai cu seamă dacă soţietatul ar vrea să cumpere, nu scîrba aia de colibă ci pămîntul, ar fi altă socoată ! Dar domnii ăştia care înghit pe capete şi ţarina pietroasă, aruncată unde nici nu-ţi trăsneşte prin minte, de locul afînat al Linei nici nu vor să audă. Cică nu le e de lipsă...

Într-o mină n-ai ce să vezi nou. O gaură în stîncă, două, trei, multe — şi toate aidoma. O galerie mai lungă, alta mai scurtă, dar pereţii sînt la fel de negri, aerul la fel de greu, oamenii la fel de obidiţi şi de urîţi. Zăican lipsise şase săptămîni, cît ţinuse îndepărtata lui drumeţie ; azi de-abia a înnodat firul zilelor peste care sărise ; nu are ce vedea nou în galeria numărul 3 ; totuşi sfredeleşte cu ochii la fiecare pas : colo pilastrul e slăbit, dincolo peretele de blăni a făcut oleacă de burtă, dincolo s-a croit legătură cu galeria secătuită anul trecut. Aci Zăican se opreşte şi priveşte cu luare-aminte. Vechea galerie e cu un pas sub nivelul celei noi şi este inundată de ape. Ar vrea să întrebe pe Fehér ce rost are legătura, dar tace. Fehér este ursuz şi e în stare să nu răspundă, sau să răspundă ca de pe cal.

— Lambe, cine mai e pe aici la cărătură ?

— Dă-le dracului ! Ai să le vezi...

— Dacă eşti rău cu semenii tăi, eşti rău cu tine însuţi, Lambe...

— Lasă, Radule, ăi fi tu om născut spre carte şi cu grai ca din amvon, dar nu mă mai dăscăli. Azi mi-s cu limba înveninată.

— De palincă ? încercă să glumească Zăican.

— Ba ! De muiere ! Ca să ştii ! Caţa aia de Lina parcă a fost botezată cu zeamă de varză. Azi mi-a turnat din fierea ei. Păi cum ! ? Eu mare, ea mare, — cine să mai tragă cizmele ?

La cinzeci de paşi înainte de abatajul unde patru mineri unguri aşteptau obidiţi să le vină schimbul, Zăican întîlni pe Erszébet, nevasta lui Nagy. Era cărătoare la cărbuni. Peter al ei zăcea *sus*, în colonia de scînduri. De astă dată nu mai scapă... Tusea i-a golit tot coşul pieptului... Radu aflase asta de la maică-sa, Salomia, şi se cutremurase. Acum se cutremura de înfăţişarea femeii lui Peter. De cînd a căzut năprasna pe ea, Erzsébet a ajuns ca o stafie. Radu o privi cu milă : căldura înăbuşitoare o silise să lepede şi zdreanţa de broboadă, şi pieptarul de barşon, ba şi fusta. Rămăsese doar într-o cămaşă năclăită de sudoare şi praf negru. Cînd se apleca să culeagă bulgării de cărbuni, i se vedeau picioarele, în spate, pînă la pulpe ; cînd trăgea de coşul plin, i se vedeau sînii goi, supţi, flenduroşi. În picioare nu avea alte încălţări decît nişte cîrpe înfăşurate, legate cu gîţe de cînepă.

Erzsébet îl văzu pe Radu şi, ruşinată, se întoarse cu spatele. Acum încarcă de zor cărbuni în coşurile de nuiele.

De la capătul de jos al galeriei cu şine şi traverse oamenii auziră ca prin vis un sunet de goarnă. Era semnalul pentru şutul de noapte.

— Jó szerencsét !

— Noroc bun ! Cum stăm ? Totul în pace ?

— În mîni-sa !

Cei doi şefi de echipă schimbară cîteva vorbe. Fehér primi raportul : zăcămînt de cea mai bună calitate. De aici stratul porneşte pieziş şi cu înclinaţii spre vertical. Infiltraţiile de apă sînt din ce în ce mai abundente, totuşi nu reuşesc să răcească aerul, nici să înghită praful negru. Scurgerea apelor funcţionează normal. Ochii în patru la lăm-

pașe! Flăcările au început să dea semne de albăstriu. Gazele pîndesc cu gheare nevăzute... Amestecate cu pulberea de cărbune care plutește — sare în aer toată mina! E nevoie de un burlan de ventilație, sau să se deschidă un coridor lateral care să răzbească la „suitoare". S-ar face astfel aerisire naturală. Au fost azi dimineață în inspecție subdirectorul Willing, inginerul Schultze și Horváth. Li s-a cerut sistarea exploatării. Două-trei zile — pînă se fac amenajări. Willing nici n-a vrut să audă. Tocmai acuma? Cînd cărbunele e bogat și fain?

Fülöp, celălalt ortac din echipă, dă din cap cu înțeles sumbru. El e miner cu praxă de un sfert de veac. Nu e repezit ca Fehér. Se lasă jos și strecoară lampa într-un cotlon. Acolo se cuibăresc gazele. Flacăra tremură, dar culoarea rămîne aceeași.

István se uită ca un tîmp și rîde. Poate că nici el nu știe de ce.

Radu lipește urechea de peretele de cărbune. Ca maica Salomia la pieptul unui bolnav. Mută urechea de colo-colo, cu suflarea reținută. Așa a învățat de la Sándor-baci: dacă se aud gîlgîituri surde, înseamnă că zidul s-a subțiat și valurile unor lacuri subterane sînt gata să irumpă. Atunci băieșii mor înecați. Ca șobolanii...

Din ochi, Fülöp și Zăican își dau raportul:

— Sfîntu' și cuminecătura ei! sînt unele semne, dar lucrul poate merge. Cu băgare de seamă! scrîșnește Radu către Lambe și István. Ar fi bine ca Fehér-baci să-l vestească pe obăr. Să știe și ăla...

— Ce-o fi, o fi!...

Oamenii nu pot pierde simbria pe o zi, bez amendă că au părăsit lucrul din simpla lor nălucire... Cu Willing nu e de glumă.

Fehér, Fülöp, Zăican, Lambe și István s-au dezbrăcat pînă la piele. Au pe ei numai izmenele. Tîrnăcoapele încep să cadă cu sete. Bulgări mari

se desprind din abataj. Bulgări mari — că așa este porunca. Altfel, băieșii sînt trecuți la răboj. Pentru amendă. Numai un coș din zece poate fi cu „grus", adică mărunțiș. Netrebnic mărunțiș, dar nu se aruncă. Este vîndut ca „Melierte-Kohle" — combustibil pentru sobele muncitorilor. Pe datorie, însă cu același preț bun. Nu spusese cîndva domnul inginer Jäger că acești oameni industrioși care întruchipează „capitalismus", prefac în aur tot ce ating ?

CAPITOLUL V

FETIȚA FĂRĂ NUME

A răsunat iarăși glasul spart al unei goarne. E miez de noapte — jumătate de șut. Răgaz de un sfert de ceas pentru puteri noi și pentru hrană. Cine are...

Zăican și tovarășii aleargă la galeria din dreapta, „galeria de apă". Să se răcorească. Erzsébet hărnicește mai departe, ca o vită. Trage încă un coș cu cărbuni. Îl răstoarnă la capătul galeriei cu plute pe apă. Dar acum nu mai e singură. Uite-o pe Domnica lui Stancu Huneadu! Pînă acum Radu n-o văzuse. Trudise poate pe galeria laterală.

Domnica se băgase și ea la mină ca să scape de roboata de pe domeniile nobilitare. A crescut, e aproape de vremea măritișului, dar de acum o să dea înapoi... Sau o să iasă din ea o scoabă, o fătăloaie fără nuri și fără buci, și cu privirea ștearsă, gălbuie, ca de gîscă bolîndă.

De pe aproape, din galeria morții — cum au botezat-o băieșii — se aude un glas de copil. Parcă strigă pe cineva din urmă. Licăre și o luminiță care se apropie. Apoi răsare din beznă o boabă de fetiță cît lintea. Clipocește prin apa care îi vine pînă mai

sus de genunchi. Să tot aibă vreo șapte ani. Radu o privește cu milă și cu groază. Copila e lățoasă și urduroasă. La gură i s-au grămădit bube dulci. Mîinile îi sînt negre, cu scrijeleli de murdărie și zdrelituri. Pieptul e scobit înăuntru. Ochii privesc cu teama unui cîine bătut.

— A cui e? întrebă Radu.

Nimeni nu răspunde. Nici măcar Domnica. O fi din alt sat.

— Cum te cheamă? se apropie Radu, blînd, de făptura mică și somnoroasă.

Ea tace.

— A cui ești? dar fata nu răspunde.

N-o fi romîncă. O fi a vreunui muncitor ceh, sau slovac, sau ungur. Zăican întreabă cu ochii, pe Fehér și pe Fülöp. Ei dau din umeri.

— Cîți ani ai? stăruie Radu.

— Opt...

— Noi îi zicem „Fetița fără nume", șoptește Lambe. Nu știm a cui este. Cîteodată, cînd ieșim din mină, așteaptă la gura puțului o muiere cu burta mare. Aud că ar fi din Merișor, dar nu de bastină... Fugită de la grofi. Își înfășoară odrasla în niște găuri de cergă, o ia în brațe și o duce acasă. Dac-o fi avînd casă... Sîmbăta, la plată, vine totdeauna. Mama se alege cu cîțiva creițari. Luni își aduce iar fata.

— Nici șeful echipei nu-i cunoaște numele?

— Nu. Willing a ordonat să li se dea copiilor cîte un număr. Ea are numărul 13...

Din bezna galeriei cu apă mai răsar două stafii. Sînt băieți. Iovică al lui Muntean și Gyuri lui Erzsébet. Iovică pare să aibă vreo zece ani. Gyuri ceva mai mult. Poate chiar doisprezece. Trag după ei două plute de scînduri, legate cu hățuri de brăcinari. Au proptit plutele în malul făcut de galeria cu cărbuni.

Fetița fără nume ia bulgăre cu bulgăre din grămada de cărbuni înălțată de Domnica Huneadu și

de nevasta lui Nagy și îi așază pe scîndurile care închipuiesc plutele de pe Olt și Mureș. Vă împinge apoi, cu băieții, plutele astea încărcate, cale lungă, prin apă, pînă la galeria cu vagonete. Acum se vor odihni și ei un pic.

Băieții s-au ascuns într-o boltitură, o hrubă-n hrubă, și șușotesc. Cel mic, Iovică, scapără cu amnarul și încearcă să aprindă ceva. Radu face ochii mari :

— Copii ăștia au învățat să pipe ! Dumnezeule ! o să ne pomenim fărîme în cerească livadă !...

Fehér a zărit și el scînteia. Dă fuga prin băltoacă, smulge amnarul și mahorca și le aruncă în apă. Băieții plîng : numai urechile scăpaseră nevătămate... Acum le-a lungit Fehér...

Erzsébet se duce să-și mîngîie odrasla. Plînge.

Lui Radu îi stăruie un nod în gît. Se gîndește la Onuț al lui...

Vrea să vorbească cu băieții, dar se răzgîndește. La ce folos ? Se uită la ei și înțelege zădărnicia. Parcă sînt arătări de pe altă lume. Au capete de prostălăi, netunse și ciufoase. Sînt murdari ca și Fetița fără nume. Niște lepădături cu priviri nesigure, sălbătăcite. Li-i glasul răgușit, îngîituit de umezeala care le-a stricat coardele sunetului. Vor ajunge și ăștia niște gîbe. Și ei, și fetița numărul 13...

Să vorbească oare cu părinții lor ? Ce să le spună ? Că e păcat să înhame copiii, suflete fără prihană, la jugul aspru al celei mai grele munci ? Că pruncii lor sînt surghiuniți într-un iad din care vor ieși vicioși, ologiți, și că se vor pristăvi înainte de vreme ? Haida-de ! Parcă bătrînii nu știu ? nu văd ? Văd — însă nevoia nu te întreabă cîți ani ai... Foamea, care este beteșugul cel mai mare peste toate beteșugurile, te îndeamnă să faci din două una : să pui mîna ori la muncă, ori pe fier ucigaș ! Așa cum făcu Abasarabă... Dar dacă îți înarmezi brațul cu sculă ascuțită sau cu șomoiog de foc — apăi ăla trebuie să fie braț ! Și puternic, și spriji-

nit de gloate. Pe cînd bietul Nagy Peter şi nenorocitul de Muntean, tatăl lui Iovică... Peter trage să moară. Pînă la odihna de veci cată să fie hrănit. Iar tu, femeie oropsită, şi tu, copil nevinovat, aşijderea. Atunci cum vine asta : de mîncat femeia şi pruncul trebuie să mînce — dar de lucrat, să nu lucre ! ?

Zăican îşi stoarce mintea să găsească o ieşire din chinuitoarea întrebare. N-o găseşte.

Înciudat, sfarmă cu tocul cizmei bulgăraşul de cărbune de la picioarele lui, scuipă cu scîrbă — şi îşi făgăduieşte că va ţine sfat cu Sándor-baci şi cu celălalt „baci" : Jäger. Apoi se ridică, priveşte ochii undeva, pe întinsul apei negre din galeria neagră, scormone în desişurile minţii şi începe să se lumineze : de ce sfat numai cu Horváth şi cu Jäger ? De ce nu şi cu ceilalţi muncitori ? De ce nu cu *toţi* odată ? Au pe ei nu-i sfîşie nenorocirea acestor femei şi copii ? Nu se gîndesc că au acasă cîte o Marie şi cîte un Onuţ ? Că au neveste care pot ajunge şi ele în fundul minei, cu goliciunea înfăţişată privirilor hîdoase ale băieşilor înrăiţi de muncă şi de băutură, de mizerie şi de neştiinţă ? Ba da ! Fără numai că ortacii cată să fie zgîlţîiţi, cată să li se deschidă ochii... Să se sfătuiască cu toţii şi să găsească dreapta cale pentru ca această păgînească stare de ticăloşie să capete sfîrşit ! Femeile — la gospodărie ! Copiii — la şcoală !

Fehér s-a aşezat pe vine şi a început să mănînce dintr-o ulcică de pămînt. Fülöp trage dintr-o bucată de slană gălbenă de rîncedă ce este. Lambe scoate o ceapă şi un drob de mămăligă uscată. István se lălăie dintr-un loc în altul. Neînţeles om ! Parcă-i cu sufletul beteag. Şi se uită mai mult în pămînt. Rar scoate un cuvînt. Lui Radu nu-i vorbeşte. Cîteodată are străfulgerări crîncene în ochii-i gălbui, spălăciţi. Acum a scos o bucată de pită neagră din traistuţă şi morfoleşte în silă.

Erzsébet şi Gyuri au şi ei un călcîi de pîine tăciunită de praf negru şi cîte un morcov crud. Iovică s-a aşezat lîngă Gyuri. El are cartofi gustoşi : reci, dar copţi ! Băieţii fac schimb şi se ceartă pe îmbucături.

Domnica lui Huneadu s-a făcut nevăzută.

— Iar s-a dus la ăla din galeria de-alături. O s-o lase cu burta plină pe stomacul gol... mormăie Lambe.

Fetiţa fără nume suge un deget şi se uită cu jind. Avusese şi ea pită, dar o înghiţise de mult, pe cînd împingea la plute... Copil, de !

Zăican cotrobăieşte prin straiţa lui. Slana i-a dat-o Măgdălinei. Şi brînza. Au rămas pita şi nişte scovergi curate şi rumene. I le-a înfăşurat Maria în foi de varză crudă, late cît un lepedeu de pat.

Cît ţi-ai lega nojiţele — scovergile au pierit ! Le-au înghiţit pe nemestecate copiii : Fetiţa fără nume, Gyuri şi Iovică...

Fetiţa fără nume e fericită. Fülöp-baci i-a spălat faţa şi bubele de la gură cu un colţ de mînecă muiată în răchia dintr-o ploscuţă (unde a ţinut-o ascunsă pînă acum, băieşul ăsta bun ?). Acum a luat-o pe genunchi, o leagănă şi îi şopteşte trist :

— *Leányka, kicsi leányka !* [1]

Aşa spălată şi cu părul oleacă netezit, mai seamănă şi ea a pui de om. Uite ce ochi frumoşi are ! Sînt albaştri... Şi obrăjorii : parcă nu-s chiar gălbejiţi. Năsucul e cîrn. Părul pare a fi bălai... De ce nu-i laie mama mărăcinişul ăsta ?

— Copil mic... copil mic !...

Fetiţa fără nume a adormit pe genunchii lui „baci". Zîmbeşte. O fi visînd soare şi păpuşi...

Fülöp o ia în braţe şi o aşază binişor pe paie, într-o firidă a galeriei. Acolo e pătucul ei. Pătuc cu paie ! Paie în mină ! Da, le-au furat băieţii din ţarcul calului orb...

---

[1] Fetiţă, fetiţă mică !

Şeful de echipă se uită chiorîş. Fetiţa numărul 13 ar trebui să treacă la încărcat! Fehér se uită chiorîş, dar nu-i rău. Pare numai. Priveşte. Nu cutează s-o deştepte.

Cînd se termină şutul, Fetiţa fără nume nu părăseşte mina. Nici băieţii, nici femeile nu ies la lumină împreună cu minerii. Doar Erzsébet, că are *sus* un om bolnav... Ceilalţi îşi fac culcuşuri în galerii, în cîte un prichici mai uscat. Muncesc în mină, mănîncă în mină, dorm în mină. Fehér şi Kiss — şeful echipei de-alături — le ţin socoteala şuturilor şi le spun cînd să plece acasă. Atunci vin în locul lor alţi copii şi alte femei. Alte numere!

Sună goarna! Încă o jumătate de şut... Picotind, băieţii se îndreaptă către galeria de apă. Erzsébet începe să care cărbuni în coşuri. Privirea ei parcă pluteşte pe aripile morţii. Domnica aleargă de undeva, din fundul altei galerii. Are ochii sticloşi...

Băieşii lovesc cu tîrnăcoapele.

Hîc! Ascuţişul s-a înfipt în piatră. E tare! Piatră, de!

Hîc! Piatra neagră începe să se clatine în culcuşul vetrei de cărbune.

Încă o dată: hîc! şi bulgărele se prăvale la picioarele băieşului.

Şi aşa mereu. Douăsprezece ore în şir...

Zăican trudeşte culcat pe o rînă. Ca atunci cînd spiritul rău al muntelui a înghiţit braţul lui Sándor-baci... Sapă pilug pentru razămul unui pilon gros. Osul şoldului îl proptеşte adînc într-un colţ de stîncă. Mîinile ţin tîrnăcopul strîns şi lovesc piezîş, dar cu sete. Dreapta i-a amorţit. Sîngele i-a umflat vinele gîtului. Părul i s-a năclăit de sudoare, broboane mari şi fierbinţi i s-au prelins şiroi pe frunte şi, trecînd peste zăgazul sprîncenelor, i-au îmbibat genele cu o sită deasă şi usturătoare. Îl străfulgeră ca prin vis vorbele auzite de la un băieş bătrîn: cînd coboară în galerie, minerul îmbracă haina morţii...

Mai o dată ! — şi pilugul e gata. Acum — bîrne şi armătură !

Dar flăcările lămpaşelor licăresc mari şi străvezii ! Gaze !

— Opriţi ! porunceşte Fehér. Staţi şi voi, muierilor, nu mai tîrşiţi coşurile !

— Fugim ?

— Să vedem...

Erzsébet aleargă la gura galeriei de apă. Îl strigă, îngrozită, pe Gyuri al ei. Radu se duce la firida care închipuieşte pătucul Fetiţei fără nume. S-o ia în braţe ? Să fugă cu ea ?

Munca se întrerupe pînă la împrăştierea pulberii de cărbuni. Fülöp şi Lambe aduc apă cu găleţile şi stropesc abatajul. István îşi tîrăşte picioarele, într-o doară.

Aerul s-a mai limpezit. Şi luminiţele lămpilor de siguranţă s-au înviorat.

Lucrul reîncepe cu teamă, apoi cu sîrg. Şutul e musai să dea atîtea şi atîtea coşuri, atîtea şi atîtea vagonaşe. Nici unul mai puţin... Mai mult — da ! Cît mai mult ! Atunci cîştigul Hoffmannilor creşte de zece ori, dar şi al minerului sporeşte cu un fîrtai...

— Cristosul cui a-nchinat-o !

— Cui, mă ?

— Piatra asta...

Şeful echipei ridică iar lămpaşul. Bun ! Trage cu tibişirul cîteva linii pe o scîndurică de lemn. Este socoteala coşurilor. Fehér e mulţumit. Treaba merge strună. Lambe şi Zăican ăsta, muncesc nu glumă ! Au întrecut numărul de vagonaşe pe care trebuiau să le gate pînă la sfîrşitul şutului. Dacă ar lucra şi István cu acelaşi sîrg la armătură, ar fi mai bună socoteala...

— István, dă-i zor ! îl îndemnă Fehér.

Dar Dobai era năuc. Îl zădărîseră pulpele nevestei lui Nagy Peter — că atît mai rămăsese din ea : pulpele.

— István, adă degrab' un ştenap scurt ! Se pră-

vale ! îi strigă Radu care, întins sub bloc, simțea după cernerea de praf, că bolovanul va ceda înainte de vreme.

Dobai nu auzi. Încremenise cu ochii la Erzsébet. Aplecată pe cărbuni, femeia împingea coșul către drumeagul cu vagonete și, fără să simtă, își dezvelea pulpele pînă mai sus de genunchi. Încet, cu sforțări trudnice, Erzsébet izbuti să se afunde în bezna galeriei. István o urmări cu priviri lacome. Apoi se strecură tiptil în același întuneric.

Zăican era în așteptarea ștenapului de bîrnă, dar îl zări. Încă de la începutul șutului surprinsese licăriri de cotoi în ochii lui István. Atunci ortacul se uitase cu jind la cealaltă stafie, la Domnica. Radu întorsese capul cu scîrbă. Acum era mîniat. Propti tîrnăcopul între stîncă și culcușul cărbunelui, se sculă suflînd greu, apucă lămpașul și din cîțiva pași fu în fața umbrelor, la primul cot de armătură.

Erzsébet încerca să se apere. Se lipise de o bîrnă și se ruga buhaiului. Fără vorbe. Cu ochi triști, înlăcrimați. Cu buze tremurînde și cu pumnii strînși.

— Stîmpără-te ! răcni Zăican și ridică brațul.

— *Hallgass !* [1] Nu-i treaba ta ! încercă István să-l înfrunte.

— Nu-i treaba mea, dar e nevasta lui Nagy al nostru și muma fecioraşului de colo...

Umbrele încremeniră. Stăteau toți trei față în față și priveau fiecare în felul lui : Zăican, dîrz și gata să lovească ; István întărîtat, dar neputincios și umilit ; Erzsébet înseninată. Apoi femeia mulțumi Radului. Tot fără vorbe. Cu ochi recunoscători și cu buze care încă mai tremură ca frunza galbenă de tei.

Lucrul s-a reluat. Zăican izbește cu tîrnăcopul, tare, tot mai tare, vrînd parcă să se răzbune pe stînca mută. De ce nu-i vine într-ajutor ? De ce nu răspunde ea val-vîrtejului de întrebări care îl chi-

[1] Taci.

nule iar? Mîinile robotesc, dar capul lui macină gînduri amare despre munca asta grea, despre viaţa şi firea ortacilor săi. Îi înţelege, dar nu-i iartă. Îi iubeşte, dar ar vrea să-i lovească, să-i trîntească de stînci, să le despice ţeasta şi să-i facă să priceapă că sînt oameni, că sînt fraţi şi că trebuie să se ridice din mocirla în care i-au aruncat neştiinţa lor şi tirania domnilor...

Nu! Omul nu-i rău. El e aidoma la chip cu sfinţii zugrăviţi la bisericuţa popii Niculae; este bucăţică ruptă din raiul de unde pe nedrept i-a izgonit bărbosul — Dumnezeu drăguţul... Numai răutatea cîtorva semeni pe care ăl de sus i-a zămislit cu stînga, numai ea a început să strîmbe chipul blînd şi să împartă omenirea în două oşti vrăjmaşe, în care unii se nasc goi, alţii în cămaşă cu firuri; unii stau în glod, alţii pe două laviţe; unii n-au după ce bea apă, iar alţii sînt stup de bogaţi!

Nu! băieşul nu-i din fire rău! Îl cîineşte însă truda asta grea. Încordarea ochiului şi auzului; lupta împotriva stîncilor încăpăţînate; aerul îmbîcsit de gaze care ţîşnesc parcă din gura unui vulcan nevăzut; apa care se strecoară cînd cristalină cînd neagră printre crăpături, şi se-nalţă, îl prinde la mijloc şi vrea să-l înghită; pereţii care îl apasă şi stau gata să-l strivească; ortacii pe care-i vede rărindu-se în juru-i, betegiţi şi duşi întinşi pe năsălii; privirile sălbăticite de taina pămîntului negru, de groaza minutului de azi şi a ceasului de mîine — toate şi totul îl întristează pe băieş, îl înrăiesc şi-l oţelesc. Îl fac dîrz şi nepăsător; cîinos şi mărinimos; mut în mină şi vesel afară, robit patimii şi viciului de o clipă; zilele de lucru i se prefac în zile de oină; petrecerea în bătălie; toporişca de mînă în sculă de toate zilele, ca o lingură, ca un briceag, sau ca o pipă; iar viaţa în întregul ei, ca o lungă suferinţă cu nădejdi apuse în faşă...

Zăican izbeşte cu năduf în stîncă, munceşte ca orbeţii, bulgării se strîng grămezi peste grămezi,

femeile nu mai pridideşc cu coşurile. Fehér şi ceilalţi ortaci se crucesc de rîvna omului, dar el nu ştie, nu vede, nu aude. Dă-nainte !

— Nee ! Radule, mai domol. Hai să ne hodinim o ţîră, altfel facem un şut cît trei, îi strigă Lambe.

— Drept îi... se trezi Radu din bătălia braţelor şi minţii şi se aşează greoi pe un ciot de firidă cărbunoasă.

Îl mistuiau gîndurile.

— Lambe, tu simţeşti ceva în tine ?

— Da, mă îneacă aerul...

— Nu, mă, omul lui Dumnezeu ! Te întreb dacă simţeşti ceva în suflet.

— Ce adică ? întrebă moţul, cu nedumerire în ochi.

— Nu te doare ce vezi în juru-ţi ? Femeile astea... copiii ăştia... Ne moare naţia, mă !...

— Păi, Erji e unguroaică.

— Şi dacă ? Nu-i om ? Dar Domnica lui Huneadu ? Iovică, Măgdălina, Fetiţa fără nume... şi alţii şi altele...

Pînă nu plecai la Viana — urmă el — lucram în echipa neamţului Bring. Şi acolo erau nenorocite de-aste. Spre pildă Leana din Lonea, şi nevasta cehului ăla care s-a betegit la Dealul Negru. Dar încailea acolo nu robeau şi copii. Neamţul nu vrusese să-i primească nici în ruptul capului ! S-a certat cu inginerul şi la urmă a rămas tot cum a vrut el. Zicea că pruncii sînt îngeri, nu cărbunari... că el avusese trei, şi toţi îi muriseră.

— La mina din Cimpa — eu am trudit şi acolo, îl întrerupse Lambe — era în toamnă un ţînc în echipa mea, adică a neamţului. Că vezi, sînt oameni şi oameni... Neamţul meu nu vrusese să se ia rău cu injinerul... Îl cunoşti pe ţînc : Neculai al fostului grăjdar Şotîngă. Nu ştiu cum făcu împieliţatul, că îi căzu un bulgăr, nu prea mare dar nici mic, pe laba piciorului. Acum îmblă şontîc-şontîc...

— Îl ştiu, întări Zăican. L-am văzut şi eu cu piciorul schilod. Dac-am fi avut spital, se puteau pune

oscioarele la loc. Mama zicea că nu-s zobite. Numai desfăcute din încheieturi. Î le-a tras ea binişor, le-a legat, le-a uns, dar vezi, pentru dresuri de-astea e de lipsă hirug cu meşteşug anume.

— Ce-i ăla?

— Doctor...

— Ţi-ai găsit!

— Lambe, tu nu eşti petrilean, dar nu cred să-ţi fie tot una ce se-ntîmplă în satul ăsta. Greu îşi mai ţin oamenii brăcinarii, de cînd ne-au potopit domnii industrioşi. Multă dreptate avea Anuţa lui Sluguţ!...

— Adică, cum?

— Iacă: Ciurii! Mihai şi Rusa lui. Au vîndut tot, acum patru ani. Poate chiar că-i mai mult de atunci. Cînd s-au văzut cu pumnii plini de bănet, crezură că lumea e a lor. Ea, ce să mai zic! începuse să se poarte ca grofiţele. Nechibzuiţii! Au băut, au limbovit cu lăuta după ei, i-a mai înşelat şi un netrebnic din Vîlcan — şi iată-i acum înapoi la Petrila... Dar cum? Nu tu casă, nu tu pămînt. S-au băgat la mină. Ea *jos*, el la pădure. Unde or fi durmind, Dumnezeu ştie... Zamfira lui Mitoi, urmă tot Radu, aşijderea. După ce a vîndut locul şi cocioaba a tăbărît la Uricani, la fii-sa, care e luată cu un păcurar de acolo, dar nu oier de Doamne-ajută, ci mai mult un d-ăla care stă toată ziua cu nasul în bute. Zamfira se făIea că are piţule, cumpără oi şi rămîne toată viaţa pe lîngă „ai ei". Ţi-ai găsit! Păcurarul i-a păpat creiţarii — şi a gonit-o. Ei? Ce te faci? că societatea nu primeşte la lucru femei de orice vîrstă, deşi Zamfira nu-i chiar bătrînă. S-a rugat, a plîns şi au primit-o cu sîmbrie de copil, adică sîmbria noastră a bărbaţilor, tăiată în patru... Îmi spuse Măgdălina lui Sterp, aseară cînd intrarăm la şut, că Zamfira lui Mitoi lucră cu ea, tot la orizontul ăsta, la galeria de-alături de noi. Vai de ea!

— Oameni proşti, Radule. Nu trebuiau să vîndă la soţietat nici o palmă de loc.

Zicînd acestea, Lambe se gîndea la pămîntul lui, adică al Linei. Ce l-ar mai vinde!... De aceea, simţindu-se cu musca pe căciulă, adăugă:

— Unii şi-au făcut socoată bună, dar a ieşit pe dos. Ca alde feciorii lui Micle, cu care mă aveam bine încă din vremea cînd pusesem piciorul în Petrila...

— Da, îi luă Radu vorba din gură. Ion al lui Micle era om cu socoteală, dar n-a avut noroc. Ştii, cred, urmînda: tot natul Miclilor s-a destrămat. După ce a vîndut, Ion a trimis pe maică-sa Viga, la soră-sa Leana, care slujeşte la un domn din Deva. Am auzit că o duc rău. Mai rău, însă, de Ion şi frate-său Vasile! Tu poate nu ştii. Îşi cumpăraseră o turmuşoară bunicică. Numai arămane. Dar neştiind să le meştereaască, sau să le fi dat, la parte, pe mîna vreunui păcurar vrednic, oile s-au bolnăvit de gălbinare şi au pierit toate, toate... Acum Ion e în Valahia. I-a fost ruşine să se întoarcă la Petrila. S-o fi băgat să argăţească în ţară...

— Şi celălalt?

— Dumnezeu ştie! O fi ajuns slugă la vreo stînă.

— Rău aşa, rău altminterea, cugetă Lambe.

— Măi, Lambe, lăcomia aduce sărăcia. Asta-i de cînd lumea.

— Dar munca e mai brează?

— E altcum. Ar trebui ea să aducă bogăţie, aşa scrie la carte; dar dacă n-aduce, încailea te ţine pe loc. Numai să fii om... Pînă una-alta, se prăpădeşte satul. Ăl vechi. Toate femeile şi toţi pruncii pe care-i vedem roind cu coşurile în jurul nostru sînt mai rău decît înverigaţii de la ocna de sare. Copiii sînt împumniţi şi de ăi mari, şi de ăi mici. Toţi îi înfruntă, îi scuipă şi îi lovesc. Munca îi stoarce ca pe brînduşa strivită sub opincă. De bietele femei, ce să mai zic? După ce că au ajuns nişte otrepe, îşi mai bat joc de ele şi băieşii... ăi fără suflet... că toţi aleargă să adune lemne de la copacul căzut... ca István al nostru! Unele plodesc acolo, adică aici:

în mină... Iar fetele! Fetiţele astea cu nume sau fără nume, dacă scapă cu viaţă şi se fac mai mărişoare — ajung celetnice de tractir. Ruşine de noi şi de toată seminţia, dacă mai răbdăm aşa ocară pe capul lor şi al nostru! Că sînt femeile şi copiii satului ăsta, şi natului ăsta muncitoresc. Dacă aş fi popă, aş urla ca în cartea sfîntă: „Munţilor, căderi peste noi şi preste pruncii noştri! Dealuri şi culmi! îngropaţi-ne pre noi şi păcatele noastre!" Dar eu nu mi-s popă şi nici nu vrau! Eu ştiu că ce nu-i bine, trebuie îndreptat. Minte cartea care spune că mulţi sînt chemaţi şi puţini aleşi!... Minte ceaslovul care ne-ndeamnă la supunere oarbă. Toţi sîntem chemaţi — şi toţi cată să fim aleşi. Se încrîncenează carnea pe mine cînd văd rînduiala nedreaptă şi răutatea oamenilor. Am plîns şi plîng în sine-mi cînd văd puhoiul de fugari de pe pămînturile grofilor, strigoi tocmiţi la mină ca să ne strice sîmbriile noastre, ale celor volnici. M-am cutremurat ca tufanul lovit de trăsnet, atunci cînd l-am auzit pe un fugar de ăsta, ajuns, cine ştie cum, băieş, văierîndu-se că i-a murit calul care îi căra cărbuni la vagonaşe. Îşi plîngea calul? Nu, măi Lambe, nu-şi plîngea calul, ci nevasta, — că ea îi căra, şi ea îi murise... Dar pe el îl îndobitocise munca şi sîlnicia întru atît încît nu mai ştia să osebească... Lambe! Eşti din sămînţa lui Horia! Ăla a fost om, măi moţule! Tu trebuie să înţelegi: rînduiala asta nu face nici o ceapă degerată. Cată să-i găsim un leac! Atunci va porni să are şi plugul nostru.

Lui Lambe îi luceau ochii.

— Mă leg cu tine frate. Tata o murit catană la nemţii bocînari [1]. Moşu o murit în ălalt veac, cînd cu răzvrătirea...

Mai sînt două ceasuri de şut. Lambe aşază de zor ştenapii de bîrne groase în pilugii săpaţi de

[1]. Austriaci.

ceilalți trei ortaci. Deasupra potrivește pròptele care țin tavanul galeriei. Se necăjește și înjură pentru că nici bîrnele și nici blănile de lemn nu sînt tăiate pe măsură obișnuită. Apucă bărdița moțească și le cioplește în grabă, apăsarea straturilor de sus făcîndu-se din ce în ce mai simțită prin prăvăliri de bobițe. Armătura de lemn nu trebuie să întîrzie nici un pic, altfel sînt amenințați cu toții să fie îngropați de vii!

Fülöp asudă în genunchi. Încearcă să dizloce o lespede de piatră amestecată în șistul cărbunos. Lespedea nu se dă bătută. E cremene — dar nici Fülöp nu se lasă învins.

Stratul de cărbune nu e uniform. Lespedea de care a dat bătrînul miner ungur este lată de patru palme. Ea împiedică înaintarea în stratul subțire care merge în zig-zag. Dacă nu e înlăturată, se pierde din cîștigul întregului șut, munca plătindu-se pe coșuri cu cărbune, nu cu steril. Ranga de fier dovedindu-se și ea fără putere, Fülöp aduce icul și barosul, căutînd astfel să fărîmițeze lespedea buclucașă. Respins de rezistența rocii icul sare cît colo, ca scăpat dintr-un arc. Mînuit din poziția culcat, barosul lovește în gol. Vin să ajute Zăican și Fehér, potrivind icul într-o fisură cît firul de ață și lovind cu baroasele din două părți deodată.

O oră întreagă a durat strădania aceasta și în sfîrșit lespedea, îmbucătățită, cedează.

Fülöp se află încă pe podeaua de cărbune a galeriei și încearcă, pe sub lespezi, să vîre ranga de descătușare. Un șuierat blînd, perfid, pe care numai urechea unui miner bătrîn poate să-l audă, îi vestește că prin golul dintre steril și bolovanii de cărbune se strecoară gaze. Băiețul dă să se ridice în grabă, dar nu mai are putere. Simte un gust dulceag pe limbă, urechile încep să-i vîjîie, inima bate să-i spargă pieptul, ochii i se împăienjenesc. Fülöp se lăsă moale, îi scapă ranga, simte o toropeală în tot corpul și vrea să adoarmă. I se pare ca prin vis că

se află pe patul lui din colonie, înconjurat de nevastă și copii ; parcă îi dau ajutor să nu se înece cu înghițitura care a intrat pe gîtlejul celălalt...

Gazele au început să se cuibărească jos, la cotloane. Pîlpîitul flăcărilor din lămpile de siguranță vestesc și celorlalți ortaci primejdia. Văzînd că Fülöp nu mai mișcă, Zăican și Lambe se reped la culcușul lespedei. Și-au înfășurat cîrpe la nas și la gură, se pleacă în genunchi și trag de picioarele ocnarului care abia mai dă semne de viață. Îl scot din bîrlog, îl saltă pe picioare, îl tîrăsc spre galeria cu apă, apoi la gura rostogolului. Pe acolo pătrunde un curent de aer proaspăt, venit de sus, de la aerisirea artificială făcută cu mașinile de vînt.

Cu capul spînzurat sub gura rostogolului, Fülöp începe să respire. Inima i se liniștește. Ochii i se limpezesc. Simte însă arsuri pe gît.

— Apă ! șoptește băiețul.

Mîini prietene îi susțin capul, altele îi dau să soarbă din bidon. A scăpat !

— *Istenem ! Istenem !*[1] Eram acasă cu ai mei...

— Mulțamu-ți, Doamne ! se închină Lambe fericit că ortacul s-a întors din drumul către veșnicie.

— ...apoi am simțit cum cobor în mormînt... în mormîntul meu. *Verje meg az isten ezt akegyetlen ronda életet*[2] !

Dinspre galeria principală se iviră luminițe. Erau ortacii schimbului de zi : Unterweg, Szabo, Lakatos și Gheorghe Pălean din Lonea.

Zăican și ceilalți aruncară uneltele. Suflau ușurați.

Fehér dădu raportul echipei sale :

— Greu de tot ! *Szüzanyám*[3] ! Fülöp era să se ducă după bătrînii lui... Stratul e încolăcit, plin de gaze, iar ventilația foarte slabă. Cea mai mică ne-

[1] Dumnezeule ! Dumnezeule !
[2] Bat-o Dumnezeu de viață cruntă și murdară !
[3] Sfîntă Fecioară !

atenție — și zburați ! Vom spune de îndată oberștaigărului din capul galeriei celei mari. Vîna asta trebuie părăsită. Sau să lungească pînă aici burlanul înghițitoarelor.

— Spuneți-i și directorului Willing, se rugă Unterweg. Este sus, la sala lămpilor Davy.

— Îl vestim, dar acum ce faceți ? Lucrați ?

— Ce dracu să facem ? răspunse același. Începem, dar să vină aici oberștaigărul.

— *Jó szerencsét*, Unterweg !

— *Glück auf*, Fehér !

Echipa de noapte se alinie spre ieșire, cu Fehér în frunte.

Nevasta lui Nagy Peter își îmbrățișă băiatul, stoarse o lacrimă pe sub gene, își îmbrăcă trențele și se alătură celorlalți, pe drumul galeriei secundare. Gyuri rămîne în mină. Va dormi cu Iovică al lui Muntean pînă la prînz. E un locșor anume săpat la îmbucătura galeriei cu plute de apă. Ezrsébet se va înapoia odată cu schimbul celalt și va aduce de-ale gurii. Mîine dimineață vor pleca împreună sus, la aer, la lumină, la pătucul din odăița Anuței Sluguț, unde Peter zace de cîteva luni.

Radu Zăican își înfipse lămpașul în cheotoarea minteanului. Toporișca de miner și-o propti pe umărul stîng. Dădu să plece și el, dar parcă mîini nevăzute îl trăgeau înapoi. Cumpănea un gînd. Pe prichiciul din dreapta, săpat în cărbune nearmat încă, dormea Fetița fără nume. Radu apropie lămpașul. Fetița zîmbea în somn. Strîngea în brațe păpușa de zdrențe... Paiele culcușului erau împrăștiate pe jos. Capul i se răzima de un bloc colțuros.

Fără altă zăbavă, ca un lucru de la sine înțeles, Zăican săltă fata din culcuș și o luă în brațe. Ființa numărul 13 scînci. Deschise ochii un pic, apoi adormi cu capul pe umărul omului, legănată de mersul lui cînd drept, cînd încovoiat de ocolișurile galeriei și de bîrnele strîmbe ale armăturilor.

În galeria principală aerul era mai curat și mai puțin cald. Din loc în loc, în dreptul vînturătoarelor, se simțeau curenți înviorători. Din galeriile săpate în dreapta și în stînga șleahului pe care lunecau vagonetele trase de calul orb, se iveau alte luminițe, apoi grupuri noi de mineri, istoviți de munca unei nopți fără sfîrșit. Se înșiruiau unii în spatele celorlalți fără să-și vorbească, cu capul plecat, cu umerii lăsați, cu țoalele pline de noroi negru sau de praf, cu picioarele tîrșite, împleticite, poticnite în șinele și traversele liniei de vagonete.

Cînd plini de praf, cu pași trudiți
Ieșim din mină obosiți,
Ne doare că-n lumina sa
Pămîntul ține o lume rea...

își aminti Zăican acest cîntec al minerilor, vechi de veacuri, pe care i-l tîlmăcise Horváth-baci și care începuse să fie îngînat și de băieșii romîni.

Cînd corfa aduse echipa la suprafață, încă nu se luminase de ziuă. În jurul puțului de extracție era forfotă de muncitori. Unii veneau — alții plecau. Noaptea de decembrie se îndărătnicea locului. Doar departe, spre culmile care ascundeau Aușelul, mijea un fir vinețiu, vestind o nouă zi de muncă.

Radu rămase multă vreme în adăstare, răzimat de zidul lămpăriei. Strînse sub mintean trupul micuț al Fetiței fără nume, care încă dormea.

— Bun noroc!

— Glück auf!

— Jó szerencsét!

Se perindau pe lîngă el ortaci din alte schimburi. Cei mai mulți își așteptau rîndul la colivia care îi va duce în pămînt.

În fund de munți noi des intrăm,
Cu „Bun noroc!" ne salutăm...

îngîna Radu, printre frînturi de gînduri, începutul aceluiaşi cîntec în care izbucniri de voioşie şi încredere se împletesc cu mărturisirile deznădejdiei.

Mama Fetiţei numărul 13 nu se ivi de nici unde. Radu lăsă vorbă paznicului, mecanicului de la colivie, macaragiului — şi porni spre casă. Copila dormea liniştită la pieptul lui.

Îmbăiată, pieptănată, îndestulată cu lapte de la Brumiţa şi înfăşurată într-o pînză curată, Fetiţa fără nume se juca pe laviţă cu Onuţ care sclipea de bucurie pentru această tovărăşie negîndită.

Maria încălzise apă şi se apucase să spele zdrenţele copiliţei, negre de jeg şi cărbune. Ba şi pe ale păpuşii... În odaia de alături Radu se bălăcea în copaie. Se hotărîse ca în dimineaţa aceea să nu mai iasă în sat. Se simţea obosit. Aerul îmbibat cu gazele din galerie îi strecurase şi lui o toropeală îmbietoare la somn.

— Radule, s-o sodomit mina! se auzi de afară glas ţipat de femeie speriată.

Maria zbughi în tindă, dar Leana lui Boncea alerga devale, pe drumeagul dinspre sat, să ducă vestea mai departe.

Zăican se îmbrăcă în grabă. Maria tremura.

— *Edés, jó istenem*[1]*!* izbucni ea în limba părintească, aruncîndu-se de gîtul bărbatului. Sfînta Varvara te-a avut în pază!

Sărind pîrleazul palanului din fundul grădinii dădură buzna Fira şi mama Salomia. Cînd îl văzură pe Radu teafăr, se liniştiră. Făceau doar cruci mici, repezi şi însoţite de o rugă fierbinte :

— Fereşte, Doamne, şi pe duşmani!

Zăican ţîşni pe uşă fără să lase vreo vorbă şi porni ca un cal în galop către mina Ferdinand. Pe tăpşanul dinspre Mina veche se opri neştiind încotro s-o apuce. Unde s-a întîmplat nenorocirea? Nu

[1] Dulce şi bunule Dumnezeu!

se zărea fum la gura nici unui puț de extracție. Asta era semn bun. Înseamnă că explozia — dacă va fi fost cu adevărat vreuna — se localizase la un orizont, sau și mai puțin : numai la o galerie. Desluși în zarea din stînga cîțiva bărbați alergînd spre șantierul Ferdinand, apoi trăsura societății. Acolo era !

La gura puțului oameni din schimburi felurite se îngrămădeau unii în alții, strigau la mecanicul din turn, se întrebau la ce orizont se întîmplase prăbușirea sau explozia și ce proporții ar putea să aibă nenorocirea. Femei, care desculțe, care despletite, soseau gîfîind dinspre coloniile din vale și dinspre sat, de la Lonea, de la Cimpa și Jieț. Fiecare aveau la mina Ferdinand cîte o ființă dragă. Plîngeau. Cîteva îngenuncheaseră lîngă icoana Sfintei Varvara.

Jandarmii, paznicii și cîțiva ștaigări din schimbul liber începură să facă ordine îngrădind cu trupurile lor, apoi cu frînghii, șantierul puțului vertical. Doi paznici se luptau cu „Împăratul", un fost iobag de pe cîmpie, al cărui nume adevărat nu era cunoscut. Omul suferise acum trei ani un accident în mină și de atunci își scrîntise mintea. O ținea una și bună că el este împăratul băieșilor. Nu făcea nici un rău și nu era furios. N-avea familie. Trăia din mila oamenilor. Acum venise atras de larmă. Voia să coboare numai în mină, spînzurat pe cablu, și să dea o mînă de ajutor...

Cînd colivia care lăsase jos echipa de salvare ajunse iar la suprafață, se aflau în ea numai inginerii Willing și Jäger.

Se așternu tăcere adîncă pe tot întinsul șantierului. Ochii tuturora erau ațintiți la portița coliviei. Oamenii așteptau încordați o veste de nădejde.

Willing ridică brațul în semn de liniște — parcă crîcnea cineva ! — și aduse la cunoștință, scurt, întîi în nemțește și ungurește, apoi într-o românească stricată :

— Explozie de gaz grizu la orizontul 2, galeria secundară numărul 3. Din vina unor copii. Din fericire poarta de fier a galeriei fusese bine închisă în momentul nenorocirii, aşa că gazele n-au propagat explozia la celelalte galerii — Victime : patru mineri şi doi copii... Vă rog...

— Numele lor ! Numele lor ! îl întrerupseră zeci de glasuri deznădăjduite.

— Nu le ştim încă. Acum se face identificarea. Duceţi-vă la casele voastre. Corpurile victimelor vor fi scoase la suprafaţă în după-amiaza asta şi vor fi predate familiilor.

Zăican tresări cu inima strînsă de durere. Orizontul doi, galeria numărul trei... Gyuri ! Iovică !...

De departe, de pe dealul Maleia alerga ca o nebună Nagy Erzsébet. Aflase tîrziu despre nenorocirea de la mina Ferdinand. În zori, cînd ajunsese acasă după schimbul de noapte, găsise pe Anuţa Sluguţ la căpătîiul lui Peter. Îi ţinea lumînarea. După cîteva minute Nagy îşi dăduse sufletul zîmbind împăcat, cu ochii în ochii nevestei. Nu mai avusese putere să vorbească. Şoptise doar numele copilului :

— Gyuri...

Începu să ningă. La gura puţului Ferdinand aşteptau un cîrd de copii şi mamele lor, nevestele minerilor Unterweg, Lakatos, Szabo şi Pălean. Părinţii lui Iovică Muntean lipseau. Erau plecaţi din sat. Mama — la curtea grofului din Clopotiva. Tatăl — la zile de poştăşit pe drumul dintre Deva şi Sibii...

Văduva lui Nagy Peter se prăbuşise pe un lădoi de lemn din faţa sălii de apel. Anuţa Sluguţ o mîngîia fără vorbe. Ce ar fi putut să spuie ? Din cînd în cînd Anuţa ridica braţele spre cer şi scăpa un blestem.

Spre prînz maistrul tîmplar Zunkopf aduse într-o căruţă cinci sicrie. Patru mari şi unul mic. Numai cinci sicrie ? Numai un sicriu mic ? Care din copii

va fi scăpat cu viață? Erszébet prinse puteri: Gyuri! *Szent Borbála!* adu-mi-l teafăr! Doar pe el îl mai am...

Peste un ceas cușca aduse la suprafață cele cinci sicrie, unul peste altul. Erau cu capacele închise, bătute în cuie grele. Pe capacul fiecărui sicriu se afla lipită cîte o hîrtie: Pălean, Lakatos, Szábo, Unterweg. Pe sicriul cel mic era lipită o hîrtie mai mare, cu două nume: Nagy Gyuri și Iovică Muntean.

Însoțitorul lămuri că trupurile celor patru bărbați fuseseră găsite înnegrite, în parte carbonizate, dar întregi. Numai craniile erau descărnate. Din trupușoarele celor doi copii nu se aflară decît fărîme de oase, resturi de vestminte și cîțiva nasturi. Explozia se produsese deci în preajma locului unde se aflaseră copiii. Însoțitorul nu înțelegea de ce. Băieții erau prea mici, așa că nu putea fi vorba de țigară... își dădu el părerea.

Sicriele nu fură predate familiilor. Un funcționar de la direcție veni să le sigileze. Urmașii nu trebuiau lăsați să forțeze capacele și să vadă grozăvia dinăuntru.

CAPITOLUL VI

ŞI BURGHEZIA ARE NECAZURI

Iosefina Willing se înfierbîntase. Era îmbujorată şi radioasă. Juca de două ceasuri şi banii i se strîngeau în faţă ca puii la cloşcă. Din cînd în cînd îi mîngîia cu mîinile ei mari, albe şi inelate. Într-o parte pusese fiorinii, în alta coroanele, iar napoleonii şi galbenii cu pajură îi vîrîse în poşetuţa din firişoare de argint împletit pe care o ţinea în poală. Nu-i numărase : ca să nu-i poarte ghinion...

Doamna Willing trecuse de cincizeci de ani, dar nu se dădea bătută. Nu mai era femeia excesiv de grasă de acum cîţiva ani. Se chinuise cu un stoicism demn de filozofii antici şi, înfrînîndu-şi pofta de mîncare, reuşise cu succes să slăbească. Regimul acesta îi făcuse şi bine şi rău. Bine, pentru că rămăsese în vervă la toate valsurile şi cadrilurile seratelor organizate în contul societăţii de cărbuni a fraţilor Hoffmann, societate la care soţul ei, inginerul Heinrich Willing, ajunsese subdirector. Rău, pentru că dacă pierise stratul de grăsime de sub guşă — acum îi atîrnau pieliţele ca punguţa goală cînd stăpîna pierdea la wist sau ecarté.

Astă-seară însă cîştiga. Orice carte trăgea, era bună. Mai cu seamă valeţii îi purtau noroc. În gîndul ei le şi dăduse nume : cel de treflă era inginerul Farkas Béla. O urmărea cartea asta aşa cum însuşi „Armăsarul" o urmărise cinci ani încheiaţi, pînă cînd, plictisit poate, sau întărîtat, Béla s-a priponit în braţele Terezei, fiica ei, dar atît de strîns că nu mai e chip de scăpare. Să se sature ! Valetul de pică este inginerul Iohann Kral, cehul acela frumos ca un erou din „Niebelungenlied", dar stricat pînă în măduva oaselor. Cum să nu fie stricat dacă le întărîtă pe toate şi nu se opreşte la nici una ? Uite-l ! — şi doamna Willing repede o privire în colţul din stînga al salonului. A îngrămădit-o pe fetişcana lui Krauss şi-i toacă verzi şi uscate. Vorbeşte şi bea mereu. E şi inelegant ! Păcat de frumuseţea lui. Mai bine s-ar însura...

— Iosefina ! unde te uiţi ? Tu dai cărţile ! După ce că nu eşti atentă, mai ai şi noroc... o împunge doamna Nándor, nevasta directorului.

Doamna Willing amestecă teancul de cărţi cu o măestrie demnă de admirat. Na ! a căzut una pe jos !

— Irén, fii bună şi dă-mi-o !

Soţia lui Farkas Béla îşi făcu în silă slujba de chibiţă şi depuse cartea pe masa de joc. Era şi ea cu ochii la Farkas. Dar nu numai cu ochii şi cu jumătate de inimă, ca doamna Willing, ci cu inima întreagă. Însîngerată. Zdrobită ! Pe a lui Béla o pierduse de mult...

— Valetul de *coeur !* exclamă Iosefina. Asta-i bună !

Dar partenerele nu înţeleg de ce e „bună". Numai Iosefina ştie : valetul cu cele patru inimi la colţuri este sub-inginerul Halmos András. O poveste întreagă... În care Halmos n-are nici o vină.

Partenera din dreapta, doamna Winkler, trage cartea şi aşteaptă. E nervoasă. Astă-seară a pierdut mult. Iar o să aibă discuţii acasă, cu soţul ei, care

din contabil a ajuns administrator general al bunurilor societății Hoffmannilor pe toată Valea Jiului. Fostul „Werther" a săpat încet-încet, cu perseverență și viclesug, a intrat pe sub pielea directorului Nándor, și acuma strînge bănet. Winkler e dușmanul jocurilor de noroc. S-a căsătorit de patru ani cu misterioasa domnișoară care îi scria răvașe parfumate de trei ori pe săptămînă ; acum are casă, are două fetițe și nu înțelege să arunce banii pe fereastră. Mai cu seamă că se îndoiește de corectitudinea subdirectoresei. Prea învîrtește cărțile...

Următoarea în caré, doamna Ludwiga Krauss, este și ea nervoasă. De două ori a fost nevoită să facă apel la punga soțului ei. Kraussii sînt veniți la Petrila numai de un an. El este inginer pe șantierul Mina veche. Soția lui nu e jucătoare de soi. De fiecare dată se jură că nu va mai pune mîna pe cărți, însă nu reușește să se înfrîneze. Nu din cauza patimii. O împinge nevoia. Soțul ei nu cîștigă nimic peste leafă. Oricît de mare ar fi salariul și oricît de ieftină viața aici, tot nu se ajunge. Are fată mare, de măritat, iar băiatul urmează cursurile liceului din Sibiu. Cheltuieli ! Acum ține cartea întinsă pe masă, întoarsă cu fața în jos și este hotărîtă : miza e mare, așa că dacă și de data asta pierde — mîine dimineață se duce la biserică și, în genunchi la icoana Madonei, se afurisește că în viața ei nu mai joacă !

— Pe față ! comandă doamna Nándor, care între timp a dublat suma pontată.

— Valet de caro ! anunță Iosefina Willing.

— As de cupă ! îi întoarce doamna Krauss. Înciudată, Vilma Nándor aruncă popa de pică. Iosefina se miră că de astă dată valetul a înșelat-o. Cealaltă a rămas și ea mofluză. Ludwiga începe să strîngă bănetul, cu mîini înfrigurate. În ochi are văpăi. S-a hotărît : nu se mai duce mîine la biserică!

— Doamnă Nándor și doamnă Willing, le întrerupse Ketti Jäger, dacă faceți vreo pauză vă rog

să mă chemați. Sînt în salonaș cu domnișoara Sylvia Krauss și cu doamna Halmos. Vrem să vorbim ceva cu dumneavoastră.

— Da, domnișoară Jäger, cu plăcere. A-propos: n-a sosit încă domnul Jenő de la Budapesta? *Pass!* Vreau să-l felicit pentru triumful la examene. *Banco!* În cel mult o jumătate de oră terminăm, garantează Iosefina cu seriozitate, deși știe că nu se va ține de cuvînt.

Ketti se retrage în salonul mic, unde o așteaptă prietenele. A adus și pe tatăl ei. L-a smuls de la bufetul cu băuturi alese, unde bătrînul zăbovise cu intendentul Jedermann.

— E greu să le miști de la joc... L-am adus pe tata, să ne sfătuim cu el.

Inginerul Franz Jäger a îmbătrînit, cu toate că are numai șaizeci și doi de ani. Părul și mustața i-au albit. A rămas însă zvelt. La statura lui potrivită, supleța îl prinde de minune. Îi dă o înfățișare de tinerețe, dar mustața stufoasă, părul alb bogat și privirea blîndă și zîmbitoare care izvorăște din mărgelele ochilor albaștri îi adaugă un aer de bătrîn sfătos și glumeț.

Ketti îl aduce de mînă în salonaș, ca pe un copil prins cu vreo năzbîtie. Și chiar îl prinsese: prea des repeta paharele, ca un școlar o poezie înainte de examen! Sau i se păruse ei — că așa sînt copiii...

Cele două prietene erau Sylvia, fata inginerului Krauss, și tînăra Erzsi, soția lui Halmos. Erzsi, săracă și cam urîțică, fusese adusă din Brașov de unchiul ei, negustorul Kardos, și măritată aici, la Petrila. Acum duce o căsnicie fericită cu András. Bărbații n-o asaltează. Tot e bine cîteodată să fii nițel pocită... Altfel, doamna Halmos are un suflet de aur. Nu se vede, dar se citește. E entuziasmată de ideea domnișoarei Ketti Jäger ca, în astă-seară chiar, să se facă o chetă pentru ajutorarea văduve-

lor și orfanilor rămași pe drumuri în urma ultimei explozii din mina Ferdinand.

— Ce zici, domnule inginer, așa e că fiica dumitale e demnă să fie îmbrățișată ?

— *Ganz bestimt !*[1] Iacă, eu o îmbrățișez și mă înscriu pe listă cu orice sumă va hotărî ea ! Deși...

Bătrînul inginer găsi de cuviință să nu mai completeze fraza. Dar fetele nu-i dădură pace. Vroiau să știe ce urmează după „deși".

— Dacă mă siliți, vă spun. Dar să nu credeți că vă pun plumbi în aripi. Iată despre ce este vorba : Un proverb german spune că ajutorul dat tîrziu, e ca pîinea ce o dai condamnatului care se duce la spînzurătoare. Asta nu înseamnă să nu ajutăm cu un ban pe cel căzut în nenorocire. Să-l ajutăm. Dar mai întîi trebuie să facem tot ce-i omenește cu putință pentru evitarea nenorocirilor. Mă refer la accidentele care în ultima vreme s-au întețit la exploatările de cărbuni din Petrila noastră. Pînă una-alta, ideea dumneavoastră e bună. Nu încape îndoială că banii pe care îi veți strînge în astă-seară vor fi binevenițipentru sărmanii rămași pe drumuri. Vor avea de mîncare o zi, două, douăzeci. Și pe urmă ? Nu filantropie le trebuie muncitorilor, efemeră și ocazională. Ci un așezămînt permanent de pensionare a celor invalizi și, deasemenea, de ajutorare a văduvelor, pînă la moarte, sau pînă la un eventual remăritiș. Orfanii : la fel, pînă la majorat, sau pînă la vîrsta cînd sînt în stare să-și cîștige singuri existența.

— Vai, domnule Jäger, dar de unde atîția bani, zeci de ani, sau poate chiar o viață întreagă ? se miră Sylvia Krauss cu naivitate.

— De unde ? Printr-un sistem de cotizare la care să fie puși și muncitorii și patronii.

---

[1] Evident !

— Dar muncitorii sînt prea sărmani ! N-au bani. De-abia le ajunge salariul pentru pîinea de toate zilele, ţinu să amintească Erzsi Halmos.

— Iar patronii de ce să cotizeze pentru toţi muncitorii lor ? Numai unii suferă accidente şi rămîn invalizi, adăugă Sylvia.

— Patronii au de unde să dea cîţiva bănuţi pe săptămînă pentru fiecare salariat în parte. Slavă domnului, le rămîn destui alţi creiţari la fiecare plată, la fiecare şut, la fiecare lovitură de tîrnăcop... Iar muncitorii, aşa săraci cum sînt, ar da şi ei cu plăcere, dacă ar şti că dau pentru ei. Nu uitaţi : e vorba de cinci-şase creiţari pe săptămînă.

— N-ar fi prea puţin ? întrebă Ketti.

— Nu ! Bob cu bob se umple sacul...

Tinerele rămaseră pe gînduri. Zîmbind, Jäger le privea pe sub ochelari.

— Şi acum, noi ce facem ? şopti, intimidată, Erzsi.

— Ce faceţi ? şi Jäger rîse. Aţi început să crăpaţi lemnul, despicaţi-l ! Hîrtie, condei, şi treceţi la lucru ! Dar mai tîrziu ; peste un ceas, după ce se mai înveselesc invitaţii.

— Şi cu aşezămîntul acela de pensionare cum rămîne ?

— Asta nu-i treabă pentru dumneavoastră... Cînd va veni vremea, îl vor impune muncitorii.

— Acum nu e vremea ? Şi de ce trebuie impus ?

— Nu e vremea, pentru că muncitorii nu sînt încă uniţi. Şi va trebui impus de ei, pentru că stăpînii dau de bună voie numai atunci cînd se face gaură în apă...

— Cumnate, drept să-ţi spun, eşti de invidiat cu noua ta locuinţă. O adevărată vilă de nobil ! Eu însă nu te invidiez, ci te felicit.

Felicitările porneau de la negustorul Kardos Miklós, şi se adresau directorului Nándor.

Vila în care se dădea serbarea din astă-seară era într-adevăr minunată. Așezată ceva mai la o parte de larma căruțelor de pe drumul mare, și anume la poalele umbrite ale dealului Maleia în vârful căruia străjuia căsuța Anuței Sluguț, vila soților Nándor rîdea. Directorul o terminase încă în toamnă. Acum îi făcea inaugurarea. În cele două caturi avea puzderie de camere. De dormit — deși Nándorii oftau că la vremea potrivită nu făcuseră copii — saloane, salonașe și sufragerii. Mobila era nouă și bogată, dar păcat ! de gust îndoielnic. Cumpărată pe apucate, de la Deva, de la Sibiu, de la Arad. Salonul cel mare este acesta de jos, unde s-a strîns acum toată burghezia din Petrila, adică inginerii și funcționarii superiori ai întreprinderii, cu familiile lor, plus Kardos, — cumnat, de ! — și cele două fețe bisericești de credințe catolică și protestantă. Fără popa Niculae, că e prea mojic ! Și, la drept vorbind, nici el nu s-ar simți bine... Cine-i de vină ? Toată lumea din Petrila a progresat în acești șase ani, numai popa Niculae a rămas la teapa țăranilor lui. Îl privește !

— Dragă Nándor, începu bogatul crîșmar Kardos, vroiam de mult să-ți spun că sînt cam îngrijorat. Treburile îmi merg bine, nu zic ba, dar îmi stă ca un ghimpe în inimă concurența pe care mi-o face cîrciuma lui Ciclovan. Prea și-a luat avînt negustorașul ăsta. Și de vină sînteți voi : tu și societatea. Nu pentru că l-ați lăsat să deschidă prăvălie, ci pentru că i-ați dat pe mînă un vad grozav : la răscrucea a trei drumuri. Dacă îl veți lăsa să aducă și manufactură, atunci sînt ca și ruinat... Mai bine mă mutam eu acolo, cu Herberge cu tot.

— Miklós, nu face pe naivul. Tu ai prăvălie cu băuturi, manufactură, brutărie, și ai început să aduci și articole de drogherie. Unde-i concurența ? La băuturi ? Ei bine, acolo e altă socoteală, un calcul al nostru, al societății.

— În socoteala voastră a fost să aduceți musai un romîn, și să-i dați pe mînă o casă făcută cu banii voștri ?

— Da ! Ne trebuia un romîn. Și anume un romîn care să fie străin de sat. Altfel, îl puneam acolo pe vechiul crîșmar Banciu. Apoi, romînul trebuia să știe și nemțește și ungurește. Întocmai ca Ciclovan ăsta, care-i bănățean. Cît privește faptul că își face negustoria într-o clădire a societății, și aici e o socoteală : ca să-l avem la mînă. Fii fără teamă, Miklós, nu-l lăsăm noi să-și ia aripi de unul singur... Iar tu ? De ce te vaiți ? Pe lîngă boltă cu de toate ai în antrepriză cantina și magazia de alimente care aprovizionează pe muncitori. Cred că acum șapte ani, înainte de a ajunge eu director aici, adică pe vremea cînd tu erai un biet cojocar la Feldioara, nici nu visai așa situație. Aud ?

Kárdos tăcu, înghițind în sec. Nándor găsi apoi prilejul să dezvăluie cumnatului unele temeri care îl rodeau :

— Willing continuă să mă pizmuiască și să mă sape. Sînt informat că trimite mereu la Brașov, domnului Gustav, rapoarte confidențiale. Dracu știe ce o fi scriind în ele ! Nu m-aș teme, pentru că nu mă simt vinovat cu nimic. Dar calomnia e calomnie. Poate să prindă. Precum a prins în cazul lui Stierer. Așa că iată-l pe Willing subdirector ! Iar Stierer stă acasă. Face pe bolnavul. Dacă nu mă luptam eu să i se dea un post de inspector fictiv, rămînea omul pe drumuri.

Te rugasem — urmă Nándor — să mai culegi vești despre activitatea extraconjugală a acestui Willing. Domnul Hoffmann ține foarte mult la moralitatea funcționarilor săi, în special a celor superiori. Eu n-am să mă pretez la josnicia unor denunțuri la Brașov... Totuși vreau să știu dacă ai vești noi.

— Da, Willing te pizmuiește. În primul rînd pentru că ți-ai făcut vilă mai frumoasă ca a lui. Pe

chestia asta îi fac zile fripte și nevastă-sa și fii-sa. Iar Willing răspîndește peste tot zvonul că vila lui e mai mică pentru că este făcută cu bani cinstiți. Adică din agoniseala salariului. Pe cînd a ta e mare și bogată fiindcă furi societatea.

Nándor se roși pînă în vîrful urechilor.

— Tîlharul ! A scos vreun ban pentru materialele ce i le-am dat de la societate ? Pentru lemnărie, pietriș, cărămidă, var, cuie... și cîte altele ! Dar mîna de lucru cine a plătit-o ? El sau societatea ?

— Nu te mai enerva, cumnate, căută să-l potolească negustorul, uitîndu-se în toate părțile de teamă să nu se fi auzit explozia de indignare a directorului.

— Cum să nu mă enervez ? Este cinstea mea în joc ! Numai eu știu cu cîtă trudă am făcut vilișoara asta... Știi, doar, că a trebuit să împrumut și de la tine. Nici pînă azi n-am fost în stare să-ți achit datoria...

— Cu asta să nu-ți bați capul, Nándor. O vei achita în alt chip... Îți spun altă dată.

Nándor se liniști. Porunci servitoarei să aducă două cupe de șampanie de la bufet. După ce își răcori indignarea, îl trase mai la o parte pe Kardos și îl iscodi :

— Nu mi-ai răspuns la întrebarea de la început. Ce ai mai aflat despre amantlîcurile lui Willing ? Îl văd cam fiert. Știu că Emma Jedermann l-a părăsit, dar sînt convins că nu din cauza asta face pe mieluțelul. În definitiv a trăit destul cu ea...

— Te întrerup, Nándor. Doamna Jedermann are să-mi dea niște bani pe cîteva amaneturi vechi. Dacă l-a lăsat pe Willing, de unde o să-mi plătească datoria ?

— Nu-ți fie teamă. „Dansatoarea în exil", cum îi spun toate invidioasele, a nimerit bine : acum trăiește cu Otto Schultze, ginerele lui Willing. Numai că : nu știu dacă „To-to" e galant la pungă...

— Și, bărbatu-său, Jedermann, ce zice ?

— Probabil că nu știe nimic. Muncește ca o vită și bea ca un pește. Sau — își dă seamă că cei ce se căsătoresc nepotriviți la vîrstă, sînt ca cei ce călătoresc împreună, dar unul călare și altul pe jos. De! El are peste șaizeci. Ea — un an-doi peste treizeci. Îi zice „Papa". Așa că acum Emma are un „pa-pa" și un „to-to" ! A dracului femeie ! Îți mărturisesc, în taină desigur, că și mie mi-a plăcut la început. Dar am știut să rezist ispitei. Un bărbat cu post de răspundere ca al meu, trebuie să fie tare ! conchise Nándor cu mîndrie.

Kardos se minuna și, pe de altă parte, socotea în gînd cîți ani o fi avînd cumnatul Nándor. Adună niște cifre, în grabă, și găsi suma : 60. Surîse numai pentru sine, apoi glăsui către director :

— Ne-am luat cu murdăriile astea și nu ți-am răspuns la întrebare. De Lise ai vrut să afli — nu ?

— Da. Spune...

— Șraigărul Reiter, tatăl fetei, s-a străduit să țină ascunsă toată nenorocirea. Dar cum să ții ascunsă o burtă care începe să crească ? Mai cu seamă cînd e burta unei fetițe !... A început să șușotească lumea, și în primul rînd colonia germană. Am aflat — de la femeile coțofane — adică de la nevestele altor staigări, că afacerea asta o să iasă rău pentru Willing. Ori îl taie Reiter, ori îl opărește Roza, mama Lisei. Adevărul este că Willing și-a bătut joc de fată, și acum — vorba romînilor — nu mai știe pe unde să scoată cămașa. Isprava taurului ăsta este de o murdărie care le întrece pe toate cele vechi ! În definitiv, cucoanele care se învîrtesc astă-seară în salonul tău sînt măritate. Fac copilul, și prostul n-are decît să creadă că e al lui... Dar biata Lise e crudă ca un pui de porumbiță. Nu știu dacă are mai mult de 17 ani...

— Cînd s-a întîmplat rușinea ?

— Cred că prin luna septembrie. Dacă îți aduci aminte, cam pe atunci a plecat Willing la Sibiu.

— Da. Şi-a luat concediu o săptămînă. Spunea că vrea să împrumute nişte bani de la Banca saşilor, care s-a înfiinţat de curînd. Dar am aflat că bestia a fost şi pe la Braşov. Mi-a cerut trăsura societăţii să-l ducă numai pînă la Deva. Nu ştiu de ce, n-a vrut să plece cu diligenţa. Aşa că i-am dat trăsura. De ! e subdirector...

— Tocmai ! Despre trăsură este vorba... A plecat singur. Cînd a ajuns în dreptul coloniei muncitorilor germani, i-a ieşit bietul Reiter în cale şi l-a rugat s-o ia în trăsură şi pe fiică-sa Lise, şi s-o ducă pînă la Deva, la o mătuşă. La început Willing s-a codit, dar cînd a văzut-o pe fată cît de tînără şi frumoasă era, a aşezat-o lîngă el. Ceasul rău ! Cum s-au întîmplat apoi faptele, nu sînt încă lămurit. Nevasta mecanicului Wolff îmi spuse azi-dimineaţă că lupul şi oiţa ar fi făcut un popas lung între nişte sate de pe Strei, şi că ar fi zăbovit într-o pădure. Poate n-o fi fost aşa... Mai adineauri, înainte de a închide magazinul, a venit nevasta şefului de echipă Bring. O rugasem să se intereseze. S-a executat. Are la mine o datorie lungă, pe două feţe de registru... Ştii ce mi-a spus femeia ? Că Willing a dus-o pe Lise direct la Deva, unde banditul ar avea o casă. E adevărat ? Are casă la Deva ?

— Aşa mi se pare.

— Şi că a ademenit-o la el. Ar fi stat împreună pînă a doua zi. Desigur că a îmbiat-o cu vreun cadou sau cu vorbe şi că a îmbătat-o cu lichioruri — şi gata ! Cumnate, ştii de la cine poţi să afli mai sigur cum a fost ? De la vizitiul trăsurii ! Întreabă-l! Soră-mea nu a aflat nimic despre toată chestia asta ?

— Nu cred.

— Mă mir, că ea ştie tot ce se vorbeşte în tîrg...

— Ticălosul ! Că e afemeiat peste măsură, e lucru cunoscut. Că îşi bate joc de femeile tinere şi de fetele ţăranilor de-aici, mai merge ! Că şi prin galerii n-are astîmpăr, e urît, dar fie şi asta ! Dar să necinstească fata unui ştaigăr, şi încă austriac

de al lui — e din cale-afară ! Acum trebuie să i se înfunde ! Că doar nu e burlac, să se însoare cu Lise... Încă o ispravă la catastif... sau la război, cum spun ţăranii de aici ! Încet-încet, se adună ! Willing are multe nelegiuiri pe suflet... Explozia din luna trecută nu lui i se datorește ? Mi-au raportat staigării și oberștaigărul că i se atrăsese atenţia despre prezenţa excesivă a gazului metan în galeria cu pricina, dar n-a vrut să ordone încetarea lucrului. Cine plătește pagubele pe care le-a suferit societatea ? Că pagubele sînt serioase...

— Nándor, eu zic să te duci la Braşov şi să-i comunici toate lucrurile astea domnului Gustav. Taci ! vine Willing...

Într-adevăr, subdirectorul înainta spre cei doi cumnaţi. Aducea pe o tăviţă trei pahare pline. Pentru cine îl cunoştea — şi cine nu-l cunoştea ! — era limpede că fostul inginer-şef înfrunta o neliniște care îl măcina.

Willing nu încheiase şase decade de viaţă, dar se ţinea bine. Înalt, spătos, cu mersul sigur, nu arăta mai mult de cincizeci de ani. Avea obrajii roşii, plini şi totdeauna proaspăt bărbieriţi. Părul alb-roşcat, tuns de trei degete, stătea drept, tare şi ţeapăn ca la mistreţi. Nasul acvilin şi privirea semeaţă păreau ale unui om care se hrăneşte cu piparcă.

— Ce facem cu soţiile noastre, domnule director ? se băgă în vorbă Willing, încercînd să ia o poză jovială. Cum facem să le sculăm de la joc ? E vremea să se şi danseze.

— Dragă domnule Willing, răspunse Nándor curtenitor, eu cred că cel mai bun lucru ar fi să ne ducem amîndoi şi să le rugăm să întrerupă jocul. Altfel le apucă ziua, ca data trecută...

La masa de joc se întorsese roata. Doamna Willing pierdea mereu. Sub măsuţă picioarele îi jucau nervoase. Arunca priviri de buhă Irénei Farkas, pe care o socotea chibiţ de piază rea. Dar biata Irén

era de față numai cu trupul. Se uita după soțul ei și îi jucau ochii în lacrimi. Farkas era la bufet. Tot cu Tereza lui Schultze. Nici o rană mai grea ca a inimii !...

— Lasă, dragă, atît ne-a mai rămas : jocul de cărți ! o sfătui resemnată cealaltă chibiță, doamna Stierer, crezînd că o îmbunează.

Vorba nepotrivită o ustură pe Irén ca oțetul la rană. Se sculă tremurînd și se duse glonț la Farkas.

— Tîmpita ! exclamă Iosefina. Ce vrea „dădaca" ? Uită că e cu zece ani mai bătrînă decît Béla ? Și barem dacă ar avea ceva atrăgător în ea... Ți-ai găsit !

— Totuși, ea l-a crescut. Ea l-a ținut în universitate. Orice s-ar zice, are unele drepturi, observă nevasta directorului.

Încă un pot pierdut ! Mare cît un pumn de miner ! Iosefina se ridică.

— Vine Heinrich al meu ! Vă rog să mă iertați. Nu mai joc astă-seară. Vreau să mai stau și cu el. Îl văd de cîteva zile foarte abătut. O fi obosit, săracul, de atîta muncă pe toate șantierele.

— Doamnă Stierer, vreți să intrați dumneavoastră în joc ? întrebă directoreasa, văzînd că Iosefina se depărtează cu Willing la braț. Apoi adaugă în grabă : Gîsculița ! O să vadă ea curînd ce are Heinrich al ei...

— Ce, dragă ?

Doamna Nándor amestecă sculele de joc și se aplecă spre partenerele care se bagără una în alta ca mușchii la pîsat.

Le spuse ceva de mare taină, după care începură să vorbească toate odată, ca broaștele care orăcăiesc dar nici una nu ascultă. Se vedea că își povestesc ceva senzațional.

— Vă rog, le întrerupse Nándor, făceți-mi plăcerea și amînați un pic partida. E timpul să împrospătăm bufetul și să facem onorurile...

După gustarea bogată și bine stropită, Ketti ceru cu glas naiv și zîmbitor să i se îngăduie cîteva cuvinte. Cei de față credeau că va anunța ziua așteptatei cununii cu doctorul Kardos Jenő. Dar fiica inginerului Jäger istorisi, ca la școală, gîndurile care o frămîntaseră în ultima vreme, mai cu seamă după ce vizitase familiile victimelor din luna trecută. Propuse în numele celor trei inițiatoare înființarea unui comitet permanent de doamne care să se ocupe cu strîngerea de bani pentru săraci, oricare ar fi ei. Rugă pe doamna Nándor să primească președinția, iar pe subdirectoreasă vice-președinția. Fără să mai aștepte răspunsul lor, le proclamă apoi conducătoarele comitetului filantropic.

Mesenii erau încîntați — și ba. Cuvintele domnișoarei Ketti fuseseră spuse cu drăgălășie ; ele aminteau însă, într-o împrejurare sărbătorească, dureri care mai bine ar fi rămas ascunse. Dar cele trei tinere, întocmai ca fermecătoarele ce încheagă apele, risipesc vînturile și dau drumul zorilor — porniseră cu cheta. Cine să se opună? Mai cu seamă cînd însuși Nándor se înscrisese cu o sumă destul de mare... Ketti era fericită.

Anna Váradi, soția contabilului șef, trăsese deoparte, în salonaș, pe inginerul Jäger, și îi cerea sfat într-o problemă dificilă.

— Nu te supăra, domnule Jäger, dar numai în dumneata am încredere. Toți ceilalți sînt fătarnici. Pentru mine chestiunea asta este foarte importantă. De felul cum o rezolvă soțul meu, atîrnă viitorul căsniciei noastre. Este adevărat că acum șase ani, cînd ne-am stabilit aici la Petrila, m-am simțit izolată de restul lumii. Dar încet-încet m-am obișnuit. Sînt de felul meu sentimentală, visătoare. Îmi place natura, îmi plac munții. Acum Alpár al meu ar vrea să plecăm. Ce să caut pe cîmpia nesfîrșit de monotonă de la Pécs? Aici am închegat relații de prietenie. Acolo nu cunosc pe nimeni. Mă voi simți străină. Soțul meu, care de altfel mă iubește, pre-

tinde că la exploatările din Pécs i se deschid, perspective de viitor. Eu nu cred, cu toate că minele de acolo sînt, după cîte am auzit, foarte mari. Ei şi ? Ce viitor grozav poate avea un contabil ? Să ajungă cel mult contabil-general. Bun. Dar asta nu se poate şi aici ? Mai cu seamă că, după cît se zvoneşte, întreprinderea domnilor Hoffmann îşi va extinde activitatea în toată Valea Jiului... Dumneata ai fost multă vreme inginer la Pécs. Cunoşti localitatea şi cunoşti oamenii. Spune-mi, te rog, face să ne deplasăm de aici ? Şi, mai spune-mi dacă este adevărat că domnii Hoffmann au descoperit zăcăminte de cărbuni în nişte sate de pe celălalt Jiu, la Petroşeni, la Vîlcan, la Lupeni, şi că în curînd va începe şi acolo exploatarea.

— Doamnă, mă puneţi în mare încurcătură. Nu pot să vă dau nici un sfat. Dacă să rămîneţi aici sau să vă stabiliţi în pusta maghiară, este o chestiune strict personală, pe care numai dumneavoastră împreună cu domnul Váradi sînteţi în măsură s-o rezolvaţi. Cel mult eu vă pot da unele elemente de apreciere. Primo : cred că peste cel mult un an se va deschide o exploatare de cărbuni la Petroşeni, şi că în aproximativ zece ani firma Hoffmann — sau alta similară — va activa cu succes în multe alte puncte de pe Valea Jiului. Petrila va rămîne un şantier ca oricare altul. Secundo : Pécs sau Valea Jiului ? Este la fel de bine oriunde, dacă omul îşi face datoria în mod cinstit. După cît ştiu, întreprinderea n-are să-i reproşeze nimic soţului dumneavoastră.

— Vă mulţumesc, domnule inginer — şi ochii de veveriţă ai doamnei Anna Váradi mărturiseau sinceritate. Să nu vă miraţi că am îndrăznit, dar aşa sînt femeile : îngrijorate cînd e vorba de viitor. Aş prefera să ne facem o căsuţă aici. Am şi găsit teren într-o poziţie frumoasă, la capătul de jos al Petrilei, alături de terenurile cumpărate de ceilalţi.

— Care ceilalţi, doamnă ?

— Cum, nu știți ? Pe stînga, dincolo de atelierele din luncă, Winkler, Halmos András și domnul inginer Farkas Béla au cumpărat de la țărani locuri de casă destul de mari. Prețul : nimica toată. Poate la anul, dacă ne ajută Dumnezeu — și societatea, desigur — punem temelia și noi. Domnii Schultze și Jedermann încep să construiască cîte o vilișoară chiar în anul ăsta. De-abia așteaptă să se desprimăvăreze. Dumneavoastră n-ați cumpărat pămînt ?

Jäger nu-i răspunse. Nu era invidios că alții agoniseau. Făcea, doar pentru el, o constatare care de altfel nu-l surprindea : burghezia din Petrila prindea rădăcini adînci. Era și firesc...

Anna Váradi se strecură în salonul cel mare, cu mlădieri de șopîrlă și cu fața plină de voioșie.

— Ai vrăjit-o, domnule Jäger.

Era Willing. Încercă o glumă cu omul pe care nu-l putea suferi. Așa era subdirectorul astă-seară : simțea nevoia să fie curtenitor cu toată lumea.

Jäger și Willing se aveau unul cu altul ca dinții cu cleștele, chiar din clipa cînd s-au cunoscut, adică încă înainte de a fi căzut primul tîrnăcop asupra Dealului Negru — noțiune toponimică rămasă fără sens.

— Cu voia dumitale, urmă Willing, l-am rugat pe domnul Nándor să vină în salonașul ăsta ca să bem împreună o sticlă de vin excepțional. Avem de vorbit unele chestiuni care interesează bunul mers al întreprinderii.

— Astă-seară ? se miră Jäger. De ce nu convocați pe mîine o consfătuire a comitetului de direcție ?

— E mai amuzant așa ! Adică, vreau să spun, mai cu spor. Dincolo se cîntă și se dansează — ceea ce este, desigur, antrenant — iar noi, aici, putem vorbi ciocnind cîte un pahar. Sînteți de acord, domnule director ?

— Da. Așteptați doar pînă aduc un vin mai deosebit, ca pentru bărbați.

— Fie ! dacă aşa aţi hotărît, încuviinţă şi Franz Jäger.

Urmă o scurtă tăcere, în aşteptarea anfitrionului.

— Am sosit ! Iată sticla ! E de la domnul Gustav... Ne va servi Leana.

Directorul Nándor era curios să ştie ce vroia Willing, ce maşinaţiuni încearcă să mai pună la cale.

— Ţineam să vă atrag atenţia prietenește — îmi daţi voie, nu ? — în acest cadru intim, că este necesară îmbunătăţirea situaţiei muncitorilor, vreau să spun : a unora din muncitori.

Cei doi făcură ochii mari. Numai la aşa ceva nu se aşteptau !

— Ce-ţi veni, domnule Willing ? îi scăpă, directorului, întrebarea.

— Să nu vă miraţi. Eu îmi iubesc muncitorii, chiar dacă se-ntîmplă cîteodată să fiu sever. Îmi dau seama că o duc greu. Mai cu seamă cei cu calificare excepţională. Ar trebui să facem ceva pentru ei. Spre pildă să le mărim salariile. În special ştaigărilor şi şefilor de echipă. Putem face şi avansări în grad, ceea ce ar însemna încă un spor de salar. Apoi, ar trebui să luăm măsuri pentru ajutorarea celor accidentaţi, precum şi a familiilor rămase orfane. Cum ar fi cazul cu cei de luna trecută... Să nu lăsăm totul pe seama iniţiativei particulare, deşi fapta de astă-seară a domnişoarei Ketti este demnă de toată lauda. Vă rog, domnule Jäger, să-i transmiteţi omagiile mele admirative.

— Sînteţi bun să faceţi propuneri ceva mai concrete ? îl întrerupse Nándor.

— Să mai bem întîi un pahar. Noroc ! stimaţi colegi. Doresc fiicei dumneavoastră, domnule Jäger, o căsnicie fericită.

— Mulţumesc ! răspunse Jäger care nu înţelegea unde vrea să ajungă Willing, şi mai cu seamă nu înţelegea rostul acestei ipocrite schimbări de atitudine.

— Propuneri concrete? reluă subdirectorul. Da. Avem muncitori calificaţi de mare valoare. Spre pildă Konradus, şeful atelierelor, tîmplarul Zunkopf, mecanicul Wolff, şeful de echipă Bring, ştaigărul Reiter şi alţi ştaigări şi meseriaşi calificaţi. Să le mărim salariile. Pe unii să-i şi avansăm. Cum ar fi Reiter... care poate îndeplini cu multă cinste serviciul de obărştaigăr.

Auzind numele lui Reiter, directorul tresări. Tatăl Lisei!

— Observi dumneata, spuse Nándor, că ai pronunţat numai nume de muncitori germani? De ce nu şi unguri? Ei sînt de lepădat? întrebă Nándor.

— Iertaţi-mă, se corectă Willing, desigur: şi unguri.

— De ce nu şi cehi, şi polonezi, şi romîni? adăugă Jäger.

— A! nu! sări subdirectorul. Nu-s buni de nimic! Dă-mi te rog un nume de romîn, dacă poţi...

— La dispoziţie: Radu Zăican, Necula Măghiran, Moga, Ţancotă, Migău — şi mulţi alţii.

— Nişte împuţiţi! Nişte sălbatici!... Rebeli! Să n-aud de ei! izbucni Willing, apoi se reculese. Îşi dădu seama că strică jocul — aşa că urmă: În definitiv, fie şi unii din ăştia! Dar numai după o triere severă.

— Domnule subdirector, glăsui Nándor, de astă dată ceremonios. În definitiv eu n-aş fi împotrivă să ridicăm salariile, chiar tuturora, fără excepţie. Dar ai uitat că nu stă în puterea noastră? Ştii destul de bine cît de categoric este domnul Gustav Hoffmann cînd e vorba de mărirea salariilor... Nici nu vrea să audă! Avem mînă liberă să facem avansări numai de la caz la caz, nu însă cu ghiotura...

— Să-i demonstrăm necesitatea! Şi pînă atunci să facem totuşi cîteva...

— Pe cine să avansăm? Spune un nume!

Nándor vroia să-l prindă în capcană. Willing ezita. Totuşi se hotărî:

— Pe Reiter ! Să-l facem obărştaigăr. Cît despre alţii, hotărîţi dumneavoastră...

— Ai dumneata ce ai cu Reiter... Altfel — bun, cinstit, conştiincios. Să mai discutăm mîine, vru să încheie directorul, dar celălalt mai avea ceva de spus :

— Nu ştiu dacă dumneavoastră, stimaţi colegi, ştiţi că meseriaşii germani se agită pe chestia popicăriei. Am aflat că de astă dată sînt hotărîţi s-o transforme în societate de ajutor reciproc. Nu e rău. Sînt însă de părere să nu-i lăsăm de capul lor. Să intrăm şi noi în comitetul acelei societăţi !

— Dacă vor vrea ei, mormăi Franz Jäger.

— Domnule Jäger, nu face greutăţi ! Putem să le impunem ! E necesar. Societatea de ajutor reciproc poate să devină un focar de agitaţii primejdioase. Fiind noi în mijlocul ei, adică la conducere, avem posibilitatea să o supraveghem şi să o îndrumăm. Ba, careva din noi trei ar trebui să fie ales preşedinte de onoare. Dacă vreţi dumneavoastră, domnule director... sau dumneata, domnule Jäger...

— Eu nu ! Categoric — nu ! se scutură Franz Jäger. Muncitorii trebuie să se conducă singuri. Aşa e bine... Pentru ei !

Nándor nu dădu nici un răspuns.

— Atunci, să fiu eu preşedinte de onoare, dacă dumneavoastră refuzaţi. Se şi potriveşte. Pentru că, nu încape îndoială, în comitet vor fi aleşi numai muncitori germani. Ei sînt floarea... Sînteţi de acord să mă sprijiniţi ?

Ceilalţi lăsară privirile în podea. Văzînd că merge greu şi că iar s-a lăsat dus de resentimente naţionale, Willing adăugă :

— În definitiv pot intra şi unguri în comitet. Cehi, romîni, polonezi — nu ! Ei n-au drepturi !

— Parcă spuneai că-i iubeşti pe toţi muncitorii, îi aminti Jäger.

— Da, îi iubesc, cu toate păcatele lor. Chiar şi pe mocîrţanii ăia de romîni, la care dumneata ţii atît de mult...

— Şi pe romînce ? se prefăcu inginerul că-i scapă vorba.

— Asta e o glumă nepotrivită vîrstei noastre ! Mai mult : o insinuare, se întărîtă Willing.

— Nu vă mai împungeţi ! Prosit ! ciocni Nándor cu ceilalţi doi, dar un diavol din el, indignarea poate, îl făcu să-i scape o constatare şoptită, dar urmată de un zîmbet răutăcios în colţul gurii :

— Domnul Willing are slăbiciuni pentru nemţoaice, şi mai cu seamă pentru austriace... tinere.

Willing rămase trăsnit. Făcu feţe-feţe, se ridică în picioare, vru să spună ceva, dar în salonaş dădu buzna Ketti, cu ochi strălucitori de bucurie :

— Tată ! A sosit Jenő !

Sfatul, sau sfada celor trei nu mai putea să-şi urmeze cursul. Nici cu împunsături, nici cu omagii făţarnice. Nándor vroia să-şi îmbrăţişeze nepotul : Jäger — viitorul ginere ; amîndoi îl căutau cu ochii în salonul mare.

— Nu e aci, îi lămuri Ketti. A picat abia acum cîteva minute, dar nu vrea să vină la serată. Ştirea ne-o aduse servitorul. Tată, mă laşi să mă duc să-l văd ? Nu înţeleg cu ce a ajuns la Petrila, acum, în puterea nopţii... Dacă n-o fi prea obosit, îl aducem pe sus.

Ketti plecă cu bătrînul servitor şi cu viitorul socru.

Curînd Kardos se întoarse cu vestea că feciorul său a venit călare, însoţit de doi prieteni. Nu stă decît pînă la ziuă.

— Nu par obosiţi. Tinereţea ! I-am rugat să vină toţi trei la serată. Se codesc. Nándor, uite, Jenő ţi-a scris aceste rînduri.

Unchiul citi cu glas tare, înseninîndu-se după fiecare cuvînt :

„Trei muşchetari au sosit la Petrila. V-ar face o vizită, mai cu seamă că sînt flămînzi şi însetaţi. Dar sînt în costume de călărie! Apreciază bunele maniere ale nobilimii, dar n-au încotro. Îi primiţi aşa? Sperăm că da! Călăreţii aşteaptă ordinele prin valetul dumneavoastră!"

— Să vie! să vie! izbucniră cu toţii, înveseliţi. Nándor răspunse printr-un bileţel scurt:

„Castelanul aşteaptă oaspeţii".

Cei trei călăreţi sosiră însoţiţi de Ketti care intră rîzînd şi sprintenă ca o guşteriţă. Păşind pragul salonului, tinerii strigară în cor: *Eljen a haza!*[1] Ceilalţi făcură ochii mari. Era un salut care se spunea numai în intimitate, între revoluţionarii kossuthişti.

Cei trei zvăpăiaţi nu se sinchisiră, zvîrliră de pe ei pelerinele largi, de carbonari, apoi salutară încă o dată cu gesturi teatrale, vădit căutate pentru veselirea asistenţei. Întreaga lor făptură întruchipa tinereţe şi voie-bună.

Nu minţiseră. Păreau nişte muşchetari. Erau îmbrăcaţi în costume de catifea dublată pe alocuri cu piele. Hainele aveau reveruri largi şi cîte un semn la butoniere. Pantalonii, strînşi pe pulpe, erau vîrîţi în cizme lungi pînă la genunchi, răsfrînte sus. La gît purtau lavaliere scurte, iar pe cap pălării de fetru cu boruri cît roata, ca haiducii din pustă. De calote atîrnau cordeluţe negre. În jurul calotelor se înfăşura cîte o panglică îngustă, ţesută în verde, alb şi roşu.

Senzaţia produsă de această neaşteptat de romantică apariţie îi ridică pe toţi în picioare. Pînă şi cucoanele părăsiră jocul de cărţi.

Plîngînd de emoţie Eva Kardos îşi îmbrăţişă îndelung fiul. Jenő era minunat. Înalt şi subţirel, cu păr bogat şi mustaţa numai cît tragi cu un vîrf de

[1] Trăiască Patria!

tăciune, jucînd niște ochi cînd visători, cînd cutezători, Kardos cel tînăr părea smuls dintr-o cadră.

Emma, Anna, Tereza, Sylvia, Erzsi — toate dădură buzna. Tinerii tăbărîră la bufet, ca lăcustele. Mîncau, beau gălăgios și răspundeau la întrebări. Ketti îl îndopa pe Jenő ca pe un copil. Rîsul lor sănătos umpluse salonul, împărtășit de toată lumea, chiar de cei ursuzi sau frămîntați de griji, ca domnul Willing.

Cînd foamea se mai potoli, cei trei mușchetari ciocniră împletindu-și brațele și începură să fredoneze în surdină un cîntec unguresc, necunoscut încă la Petrila. Față în față formînd un triunghi, privindu-se numai între ei, tinerii cîntau și băteau tactul cu vîrful cizmelor. Părea să fie o melodie de luptă. Nu pronunțau decît cuvintele cu care se sfîrșea refrenul:

Eljen a magyar szabadság!
Eljen a haza![1]

Invitații începură să se agite. Ungurilor le rîdeau sufletele, Váradi, Farkas și Halmos se bulucîră în jurul cîntăreților, îngînînd melodia. Se apropie și Franz Jäger. Bătrînul vădea un interes deosebit. Ketti bătea tactul. Ceva mai departe, Kardos cel bătrîn arunca priviri pline de înțeles cumnatului Nándor. Și lor le străluceau ochii, dar se țineau bățoși. Mama-Eva încremenise cu mîna la gură, parc-ar fi fost o simplă momîrlancă de pe Parîng, și-și petrecea privirea de la un grup la altul.

Austriacii Willing și Schultze se retraseră în salonaș, afectînd indiferența. Subdirectorul simțea o adîncă satisfacție, cu toate că refrenul provocator îi sfredelea creierul: avea ce raporta la Brașov, domnilor Hoffmann! Ba chiar mai departe!

---

1 *Trăiască libertatea maghiară!*
Trăiască Patria!

Winkler și Krauss nu-i urmară în salonașul cel mic. Fire nevăzute îi legau de acest tineret care aducea în societatea pestriță din Petrila un suflu nou...

Preotul catolic, neamț — și pastorul reformat, ungur, stăteau taciturni într-un colț al salonului, înfundați în fotolii, și priveau fără ca pe fețele lor să tresară nici cea mai mică vinișoară. Nu-și vorbeau. Nimeni n-ar fi putut spune ce se petrecea în cugetul lor.

Puțin ciocnit de vin, Jedermann, deși austriac, închina gălăgios în cinstea tinerilor. Cehul Kral aplauda zgomotos.

Curînd petrecerea luă cursul unei dezlănțuiri tumultoase. Lăutarii aduși de la Hațeg nu mai prideau. Toate femeile, fără deosebire de vîrstă și nație, țineau să joace cu tinerii zvăpăiați cel puțin un ceardaș.

Către ziuă Jenő ceru unchiului să accepte o convorbire intimă în vreuna din camerele de sus. El și prietenii au a-i comunica ceva important. Să fie de față și Franz Jäger și Kardos-tatăl. Să se retragă fiecare pe nesimțite, sub un motiv oarecare. Spre pildă sub pretextul că vor să conducă pe tineri în camerele de culcare pentru o scurtă odihnă. Consfătuirea nu va dura mai mult de jumătate de oră.

Nándor stătu întîi la cumpănă, îngrijorat. Apoi primi.

În biroul de la etaj, cei trei tineri, în picioare, își luară o poză marțială. Nándor, Franz Jäger și prăvăliașul Kardos pe scaune, așteptau.

— Cetățeni! începu Jenő, ne-am prezentat în noaptea aceasta la Petrila, în costumele pe care le-ați admirat și cu o voioșie exuberantă — pentru că așa trebuia. Nu sîntem niște proscriși, dar avem o misiune care implică unele trucuri. Și riscuri. Acțiunea noastră nu e complet ilegală, dar una din legile revoluționarului este prudența.

Nándor tuşi. Duse mîna la guler şi trase de el. Parcă îl strîngea.

— Am adus cu noi, urmă Kardos-junior, un pachet cu manifeste semnate de marele Kossuth. Pachetul se află la dumneata, cetăţene Kardos!

Miklós holbă ochii şi înghiţi în sec.

— Da, tată! Acasă la noi! Va trebui să le împrăştiaţi pretutindeni. În satele cu ţărani maghiari, ca şi printre muncitorii din Petrila. Veţi citi textul şi veţi vedea că manifestul lui Kossuth Lájos nu se adresează exclusiv ungurilor ci şi naţionalităţilor de alte limbi. Este de interes general. E vorba de Ungaria, de a cărei libertate şi independenţă se va bucura toată suflarea din patria noastră.

Scopul vizitei noastre, urmă tînărul, este însă mai cuprinzător. Deşi tirania magnaţilor ne-a interzis de peste doi ani *Pesti Hirlap* [1], totuşi cred că sînteţi la curent cu evenimentele. Cel puţin în linii generale... Mişcarea noastră patriotică, de redeşteptare şi independenţă naţională, condusă de Kossuth, Madarász, Tancsics şi de prietenul meu Pétőfi, a răscolit întreaga ţară. În ciuda interzicerii gazetei noastre, avîntul ungurimii a ajuns de nestăvilit. *Asociaţia de apărare,* înfiinţată ca răspuns la acţiunile teroriste ale guvernului vîndut Vienei, a devenit un adevărat partid. Pînă acum are peste o sută de filiale în toată ţara — şi altele sînt în curs să se înfiinţeze. Nu mă îndoiesc deloc că dumneavoastră cunoaşteţi cel puţin în parte scopurile Asociaţiei. Cel mărturisit este boicotarea mărfurilor care nu sînt produse de întreprinderile ungureşti. Celălalt este politic: strîngerea rîndurilor în vederea revoluţiei care bate la uşă, revoluţie care va trebui să îngenunche nobilimea şi să creeze o Ungarie liberă şi democratică. Ei bine, scopul călătoriei noastre în Ardeal — şi în cazul

---

[1]. Ziarul lui Kossuth. Apărea în Budapesta.

de față la Petrila — este înființarea de noi filiale ale Asociației. Așa că...

— Jenő, îl întrerupse Nándor, te rog să-mi spui dacă ați venit din proprie inițiativă, sau aveți vreun mandat.

— Unchiule, sîntem mandatarii domnului Kossuth care, deși nu te cunoaște decît din spusele mele, contează pe patriotismul dumitale. Iată delegația!

Nándor citi mesajul, stătu mult pe gînduri, apoi, după ce reciti hîrtia, întrebă:

— Și ce trebuie să facem?

— Un comitet, restrîns deocamdată, compus din dumneata, de tata și de Jäger-baci, care nu este ungur dar nici austriac și — îl cunosc prea bine — are sentimente democratice înaintate. Am spus că revoluția nu va fi exclusiv ungurească, ci a tuturor naționalităților din Ungaria, îndreptată împotriva dominației economice a Austriei, împotriva monopolului ei politic, și totodată împotriva privilegiilor nobiliare. Programul lui Kossuth, elaborat anul trecut, îl cunoașteți. Vi l-a trimis în plic, tipărit pe foaie violetă: desființarea urbariilor de iobăgie pe bază de despăgubiri, anularea privilegiilor nobililor, egalitatea în fața legilor, și altele.

Comitetul dumneavoastră restrîns — reluă tînărul Kardos firul practic întrerupt — va înființa o filială cu membri cotizanți, se va îngriji de strîngerea armelor, va primi și executa dispoziții de la centru. Unchiule, tată și dragă baci! Patria maghiară așteaptă de la dumneavoastră să vă faceți datoria de cetățeni conștienți. *Eljen a haza!*

Din biroul lui Nándor grupul coborî compact. De pe treptele din mijloc ale scării Kardos Miklós anunță cu voce puternică:

— Doamnelor și domnilor, am onoarea să vă anunț că duminică, 26 aprilie 1847, va avea loc

la Petrila, în saloanele acestea, căsătoria domnișoarei Ketti Jäger cu fiul meu, doctorul Kardos Jenő.

Un ropot de aplauze întîmpină această veste plăcută pentru toată lumea, chiar și pentru invidioase. Știau toate că se va petrece să se ducă pomina !...

Fu rîndul directorului Nándor :

— Iar eu vă anunț că în luna mai va începe să funcționeze spitalul din Petrila, sub conducerea nepotului meu, doctorul Kardos Jenő.

Ketti fu înconjurată și îmbrățișată, Jenő fu purtat pe sus de cei doi prieteni pînă la bufet, nemții din salonaș lăsară cine știe ce tainic sfat, jucătoarele părăsiră măsuța verde — mai cu seamă că frumosul inginer Johann Kral le storsese, ca pe niște gîsculițe, de ultimii fiorini...

Se lumina de ziuă. Cei trei mușchetari își îmbrăcară pelerinele de carbonari. Trebuiau să plece. Misiunea lor nu se încheiase. Ardealul e mare...

— Cum ? domnule doctor, plecați fără să ne declamați o poezie ?, se burzuluiră Emma, Anna, Iosefina...

— Scumpe doamne, am aninat de mult lira în cui. Noile mele preocupări...

Dar nu fu lăsat să urmeze.

— Domnule Kardos, fă-ne plăcerea să mai auzim o dată poezia aceea despre iobagi, pe care ne-ați spus-o anul trecut. Poate n-a plăcut unora, dar pe mine m-a înfierbîntat...

Vorbise Jedermann, care era înfierbîntat de vin.

— N-o mai știu pe derost. Dar dacă țineți cu tot dinadinsul, iată, vă recit o poezie despre libertate, scrisă de prietenul meu Pétőfi, care odată și odată va ajunge cel mai mare poet al Ungariei :

Lucru sfînt e Libertatea !
Sînt cu mintea-n ceață
Cei cari pentru altă țintă-și
Dau a lor viață.

Pace lumii — dar nu pacea
Jug al nedreptății;
Pace — însă doar din mîna
Sfîntă-a Libertății.

Cînd în lumea-ntreagă pacea
Lumina-va zarea,
S-aruncăm a noastre arme
Să le-nghită marea.

Însă pîn-atuncea: țineți
Armele-ncărcate!
Chiar de-ar fi să ducem lupta
În eternitate.[1]

Ketti rămăsese cu ochii vrăjiți. Apoi, trezită ca dintr-un vis de biruință, își sărută logodnicul, ostentativ.

Mușchetarii se retraseră cu spatele, făcînd aceleași plecăciuni teatrale, ca la venire.

Lăutarii îi conduseră pînă la poartă, cîntîndu-le melodia prinsă la ureche: *Eljen a haza,* pe care parcă o aveau în sînge.

---

[1] Traducere de Eugen Jebeleanu.

CAPITOLUL VII

CASA DIAVOLULUI

Crîşma lui Victor Ciclovan se află la vad bun, lîngă apa Jiețului, la întretăierea drumurilor dintre colonii, administrație și șantiere. Sînt numai doi ani de cînd bănățeanul s-a așezat aci ca dracul la răscruce, și acum îi cunoaște pe toți petrilenii, și pe venetici și pe cei de baștină. N-are boltă cu de toate, ca negustorul Kardos, dar cine n-a păşit pragul casei lui cu băuturi de tot felul? Pînă și femeile. Nu prea vin ele să bea, dar intră după bărbații lor. Să-i bruftuluiască, și să-i pornească spre casă. Cu răul sau cu binișorul — după cum e firea omului sau a femeii... Ciclovan le cunoaște pe toate, ba și pe copii! Îi vede cum crapă uşa cu sfială, cum își șterg nasul de mîneca mintenașului, cum se strecoară printre băieși și deschid gurița: „Baci, m-o trimăs tata să-i dai doi deți de răchie. Pe credință"... Victor nu se grăbește, chiar dacă prăvălia e goală. Îl lasă pe prichindel să aștepte — ca să se simtă și mai mic — apoi îi toarnă rachiul în sticluță și îl înseamnă pe tata la condică. Așa are poruncă de la întreprindere:

să dea pe datorie, că, vezi, societatea este grijulie cu muncitorii ei...

— Sara bună!

— Bună seara, domnule Zăican.

Ciclovan le spune „domnule" numai șefilor de echipă, ștaigărilor și obărștaigărilor. Celorlalți mușterii le vorbește ca de pe cal, fără zîmbete fățarnice și fără ploconeli. Dar băiețului ăsta nu cutează a-i spune altfel decît „domnule Zăican". De ce? Nici el nu știe. Poate pentru că Zăican vine rar, caută pe cîte cineva, stă puțin și bea cu socoteală; poate pentru că a auzit multe despre el; sau poate numai pentru că Radu are o privire cu care săgetează...

— Pe cine cauți, domnule Zăican?

— Pe Horváth-baci. Văd că n-a venit.

Crîșmarul scoate de la brîu un ceas cît un tănier, socotește și apoi își dă părerea:

— E jumătate la șase. Acum trebuie să pice... Bere sau vin?

— O fèlie de vin. Dar nu bălăcit...

„Nu-i încă vremea, abia se întunecă", își face Radu socoteala. Apoi se așază la o masă și așteaptă.

— N-ai fost la șut, domnule Zăican?

— Azi am ieșit peste rînd. Așa mi-a poruncit obărul. Cică mîne să intru cu trei ceasuri mai curînd.

Zăican iscodește în juru-i. Crîșma e mare să faci nuntă popească. Plină de mese și scaune ca la tîrg. Tejgheaua negustorului, potrivită mai lîngă ușă, este înaltă și apărată ca o redută. Deacolo, de pe un scaun și mai înalt, Ciclovan urmărește tot, vede tot și află tot. Greu să plece careva fără să plătească.

La ora asta bolta e aproape goală. Peste puțin, va fi atîta forfotă de mineri, că n-ai să poți arunca grosița.

La o masă din fund sporovăiesc patru mineri germani. Beau vin și trag din pipe. Radu nu-i cunoaște. Trebuie să fie dintre cei veniți de la Harzgebirge. Muncitori liniștiți. Sau așa par acum, pînă s-or deprinde cu oamenii și cu locurile. Mai alături, polonezul Rykj, bea de unul singur. Adică mai mult se uită în fundul paharului și vorbește cu el însuși. O fi afumat? O fi necăjit? Din cînd în cînd zvîrle cîte o uitătură spre ușă. Poate așteaptă pe cineva. Neînțeleasă mai e și națiа asta!

Lîngă masa lui Rykj, un moț din echipa lui Migău poruncește argățelului:

— Mai un deț!

Da, Ciclovan are argățel și ospătăriță. Altfel n-ar putea prididi. Argățel e un băiețandru ungur, iute ca o sfîrlează. Ospătărița e o șvabă adusă din Banat. O namilă care se încumetă să-l ia de ceafă pe minerul beat, și să-l dea în brînci pînă în mijlocul drumului. Adăugînd că soața romînului Victor Ciclovan este cehă, și că, afară de băieței, ceilalți trei știu nemțește — tacîmul e gata! O fi o socoteală și asta... Ba nu, pentru că în Petrila sînt și polonezi, și slovaci, și vreo cîțiva ruteni. Cum facem cu ăștia? Ăstora cine să le înțeleagă graiurile! Treaba lui Victor...

— Iată-mă-s, Radule!

Socrul lui Zăican a intrat trăgînd după el cu dreapta — că stînga a rămas sub munte — o traversă de lemn putred. Nu e furată. Societatea îngăduie muncitorilor să ducă acasă lemnele netrebnice. Dar nu prea des — și numai pentru focul din vatră.

Horváth Sándor nu mai e omul de altădată. Beteșugul, umilința și lipsurile l-au schimbat. Se poartă neîngrijit. Are fața nerasă, mereu țepoasă. Mustățile îi cad în oală. Din colțul gurii pornesc în jos cute grele. Voia bună i-a pierit. S-a dat băuturii. Parcă s-a și înrăit. Se uită cînd ca un cîine mops, cînd ca un osîndit la ocnă.

— Te aşteptam, Sándor-baci, să te întreb dacă ştii ceva de adunarea ce vor s-o ţină nemţii, şi să chibzuim ce facem noi ăştielalţi.

— Stai să răsuflu. Putred-putred, dar greu al dracului... Árpád, o palincă! Măă! s-a ajuns bănăţeanul ăsta de Ciclovan! Azi niţel, mîne niţel, îşi face grămăjoara!... Uite ce gras îi! Să arunci pe el o oală cu apă şi nu se lipeşte un strop.

— Tale n-ai vrut!... Puteai să te rostuieşti în locul bănăţeanului.

— Tu spui asta, Radule? *Istenem!* păi eu sînt miner, mă, nu hoţoman la drumul mare.

— Nu zic că trebuia musai să primeşti...

— Ai spus-o atunci cînd mă îmbiau să mă fac prăvăliaş, îi aminti Horváth.

— Mi-era milă de dumneata. Mă gîndeam că-ţi vin bătrîneţele. De-abia tîrziu am înţeles că vroiau să te pună caiafă... Am greşit. Iartă-mă!

Într-adevăr, după accidentul din galeria care se săpa sub muntele Lèşia, cînd Radu a trebuit să-i taie socrului, cu toporul, braţul prins sub lespede, societatea Hoffmann, în urma stăruinţelor lui Franz Jäger, propusese invalidului să-i deschidă o prăvălie cu băuturi într-un loc anume, unde o fi mai mare muşuroiala de mineri şi ţărani. Dar cu o îndatorire adăugată şi şoptită de director la ureche: să raporteze tot ce vede şi tot ce aude... Schilodul n-a primit o astfel de tocmeală ruşinoasă, aşa că acum, cînd i-au ieşit floricele la tîmple, abia leagă două-n tei. Însă nu-i pare rău nici cît negru sub unghie. Se căinează doar că nu avusese minte să tacă. Îl pusese naiba să-i spună şi Vilmei, şi de atunci vai de capul lui! Nu va avea pace pînă la mormînt... „Dă-o dracului de crîşmă! Sărac sînt, oi ajunge să cerşesc, dar spion nu puteam să mă fac!" se dezvinovăţeşte el în van.

— Ştii tu, Radule, ce ţine Ciclovan ăsta sub tejghea? Două condici. Într-una însamnă ce dă pe datorie. Într-alta, tot ce aude de la oameni. Orice

cîrteală a cuiva, orice sudalmă către vreunul mai cu moț de la direcție, orice plănuială pentru treburi de-ale noastre, gata ! s-a și aflat la întreprindere. Ptiu ! Spurcată pîine ! Și-a adus în prăvălie și slugi pentru toate limbile din Petrila...

— Văzui că Ciclovan cunoaște vorbele meșteșugului nostru.

— Le cunoaște pentrucă-i miner. Ce te miri ? A băiețit în Banat, la Sasca Montană. Uită-te la mîna lui — nu la aia cu care apucă, ci la aia cu care dă : e oleacă mai mică. I-a fost strivită între niște vgonete pe vremea cînd era și el ca noi. Mă-ntrebași dacă știu de adunarea ălora de la „Popicul de aur" ! Știu, pentru că pe la macaz se perindă mulți — și de ce să mint — pentru că am început să mă abat cam des pe la casa asta blestemată...

— Rău faci, iartă-mă...

— Rău ! Abăr de cînd rămăsei fără braț și fără șăfie, adică un biet acar amărît, mie silă să grăbesc spre casă. Vilma nu face altceva decît să mă certe și să blesteme cu ochii la icoane...

— M-o fi blestemînd pe mine. Bănui : nu poate să-mi uite fapta, șopti Zăican posomorîndu-se.

— Fapta ? Cu Marișca ?

— Nu ! Cu brațul dumitale...

— Radule, feciorule, după atîția ani și încă nu te părăsește gîndul ăsta ? Înțelege odată că mi-ai scăpat viața ! Altfel mă-nnegream tot, cum se-nnegrise brațul sub stîncă. Toporișca ta a făcut minuni. Pînă acum aș fi ajuns pămînt fain de făcut ulcele... Adică — nu era rău să fi murit, că așa am ajuns noi, minerii : să ne dorim moartea. Abăr ce ești tu de vină ?

— Uite-l și pe István !

Dobai István, ortacul din echipa în care lucra Zăican, intră împreună cu un grup gălăgios de vagonetari. Se întunecă la față de îndată ce zări pe Horváth și Radu. Vru întîi să dea înapoi. Puse mîna pe clanță, dar șovăi. Înciudat, scuipă printre

dinții cărăroși, apoi îndesîndu-și capul între umeri și prefăcîndu-se a nu cunoaște pe nimeni, se strecură către fundul încăperii, cu pași grăbiți, ca un cal scăpat din ham. Se așează singur la o masă și porunci băutură.

Horváth și ginerele se uitară unul la altul cu ochi întrebători. Fiecare înțelegea altfel purtarea lui Dobai. Sándor se simțea pălmuit de nepăsarea, de disprețul tînărului pe care îl crescuse. Își spuse în gînd că i s-ar fi cuvenit cel puțin un „Bună ziua, baci!" Zăican se gîndea la Maria, la Erzsébet și la întîmplarea murdară din fundul galeriei numărul 3. „I-o fi rușine... cugetă Radu. Încă e bine!... Se cheamă că omul nu-i chiar așa de rău pe cît pare..."

De la acea faptă care stăruia încă în mintea lui Zăican, István devenise și mai morocănos. Se întîlneau la șut, lucrau împreună — fiecare cum putea și cum voia — treceau ceasuri lungi de chinuitoare trudă, îi pîndeau aceleași primejdii, dar Dobai se încăpățîna într-o muțenie care îi depășise firea posacă. Din cînd în cînd Radu îi surprindea privirea cînd iscoditoare, cînd întărîtată de cine știe ce frămîntări ascunse. Încercase să-l îmbune, să și-l apropie cu o vorbă înțelegătoare, nu mai mult decît atîta cît trebuie să fie un tovarăș de echipă, dar celălalt nu răspundea nici măcar la întrebările datorate de nevoia într-ajutorării în muncă.

— Ce-i cu omul ăsta, baci? întrebă Radu. Am auzit cîndva de la Maria că ar fi tinerit pe lîngă sălașul dumitale. Ce fel de om este?

Horváth nu se grăbi să dea răspuns. Răscolea niște amintiri. Apoi se puse să istorisească. István Dobai era o rubedenie a Vilmei Dar foarte depărtată. Un fel de nepot din nu se știe ce spiță. Horváții l-au cunoscut abia cînd avea vreo opt-nouă ani. Rămăsese orfan. Părinții lui fuseseră iobagi la curtea unui grof din cîmpia Seghedinului. Maică-sa se stinsese de oftică, iar bătrînul — de inimă rea, de trudă, de foame, de beție, de toate... Copil neno-

rocit! Oamenii se pomeniră cu el la Pécs. Îl adusese careva, tot o rudă, într-o droşcă strîmbă, cu roţi piezişe şi cai oropsiţi ca şi el — să-l miluiască Horváţii şi să aibă grijă de vreo meserie. L-au primit — ce erau să facă? L-au îmbrăcat şi l-au ospătat omeneşte. A învăţat şi cîteva buchii la şcoala unde Marişca a terminat trei clase. Plecau la şcoală împreună, că sînt cam de-o seamă. Băiatului nu i-a plăcut cartea, dar şi sărăcia i-a împins din urmă. Aşa că l-au dat la muncă, să înveţe mineritul. A fost şi cărător la spălătoria de cărbuni, şi pogănici, şi ziuaş, dar mai mult decît ajutor-miner nu s-a putut scoate din el. E moliu tare. Sándor-baci nu crede că este chiar aşa strîmt la minte. Mai curînd e încăpăţînat. Şi mereu nehotărît. Nici rău la suflet nu-l socoate, deşi cînd — foarte rar — îşi iese din ale lui şi se mînie, se bîlbîie şi i se strîng la gură spume ca un clăbuc de săpun.

— Îţi spun drept, atunci este de temut... Poate că are sufletul răvăşit. Cine ştie ce viaţă de vită va fi dus el pe lîngă răposaţii, la curtea nobilului, nemîncat şi bătut cu harapnicul vătăşeilor..., vru să încheie Horváth povestea.

— Şi mai tîrziu a prins drag de Maria?

Sándor se codi cu răspunsul.

— Aşa se pare. Vilma ştie mai bine... Marişca nu putea să-l sufere. Apoi, după ce voi aţi întemeiat casă — Dumnezeu să vă dea sănătate, că buna voastră înţelegere a rămas singura mea mîngîiere! — István a pierit din Petrila fără să spună o vorbă. Nici lada cu ţoale nu şi-a luat-o... Cînd ne-am pomenit cu el înapoi, astă-toamnă, l-am întrebat pe unde a hoinărit vreme de cinci ani. Mi-a spus că a lucrat la minele din Pécs, dar neputînd să mai stea acolo, l-au mînat paşii înapoi la Petrila, pentru că aici ar fi mai bine. Aşa o fi... Acum stă la cazarma coloniei. De ce m-o fi ocolit adineauri, nu ştiu.

István însă știa... La măsuța din fund golea pahare cu rachiu tare, pipărat, și își pironise ochii în scîndurile podelii murdare. Parcă le număra nodurile și scuipații. Dobai era acum bărbat de 27 de ani, de statură nu prea arătoasă, dar lat în spate. Părul cînepiu îl purta vraiște. Mustața, nu prea mare, era adusă ca un colac. Fața nu era urîtă, așa cum spunea Maria, dar ochii îi erau spălăciți, semănînd cu straiele lui veșnic neîngrijite. Printre crăpăturile podelii sau în fundul paharului gol citea întîmplările anilor aceștia din urmă.

Venise la Petrila odată cu Horváții, în 1840, numai de dragul Mariei. Altfel n-ar fi lăsat frumusețea stepei întinse și luminoase pentru văgăunile acestor munți care stau să-l strivească. Deschisese ochii pe Maria, și în altă parte nu i se mai înturnară. Horváthné [1], mama Mariei, i-o făgăduise de soție pentru ziua cînd va ajunge miner. Dar la armindenul din 1841 s-a ivit în calea fetei Radu Zăican. I-a furat-o. Și lui și părinților. A fost ca un trăsnet din senin. Dobai a vrut să-l ucidă. S-a înduplecat numai la sfaturile și lacrimile bărînei. Mama-Vilma credea că fata va veni înapoi. István ar fi iertat-o. Dar așteptarea îi fuse zadarnică... Atunci — și-a luat lumea în cap. A hoinărit prin pustă. S-a dus pe la curtea fostului stăpîn din ținutul Seghedinului. S-a băgat iar slugă. A îndurat bătăi. A fugit la Pécs. A trudit ca ajutor de miner. S-a vîrît în toate cotloanele galeriilor sumbre. A încercat să moară dînd ajutor unei echipe de salvare care coborîse pe un puț în flăcări. Înțelesese că moartea, numai ea îl va izbăvi de pojarul din suflet. Dar n-a avut noroc... Peste cinci ani, pojarul ardea cu vîlvătăi. Omul s-a reîntors pe malurile Jiețului cu o sclipire de nădejde care a ținut doar cît o scînteie ce piere în noapte.

[1] În limba maghiară sufixul *ne* adăugat la un nume de familie arată că e vorba de soție. Deci, în cazul de față: soția lui Horváth.

Acum poartă un gol adînc în suflet. Adînc şi fără fund, ca mina. Numai cîteodată se umple. De ură...

La masa lucrătorilor germani emigraţi din ţinutul minier al munţilor Harz, vorba liniştită de la început se iţise, apoi se încinsese, şi acum se auzeau glasuri aspre. Se certau pentru nişte îndepărtate amintiri din locurile lor de baştină. Nu era vorba însă nici de femei, nici de meseria mineritului, şi nici de bani. Oamenii se înfierbîntaseră de vin, dar şi de altceva. În Eisleben, oraşelul german de unde plecaseră, viaţa fusese tot atît de grea, dar parcă o mai îndulcea muzica. Aşa că acum vroiau să întemeieze la Petrila un cor nemţesc. Nu se înţelegeau însă asupra denumirii pe care să i-l dea. Unii propuseseră *Sfînta Varvara*, alţii *Volkslieder* [1], iar cel mai tînăr dintre ei susţinea cu îndărătnicie un titlu atotcuprinzător: *Muzik-und Gesangsverein* [2], pentru că — spunea el — nu se vor mărgini doar la cor; va fi nevoie să se încropească şi o fanfară, sau cel puţin o grupă de muzică instrumentală; dacă nu chiar acum, atunci mai mult ca sigur pe la sfîrşitul toamnei, cînd se apropie sărbătoarea sfintei protectoare a minerilor şi încep duminicile liniştite ale iernei. Ce să facă tineretul? Să danseze! Cum? dacă n-or avea cel puţin două viori şi o armonică?

Ciclovan se apropiase de masa minerilor nemţi, asculta şi îşi nota în minte numele şi spusele comesenilor; aceştia chiar dacă ar fi ştiut rolul crîşmarului, încă n-ar fi avut de ce să se ferească. Dar Victor ţinea să ducă el vestea cel dintîi, acolo unde avea îndatorirea.

În toiul certei dădură buzna de afară alţi muncitori germani. Veneau de la Herberge, unde se săturaseră de berea lui Kardos. Erau cam afumaţi.

[1] Cîntece populare.
[2] Reuniunea de muzică şi cîntări.

Iacob Iacobici fu primit cu urale. El era tot în slujba de casier al societății popicarilor și vîna mereu alți membri. Asociația strînsese fonduri de rezervă care întreceau nevoile popicăriei, așa că ar fi putut ajuta la cumpărarea unor instrumente muzicale. Se porni o discuție cînd aprinsă, cînd molcomă. Iacobici privea cu ochi de casier: alți membri, alte cotizații, deci alte serbări și încasări... Se lăsa însă greu. Nu știa cum ar putea să-i facă și pe ceilalți membri din comitetul popicăriei să primească propunerea celor din Harzgebirge.

— Îi convingem cu muzica! izbucni, vesel, tînărul.

— Cum vine asta?

— Foarte bine! Chiar în duminica ce vine, după masă, putem face o serbare. Fără plată! În sala atelierului de tîmplărie, că e mai curată. Mai dăm și noi cu mătura... Să vină toți muncitorii! Să nu lipsească nici un popicar! Să-și aducă și nevestele! Ba și copiii! Facem un cor. Eu cînt din vioară, iar Pempel la acordeon.

— Bravo, măi Pruss! făcură ceilalți.

Erwin Pruss, tînărul care însufleţise astfel și pe cei mai nevoiași la fapte, se uita triumfător.

— Dar corul ce o să cînte? Cînd să alegem oamenii pricepuți la muzică și cînd să facem repetiții? întrebă mecanicul Wolff.

— Îi alegem chiar acum! Unul vei fi chiar dumneata!

Wolff făcu ochi bulbucați de mirare, dar Erwin nu-i dădu răgaz:

— Și mulți alții ca dumneata! Nu ești singurul care știi cîntecul acela pe care l-am auzit într-o noapte, pe Dunăre, cînd călătoream cu toții spre colțul ăsta de țară romînească...

— *„Ein Bergmann trägt Sorgen"?* [1] Dar ăsta e un cîntec trist...

---

[1] „Minerul poartă griji".

— Ca și viața noastră de mineri!... Ce vrei? Ăștia sîntem! Vom cînta și cîntecul nostru „*Glück auf!*" Așa e? Ba, ne vom reaminti și de alte poezii! Fred, hai să cîntăm chiar acum „*Logodnica minerului*". Să vedem — merge?

În colțul unde se frămîntau lucrătorii germani se făcu tăcere. La mesele celelalte dăinuia hărmălaia de glasuri în toate limbile. Dar încet-încet și ele se stinseră. Cu mîinile pe toporiști, sau pe pahare, oamenii ascultau cu încordare. Unii înțelegeau vorbele cîntecului nemțesc, alții ba, dar melodia lui straniu de tristă îi pătrundea pe toți:

În negru-nveșmîntați întotdeauna,
Așa ne-am pomenit minerii, de cînd lumea...
De ce să lăcrimezi, iubita mea,
Îndoliat cînd trec prin fața ta?
Iubito, atunci cînd voi pieri
În ale beznei galerii
Zăbraznice-ai să porți
Ca după morți...
Dar depe-acum să ne deprindem!
Iar cînd va fi să ne desprindem
Spre lumea drepților, — de mînă vom sui
În straie înflorate, argintii.
Din înălțimi noi ochii ne vom arunca
Înspre infern — și-l vom vedea
Pe el, stăpînul, cum se zbate
În neagra-i smoală de păcate...[1]

Micul cor nemțesc stîrni înfiorare. Nu cîntară numai Fred și Erwin cel tînăr. Li se adăugară și glasurile celorlalți muncitori germani. Băștinașii auziseră cîntece pe mai multe voci doar la biserică, la înviere și la slujbă de hram mare, atunci cînd se strîng mai mulți popi la un loc. Radu Zăican se sculă de la masa lui Horváth și se apro-

[1] Cîntec german din secolul al XVI-lea. Traducere de Sanda Movilă.

pie de nemți. Încercă să prindă și el înțelesul cuvintelor cîntate atît de trist. Minerii din cîrciumă amuțiră.

Afară se întunecase de-a binelea. Prăvălia lui Ciclovan era luminată de cîteva lămpi chioare, dar la fiecare măsuță licăreau lămpașe de mineri. Parcă era la cimitir, în sîmbăta morților. Sau în vinerea Paștelui, cînd oamenii încremenesc cu lumînărica în mînă.

Tăcerea și șoaptele fură întrerupte de Lambe și moții săi. Veneau întins de la șut, fără să se fi oprit la colonie.

Aveau ochii înroșiți și cercănați de oboseală; sprîncenele și genele le erau pline de praf negrucenușiu; fețele — smolite. Se vedea cît de colo că trudiseră într-o galerie afuristă. Se știa că ei, moții, însemnau pentru subdirectorul Willing piatra de încercare la rezistență. Întotdeauna erau trimiși să facă făgaș la înaintările cele mai grele și mai primejdioase.

Cîțiva încercaseră, înainte de a ieși din mină, să se spele acolo, în galerii, cu apa prelinsă pe pereții de cărbune — așa că le rămăseseră pe obraji dîre mocirloase. Unora le lăcrimau ochii. Clipeau des din pleoape și se ștergeau de urdori cu mîneca zoioasă a cămășii. De bună-seamă, pe ăștia îi paște beteșugul ochilor! Nu peste multă vreme, unii vor pierde cu totul vederea! Las' că și așa, o jumătate de viață nu văd lumina zilei... O jumătate de viață încremenesc în galerii. Fie că sînt în schimbul de noapte, fie în cel de zi, este același lucru: intră sau ies de la șut la 5 dimineața, ori la 5 după-amiază; așa că șase luni pe an stau numai în întuneric! Cei care ies dimineața din galerii nu se pot bucura de lumină pentru că, ajunși acasă, se trîntesc îndată pe laițele de lemn și sînt cuprinși de somn adînc. Nu apucă niciodată să vadă zorile, decît dacă e vreme de vară cu ziua lungă și noapte scurtă. Iar cînd se scoală și se

duc iarăşi la muncă — ziua a trecut şi cerul este negru sau siniliu. Peste zi îi mai trezeşte cîteodată foamea, cîteodată tusea. Foamea şi-o potolesc acolo pe loc, în baraca întunecoasă, culcaţi, îmbucînd vreo bucată de pită — neagră şi ea. Respiraţia scurtă, răsuflarea şuierată şi boala scuipatului negru şi le potolesc după ce lungesc o tuse hodorogită, găunoasă, adîncă. Dacă n-o pot înfrînge, aruncă ţoalele de pe ei şi pornesc pe drumul cîrciumii. Ca să-şi spele jgheabul gîtlejului încărcat cu praf de cărbune şi cu funingine de băgău — mahorcă mai rea decît mătrăguna... Atunci apucă şi ei să vadă cîte un colţ de cer luminos! Dar şi în cîrciumă tusea îi seacă atît de puternic încît nu mai ţin seama de cei din jur, ochii încep să le lăcrămeze mai tare — şi sfîrşesc înjurînd de născătoarea vieţii şi blestemînd soarele care le vîră în ochi suliţe înveninate.

— Noroc bun, Radule.

— Noroc bun, Lambe. Mai am trei zile şi întru iarăşi la şut în rînd cu voi. Azi am trudit la nişte suitori în piatră.

Lambe se trase la păretele dinspre bucătărie, cu moţii săi scîrnavi la înfăţişare dar foarte gălăgioşi în aşteptarea băuturii. Aveau de vorbit lucruri de seamă. Măghiran sosise de cu ziuă din ţara lor, din Munţii Apuseni, şi le aducea veşti de pe acasă.

Se ivi şi Stăncuţa lui Stancu Huneadu. Răsărise lîngă măsuţa la care se aflau Horváth şi Zăican, cotelise cu ochii întreaga încăpere şi negăsind pe cel căutat, îndrăznise, cu ochi rugători, să întrebe pe vecinul de casă:

— Bădiţ Radule, nu văzuşi tale pe Rică?

— Rică? Cine-i ăsta, fată dragă?

Stăncuţa se miră de nedumerirea omului care în ochii ei trebuia să fie atoateştiitor, şi încercă să se facă înţeleasă:

— Rică, băieşul acela înalt, poleacul...

— Ei! bată-te norocul Stăncuțo, vorbești de Rykj? Era pe aci. Uite-l în colțul din fund...

Stăncuța alergă printre grupuri, însuflețită. Acum vorbea cu „Rică". Îi rîdeau ochii. Dar parcă și înclinau spre plîns... Cum s-or fi înțelegînd? se întreba Zăican care aflase deunăzi că în casa Huneazilor intrase dihonia din pricina polonezului acela frumos...

— E vremea să plecăm, Sándor-baci, făcu ginerele.

— Da. Iar o să mă blesteme Vilma... Ne-am înțeles: înainte de adunarea cea mare de la popicărie, ținem și noi cîte una mică, mai ascunsă. Romînii la tine acasă. Chemi pe care vei crede de cuviință...

Ultimele cuvinte Horváth le spuse pe șoptite. Se apropiase Ciclovan, și caiafa încercase să tragă cu urechea, ca streaja la vrăjmași.

— Vreo zece inși, întări Radu în șoaptă. Apoi duc ei vestea mai departe.

— Eu am să chem cam tot pe atîția. Abăr nu acasă la mine... Atîta i-ar trebui Vilmei!... Cred că la popicăria mică. Ne luăm cu bilele și cu berea și hotărîm printre sticle și popicuri...

Dădură să plece dar se ivise din drum „Împăratul", cioaca Petrilei. Nimeni nu-l văzuse cînd intrase. Stătea lîngă ușă, ca un pui de cuc. De acolo se uita jimbînd ochii și gura la covrigii atîrnați pe sfoară, pe peretele din spatele lui Ciclovan. Rîvnea ca mistrețul la jir și înghițea în sec.

— Iar ai venit, neaga rea? îl repezi crîșmarul. Na! și îi aruncă un covrig.

Împăratul încercă să-l prindă din zbor, dar covrigul i se rostogoli la picioare. Îl ridică, îl șterse de noroi și începu să-l morfolească între dinții rari ca grebla.

— Acu, piei! Minte la nebun, cît glas la pește...

Împăratul îi întoarse o privire rugătoare, ca de dulău flămînd. Ar fi vrut să i se îngăduie o roată pe la mese. Poate mai pică ceva... O cinste, nu o

pomană... Un ţoi de răchie... Dar Ciclovan se arătă neînduplecat.

— Terez, dă-l afară!

Terez era ospătăriţa, şvaba mare cît un zdrahon şi cu faţa mîncată de coţofene.

— Domnule Victor, lasă-l rogu-te un pic. Am a-l întreba ceva, se prefăcu Zăican.

— Îl las, domnule Zăican, se resemnă crîşmarul. Apoi adăugă: E greu să te dumireşti cu ăsta... Îi mai vine mintea cînd or zbura bivolii...

Şi rîse de-i săltară şuncile bucilor şi seul de pe foale.

„Împăratul" era nebunul satului — că satul fără nebun e ca pădurea fără uscături. La drept vorbind era zmintit — şi nu prea. Nebun îl credeau oamenii. Omul se pripăşise la Petrila pe vremea cînd avea mintea întreagă, cu vreo patru ani în urmă, în vara cînd seceta pîrjolise lanurile de pe cîmpie, iar iobagii dăduseră buzna spre munţii hotarnici — şi dincolo de ei. Iobagul de atunci îşi părăsise satul, adică îşi luase lumea în cap, se furişase de pe domeniul unui nobil, se prelinsese pe ţarini ca prepeliţa ce se lipeşte cu burta de pămînt cînd simte vînătorul, se hrănise cu afine, cu boabe de măceş şi pere pădureţe, şi se oprise în satul acesta cu atîtea naţii, unde un darab de pită uscată şi o mînă de paie în culcuşul vitelor tot se mai găseau. Avusese femeie? avusese copii? — nimeni nu ştia. Azi, nici el nu mai ştie. De cînd s-a zăticnit nu-şi reaminteşte de vechile-i rosturi.

Unii petrileni spun că în anii aceia îl zăriseră robotind ca ziuaş la pădure, sau împingînd la vagonaşe. Într-un timp fusese văzut şi în mină, la încărcatul cărbunilor. Dar numele i l-au uitat. De bună-seamă că omul purtase vreun nume, ca orice creştin; dar cum nu avusese sălaş statornic şi nu fusese într-o echipă şi deci nu se lipise de alţi ortaci — odată cu mintea îi pierise şi numele.

Acum oamenii îi spun „Împăratul". Asta pentru că el însuşi se crede împărat ! Dar nu cel de la Viena — ci împărat al minerilor. Ce o fi vrînd să creadă cu asta — Dumnezeu ştie ! Vine la cîrciuma lui Ciclovan sau a lui Banciu, se aşează la masa cîte unui miner, şi-i şopteşte celui cu paharul în mînă : „Eu sînt împăratul vostru ! Eu vă voi face dreptate..."

Unii îl batjocoresc. Alţii îl privesc cu milă, se gîndesc că viaţa e ca o fîntînă cu două ciuturi : una se ridică — alta coboară, apoi îi dau un creiţar, un drob de mămăligă sau un păhărel cu jinars. Împăratul mulţumeşte, face cu mîna un semn de blagoslovire şi pleacă mai departe. „De cînd ai ajuns tu împărat, măi prostălăule ?" îl întreabă cîte un băieş, aşa... ca să-l zădărească. Omul cu mintea prin pruni holbează ochii, îşi întoarce luminile spre adînc, scotoceşte ceva acolo, apoi se lasă păgubaş. Nu poate să lege nici două crîmpeie de amintiri... Dar îşi dă seama de tot ce se întîmplă în juru-i şi are legătură la vorbă, ca un om întreg la minte.

Minerii care au fost ortaci acum trei ani în echipa polonezului Cristianschi ştiu ceva mai mult despre Împăratul minerilor. Cică într-o zi ei terminaseră şutul şi zoreau către galeria cea mare. La un colţ de armături şi grinzi aruncate una peste alta, sub un maldăr de cărbuni îngrămădiţi la gura rostogolului, zăriseră trupul unui ţăran romîn, întins jos, ţeapăn şi cu capul îngropat sub cărbuni. Îl dezgropară. Corpul îi era cald încă. Pieptul sufla încetişor. Asta însemna că accidentul se întîmplase cu cel mult un minut, două înainte. Capul omului era zobit : avea o lovitură adîncă în frunte şi alta în creştet. Sîngele i se năclăise, amestecat cu praful de cărbune.

Cum ajunsese creştinul cu capul sub cărbuni, nimeni nu putuse să spună. Se prăvăliseră bulgării pe rostogol tocmai cînd el se afla cu capul la gura

strîmtă a galeriei înclinate dintre două orizonturi? Poate!... Polonezii îl luaseră pe braţe, îl spălaseră cu apa din şuvoiul care curgea pe lîngă peretele negru, îi turnaseră la răni ultimii stropi de rachiu din bidoanele de la brîu, îl suiseră pe un vagonet — şi apoi îl scoaseră la lumină. Aşa că omul a scăpat cu viaţă. Dar cu capul tehui... Nu e nebun pe de-a-ntregul, numai că o parte din minte i-a zburat. Nu ştie nimic din viaţa lui petrecută înainte de a se fi trezit sub un şopron, întins pe paie şi legat la cap cu o cîrpă de cînepă sub care se aflau felurite buruieni şi rădăcini. Băieşii polonezi îl dăduseră, mai mult mort decît viu, în seama paznicului din sala lămpaşelor — că spital nu era şi nu se află. Iobagul-băieş zăcuse acolo o zi, două; veniseră ştaigări şi ingineri; îi dăduse tîrcoale şi Willing; îi cîntase popa Niculae pentru uşurarea sufletului; şi în cele din urmă Radu Zăican adusese pe maică-sa Salomia, doftoroaia satului. Aşa ajunse Împăratul la viaţă, sub şopronul Anuţei lui Sluguţ care se-ndurase să-i dea adăpost pînă la vindecare. Vindecarea rănilor a venit — dar nu şi a minţii.

Betegeala minţii i se vădeşte şi în viaţa aceasta nouă, viaţă de om desprins de trecut. Adesea uitarea îl prinde şi la cele întîmplate ieri şi azi. Îl prinde fără nici o noimă, cînd i se pare lumea mai dragă. Spre pildă îl trimite Sluguţa să aducă o găleată cu apă de jos, din Jieţ. Dacă îl loveşte atunci scrînteala, în loc să se ducă la rîu dă fuga la dogarul din sat şi-i cere să astupe cu ceară şi coji de tei găurile găleţii! Dogarul nu are ce astupa, găleata fiind în bună stare. Împăratul se supără şi înjură. Alt rău nu face. Apoi se întoarce la Anuţa, blestemînd pe meşterul satului. Femeia se cruceşte, îl lasă în plata Domnului şi şopteşte: „Ferească sfîntul de mai rău!"... Altă dată îl trimite vreun gospodar să-i aducă de la pădure o spinare de găteje. Deseori i-o aduce, dar de multe

ori uită pentru ce a ajuns la pădure. Se scarpină în creştet, adică la rana adîncă, şi începe să fluiere ca mierloiul de pe craca de alături. Încremeneşte cu ochii la prinţişorul cu pene verzui pe guşiţă — şi dă să-l prindă! Aleargă după el şi după alte mici zburătoare pînă oboseşte. Apoi se întoarce la casa gospodarului, jeluindu-se că păsările acelea mititele sînt mai sprintene decît el...

Altfel, în zilele bune este harnic. Vara, în zori, se caţără pe deal trăgînd după el căprriţa Sluguţei. O priponeşte, îi rupe frunze de salcîm proaspăt şi o lasă să i le apuce din palmă. Mai crapă şi cîte un lemn, rîneşte o baligă, cară o corfă, îmbucă ceva dacă femeia îşi aduce aminte de el, apoi pleacă în sat. Munceşte pe la oameni — dacă nu-l apucă boala uitării de sine. Trudeşte la de toate. Pentru o fiertură. Cînd soarele dă spre apune şi băieşii încep să se strîngă pe la cîrciumi — hop şi el! Seara tîrziu urcă dealul Maleia, deschide încet portiţa casei unde îşi duce zilele văduva lui Ion Sluguţ, se vîră în paiele de sub slon şi adoarme liniştit, ca omul împăcat cu el însuşi. Cîteodată are însă tresăriri şi spaime neînţelese. Parcă licăre ceva în mintea lui oblojită — dar scînteia piere ca o nălucă în noapte. Atunci Împăratul oftează adînc şi adoarme greu.

Trece vara, trece toamna şi vin vînturile rele, cu nămeţi şi cu geruri. Atunci Împăratul îşi plînge în pumni, tot aşa cum vara îşi rîde în barbă. Îndură ca în astă-seară, cînd, după chemarea lui Zăican, stă ca un cîine al nimănui în colţul dintre uşă şi tejghea, de ţi-i mai mare milă de el. E uscat ca frunza de mărăcine. Şi-a scos căciula spartă, croită ca din hîrşie rîioasă, şi aşteaptă parcă ceva. Printre firele de păr brumat şi rar în creştet, i se vede locul unde a fost spărtura. Mustaţa, zăpezită şi ea pe alocuri, atîrnă cu aţe lungi ca la barba racului. Ochii, galben-căprui, privesc ca ai boului de la jug. Nasul e lung, peste măsură de lung şi

subțire, iar sub bărbie îi joacă nodul gîtiței, mare și borcănat. Sub minteanul trențuit i se zărește cămașa descheiată. Smocuri de păr cărunțit îi atîrnă pe pieptul gol. Nădragii peticiți sînt prinși cu un curmei de brîu cărămiziu.

— Unde pui capul căpătîi, creștine? îl întrebă Zăican cu vorbă anume îmblînzită. Tot la nana Anuța?

Împăratul îl cunoaște. Rîde sfios și-i răspunde:

— Tot!... Să-i dea Dumnezeu sănătate... E cald în culcușul căpriței...

Apoi se întunecă, face ochii mici, închide pleoapele, cată ceva în cutia capului, a găsit, zîmbește, și urmează:

— Da' eu aștept vara...

— De ce nu vrei să te tocmești iar la lucru? Ai avea simbrie și ți-ai cumpăra ceva țoale.

Împăratul se scutură ca de friguri.

— Nu... nu... nu..., și dă să plece.

— Stai o țîră! Ia și tu un țoi... Arpád! dă-i cîțiva covrigi...

Împăratul mulțumește și pleacă ferindu-se de ochii crîșmarului. Se strecoară la masa moților. Și acolo sînt oameni buni...

— Îți jur, Radule-tată, că nu mai zăbovesc decît un fîrtai de ceas. Vreau ca încă în sara asta să vorbesc cu cîțiva din cei ce sînt aici: Féher, Fülöp și alții.

— Bine, baci! Așa să fie... Eu văd că am întîrziat. Mă așteaptă Maria, mă așteaptă Onuț, și vroiam să mai trec și pe la domnul inginer al nostru. *Ió szerencsét!*

— *Ió szerencsét!*

Dobai István plecase de mult de la masa unde băuse de unul singur și acum sta în picioare, lîngă tejghea. Era amețit. Se vedea după cum închina paharele cu Bándi-Suge-bute și cu Orbán din echipa lui Féher. Trecînd prin dreptu-le, Zăican le

spuse „Noroc bun!" tot pe limba lui Sándor, dar răspunsul fu mormăit.

— *Ió szerencsét,* István! mai zise o dată Radu crezînd că nu fusese auzit.

Dobai se întoarse cu faţa, îl măsură pe petrilean din cap pînă în picioare, privindu-l ca pe o pită mucedă, scuipă pe podea, drept la picioarele vrăjmaşului închipuit şi îi întoarse spatele. Ceilalţi se uitau întrebători.

Zăican se roşi ca racul fiert. Stătu în cumpănă doar atîta cît stă ţarca în par, destul pentru ca să judece ce are de făcut: „Nu! Baci n-are dreptate! Omul ăsta nu e numai mutălău, ci şi ros de viermele răutăţii. Ce are cu mine? Ce bai i-am făcut? În mină, cînd cu Erszébet, am vrut să-l păzesc de păcat... Acum este băut? Cu atît mai rău: la beţie se arată arama."

Se stăpîni, vru să pornească spre uşă, dar la al doilea pas se poticni. Dobai întinsese piciorul pe la spate şi îi pusese piedică.

— Te-aş da în pălmi, năpîrcă! atît apucă a-i spune Radu — şi István se întoarse iar, i se proţăpi în faţă şi mai zvîrli un scuipat, de data asta pe cizmele petrileanului.

Zăican îl luă de piept, îl trînti de tejghea şi îi strigă:

— Şezi, necugetatule! Eu nu mi-s om să fac bătaie la crîşmă...

Celălalt ridică însă toporişca de miner pe care o avea spînzurată de braţul stîng. Zăican îi prinse mîna. Săriră ortacii. Din doi paşi fu de faţă şi Horváth.

— *Szakadjon rád az eg!*[1], răcni ciungul către minerul pe care îl crescuse de copil.

Vru să-l lovească, dar se stăpîni şi el. Ce folos? I-a luat rachiul minţile... Cel ce vrea cu rachiu să-şi potolească pojarul, este ca cel ce stinge

[1] Prăbuşească-se cerul pe tine!

varul cu apă : în loc să-l stingă, îl aprinde !... gîndi Horváth şi-l îndemnă pe István să plece la casa lui.

În prag, Zăican se întîlni nas în nas cu două pene de cocoş. Erau jandarmi de la postul Petrila. Se avea cu ei ca dracul cu tămîia. Mai cu seamă de cînd împăunaţii aflaseră că băieşul cutezase să se plîngă slăvitului împărat de la Viena !... Le dădu totuşi sară bună, dar şi aceştia îi răspunseră mîrîind. „Azi mă-ntîlnesc tot cu oamenii dracului în casa lui Belzebut !" îşi zise Radu înciudat şi se pierdu în bezna de afară.

La acest început de martie vremea sta într-un picior, gata-gata să schimbe cojoacele. Dinspre valea Cimpei se auzeau urlete de lupi. Zăican îşi ridică gulerul minteanului, stătu o clipă la îndoială dacă să se mai ducă la Jäger, apoi dîndu-şi seama că trecuse ora cinei, porni spre casă supărat pe el însuşi : „Nu trebuia să intru în crîşmă ! Pierdui vremea, domnul inginer m-o fi aşteptat — şi era să iasă şi împumneală... Poate chiar moarte de om. Ptiu !"

La masa ungurilor, Féher istorisea despre explozia în care pieriseră patru mineri şi doi copilaşi. Nu încăpea pentru el nici o îndoială că vinovaţi fuseseră dracii de copii. El însuşi, Féher, îi prinsese cu tutun şi amnar.

— Aşa o fi, îl întrerupse un alt şef de echipă, Antal, însă copiii n-au nici o vină. Alţii poartă păcatul...

— Că doar n-oi fi eu acela ! se miră Féher.

— Nici tu, nici noi. Dar societatea, da ! în cap cu Willing, tartorul tuturor răutăţilor. Ceea ce se întîmplă în Petrila asta, nu s-a pomenit nici la Pécs, şi nici la Selmecbánya. Şi acolo robesc femei şi copii, dar parcă totuşi se află o règhie. Aici însă copiii, orfanii minerilor morţi, iobăgiţele fugite de la grofi, văduvele şi nenorocitele care au

acasă un ortac de-al nostru schilodit pe toată viața, intră la lucrul în galerii mai slobod decît bărbații cei voinici! Ce te poți aștepta de la muieri neștiutoare și de la niște țînci puși la muncă într-o meserie atît de grea și de primejdioasă? Ar trebui... dar Antal își înghiți celelalte cuvinte. Dădea tîrcoale pe-aproape argățelul Árpád, șușotind cu unul din jandarmi...

Cînd iudele se depărtară, Horváth Sándor fu cel care întregi vorbele înghițite de Antal:

— Da, ar trebui spital, farmacie, casă de ajutor pentru bolnavi — și multe altele... Dar stăpînii nu vor să știe, iar noi sîntem nevolnici... Cel puțin copiii să stea acasă...

Vorbise de lup — și lupul la ușă! Unul din jandarmii care plecase mai adineauri din cîrciumă ca să-și facă rondul spre Lonea, se întorsese aducînd de mînă un băiețaș de vreo nouă ani, slab, murdar și cu ochii plînși. Țîncul lucrase azi în mină. Se vedea după straie și după fața și mîinile cărbunite.

Jandarmul îl găsise pe drum, dormind sub un gard. Se împiedicase de el — că afară era întuneric să-l tai cu cuțitul. Crezu că dăduse peste o oaie rătăcită și bolnavă, ori peste vreun miner răpus de băutură. Scăpără din amnar și se înfioră: un pui de om! Îl trezi, îl întrebă cum îl cheamă, al cui era și unde locuiau părinții. Plîngînd — de frică, dar și de frigul care îi pătrunsese mădularele — copilul răspunse că se numea Ion și că era al lui Toroacă, dar unde locuia tata nu fu în stare să lămurească. Jandarmul avea și el copii acasă. Cu inima muiată, pana de cocoș bătu la cîteva case din apropiere. Căsenii se culcaseră. Strigați din drum, ieșiră degrabă la portițe, desculți, în izmene și cu cîte un opaiț în mînă. Se uitară la copil, dar nu li se părea cunoscut. Nu-l văzuseră nici cu oile pe dealuri, nici la jocurile cu pruncii lor. Toroacă? Numele ăsta nu le spunea nimic.

Atunci omul stăpînirii luă copilul de mînă, cu gînd să-l adăpostească pînă la ziuă în localul încălzit al jandarmeriei. Pe drum se răzgîndi : poate îl cunoştea careva din cei ce se aflau la Ciclovan. Aşa că acum Ion Toroacă era înfăţişat celor din cîrciumă.

Minerii se sculară de la mese. Nu numai romînii, ci şi ungurii, şi celelalte naţii. Copilul, o fi el pui de valah, dar mai întîi de toate este un viitor miner ! şi poate chiar e pui de băieş... Îl mîngîiară. Migău îl trase mai lîngă sobă. Kiss îi potrivi pe umeri haina lui de postav gros. Un polonez îi aduse covrigi. „Împăratul" îşi şterse o lacrimă. Se petrecea ceva în mintea lui oarbă? Întrezărea poate amintirea vreunui copil ? Cine poate şti...

Ion nu mai plîngea. Rupea nesăţios din covrigi şi-şi apropia cînd o mînă, cînd alta, de tuciul sobei fierbinţi. Acum zîmbea. Mai spuse o dată numele tatălui său, dar tot nu putu să desluşească în care parte a Petrilei îi era culcuşul. De-abia într-un tîrziu, unul din romînii aflaţi de faţă, Golgoţ, se dumiri :

— Măi, oameni buni, îmi pare că pe ăsta l-am văzut jucîndu-se prin ţărînă cu feciorul meu. E al unuia de pe la coada văii Cimpa...

— De-al nostru, de baştină ?

— Ba ! Îi venit de la Ghelar. Lăsaţi copilul să se mai încălzească. Îl duc eu acasă. Poate aşa m-oi îndura să plec şi eu de-aici...

— Féher, tu n-ai copii, dar suflet trebuie să ai, urmă Antal vorba întreruptă atunci cînd intrase pana de cocoş, cu lepădătura acelui necunoscut Toroacă. Eu am văzut lucruri şi mai grozave. Mi se strînge inima numai amintindu-mi-le ! Am văzut în toamna trecută un copil care venise de la şut atît de trudit încît căzuse jos, pe pragul casei părinteşti, şi adormise acolo, cît ai zice peşte. Ca un cîine... Nenorociţii ăştia îşi hrănesc părinţii

betegi sau haini, se culcă nespălaţi şi nemîncaţi, cerşesc pe la garduri şi — dacă e vremea în roadă — se satură cu rădăcini şi poame furate de prin livezile oamenilor...

— Veţi vedea lucruri şi mai spăimîntătoare, întregi minerul Zzebenyi. Anul care se scurse fu an de secetă. Dar ăsta de acum se arată a fi şi mai rău. Aflai de la cîţiva care au venit dinspre părţile Tisei şi de pe Tîrnava noastră — eu şi nevasta de-acolo sîntem — că toate semnele : şobolanii de pămînt, gerurile, poleiul, apele şi altele, prevestesc un an şi mai secetos. N-o să mai fie nici după ce bea apă...

— Kardos a şi început să coacă pită din tărîţe de grîu, aminti careva de la masă. În vară o să amestece tărîţele cu paie tocate, sau chiar cu coaje de copac mărunţit...

— Magazia societăţii vinde mălai încins...

— Slana este rîncedă...

— Şi, vrei nu vrei, trebuie să cumperi, adăugă Fülöp. Aşa înţeleg Hoffmannii să plătească simbriile minerilor... Cică „în natură". Adică în marfă puturoasă, ca să le rămînă un cîştig şi de la îmbucătura noastră amară!

Udvári, un vagonetar de la o masă de alături, se îmbătase. Arunca priviri vrăjmaşe către jandarmul care mai rămăsese în cîrciumă. Pe Árpád şi pe Terez îi alungă de lîngă el, cu vorbe urîte. Cînd văzu că pana de cocoş trage uşa după el, răsuflă uşurat, trînti paharul de podea, îşi drese glasul hîrşîit şi se porni să cînte :

Sándor Rózsa-ncăleca,
La drum mi se aşternea,
Şi-n straie de fir de aur
Pe murgu-i ca un balaur
Către Tisa că pornea.
Sai, mîndruţo la fereastră
De vezi murgul cum buiastră.

Murgul meu ca un balaur
Cu zăbalele de aur,
Cu căpăstru de argint
Și cu scări de mărgărit![1]

Un miner din Boemia se desprinse de grupul cehilor și se apropie ușurel de Udvári. Cunoștea bine limba maghiară. Se vedea și din felul cum îi jucau buzele și luminile din ochi. Pe măsură ce urmărea stihurile, cehul se însenina. Cînd ungurul conteni, celalt rămase în așteptare. Pricepînd că vers nu mai este, trînti și el paharul pe podea — așa cum făcuse Udvári la început: cu năduf. Paharul se făcu mii de țăndări. Crîșmarul Victor Ciclovan sări de la locul său, îl împinse pe miner cu burta și-l pofti, răstit, să plece îndată. Se iscă învălmășeală. Victor înțelese că trebuie să dea îndărăt — altfel s-ar mai fi spart și alte pahare... Cîrciumarul se așeză iar pe tronul de după redută, trase de sub tăblia tejghelii catastiful scorțos, apucă un crîmpei de plumb de după ureche, îl muie în gură și însemnă ceva în ceaslov...

— Îl vezi? șopti Horváth ortacului Féher. Își face slujba. I-a încondeiat și pe Udvári și pe ceh, dacă i-o fi știind numele ăstuia. Nu pentru pahare. Pentru haiducul Rózsa Sándor...

— Nu trebuia să cînte așa ceva, răspunse Féher. Numele lui Rózsa nu-i slobod. Udvári poate s-o pată... Vezi ce rău sfat dă rachiul? Ce zici, Sugebute?

— Ce zic? Să vă ia dracul pe toți meșterii! Băutura este pentru noi o hrană. Dă putere trupului păcătoșit de muncă, și mai pe atîta încă sufletului. Te minte, dar te face să uiți necazurile...

— Sau ți le răscolește...

— Te face să vezi viața altfel... Cînd te îmbeți, crezi că ziua de mîine îți va aduce musai noroc...

[1] Fragment dintr-un cîntec haiducesc maghiar. După traducerea lui Petre Mureșanu.

Crezi că eşti de neînvins... Păcat că există trezire din beţie ! Păcat !...

De afară, din drum, se auziră ţipete. Cîţiva dădură buzna. O nevastă lupta cu un miner de baştină care băuse la cîrciuma lui Banciu. Îl smulsese de acolo cu chiu cu vai, şi porniseră spre casă măsurînd drumul din hăis în cea. Dar diavolul din sîngele bărbatului nu îşi îndeplinise toată slujba. Trecînd pe aproape de cîrciuma lui Ciclovan, omul o zbughise de lîngă femeie şi fugise spre luminiţele care se zăreau la fereastra boltei de la trei răscruci.

— Ioane, hai, rogu-te ! Nu mai bea ! Copiii sînt nemîncaţi, tu nedormit...

— Taci, căţea ! Du-te tu !

Femeia se încăpăţînă să-l tragă înapoi. Omul se poticni de treptele casei lui Ciclovan. Se sculă, înjură şi acum îşi tîrnuia nevasta.

— Terez, nu mai am lipsă de beţivi... Fă-i vînt să plece din uşă !

Urmată de cîţiva băieşi, ospătăriţa ieşi să îndeplinească porunca. Se mai auziră din drum glasuri întărîtate, apoi se aşternu linişte.

Cîrciuma începu să se golească. Nemţii mai stăruiau încă. Se strînseseră mulţi. Vreo duzină. Erwin Pruss îngîna o melodie, Iacobici nişte socoteli pe degete. Poate de-alle popicăriei... Bring, Wolff şi Zunkopf erau trişti. Vorbiseră pînă acum despre Willing şi isprava lui. Îl deplîngeau pe Reiter şi mai cu seamă pe mica Lise.

— Asta nu poate să rămînă aşa ! Porcul va trebui să dea socoteală, încheie Zunkopf.

— Să nu-l mai lăsăm pe Reiter să se perpelească de unul singur. Eu zic să-i vorbim careva. Să-i spunem şi preotului nostru. Să vedem ce-i de făcut...

Polonezii se pregăteau de ducă. Cristianschi sfîrşise depănarea veştilor ce le primise de la Reciţa

Banatului. Acolo colonia meseriașilor polonezi era numeroasă și păstra legătura cu patria.

În toamna trecută se întîmplaseră în Polonia evenimente revoluționare. Mai întîi o răscoală a nobilimii naționale din Galiția austriacă. Răscoala nobililor? A jecmănitorilor țărănimii iobage? Da! Luptînd pentru dreptul de egalitate cu nobilimea austriacă, panii și șleahnicii polonezi luptau pentru independența și unificarea Poloniei ciopîrțite. Dar Viena fusese foarte dibace. Simțind primejdia programului care, dacă ar fi triumfat, ar fi însemnat începutul dezmembrării împărăției habsburgice, curtea imperială nu pregetase să înăbușe răscoala nobilimii cu ajutorul țărănimii polone! Apoi armatele cezaro-crăiești purceseră, desigur, la potolirea iobagilor înfierbîntați de lupta lor, luptă care era pentru pămînt și libertate. A fost un adevărat măcel. Cu tunurile! Mii și zeci de mii de iobagi au fost împușcați. Sate întregi au fost rase! Acum, gem pușcăriile...

— Mai sălbatic decît baia de sînge de acum trei ani, cînd cu răscoala țesătorilor, sfîrși Cristianschi. De aceea vă repet: pregătiți-vă sufletele pentru ziua răzbunării! Va veni — și va fi roșie din zori și pînă în amurg!...

Vru să mai spună ceva, dar simți pe aproape ochi și urechi străine. Erau ale soației lui Ciclovan, care isprăvise roboteala la bucătărie. Cehoaica, brădoasă și rotofeie și ea, înțelegea unele vorbe poleace, așa că încerca să-și dea tributul de credință către stăpînire. Noroc că, vorba ceea: claie mare și fîn rău!

Polonezii plătiră și plecară cîntînd un cîntec de-al lor. Un fel de marș. Îl mai auziseră Ciclovanii, dar nu-i dădeau de rost...

Petrecerea moților fusese cu tristețe. Ăștia sînt oameni tare curioși. Tăcuți — dar iuți de mama focului! Îl primiseră pe Împăratul minerilor cu în-

găduință, iar găunosul de Lambe cu voie-bună pornită spre glume. Îl cinstiseră creștinește și încercaseră — pentru a cîta oară? — să-l descoase de prin ce părți ale Ardealului îi era sada. Gheenic chin!... De cîte ori însuși Împăratul nu făcea strădanii să se reculeagă din împrăștierea minții!... Dar sfîrșea totdeauna cărîndu-și pumni în cap...

Și în seara aceasta i se întîmplase la fel. Moții îi deplînseră încă o dată soarta și îl îndemnară să mai bea. Ca să uite tot, tot, chiar și durerea că a uitat trecutul. Mai cu seamă Lambe îi zgîndărea durerile și îl zorea cu paharele. Dar prea din caleafară!... Vroia să rîdă de el, sau să-i înece chinurile? Poate și una și alta, că Lambe era mereu pus pe șotii.

— Lasă-l, măi secule! îi porunci Țancotă. Nu-ți mai bate joc de nenorocit! Știi doar, că la o baligă moale puțintică apă îi trebuie...

Și într-adevăr, după ce Împăratul plînse întîi cu lacrămi, apoi în sinea lui, adormi cu capul pe masă.

Moții se traseră mai între ei și Necula Măghiran începu să povestească întîmplări noi din vechii munți cu aur. La unele din acele întîmplări fusese de față, despre altele auzise numai. Fusese față pentru că Măghiran lipsise cîteva luni din Petrila, vreme în care stătuse la el, în sat la Bucium-Cerb.

Pînă în luna trecută avusese acolo o colibă de lemn, pusă pe o rînă în coasta rîpoasă a unui deal. Și mai avusese pe povîrniș o palmă de pămînt pietros, un căluț, cîteva oițe, o nevastă și trei copii. Acum a mai rămas cu calul, femeia și copiii. Casa, locul și oile le-a vîndut. Chiar pentru isprava asta zăbovise atîta. Din puținii bani agonisiți, moțul plătise toate rămășițele către tezauriatul împărăției, împlinise datoriile către biserică, pentru dajdia colonicală și vărsase răscumpărarea „obligămintelor" către moșiile crăiești de la Zlatna. După ce omul s-a simțit împăcat cu toți

gonitorii fiscuseşti, şi-a luat nevasta care amuţise de spaimă, şi-a împăunat copiii pe căişor, a făcut semnul crucii, a oftat şi a scuipat cu scîrbă pentru tot ce lăsa în urmă-i, apoi au purces cu toţii de-vale, pe drumeagul bătut de moţii ciubărari.

Eri au ajuns la Petrila. Măghiran mai are în şerpar atîtea piţule cu cît să poată dura o odaie cu şiţă sus, cu vatră de bolovani jos şi cu laiţe pe de lături...

— Şi cum vă grăiam — urmă Necula şirul istorisirilor întrerupte pînă la somnul Împăratului băieşilor — gloatele noastre de opincari şi ştempari adăstau de anţărţ urmînda jalbelor trimăse de Doamnă la canţălaria de la Viana. Amară închipuire ! Nu ştiu ce făcu la scaunul împărătesc isteţul cela de Zăican, dar nu mă amăgesc... La noi, în Munţii Aurarii, încă din vara lui patruzeci şi patru veni poruncă straşnică pentru arestuirea Catarinei. Au îmblat iscoadele varmeghiei prin toate vîrtoapele, ca după hiare, dar pas să prinzi uloaia cînd îşi păzeşte puii ! Voi ştiţi prea bine : la noi cătunaşele sînt semănate tot pe culmi, iar căşile sînt prefirate ca nişte boabe zvîrlite pentru paserile ceriului. Aşa că Doamna noastră nu s-a cutremurat de potere. Unde s-o dibuiască ? Toată omenimea munţilor moştri a ocrotit-o ca pe o crăiasă...

— Ne ştie graiul, bade Necula ?

— Păi cum !

— Şi oamenii nu se tem că-i unguroaică şi papistaşă ?

— Ba ! Îi zmeoaică ! Şi-apoi ce dacă-i din neamul celalt ? Nu-i bai ! Au la tine, la Abrud, nu-s pline plaiurile de unguri şi săcui care din veac s-au ortăcit cu noi şi s-au rumînit de nu mai ştiu nici limba şi nici portul lor de obîrşie ? Jugul asupririi i-au făcut tot una cu noi. Iar Catarina îmblă ca moaţele noastre : în cămaşă cusută cu fir, în

fote aieptate la poale, cu vîlnic şi pieptar, cu clop mocănesc şi cu marama ce-i cade ca un balţ de mireasă. Şi drumuieşte numai călare, ca o Sînziană, peste dealurile stretăiate cu văi adînci şi peste văile umflate de puvaie! Din cleanţ în cleanţ, din colibă în colibă şi din om în om a adus vreme de cinci ani îndemn şi alinare. Fără numai că acum văzînd că drumul Vianei îi cu rod sec, porni şi ea pe alte căi... Grele şi încurcate sînt drumurile tale Doamne! aş putea zice eu acum, ca şi popa la altar!

A început să-i îndemne pe oameni la luptă pe faţă — lămuri Măghiran. Din Criş şi pînă pe Arieş, din Mureş şi pînă către Valea Drăganului, Catarina şi-a împintenat iapa şargă şi a rînduit poporenii la calea spre izbăvire. Ştiţi ce făcu ea pe la noi? Oamenii stăpînirii cercaseră în celalt an să pună la Bucium un popă unit. Acu — tot creştin, numai om să fie! Dar popa ăsta era al grofilor. Doamna noastră — papiştaşe, de! — a amirosit vicleşugul, aşa că s-au pus credincioşii împotrivă. Cu furcile. S-au dus vrăjmaşii zburînd ca roţile de la căruţa de poştă... În primăvara trecută, la îndemnul ei, băieşii de la noi, din Cerb, împresurară căsoaia birăului Pleşa şi nu se lăsară pînă ce gonitorul nu le slobozi papirurile cu doveada că îşi făcuseră de mult datorinţa către lada de bani a împărăţiei. Păcat că sfada se sfîrşi cu moarte de om! Fuse mai mult o întîmplare, dar de atunci i se trag Doamnei pătimirile de azi. Apoi în toamna asta, tot ea a pus la cale tăierea pădurilor, ca să aibă moţul lemn de foc, de hodaiţe şi de şteamp. Ce a fost pe la voi, la Cărpeniş, măi frate Migău, e de-a minune! Şi-au făcut rumînii căşi din nou, iar pe locurile golaşe au adus saci cu pămînt de arătură, ca să nu mai fie nevoiţi să care crumpii de devale, de pe cîmpie...

Se părea că vin vremuri aurite, cu ştergerea dăjdiilor şi roboatelor — urmă Măghiran oftînd şi

clătinînd din cap a necrezămînt. Dar năpasta pîndea. Dacă obladuirea văzu şi văzu că nu era chip s-o prindă pe Doamna şi că nici solgăbirăului Boer — rumîn de-al nostru, nu l-ar mai răbda pămîntul! — nu-i izbîndesc vulpeanele uneltiri, cîrmi şi ea într-altfel. Începu să se dea cu binele pe lîngă popii de credinţa noastră... Chip, adică, să îndemne ei satele la ascultarea poruncilor împărăteşti şi mai vîrtos celor grofeşti. Ba, se milogiră şi pe la vlădici. Şi aşa se nimeri unul din ei, vicarişul Şaguna, coadă de topor... Veni boaita asta pe la noi de două ori, în luna lui Răpciune şi în Brumărelul mic. Puse să bănăie clopotele la biserici şi stătu în aşteptarea dreptcredincioşilor. Catarina era plecată la Viana. Cu vraf de jălbi. Dar oamenii urmau şi în lipsă-i povaţa ei: nime nu calcă pragul sfintelor lăcaşuri, cînd se cuvintează pentru răbdarea jugului! Atunci vicarişul Şaguna veni a treia oară, dar la o zi anume: la Bobotează — iacă sînt două luni. Căzu ca o iarnă grea în mijlocul norodului strîns la biserica din Bucium-Izbita.

— În Ghenar tale erai acolo, nu?

— Eram, n-aş mai fi fost...

— Cum arăta vlădica? îl întrebă Lambe.

— Păi, ca un cocoş. Cu barbă mare sub clonţ, cu odăjdii ca penele şi cu creastă aurită...

Împăratul minerilor se trezise din somn şi asculta şi el povestirea. Rîse năuc de înfăţişarea marelui preot — dar ceilalţi ascultau cu sufletul la gură.

— Şi — urmă Necula — după slujbă începu să agrăiască din anvon cînd cuvinte de păciuire, cînd dojeni. Sfîrşi cu îndemn la supunere şi cu poruncă să punem degetul pe un zapis de ascultarea urbariilor şi credinţă către stăpînire. Credincioşii se codiră. Popa popilor se zburli tare, dar tăcu. Merse cu norodul şi sluji la pîrîul Buciumu-

lui, sfinţi apa cernită a şteampurilor, se întoarse iarăşi la lăcaşul rugăciunilor şi din tîrneaţ ceru păstoricească ascultare pentru o nouă predică. Începu să mestece vorbele ca făcăleţul mămăliga. Se aprinsese la faţă, spumega şi întorcea pe oameni precum olarul oala — care acolo unde vrea, acolo pune toarta. La sfîrşit făcu ameninţare cu afurisenie şi ceru jurămînt. Unii începură să se clatine, că vezi, adevărul e ca ochiul : cînd îl legi, nu-l mai vezi... Catarina era însă cu noi. Tocmai venise de la Viana. Conăcise acolo în sat, într-o hodăiţă de păradie, la casa unui om vrednic. Şi numai că o văzurăm venind fără sfiiciune în mijlocul nostru! Arătă vlădichii acturile cu privileghiuri, i le sloveni chiar, şi ceru domnilor de faţă respectul scutinţelor şi vechilor uşorimi ale moţilor. Că uitai să vă spun : vicarişul era însoţit de un solgăbirău şi de viţişpanul [1], numai că ăştia stăteau traşi mai la o parte, pe lîngă sania episcopală.

Măghiran se opri. Sorbi dintr-o înghiţitură paharul cu vin, oftă din rărunchi şi urmă să povestească sfîrşitul cel amar.

— S-au sfădit oleacă, Şaguna vorbindu-i repezit, apoi mieros dar cu făţărie, iar Catarina dîrz.

— Iertare, Necula ! Văzuşi pe Doamna noastră?! Grăieşte-ne şi nouă cum arată, se rugă Migău.

— Vă spusei adineoară...

— Nu la port. La faţă. Îi tinereà ?

— E o femeie în putere. Făţoasă şi aprigă la vedere. De sub sprîncene-i ócheşe parcă aruncă jar. M-am uitat la ea ca la o icoană rară. Are părul negru, cu o şuviţă mică, argintie, care îi vine frumos, precum o floare albă la cunună.

— Atunci nu-i tînără.

— Nu ştiu. Dar e frumoasă ca o micşunea.

— Lăsaţi-l să spună urmînda...

— Apoi vicarişul şi Catarina se traseră mai

[1] Subprefectul.

către piața din fața bisericii. Șaguna o luase de braț și-i vorbea mereu. Poporenii, mult în urmă, erau cu ochii pe ei. Dar nime nu-nțelese vicleșugul. Cînd ajunseră în dreptul saniei, boaita îi făcu Doamnei vînt înăuntru, ceilalți doi săriră și ei, cît ai clipi bicigașul slobozi hățurile și puse caii pe goană! Se cheamă că vrăjmașii fuseseră vorbiți dinainte cum și ce fel să facă...

Toate astea au ținut cît un oftat, sau atîta cît se învîrte roata o dată.

Norodul înmărmurise. Pînă să se dezmeticească și să priceapă că se făcuse răpire tîlhărească, se scurseră alte clipe...

Au alergat oamenii să-i prindă, ca nebunii!

Au apucat pe drumuri de-a dreptul, au tăiat prin văi și prin păduri, dar potecile erau toate zăpezite și grele la mers...

I-au fugărit pînă către soare-scapătă, însă n-a mai fost chip să-i ajungă nici măcar călăreții.

Tîrziu am aflat că sania a alergat întins pînă la Zlagna fără oprire, iar de acolo, după un scurt popas pentru schimbul de cai, drept la zidurile negre ale vartului[1] din Aiud, sfîrși Necula Măghiran povestea răpirii Catarinei Varga.

Moții din cîrciuma lui Ciclovan ascultaseră ca în biserică, la slujba de îngropăciune. Acum stăteau cu umerii plecați și cu privirile în pămînt. Simțeau apăsarea unei adînci întristări. Nici unul nu cuteza să spargă tăcerea. Împăratul băieșilor plîngea în barbă. Înțelesese el oare ceva din dureroasa întîmplare, ori îl apăsa mutenia celor din jur?

— Măi oameni buni, se hotărî Necula, nimic alt nu topește ca întristarea. Hai să închinăm un păhar pentru sănătatea Doamnei noastre, și apoi să merem...

---

[1] Temniței.

— Domnul s-o aibă în pază!

— Crezi că i-or da drumul de la prinsoare?

— Or slobozi-o, poate, poporenii. Nădăjduiesc în vreun fel... Că inima fără nădejde — ca săgeata fără arc...

CAPITOLUL VIII

ALUPETREACĂTĂ TRIMITE VEȘTI

Era în cumpăna nopții. Fira lui Trif Alupetreacătă se culcase jos, în cuhnie. În căsuța de sus, dinspre vecinii Huneazi, dormeau Salomia și moș Alexa. Firei îi era urît să stea singură în odaia de alături, în care toate lucrușoarele îi aminteau de bărbatul fugit departe, nu se știe unde... Slobozise cocoșul întîiul cîntec și ea nu mai putea dormi. Stinsese de mult opaițul, ascultase cum picurase într-un timp streașina, mărunțel ca printr-o sită de borangic, și acum, în tăcerea nemișcată a nopții, urechea prindea unda unor glasuri de păsări călătoare. Trec cocorii, pricepu femeia și se bucură amintindu-și că înaripatele astea sînt vestitoare de bine. „Peste o lună înverzește codrul... Plec să-l caut, chiar de va fi să trec hotarul dincolo, în țară!", își spuse Fira, care ardea ca focul ; căci depărtarea ofilește doar dragostea cea slabă, iar pe cea puternică o învoaltă.

Dinspre miezul satului se auzi parcă un tropot de cal în galop. Fira se ridică în capul oaselor și își încordă auzul. Lăbuș lătră o dată, scurt ; urmă din ce în ce mai des, dar cu întretăieri cercetă-

toare ; şi sfîrşi aruncîndu-se năvalnic spre poartă, lătrînd puternic şi întărîtat, ca la om străin.

Da, nu fusese nălucă ! Galopul se prefăcu în trap iute, se auzi tot mai limpede, apoi mai apropiat, pînă ce pasul calului se opri. Femeia sări de pe laviţă. Se uită pe ferestruică. Încercă să vadă unde oprise călăreţul — la poarta ei sau a Huneazilor ? Bezna de afară prinsese o geană cenuşie, dar Fira nu putu să deslueascâ înfăţişarea călăreţului.

Un om strigă din drum. Fira tresări. Nu era glasul *lui*, însă inima începu să-i bată. Îi spunea ceva... Cu mîini tremurînde aprinse opaiţul, aruncă pe ea un laibăr şi ieşi în prag. Lăbuş se dădea de mama focului. Călăreţul îl chema pe nume, cătînd să-l potolească.

— Cine-i ? strigă femeia către umbra neagră din drum.

— Om bun ! Aici stă moş Alexa ?

— Da ! fu răspunsul grăbit al Firei care nu se mai îndoia că umbra era o ştafetă de la Trif. Altfel de unde ar fi ştiut necunoscutul numele cînelui pe care încerca să-l potolească ?

— Dar Fira ?

— Eu mi-s !

Femeii parcă i se tăiară picioarele, gata-gata să pice chiar acolo, în prag. Călăreţul tăcu. Firei i se păru că aşteptase un veac pînă cînd celalt se hotărî să grăiască iarăşi.

— Căpitănito, stîmpără cotarla ! Să nu afle vecinii...

Fira se întoarse repede în casă, îşi puse minteanul bărbătesc, aprinse un lămpaş cu feştilă mare, chemă pe Lăbuş şi îl zăvorî în gîrliciul pivniţei. Omul descălecă şi păşi în bătătură cu calul după el.

— Leagă-l de cireşul ăsta. Şi intră să îmbuci ceva...

— Ba ! Mi-i degrabă.

Bătrîna Salomia se trezise la acelaşi tropot al calului şi ieşise în pridvor. Pricepu şi ea că sosise un om de la Trif, anume pentru fată. Nu cuteză să coboare.

— Firă, zise străinul. Trif al lui tale e sănătos şi întreabă de toţi ai casei.

— Sîntem bine...

— Dar Radu ?

— Şi el !

— Bărbatul îţi trimite vorbă să vii de Sînziene la Poiana Miresei, la nedeie, pe tăpşanul stîncos de pe care s-au prăvălit Hotea şi jîndarul cela. Să vină şi Radu !

— Îi zic. Dar îndeamnă şi tale pe Trif al meu să vină acasă. Zgîrcea n-a murit. A stat în spital la Deva şi s-a însănătoşit. Trif să se întoarcă la Petrila noastră şi să se bage iar băieş. Nu-l va supăra nime. Şi mai spune-i că mă sting de dorul lui...

— Îi spun, dar nu cred.

— Ce nu crezi ?

— Că vine napoi...

— De ce ?

— Ţi-o lămuri el — şi omul dădu să încalece.

— Stai ! Ce vorbă fu asta ? Mă laşi cu inima îndoită.

— Hărămbaşa [1] nostru nu-i de capul lui... asta am vrut să înţeleg. Căpitănito, rămîi sănătoasă !

Străinul vru iar să încalece, dar îşi aduse aminte ceva :

— Uitai ! Ţine asta ! O batistă înflorată. Cică tale o ştii... E spălată cu mîna lui în apa izvoarelor de sus. Îţi porunceşte s-o porţi la sîn.

Fira se zăpăci. Tremura. Simţea că se pierde iar. Vru să strige pe maică-sa, dar limba i se înţepeni, ca în somn, cînd ţipi fără glas, sau cînd vrei să lupţi, însă mîinile şi picioarele nu răspund.

---

[1] Căpitan de haiduci.

Izbuti totuşi să se zgîrie pe grumaz. Se păli şi la obraz. Nu i se nălucise... Era trează... Şi omul din faţa ei era viu ! Îi vorbise despre Trif !

Necunoscutul încălecă. Fira îşi adună bruma de puteri. Deznădăjduită, aruncă lămpaşul, puse mîna pe dîrlogii calului şi strigă omului :

— Stai ! Ia-mă cu tine !

— Asta nu se poate ! răspunse dîrz călăreţul.

— Spune-mi batîr unde se află... Trăbui !

— N-am dezlegare !

— Măi creştine, ăi fi avînd şi tu nevastă... se rugă femeia.

Omul strînse frîul calului care zvîcnea ca pe jar. Tăcu. Stătu locului cîteva clipe. Fira crezu că se înduplecase, dar după cîteva clipe de gîndire călăreţul dădu pinteni şi ţîşni pe poartă, ca un vifor. De departe se întoarse în şa şi strigă în urmă-i :

— E către Godean !

Apoi nevasta haiducului Trif Alupetreacătă căzu în braţele bătrînei care se apropiase auzind zarva ei şi împotrivirea celuilalt.

Salomia lui moş Alexa dădu fuga la casa feciorului ei de îndată ce se lumină de ziuă.

— A trecut alba dealul, Radule ! Scoal' ! Am a-ţi da veşti bune.

— Dumneata erai, mamă ? M-aş bucura să mai aud şi o veste bună... Ce face taica ?

— Despre partea asta, nimic de soi... Dar e ştire de la Trif al nost'. Azi-noapte veni un călăreţ. Ştafetă de la Trif. Într-adevăr s-o haiducit. E sănătos şi ne doreşte aşijderea.

— De ce n-aţi dat fuga să mă sculaţi şi pe mine ? Cu cine a vorbit ?

— Cu Fira. N-a fost chip să-l ţinem. Era tare grăbit. Să vii să-ţi istorisească fata. Dar nu acum, că abia a adormit. Toată noaptea n-a-nchis ochii...

— Vin cu Maria mea. Mai către prînzu-ăl mic. Lăsaţi-o pe Fira să se odihnească. Biata surioară !

— Mario, spuse bătrîna la plecare, vezi că în poartă este o muiere. Grof mîrîie. N-o latră.

— Poate o fi mama fetiței adusă de la mină. Așa de cu noapte? Spune-i rogu-te, să intre. Ține-l pe Grof. O cunoaște, dar...

Într-adevăr, era mama Fetiței fără nume culeasă din galeria prăvălită de explozie. Numai că acuma pe Fetița fără nume o chema Ileniița!

Zile de-a rîndul o cătase Radu pe maică-sa — dar în van! Femeia nu venise nici măcar la plata simbriei. Nici în sîmbăta aceea, nici în următoarea. Zăicanii crezură că mama va fi fost denegată, ori că o răpusese vreo boală năprasnică.

Fetița fără nume se obișnuise la noul sălaș. Maria și Radu o îndrăgiseră. Fira o sorbea din ochi. Vroia chiar s-o înfiieze, în amintirea odraslei ce o avusese cu Mihuț. Să-i mai îndulcească amarul zilelor astea pustii. N-ar mai fi lăsat-o la lucru. Așa zicea și mama Salomia.

Se dovedise tare cuminte fetița aceasta fără nume. Se înzdrăvenise. Prinsese oleacă de putere. Dormea cît îi era voia. Apoi — toată ziulica la zburdă cu Onuț. Nu era proastă, cum pe drept cuvînt s-ar fi putut crede la început. De! copil de opt ani să nu-și cunoască numele? Dar dacă nu și-l cunoștea, asta fusese pentru că acolo, în mină, n-o chemase nimeni pe nume. Băieșii nici nu-i vorbeau. Doar cîte o răsteală din cînd în cînd. Și aia — cele mai adese ori pe o limbă neînțeleasă. Se sălbătăcise printre atîția oameni mari, negri și goi. O speriase și întunericul.

Curînd însă, la casa creștinilor aceștia, cea mai mică mineriță din Petrila începu a se lumina. Într-o zi, cînd Maria strigă pe o vecină: „Ileano!" Fetița fără nume lăsă joaca și i se înfățișă. Maria se uită lung la ea. Înțelese că ăsta trebuie să fie numele copilei. Peste vreun ceas, ca să încerce, mai strigă o dată: „Ileano!" Fetița veni și de data asta.

— Ileana te cheamă pe tine?
— Da! fu răspunsul îngăimat.
— Bată-te să te bată, draga mamei!

În a treia săptămînă apăru în faţa casei Zăicanilor o femeie cu un copilaş în braţe. Un copil mititel cît un pisoi. Femeia ar fi putut fi tînără dacă ar fi fost îmbrăcată şi mîncată. Avea pe ea numai găuri de trenţe. La poala cămăşii murdare ce se vedea de sub nişte rupturi de cergă pe care şi le închipuise drept fotă, se desluşeau rîurile spălăcite ale unor fire în verde şi roşu, lucrate după meşteşugul ţăranilor sălăjence. Pe cap n-avea ceapţă, nici chischineu. Părul, bălai poate, era vraişte. În picioare purta opinci mari, bărbăteşti, rupte. Tîrşoage... Copilaşul din braţe era învălit în cîrpe fără culoare.

Era duminică. Toţi se aflau pe-acasă. Ilenuţa se juca în curte. Femeia se uita la ea printre zăplazuri. Nu spunea nimic. Cînd Grof începu s-o latre tare, femeia fugi pînă în mijlocul drumului. Abia atunci o văzu Ilenuţa. Fetiţa deschise poarta şi se duse la maică-sa. Stătură aşa, una către alta, vreme îndelungată. Nici n-au vorbit, nici n-au plîns.

N-au plîns ele, dar a plîns Maria. Nevasta Radului a poftit femeia în casă, a ospătat-o, iar pe copilaşul din braţe l-a înfăşurat în scutece curate, rămase de la Onuţ. „Lasă, pentru pruncuţa noastră fac altele, din pînză nouă", îi spuse bărbatului. El s-a bucurat. Şi de dragul Mariei cea bună, şi de al copilei lor care trebuia să vină...

Mama Ilenuţei era într-adevăr de prin părţile Sălajului. Fugise de pe un domeniu, ca atîtea mii de alte iobăgiţe, la îndemnul bărbatului care acum zăcea la temniţa din Haţeg. Îi prinsese foamea în drum spre hotarul Valahiei şi omul furase o pită. Mai avea de ispăşit o lună. Ajunsă, nici ea nu ştie cum, în sat la Merişor, o creştină se milostivi de ea, de fetiţă şi de copilul din pîntece. Le dădu

un adăpost pe credință. Pînă o scăpa bărbatul. Sălăjeanca încercase să intre la mină. Așa o povățuiseră oamenii. Dar din pricina sarcinii nu fu primită. Și așa se făcuse că Ilenuța ajunse sprijinul casei! Dacă mama nu mai dădu nici un semn de viață în aste trei săptămîni din urmă, n-o făcuse din inimă haină, ci pentrucă sarcina fusese grea, iar nașterea și mai grea.

Zăicanii trebuiră să-i dea copila. Ilenuța plînse, Onuț asemenea, dar peste cîteva zile fata veni înapoi. O trimisese mama. Și de atunci Ilenuța sta cînd la Merișor, cînd la Petrila, după cum era voia ei sau a mamei care mai venea din cînd în cînd...

— Mi-o picat bărbatul de la prinsoare, lămuri femeia. I-i dor de fetiță.

— Ar vrea s-o ia Fira mea... șopti Salomia.

— De tot?

— Da!

— Nu, nu, n-o dăm! făcu femeia, cu ochi sperioși.

— Este sănătos bărbatul tău? o întrebă Radu.

— Așa cred... E slab însă.

— Să vii cu el încoa. Vorbesc cu ștaigărul să-l primească la mină. Tu să stai acasă. Să-ți vezi de copii.

— Așa ziceam și noi...

— Pe Ilenuța s-o mai trimiteți pe-aici. Maria mea tocmai s-a apucat să-i țeasă ceva.

— O trimăt, cum să n-o trimăt...

Cînd sosi Radu la casa bătrînilor săi, Fira era plecată. Dormise un pic, așteptase, apoi lăsase vorbă:

— Mă duc să-i mulțumesc lui Dumnezeu pentru minune... Și să-l rog de sănătate omului meu. Spune-i frățiorului că nu zăbovesc.

Moș Alexa Zăican zăcea pe lavița din odaia de la drum. Salomia îl unsese pe piciorul și pe brațul

stîng cu zeamă galbenă de rădăcini şi acum îi freca uşor mădularele. Bătrînul simţea dureri de parcă l-ar fi strivit un car cu lemne. Asculta vorbele feciorului său, dar din cînd în cînd închidea ochii şi gemea.

— Aşa cum am spus eu de mult, Radule. Are rod de oase. Afurisit beteşug... Mi-e teamă pentru că e pe partea inimii, oftă bătrîna.

— Văd că s-a întins de la picior la mînă. Toată stînga îi e umflată !

— Nici n-o mai poate mişca. Parcă-i butuc. Cît despre picior, ce să mai zic ? Uite şi tu !... Şi îi e mereu frig. Am intrat în Prier, afară e călduţ, rîndunelele s-au întors, iar eu fac foc de dimineaţă şi pînă sară, ca în plină iarnă.

— Feciorul tatii, gemu moş Alexa, cînd fuseraţi an la nedeia cea mare, mi-aduseşi de la rădăcinarii de pe Criş niscai tulpini groase, care îmi făcură tare bine. Le tăia Salomia frumuşel, ca pe feliile de crumpi şi mi le aşeza pe picior una lîngă alta. Îmi lua durerile cu mîna. Au fost însă puţine. Dă, or ţinut pînă în toamnă... Cît mai e pînă la nedeie ? Să mai aduci, tată. Multe...

Bătrînul vorbea greu. Mai mult şuiera. Radu îl privea cu milă. Moş Alexa era slab ca o nuia. Cute adînci îi brăzdau faţa. Pletele albe începuseră a îngălbeni.

— Îţi mai aduc, taică. Dar pînă atunci mă bat cu gîndul că aţi rămas iar fără lemne. Aşa-i muică ?

— Mai sînt cîteva braţe sub şopru.

— Mîine, cînd ies de la şut, dau o fugă la pădure.

— Asta n-ar fi treaba ta... Poate s-o-ntoarce Trif al nostru. Nădăjduiesc încă, după vestea bună de azi-noapte. Călăreţul n-a făgăduit nimic, dar îl ştiu pe Trif. N-are hainia s-o lase pe Fira să se stingă de dor.

— Radule, șopti cu greu moș Alexa, nu vreau să mor pînă nu l-oi mai vedea o dată la casa lui. Caută-l, găsește-l și spune-i vorba asta de la

În ogradă se auziră rîsete de copil. Erau ale lui Onuț. Se zbenguia cu Lăbuș.

— Cînd venișI, zmeule? îl întrebă Radu din pridvorul casei.

Prichindelul conteni din joacă, se minună că vede pe taică-său aici, răspunse doar: „Cu mama!" și alergă după cîinele care îi furase pălărioara din mînă.

Maria era jos, în bucătărie. Fira, în graba ei nu îngrijise de odăiță. În lipsă-i, o ajuta acum cumnata.

— Pînă o veni Firuța de la biserică eu mă reped la vecinul Stancu, îi spuse bărbatul. Am o vorbă cu el...

Radu Zăican zgîlțîi portița casei Huneazilor, așteptînd să răsară careva în pridvor.

— Stancule! Stanco!

Vecinul lui moș Alexa se ivi în capul pălimarului. Trase ușa după el, aruncînd vorbe de ocară cuiva dinlăuntru.

— Ei bată-te să te bată! Tu erai, Radule?

— Eu, și mă miram de ce nu răspunzi. Nu-i vremea de pădure, așa că nu pricepeam unde s-a vîrît atîta liotă de suflete...

— Începem să nu mai fim liotă, Radule. Azi una, mîne alta — se împuținează cuibul!

— Să fie cu noroc, dacă-i după ce gîndesc eu. Acasă-i Stanca?

— Acas'.

— Dar Stăncuța?

— Și, făcu Huneadu după ce stătuse la cumpănă cu răspunsul. Dar, hai înăuntru. Să mai vorbim... Poate ne vei fi de-un ajutor...

Căsuța lui Stancu Huneadu sta înălțată în fundul curții, pe un dîmb, și nu era mare. Sînt ani de cînd

Zăican cel tînăr nu-i mai urcase treptele, cu toate că pe Stancu îl socotea om de nădejde și nu odată se rezemase și pe brațul lui : cînd cu împotrivirea aceea, mută, la împlinirea îndatoririlor iobăgești din toamna lui '42 ; la judecățile de la Deva ; la unele sfaturi de taină ; și altele... Acum, pășind prin bătătură alături de gospodar către cele două odăițe așezate pe costișa care se întindea pînă la buza pădurii Prigoriei, Radu se întreba unde încap atîtea suflete : Stancu, Stanca nevastă-sa, și fetele : Domnica, băiețița ; Stăncuța cea îndrăgostită de polonezul Rykj, sau Rică, după spusa ei ; Brînduța, Leana, Afinița — și cea mică, Măriuca. Nici mai mult nici mai puțin decît șase fete ! Le știa numele pe de rost, și ca fost vecin pe vremea cînd flăcăiă la casa bătrînilor săi, dar și ca om cu grijă de bunul mers al școlii sătești, unde orice gospodărie are îndatorirea să trimeată la fiecare doi copii, unul. Așa hotărîse satul în adunarea de sub gorun, iar Zăican nu-i slăbea de loc pe copii și mai cu osebire pe acei părinți care se dovedeau îndărătnici la foloasele învățăturii.

— Ziua bună, nană Stanco, grăi Radu nevestei care, îmbufnată, trebăluia pe lîngă vatră cu ceva ulcele pentru ale hranei.

Stanca era doar cu opt ani mai mare decît feciorul lui Alexa, dar Radu se deprinsese de pe cînd era copil a-i spune „nană" și așa rămăsese.

— Bună să-ți fie ziua, ca și inima ta. Că liniștea alor noastre s-a dus...

— Cum îi vorba asta ? se miră Zăican cătînd în ochii celor din jur.

— Să-ți spună omul meu. Eu nu mai am grai și nici loc de lacrimi...

Radu întrebă cu privirea, dar Stancu îi făcu un semn cu mîna, ca un fel de : „Lasă, ți-oi spune-o și pe asta"...

Rotind ochii prin cele două odăițe, fostul vecin întocmi repede socoteala : aici, în odaia care ține

loc și de cuhnie, stau părinții ; dincolo pe laviţele care cuprind trei părți din pereți, dorm fetele. Strîmt tare... Dar mîinile gospodarilor harnici și pricepuți se văd peste tot. Pe laviţe, vrafuri de scoarţe și doleţuri bătute la războiul ce se află în tindă ; pe jos, în odaia fetelor, numai blănuri de urs, de jder, de rîs și de viezure ; pe pereți spînzură piei de vidre și veveriţe ; într-o glastră de lut stau înfipte pene de cocoș sălbatic ; deasupra atîrnă armele meșteșugului: sulițe, junghiere, ba și un arc cu săgeată, unealtă de pe vremea bătrînilor cei de demult. Doamne, dacă ar intra aici un vătaf grofesc și ar zări atîta dovadă de măcel vînătoresc, nu prea i-ar fi bine Huneadului ! Blănile de rîs și cele de jder sînt pentru împodobirea grofiţelor, nu pentru casă de iobag... Și armele ? Cele înșirate deasupra laviţelor sînt îngăduite, dar să vînezi urși, lupi și cocoși de munte fără flintă — n-ar putea crede omul curții nici în ruptul capului. Așa că ar scotoci casa pînă și sub duşumele, apoi sus în pod, jos în pătul, peste tot, doar-doar să dibuiască arma de foc. Iar dacă n-ar găsi-o, l-ar lua pe Stancu la curte, sau mai degrabă pe fete, și le-ar chinui pînă ar spune și ce e și ce nu e.

În bucătărie spînzură alte arme ; de pescuit. Trei furcuţe de os și trei opaiţe cu apărători de vînt. Deasupra cotlonului de sus al vetrei se lăfăie plasa măruntă a unei prijinele bună pentru prins peşte cînd vine apa tulbure.

„Strașnic om Stancu ăsta ! gîndi Radu. Acu mai înţeleg și eu cum îndestulează gurile de acasă ! Că despre partea rodului celor cîteva pălmi de pămînt, sau a poamelor din livada de alături, slabă nădejde ! Cît privește vietăți prin bătătură — ia, trei oiţe și cam tot pe atîtea găini... Nimica toată, mai cu seamă cînd ai de căpătuit șase fete ! Numai că e îndoială dacă pescuitul mai merge ca altădată. De cînd cu mineritul s-a împuţit apa Jieţului. Scurgerile de la vărărie, molozul de la construcţii, praful

de cărbune de la separație și haldină, răpăiala joagărelor, toate au rărit peștele pînă la pieire. De abia dincolo de rampa de încărcare în căruțe, spre Petroșeni, s-o mai fi limpezind unda pentru bunul trai al mreanei și podetelui. Sau spre pădure, în sus, pe pîrîiașul Dracului și pe valea apei Cimpa. Acolo da, acolo mai joacă fițe de păstrăv, grindei și poate ceva lostriță, dar ăsta-i pește nălucă, greu să cadă la țeapa ostei..."

— Cu ce gînduri, frate Radule ? îl trezi Huneadu din astfel de socoteli. Pe urmă ți le-oi spune și pe ale mele...

— Păi, Stancule, nu-i bine ce faci ! În astă săptămînă n-ai trimăs fetele la școală... Uiți că învățătură pe sponci nu se poate ? Copilul nu prinde nimic temeinic, iar pe dascăl mai rău îl încurcă. Încailea nu e vremea de vară, ca să-ți cheme fetele la curte, sau să le mîi tu după treburi și să-mi zici apoi că nu se poate altfel. Tu ai șase feciorițe — mîndre toate, să-ți trăiască ! Știu : Domnica și Stăncuța sînt prea mari pentru școală. S-a gătat cu ele ! Măriuca e prea mică. Dar celelalte trei : Brîndușa, Leana și Afinița ? De ce să rămînă niște proaste ? Trimiterea la școală este și datorința ta : trei din șase. Rogu-te deci...

— Nu mă mai ruga nimic ! i-o reteză Huneadu. Am pus și eu umărul la temelia școalei. Am dăruit lemne de căpriori, ba și cîțiva fileri — de unde am avut și n-am avut. La ridicarea zidurilor am stătut alături de tine și de ceilalți cu zile de clacă, deși era vară, adică vremea alergăturilor. Îmi cunosc datorința de care pomenișî. Dar, vezi să și-o cunoască și dascălul ce-l aduseși ! Pînă atunci fetele mele vor sta acasă !

Zăican făcu ochi întrebători. Mai auzise pe ici-pe colo unele cîrteli împotriva învățătorului Petron, însă de astă dată se afla în fața hotărîrii luată de un prieten care cunoștea bine rosturile școalei.

— Văd că te miri, urmă Stancu, dar trebuie să ştii că Pătron al tău nu e dascăl, ci vătăşel, jîndar, ori timnicer, dracu să-l ia ! Nu fu zi de şcoală să nu-mi vie bătute ba Leana, ba Brînduşa, ba Afiniţa, ba chiar toate odată. Acu, de ! or fi şi ele împieliţate... Însă în fiecare zi să-mi vină cu urechile roşii, cu palmele umflate şi cu ochii plînşi !... spune şi tu, că eşti tată. Pînă una-alta eu am zis : nu le mai las la şcoală !

Radu se întristă şi făgădui că va face cercetare la şcoală, după care vor mai sta de vorbă.

— Fetelor, duceţi-vă la joacă, le porunci Huneadu celor trei şcolăriţe. Stăncuţo, tu rămîi. Uite-o, Radule ! O vezi ? M-a făcut de rîs... Adică s-a făcut ea de rîs în tot satul. De-abia a sărit peste şaptesprezece ani, şi a început să îmble după musteţi ! Ce zici de asta ?

Radu nu zise nimic. Ce să mai arunce paie peste foc şi să pomenească de polonezul cela ? Însă tocmai de polonezul Rykj era vorba. Sări Stanca, mama fetei :

— Mai mare ruşinea : mucoasa asta se ţine cu un poleac !

— Muică... încercă să spună ceva Stăncuţa, care se vedea bine că plînsese înainte de sosirea lui Zăican.

De bună-seamă fusese sfadă mare. De aceea nu auzise nimeni bătăile în poartă.

— Taci ! îi porunci mama. Netrebnico !

Fata lăsă ochii în jos. Buzele îi tremurau ca frunza de plop. Printre gene apărură bobiţe de lăcrămioare. Era frumoasă şi plinuţă Stăncuţa. Avea păr porumbiu, ochi căprui, mari, buze cărnoase şi faţa rotundă şi rumenă. Acum, din pricina plînsului, obrajii erau şi mai îmbujoraţi.

— Radule, băiete, urmă Stanca, mai bine să-şi ia lumea în cap decît să-mi vină cu vreun plod, şi încă de-ăla, spurcăciune păgînă...

— Eu mi-s om cu vază în satul ăsta şi în altele de pe Jii. Nu mi se cade astfel de ocară! Să mă arăte cu deştu' vecinii... adăugi tatăl, cu amărăciune în glas. Cum îţi veni, fată hăi, să te prinzi de poleac?

— Să vezi, taică, nu eu... tulpanul s-o prins cînd...

— Taci, tu, neobrăzato! sări mama. Ce tot înşiri de tulpanul cela? Venişi cu el sfîşiat, pentru că te-oi fi hîrjonit cu Rică al tău! Şi a doua zi aveai pe cap alt tulpan. Nou-nouţ! Proastă eu că nu te strînsei în cleşte să-mi spui cine ţi-l dete... O crezui pe Domnica, soră-ta, că e din sîmbria ei. Lasă, că şi Domnichii i-ar trebui o ciomăgeală... De cînd s-a tocmit la mină parcă e tot mulsă... Să vă luaţi de mînă!

Cînd auzi de tulpan, Radu zîmbi. Îi venea să rîdă, dar nu se cădea în astfel de împrejurare. Îşi aminti cum zburase tulpanul Stăncuţei şi cum, fără voia fetei, se prinsese de toporişca lui Rykj, apoi de cîrligul lămpaşului, pînă cînd îşi prinseră şi ei mîinile. Asta fuse tot. Mai nimic! Că pe urmă s-au prins şi inimile între ele, ca rădăcinile de pămînt — cine-i de vină? Parcă el, Radu, cu şase ani în urmă, atunci cînd o îndrăgise pe Maria lui Horváth, nu se prinsese de o nimica toată? Lătiţarul de la gîtul fetei, cămaşă albă, părul spumos... Au fost de-ajuns! Apoi leacul l-au găsit împreună. Nici nu se putea altfel, pentru că nici o boală nu-i mai cu temei ca dragostea.

Zăican vru să spună ceva potrivit, ca pentru împăcarea părinţilor, însă nevasta lui Huneadu nu-i dădu răgaz.

— Umblă ca o năucă! Parcă e Împăratu'... O întreb de vorbă — ea nici n-aude! O trimăt la vreo treabă — merge parcă-i e teamă să nu calce furnicile de pe potecă. Dar dacă-i vorba de dus merinde la gura puţului, ehe! e iute ca o şoaptă la ureche! Sare ca iada! Acu a început să-mi vină şi tîrziu... Unde naiba o fi umblînd cu ăla, nu ştiu.

Că poleacul n-are casă. Stă cu ai lui, cum stau catanele la cazarmă. Pădurea n-a-nverzit... Abia dacă a dat cîte un mugure pe ici, colo. O s-o lase! Ca lipitoarea ce cade cînd se satură... Fată hăi! nu mai vreau să știu de tine! Să te duci unde a tunat întîi!...

Stăncuța plîngea.

Vorbele grele ale mamei o pătrunseseră la inimă, ca o săgeată. Se ridică de pe laviță și o zbughi pe ușă. Radu o urmări cu privirea și o văzu cum sare zăplazul care desparte ograda lui Huneadu de cea bătrînească, a Zăicanilor. Stăncuța fugea la Fira, să se jeluie.

— Eu cred că n-o fi dracul chiar așa de negru pe cît pare, începu Radu cînd se văzu numai cu Huneazii. Că fetei i-a căzut cu drag polonezul și că se ține de el ca o mlădiță, se vede și — de ce să n-o spun? — se știe... Întrebarea-i dacă și Rykj simțește la fel, dacă și lui îi e dragă Stăncuța, ori e doar un foc de paie, o dragoste pe picior...

— Ea zice că da, vru să lămurească mama.

— Cum adică?

— Păi, că se au drag cu drag...

— Atunci e bine, măi oameni buni. Lăsați-i să trăiască, și să facă împreună casă! spuse Radu cu însuflețire.

— Asta nu se poate! se îmbufnă Stanca. Ăla e catolnic și n-are nici un căpătîi...

— Că e de religia Romei, nu-i nici un bai! Că nu are căpătîi — să nu ziceți. Are meserie bună. E miner pe de-a-ntregul. Dacă o fi om așezat, atunci puteți fi mulțămiți. Ați uitat că aveți șase fete și doar o colibă?

Stancu Huneadu părea că se mai muiase. Stanca se ținea tot îmbufnată. Sări cu părerea:

— Oamenii ăștia venetici să ne lase fetele în pace — eu asta zic! Unii sînt așa de sărăntoci că nici cîinii n-au de ce trage. Cum? Să-mi ia fata de la casa și pămîntul părintesc și să ducă trai cu ea

în măgăziile ălea de la colonie, claie-grămadă cu ceilalți bărbați ?

— Nu, lele Stanco, așa nu ! Dar omul muncitor e ca pomul roditor ; și cînd îi este de însurătoare, se gîndește nu numai la femeie ci și la cuib. Eu sînt în stare să mă pun chezaș că Stăncuța și polonezul ei numai de asta vorbesc : de cuib. E și în firea lucrurilor... Străinii ăștia au venit din țări depărtate, fără gînd de întoarcere la sărăcia de la ei. Care cum ajung aici, se statornicesc. Unii ne iau fetele noastre. Alții — ca mine — le luăm pe ale lor... Oricît s-ar pune bătrînii împotrivă și ar umple vedre cu lacrimi, este de-a surda !...

— Da ? Te pui tu chezaș că poleacul e om de casă ? îl repezi Stanca.

— Asta nu, pentru că nu-l cunosc bine. E treaba voastră să cercetați...

— Ei, Stanco, lumea e un liman în care unii vin, iar alții purced, aducînd fiecare bucurie sau întristare, după cum le este firea... spuse Huneadu cu resemnare, mai mult șoptit.

— De ! să ne mai gîndim, încuviință la urmă și nevasta.

— Mai gîndiți-vă ! Și, încă o dată, nu uitați că aveți de căpătuit șase fete, adăugă Zăican, și vru să plece.

— Radule, îmi adusei acu aminte de fata lui Lascu din Lonea. Îmi spunea maică-sa că-i păzesc cărările o mulțime de băieși străini, doar-doar s-o înduplece la măritiș, că e frumoasă de stă mierla în loc — nu zic ba. Ei, băiete, află că nu-l vrea pe nici unul, cu toate că în casa Lăscuților suflă vîntul în cenușă. De ce Stăncuța mea să fie altfel ? încheie cu mîndrie Stanca, întorcîndu-și gîndul de adineauri.

— Poate că fetei celeia nu-i e drag de nici unul. Atunci n-ai ce să-i faci... Va găsi un altul. Vreun momîrlan de-al nostru. Mai sînt ciobani în munții ăștia...

— Nu, măi Radule, o știu eu pe fata lui Lascu. Este ca și găina care dă cu piciorul cînd se vede în tărîțe, lămuri Stancu.

— Asta-i altă socoată! Dacă așa stau lucrurile, o să ajungă să împletească cosiță albă și să-și amintească mai tîrziu provoarba că la toată casa bate coasa, numai la mine n-are cine... Voi fiți oameni înțelepți și vedeți ce este cu polonezul Stăncuței. Iacă, vă fac făgăduială că mîne chiar, după șut, voi iscodi pe Rykj să aflu ce gînduri are. Mai trec pe aici. Și pentru asta, dar și pentru școală...

Onuț încă mai zburda prin curte. Iar în bucătărioara de jos zburda altă ființă: Fira. Se vedea că îi era inima ca o floare. Maria strălucea de bucurie, iar Stăncuței — care sărise gardul mai adineauri — îi jucau ochii între rîs și plîns. Rîs pentru vestea cea bună a nanei Firuța; plîns pentru că se și închipuia izgonită de la casa părintească.

Radu Zăican ascultă cu luare-aminte depănarea pe care o făcu surioara zgomotos, cu întreruperi și cu întoarceri, despre neașteptata întrevorbire cu necunoscutul de azi-noapte. Femeia se afla încă sub puterea vrajii. Parcă nici nu-i venea a crede. Acum se simțea ca un vîrtej, ca apele ce se revarsă din munți și vin plavii-plavii. Țopăia, rîdea și nu își găsea locul.

— Zici că ți-a spus de muntele Godean?

— Da, Radule, mi-a strigat: cătră Godean!

— Surioară, n-aștept eu pe crăiasa Sînzienelor... Să-nverzească bine codrii — și pornesc după el!

Fira îl îmbrățișă ca altădată la nedeia din Poiana Miresei, cînd îi adusese frățiorului vestea că Trif se lasă de ciobănie și se așează *la ea*, la Petrila.

— Dar cu zvîrluga asta de Stăncuța cum facem? întrebă Radu zîmbind.

Apoi aducîndu-și aminte de tulpan, rîse de-a binelea.

— A naibii ceapţă, măi fată... E de lipsă o straşnică poruncă în toată împărăţia, că nici o fată să nu mai poarte tulpan! Altfel e prăpăd: vă măritaţi toate şi rămîn părinţii singuri...

Fetei Huneadului îi jucau ochii în lacrimi. Ea se perpelea toată şi bădiţului îi ardea de glume.

Maria o cuprinse de mijloc şi o mîngîie cu vorbe cînd de răsfăţ, cînd de îmbărbătare, apoi veni lîngă Radu şi-i şopti ceva la ureche.

— Na-na-na! Mintea la fată mare e bună ca frîul la cal nărăvaş... Dar nu-i bai! Stăncuţo, ia spune-mi: cum te înţelegi tu cu Rykj?

— Bădiţule, cu vorbe şi cu semne.

— Ce fel de vorbe? romîneşti? poloneşti? că limba lor e tare încurcată.

— Amestecate... Tale n-ai să crezi, dar Rică ştie ceva din graiul nostru. E de cinci ani la Petrila...

— Şi crezi că-i eşti dragă tare?

— El aşa spune... Eu îl cred... de ce să nu-l cred? Numai mama...

— Nu-ţi mai face inimă rea: părinţii tăi se vor îndupleca. Vorba e însă: unde vă aciuaţi? Că la el nu se poate, iar la voi nu e loc...

— I-am spus-o şi eu...

— Şi el ce-a zis?

— Că nu vrea să ştie de nici un zăgaz! Să fugim la Ghelar sau la Reciţa. Acolo soţietatul îi dă casă, ca şi altora.

— Tu ce i-ai răspuns?

— Bădică, i-am spus că e bine cum gîndeşte el... Te-aş ruga să vorbeşti şi tale cu Rică. Îi zisei şi mamei, dar ea nici nu vrea să audă.

— De ce să vă înstrăinaţi de locurile acestea, de părinţii tăi şi de prietenii lui? Nu e mai bine la Petrila? o întrebă Zăican.

Fata lui Stancu Huneadu nu răspunse îndată. Se gîndi mai îndelung, trase tare de batista pe care o frămînta de mult între degete, mai-mai s-o rupă, apoi hotărî:

— E bine acolo unde este el!

Întoarse ochii către ai Mariei și o rugă s-o sprijine cu o vorbă. Maria zîmbi cu înțeles.

— Radule, Stăncuța se codește să spună tot. Se înțelege că e bine „acolo unde este el", dar nici ea n-ar pleca cu inima ușoară. Tot mai bine s-ar simți între ai ei. Pînă una-alta ar vrea să fii tu naș de botez — iar de va fi fată, s-o cheme Maria.

— Stați! Vă grăbiți ca furnicile la mușuroi. Cununia ați uitat-o?

— Și pe-aia! îngînă Stăncuța, cu codeală în glas.

Zăican rîse ca de o poznă năstrușnică. Fira și Maria de asemenea. Femeile îmbrățișară fata, după care nevasta băiețului îl rugă ceva la ureche.

— Dacă zici tu, așa să fie!

— Stăncuțo, îl vezi azi pe Rică al tău? întrebă viitoarea nașă.

— Păi cum!

— Atunci, mîne fiind duminică, îl poftim după-amiază la noi. Să ciocnească un pahar cu nașul. Poate vă găsim și casă... Firă, să vii și tu.

Stăncuța privi neîncrezătoare, dar văzînd că nu e glumă, se înseninâ, sărută mîna nașei și spuse voios:

— Venim! Apoi tărăgănat: Dar mama...

— Vom vedea! După cum s-o purta poleacul tău... încheie Zăican.

CAPITOLUL IX

ȘCOALĂ NOUĂ — ȘCOALĂ VECHE...

Soarele călduț al acestui început de aprilie îți vîră viață în toate mădularele. Nu-ți dă astîmpăr nici cînd ai ieșit din întunericul minei. Uiți de oboseală și parcă tot ai zburda.

Radu Zăican se îmbăiase în grabă. Vroia să ajungă la școală înainte de asfințit, pentru ca să-i poată găsi pe copii și pe dascăl în plină desfășurare a sîrguinții. Pășea isteț, fără să se mai oprească în drum, oricît îl îmbiau unii. Din dreptul palatului societății zări pe tăpșanul de sub Maleia clădirea albă a școlii. Mai sus ceva — căsuța Anuței Sluguț. Deslușì chiar înfățișarea lălîie a Împăratului care robotea ceva prin curte. Iuți mersul, cu ochii țintă la școală, mulțumit de sine. Acolo se afla o frîntură din strădaniile ultimilor săi ani... Din strădaniile și nădejdiile de mai bine. De acolo trebuiau să iasă feciori împodobiți cu știință, fără de care — își spunea mereu — izbăvire nu poate fi pentru acest norod îngenuncheat de roboată, dar și de neputința minții.

Urcă sprinten cărăruia gîndind cum să se înfățișeze și cum să-i vorbească învățătorului. Băgase

de seamă că Petron era cam arţăgos, iar el, Radu — care îl ademenise aici — nu era decît un petrilean ca oricare altul, fără împuternicire să cerceteze munca dascălului. Cînd ajunse la cîţiva paşi de şcoală îl zări pe Caius Petron în curte. Era singur. Lung şi deşirat, se plimba cu mîinile la spate.

— Încotro, domnule Zăican ? îl întîmpină învăţătorul.

— Mă duceam la Anuţa Sluguţ. Cum merge treaba ?

— Copiii sînt în recreaţiune. Abată-te pe la clas, să vezi şi dumneata ce lighioane am ! Iacă, vin şi eu ! Sînt atît de răi, urmă Petron, încît îl cred pe Lucreţius : *Ex nihilo nihil !* [1]

Fostul cioban dădu din cap şi se uită chiorîş, ca un fel de : „Ăsta nu e în toate minţile"...

Intrară în clădirea micuţă a şcoalei. Nu se zărea ţipenie de elev ! Radu se întreba ce fel de „recreaţiune" o fi asta...

— Nu văd copiii ! domnule învăţător.

— Sînt în clas, am spus doară, şi Petron deschise larg uşa, pentru ca băieşul să-i poată cuprinde cu privirea pe toţi deodată.

Zăican rămase uimit : vreo treizeci de copii de toate vîrstele, băieţi şi fete la un loc, stăteau în genunchi, înşiruiţi unul cîte unul de-a lungul zidurilor clasei, cu faţa la perete. Erau pedepsiţi. Cîţiva sughiţau, încheind un plîns.

— Ce-i asta ? întrebă el.

— *Argumentum baculium* [2] răspunse dascălul, care rînjea din prag.

— Dar aia ce spuseşi dumneata, ce înseamnă ?

— Adică celor răi să le dai educaţiune conformă !

Zăican tot nu înţelese. Ridică din umeri...

Un copil se afla totuşi în bancă. Radu îl recu-

---

[1] „Din nimic, nu iese nimic", vers al poetului latin Lucreţiu.

[2] Argumentul bîtei. (În latineşte. Celelalte cuvinte sau locuţiuni străine pe care le pronunţă Petron sînt tot latineşti).

noscu. Era Licsăndrel, feciorul cel mic al vărului Vîrtop. Unchiul Radu se apropie de el, să vadă ce mîzgălește prîslea printre sughițuri. Mogîldeața scria ceva și din cînd în cînd, cu mîinile nespălate, își ștergea lacrimile, zugrăvind dîre cenușii pe obrajii bucălați. Zărind pe bădiț, se făcu și mai mititel și începu să zorească. Radu lungi gîtul spre hîrtia punctată cu purici de cerneală și citi: „Sînt un măgar! Sînt un măgar! Sînt un măgar!"

— Cine este măgar, Licsăndrel? întrebă Zăican, mîngîindu-i părul auriu.

Copilul nu știu să răspundă, dar se liniști auzind că unchiul grăiește cu glas blînd. Zîmbi aruncîndu-i cîteva priviri fușise — apoi, altele, speriate, către învățător.

— Gata! Treceți în bănci, porunci Petron, cu glas de catană la muștru.

Treizeci de copii zbughiră de la pereți, se îmbrînciră unii pe alții, tropăiră zgomotos și se așezară în bănci. Radu roti ochii asupră-le, rîse înveselit, dar amuți sub privirea aspră a dascălului.

— *Silentium!* [1]

Se făcu liniște. Apoi se auziră din fundul clasei zumzete de neastîmpărați. Petron se încruntă, se lungi încă pe atîta cît era, puse mîna pe o nuieluș̦ă de alun care se afla pe catedră și, ochind măiestru, o zvîrli drept la locul cu pricina. Geaba! Cu o clipă înainte, Nică al lui Cîrstea se și pitise sub bancă...

— Nici mușțele să nu se simtă! porunci, înciudat de nereușită, dascălul adus de Zăican cu atîta trudă.

— N-au înviat încă... răzbi un glas șoptit de vreunul din copii.

Urmă o lungă cercetare pe teren. Cine a fost neobrăzatul? Va fi pus să scrie de o sută de ori „Sînt un măgar! Sînt un măgar! Sînt un măgar!"... Dar nimeni nu vroia să recunoască fapta — și nici să pîrască.

---

1 Liniște!

Plictisit de nereuşită, învăţătorul începu lecţia. Pentru ca să mulţumească pe oaspe şi cu ceva îmbucurător, puse pe Marioara lui Guran să spună pe dinafară o poezie. Zăican ascultă cu luare-aminte, apoi cu îngăduinţă, dar nu fu chip să înţeleagă ceva cu temei. Era o poezie de domnul Eliad de la Bucureşti — aşa vesti chiar fata — în care se vorbea de un zburător... o copilă care plînge... aşa ceva. Îi turuia guriţa ca o morişcă. Oaspetele ar fi pus rămăşag că nici fata nu înţelesese poezia...

— Mulţumesc, domnule învăţător, eu mi-s grăbit!

— Copii! În picioare! Salutaţi pe unul din luminaţii întemeietori ai acestui sfînt lăcaş de cultivaţiune!

— Săru' mîna! Sărut mîna! izbucniră din bănci glăscioare vesele.

Radu Zăican plecă îngîndurat. Era ruşinat şi scîrbit. Altfel îşi închipuise el că trebuie să fie o şcoală...

...„Să ne nevoim noi, rumînii puteroşi la minte, cei rîvnitori de binele neamului, pentru ca prin şcoală, prin cărţi şi gazeturi să luminăm pe cei mulţi, ca să ajungem şi noi o naţie tare şi stăpînă pe sine. Soarele libertăţii să se înalţe şi pe meleagurile noastre! Iară prin libertate noi să nu înţelegem numai dreptul la limba părinţilor noştri, ci şi mai vîrtos oborîrea nedreptăţilor de tot felul, precum şi cere duhul veacului acesta. Oare nu răsună glasul deşteptător şi sfînt al lui Dumnezeu, al naturii şi al omeniei, că omul slobod să nu asuprească pe nimeni şi să nu apese pe semenul său învestit de sus cu drepturi deopotrivă?"

Radu Zăican se opri. Citise rar şi desluşit, pentru ca nimic din înţelesul rîndurilor tipărite în *Foaia pentru minte*[1] să nu-i scape. Preotul Niculae dădu din cap a mirare şi nedumerire.

[1] „Foaia pentru minte, inimă şi literatură", gazetă care apărea la Braşov sub conducerea cărturarului Gheorghe Barit.

— Așa scrie acolo ?

— Așa părinte, că doar e negru pe alb. De ce se miră sfinția ta ?

— Nu mă mir de domnul Bariț, cît de țenzorii de la Brașov. Îi știam mai cu băgare de seamă cînd e vorba de apărarea lucrurilor pe care ei le cred statorite pentru totdeauna în această împărăție... Ori Bariț, ori slugile — au s-o pată. Fă, rogu-te, feștila lămpii mai mare și citește mai departe, fiule.

— „Pentru rumînii de rînd statul acesta a ajuns un țearc. Ei așteaptă încă reformele cele mai cuprinzătoare. Deschideți ferestrele cît mai e timp ! Să intre aerul cel reavăn și dătător de sănătate întregului popul ! Istoria, care este dascălul tuturor lucrurilor, atît celor bisericești cît și celor politicești, ne învață nu numai în cuvinte ci și în pilde că multe țări s-au demolat !...

Radu se opri iar. Acum era el nedumerit.

— Ce înseamnă „demolat", părinte ?

— Adică : dărîmat, prăbușit. E de pe limba strămoșilor noștri cei viteji, de pe lătinia cu care de-alde Pătroni, ca învățătorul ăsta din Petrila, ne învrîstează acum limba noastră cea vorbită și înțeleasă de toți poporenii.

Băiețul cu știință de carte oftă și reluă cititul de la mijlocul frazei.

— ...„că multe țări s-au demolat prin nepriceperea și răutatea celor puși să le ocîrmuiască. Așteptăm deci înțelepciune din partea conducătorilor de acum. *Altfel, cumplite vremuri vor veni !*"

— Strașnic, părinte ! *Foaia* ce sosi azi cată s-o păstrăm bine și s-o citim și altora de-ai noștri.

— Cum zici tu, așa vom face ! Vei citi și celor pe care i-ai chemat în astă-seară. Na ! Se și aud bătăi în poartă. Ia vezi Radule, cine-i...

Era o femeie cu pruncul în brațe. Venise pentru binecuvîntare. Zăican se grăbi să-i deschidă și s-o poftească în pridvor.

Popa Niculae se sculă greoi și se duse în întîmpinarea creștinei.

Încăperea în care se afla Zăican era odaia cea mai mare din locuința primitoare a părintelui. Cameră de culcare și de lucru. Radu îi cunoaște toate colțurile și toate lucrușoarele, pentru că de ani de zile aici zăbovea cu bătrînul cel puțin de două ori pe săptămînă, adîncindu-se în citirea *Gazetei de Transilvania* și *Foaei* care sosesc cu poștilionul de la Deva, și mai departe, de la Brașov. Și tot aici, după ce sfîrșesc slova, se întind deseori la vorbiri prelungite pînă spre miezul nopții, cumpănind totul : despre școală și roboată, despre nobili și societatea fraților Hoffmann care s-a întins ca o pecingine, despre jandarmi și nevoile unora sau altora dintre petrileni, și cîte și mai cîte.

În colțul dinspre pridvor stă pitit un pat mic și îngust, ca de schimnic. Zăican se întrebase deseori cum încăpea sfinția sa pe o astfel de laviță puțintică. Dar cu trecerea anilor popa Niculae a îmbătrînit, a început să se împuțineze și el, așa că băiețul nu-și mai pune astfel de întrebare.

Ferestrele dau în curticica de la drum. Acolo rîd vara flori de busuioc, de nu-mă-uita și tufe de iasomie și liliac, stropite cu grijă — de cînd preoteasa a purces pe calea fără întoarcere — de chiar mîinile sfinției sale. Deasupra ferestrelor spînzură ștergare mari, albe, cu flori cusute ; culorile sînt însă pălite de neînduratul dinte al anilor. Două policioare cu cărți bisericești sînt înșirate la părețele din fund, iar la cel dimpotrivă zac, pe o masă anume lucrată de dulgherul satului, grămezi de gazete din Ardeal și din țară. Într-un ungher, sub o cergă dungată în culori vii, lădoiul cu lacăte grele păstrează hrisoave fără trebuință și copiile actelor vechi jefuite de Tabula regească de la Tîrgul Mureș.

În mijlocul odăii se răsfață masa de scris, acoperită cu un macat de pluș stacojiu, lăsat în cute bogate pînă la podea. Pe masa aceasta sînt înșirate

rînduri de cărți scoase la tiparnițele din țară și mai cu osebire la crăiasca tipografie romînească a Universității ungurești din Buda. Aci se întîlnesc, întocmai ca niște căpitani de oști, Samuel Clain cu Șincai, Petru Maior cu Bojîncă, Teodor Aaron cu fiul său Florian, lexicoanele și vocabularele lui Moisi Bota, cărțile și broșurile lui Eliad și Asachi, precum și alte izvoare de lumină. Zăican le-a citit la timpul lor, — împrumutate de la inimosul popă — cu dragoste și deosebită rîvnă la migală, chinuindu-se la lumina zgîrcită a opaițului din căsuța sa. Acum, în așteptarea preotului al cărui glas se aude tărăgănînd o melodie bisericească femeii cu prunc în brațe, Radu repetă titlurile fiecărei cărți, parcă nu le-ar ști pe derost.

Un crucifix vechi și mîncat de carii a încremenit pe aceeași masă de lucru. La picioarele lui se odihnește o călămară de marmoră, lucrată de ruschițenii veniți la nedeia cea mare. Alături, într-un păhărel umplut cu pietricele mici și colorate, stă, înfiptă ca o suliță, pana de gîscă a unui condei, iar într-un alt păhărel se află praf din țărînă de oale, bun pentru uscarea cernelii de pe hîrtie. Pecetea parohiei Petrila este ascunsă sub un borcănaș de sticlă. Cîțiva creițari de metal și un filer cu pajură împărătească, dăruiți la vreo feștanie sau la un maslu, stau mai departe, umiliți printre cutele brocardului.

La capătul mesei străjuie un sfeșnic mare, din lut ars și încondeiat ca un ou. Preotul nu-l mai întrebuințează, pentru că drept deasupra crucifixului spînzură un policandru cu borcan de sticlă. Este marea mulțumire a popii Niculae. L-a cumpărat de la o boltă săsească din Sibiu, cînd s-a dus acolo chemat pentru treburi bisericești. Borcanul este plin cu ulei de rapiță. Feștila, din fire de bumbac împletit, dă o strălucire cît zece opaițe și aruncă acum mulțime de raze peste luminile ochelarilor cu ramă

de nichel, uitați mai adineauri lîngă păhărelele cu pană de gîscă și praf de cerneluri.

— Am gătat ! zise preotul intrînd în odaia care îi este atît de dragă. O cunoști pe femeia asta ?

— Mi-am iscodit mintea să aflu cine-i, dar n-am izbutit.

— E o nenorocită de prin Marmația. Bărbatul ei lucră la societate, ca stînjenar. Pruncul e bolnav tare. I-am dat mamei și o sticluță cu mediținuri, că nu totdeauna sînt de ajutorință rugăciunile — iartă, Doamne, cîrteala bătrînului tău slujitor...

Într-adevăr, popa Niculae a îmbătrînit în cinci ani cît în zece ! Nu are încă șaptezeci de ani, dar l-a albit și l-a ofilit viața lipsită de tihna pe care i-ar fi dat-o răposata, dacă ar fi trăit. Și l-au mai ofilit sîcîielile domnilor de la societatea de cărbuni ; vătafii de la curtea din Iscroni, care pînă mai acum în urmă încă mai cutezau să vină și să-i ceară cu glas răstit plata în bani a îndatoririlor de popă sătesc ; batjocura din 1842, cînd fusese arestat împreună cu alte fețe bisericești, purtat pe jos și pus să presteze munci iobăgești ; bănuielile jandarmilor care și azi se uită la el chiorîș și îl pîndesc doar-doar l-or prinde cu vreo uneltire. Dar mai cu seamă l-au albit umilințele drumurilor la Alba. Sînt cinci ani de cînd trebuie să se ducă mereu la Cetatea Iuliei, din poruncă înaltă, ca să asculte niște cursuri anume închipuite pentru preoții romîni de țară. Nu e rușine să înveți nici la adînci bătrînețe, asta o știe prea bine popa Niculae așa cum o știu și ceilalți preoți de pe Jii și Strei — dar să te pună pe drumuri atîta cale pentru ca să repetești file din cărți pe care le-ai învățat cu temei la seminarul preoțesc de pe vremuri, asta e batjocură ! Batjocură cu tîlc ! Sfinția sa înțelege tîlcul, dar nu vrea să-l spună și altora, pentru a nu învrăjbi sufletele poporenilor din ținutul acesta, care acum nu sînt numai credincioși ai îngenuncheatei biserici răsăritene, ci sînt de toate legile creștine. Des-

tul că din pricina acestor drumuri dreptcredincioşii rămîn zile şi săptămîni fără păstor, adică fără slujbele cele grabnice la o boală, la o moarte...

Dacă la trup popa Niculae s-a ofilit — la chip a rămas însă tot pe atît de dîrz. Neaua ce i s-a aşternut pe fire îl aseamănă zugrăvelilor stîngace de pe pereţii bisericuţii din deal. Barba, stufoasă încă, a albit ca fulgul lebedei ; părul, căzut în plete iasomii, i se revarsă pe umeri ca nişte vălurele liniştite ; ochii mai păstrează privirea voinică de altădată, dar cu unde de înţelegere blajină, agonisită în scurgerea anilor. Păcat că trupul a slăbit şi mersul îi este greoi !

— Iacă şi feciorii noştri cei bătrîni ! vesti părintele. Bou Stamate din Cimpa care şi-a lăsat mustaţă bogată ; Balog al Văsii care a crezut că se linişteşte dacă ia pe fata lui Vîrtop, dar care acum oftează pentru că îl mănîncă viermele bănuielilor ; şi acelaşi Moacă al lui Ion Tătaru din Jieţ, aprig la muncă şi neastîmpărat ca zăvozii. Tus-trei s-au ţinut tare pînă acum : nici unul nu s-a tocmit simbriaş la întreprinderea unde domnul Willing porunceşte plesnind cu cravaşa. Din pricina asta — cei trei îşi apără bruma de libertate. Tare greu, însă ! Trimişii nobililor îi pîndesc şi îi fugăresc atunci cînd le este lumea mai dragă. Cîteodată pică în mîna vătăjeilor — şi e vai şi amar de spinările lor... Sînt silniciţi să răspundă pentru toate zilele din urmă. Le fac scrîşnind — şi nu prea le fac. Fug de pe domenii, se ascund prin şuri, se răspîndesc prin păduri, pînă iar îi ajunge din urmă nenorocul. Viaţă şi somn iepuresc... S-au luat de gînduri ! Sînt încă destul de tineri, dar nu ca pe vremea cînd flăcăiau. Stamate şi Balog au întemeiat familii. S-au îngrămădit griji noi : nevastă, copii...

Din toamnă pînă în primăvară şi de cînd încolţeşte şi pînă se usucă firul ierbii, Moacă, Stamate şi Balog sînt în adăstarea înfrigurată a oborîrii urbariilor de roboată. Însă nici procesele la scau-

nele de judecată n-au avut fericită urmare şi nici nădejdiile strecurate prin gazetele domnului Barit nu s-au adeverit. Li-s inimile stoarse de îndoieli. Dacă nici în anul acesta nu s-o lămuri într-un fel, mai-mai că s-ar băga şi ei la cărbune... „Urîtă treabă, pînă îi prinzi rostul ; dar pe lîngă oleacă de simbrie cu care te mai cîrpeşti, ea chezăşuieşte nopţi liniştite şi vouă, şi muierilor voastre !" îi tot povăţuieşte Ion Moga, ortacul de credinţă în atîtea cîte au dus cu jandarmii şi cu gonitorii grofeşti. Moga le-a luat-o de mult înainte. În trei ani a săltat toate treptele de la ajutor de vagonetar pînă la miner plin. Este şi vrednic şi priceput — ce-i dreptul ! Moga va veni astă-seară mai tîrziu. Cînd va ieşi de la şut. Vezi ? nici asta nu-i bun, gîndesc ceilalţi. Zi cu zi, mereu, tot acolo în fund, la ocnă, fără să poţi spune : astăzi vreau să stau, desară sînt la o cumetrie, mîine mă reped la vărul din Crivadia... Viaţă de cătană cu bîta la spate !

— Şedeţi, bătrînilor, îi îmbie popa Niculae, cu zîmbetul plin de căldură. Să vă citească Radu al nostru ceva fain din *Foaia* de la Braşov.

Vechii prieteni de lupte şi de nădejdi se strînseră în jurul lui Radu ca nodurile pe copac. El le citi articolul cu pricina, le tălmăci cuvîntul „demoleze", le lămuri înţelesul adînc al ameninţării de la sfîrşit care pomenea de cumplitele zile ce vor veni, dar „bătrînii" nu se arătară chiar aşa de încîntaţi.

— De ce nu spune ce să facem noi, ţăranii ? Rămîn încă în picioare urbariile de roboată ? Dacă da — rămînem şi noi nişte nevolnici ? Urmăm a ne mai căciuli pe la sfinţii de la Viana ? întrebă Moacă al Tătarului. Asta ne doare mai cu osebire !

— Şi vrem să aflăm ce este cu recrutaţia pentru armata împărătească... răzbufni Bou Stamate. Auzirăm de la jîndarul cel tînăr — a venit de curînd şi îi uitai numele — că se întinde şi la noi legea ungurească. Cică ar fi să ne ia prin tragere la sorţi, cîte unul din doi. Să cătănim şaisprezece ani în şir...

Apăi, numai asta ne-ar mai trebui ! Să ne ia cătane prin ţări străine şi nevestele să ne moară de foame !

— Sau să plodească în lipsa noastră, cu rod de la alţii... adăugă Balog plin de amărăciune.

— Mai bine ne pustiim, ne haiducim ca Trif al tău, Radule, sau ne facem iepuri de hotar şi fugim în ţară. Ce zici ?

— Nici la Valahia nu e mai bine, ştiţi doară, răspunse Zăican. Nici despre partea iobăgiei, nici despre a cătăniei. Ba, acolo flăcăii sînt luaţi la oaste cu arcanul !

— Asta cum vine ? întrebară ceilalţi.

— Adică sînt fugăriţi şi prinşi cu laţul de după gît... Încailea, aici băieşii au scutinţă de cătănie. Stăpînilor le frige buza după cărbune cît mai mult, aşa că tot mai bine-i la minerit, lămuri Radu.

— Lasă frate, cum o dai, cum o întorci, tot rău este. Roboată ! Ia să nu mai fie roboată, să vezi ce bine am duce-o ! Tare îmi e teamă că şi tu, Radule, ai lăsa meşteşugul ăsta murdar şi te-ai întoarce la glie sau la oiţe...

— Măi, voi tot nu înţelegeţi că meşteşugul de băieş nu este murdar, cu toate că înnegreşte faţa şi ţoalele ? E mai bine să slugăreşti la băcioni pe o ţundră veche şi pe o pipă cu ciutură ?

Chiar atunci se ivi Moga venind de la mină. Era negru ca un drac.

— Uite-l ! sări Moacă. E aidoma icoana ta şi a tuturor cînd ieşiţi de la şut !

— Este, nu zic ba, dar mai este şi apă în Petrila noastră... Moga e negru acum, dar ia-sară se duce acasă, se spală şi se culcă liniştit. Doarme fără grijă că-l vor călca jîndarii ca să-l ducă să trudească fără piţule la grofi. Iar cînd îşi îmbrăţişează nevasta, e mai curat decît voi, fiindcă el musai trebuie să se spele în fiecare zi !...

— Dacă este aşa, bădiţule Radu, tale de ce te mai zbaţi pentru încetarea urbariilor şi roboatelor care, de cînd eşti la mină, nu te mai ating ?

Vorbise Ilie Lepădat. Sosise tocmai atunci, însoţit de Vasile Ilea, fecior în ceata vornicului Simion Drăgan şi ascultase din prag sfada prietenească. Nedespărţiţi ca mazărea de arac, Lepădat şi Ilea erau deseori chemaţi la întîlnirile din casa popii Niculae. Zăican îi îndrăgise de mult, de cînd, cruzi fiind, răsăriseră din gloată în ziua împotrivirii petrilenilor la împlinirea îndatoririlor către nobili. Atunci se bătuseră cu jandarmii şi cu vătaful Zbîrcea şi îi puseseră pe goană. De aceea Radu îi avea mereu în seamă şi îi creştea cu nădejde pentru zilele pe care le aştepta.

La întrebarea lui Lepădat, Zăican tresări. Îl privi îndelung, zîmbi cu un fir de amărăciune în colţul gurii, apoi grăi cu blîndeţe :

— Ilie ! Află că la întrebarea pe care mi-ai pus-o, nu îţi răspund. Ar trebui să înţelegi singur *de ce*. Şi tu, şi ceilalţi... Eu nu mă păunez niciodată — aşa că mai bine tac !

„Ceilalţi" ştiau *de ce* Zăican se zbătea pentru toată lumea. Tocmai de aceea îl iubeau şi nu aveau nevoie de nici o lămurire.

— Mai bine — schimbă el vorba — spune-mi ce este cu vornicul nostru. De ce n-a venit ?

— E la cîţiva paşi în urmă. Are o veste...

— Ce veste, Simioane ? săriră toţi asupră-i, cînd vornicul de feciori se ivi în prag.

— Staţi, lăsaţi-mă să răsuflu... E vorba de o poruncă venită de la fibirăul[1] de Haţeg. Un „ordin ţircular", cum scrie pe ţidula ce mi-o arătă azi primaşul Todea. Priveşte toate satele iobăgeşti, nu numai Petrila. Am citit-o chiar eu ! Greu, dar am citit-o. Porunca pleacă însă mai de sus, chiar de la canţălaria împărătească, aşa că e pe întreaga ţară a Ardealului.

— Spune odată ! E ceva rău ? îl împresurară ceilalţi. Că la bine nu ne aşteptăm...

---

[1] Ajutor de primar.

Drăgan începu să rîdă, mai-mai să nu se poată opri. Privirile tuturor erau întrebătoare și nedumerite. Asta nu se mai pomenise în veac : o poruncă împărătească să descleștezе băierile inimii unui iobag ! Chiar vornic de este !

— Scrie acolo așa : Nici unei căși de sat nu-i mai este îngăduit a ține cîni, afară de cele ale prăvăliașilor și ale slujitorilor de stat și de curte nobiliară. Iobagii sînt datori ca pînă la sărbătorile paștelui să-și ucidă toți cînii, fără nici o osebire de vîrsta stăpînilor, numărul vitelor, ori al jugărelor de pămînt. Neîndeplinirea poruncii se pedepsește cu zece fiorini amîndă după întîia înștiințare a primarului și jîndarmului din sat și cu zece zile închisoare la caz de nesupunere vădită după a doua înștiințare. Se iartă viața cînilor de vînătoare, precum și a celor ciobănești dacă aceștia sînt ținuți la stîne, în nici un caz în sate, pe la curțile oamenilor. Și se mai iartă viața cînilor de spiță măruntă care nu întrec greutatea de două ocale...

Cei de față începură să rîdă. Îl puseră pe vornic să mai spună pe de rost porunca împărătească, apoi izbucniră toți odată :

— Ne-a bătut fericea !

— Curcă pe baltă și rață pe cracă văzut-ați ? Iac-așa și porunca asta !...

— Mai rău ca pe vremea turcului !

— Ei, ce ziceți ? nu-i de rîs ? întrebă Simion.

— Și de plîns... adăugă popa Niculae.

Se făcu tăcere. Fiecare începu să gîndească la cîinele din ograda sa...

— Adică, Drăgane, cum vine treaba asta ? Să ne omorîm cînii ?

— Au înnebunit domnii ! Cum o s-o tai pe Negruța ?

— Dar eu ? Ursei e mai bun decît toți slujitorii din împărăție ! De zece ani mă păzește cu nestrămutată credință...

Se puseră apoi să descoase și pe o parte și pe alta înțelesul ascuns al poruncii cu pricina. Parcă-parcă îl întrevedeau, dar nu era încă limpede.

— O fi boleșniță cîinească în țară, și li-or fi teamă să nu se întindă peste tot.

— Turbare! Să știți să asta e! se grăbi Tătaru.

— Turbarea cînilor? Nu, măi frate Moacă, crezu Zăican că s-a dumerit. Cînd cînele va să turbe, începe să urle cu o săptămînă înainte... Așa și acum: cred că împărăția a ajuns la pragul turbării! Era și vremea... La alt înțăles mintea mea nu mă duce. Sfinția ta ce părere are?

— Feciorilor, să vă spun ce trecu prin capul meu. Anul celălalt a fost an fără rod. Nu numai la noi, ci, după cum scria la gazete, nici în alte țări nu s-au făcut bucate. Ceva cucuruz, iar mei, grîu și secară mai nimic. Nici anul acesta, după cum se bănuie, nu va fi mai cu moț. Așa că ne aflăm în primejdie mare! Vedeți doară că nici la Petrila nu miroase a bine... Se pare că stafia foametei dă tîrcoale noroadelor evropești... Este turbare economicească! Hambarele statului sînt goale și stăpînitorii au început să dea din colț în colț. Ei nu vor însă moartea milioanelor de trudnici, că atunci n-ar mai avea de la cine să sugă... Ce s-or fi gîndit? Pe lîngă milioanele de iobagi se află și milioane de cîni. Scriptorii de la cancelaria cea mare vor fi socotit aritmeticește cît mănîncă acești cîni într-un an: pită, mămăligă și ce le mai dă omul, și s-or fi îngrozit... Prevăzători și buni ca toți stăpînii, își vor fi zis: Moarte cîinilor! Și gata porunca! Cel puțin așa mă duce pe mine gîndul...

— Așa este! Bine a zis cine a zis că satul care nu are bătrîni să-și cumpere degrabă... sări Radu, căruia parcă îi luase popa un văl de pe ochi.

— Dar asta însamnă că domnii merg cu moara după sac... În chipul acesta se înlătură foametea? Omorînd cînii? Puținul cît l-oi avea, am să-l îm-

part cu Negruța. Cît despre copii, ei ar fi în stare să-și tragă de la gură și ultima bucățică!

— Sărbătorile paștilor cad peste trei săptămîni, începu să socoată Radu. Al nostru, al ortodoxilor. Dar porunca pentru uciderea cînilor se gîndește de bunăseamă la paștele catolicilor. Asta înseamnă că în cinci zile de aici încolo să nu mai rămînă nici un cîne la Petrila — afară de Willing, bun înțeles... Adică în cinci zile să-i ucidem, să-i tăiem, să-i mîncăm, să facem ce vom ști, dar să nu se mai găsească animal de credință la casele noastre! Haida-de! Nici un petrilean nu va face o astfel de faptă urîtă, peste putință la sufletul lor. Nu e nevoie să-i îndemnăm la împotriveală. Totuși noi, cei de aici, să le dăm pildă. Așa este?

— Așa-i, strigară cu toții.

— Atunci lucrul s-a limpezit. Cel mult o să tăiem cozile cînilor și o să le trimitem la împărăție, glumi Radu. Să le mînceăia de acolo! Simioane, tot ai avut tu o țîr' de dreptate: e chiar de rîs! Ar trebui să rîdem atît de zdravăn, încît să audă însuși împăratul și să se cutremure palaturile de la Viana... Iacă, poate ne ajută și domnul învățător.

Caius Petron, poftit și el la întîlnire, se ivise în prag.

— *Servus* la toată lumea! Prea plecată și zmerită închinăciune păstorului nostru sufletesc! se ploconi el către preot.

— Bine ați venit, domnule Pătron, îl întîmpinară fruntașii petrileni.

— Vă așteptam, grăi Bou Stamate, ca să aflați și dumneavoastră lucruri noi de la gazet, precum și cea mai proaspătă poruncă venită de la Hațeg, adică mai bine zis de la Viana. Despre cele dintîi vom sta la sfat. Cît despre hîrtia ce se află la primarul Todea, e bine să rîdeți laolaltă cu noi.

— Și despre școală vom avea a hotărî ceva... adăugă Zăican.

Îi făcură dascălului loc de cinste alături de jilțul preotului și se uitară curioși la hainele lui. Petron venise îmbrăcat în chip de vînător. Îi lipseau doar arma și tolba.

— Picați de la vînat, domnule Pătron? întrebă careva.

— Ba! Plec abia în astă-seară. Va fi lună plină și timp excelent pentru pîndă la căprioare. De la dumneavoastră mă duc direct la pădure.

— Singur?

— O, nu! Cu un ingineriu de la societate și cu șeful postului de jandarmi. Faini oameni!

Zăican schimbă priviri cu preotul Niculae. În ele se aflau deopotrivă și nedumerire și dezamăgire.

Învățătorul Caius Petron era tînăr. Nu părea să fi trecut de treizeci de ani. Era înalt și subțire ca un ogar. Cu haina de vînătoare strînsă pe el și cu pantalonii așijderea, arăta și mai slab. Părul gălbui îl purta ridicat și retezat scurt ca o perie. Mustața era de asemenea tunsă mărunt. Pe lîngă urechi i se prelingea un început de barbeți. Nu prea lungi. Cît ai domnului Bărnuțiu, pe care îl avusese profesor. Culoarea lipsită de vlagă a părului și mustăților era întărită de niște ochi vii, verzi și iuți, care jucau ca niște mărgele în găvanele adînci de sub sprîncene. De acolo țîșneau priviri agere, ascuțite ca ghearele de pisică. Adevărați ochi de vînător dibaci. Însă înfățișarea de căpetenie a feței nu o dădeau ochii, ci nasul. Caius Petron avea un nas peste măsură de mare, lung și coroiat la mijloc, parcă anume făcut pentru cei ce aleargă să vîneze păsări de pradă și sălbăticiuni cu coarne. Ca să se asemene...

Radu sta mai deoparte și-l cerceta pe dascălul Petron, care începuse să vorbească șoptit cu Moacă al Tătarului despre ale vînătoarei. Îl vedea într-alt chip decît înainte de a-l fi adus la Petrila. Mai cu seamă de ieri, de cînd cu „recreați-

unea"... Părea mai urît — sau jocul de lumini şi umbre căzute de pe policandrul cu ulei de rapiţă îi lungise prea mult nasul de uliu. Nu urîţenia aceasta îl supăra pe Zăican. El ştia prea bine că cei pociţi la faţă, dar cu bune daruri la minte, sînt ca privighetorile: sărace la pene, totuşi măiastre la ghiers. Începuse să-l supere, însă, urîţenia sufletului acestui om în care îşi pusese atîta nădejde. Îi stăruiau în minte cele văzute şi auzite ieri la şcoală. Lucruri mărunte, dar cu înţeles mare.

Caius Petron era feciorul unui negustor romîn cu vază în gremiul[1] ortodox din Schei. Taică-său îl trimisese la învăţătură, pe grea cheltuială. Tînărul urmase cîţiva ani şcoala de preparandie[2] din Arad, avînd acolo ca profesori pe Ţichindeal, Loga şi Vichenţie Babeş, cu care învăţătorul de azi se mîndrea adesea. Bătrînul Petron murind la nevreme, Caius fusese retras de la şcoala arădană, ceea ce se pare că nu-i displăcuse de fel. Dar pentru că rămăsese un neisprăvit, cazina negustorilor romîni din Braşov îl trimesese pe cheltuiala sa la seminarul din Sibiu. Nefăcînd nici acolo purici, fusese primit cu mare greu la liceul regal din Cluj. Acest aşezămînt deşi era unguresc şi catolic, primea şi elevi romîni, mai cu osebire uniţi. Aci Petron studiase la clasele de filozofie, apoi la cursurile de ştiinţe *in jure*, cu alţi tineri de care *Gazeta de Transilvania* începuse deja să vorbească, precum un oarecare Avram Iancu, un Iacob Mureşan, Papiu Ilarian şi alţii. Fiind însă un zvăpăiat şi intrînd în mari neînţelegeri cu colegii săi maghiari, pe care îi jignea printr-o atitudine şovină şi provocatoare, tînărul Caius Petron fusese eliminat din toate şcolile — şi se fericea că scăpase numai cu atîta. Căutînd să-şi găsească un rost în viaţă şi respingînd sfatul gremiului din Braşov de a duce

---

[1] Asociaţia comercianţilor ortodocşi.
[2] Şcoala normală.

mai departe, alături de maică-sa, negustoria răposatului, Petron găsi nimerit să se dedice învățămîntului. Pentru aceasta se rugase de episcopia ungurească de la Alba Iulia, care era superinspectoarea școlilor romînești ortodoxe din părțile de jos ale Transilvaniei. În toamna lui 1846 Petron se afla la Livadia în gazdă la preotul Brănuț, cu care era rudă de a șaptea spiță. Din Livadia se repezea din cînd în cînd la Alba, să afle urmarea cererii de a i se încredința un post de învățător de sat. Acolo îl găsi Zăican cînd se înturnă de la Viena, și se bucură foarte. Îl luă pe sus, mai întîi la comandantul regimentului romînesc din Orlat, apoi la Alba, și ce făcu și ce drese Radu — gata numirea la școala nouă din Petrila !

Toate peregrinările astea, aflate din gura popii Brănuț și chiar din spusele lui Caius, îl încîntaseră atunci pe delegatul obștii petrilene. Acum, păunările lui Petron printre căsenii din odaia preotului Niculae, răutatea dovedită față de copii și cuvintele fără înțeles pe care le scotea mereu din gură, îl amărau pe Radu și îl făceau să priceapă că învățătura la cel rău este ca o floare fără mireasmă. Zăican începu să se și gîndească la felul cum s-ar putea descotorosi de un astfel de dascăl...

— Dumneavoastră sînteți om tare îmblat, domnule Pătron, așa că... vru să spună ceva Balog al Văsii din Lonea.

— *Ab initio* [1] trebuie să vă spun tuturora că eu nu mi-s Pătron, ci Petron. Caius Petron ! Așa să-mi ziceți, rogu-vă. Sînt viță romană. Auzit-ați de Petronius ? Fuse un ilustru strămoș latin cu care națiа noastră cată să se mîndrească. Iar eu, de bună seamă cobor din neamul lui !

— De mult trăit-a domnul acela ? îndrăzni Ion Moga.

---

[1] De la început.

— Păi, încercă să socotească dascălul, să tot fie vreo 18 sute de ani...

— Dar Caius, rogu-te...

— Acela fuse și mai de mult! Sînt vreo două mii de ani de atunci! Grahus, un tribun din Roma anticvă, se războiu cu...

— Grasu? îl întrerupse Moacă al lui Ion Tătaru din Jieț.

Popa Niculae asculta și zîmbea amar. Zăican bătea cu degetele barabana pe jîlțul sfinției sale.

— Domnule învățător, vrusei să vă zic adineoară că dumneavoastră fiind om tare îmblat ați putea să ne spuneți multe lucruri de folos și minții noastre, nu numai copiilor. Noi, petrilenii iobăgiți, așteptăm de cîțiva ani scularea robotarilor de pe cîmpie. Am înțeles de mult, din toamna '42, cînd făcurăm aici oleacă de răzmeriță, că fără mulțimea acelora n-avem sorți de izbîndă. Oare ei ce mai așteaptă? Nu le-au ajuns cuțitul la os?

Întrebase Bou Stamate, care știa că se vestise pe a doua zi sosirea dregătorului curții din Clopotiva. Stamate trebuia să se hotărască încă din seara aceasta ce face mîine cu nevastă-sa: o lasă la curte, sau n-o lasă? Și dacă nu — unde o pitește? că n-a-nfrunzit codrul...

Caius Petron nu se grăbi să dea răspuns. În schimb sări vornicul Simion:

— Eu simt neîndoios, așa cum vă văd, că în vara aceasta ajung la soroc și iobagii din cîmpie. Adică pun mîna pe topor... Mintenaș! Mi-s de cătră pustă, și îi știu!

— Tu, Drăgane? Apăi tu ai pruncit pe stîncile de la ieșitura Merișorului!

— Așa este, dar am trăit și pe cîmpia Murășului.

— Și ai ajuns vornic de ceată la Petrila!

— Și dacă!? Nu numai pe cîmpia Murășului am trăit, ci și pe Tîrnave, și pe Someș, peste tot pe unde m-o dus taica — Dumnezeu să-i odihnească

țărîna — cu carele lui de oale. Toate satele de pe-acolo sînt în prăpădire...

— Cele romînești, apăsă învățătorul Petron.

— Ba, de fel ! Și cele romînești și cele ungurești — tot una ! Jugul grofilor și al magnaților ca de-al de Telekyi apasă deopotrivă. Pe acolo claca și dijma sînt mult mai grele ca la noi. Din șapte zile, cinci sînt ale stăpînitorului de pămînt. Cînd să mai lucreze iobagul și bruma lui de pămînt ? Iar dijmele, dările și podvezile aproape că nici nu sînt în stare să le număr...

— Eu le-am însemnat pe toate, întrerupse Radu, mulțumit că vorbirea părăsise făgașul amintirilor din istoria Romei. Le-am însemnat pe hîrtie, dar mai cu osebire la inimă. Aici sînt crestate adînc de tot, ca pe răbojul de alun. Le-am numărat din ce-mi spuseră oamenii și din ce văzui cînd colindai temnițele și hotarele comitatelor. Bietul Hotea ! Cum le știa și el pe derost !... Cele mai apăsătoare dări sînt fiorinul pe cap de gospodar și creițarii pe boii la imaș și pe jugărele de răscumpărare. I-au secat pe oameni !

— Ba și dările pe viței, pe vitișoarele de lînă, și pe rîmători, se grăbi Drăgan cu adaosul.

— Da, Simioane. Precum și pe morărit, pe teasc, pe cazanul de țuică, pe fum de coș... Cît privește de dijme, acelea chiar că sînt greu de ținut minte pe dinafară. Îți trebuie musai un catastif...

— Eu le știu ! sări și Petron care nu vroia să pară străin de necazurile neamului său. Romînii noștri au obligament să concurgă la curtea nobilului a noua parte din roadele pămîntului și livezilor...

— Ehe ! A noua parte a rămas de mult o amintire ! Așa scrie la urbarii ! a noua parte, dar din păcate s-a ajuns la o treia parte !... Dar celelalte dijme ? din miere, din găini, din ouă și unt, din cînepă și din lînă... adause preotul Niculae la nesfîrșitul șir.

— ...din peștele de pe heleștaie, din stufuł de pe bălți, din vînatul de la pădure, împlini altul.

— În afară de îndatorirea de gonitori la vînătorile domnilor!

— În afară, vezi bine!

— Unele din aceste dăjdii și podvezi le simțim și noi, aminti Balog al Văsii. Spre pildă pe oi și rîmători, hăituiala, slujba de poștă, căratul lemnelor, strînsul poamelor... Dar astea două din urmă fap parte din roboata pentru pămînt.

— Iar muierile noastre se spetesc cu lebrele de cînepă și mănușile de lînă, bașca truda la dresul zăgazurilor și drumurilor de la tîrguri și cetăți!

— Oameni buni, grăi Petron, și eu am convingțiunea că s-au strîns prea multe greutăți pe capul romînilor noștri. De aceea bine spune domnul Bariț că sînt de lipsă reforme atotcuprinzătoare. Eu sperez că vor veni prin sublima grație a măritului nostru împărat, carele...

— Ba, să fie cu iertare, domnule Petronius!...

— Nici Pătron, nici Petronius — ci Petron!

— ...domnule Petron, nu este așa cum spuneți dumneavoastră, îi luă Zăican cuvîntul din gură. Despre partea împăratului ne-am dumirit!

— Așa e! săriră cu toții.

— Iacă, se duse bietul Radu pînă la scaunul împăratului, ținu să amintească Moacă. Încoronatul nici nu l-a primit! Și s-a întors omul nostru de acolo cu o poruncă de slobozirea acturilor poprite la Tabula regească. Nu te supăra, Radule, dar știi ce înseamnă asta? Am o potcoavă, mai îmi sînt de lipsă trei și un cal... Adică să începem iar judecata cu grofii? Încă un sfert de veac de alergătură și cheltuieli?

— Ai dreptate, Tătarule, recunoscu scîrbit Zăican, dar procesul tot trebuie să-l facem!

— L-om face...

— Lămuririle astea, domnule Petron, fură în ce privește împăratul cela, mînce-l buba neagră. Mai

este însă ceva care trebuie limpezit, adăugă Radu. De bună seamă că totdeauna cămeşa este mai aproape de piele decît mintеanul. Aşa că e foarte de înţeles să vă gîndiţi întîi la ţăranii romîni. Şi cu toate astea rău faceţi deplîngînd numai soarta iobagilor din naţia noastră, cînd ştiut este că şi robotarii unguri sînt la fel de oropsiţi. Eu nu mă îndoiesc de fel că în acele *cumplite vremi ce vor veni* — cum spune domnul Bariţ — romînii şi ungurii vor fi laolaltă. Nu se poate, şi nici nu trebuie să fie altcum!

Petron se roşi. Nu-i plăcea să fie înfruntat.

— Greşeşti profundamente, domnule Zăican. Vă declarez că vom merge cu ungurii doar atunci cînd s-or împreuna malurile rîurilor! Din cele mai vechi tempuri ungurii ne sînt vrăjmaşi. Ei sînt grofii, conţii şi magnaţii care tirănesc romînimea. Acum vor să ne fure şi dulcea noastră limbă maternă cu fontane în şi mai dulcea limbă latinească. Religiunea ne este proscriptă şi sentimentul naţionale batjocorit. Deplîng neştiinţa domniilor voastre! Eu nu citesc numai foaia ilustrului meu profesor Bariţiu, ci şi alte novitale[1]. Ştii domnia ta, ştiţi domniile voastre, ce am găsit de curînd într-o publicaţiune maghiară de la Pojun? Nici mai mult, nici mai puţin decît propunerea că dacă în unele comitate locuitorii neunguri nu se pot maghiariza cu ajutorul şcoalelor de stat, să se aducă batalionuri de catane care vorbesc numai ungureşte şi acestea să se încartiruieze *manu militari*[2] pe la saxi şi romîni, la care, petrecînd doi sau trei ani, să slujească oarecum ca dascăli ai limbii maghiare! Fain, nu? *Deo gratias*[3] că mai există şi gladiatori în clasa inteligînte a romînilor!

— Domnule învăţător, să vă spun şi eu ceva, se rugă popa Niculae. Vorbiţi o limbă tare împestri-

[1] Noutăţi.
[2] Cu forţa.
[3] Slavă Domnului!

ţată. Totuşi — dacă am înţeles eu bine — domnia voastră îl socotiţi duşmani pe toţi ungurii, în loc să-i socotiţi numai pe conducătorii cei răi şi neghiobi, fie-le veşnic înnegrită pomenirea! Este păcat să fiţi cîrtitorul naţiei maghiare în întregul ei. Iobagul ungur nu cere celui romîn să-şi lapede limba. Iobagii unguri îndură cot la cot cu cei romîni toate sîlniciile urbariilor. Eu am ajuns la învrednicite bătrîneţi, dar n-am văzut şi n-am auzit de împilări din parte poporului maghiar, ci numai de la grofii maghiari. Ca şi de la cei romîni, sau foşti romîni... Da, da! Geaba faceţi ochii mari şi împungeţi cu ei barba mea cea albă! Grofii aceştia de pe aici, Poganyi de Clopotiva, Nopcsa de Zam şi Iscroni, Kendeffyi de Orlea, mi se pare că şi Puy, sînt veche sadă romînească... Aşa că Zăican şi toţi feciorii aceştia vorbesc cu dreptate cînd spun că de va fi revoluţiune — de ce să ne ferim a-i spune pe nume? — o vom face împreună cu ţăranii unguri. Robotarii cu robotarii — şi domnii cu domnii, fără osebire de naţie, ci numai de stare! Asta e!

Mai un pic, rogu-vă! îl opri popa Niculae pe dascălul care era gata să sară de pe jîlţul său. Aţi vorbit despre gladiatorii neamului nostru. Ţie-i Domnul! Sînt vrednici ostaşi şi ne sînt de mare trebuinţă. Noi vrem să vă socotim şi pe dumneavoastră printre aceşti ostaşi ai romînismului. Printre cei tineri. Că aşa este la oaste: unii sînt mai mari, alţii mai mici... Tocmai de aceea vă rugăm să ne primiţi şi pe noi în oastea dumneavoastră, oastea care apără şcoala. Voiam să vă vorbim musai în iastă sară despre şcoala pe care o conduceţi ca vrednic dascăl, adică ostaş gladiator. Orice căpitan are în jurul său şi sfetnici, *stat-major* cum am văzut că se scrie la gazetă. Este folositor să fie aşa, pentru chezăşia izbînzilor. Ei bine, noi, din dragoste pentru şcoala din Petrila şi pentru dascălul ei, ne-am vorbit să vă propunem alcătuirea unui mic sfat şcolar cu care să puteţi sta de vorbă ori-

cînd despre tot ce privește nevoile și bunul mers al acestei școli. Cred că nu aveți nimic împotrivă...

— *Concedo!*[1] — se grăbi Caius Petron măgulit și fără să priceapă unde voia să ajungă preotul cu această propunere de sfat școlar. Pe cine să alegem? întrebă el apoi.

— Pe cine vor fruntașii de față, răspunse preotul. Să știți, domnule învățător, că fără să se fi făcut alegere anume de către căseni, totuși aceștia sînt fruntașii — și încă vreo doi-trei cari lipsesc acum. Fruntași nu la avere, ci la inimă. Nime nu-i împotrivă și toți îi iubesc. Eu le-am dat de mult sfînta binecuvîntare...

Fură aleși în sfat numai doi inși: preotul și Radu. Așa hotărîră ceilalți.

După ce Petron îi felicită pe „domnii conzilieri" preotul urmă:

— Și acum, Radu Zăican are a spune ceva în legătură cu școala noastră.

— Părinte, este cam tîrzior și sînt așteptat la vînătoare, încercă să scape Petron, care parcă-parcă simțea că intrase în plasă.

— Mai o țîră, și gătăm! se grăbi Zăican. Fără vorbă lungă, treaba stă așa: Sfatul școlar vă roagă să le vorbiți copiilor numai romînește. Limba latină vor învăța-o dacă vor ajunge la școli mai înalte. Apoi vă mai roagă sfatul din jurul dumneavoastră să nu împovărați mintea copiilor cu învățături greu de priceput. Domnule Petron, asta vă roagă chiar domnul Bariț, profesorul dumneavoastră, pe care îl iubim și noi. Iată ce vă scrie dînsul...

Caius Petron făcea fețe-fețe. Întîi, cînd înțelese în fine rostul comitetului școlar, amuți. Vru apoi să spună ceva despre necesitatea cunoașterii limbii strămoșilor romani de către toată lumea, dar se răzgîndi privind cămășile și ițarii celor de față.

---

1 De acord!

Acum, nemaipomenit! Zăican ăsta are şi un răvaş de la Bariţiu !... Fierbea tot, în aşteptarea scrisorii.

Însă Radu Zăican nu scoase din buzunarul larg al hainei sale de băieş o scrisoare, ci un număr din *Gazeta de Transilvania*. Îl despături fără grabă şi citi liniştit un articol semnat de dascălul din Braşov, în care se dădeau înţelepte îndrumări învăţătorilor romîni din Transilvania. Li se spunea acolo să nu mai chinuiască mintea copiilor cu lecturi papagaliceşti, să le vorbească într-o limbă populară, să le împlînte în inimi dragostea de libertate — şi sfîrşea astfel: *„Aşa dară, numai printr-o cultură liberă, în limba maternă, şi printr-o şcoală cu metoadele civilisaţiunei putem să insuflăm copiilor dragoste de lumină şi de un viitor mai bun naţiei romîne!"*

— Nu vă supăraţi, domnule învăţător, dar noi credem că domnul Bariţ prin „metoadele civilisaţiunei" vrea să spună dascălilor să nu mai bată copiii şi să nu-i mai pună în genunchi... încheie Zăican.

— Chiar aşa! săriră şi ceilalţi.

Toţi cei de faţă aveau nepoţi sau feciori de-ai vecinilor la casa unde dăscălea Petron, şi aflaseră de metodele acestuia...

Caius Petron se ridică de pe jîlţ. Faţa i se făcu verde-pămîntie. Părea mai lung şi mai slab. Ochii priveau otrăviţi. Încercă să se apere, dar limba nu-l ajută de data asta. Se bîigui. Îşi reveni apoi într-un potop de cuvinte şi idei învălmăşite. Arătă că nu trebuie să fie suspicionat *a priori*[1]; că mai curînd ar fi meritat gratulaţiune pentru sîrguincioasa lui laboare; că *eo ipso*[2] el întrebuinţează forţa brachială pentru că toba pe care n-o bubeşti, nu cîntă; şi că în definitiv cestiunea şcoalei îl priveşte. Apoi, fără plecăciune şi fără *servus!* plecă trîntind uşa.

---

[1] De la început.
[2] Tocmai de aceea.

— Cu astfel de învățător vom avea mult de furcă pînă să-l punem la calea cea bună! spuse Zăican plin de întristare.

— Greu! Nu vezi? Ăsta cînd se mînie face sînge în baligă... încheie cu dispreț Moacă al lui Ion Tătaru din Jieț.

CAPITOLUL X

POPICUL DE AUR

Se brodiseră în ziua aceea două sărbători. Minerii străini cinsteau „Ziua Copiilor Nevinovaţi", înscrisă la calendarul papistaş. Petrilenii de baştină ţineau pe sfînta Foca, o închipuire din vremi bătrîne. Din poruncă vlădicească nu se făcea slujbă la biserică, dar oamenii, şi mai cu seamă femeile, nu lucrau să le tai. Nu lucrau ele şi nu-i lăsau nici pe bărbaţi. Era rău de foc, de boală şi de foamete. Nici numele sfintei păgîne nu era slobod să-l pomeneşti.

Intreprinderea şaşilor din Braşov n-avusese încotro: pe vrute, pe nevrute cinstea şi ea pe sfînta Foca, altfel s-ar fi supărat minerii care serbau ziua Nevinovaţilor.

Radu Zăican se sculase cu noaptea în cap şi — ca niciodată sărbătoarea— nu-şi îmbrăcase hainele în care îl îndrăgise Maria, şi care şi lui îi erau mai plăcute: cămaşa albă cu fire de arnici negru, pantalonii de aba şi clopul mocănesc. Şi pentru Radu era sărbătoare, dar nu a Copiilor Nevinovaţi, şi nici a sfintei căreia nu trebuie să-i rosteşti numele. Iar dacă se îmbrăcase în straie de miner

curate și netezite de mîna Mariei, asta o făcuse pentru că se ținea adunarea tuturor băieșilor popicari, ba și dintre ceilalți, fără opreliște.

— *Virágom*, îi spuse el Mariei, vezi să nu scape Grof! Pînă spre sară trebuie ținut numai în casă. Cred că adunarea se gată pînă la prînzul cel mare.

— Nu uita, Radule că...

— Știu, moș Jurea, săracul. Nu uit...

Cînd dădu din drumeagul Luncii Florilor la drumul cel mare Zăican simți că în sat plutește o dîră de neliniște. Neliniștea venea de la liniștea de prin curți. Nici țipenie de cîine!

Băieșul se îndreptă spre casa Huneazilor cu gînd să treacă și pe la bătrînii săi. În poartă: Matei! Notăreșul Matei Demian! Se certa cu Fira. Surioara uitase sfatul lui Radu și nu-l băgase pe Lăbuș în casă. Omul primăriei cerea cîinele, adică mai bine zis viața lui, dar Lăbuș se da să-l sfîșie nu altceva. Simțea vrăjmașul.

— Demian, piei! Și să nu aud că ai trecut și pe la casa mea, că va fi vai de oasele tale! îi porunci Radu.

— Zăicane, tot colțos ai rămas! Este poruncă de la fișpanat. Noi n-avem încotro...

— Bine mă, lingărețe, casele astea sînt în gura pădurii. Cine vrei tu să păzească moțatele de vicleșugul vulpii și dihorului? Nu mai zic de prieteșugul dintre lupi și oi...

— Radule! se auzi glasul lui Stancu Huneadu din curtea de alături. Poftește-l pe nărodul cela pe la mine. Taman îmi ascuțeam sulița. Gîndeam să plec la pădure. Rîvnesc copiii la pulpă de porc sălbatic...

— Cățeaua ta e de vînătoare, zîmbi acru Matei al Demianului din Livezeni. Poți să ți-o ții!

— S-a corcit cu cîini nemțești, îl înțepă Stancu, și îmi făcu șapte dulăiași. Dacă-ți dă mîna, vino să-i vezi...

— Măi, oamenilor, stărui notarul, noi nu vă luăm cîinii. Trebui să-i ucideţi voi — şi atît!

— Numai atît? rîse Zăican.

— Vă creşteţi alţii mai micuţi. Pînă la două ocale. Dacă nu le-o veni rîndul şi ălora...

— Vorbişi şi tu ca cel ce la nuntă zise mirilor: „Şi la anul!" strigă Stancu din ograda sa. Cap de nemeş!

— Şi dacă jevruţa creşte şi trece de două chilograme, mînci tu ce-o fi mai mult? Bine spuse Huneadu că eşti nărod! Hai, pleacă degrabă! i-o reteză Radu.

Demian se prelinse cu coada între picioare.

Pe la alte case şi curţi gospodarii pîndeau trecerea slugilor. Că nu numai Demian notăreşul se îndeletnicea cu aducerea la cunoştinţă a ordinului împărătesc. Mai erau şi cîţiva jandarmi cu slujba asta, ba şi primarul Adam Todea. Îşi împărţiseră satul ca pe o moşie şi acum mişunau din poartă în poartă. Doar capătul de jos al comunei scăpase de cercetarea oamenilor stăpînirii. Scăpase pentru că acolo se aflau locuinţele, coloniile şi bărăcile în care stăteau buluciţi, claie peste grămadă, minerii şi meseriaşii de alte limbi. Iar muncitorii aceia n-aveau cîini. Asta le-ar mai fi trebuit! Unde să-i ţină? Ce să le dea să mănînce? Şi ce să le păzească? Necazurile? Năravurile? Ba, la drept vorbind, tot se găseau vreo cîţiva cîini prin colonii. Pe la locuinţele unora. Pe la ştaigări şi obărştaigări. La Zumkopf, la Herbst, la Reiter. Ei? Ce vor face ortacii? Vor ascunde cîinii prin galerii? Dracu a mai văzut cîine miner?... Cal — da!

Muncitorii străini aflaseră şi ei de „ordinul ţircular" şi se minunau de o astfel de hotărîre nemaiauzită de cînd lumea. Cîţiva plecaseră prin sat, aşa, în plimbare, dar mai mult cu gîndul să vadă cum se vor descurca în această împrejurare ţăranii şi băieşii cu rădăcini străbune în pămîntul petrilean, dar şi cu cîini în ogradă.

În fața casei lui Gavrilaș era zarvă de oameni întărîtați. Primarul Todea alerga cu un par după cîinele gospodarului. Cîinele se ascunsese în curte, între gard și spatele pătulului, chelălăia și se uita rugător după stăpîn. Acesta fierbea, dar nu cuteza să-l apere. Săriră însă vecinii și smulseră parul din mîna nemeșului de opincă. Ba îl și înghiontiră. Todea striga acum după ajutoare. Sătenii culeseseră din calendar, filă cu filă, toți sfinții, și îi aruncau în capul primarului. Să se satură! trăzni-l-ar cu jar sfînta Foca de azi!

Mai departe, unii săteni așteptau în poartă cu bîte noduroase. Să poftească!

Pe prispa casei lui Ion Sterp, feciorașul acestuia se pupa în bot cu un cățeluș cît un arici.

— Nu ți-i teamă că ți-l ucide? întreabă Zăican pe bărbatul Măgdălinei.

— Nu cîntărește nici o oca oltenească... răspunse Sterp rîzînd.

Dinspre Maleia venea de zor Anuța răposatului Sluguț. Cînd o văzu, Radu își spuse: „Na! Asta face vreo poznă!" Dar Anuței nu-i ardea de răzvrătiri. Se ducea la cimitir. Ținea într-o mînă cîteva lumînărele, iar în cealaltă un tănier cu colivă de mei. Se împlinesc șase ani de la moartea cîinească a lui Ion Sluguț, își aduse aminte Zăican. Șase ani! Și nimeni la parastas! Nimeni la pomenirea celui care prin fapta și moartea lui răscolise un sat întreg, ba și mai departe, pe cele de pe Jii și Strei! Așa sînt oamenii... Nu sînt răi; se iau însă cu alte necazuri, și uită...

Anuța nu era totuși singură. În urma ei pășea cu mers bolovănos Împăratul minerilor. Ducea în spinare o cruce pe măsura lui. O crestase și o împerechease el însuși, fără ținte, din trunchi de tufan. Văduva vroia s-o pună în locul lemnului putrezit de la căpătîiul osemintelor lui Ion al ei.

— Nană Anuță, iartă-mă, dar nu mi-ai amintit... încercă să se apere Zăican. Duminică voi încrusta

cîteva cuvinte pe crucea asta nouă. Anul morții și numele răposatului, Dumnezeu să-l odihnească! Ba și pricina morții, ca la Hotea...

— Radule, tu ai alte griji. Vezi mai bine de sat. Tîlharii ne aduse un sfînt nou: Ignatul cîinilor! Nu-i lăsa, maică! E păcat! Eu am îmbătrînit și sînt slabă. Nu mai am puterea de altădată. Apoi, astăzi nici nu mi s-ar cade: mă duc la Ion...

O împușcătură se auzi din dreptul căsuțelor de devale. Pînă să grăbească și ei acolo, se iscă zarvă de gospodari mîniați. Un jandarm împușcase cîinele lui Ion Moga. Îl ciuruise cu alice de plumb. Trăsese din drum. Animalul se zbătea de moarte. iar jandarmul se zbătea să scape de împresurarea oamenilor. Cu patul armei își făcea loc să treacă. Însă nu cuteza să lovească. Nici să amenințe cu plumbi. Din pripeala lui putea să se nască o adevărată răzmeriță. Pentru niște cotarle! Acum jandarmul își dădea seama că rău făcuse trăgînd în cîinele din curtea omului, dar era prea tîrziu. Numai de-ar scăpa teafăr! Se ruga de iertare...

— Țiba ne! Luați-i flinta! strigă Anuța — și ea însăși se agață de lemnul armei ucigătoare. Uitase că este bătrînă și că o așteaptă răposatul... Ticăloșia jandarmului îi răscolise sîngele, ca altă dată în vremurile ei bune. Dăduse Împăratului să țină coliva, și ea trăgea de armă ca boii de tînjeală.

Împăratul, cocîrjat de greutatea crucii, și neștiind ce să facă acum cu tănierul, îl zvîrli în capul penei de cocoș. Poate cu gînd s-o ajute pe femeia care se milostivea cu el... Coliva se întinse pe mundirul jandarmului, ca mii de găinați de vrabie. Gospodarii, care rîzînd, care aținați, încolțiră pe nesăbuitul om al stăpînirii și începură să-i care în cap.

Sări Zăican, sări Moga, și îl scăpară. Arma o aruncară după el.

— Ia-o voinice, că dai de dracu! Mulțumește-te doar cu atît...

— Ce făcuşi, Împărate? Mă lăsaşi fără colivă! se văita acum femeia culegînd lumînările de pe jos.

— Lasă nană, acolo unde se află, răposatul se bucură. Asta fuse adevărată pomenire, căută s-o împace Moga.

— Aşa-i! şi Anuţa grăbi paşii spre cimitir.

În drum spre adunarea care se pregătea la atelierul de tîmplărie Radu Zăican se abătu pe la socru. Horváth Sándor era şi el gata de plecare.

— Aţi ţinut sfatul, baci?

— Da, ne-am strîns acasă la Antal. Ştii că l-au făcut ştaigăr? Pe bun merit. Ehe! dacă nu mi se întîmpla mie nenorocirea, eram obăr!

Îşi dete seama că nu trebuia să amintească lui Radu de ziua aceea neagră, tuşi scurt şi grăi mai departe: N-au putut veni mulţi, dar hotărîrea au avut ei grijă s-o răspîndească printre toţi ungurii. A rămas tot aşa cum vorbirăm noi. Să se lărgească „Popicul de aur" cu muncitori de toate naţiile, şi noua asociaţie să se îndeletnicească în primul rînd cu împărţirea de ajutoare celor în nevoie şi abia în al doilea rînd cu bilele. Dar voi, romînii, ce făcurăţi?

— Noi, după cum ştii, sîntem mineri puţini. Grosul sînt mai mult zilieri şi pălmaşi pe la săparaţie, la grajduri, la pădure... Aştia n-au să vină la adunare. Nici n-or să-i primească. Se uită toţi la ei ca la nişte opinci sparte. Îi avem însă pe moţi. Straşnici oameni! Tari! Şi neîntrecuţi la băieşit! Aseară am stat mult de vorbă cu Măghiran, cu Ţancotă, cu Migău, şi Lambe al meu, şi cu alţii. Ne-am înţeles: vin toţi moţii. A rămas legămînt între noi ca şi la unguri: „Popicul" să primească muncitori de-a valma şi ţinta să fie într-ajutorare. Nădăjduiesc în reuşită. Ce zici?

Horváth Sándor făcu ocolul ginerelui, ca să-l poată lua de braţ şi să-l ţină mai aproape de el. Semn de vorbire în taină.

— E musai! Îţi spun ceva care să rămînă ca între patru ziduri. Directorul Nándor ne ajută pe sub mînă. Asta ne va folosi.

— Mă mir! Întreprinderea are alte socoteli decît ale noastre. Ţinteşte mai degrabă să ne lase în întuneric şi neputinţă. Ca să ne poată mînui după voia ei. La cea din urmă a noastră vorbire erai şi dumneata de părerea asta...

— Eram şi sînt! Nu m-am schimbat. Aici este însă altceva. Este vorba de Ungaria!

Zăican făcu ochii mari, ca un fel de: „Cum vine asta?" dar se lămuri îndată. Horváth urmă:

— Ne-a chemat Nándor pe cîţiva unguri mai răsăriţi. Într-ascuns. A vorbit mult şi ne-a mers la inimă. Este poruncă de la Kossuth al nostru să-i răzbim pe austriaci. El în Dietă şi la gazete, iar noi aici. Nu să-i depărtăm, dar să nu mai aibă ei privilegiul frunţii, iar ungurii al cozii. N-ai băgat de seamă că negustorul Kardos nu mai are la prăvălia lui decît mărfuri ungureşti? Adică să fim toţi la un fel, zice Kossuth — şi aşa trebuie! Ungaria a scăpat de turci şi a intrat roabă la habsburgii din Viena. Asta nu se mai poate! Da, cată să fim toţi la egal...

— Ce să mai zicem noi, romînii? oftă Zăican. Noi sîntem nu coada, ci coada cozii...

— Va veni şi rîndul vostru, n-ai teamă. Să ne sprijinim unii pe alţii. E bine?

— Eu nu zic ba. Dar polonii?

— Mi se pare că au ţinut şi ei o adunare la cantină. Însă de la ei e greu să afli vreun cuvînt.

— Baci, am auzit de la Gavril că azi în zori, cînd el ieşea de la şut, paznicul Guran lipea o hîrtie la gura puţului Ferdinand. Un afipt. Ştii ceva?

— Nu ştiu nimic. E devreme. Hai să ocolim puţin şi să trecem pe la administraţie. Dacă s-a pus hîrtia la mină, trebuie să fie una şi la întreprindere.

În mijlocul satului, acolo unde se lăfăiesc clădirile cele mari ale societății, cîțiva mineri germani se strînseseră în fața unui „Aviz" lipit pe zidul administrației, chiar alături de intrarea principală. Cînd Horváth și Radu Zăican ajunseră în dreptul tovarășilor de trudă, aceștia tocmai se depărtau gălăgioși. Înjurau și scuipau.

Trei afișe mari, frumos caligrafiate în cele trei limbi ale popoarelor transilvane, se aflau proaspăt lipite pe zid. Socrul și ginerele începură să citească, fiecare pe limba lui. Era un regulament de curînd sosit de la Brașov. Purta o ștampilă, semnătura patronului Gustav Hoffmann și data : 2 aprilie 1847.

— „Timpul de lucru se stabilește la 12 ore pe zi. Apelul se face cu o jumătate de oră înainte de schimburile între echipe. La o jumătate de oră după ieșirea din mină, lucrătorii sînt datori să părăsească sala de apel și sala lămpașelor, plecînd în ordine, *încolonați,* spre locuințele lor" — citi Zăican și se opri. Adică, spuse el socrului, timpul de lucru este de 13 ore, iar ziua de 26 ore... Și dacă mai pui și cît ne fură ceasul, care e mereu în urmă !... Dar astălaltă cum vine, baci ? Să plecăm încolonați ? Ce, sîntem catane ?

— Ia, citește punctul doi ! Stai să-l citesc eu : „Nimeni nu are voie să întîrzie. Pentru cinci minute întîrziere se va aplica o amendă egală cu un sfert din salariul pe o zi. Cine lipsește un schimb întreg, este amendat cu salariul pe două zile."

— Ca să aibă de unde plăti simbriile... mormăi Radu. Sînt echipe la care ștaigării pun amenzi băieșilor pe care îi găsesc stînd de vorbă doar cîteva clipe. Aici obării i-au tăiat pe Hoffmanni !

— „Nimeni nu are voie să părăsească întreprinderea fără să anunțe cu 30 de zile înainte. Cei cari contravin acestei dispoziții, vor fi dați pe mîna autorităților locale. Cu începere de la 1 mai se introduce *Certificatul de concediere* pe care trebuie

să-l posede orice salariat al întreprinderilor noastre. În el se vor nota purtarea, și motivele părăsirii lucrului."

— Asta înseamnă un fel de pașaport! sări Horváth Sándor. Pricepi, Radule, ce rost are certificatul? Să-ți spun eu! Frații Hoffmann au acum trei exploatări mari: minele Holbav, minele astea din Petrila și șantierul de la Petroșeni. Am auzit că și acolo lucrează aproape două sute de oameni. Fac drumuri, taie păduri și sapă puțuri de încercare. Dacă anul acesta ajung la zăcămînt, se începe îndată exploatarea. Dar soțietatul nu vrea ca lucrătorii să plece cînd vor, de la o localitate la alta. Vrea să-i aibă pe toți la mînă. Adică dacă te concediază Willing din Petrila, să nu te poți angaja la Petroșeni sau la Holbav. Asta trebuie să fie!

— Crezi că numai atît, baci? Nu cumva o fi vreo înțelegere între toți patronii minelor din împărăție? Spre pildă un muncitor țipat de la Petrila să nu se poată tocmi la Pécs, ori la Salgótorján, dacă n-au pașuș cu notă bună...

— Ai dreptate! Se prea poate și asta! Hai să citim mai departe. Zi-i tu, Radule!

— Punctul șase: „Muncitorii să nu fie rude cu supraveghetorii și cu șefii echipelor respective. Nimeni nu e obligat să facă daruri inginerilor sau altor organe superioare. Punctul șapte: Pe viitor nu se vor mai înainta la gradul de maiștri-mineri cei care nu știu carte, oricîte alte merite ar avea. Oberstaigării sînt obligați să cunoască elemente de desen industrial. Punctul 8: În caz de accidente mortale în galerii, corpurile victimelor vor fi înmormîntate pe spezele întreprinderii noastre, predîndu-se familiilor sicriile ermetic bătute în cuie și sigilate. Deschiderea capacelor este interzisă sub sancțiunea de profanare."

— Parcă sînt vorbiți! băgă de seamă Horváth. Așa făcură ăștia de la direcția noastră cu rămășițele celor striviți în ianuarie, la orizontul doi... Ia

închipuieşte-ţi că nenorocitei de Erzsébet i s-ar fi dat pe seamă cele cîteva ciolănaşe care s-au mai găsit din Gyuri al ei ! Şi nasturii de la pantalonaşi !

— Nu crezi, baci, că în regulamentul ăsta se vede mîna lui Willing ? întrebă Zăican. Omul se cunoaşte după fapte ca măgarul după urechi...

— Hîrtia este semnată de Hoffmann. Dar asta nu-i împiedică pe domnii capitalişti să se fi sfătuit mai întîi cu uneltele lor de aici. Ca şi în chestia cu paşapoartele, adică certificatele celea de concediere... Să auzim mai departe !

Radu începu să citească punctul zece : „Este interzis cu desăvîrşire membrilor de familie să cerşească în cuprinsul localităţii unde se află şantierul." Nu vezi că i se cunosc urechile ? se întrerupse Zăican. Willing, cum vede o femeie sau un copil întinzînd mîna, îi şi loveşte cu cravaşa ! Inimă haină ca la ăsta nici că s-a mai pomenit ! Dacă nu le-am mai da noi, minerii, cîte o pomeană, ce s-ar face flămînzii ? Dar de acum înseamnă că sîntem opriţi să mai fim oameni !

— Punctul unsprezece — se grăbi să citească socrul : „Muncitorii nu au voie să se întrunească între ei, nici la locuinţele lor şi nici în cuprinsul şantierelor, în grupuri mai mari de cinci. Adunările privind problemele lor speciale, religioase, distractive, etc. trebuie să aibă autorizaţia direcţiei locale."

— Asta de astăzi o fi avînd încuviinţarea ? întrebă Radu.

— De bunăseamă, de vreme ce vine şi Willing, iar directorul Nándor ne dădu nouă, ungurilor, îndrumările de care ţi-am pomenit.

— Ar fi mai bine ca scîrnaia aia de Willing să nu-şi mai bage coada...

— Nu e sigur că Willing va avea cutezanţa să fie de faţă. De cînd cu isprava ceea cu fata ştaigărului Reiter, nu prea îi dă mîna să mai stea prin-

tre muncitori, și mai cu seamă printre nemții lui... Nu știu cum o să iasă toată afacerea asta...

— Să fiu eu în locul lui Reiter, i-aș frînge gîtul ! spuse Zăican.

— Să vedem ce zice punctul doisprezece și ultim : „De asemenea muncitorii nu pot întemeia asociații religioase, distractive, *de ajutor* — sublinie cel ce citea — fără consimțămîntul conducătorilor întreprinderii. La caz că asociația ar avea sigiliu, acesta se va păstra în permanență în casa de bani a întreprinderii și va fi eliberat spre utilizare numai în cazuri bine justificate."

— Gata ! sfîrși Horváth Sándor lectura. Ce zici de toate astea, Radule ? Parcă anume au făcut-o pentru ziua de azi !

— S-au pus cu biciul pe noi, asta zic !

— Ba mai este ceva : se cheamă că regulamentul ăsta este un fel de lege, adică societatea „Brüder Hoffmann" și-a luat dreptul să legifereze singură... Bine stăm !

Nemții, pe lîngă multe altele, au o mare însușire: sînt oameni foarte ordonați. Uite ce frumos au aranjat atelierul de tîmplărie ! Parcă e ziua sfintei Varvara...

Într-adevăr, hala de tîmplărie era măturată, geamurile proaspăt spălate, mașinile împinse în fund, iar sculele frumos rînduite la lăzi sau pe stelajele de pe lîngă pereți. La capătul din față al sălii se afla o masă cu cîteva scaune pentru membrii din comitetul societății sportive „Popicul de aur". Pe masă străjuia chipul sfintei Varvara, patroana minerilor, sculptat în lemn și colorat cu vopsele de ulei. Sfînta era tînără. Stătea în genunchi și se ruga pentru sănătatea celor din galerii... Alături se aflau un popic colorat și el, dar în auriu — glaja cu apă și un pahar. În fața mesei fuseseră așezate un rînd de scaune și două rînduri de bănci aduse de la cantină. Pentru ștaigări, pentru obări, șefii de echipe și alte

mărimi dintre mineri. Ceilalți muncitori vor sta în picioare.

Tînărul Erwin Pruss se fîțîia de colo-colo. Acum netezea cutele pînzei de pe masa care închipuia tribuna. Într-un colț stăteau la sfat cei din comitet. Bătrînul Heinrich Herbst, cel ce condusese întîia coloană de muncitori nemți sosiți din Germania apuseană în primăvara lui 1841, era președintele societății. Hans Dölling, fostul președinte, se mulțumise cu demnitatea de vice-președinte. Secretar rămăsese Iosif Martin, iar casier Iacob Iacobici, neîntrecut în hărnicia de a strînge cotizațiile membrilor popicari. Se ținea de ei scai, și nu lăsa pe nici unul să rămînă în urmă. La nevoie, îi pîndea la ziua de plată și tot îi jăcmănea. Adică vorba vine că îi jăcmănea ; omul își făcea datoria. Banii se păstrau însă la bătrînul Herbst. Măsura asta avea cîntecul ei : Iacobici era cinstit ; preda banii încasați, bob cu bob ; dar prea era toată ziua cu gura la vrană, și de... Se aghiezmuia, i se roșise nasul ca o pătlăgică, dar altfel nu-i cunoșteai năravul nici după vorbă, nici după mers. Era tare, pramatia !... Și acum, cît este de devreme, tot a venit cu capul în oală ! Ceilalți îl ceartă pe înfundate, dar el nu crîșcă o vorbă. Zîmbește din cînd în cînd pe sub mustățile care au început să cărunțească — și atît. Are el o filozofie a lui...

Fundul sălii este plin de mineri moți veniți cu noaptea în cap. Nu lipsește nici unul. Au trebuit să stea multă vreme pe afară, pînă a sosit maistrul Zunkopf cu cheia atelierului de tîmplărie. Noroc că Erwin Pruss măturase sala încă de ieri, după sfîrșitul zilei de lucru. Moții stau drepți ca la muștru, și nu zic nici mîc. Așteaptă liniștiți.

De departe se auzi gălăgie.

— Vin poleacii, șopti Lambe ușurel, ca să-l audă numai Migău. Vorbea ca la biserică...

Veseli, polonezii își făcură intrarea mărșăluind ca o coloană de ostași. De altfel nu se știe ce naiba

le-a venit, că de la o vreme fac mereu mușchi militărește pe un tăpșan de lîngă fosta moară a lui Mustețea. Cristianschi le dă porunci ca un strajamester, iar ei execută fel și fel de mișcări. Ba cîteodată aduc cu ei și niște bețe închipuind săbii și flinte. Se trîntesc cu burta pe pămînt și ochesc. Cu bățul! „Parcă n-ar fi în toate mințile"... zic femeile și copiii care îi văd. Alții însă, mai mintoși, dau din cap și mormăie: „Or fi avînd ei o socoteală..."

Acum polonezii s-au rînduit în fund, lîngă moți. Drac la drac trage... Numai că moții sînt ca un jar sub spuză, iar poleacii rîd și fac zarvă. În așteptare, cîțiva din ei au început să joace fripta.

Încet-încet sala s-a umplut. Nemții, ungurii, cehii și ceilalți cîțiva romîni au venit unul cîte unul și și-au găsit cîte un locșor. Supraveghetorii și șefii de echipe s-au așezat pe scaunele din față. Sînt în haine curate, de sărbătoare, și stau gravi ca niște cocoși. A sosit și domnul Jäger! Bătrînul inginer a fost întîmpinat cu respect de către toată lumea, fără deosebire de nație. I s-a oferit un scaun în față, dar el n-a primit. Colindă sala de la un grup la altul, răspunde la saluturi, dă mîna voios și schimbă cîte o vorbă. Acum s-a tras într-un colț cu minerul Bándi-Suge-Bute. Șușotesc ceva și rîd. Bándi este băut, sau rămas de aseară. Se vede cît de colo!...

Iacă și două pene de cocoș! Se putea altfel? Unul este romîn, celălalt ungur. Ungurul știe și limba germană. Pînă una-alta jandarmii au început să facă rînduială la intrare. Prea s-a strîns lumea ca albinele la stup! Mai cu seamă femei. Ce caută astea aici?

Sînt văduvele minerilor răpuși în lupta cu duhul vrăjmaș al pămîntului negru. Iar altele — sînt mai rău decît văduvele! Sînt neveste ale căror bărbați zac de mult în cocioabe reci, bolnavi de oftică fără leac; de hernie ca neamțul acela venit tocmai de la Althofen; de reumatism ca celălalt neamț, de la

Baadischel ; de picioare strivite ca Ludovic Toth, venit cîndva sănătos de la Pécs ; de cocoşare şi de rinichi, din pricina muncii în poziţii nefireşti ; de hemoragii, de guşa minerului, de scuipat negru — şi cîte şi mai cîte neîndurătoare plăgi ca ale faraonilor...

Domnii care au lipit pe ziduri hîrtia cu proaspătul regulament de muncă nu le dau nici locuinţă, nici cărbune, nici ajutor de boală. Le-au zvîrlit boarfele din puturoasele odăiţe ale coloniilor de scînduri, i-au aruncat în drum ca pe nişte scule netrebnice, şi acum nu îngăduie măcar nevestelor şi copiilor să întindă mîna pentru un ban şi o bucăţică de pîine. Bolnavii şi schilozii adăpostiţi prin grajduri, prin şurile creştinilor ăştia milostivi, printre scîndurile firizei părăsite, şi-au făcut cotețe de locuit, strîmte şi murdare ca privăţile din colonii ; ba alţii s-au tîrît pînă în găurile cavernelor de sub munţi, la Peştera Bolii, la Peştera Ioanei, la Peştera din Părete... Doamne ! de o mie de ori mai bună moartea izbăvitoare ! Dar ea nu vrea să vină...

În fiecare sîmbătă nevestele acestor strigoi se furişează pînă la uşa sălii de plăţi şi aşteaptă ; se pitulează pe lîngă cîrciuma lui Ciclovan şi aşteaptă; se duc la prăvălia lui Kardos şi aşteaptă în drum ; se ivesc duminica la gura popicăriei şi aşteaptă. Aşteaptă umilite, dar niciodată nu pleacă cu mîna goală. Minerul e întunecat la faţă, e rău la mînie, dar e azimă la suflet. Numai el *crede !* Vîră mîna în buzunarul zoios şi scotoceşte după un creiţar ; cată prin ungherele merindarei, găseşte oleacă de pită şi o unghie de slană — şi le dă.

Dar de-acum nevestele nu mai au nici dreptul să umble cu cerutul. De-acum încolo — pustiul !

Jandarmii fac rînduială la uşă. Gonesc femeile. Dar iată că sar minerii. Şi nemţii, şi ungurii şi romînii, şi poleacii. O pălărie cu pană de cocoş se duce de-a dura spre apa Jieţului. Femeile s-au liniştit. Vor aştepta. Cu copii în braţe şi cu alţii

prinși de poale. Cînd se va sfîrși adunarea, nici una din ele nu va pleca nemîluită. Sfînta inimă de miner!

O umbră de om s-a pripășit lîngă ușă. Stă pe vine și se uită la toți cîți i se perindă prin față; zîmbește, plînge, rîde, se purică și vorbește cu sine. E nebunul satului! Împăratul minerilor... A venit și el, sărmană minte împăienjenită! El nu cere. El nu are nevastă și copii flămînzi... ori nu mai știe de ei. El e fericit! A venit să vadă — și atît!

Iată-l și pe domnul subdirector Willing! Pășește însoțit de doi muncitori germani, pleava bravei muncitorimi germane din Petrila. Va să zică domnul inginer Willing are cutezanța să vină la adunare! Nu-i este teamă de privirile disprețuitoare și înveninate ale muncitorilor care îl urăsc de moarte, ale muncitorilor care i-au aflat și cea din urmă faptă mîrșavă?!

Ce i s-a întîmplat Împăratului că a început să tremure? Parcă adineauri rîdea fericit! Poate pentru că l-a văzut pe Willing? Da, l-a văzut de departe, și îndată a holbat ochi mari ca de vită înjunghiată. S-a sculat și s-a proptit în ușă. Apoi a făcut ochii mici, mici de tot, s-a uitat adînc prin sita genelor și prin sita minții, ca la ceva pe care trebuie să-l privești din depărtare. Din depărtarea locului și din depărtarea amintirilor...

Domnul Willing pășește măreț, totuși vădit înfrînat. Dă bună ziua în dreapta și stînga. Ca niciodată! El care nu răspundea la saluturi! Acum are însă un cui care îl scormone, o grijă care îl apasă, o teamă care îl neliniștește, o sabie care îl pîndește. Așa că iar dă bună ziua, și iar zîmbește. S-a oprit. Nebunul!? Ce caută ăsta în calea lui? Domnul Willing ridică mîna. Din obișnuință... Nu ca să dea în cel mai nenorocit Împărat de pe pămînt. Numai să-l înlăture din drum.

Un țipăt de nebun, de moroi pe care l-a străpuns cuțitul unei vrăjitoare, de fiară înjunghiată cutre-

mură sala care așteaptă deschiderea adunării. Toți dau buzna afară. Ce s-a întîmplat? Nimic — sau aproape nimic. Domnul Willing n-a lovit. A ridicat numai mîna — și Împăratul s-a prăbușit la pămînt. Acum Împăratul se încolăcește, se chircește, se zvîrcolește ca șarpele retezat de la mijloc. Din gură îi ies bale scîrboase, ca de lup turbat.

Azi Împăratul minerilor a mai căpătat o boală. Din senin. Sau din spaimă. Un nou blestem: are ducă-se-pe-pustii!...

Șapte ani — și încă pe atîtea nenorociri în galerii! — le-au trebuit popicarilor din Petrila pînă să hotărască un nou drum „Popicului de aur!" Asociația se născuse în 1840, și pe atunci n-avea nici nume, nici cotizanți. Cîteva grupe de muncitori germani aduși din Banat, cu deosebire de la Stelerdorf, Reciția și Doman, încropiseră o popicărie de scînduri pe lunca Jiețului, lîngă acel Herberge la care ei își omorau duminicile libere. Lună cu lună numărul muncitorilor a crescut, grupele de popicari s-au înmulțit, întrecerile s-au întețit, s-a alcătuit un comitet, un statut și iacă și numele: „Popicul de aur!" Dar numai pentru muncitorii germani și numai pentru meseriașii de la ateliere și pentru minerii calificați. Veniră apoi la Petrila unguri, polonezi și cehi, se ridicară și dintre băștinașii momîrlani cîțiva băieși de seamă, dar în societatea „Popicul de aur" nu putură intra multă vreme. Își făcuseră grupuri aparte pe naționalități, tolerate să joace și să ia parte la concursuri. Mai tîrziu, polonezii, cehii și romînii s-au contopit; asociația a dat de greutăți; utilajul și concursurile cereau bani; așa că toți popicarii au fost primiți cu drepturi egale, dar rînduiți pe secții naționale. Întrecerile între echipe, sfîrșite prea adesea cu bătăi între membrii de felurite limbi, și mai cu osebire între nemți și polonezi, ba chiar între șvabii bănățeni și austriacii și germanii veniți din depărtări, nu pu-

teau îndestula nici orele libere ale muncitorilor, nici nevoile crescînde ale unei populații în plină așezare și frămîntare. Încetul cu încetul comitetul popicarilor fu nevoit să ia în seama sa probleme noi: construirea unei popicării mai încăpătoare, rezolvarea problemei locuințelor lucrătorilor de limba germană, susținerea cheltuielilor pentru praznicul Sfintei Varvara, strîngerea de cotizații pentru înălțarea unei biserici catolice, și altele. Cînd s-a întîmplat întîiul accident de muncă în rîndurile minerilor germani, omul a trebuit să fie ajutat din banii destinați fondului de premii; cînd și-a dat sufletul bătrînul Rossepal de la puțul principal, „Popicul de aur" a fost nevoit să suporte cheltuielile de înmormîntare, ba să dea și un ajutor familiei rămasă muritoare de foame; și așa mereu, una după alta. În ultimii doi ani au început să ceară ajutoare și unii mineri de altă limbă, foști popicari. Comitetul s-a codit, a tărăgănat, dar în cele din urmă a fost silit să dea. L-a ajutat pe Nagy Peter, pe Ludovic Toth, pe Veber din Hessen, pe Velicek din Kladno; acum, de curînd, a ajutat pe văduvele exploziei de la mina Împăratul Ferdinand — două nemțoaice, două unguroaice și două romînce — iar luna trecută președintele Heinrich Herbst a adus de la Sibiu o ladă cu medicamente plătite din fondul popicarilor. Nu se mai putea altfel; întreprinderea amîna prea mult vechea făgăduială că va înființa un spital.

Așa se face că azi, sub apăsarea nevoilor crescînde, se ține o adunare generală a popicarilor cu scopul transformării „Popicului de aur" în societate de ajutor reciproc, popicăria urmînd să rămînă doar ca secție în cadrul societății. Ba, dracul acela de Erwin Pruss vrea să ceară și înființarea unei secții de cor și muzică instrumentală. Poți să te împotrivești?

Direcția locală dă tot sprijinul pentru noua orientare a societății popicarilor. Directorul Nándor

vrea să raporteze undeva la Budapesta, că minerii maghiari din Petrila au cucerit o mică cetate care pînă acum se afla în stăpînirea tovarăşilor lor de limbă germană. Subdirectorul Willing are socoteli mai complicate: vrea să dea societăţii de ajutorare o îndrumare pe cale religioasă — aşa s-a înţeles cu preotul catolic; vrea să împiedice contopirea membrilor de toate naţionalităţile şi să menţină organizarea pe limbă; vrea să asigure şi pe mai departe un comitet alcătuit numai din muncitori germani; şi mai cu seamă ţinteşte să fie ales el, Willing, preşedinte de onoare...

Subdirectorul îşi dă seama că lucrurile nu vor merge chiar aşa uşor. He! să nu fi rămas însărcinată tîmpita aia de Lise a ştaigărului Reiter, ce i-ar mai fi frecat el pe toţi muncitorii ăştia din sală!... Dar nenorocirea s-a aflat, muncitorii se uită la el chiorîş, iar Reiter poate să pice şi el din clipă în clipă. Asta ar mai trebui! Dacă îi face scandal în plină adunare? Willing e tare, şi-a alcătuit o căprărie de lepre care să-l sprijine, este hotărît să înfrunte cu severitate orice crîcnire — şi totuşi inima i se zbate de teamă.

Sala se înfierbîntase. La început se crezuse că dezbaterile vor curge liniştit, ba chiar într-o haină sărbătorească.

Preşedintele Herbst deschise adunarea, pomeni ceva despre împăratul Ferdinand al V-lea şi de mucenica Varvara, apoi, el fiind prea bătrîn, lăsă conducerea pe seama vice-preşedintelui Hans Dölling. Acesta făcu o dare de seamă despre trecut şi schiţă cîteva îndrumări pentru viitor, dar cînd ajunse la enumerarea punctelor din noul statut, se produse zarvă.

— Proiectul de statut nu mai face nici o ceapă degerată, sări maistrul tîmplar Zunkopf de pe banca din rîndul doi. Eu însumi am contribuit la redactarea lui. Dar în faţa regulamentului pe care l-a

afişat azi direcţia întreprinderii, totul cade baltă! Ori se retrage regulamentul, ori noi refuzăm să întemeiem o societate care să stea la cheremul patronilor. Scurt!

Willing — care se aşezase pe un scaun din faţă, chiar la masa comitetului — zîmbi dulce-acru. „Ăsta trebuie concediat! El e capul răutăţilor care s-au strecurat printre muncitorii germani! Şi este prusac! Halal disciplină!" mormăi în sine, dar nu apucă să sfîrşească.

— Să se treacă în statut că amenzile se vor vărsa la fondul de ajutorare al asociaţiei noastre pe care o înfiinţăm! Colegul Zunkopf prea s-a pripit... Nu renunţăm la asociaţie! ripostă mecanicul Bring.

— Vrem soţietatea noastră! Dar fără domni!

— Să vie Hoffmann, să stăm de vorbă cu el!

Se produse tumult şi hărmălaie de glasuri în toate limbile. Nu se mai înţelegea nimic. Fiecare avea de spus — şi spunea cîte ceva.

Dölling bătu cu un inelus de fier în garafa cu apă şi aminti cu glas de tribun că *„Ordnung muss sein"*, dar degeaba.

— Să spună domnul subdirector ce este cu regulamentul! săriră toţi.

— Cine l-a făcut? De ce n-am fost întrebaţi şi noi?

— Întreprinderea n-are drept să facă legi!

— Pentru legi avem Dietă şi ministere!

— Afară cu trîntorii!

Willing se făcu din roşu, verde. Ce le-ar mai fi răspuns! Dar nu se putea... Aruncă priviri rugătoare către inginerul Franz Jäger care stătea liniştit, răzimat de perete. Cerşea ajutorul singurului om care se putea face ascultat.

Din toate colţurile sălii ţîşniră întrebări, propuneri, proteste: unele cu rost, altele fără rost; unele de interes general, altele izvorîte dintr-un necaz personal.

Dölling se strădui să readucă liniștea. Bătrînul președinte Herbst, cu barba mare și albă, frumoasă ca și a lui Dumnezeu, se sui pe scaun și începu să vorbească ceva înțelept, cu glas potolit Cîțiva îl înconjurară și încercară să prindă înțelesul cuvintelor. Cei din rîndul întîi de bănci, staigări, obărștaigări și șefi de echipe, se întoarseră cu fața la valurile din spate. Făcură semne, apostrofară, se rugară — apoi văzînd că nu sînt luați în seamă de nimeni, nici măcar de minerii pe care acolo, *jos*, îi aveau în mînă, se așezară iarăși în bănci, trîntind și scuipînd.

Ungurii ridicară pumnii ca să zdrobească un dușman nevăzut încă, Horváth își suflecă mîneca brațului lipsă și arătă ciotul bont. Radu urmărea cu luare-aminte pe Jäger, plimbînd privirile cînd la bătrînul inginer, cînd la Willing. Moții băteau din picioare — semn de nemulțumire. Polonezii rîdeau și făceau șotii. Penele de cocoș tîrcoleau pe afară, se ridicau în vîrfurile cizmelor de piele lustruite, se zgîiau în sală, și nu înțelegeau nimic. Femeile venite după ajutoare se traseră mai departe, spre magazii, strîngînd plozii în juru-le. Împăratul își revenise din călătoria în lumea ielelor, dar privea în gol...

Jäger se desprinse de zidul pe care îl proptea, păși în fața mesei cu popic de aur, își scoase ochelarii, roti ochii peste talazuri și ridică brațul drept sus, tot mai sus, ca să se facă văzut și ascultat. Brațul acela care nu lovise niciodată, privirile acelea care de atîtea ori lăcrămaseră, glasul care totdeauna vorbise blajin, în cîteva clipe biruiră uraganul.

— Aveți dreptate! N-a fost chip să deslușesc tot ce ați spus — dar aveți dreptate... Voi nu mințiți. Voi nu puteți să mințiți! Adunarea de azi îmi amintește tinerețea de altădată, întrunirile studențești, vacarmul din berăriile noastre sau din sălile universităților, duelurile, luptele pentru patria mea

pe atunci subjugată... Tinerețe! Tinerețe zbuciumată și dîrză... Toți aveam dreptate! Astăzi și voi aveți dreptate! Pentru că sînteți tineri... Da, și căruntul Zunkopf e tînăr, și bătrînul Horváth e tînăr, pînă și moș Herbst e tînăr! Toți cei de aici și de pretutindeni sînteți tineri pentru că sînteți viitorul. Alcătuiți laolaltă o clasă care face primii pași în viață. De aceea vă și poticniți... Hai să ne liniștim! Hai să fim maturi! Hai să vorbim cu sufletul tînăr, dar bătrînește, cu glas potolit. Altfel, zadarnic ne-am adunat... Vor rîde în pumni vrăjmașii. Știți cîți aveți? Cît nisipul mărilor!...

În sală se făcu liniște ca după o furtună de vară. Jäger zîmbea.

— Eu vă rog, urmă inginerul, s-o luăm într-o anumită ordine care să ducă adunarea la un sfîrșit bun. Bătrînul vostru prieten vă propune să dați ascultare președintelui Dölling. Fiecare din voi să-și spună păsul, dar pe rînd. Apoi să hotărîți prin ridicare de mîini. Hotărîrile însă, pentru ca să fie cu folos trebuie să se refere la lucruri realizabile și în primul rînd să privească scopul limitat al consfătuirii de azi. Propunerile care vor întrece puterile adunării, să le ținem minte și să fie studiate de comitetul ce veți alege. Iar mai întîi de toate, domnul subdirector să coboare și cu sufletul în mijlocul vostru și să vă dea lămuririle pe care le-ați vrut. Să nu se supere colegul meu, dar aveți dreptul să le cereți! Mina este a domnilor Hoffmann, dar viața e a voastră! Aveți dreptul și datoria să v-o apărați. Deci, ce este cu acel regulament despre care eu aflu de-abia acum? Să ascultăm cuviincioși!

Dölling se ridică și, cu un gest larg și politicos, pofti pe Willing să vorbească. Acesta se sculă greoi, încurcat, și cu glas mieros începu să se închine ca vulpea la găini.

— Regulamentul! Ce e cu regulamentul? îl întrerupseră cîțiva care îl simțeau că bate laturile.

— Şi noi, cei de la direcţia locală, am fost surprinşi de ordinul care ne-a venit de la Braşov, încercă subdirectorul să pară indignat. Poate că regulamentul are unele părţi prea aspre. Vom comunica domnilor Hoffmann că sînteţi nemulţumiţi. Nu încape îndoială că domnii patroni, care s-au dovedit în atîtea rînduri mărinimoşi cu muncitorii...

— Săracii de ei !

— Hă ! hă ! se auziră rîsete batjocoritoare.

— ...vor cugeta şi vor găsi un mijloc de a împăca lucrurile, o soluţie care... care...

— Soluţia dumneavoastră este la uşa sălii şi poartă pană de cocoş ! strigă poleacul „Rică" al Stăncuţei lui Stancu Huneadu.

— Despre partea mea vă făgăduiesc că voi fi alături de durerile voastre, îngăimă Willing încurcat. Nu era obişnuit să fie înfruntat...

— Opriţi regulamentul ! sări dintr-un colţ mecanicul Wolff.

— Vom vorbi şi despre asta în consiliul local. Eu şi colegul Jäger — nu-i aşa domnule inginer ? — vom sprijini cererea.

— Să ni se mărească salariile ! izbucni Horváth Sándor.

— Să nu ne mai fure Kardos ! adăugă altul.

— Vă dăm cărbuni şi pe nas şi pe gură, iar odăile noastre sînt ca sloiurile de gheaţă !

— Pruncii să nu mai lucre la mină ! tună Radu Zăican acoperind toate celelalte voci.

Cînd valurile se mai potoliră, Franz Jäger scoase o hîrtie şi un creion, le înmînă preşedintelui şi ceru să se înscrie la cuvînt cei ce au de făcut propuneri în legătură cu transformarea asociaţiei „Popicul de aur".

Numai cîţiva avură curajul să-şi strige numele. Ceilalţi se uitau, îmboldindu-se unul pe altul. Dar adunarea intră astfel pe făgaş mai liniştit. Timp de două ceasuri muncitorii se ciocniră între ei,

cînd prietenește, cînd răstit, și aproape fără rezultat. Unii cereau ca în noua societate să fie primită toată lumea de-a valma, fără deosebire de naţie şi calificare, iar ajutoarele bănești să fie egale pentru toţi. Ştaigării manevraţi de Willing susţineau organizarea pe secţii naţionale şi stabilirea a trei categorii de ajutoare : pentru supraveghetori, pentru calificaţi şi pentru ziuaşi. Provocară astfel noi valuri de proteste. Rickert, campionul popicarilor, atrase atenţia că la hotărîrea ce se va lua au drept să participe cu vot numai membrii echipelor, ceilalţi de faţă fiind doar musafiri. Horváth, Fülöp şi alţi lucrători maghiari, polonezi şi romîni ameninţară că în cazul acesta ei vor face o societate aparte, în care vor primi pe oricine, dar cu drepturi egale.

Willing sări ca fript :

— Nu vă vom recunoaşte ! Regulamentul nu îngăduie funcţionarea nici unei societăţi fără încuviinţarea direcţiei !

— Aha ! strigă Zăican către socru-său care ajunsese în altă parte a sălii, nu ţi-am spus eu, Sándor-baci că i se văd urechile ? L-ai auzit ?

Unii începură să huiduiască.

Willing îşi dădu seama că îl luase gura pe dinaintea minţii, dar nemaiputîndu-se face ascultat, înghiţi în sec.

De-abia către ora prînzului se ajunse la o înţelegere oarecum mulţumitoare : societatea se va numi „Sfînta Varvara" ; va primi orice fel de membri ; va împărţi însă două feluri de ajutoare, deşi cotizaţiile vor fi egale ; şi va avea secţii de muzică şi popice.

Alegerea comitetului stîrni altă hărmălaie. Fu nevoie de calmul şi energia lui Franz Jäger pentru ca în cele din urmă să iasă o conducere care însemna un pas înainte, deşi nu mulţumea pe nimeni; cinci muncitori germani şi trei maghiari. Apoi un

ceh, un polonez și un romîn : Kolcsar, Cristianschi și Zăican.

Se făcu tîrziu. Franz Jäger se pregătea să plece. Îl așteptau acasă Ketti și Jenő.

— Vrem și un președinte de onoare ! strigă Iosif Martin, fostul secretar.

— Da, da ! se auziră alte voci.

Erau ale cîtorva muncitori austriaci, din cei proaspăt veniți la Petrila. Unul se postase în fund, în colțul către ieșire ; altul se cățărase pe scara dintre ferestrele care dădeau spre colonii ; un al treilea, miner în echipa lui Bring, se afla în mijlocul sălii. Părea cel mai gălăgios. Jäger îl recunoscu. Era cel căruia Willing îi promisese ieri o altă locuință.

Din grosul muncitorilor mai vechi li se alăturară cîteva voci, apoi Bauch, șeful de echipă, ceru îngăduința să facă o propunere.

— Domnilor colegi — începu el stîngaci — ce am făcut, am făcut bine... Așa ! Să trăiască membrii comitetului... Și să trăim și noi. Așa ! (Se opri, tuși, căută sprijinul celorlalți tovarăși de muncă din juru-i, apoi prinse curaj) Așa ! Dar să recunoaștem că și întreprinderea trebuie să trăiască... Ea ne dă de lucru. Așa ! Ea ne dă de mîncare...

— Spune odată, ce vrei ? îl întrerupseră cei nerăbdători să plece pe la casele lor.

— Spun ! Așa !... Direcția nu trebuie să lipsească din mijlocul nostru... iar domnul director Willing este tatăl nostru. Să-l alegem, așa ! președinte de onoare ! Să trăiască ! Așa ! sfîrși Bauch suflînd greu.

Ceilalți „să trăiască !" fuseră ca niște miorlăituri de pisici. În sală se făcu tăcere. Nimeni nu se gîndise la un președinte de onoare. Jäger uitase de pretențiile pe care le ridicase Willing la serata din vila directorului Nándor. Acum cugeta la încurcătura creată de niște oameni care, mînați de netăgăduite necazuri, dar și de făgăduințe ieftine, se

lăsaseră duşi din umbră şi se transformaseră în uneltele celui care atrăgea asupra-i toată ura muncitorilor.

Willing pusese picior peste picior şi aştepta ipocrit, cu înfăţişarea omului nevinovat şi totodată nepăsător la tot ce se petrecea în jur.

Polonezii însă mîrîiau. Ungurii spumegau. Moţii scuipau. Membrii vechiului comitet de popicari se traseră în spatele tribunei şi şuşoteau agitaţi. O ureche deprinsă cu şoaptele ar fi prins din sfatul lor tainic un cuvînt care se repeta des: Reiter, Reiter...

Ştaigării şi obărştaigării nemţi din rîndul întîi de bănci, pînă mai de curînd legaţi prin nenumărate fire de subdirectorul Willing păreau şi ei miraţi şi neliniştiţi.

— Nu se poate! spuse careva din ei. Preşedinte de onoare, un om fără onoare? Ce va spune Reiter? Biata Lise...

Lise! Numele fetei ştaigărului Reiter fu auzit în rîndul din spate, apoi în rîndul al treilea şi de acolo se strecură mai departe, în mijlocul şi în fundul sălii, pe nesimţite, ca apa ce se furişează prin toate crăpăturile. Lise... Lise... Cuvîntul se răspîndi ca un căscat din gură în gură, prinse înţeles, cutremură suflete de oameni cinstiţi, şi în vreme ce comitetul se frămînta şi nu ştia cum să iasă din încurcătură, căpătă formă vie:

— Li-se! Li-se! Li-se!... întîi şoptit ca la ureche, apoi rostit cu glas de cîntec din depărtare, şi în fine izbucnit din toate piepturile, sacadat, tare, tot mai tare:

— Li-se! Li-se! Li-se!...

Jäger se făcu mititel. Se roşi pînă în vîrful urechilor. Îşi ştergea mereu ochelarii şi parcă tot căuta ceva pe jos...

Comitetul se fîstîci. Întoarse spatele către sfînta Varvara. Moş Herbst se scărpină în barbă. Unii îşi suflau nasul. Casierul Iacobici făcea nişte socoteli...

— Li-se ! Li-se ! Li-se !...

Willing înlemni. I se puse un nod în gît. În ochi simţea o abureală. Îl strîngea gulerul. Încercă să se ridice dar picioarele îi tremurau. Mîinile — mîinile acelea tari, care loviseră de atîtea ori — tremurau şi ele. Închise ochii, apoi îi holbă, îi încruntă, încercînd să înfrunte pe netrebnici, dar întîmpină numai priviri duşmane. I-ar fi cravaşat, dacă ar mai fi avut puterea să ridice mîna... În obrazul fiecăruia din aceşti muncitori care cutezau să-l batjocorească întîlni chipul blajin al ştaigărului Reiter, chipul întunecat al tatălui Reiter, chipul răzbunător al bunicului Reiter...

Îi trebui o grea sforţare de voinţă ca să-şi prindă capul în mîini, să se reculeagă o clipă, să ţîşnească din loc ca un lup încolţit şi să-şi găsească drumul spre ieşire, copleşit de huiduielile celor cărora voise să le fie preşedinte de onoare.

— Li-se ! Li-se ! Li-se !...

— Zăicane — îl opri Jäger la sfîrşitul adunării — cînd poţi să vii pe la mine ? Avem de vorbit...

— Cînd doriţi dumneavoastră. Şi eu aş vrea să întreb multe...

— Dacă vrei, vino duminică. La masa de prînz. Cu familia.

Radu se miră. Poftit la masa inginerului ? De atîta cinste un se învrednicise neam de neam...

— A sosit Jenő de la Budapesta şi vrea şi el să stea de vorbă cu dumneata. Radule, de-acum ai o nouă povară pe umeri. Du-o cu cinste ! Te-au pus tovarăşii tăi de muncă la locul ce ţi se cuvine. Vei întîmpina multe stavile, mai multe decît ai zdrobit pînă acum. Învaţă să le strivesti ! Cărţile care îţi sînt atît de dragi, sînt bune. Însă nu în ele vei găsi dezlegările de care vei avea nevoie, ci în luptă, în propria ta trîntă cu viaţa — şi totdeauna alături de ceilalţi muncitori. Societatea pe care aţi făcut-o azi, este numai un început. Dar acest început des-

chide o poartă largă spre viitor, să ţii minte! Chibzuieşte... Te aştept duminică la masă. Cu Maria dumitale şi cu feciorașul. Noroc bun!

— Noroc bun, domnule inginer!...

O poartă spre viitor! Ce va mai aduce oare viitorul? Zăican ridică privirea către crestele încă zăpezite ale munţilor Parîng şi îşi odihni ochii în cerul azuriu. Viitorul...

Cel dintîi miner dintre ciobanii de pe Jii îşi umplu pieptul cu aerul proaspăt al zilei de Prier, îşi încordă muşchii şi zîmbi cu o dungă de îngrijorare în colţul gurii.

Era către nămiez. Porni cu pas voinic spre casă.

Scrutînd panglica drumului ce cobora de sub Roşia desluşi un convoi care înainta domol spre cimitirul bisericuţii de pe tăpşan. Radu îl întîmpină la podişca de pe Jieţ.

Popa Niculae, mai puţintel ca niciodată, păşea în frunte cadelniţînd îngîndurat.

Cetaşii ţineau prapurii. Drăgan, vornicul feciorilor, ducea crucea. Juzii din scaunul chineziatului Petrila purtau pe umeri coşciugul cu osemintele de-ieri-pristăvitului Jurca.

Cîteva rude, cîteva femei, foştii vornici şi uitatul cneaz Costea urmau, tăcuţi, coşciugul. Anuţa lui Sluguţ încheia şirul.

„Aici este trecutul... Cată să-l cinstim!" murmură Radu.

Îşi scoase şapca neagră de miner şi se alătură pios firavului convoi care purta spre veşnicie tot ce mai rămăsese din falnicul Jurca, juzul satului bătrînesc de altădată...

CAPITOLUL XI

A MURIT O FATĂ GREA'

Trîntită pe canapeaua din buduar, doamna Iosefina Willing plînge cu sughiţuri înăbuşite în batista leoarcă de lacrimi, mototolită şi zdrenţuită la colţurile din care trage cu dinţii, deznădăjduită, neputincioasă în faţa năpastei care a căzut pe ea şi peste toţi ai ei.

Iosefina presimţise de mult că se apropie o nenorocire. Nu ştia nici ea pentru ce, dar în ultimul timp tresărea de teama unor lovituri din senin; noaptea avea coşmaruri; ziua nu-şi găsea locul; la cărţi pierdea în fiecare seară; nici valeţii nu-i mai aduceau noroc... Femeia avea sentimentul că în aer pluteşte ceva greu, apăsător — în casa ei ca şi în casele prietenelor. Partenerele se uitau la ea cînd cu compătimire, cînd cu zîmbete răutăcioase, dar nici una nu avusese cutezanţa să-i mărturisească adevărul pe care îl cunoştea întreaga Petrilă. Venea acasă obosită de joc şi de conversaţii lipsite de glumele de altădată — şi parcă intra într-un cavou. Fiică-sa, Tereza, se înfunda în apartamentul ei, sau era plecată pe la vreo vizită, cine ştie unde, poate la amant. Ginerele devenise gră-

bit, îi ocolea privirea și nu-i mai spunea nici un viț. Și doar Otto Schultze fusese totdeauna cel care voios, rotofei și glumeț, înveselea casa la prînz sau după cină, în salonașul comun, cînd se strîngeau cu toții în jurul cafelușelor fierte și drese de el însuși după un meșteșug rar, învățat pe vremea cînd făcuse practică inginerească într-un sat de la hotarul Bosniei turcești.

Cît despre Willing — ce să mai spuie? Bărbatul ei nu fusese niciodată tandru, dar pînă mai de curînd știuse să ascundă indiferența, plictiseala, graba, venînul și dorul de escapade nocturne, prin cuvinte bombastice, prin minciuni acceptabile și prin adînci preocupări tehnice trase de păr. Ea îl tolera — ce era să facă? La drept vorbind și el îi tolera slăbiciunile. Se stabilise între ei o înțelegere tacită. Duceau o căsnicie tîrîș-grăpiș, dar o duceau. Făceau față... În societate erau atenți unul cu celălalt. Altfel — ea cu jocurile și cu rari curtezani discreți și foarte adesea nenorocoși, iar el cu ale lui, cu femei de toate tepele.

Suflînd greu, parcă ar fi tras la jug, Iosefina încearcă să se ridice de pe canapea. Abia o mai ține picioarele! Cu obrajii trași de plîns și de nesomn se apropie de oglinda care spînzură deasupra măsuței plină de nimicuri de-ale toaletei. Privește în luciul sticlei și nu-i vine să creadă: oare, într-adevăr, a îmbătrînit? Nu se poate! N-are nici un fir alb! Doar pielița de sub gușă o dă de gol... La dracu! Or fi trecut ei anii — dar și oglinda e de vină... a îmbătrînit! O are de la nuntă. A început să i se vadă scorojelile vopselei dinlăuntru. A îngălbenit. Schimonosește fața omului... Iosefina se miră cum de n-a înlocuit-o, cum de n-a luat alta nouă în toamnă, cînd cumpărase atîta mobilă de la Sibiu. Nu se îndurase de oglindă poate pentru că îi amintea de nunta ei, de adevărata tinerețe, de colonelul care le fusese naș... Pe atunci Heinrich era tînăr și subțirel. Cu statura lui înaltă, părea

un ofițer de gardă imperială. Păcat că nu îmbrățișase și el meseria armelor! Frumoasă și strălucitoare meserie!

Cu toate că nu-i curgea sînge albastru în vine, tatăl lui Willing fusese ofițer în armata austriacă și făcuse carieră minunată. Iosefina își amintește că socrul avea obrajii brăzdați de cicatricele duelurilor. Aprig om! Pe cîți băgase în răcori!... În cele din urmă bătrînul își găsise moarte năprasnică în Lombardia austriacă, ciopîrțit de italienii răsculați. Are cui semăna Heinrich al ei!... Numai că, altfel îi stă unui ofițer printre fuste — și într-alt fel unui inginer. Una este cînd un ofițer lasă o fată borțoasă — și alta cînd o lasă un biet civil... Iar dacă cel cu pinteni este ofițer de gardă — e chiar șic!

Heinrich ar fi făcut mai bine să nu moștenească năravuri care stau frumos numai ofițerilor!... Dar ai cu cine să te înțelegi? Din primele zile după nuntă a luat-o razna — și razna a rămas! Cu cîte n-a trăit! Ea nici nu le mai știe numărul. Pe la toate minele din împărăție: în Stiria, în Cehia, în Carintia, în Silezia, pretutindeni a lăsat urme. Iosefina a căutat să-l îndrepte, l-a rugat, i-a căzut în genunchi — zadarnic! Așa că, dacă a văzut că mai curînd schimbi omul din bun în rău, decît din rău în bun, l-a lăsat în plata Domnului și a început să-și croiască și ea o viață proprie... Dar mai cu socoteală, că sîntem oameni, nu vite... și, încă, oameni de societate aleasă, nu pleavă...

Nici cînd fetița crescuse și se apropiase de sorocul măritișului, Willing nu se dăduse bătut. Cîte a văzut și cîte a auzit Tereza în casa lor — mai mare rușinea! Parcă fata nu și-a dat seama de ce rămăsese cu burta mare toanta pe care o avuseseră servitoare la minele din Borislava? „De-aia nici nu mă mir că Tereza a început să facă culcuș în cuiburile altora!" — filozofează doamna Willing.

Cînd s-au stabilit la Petrila — sînt şapte ani de atunci — Heinrich se găsea la jumătate de veac. Vîrstă cînd începe să te pătrundă înţelepciunea — ar zice unii. Ţi-ai găsit ! În măsura în care a adunat ani, în aceeaşi măsură cusururile minţii, ca şi ale obrazului, i s-au mărit. Aici, la Petrila, chiar că şi-a făcut de cap ! Ca în junglă ! De cine să se mai ruşineze ? de cine să mai aibă teamă ? De momîrlani ? de iobagii fugiţi de pe moşii ? Ba, nici măcar de persoanele serioase, ingineri şi funcţionari de elită, nu se mai sfieşte ! Dimineaţa tabără în galerie pe cîte o zdreanţă de mineriţă, iar seara se lăfăie între furouri parfumate. Parcă ea, Iosefina, nu ştie că Heinrich a trăit cu Emma intendentului-general Jedermann ? Şi numai cu Emma ?...

În toamna trecută parcă-parcă se mai potolise. Emma Jedermann îl părăsise. Se încurcase cu inginerul Otto Schultze, „Toto", ginerele lui Heinrich, iar socrul era ocupat cu supravegherea vilei care creştea văzînd cu ochii. Vila lor ! De cînd o visa Iosefina !... De cîte ori nu s-au ciondănit, de cîte ori n-au tras de planuri !... L-a pus să le modifice, a stat chiar ea de pază pe lîngă lucrători. „Fereastra asta să fie aşa ; balconul să-l vopsiţi în verde ; idioţilor, aţi uitat de postamentele pentru glastrele cu flori ; uşa din dormitor e prea strîmtă ; bucătăria e prea mare."

Acum vila e gata, străluceşte de curăţenie şi mobile cumpărate după gustul ei. În catul de sus se află apartamentul „copiilor" ; Tereza şi Toto. La parter sînt camerele lor : dormitor, buduar, salonaş, sufragerie, birou de lucru. Iosefina şi Heinrich se înţeleseseră ca în primăvara aceasta să facă inaugurarea vilei printr-o petrecere care să întreacă serbarea din vila directorului Nándor ; să aducă lăutari tocmai de la Sibiu, spilcuiţi la îmbrăcăminte şi neîntrecuţi în valsuri vieneze ; să poftească şi invitaţi distinşi, rude şi prieteni din

Alba și Deva ; ba și autoritățile mai de vază : pe fișpan, pe solgăbirău...

Acum totul s-a prăbușit ! S-a prăbușit fiindcă Heinrich nu s-a potolit, așa cum i se păruse ei. Nu numai că nu s-a potolit, dar de data asta a făcut-o boacănă, pentru că nu e vorba de o femeie măritată și nici de vreo fetișcană de-a țăranilor ăștia netrebnici.

Iosefina a aflat de-abia ieri, cînd, după adunarea popicarilor Willing sosise acasă cu ochi speriați și cu inima zvîcnind. I se pusese și un nod în gît. Se încuiase în biroul lui și nu ieșise nici la masa de seară. Ea s-a uitat prin gaura broaștei și l-a văzut cum își punea comprese reci în dreptul inimii. L-a strigat, l-a implorat, dar fără folos. Nu mai știa ce să creadă ! În cele din urmă Tereza i-a spus tot, tot... Schultze i-a confirmat. Ba i-a istorisit și scena penibilă de la adunarea muncitorilor, cînd „golanii" îi strigaseră : *Li-se, Li-se...*

Vestea a năucit-o. A căzut ca o lovitură de secure, ca o avalanșă prăvălită din munți. De atunci Iosefina plînge într-una.

Azi-noapte Willing încercase s-o îmbune. El se mai liniștise, sau căuta să braveze. Nu voia să mărturisească. Pretindea că totul este o calomnie ordinară, dar se vedea că minte așa cum mințise cu nerușinare întreaga viață. Nu-l simțise ea că de cîteva săptămîni se perpelea mereu ? Nu mai era de mult în apele lui... Înainte vreme nu-i sufla nimeni în supă. Nu numai la mină, dar și acasă tuna și trăsnea. Chiar cînd era bine dispus, privea de sus și umbla parcă fusese făcut la zile mari. Dar de cînd povestea cu Lise începuse să devină publică și se străduia să-i găsească o soluție din care în primul rînd să iasă el basma curată, și mai cu seamă de cînd nu numai colegii dar și muncitorii germani nu-l mai salută, ba chiar se uită chiondorîș, Willing s-a făcut ca un mieluțel. Vor-

beşte cu blîndeţe, mănîncă delicat ca miresele, merge parcă ar călca pe mărăcini, şi se fereşte să iasă singur prin sat sau pe la şantiere. Totdeauna îi plăcuse să ţină o coadă după el, o otreapă de muncitor care să-l slugărească şi să-l informeze despre ce se întîmplă şi ce se vorbeşte, dar de cînd îşi păzeşte pielea umblă înconjurat de cîte doi-trei gealaţi care îl aduc pînă în pragul casei. Parcă e orbete şi are nevoie de călăuz. A pus şi gardă la poarta vilei, şi paznic la grădiniţa din fund. Iosefina văzuse sau simţise toate astea, dar nu se obosise să afle pricina adevărată a schimbării. Bănuise că numai din cauza Emmei Jedermann. Acum e lămurită...

Azi-noapte, cînd Willing căuta s-o împace şi nega cu îndărătnicie orice amestec în nenorocirea Lisei, nevasta nu-l credea dar începuse să se clatine. Prea se jura! Susţinea că trebuie să fie la mijloc vreo intrigă mîrşavă a duşmanilor lui; o maşinaţiune oribilă a directorului Nándor care îşi teme postul; ameninţase cu sezisarea autorităţilor, darea în judecată a unor adversari nevăzuţi, concedierea lui Reiter care se pretează — pentru bani, desigur — la astfel de josnicii; iar pe Lise n-o scotea din „putoare".

La ziuă Iosefina şi-a călcat pe inimă şi s-a dus la doamna Nándor. Prietene, de! S-o descoase şi să se sfătuiască.

Nevasta directorului a fost categorică, crudă! I-a spus că ştie chiar din gura ştaigărului Reiter toate amănuntele aventurii lui Willing: cum a luat-o pe Lise cu trăsura întreprinderii; cum s-au oprit multă vreme într-o pădure de pe Strei, între Pui şi Băieşti; cum au ajuns abia seara la Deva, dar nu s-au înfăţişat mătuşei Lisei, ci Willing a dus-o pe fată direct la locuinţa lui din oraş; şi aşa mai departe. Toate, desigur, povestite cu înfloriturі picante sau scîrboase care pătrundeau în inima Iosefinei ca vîrfuri de pumnal. Şi pentru ca satis-

facția să fie întreagă, nevasta directorului care pînă mai ieri își temea într-adevăr postul — a poruncit să vină de față vizitiul care îi condusese cu trăsura peste tot. Bicigașul întîi se codi să spună ceva limpede, dar cînd doamna directoreasă îi făgădui că nu va păți nimic din partea domnului Willing, a povestit tot — adică atîta cît știa el, fără înfloriturі.

După care rămînînd iarăși singure, partenera de ecarté i-a atras atenția Iosefinei că de astă dată viața soțului ei este în primejdie! Doamna Willing s-a făcut mititică și a început să plîngă cu hohote. Dar directoreasa nu s-a lăsat impresionată. Ea este prietenă sinceră, așa că a prevenit-o cu mult tact. I-a explicat că Reiter deși este miner, totuși nu-i un oarecare. În primul rînd este german. Apoi este ștaigăr, apreciat de toți cei care i-au stat în mînă. Întreaga muncitorime germană din Petrila se simte batjocorită. Dovadă — ce s-a întîmplat la adunarea din Ziua Copiilor Nevinovați. După cîte a auzit ea, Reiter nu se va lăsa cu cinstea terfelită. Se va răzbuna! Cum? e greu de spus, dar e sigur că amenință. Toată colonia știe... că are colonia asta un clopot la gură... „Așa că, insinuă la sfîrșit prietena, gîndiți-vă bine! Trebuie să găsiți o soluție onorabilă. O reparație... Ori îl împăcați pe Reiter, ori, drept să-ți spun, nu știu cum veți mai putea sta la Petrila..."

Cînd s-a înapoiat de la doamna Nándor, soția subdirectorului era zăpăcită de lovitura pe care o primise. Nu pentru noua dovadă că bărbatul ei este un ticălos, ci pentru teama de viitor. Viitorul ei, nu al lui! Nici nu-și mai amintește pe ce drum a mers și cu cine s-a întîlnit... Fapta lui Willing și starea Lisei căzuseră pe plan secundar. La drept vorbind — încerca să se convingă Iosefina — fata trebuia să se păzească, doar nu-i școlăriță de-o șchioapă... Iar Heinrich? Porcul e porc și în ziua de Paști! Să se descurce cum o putea! Fiecare cum

îşi aşterne aşa doarme... Că acuma suferă ? Că dă din colţ în colţ ? Aşa îi trebuie ! E greu să găsească o ieşire ? Ce-şi face omul singur, nici dracu nu mai desface ! Dar de ce să cadă năpasta pe ea, pe Iosefina şi pe întreaga familie ? Să fugă din Petrila ? Acum cînd are vilă, cînd se simte într-o casă ca lumea, în care să primească prietenele şi să-şi petreacă liniştită restul vieţii ? Îi venea să urle !

Willing era acasă, în biroul lui. Nici azi nu se dusese la şantier. Se încuiase iar. Bănuia că Iosefina plecase să se informeze — şi îi era teamă. Se simţea încolţit. Iosefina îl strigă, şi dacă el nu vru să-i răspundă, zvîrli în uşă cu tot ce-i căzu în mînă. Se făcură ţăndări şi pomiera de porcelan fin, şi vazele de cristal, şi tabloul lui din perete... Saveta, bucătăreasa, şi Iluş, jupîneasa cea nouă, năvăliră speriate şi se puseră pe bocit. Înfuriat, Willing apăru în prag, goni slujnicele, iar pe ea o plesni atît de tare încît şi acum îi mai arde obrazul ca sfecla.

S-au certat furcă. S-au insultat. Iosefina i-a amintit toate blestemăţiile pe care le duce în cîrcă. Apoi i-a povestit pe îndelete, întărîtată şi stăpînă pe sine, faptele aflate de la directoreasă şi de la vizitiu. I-a poruncit să-şi facă bagajele şi să piară din Petrila ! Ea nu pleacă ! Nu-şi părăseşte vila ! Să fugă dacă mai ţine la pielea lui, altfel... Reiter... răzbunare...

De-abia atunci, strîns în chingi, Willing s-a dezmeticit. A căzut în genunchi, a cerut iertare, a mărturisit murdăria şi a rugat-o să-l ajute să iasă din bucluc. Apoi au trecut amîndoi în birou, s-au încuiat acolo şi s-au sfătuit îndelung. Degeaba o povăţuise prietena să găsească o „soluţie" ! N-au găsit nici una. Fătul din pîntecul Lisei trebuie să fie mare... Willing nu este de capul lui ca să poată da, fie numai de ochii lumii, o „reparaţie" — şi de asta pomenise directoreasa ! — iar în ce priveşte

banii, de! e greu de presupus că Reiter umblă după bani...

În cele din urmă Iosefina l-a îndemnat să cheme pe tatăl Lisei și să stea de vorbă între patru ochi, bărbătește. Dar Willing nici nu vru să audă! Tremura numai cînd auzea de numele ștaigărului. Atunci Iosefina se hotărî: se va duce ea la Reiter!

Heinrich se lumină și îi sărută mîna cu adîncă recunoștință.

Acum așteaptă în camera lui. Iar ea se perpelește și plînge. E tîrziu — nici n-au mîncat azi — se apropie vremea șutului, ștaigărul va pleca la mină, și ea încă mai stă la îndoială. Îi pare rău că i-a făgăduit canaliei supremul sacrificiu de a se înjosi în fața unor muncitori. „O să mă vadă toată lumea din colonie... o să mă arate cu degetul... o să-mi rîdă în nas! bestia! În ce situație m-a pus!"

Willing vîrî capul pe ușă și întrebă cu glas care voia să dovedească umilință:

— Iosefina dragă, nu te duci *acolo?*

Ea îl măsură de sus și pînă jos. Clocotea. Îi era scîrbă.

— Ești cît un munte, dar nu faci nici doi fileri. Păcat că te mai rabdă pămîntul... M-oi duce, însă nu știu ce să le spun oamenilor. Tu nu-ți dai seama că dacă le calc pragul înseamnă recunoașterea grozăviei pe care ai săvîrșit-o?

Heinrich făcu fețe-fețe. Femeia dracului! repede își schimbă gîndul... Căută totuși s-o ia cu binișorul:

— Joji, tu singură te-ai oferit... Nu văd altă scăpare... Vrei să părăsim Petrila?

— Să fugi tu, mizerabile! Eu am cugetul curat. Apoi, răzgîndindu-se: Ascultă, omule, dar să spui drept ca la biserică, în a cîta lună este Lise? Te-ai mai văzut cu ea de atunci? Adică, nu dacă ai mai văzut-o întîmplător... Vreau să zic dacă te-ai mai dat la dulce...

— Nu ! răspunse el fixînd priviri de osîndit în covorul buduarului.

— Rău ! Înseamnă că sarcina e veche şi un avort nu mai este cu putinţă. Mă gîndisem să mă duc cu ea la Sibiu, la doctorul Klőckner... Îmi e prieten. A luat destui bani de la mine, cînd am avut şi eu nevoie...

— Ideea e straşnică, scumpa mea ! O întrezărisem şi eu, dar nu îndrăzneam să te rog. Ce-are a face că sarcina este înaintată ? Un medic bun face minuni. Îl plătim împărăteşte chiar dacă avortul nu reuşeşte. Nu e nici o pagubă. Poate chiar dimpotrivă...

Doamna Willing făcu ochii mari. Se cutremură simţind un fior în oase.

— Eşti nebun ? Ce-ţi trece prin cap ?

— Nimic, Ioji, se prefăcu Willing că nu înţelege. Caut şi eu o soluţie ! şi ochii lui vulpeani căpătară asprimi de fiară încolţită.

— Iar „soluţie" ? Caută una omenească !

— Atunci propune-i ştaigărului o înţelegere. Să-i ungem ochii cu ceva bani... cum vorbirăm adineauri. Sînt oameni săraci şi poate se vor bucura...

— Nu, omule ! (Iosefinei îi era greaţă să-i mai spună pe nume). Dacă e vorba totuşi de un tîrg, atunci trebuie să faci un sacrificiu : s-o înzestrezi pe fată ! Să-i faci casă şi trusou şi să-i găseşti un muncitor care s-o ia în halul în care este.

— Casă ? se sperie Willing.

— Căsuţă. Două camere şi bucătărioară.

— Cu ce bani, Iosefino ?

— Dar vila asta cu ce bani ai făcut-o ? Societatea să-ţi dea toate materialele ! Mînă de lucru, slavă domnului ! În două săptămîni casa e gata. Numai să se învoiască Reiterii... În orice caz eu nu mă simt în stare să-i propun ştaigărului aşa ceva. Asta e afacere comercială. Pentru bărbaţi. Eu ţi-am

dat ideea. Dacă nu vrei să te duci tu, trimite-l pe Otto.

— Cum o să amestec copiii în astfel de treburi? îi răspunse Willing înfuriat.

— Ei lasă, nu mai face pe ruşinosul, ticălos bătrîn! Otto nu-i copil. Am auzit că ţi-a şterpelit amanta...

Bărbatul făcu pe surdul. Urmă să se milogească mai departe:

— Te rog, du-te tu! Eşti diplomată, ai gură de aur, vorbeşti cu mama fetei. Voi femeile vă puteţi înţelege mai uşor...

— Nu mă duc!

Şi totuşi s-a dus. A îmbrăcat ceva la repezeală, simplu ca pentru o raită în cartierul muncitoresc, i-a mai strigat o dată: „Bestie!" şi a ieşit trîntind uşa.

„Uite cum poate o tîmpită să bage în bucluc un om serios! gîndi Willing. Cum de n-a venit la mine să-mi atragă atenţia la timp, să-mi spună că a rămas însărcinată? O duceam eu la doctorul Klőckner, n-ar mai fi trebuit să mă înjosesc în faţa Iosefinei... Ce, Lise nu şi-a dat seama că începe să-i crească burta? I-a fost ruşine? Dar să se culce cu mine nu i-a fost ruşine? Nu i-o fi fost — că se îmbătase ca o fleoarţă!"

Willing se plimba cu paşi mari prin biroul său de lucru şi vorbea cu el însuşi. Era în aşteptarea Iosefinei şi încerca să se îmbărbăteze şi să se dezvinovăţească. Avea o căutătură întărîtată. Din cînd în cînd rînjea amintindu-şi de cele două zile petrecute la Deva cu fata ştaigărului Reiter.

„Gîsculiţă! Am îndopat-o ca pe prinţese! Neam de neamul ei n-a văzut atîtea bunătăţi... Mi se cuvenea şi mie o răsplată, că eu muncesc banii, nu-i fur ca Nándor, ca Winkler, ca beţivul de Jedermann. Poate totuşi că ar fi fost bine să nu mă încurc, dar ce să-i faci? Femeia e ca şi castra-

vetele : se mănîncă crud ! He ! să nu fi fost fată de ştaigăr german... să fi fost a vreunui ciorecar de pe aici, a vreunui moţ, a vreunor mocîrţani sau momîrlani, ba chiar a unui ungur — ce i-aşi mai fi dat o cizmă în burtă, să se sature de odrăslit... Dar Reiter ăsta e nebun !"

Reiter ! Willing păşeşte ca un năuc dintr-un colţ în altul al camerei, se prelinge pe lîngă fereastră, se înfăşoară în draperiile de pluş, scoate doar capul de buhă şi ţinteşte cu ochi sperioşi către poartă. Afară a început să amurgească şi printre brazii de la drum parcă se văd nişte umbre furişîndu-se pe lîngă gard... Inima începe să-i bată. Îl trec sudori reci. Deschide uşa cu zgomot, ca să mai prindă curaj. Liniştea asta e prea apăsătoare ! Strigă pe Iluş, slujnicuţa adusă de la Merişor şi îi porunceşte să încuie uşile din faţă şi de la grădiniţa din fund. Nimeni n-are voie să intre ! Numai cei ai casei ! Iluş dă fuga, speriată, sucește cheile şi se crucește. Ce l-o fi apucat ? A auzit ea vorbindu-se cîte ceva, dar încă n-a priceput ca lumea. Se miră cum unui munte de om ca stăpînul ăsta rău şi veşnic arţăgos, îi e frică să stea singur în casă. Asta nu s-a mai pomenit de cînd lumea ! La ea, la Merişor, oamenii stau în căşi fără lumină şi fără cheie, se duc noaptea la pădure să fure lemne, se întîlnesc cu fiare sălbatice, le pun pe fugă cu cîte un chiot, şi vin acasă fluierînd. Chiar ea, Iluş, de cîte ori nu s-a dus singurică, în puterea nopţii, mînată de maica bolnavă, şi a cărat cofe cu apă tocmai de la fîntîna cu ciuturi din dreptul povernii părăsite a lui alde Toma plăieşul... N-a simţit nici o frică. De ce să-i fie frică ? Cine are sufletul curat ca al porumbiţei, nu ştie ce înseamnă teama. A ! poate că domnul inginer e altfel... Are ceva pe inimă, de bună seamă. De-aia se sfădeşte cu cuconiţa, de-aia nu mănîncă, de-aia se încuie, de-aia se sperie ca ursul de cucurigul cocoşului ! Grozavă

trebuie să fie bătaia cugetului ! Iluș nu știe, dar își dă cu părerea...

— Ce te uiți la mine ca o vițea rătăcită ? Marș !

Iluș se întoarce în călcîie și o zbughește spre bucătărie. Willing îi adulmecă pulpițele care au început să capete forme, dar se scutură : Nu ! Nu ! Cu cîrlane de-astea nu mă mai încurc în viața mea... Fierb ca vinul nou — și apoi vai de capul nostru, al bărbaților serioși !

A început să se întunece. De ce n-o fi venind Iosefina ? Poate se tocmesc ? Dar dacă mitocanii ăia se codesc ? Vor să stoarcă mai mult ? Se prea poate... Muncitorii sînt capabili de orice neobrăzare ! O căsuță îi ajunge putoarei — ce vrea altceva ! Dacă s-ar fi măritat fată, cu vreun miner, ar fi visat să aibă o casă a ei ? Haida-de ! Eu am să fiu mărinimos... Am să vorbesc cu Nándor și oricît nu m-o fi înghițind el, tot trebuie să mă ajute ! Sîntem bărbați. Mă va înțelege. Să-mi dea lemnărie de la Cimpa, cherestea de la gater, cărămizi și var de la magazie și — vorba Iosefinei — în două săptămîni căsuța e gata. La nevoie plătesc materialele. Să mi le treacă în cont. Nu trebuie să știe Hoffmann...

Willing s-a mai liniștit. Scotocește în sertarul de jos al biroului și scoate o sticlă cu rom. E pîntecoasă. Caută un păhărel dar nu găsește. I-e teamă să se ducă la bufetul din sufragerie. Numai aici, încuiat în camera lui de lucru, se simte în siguranță. Rupe o hîrtie albă, o îndoaie cu meșteșug și închipuiește un păhărel. Toarnă din sticlă și soarbe romul dintr-o înghițitură. Încă o dată ! Și încă o dată ! Hîrtia s-a fleoșcăit și romul i s-a prelins pe haine. Dă-le dracului !

Băutura l-a mai înviorat. Bună doctorie pentru omul temător și de umbra lui !

În curte se aud pași. Willing sare spre fereastră, dar se oprește pironit la mijlocul drumului. „Idiot ! Cum de stau cu lumina aprinsă ? Pot fi văzut din

plină stradă... Muncitorii germani au arme, nu sînt ca iobagii. Pot să tragă cu pistolul, ascunși de după gard. Douăzeci de pași... Ba, vreun netrebnic este în stare să spargă geamul și să dea buzna aici. Spre pildă Împăratul ! Și ăsta îmi coace ceva... Noroc că i-a luat Dumnezeu mințile !"

Willing a stins lampa. S-a strecurat lîngă pervaz. Privește cu ochi speriați în curte, în drum, printre copaci. Afară nu este încă întuneric complet. Aerul e vînăt străveziu. Și Iosefina care nu mai vine !... Pașii cui s-or fi auzit adineauri ? Da, se vede o umbră care se furișează pe lîngă poartă... Willing tremură din toate încheieturile. Inima i s-a oprit, ca bătută în cuie. Holbează ochii. Pe cap, părul de mistreț i s-a însulițat ca țepile ariciului. Acum inima a început să-i bată tare, tot mai tare. O aude precum își aude pașii... Reiter, el este ! Numai el poate să fie... Sau Împăratul minerilor... Willing își îndoaie genunchii, se lasă moale, merge în patru labe pînă la ușă, o încearcă. „E încuiată... uitasem !"

— Saveto ! Iluș ! ce, ați înnebunit ? Deschideți ! Este glasul Iosefinei. S-a întors de la casa Reiterilor. Se vede după cutele feței crispate că nu aduce vești îmbucurătoare.

— De ce ai întîrziat ? gîfîie Willing.

— Am trecut și pe la biserică. M-am rugat. Pentru mine, dar și pentru tine, canalie !

— Dă-o dracului de biserică. Ce ai făcut la ștaigăr ?

— Nimic ! Nici nu m-am așteptat ! Dacă bănuiam...

Willing simte că se afundă ca într-o adîncătură. I s-a lăsat o ceață pe ochi.

— Am văzut-o și pe Lise. Stătea ascunsă în bucătărioară. Am dat buzna peste ea. Eram curioasă... Mititica, se speriase ! Credea că venisem s-o bat. Nu-i vorbă, ar fi meritat... Mă, curvă

bătrînă, ce ai găsit la Lise ? E subțirică la corp, ca o ață. Numai burta de ea... Și părul, doamne ce păr ! Blond spălăcit, aproape alb. Și sprîncenele îi sînt albe. Ochii ? Albaștri deschiși, spălăciți, ca la pisoi ! Altfel, n-ar fi urîțică... Și curată ! M-am mirat de cele două odăițe. Mici, abia ai loc să te miști în ele, mobilă puțină și sărăcăcioasă, dar totul strălucește de curățenie. Și eu care credeam că ștaigării trăiesc în murdărie, cu gunoiul lîngă ei ! S-o fi văzut pe biata Lise ce ochi a făcut cînd...

— Las-o dracului de tîrfă ! izbucni Willing. Spune ce ai vorbit cu ștaigărul ! Nu mă mai fierbe...

— Reiter era plecat prin vecini. Am nimerit casa întrebînd niște femei. Nevastă-sa era în prag. O cheamă Roza. E scofîlcită rău. Cînd m-a văzut, s-a uitat la mine ca o tigresă. Eu, drept să spun, mă intimidasem, mai cu seamă că simțeam în spate privirile vecinelor. Poate din cauza lor am intrat înăuntru fără să mă poftească femeia. Am trecut amîndouă într-o cameră, am închis ușa și i-am propus tîrgul. Ea plîngea. Am mîngîiat-o. Am făgăduit și trusou fetei. Eram hotărîtă să dau ceva din vechiturile mele. Ailaltă plîngea dincolo. Auzise, pesemne...

— Și ce ți-a răspuns mamă-sa ?

— Nimic ! Se uita la mine cînd dîrz, cînd cu ochi de vită bolnavă. Apoi a venit ștaigărul. Colțos ! Nici nu mi-a dat bună ziua. Îl simțeam că spumegă și nu cutezam să-i propun și lui înțelegerea. Am luat-o pe departe. Le-am lăudat întîi casa. Cînd am adus vorba de tine s-a zborșit, mi-a spus să nu mai bat laturile și mi-a strigat : „Da, da, cine nu-l cunoaște pe bărbatul dumitale ! A făcut din mină cuplărai"...

Ei, ce zici, desfrînatule ? Bine te mai apreciază subalternii tăi ! Îți stă frumos ca scuipatul pe obraz. Să-ți fie rușine !

Willing tremura. De umilință și neputință. Ah ! ce i-ar fi cravașat pe toți ! Dar se simțea mic și în-

colţit. Ca o corabie fără pînze, surprinsă de furtună... Ca un uliu cu aripile frînte de săgeată...

— Şi, mai departe ? îndrăzni totuşi.

— Mai departe ? Greu, dar am avut curajul să-i propun soluţia noastră. I-am înfăţişat-o în culorile cele mai trandafirii. I-am spus chiar — într-o doară, desigur — că îi găsesc eu fetei un băiat bun dintre flăcăii polonezi sau dintre pietrarii moţi ; ba o şi cunun. Degeaba ! Aşa că, bărbate, fiecare pasăre pe limba ei piere... Fă ce ştii ! Eu rămîn la Petrila, în vila asta — vru să sfîrşească Iosefina, spălîndu-se ca Pilat din Pont...

— Bine, dar el n-a zis nimic ?

— Ba da ! Şi-a luat lampa de miner, să plece la şut. Cînd a păşit pragul, mi-a zvîrlit cuvintele : Cucoană ! Noi, muncitorii, n-avem suflete de vînzare... Şi mi-a trîntit uşa în nas !

*

Cîţiva stropi de ploaie au spart tăcerea încremenită a acestei nopţi de primăvară în care colonia muncitorilor a adormit de mult.

În casa ştaigărului Reiter liniştea a pus stăpînire pe sufletul obosit al mamei, numai Lise se zvîrcoleşte în aşternutul din odăiţa bucătăriei. Ascultă picurii de ploaie şi parcă îi îngînă. În camera de alături, după atîtea nopţi chinuite de gînduri, mama a izbutit să adoarmă. În sfîrşit ! Fata este mulţumită şi cu puţinul acesta... Măcar mama să se odihnească. Îi aude răsuflarea grea. Din cînd în cînd, prin somn, oftează adînc. Biata mamă nevinovată !

Pe patul din bucătărie Lise izbutise şi ea să fure cîteva gene de somn, dar o trezire curînd aceleaşi frămîntări care pe zi ce trece se înteţesc în pîntecul umflat ca un buboi gata să spargă. Acum stă în capul oaselor, şi prin întunericul nepătruns care o înconjoară, priveşte ca într-un gol negru, cu sufletul încărcat, cu ochii plînşi, cu mintea năucită.

Tresare. Simte iarăşi semne de viaţă în trupul istovit de nelinişte şi nesomn.

Lise coboară din aşternut, prelingîndu-se uşor pe lîngă surioara şi frăţiorul ei care dorm îmbrăţişaţi la celălalt capăt al patului. Cu mîini înfrigurate scapără un lemnuş şi aprinde lămpiţa de ulei. Odaia s-a umplut de o lumină galbenă, săracă dar liniştitoare. Ilse şi băiatul dorm fericiţi.

Duşumeaua e rece. Prin tălpile goale Lise simte o înviorare care o pătrunde şi îi alungă zăpuşeala din corp. Face cîţiva paşi, închide cu grijă uşa care dă în camera mamei şi se aşează pe marginea patului. Îşi cuprinde capul în palme şi oftează rar, sugrumat. Iar mişcă! Pentru a mia oară îşi pipăie burta. O trec fiori cînd reci, cînd fierbinţi. Se scoală, priveşte în juru-i cu teamă, lipeşte urechea de uşa către drum, de uşa către odaia mamei, îi aude răsuflarea trudită, apoi îşi ridică încet, hoţeşte, poalele cămăşii pînă mai sus de mijloc, îşi dezvăleşte sînii şi încremeneşte aşa, ca un pui de căprioară surprins de ochiul vînătorului într-un luminiş de pădure. I-e milă de burta ei cît un cimpoi, de ţîţele mici altădată, mari acum, mari şi grele ca de plumb — şi izbucneşte în plîns.

Îşi astupă gura cu palma şi îşi înfige unghiile în gît ca să potolească şuvoiul lacrămilor. Nu trebuie s-o trezească pe mama! Simte că ar fi al doilea mare păcat în viaţa ei... Se trînteşte pe pat, se zgribuleşte sub cerga copiilor, strînge genunchii peste burtă, vrea să se facă mică, atît de mică încît nici să nu mai fie... Îşi ascunde capul sub perna udă de lacrimi şi de sudoarea rece a fierbinţelilor care o scaldă într-una. Se sufocă. Sînii parcă sînt încinşi cu cercuri de fier. Din adîncul măruntaielor îşi face loc o greaţă scîrboasă, leşinoasă. Ar vrea să sfîrşească odată, însă viaţa din pîntec o trezeşte, loveşte cu piciorul, se zbuciumă, parcă simte şi înţelege chinul firavei mame...

Lise se ridică iar din pat. De pe frunte îi cad broboane mari ce se preling în făgaşul sînilor încinşi şi ajung acolo reci ca ghiaţa. Mîinile îi bîjbîie sub pat, în căutarea ligheanului în care ar vrea să-şi verse nu numai veninul, nu numai durerea, ci şi tot sufletul, sufletul ei păcătuit în pragul vieţii.

S-a ghemuit pe podea şi aşteaptă în neştire un sfîrşit binefăcător, dar neastîmpărul fătului o trezeşte iar din amorţeala care o cuprinsese. Se tîrăşte de-a buşilea pînă la doniţa de lîngă sobă, o apleacă spre gură şi soarbe lacomă apa rece, licoare înviorătoare, multă, tot mai multă, revărsată peste sîni, peste cămaşă, peste burta înfierbîntată.

Va fi mamă ! Are cîteodată un simţămînt ciudat de mulţumire amestecată cu teamă şi ruşine. I-au plăcut totdeauna îngerii zugrăviţi la biserică sau înfăşuraţi în scutece... Ce bine este să ai un copil, să te joci cu el, să-l legeni, să-l acoperi cu sărutări calde, să-i cînţi nani-nani...

Lise îşi împreună braţele la sîni, leagănă un vis din copilăria ei, un vis pierdut, şi zîmbeşte amar, ca zîmbetul unui răsărit de lună într-o noapte cu ger cumplit. Mamă ! dar nu cu fructul păcatului, nu mamă oropsită, arătată cu degetul, hulită de vecine, batjocorită de tineri, ocolită de prietene, deplînsă de părinţi ! Se scutură în fiorii deznădejdiei. Îşi dă seama de nenorocirea în care a căzut, de nenorocirea pe care a adus-o în casă, părinţilor buni şi iertători. Mama ei n-a certat-o, n-a tîrnuit-o de păr, tata n-a bătut-o, dar mai bine o certau şi o băteau... Lacrimile bătrînei sînt mai dureroase decît ghearele care îi sfîşie sufletul, privirea mută a tatălui este mai grea decît pumnul lui de miner !

Da, mai bine să moară ! Să spele ruşinea casei... Moartea să redea familiei cinstea pe care ea, netrebnica, a terfelit-o prin neştiinţă, prin uşurinţa cu care s-a lăsat ademenită de un bărbat care îi e străin, de care se îngrozeşte, a cărui amintire o

îngreţoşează şi îi încreţeşte carnea aidoma atingerii cu pielea unei broaşte rîioase.

De atîtea ori a vrut să sfîrşească zvîrlindu-se în iazul joagărului de pe Jieţ; i-a dat tîrcoale, i-a adulmecat adîncul bulboanei spumoase, a încremenit la buza apei — şi tot de atîtea ori s-a întors acasă învinsă de necutezanţă, de dorul vieţii, sau cutremurată de grija pruncului nevinovat... Ce să facă? Unde poate găsi un răspuns? Icoana Madonei din bisericuţă n-a luminat-o, deşi a implorat-o cu lacrimi fierbinţi. Să fugă? Unde? Să caute un adăpost la mătuşa din Deva? Să nască acolo, departe de alinarea binefăcătoare a mamei? Dar dacă mătuşa o va goni? De ce n-o povăţuieşte nimeni? De ce mama se ascunde în torentul de lacrimi? De ce tata nu-i vorbeşte? O urăsc? Li-i ruşine şi scîrbă de starea ei? Poate şi părinţii îi doresc ispăşirea prin moarte? Nu se poate! Ei o iubesc — sau o iubeau. S-o scoale pe mama! Să stea mititică la picioarele ei, s-o întrebe de rosturile vieţii acesteia, bătrîna s-o mîngîie pe părul bălai, s-o îmbărbăteze, să se uite blajin în ochii ei, să se sfătuiască, că doar ea, Lise, nu mai e un copil: sînt mame amîndouă!...

Lise se tîrăşte pînă la uşă, pune mîna pe clanţă, simte fierul rece şi îşi aminteşte de privirea tot atît de rece a mamei... Se cutremură.

Gîndul morţii i se întoarce ca fusul la furcă. Se îmbracă înfrigurată, deschide uşa de la drum şi porneşte în puterea nopţii către sat, fără nici o ţintă. Nu mai plouă, dar răcoarea o pătrunde pînă la oase. Aleargă spre mină. Tata! tata e acolo jos, în galerii. Trebuie să sfîrşească şutul. Îl va întîlni, îi va cădea în genunchi, va cerşi un sfat. I-l va da. Nu poate să rămînă mut... În sufletul lui de miner bate o inimă caldă. A simţit-o mereu cum tremură ca o flacără pîlpîindă. O spun ochii. Dacă gura tace, privirea blîndă vorbeşte.

Îmbărbătată de o nădejde nouă, Lise aleargă spre lumina care se zărește străjuind pe turnul puțului de la Mina veche. Nu-i mai e frig. Simte valuri de căldură prin tot corpul.

S-a împiedicat și a căzut într-o băltoacă din marginea drumului, apoi fuge mai departe, în neștire.

Dinspre sat se aud cocoșii. Semn că se apropie schimbul echipelor. Se ivesc luminițe către valea Cimpei. Sînt minerii din șutul de zi. Merg către puțuri, ducînd cu ei lămpașe aprinse. Lise se oprește. I se pare că vin spre ea ochii sticloși ai unor haite de lupi flămînzi care tăbărăsc dinspre pădurea Cimpei. Simte în coaste junghiuri ca niște cuie care îi rîcîie carnea. Pîntecul e greu și neliniștit. Luminile se apropie, și odată cu ele umbre mari, lungi, ca de matahale. Sînt ortaci de mină, sau stafii cernite ? Fiecare stafie bălăbăne cîte o luminiță furată de la căpătîiul morților din cimitir. Vor s-o împresoare. Rînjesc. O arată cu degetul. Stropii căzuți dintr-un anin pe obrajii ei înfierbîntați i se par scuipați batjocoritori.

Îngrozită, Lise se întoarce din drum. Dar și din spate se ivesc stafii cu lămpașe. Fata rotește ochii ca o nebună și vede cum de pretutindeni se apropie alți ochi de lupi nesățioși, alte stafii necruțătoare. Și dinspre Lonea, și de la poalele Roșiei și din valea adîncă de unde spumegă Pîrîul Dracului...

— Tată ! Tată !... încearcă să strige ființa cu suflet gîtuit de spaimă, dar glasul i se pierde, ochii i se împăienjenesc, picioarele i se împleticesc. Acum merge aiurită, dusă de mîini nevăzute ale căror degete întinse o acuză și o împing spre mină.

Lise se oprește la grilajul puțului, se razimă de vagonașe, se ridică, se furișează pînă la gaura neagră care trimite zilnic spre fundul pămîntului tați și copii, leagănă în brațe un prunc închipuit — apoi se aruncă orbește, cu capul în jos, pe gura minei care îi va izbăvi suferințele...

CAPITOLUL XII

FRANZ JÄGER

Radu și Maria îmbrăcaseră vestminte de sărbătoare pregătite cu dichis deosebit. Maria fusese de părere că, deși e duminică, bărbatul ei să poarte azi costumul cumpărat în toamna trecută de la prăvălia lui Kardos, adică hainele cu care minerii veniți de pe alte meleaguri se îmbracă în zilele cînd nu coboară în galerii : pantaloni bufanți, de pînză ori de postav închis, și haină de catifea ușoară, neagră sau cafenie, ripsată, croită cu reveruri mici, înguste și încheiată în copci, sub bărbie. Astfel de îmbrăcăminte se răspîndise în ultimii ani și printre localnici, dar numai la băieși, fiind ieftină și lesnicioasă la tăvăleală. Radu însă nu vru nici în ruptul capului. Este adevărat că astăzi sînt poftiți la casa și masa inginerului Franz Jäger, cinste cu totul deosebită, pe care el o prețuiește pentru felurite pricini și în primul rînd pentru înțelesul adînc, întrevăzut încă de la sfîrșitul adunării din Ziua Copiilor Nevinovați. Dar tocmai de aceea el a ținut cu tot dinadinsul să îmbrace straiele țărănești. Le socotește mult mai de preț, nu ca greutate în bani, cît în merit și datină.

Maria n-a mai stăruit. Încă de ieri i-a spălat și i-a călcat cămașa albă brodată cu alesături de arnici, și, ca să-i facă o plăcere și mai mare, azi, cînd s-a înapoiat de la preotul Niculae, Radu a găsit-o și pe ea gătită în costum național, în cel unguresc, cu fustă de androc auriu, largă și învoaltă ca să-i ascundă sarcina, vrîstată la poale în culorile verde-alb-roșu, cu pieptarul de pluș negru înflorat în găitane albe, și la gît cu vechiul lățișar de mărgele. Au trecut șapte ani de la arminderul la care s-au cunoscut, dar urme grele n-au lăsat pe fața Mariei. Încă mai strălucește de tinerețe și frumusețe. Radu a luat-o în brațe ca pe o fetișcană, a învîrtit-o prin casă în pas de ceardaș, dar binișor, să n-o zdruncine, în vreme ce, de pe laviță, Onuț făcea zîmbre și striga tăticului : și io ! și io !...

Greu să ajungi din Lunca Florilor tocmai în celălalt capăt al Petrilei, aproape de cartierul coloniilor muncitorești, unde se află locuința familiei Jäger ! Nu că ar fi cine știe ce cale lungă, dar e sărbătoare și la fiecare doi pași te oprește cineva. Pe Maria — s-o admire fetele și muierile tinere ; pe Zăican pentru ca oamenii să-l întrebe de vorbă, așa, cu treabă sau fără treabă, dar la drept vorbind mai mult cu treabă : ieșim la roboată ? e adevărat că a început recrutația pentru armia împărătească ? e sigur că dacă ne tomnim la soțietat scăpăm de urbariu și de cătănie ? ai auzit că feciorul popii din Livadia s-a haiducit ? oare într-adevăr s-o fi deszis porunca de uciderea cînilor ? că din ziua tăvălelii jîndarilor, primașului și notărești, cîinii stăpînirii ne-or lăsat în pace...

Jägerii se aflau în așteptarea Zăicanilor și a lui Jenő — și s-au supărat foarte văzînd lipsa lui Onuț. Mai-mai să-l mîie pe Radu înapoi ca să-și aducă odrasla. Inginerul nu-l văzuse pe băiat de la serbarea campionatului popicăresc de acum doi ani, cînd băiețul îl cărase în circă, așa cum îi plăcea și încă îi mai place zvăpăiatului. Dar

tatăl a lămurit că nu se putea altfel. Mulțumește foarte mult pentru masa pe care o bănuie îmbelșugată și pe care o va cinsti cum se cuvine și gazdei și unor oaspeți muncitori — nu flămînzi, dar dornici de bunătăți — însă pe băiat l-au lăsat la buna Salomia, unde nana Fira va avea grijă să-l culce între nămiez și sunămiez. Iar ei, bărbații de aici, ba și femeile, vor avea să vorbească azi lucruri de mare însemnătate pentru satul ăsta și pentru tot natul de mineri care sălășluiesc în noua Petrilă industrioasă. Jäger și Ketti au cumpănit și i-au dat dreptate.

Kardas Jenő întîrzia. Maria fu luată pe sus de logodnica mult așteptatului și plimbată prin toate odăile, ca să vadă una și alta, și să-i arate revistele ilustrate primite de la Viena și Budapesta, ba și din orașe mai depărtate, și din care îi făgăduise — cînd se întîlniră ultima dată la biserica de credința Romei — că îi va împrumuta cîteva, fericită că Marișca se hotărîse să calce pe urmele bărbatului care vrea să știe toate. Apoi Ketti și Marișca se înfundară nu în cărți, ci la bucătărie, să-i ajute Sîmidoarei, care este acum fina de cununie a Jägerilor, că, vezi ? nu era să stea fată nemăritată atîția ani, în vreme ce lui Gheorghe al lui Neculai Crîstea din Lonea, miner acum, îi ardeau de mult tălpile să joace „Isaiia dănțuește"...

În camera lui de lucru Franz Jäger se plînge lui Zăican că nu are destul loc în apartamentul ăsta pentru care plătește chirie societății. Se plînge nu atît pentru că biroul lui a ajuns prea strîmt din pricina cărților și colecțiilor de reviste și gazete strînse în șirul anilor, podoabe ale sufletului de care nu se poate despărți și care îl costă bănet, o părticică bună din salariul său ; ci mai mult fiindcă nu e loc destul pentru Ketti și Jenő. Duminica viitoare va fi nunta, Jenő se va statornici aici, la nevastă, pînă la toamnă, cînd va fi gata vila plănuită — ba chiar începută — a cuscrului Kardos.

„Dar lasă, se împacă singur bătrînul inginer, am să fac o altă rînduială a cărţilor şi colecţiilor şi am să aduc un pat în camera asta de lucru. Aşa că le las tinerilor restul apartamentului. Eu sînt bătrîn şi mă simt bine între hîrţoage. Sînt în stare să le şi mănînc!"... rîde Jäger şi pufăe din pipa în care Ketti i-a pus boabe de levănţică.

Camera de lucru a inginerului era într-adevăr neîncăpătoare. Doi pereţi — încărcaţi de rafturi cu cărţi. Un al treilea — blocat de mese şi poliţe pline cu maldăre de colecţii de reviste şi gazete în feluri-te limbi. Masa de scris era largă. Se aflau şi acolo volume, teancuri de caiete şi file cu însemnări. Cîteva gravuri înrămate aminteau figuri scumpe. În mijlocul lor, chipul unei femei de o frumuseţe fermecătoare; mama Kettei. Pe pereţi atîrnau trei litografii reprezentînd pe Voltaire, Robespierre şi — curioasă alăturare — Napoleon Bonaparte în faţa zidurilor Moscovei.

— Tată, mi-a sosit odorul! Iartă-l pentru întîrziere! Are şi el socotelile lui acum, în ajunul nunţii... Veniţi în sufragerie.

— Ketti tată, dacă l-ai iertat tu, de ce să-l mai iert şi eu? Ba, m-am răzgîndit: îl iert dacă bea cu mine un păhărel de palincă! Ce zici Radule?

— Şi două!

— Şi trei! ţîşni de după uşe Jenő, vesel nevoie mare.

— Să vă puneţi pofta în cui! Astfel de băutură vă dau cu porţie mică. Aveţi vin berechet...

— O să ne sacrificăm şi cu vin... răspunse pentru toţi trei doctoraşul lăsînd buza în jos, a pagubă şi făcînd cu ochiul celorlalţi. Frate Zăicane, unde-i soaţa ta? Să ciocnească şi dînsa cu noi. Asta înseamnă spor la casă nouă...

— Aci mi-s! răspunse Maria din bucătărie. Îmi varsă Sîmidora ultimele veşti. Sînt curioasă să aflu ce s-a mai întîmplat cu domnul Willing...

— Ne-o spune tata socru... Aduceţi păhărele!

— Nu cred să știu mai mult decît însăși Petrila. Totuși, pentru că un vers din „Faust" spune: *Allwisend bin ich nicht; doch viel ist mir bewusst*[1]... să cercetăm ce noutăți mai sînt. S-ar putea să cunosc eu mai multe ca voi... răspunse Jäger.

Într-adevăr Petrila știa multe. Ba o bună parte din ea trăise întîmplările care frămîntară în săptămîna trecută întregul sat. În fiecare colibă se vorbea încă despre sfîrșitul Lisei și urmările tragicei sinucideri.

Puțul în adîncul căruia se aruncase fata era chiar puțul Ferdinand, de unde, peste o oră, trebuia să iasă șteigărul Reiter. Mecanicul de la postul din turnul cu bobina odgonului de oțel zărise o mogîldeață rezimată de apărătoarea gaurei din pămînt, dar crezuse că e nevasta vreunui miner ce trebuie să intre sau să scape de șut. Strigase la ea, cu gînd s-o gonească din apropierea puțului, pentru că urma să deschidă grilajul împrejmuitor. Trimisese cu cîteva minute înainte corfa în afund, cu două rîzne goale. Număra adîncimea după semnele de pe odgon și se pregătea să manevreze roata, grăbit să sfîrșească mai curînd încărcătura de cărbuni de jos fiindcă mijea spre ziuă și trebuia să înceapă schimbul de echipe. Dar mogîldeața a încălecat grilajul de fier și s-a aruncat în abis. Totul n-a ținut decît două-trei clipe.

Corfa se afla la orizontul doi, adică la o adîncime de aproape două sute de metri. Mecanicul Wolff a tras semnalul de alarmă, vlăjganii de la manivela scripetului au scos corfa, și pe maldărul de cărbuni din rîzne au găsit doar o învălmășeală de oase zdrobite și descărnate. Cărbunii erau tot una de sînge...

Resturile fetei au fost recunoscute de cîțiva mineri germani, vecini de casă, după îmbrăcăminte.

---

[1] Nu-s atoateștiutor, totuși știu destul de multe...

Vestea s-a întins în colonii, ca pîrjolul. În mai puțin de o oră — se luminase de ziuă — vila subdirectorului Willing fu atacată de zeci de femei urmate de bărbați, care veneau de la schimburi, nemți și unguri. Pînă să sosească jandarmii, nu mai rămăseseră nici geamuri, nici uși. Puhoiul năvălise în vilă și măcinase mobilierul. Minerii — fără sărmanul Reiter care încremenise la puț, lîngă ce mai rămăsese din Lise — îl căutau pe Willing. Nevestele lor tăbărîseră pe Iosefina și Tereza, prinse numai în cămășile de noapte. Otto Schultze fusese bătut crunt. Păcat că Anuța Sluguț nu prinsese de veste !...

Willing, însă, nu fusese găsit. El nu dormise toată noaptea. Adulmecase la timp larma de pe uliță și fugise prin dos, pe la poalele dealului Maleia. Se strecurase apoi prin pădurice de mesteacăni și ajunsese în clădirea administrației, unde se încuiase în closet. L-au scos funcționarii și l-au ascuns într-un birou al întreprinderii pînă în noaptea următoare, cînd i s-a dat o călăuză care să-l ducă, prin păduri, pînă peste rampa de cărbuni de la vărsarea Jiețului. Acolo îl aștepta trăsura societății, trimeasă din vreme cu ordin să-l ducă pînă la Deva.

Alaltăieri, joi, s-a făcut înmormîntarea Lisei în micul cimitir catolic. Societatea de ajutor reciproc „Sfînta Varvara" și-a început lucrul după noua rînduială, cheltuind bruma de bani luați în primire de la popicari, cu o ceremonie care pentru ea, ca și pentru întreaga suflare petrileană, însemna un protest împotriva întreprinderii, conducătorilor ei și legilor fără de legi...

Toți muncitorii din Petrila, fără osebire de nație, lăsară lucrul. A fost întîia grevă muncitorească din Valea Jiului. Nu se mai pomenise așa ceva de șase ani, de la înmormîntarea lui Ion al Anuței Sluguț. Dar atunci minerii trimiseseră numai delegați, restul sufletelor de la acea înmormîntare de

pomină, fiind țărani iobagi din Petrila și satele apropiate.

— Care va să zică buhaiul a găsit scăpare la Deva, chiar la locul păcatului, scrîșni Radu Zăican care aflase tîrziu de fuga subdirectorului. Altfel... nu i-ar fi scăpat din mînă! Alcătuise chiar în ziua sinuciderii Lisei o ceată, cu vornicul feciorilor în cap, pentru prinderea făptașului. Petrila se modernizase, dar vechea datină a orînduielilor păzite de cetași se păstra întocmai. Fecioria fetelor nu era păzită de nimeni, ba era chiar îngăduită o oarecare libertate în legăturile dintre cei ce se aveau drag, dar căsătoria flăcăului cu fata rămasă grea era o îndatorire pe care n-o călca nimeni fără pedeapsă. Desigur, toate astea în ce îi privea pe băștinași. Sinuciderea Lisei zguduise însă toată suflarea din Petrila, așa că pe deasupra deosebirilor de religie și limbă, adunarea feciorilor hotărîse judecarea vinovatului. La această hotărîre atîrnase greu nu numai mila pentru nefericita soartă a fetei rușinate, ci și dorul de răzbunare pentru atîtea petrilene batjocorite de Willing, fapte urîte de care flăcăii aflau din cînd în cînd, pe departe. Acum însă dovada fusese prea dureroasă.

— Nu, nu este la Deva, răspunse Jäger. În privința asta există într-adevăr o noutate. Aș putea să spun: de necrezut! Ketti o știe, că i-am spus-o azi dimineață, cînd am venit de la administrație.

Toți făcură roată în jurul inginerului, ca albinele la fagurele de miere.

— Trăsura — urmă Jäger — trebuia să se înapoieze de la Deva cel tîrziu joi. Nu s-a întors, însă, nici pînă acum! Ieri, directorul Nándor era înfuriat. Credea că Willing l-a forțat pe vizitiu să-l ducă mai departe, la Sibiu sau poate chiar la Brașov. De-abia azi s-au lămurit lucrurile, cînd bătrînul Șotîngă — el mîna caii — a sosit pe jos, frînt de oboseală. Ce credeți că s-a întîmplat? Pe drum au fost atacați! Făcuseră popas între Hațeg și

Deva, în lunca Streiului, cînd, pe negîndite au tăbărît peste ei cîţiva ţărani romîni înarmaţi cu coase şi iatagane. Unul din ei mînuia şi armă de foc, flintă ostăşească. Willing avea şi el două pistoale. Întotdeauna pleca la drum bine înarmat, deşi prin regiunea asta nu s-au întîmplat pînă acum tîlhării. L-au luat pe sus, cu pistoale cu tot... L-au uşurat de banii ce-i avea asupră-i, au deshămat caii, au încălecat şi s-au făcut nevăzuţi spre muntele Retezat, drept peste cîmpii şi păduri. Vizitiului nu i-au făcut nimic. Ce era să-i ia? Pesemne că tîlharii — dacă vor fi fost tîlhari — aveau nevoie de cai. Willing şi vizitiul erau mulţumiţi că scăpaseră cu viaţă. Dar ce s-or fi gîndit şi ce s-or fi socotit ţăranii care îi atacaseră, că s-au întors curînd, l-au legat pe Willing şi l-au luat cu ei! Lui Şotîngă i-au poruncit să se întoarcă la Petrila pe alt drum şi să nu dea nici o veste grănicerilor răspîndiţi prin sate. Aşa a şi făcut omul. A lăsat trăsura în părăsire şi el a venit pe poteci, prin păduri şi peste pasul Merişorului.

Vestea aceasta descreţi frunţile mesenilor. Radu rîdea cu toţi dinţii, Jenő se bătea peste pulpe, iar cele două femei surîdeau mulţumite de păţania „satirului", cum îi spunea Ketti.

— Nu înţeleg de ce au mai luat fiara cu ei... Dacă ar fi fost tîlhari de drumul mare, l-ar fi omorît acolo, pe loc — îşi mărturisi nedumerirea Maria lui Radu. N-o fi fost cumnatul Trif, cu ai lui?

— Asta nu! Trif haiduceşte jos, la hotarul cu ţara, lămuri Radu.

— Dar Rózsa Sándor? stărui Maria.

— Cu atît mai puţin! sări Jenő. Rózsa e în pusta Panoniei, departe tare de aici...

— Aşa zic şi eu. Nu-mi vine a crede că erau tîlhari de rînd... împlini inginerul.

— Nici nu erau! întări Zălican. A-bunăseamă că pe hăndrălău l-au încolţit oamenii din ceata feciorului popii Brănuţ din Livadia. Îl cunosc prea bine.

S-a făcut și el hărămbașă de haiduci. Straşnică ispravă!

— Cum? Mai avem în ținutul Hațegului și alt haiduc în afară de Trif al dumitale? se miră Ketti.

— Vezi bine! Și vor mai fi mulți...

— Interesant! Și plin de înțeles... încheie inginerul Jäger. Chestiunea asta cu haiducii, trebuie s-o mai discutăm...

— Așa gîndeam și eu, încuviință băieșul.

Precum bănuise Radu, masa era îmbelșugată — cum se și cuvenea din partea unei case cu domnișoară gata-gata să se mărite. Dar și mai îmbelșugat părea să fie divanul acestor prieteni atît de osebiți ca vîrstă, națiie și îndeletnicire.

Jenő era un înflăcărat al ideilor care frămîntau intelectualitatea maghiară din acea vreme și temperamentul lui, întreținut de focul tinereții, nu găsea piedici în nici unul din zăgazurile pe care stăpînirea grofilor și habsburgilor le împlîntase de-a lungul veacurilor în conștiința oamenilor obidiți. Totul se putea dărîma cu o lovitură de picior — numai voință să fie!...

Nici lui Zăican nu-i curgea în vine zamă trezită, din care pricină mai sărea și el peste cal; dar feciorul iobagului venit din Zăicanii Clopotivei se fripsese de atîtea ori cu ciorba fierbinte hăplăită cu nechibzuință, încît începuse să sufle în iaurt; prinsese darul de a cumpăni înainte de a scoate vorba din gură și mai cu seamă înainte de a porni la faptă. Nici el nu știa dacă bine-i așa, ori nu-i bine — și dacă ar fi fost să dea crezare prietenilor săi, ca de-alde Moacă al Tătarului, apoi nu era bine deloc. Poate că și sfaturile mereu repetate în ultimii ani, ale popii Niculae și ale lui Franz Jäger, ba și cele scrise de Bariț la gazetă, că totul trebue făcut pe îndelete și cu multă socoteală, îi puseseră frîu avînturilor năvalnice. Deseori se căina pentru astfel de încetineală a faptelor care mergeau mult în urma gîndurilor, și mereu își amintea de acel

Ion Hotea care altfel îl împilduise. În primăvara asta, însă, sîngele îi fierbea prea tare! Drumul la acel nevăzut împărat de la Viena nu fusese de-a surda. După întoarcerea din cetatea habsburgilor se hotărîse: acum! Altfel ne-or creşte bărbi albe sub robie!... Nu noi să ne luăm după iobagii de la cîmp, ci cîmpenii după noi! Sînt ei mai mulţi? Cu atît mai bine! Cei mulţi şi slabi să-i urmeze pe cei puţini şi tari!

Radu nu avea de unde să ştie că primăvara acelui an 1847 adusese o schimbare şi în felul de judecată al inginerului Jäger. Poate că numeroasele veşti pe care le căpătase din ziarele ţărilor îndepărtate; poate faptul că se simţea eliberat de grija fetei: sau poate altceva, amintirea unor gînduri vechi, ajunse la soroc, ori mai degrabă toate acestea la un loc, îl înfăţişau azi, în ochii Radului, mai viu, mai tare, mai grăbit la faptă — şi Radu nu putea decît să se bucure.

Vorbirea alunecase pe făgaşul firesc, pe care fiecare îl dorea, adică spre cele politiceşti, începînd de la întrebarea inginerului, pusă lui Jenő, dacă după masă, la cafea, vine şi Kardos-senior.

— Nu poate veni, fu răspunsul. Tata este foarte ocupat azi cu o treabă prozaică dar patriotică: aşează la galantare marfa ce i-a sosit ieri de la Debreţin. Aşa ar trebui să facă toţi negustorii din Ungaria şi din această Transilvanie: nici o marfă austriacă, nici o marfă săsească! Numai în felul acesta vom răzbi, şi Ungaria va putea să-şi creeze o industrie proprie, naţională, scăpînd de tutela economică a Austriei. Altfel, vorba lui Kossuth al nostru: o ţară fără industrie şi comerţ naţional, este ca un uriaş fără braţe! Îmi place de tata! În iarnă, cînd i-am adus tipăriturile „Asociaţiei de Apărare" şi i-am pus pachetele în braţe, se cam speriase: că o să-l dibuie jandarmii, că ce vor spune marii negustori saşi din Sibiu şi Cisnădie, de la care cumpăra el marfă — şi alţi *că*.

S-a dat, însă, curînd pe brazdă, şi azi nici să nu audă de tulpane de Cisnădie şi salamuri de Sibiu ! cu toate că adusul mărfurilor din aceste localităţi îl costa mult mai ieftin. Dar înţelege să facă şi el un sacrificiu pentru patria maghiară, şi, la drept vorbind, are şi de unde... treburile îi merg strună...

— Este de netăgăduit că burghezia maghiară trebue să scape de vasalitatea mărfurilor austriece. Să le fabrice şi să le vîndă ea, prin propriile puteri, recunoscu Jäger. Numai astfel burghezia se poate întări şi poate năzui la drepturi politice — mai mult chiar : la conducerea tuturor treburilor politice, ca urmaşă a nobilimii, clasă trîndavă care nu ştie să muncească, nu ştie să producă. Dar, dragă Jenő, sînt mîhnit văzînd că în fruntea mişcării de redeşteptare naţională a Ungariei, ba chiar şi în fruntea partidului acelui om de mare valoare care este Kossuth Lájos, s-au strecurat prea mulţi nobili. Mi-e teamă că aceştia covîrşesc şi în cele din urmă, poate chiar în momentul cel mai hotărîtor, vor da o altă direcţie mişcării progresiste maghiare, îndrumînd-o pe o cale greşită...

— Nu se poate, tată ! Kossuth veghează ! sări tînărul.

— Şi corabia cea mai făloasă este răsturnată atunci cînd o împresoară valuri prea multe şi prea tari — mai cu seamă dacă lipseşte cîrmaciului dibăcia. Sau, dacă o năpădesc guzganii, o rod pînă nu mai rămîne nimic din ea...

Kardos tăcu cîteva clipe. Ochii lui luminoşi, negri şi strălucitori, erau fixaţi într-un punct din colţul ferestrei. Răspunse cu un aer puţin cătrănit :

— Imaginea este preţioasă : corabie, valuri, cîrmaci isteţ... Am s-o întrebuinţez într-o poezie la care mă tot gîndesc de o bucată de vreme... Vezi, Ketti dragă, degeaba te plîngeai : poetul n-a murit ! Îşi aninase doar lira în cui... Nu însă pentru totdeauna !

Ketti era fericită. Trase scaunul mai lîngă logodnic şi îi mîngîie pletele care îi încadrau atît de plăcut chipul tînăr şi plin de viaţă.

— Nu cred însă că ai dreptate, reluă poetul, adresîndu-se socrului de mîine. Mulţi din nobilii care se află în mişcarea noastră revoluţionară nu sînt magnaţi, grofi proprietari de mari latifundii, deci împilatori ai ţăranilor, ci nobili scăpătaţi, „de şapte pruni" cum li se spune în derîdere, stăpîni pe cîteva fîşii de pămînt în vreun sat uitat de Dumnezeu. Iar fiii lor, luptători în rîndurile kossuthiste, au îndeletniciri burgheze: sînt avocaţi ca însuşi Kossuth, profesori, medici ca mine, funcţionari comitatezi şi guberniali — aşa că teama dumitale nu o găsesc întemeiată. Ce să mai spun de „nobilii de opincă", nemeşimea care de cîţiva ani este supusă şi ea la plata dărilor către stat, ba chiar şi la unele servicii urbariale?... Cu toţi aceştia vom face o revoluţie care să rămînă de pomină, şi să răstoarne tot, absolut tot, dînd poporului întreaga libertate, fără nici o îngrădire, iar Ungariei strălucirea pe care o merită cu prisosinţă.

— Domnule Jenő, se băgă în vorbă Zăican, neîndoios, e bine ca partida dumneavoastră să fie mare, cît mai mare — sodom de oaste! Nu mă spărie nici nobilii de opincă — nemeşi de-ai noştri — şi nici nobilii de rînd, de pruni adică. Pe drept cuvînt şi ei sînt nemulţămiţi de reaua orînduială din împărăţia aceasta. *Abăr* — ca să întrebuinţez o vorbă cu care m-am obişnuit de la socru — ce cată nobilii de frunte în tabăra domnului Kossuth? Este... cum s-ar afla lupii între oi. Spuseşi că revoluţia vine, trebuie să vină, dar...

— Aleargă, zboară, Radule! Pun capul că în vara asta se alege praf de castelele grofilor, sări tînărul Kardos.

— Bun! Dee Domnul! Asta aşteptăm şi noi, iar eu, de cînd mă întorsei de la Viana cu mîna goală, ard de nerăbdare să pun umărul la roată. Ziceam

însă că dacă revoluția vine, ce se tîmplă cu nobilii din partid? Revoluția o facem noi împotrivă-le? ori o fac ei împotriva... împotriva cui? A lor? Nu înțeleg. Nu-ți fie cu supărare, dar, precum vezi, nu sînt dumirit. Minte necuprinsă încă...

Jenő se fîstîci, în vreme ce bătrînul inginer zîmbea pe sub mustăți. Era gata să răspundă el, întărind teama băiețului, dar tînărul, pe care întrebarea simplă a omului în straie țărănești îl pusese în încurcătură, se reculese. Aminti un proverb maghiar:

— Radule, dacă numeri cîte foi intră într-o plăcintă, rămîi nemîncat...

— Zicerea asta o avem și noi romînii, însă vezi dumneata, și foile cată să fie de-un fel...

Ketti și Marișca rîseră de aceste împunsături cu spade culinare, dar o zbughiră, ca fripte, la bucătărie. Uitaseră de plăcinta care se rumenea la cuptor!

— Nu vreau să fiu rău înțeles, urmă Radu. Eu sînt alături de dumneavoastră, trup și suflet, precum întreaga suflare romînească din împărăție, de la opincă pînă la cei mai luminați cărturari ai noștri. Veți vedea că nu ne vom face de rușine! Oamenii de-abia așteaptă, săracii. Îi văd cum fierb. Ba, pe alte alături mai mult chiar de cît la noi. În iarnă, cînd mă întorceam de la împăratul, am toiegit pe jos de la gura Murășului, prin părțile arădane și zărande, pe la Alba și pe Tîrnava, și pretutindenea am stat de vorbă cu țărani de tot felul, și mai așa și mai aminterea, și am văzut că în sfîrșit treaba-i gata. Sînt de lipsă numai cremenea și amnarul. Dealtfel și un boier romîn cu care am tainit pe vapor spunea așijderea: în vara sau în toamna asta! Cică în țările de către apus totul e pus pe roate... Dumneata, domnule inginer, care citești mai mult și în atîtea limbi, ce zici?

I-o luă însă înainte tot Jenő, care aduse știri îmbucurătoare din ținuturile ungurești și sîrbești.

Încă în toamnă iobagii unguri din pustă dăduseră foc unor conace, făcuseră pe alocuri greve la strînsul bucatelor, haiducii cutezaseră să atace chiar unele orăşele, iar cît despre sîrbi, cei din Voivodina austriacă, iuţi şi ei, organizaseră numeroase cete de răsculaţi în munţii şi pădurile lor.

— Aşa că, încheie tînărul, nu mă îndoiesc nici de romîni. Ştiam asta, şi mă bucur. Vă încredinţez că revoluţia noastră va birui spre binele întregului popor, fără osebire de limbă. Aţi văzut şi „Declaraţia de Opoziţie", pe care a dat-o Kossuth de curînd. Vom fi toţi egali!

— Văzut şi citit! spuse Zăican, chit că am a pune o întrebare în legătură cu Declaraţia. Abăr, rogu-vă, domnul Jäger nu vrea să ne spună nimic despre stările din depărtări? Că şi acolo sparge buboiul...

— A! tata ar avea multe de spus. Citesc şi eu — nu chiar toate, dar citesc — ziarele ce le primeşte din Germania. E adevărat, sînt cenzurate, dar tot mai scapă cîte ceva printre rînduri. Sînt semne minunate... se aprinse Ketti.

— Scapă prin ţenzură, ca şi la *Gazeta* din Braşov...

— De cîte ori am avut prilejul să stau de vorbă cu voi pe îndelete, v-am împărtăşit ştirile pe care le-am citit sau le-am întrevăzut în gazetele ce le primesc, începu inginerul. Poate mi-au scăpat unele. Dacă e cazul — şi este! — să aruncăm acum o privire asupra stărilor de pe continent, sfîrşitul este acelaşi la care aţi ajuns şi voi: revoluţia bate la uşă. Şi cred că va fi mai grozavă decît revoluţia franceză din secolul trecut, pentru că de astă dată va cuprinde întreaga Europă. Dacă sînt unele mici deosebiri în felul nostru de a vedea, cum s-a dovedit adineauri, nu încape îndoială că asupra datei cînd ar urma să izbucnească revolta popoarelor împilate nu ne batem cap în cap. O simţim cu toţii. Situaţia din celelalte ţări, în amănunţime? Spuneai,

Radule, că acel boier valah cu care ai vorbit îndelung pe vapor garanta că Franța se va scula anul acesta. El cunoaște mai bine stările de acolo, deoarece se pare că locuiește mai mult la Paris. Ia-i mai scris? Așa fusese vorba.

— I-am scris la București, dar n-am primit răspuns.

— Scrie-i la Paris! Vino să-ți fac plicul... Cu mijloacele sărace pe care le am aici pot să întăresc spusele boierului. Opoziția burgheziei franceze și mai cu seamă a *proletariatului parizian* — Jäger apăsă pe aceste două cuvinte din urmă — împotriva regelui Ludovic Filip a crescut atît de năvalnic încît nici eu nu dau multe zile regimului din Franța. Se poate ca revoluția europeană să izbucnească întîi acolo. Ar fi și natural. Dar se poate și altfel. Scînteia este binevenită de oriunde s-ar ivi. Să nu uităm ce s-a întîmplat anul trecut în Polonia, mai bine zis în Galiția de sub stăpînirea coroanei de Habsburg. Dacă nu se făceau cîteva greșeli, dacă scînteia n-ar fi licărit prea aproape de împărăția țarilor, și dacă lucrurile ar fi fost temeinic pregătite de progresiștii de la noi și din Prusia, răscoala polonezilor s-ar fi putut întinde de la răsărit spre apus. Fapt este că Polonia fierbe!

— În trei cazane, observă Kardos.

— De ce în trei? șopti, timidă, Maria lui Zăican care era numai urechi.

— Bine a spus Jenő, reluă inginerul. Se cunoaște că e poet și meșter în imagini. În trei cazane, pentru că se zbate, sărmana, în cuprinsul a trei state care au înghițit-o...

În țările de limbă italiană, urmă Jäger, actele de răzbunare cruntă împotriva absolutismului austriac se țin lanț. În Sicilia au avut loc unele răscoale locale. Apeninii găzduiesc puternice grupe de patrioți, iar în Lombardia sînt mereu atacate garnizoanele de ocupație. Este adevărat că mișcarea are un caracter național, țintind independența italieni-

lor. Însă nu se poate nega faptul că, în adînc, poporul care se mișcă acum pentru eliberarea de sub jugul absolutismului habsburgic, nu-l va răbda nici pe cel al nobililor de sînge italian...

În Balcani de asemenea. Grecii nu sînt mulțumiți cu bruma de libertate pentru care și-a dat viața vijeliosul poet Byron. De bulgari și de sîrbi nu mai vorbesc... Iar în ce privește Valahia și Moldavia, Zăican trebuie să cunoască lucrurile mai bine ca noi. Așa e, Radule?

— Din gazetele de la București și Eși nu aflu mai nimic în legătură cu frămîntările țărănimii, dar negustorimea și meseriașii se mișcă. Și împotriva turcilor, și împotriva boierilor. Domnul Golescu îmi povesti multe fapte care îmi umplură sufletul de bucurie și nădejdi. Fapte mărunte, dar adunate laolaltă — pline de înțeles.

— Este plină de interes și situația din Englitera, reluă firul Jäger. Acolo s-ar părea că n-are rost nici o revoluție, întrucît puterea politică se află în bună parte în mîna burgheziei. Totuși nu întreaga negustorime are drepturi politice și mai cu seamă sînt lipsiți de aceste drepturi muncitorii, care acolo sînt foarte numeroși, și deci puternici, nu ca la noi. Din această cauză mișcarea pentru dobîndirea unei noi charte a libertăților cetățenești a luat o întindere nemaipomenită. Urmăresc mereu — pe cît îmi stă în putință aici — tot ce se petrece în insulele de peste Canalul Mînecii și pun mari speranțe în poporul englez. Am pomenit de muncitorime. Da, ea este clasa care acolo, și deocamdată numai acolo, se află în fruntea mișcărilor progresiste. Nu știu dacă vă mai aduceți aminte de ultimele mișcări revoluționare ale muncitorilor englezi. Ție, Radule ți le-am adus la cunoștință pe măsură ce le-am aflat și eu...

— Greva minerilor din Nord! strigă băiețul petrilean,

— Da, şi altele, dar mai cu seamă greva din Northumberland şi Durham. Sînt exact trei ani de atunci. Istoria n-a cunoscut pînă acum o grevă mai măreaţă.

— Nu ştiu nimic de ea, *após*[1]. Cînd a fost? întrebă Jenő.

— Nu ştii fiindcă erai pe băncile universităţii şi îţi vedeai de studii. A fost acum trei ani, în 1844. Cinci luni a ţinut greva. Patruzeci de mii de mineri englezi au încrucişat braţele. Au fost înfrînţi, e adevărat. Înfrînţi nu pentru că n-ar fi luptat dîrz, ci din cauza măsurilor machiavelice luate de patronii care au adus spărgători de grevă din Irlanda şi au izgonit pe greviştii din locuinţele coloniilor — că la urma urmelor şi coloniile astea sînt, la Petrila ca şi pretutindeni, adevărate lanţuri, capcane pentru muncitori, săbii ale lui Damocles... Greva din Nord a fost înăbuşită prin teroare, dar sînt sigur că puterea de luptă a proletariatului englez, a minerilor cu deosebire, s-a înzecit din acea dureroasă încercare. Vom avea prilejul să ne convingem din faptele care vor urma curînd. În acelaşi an s-a întîmplat şi explozia din minele Haswell, catastrofă în care au pierit o sută de oameni nevinovaţi. Ea a răscolit toate spiritele cinstite din Anglia. Greva şi explozia din '44 au silit parlamentul din Londra să voteze cele dintîi măsuri de protejarea vieţii lucrătorilor, între altele interzicerea muncii copiilor în galerii.

Zăican dădu din cap şi oftă adînc. Munca femeilor şi copiilor în mină era una din marile lui dureri. Îşi aduse aminte de Fetiţa fără nume şi voia s-o întrebe pe Maria de ce n-o mai fi venit pe la ei Ilenuţa, dar Jäger urma să depene firul şi nu se cădea să-l întrerupă.

— Vedeţi voi? revoluţia care vine trebue să ducă la mari prefaceri. Mai întîi să asigure libertatea popoarelor asuprite, apoi descătuşarea ţărani-

[1] Tată-socrule (în limba maghiară).

lor din iobăgie — acolo unde ea mai există — şi egalitatea politică. Lucrătorii cată s-o sprijine, nici nu se poate altfel. Dar biruinţa revoluţiei trebue să le chezăşuiască şi lor o existenţă mai bună. Marii luptători din apus, adevăraţii revoluţionari, ţintesc mult mai mult, în special în Franţa şi în unele state germane. În aceste state — că nu trebue să trecem cu vederea patria mea de origine — cu toată guvernarea reacţionară, a crescut în ultimii douăzeci de ani o muncitorime numeroasă care cere dreptul nu numai la viaţă ci şi la conducere. Aşa zisul liberalism german, laş, al burtăverzilor care se îndoapă cu bere, cîrnaţi şi filozofie divină, este pe zi ce trece învins de curentele democratice şi revoluţionare care urmăresc nu numai eliberarea totată de sub jugul nobilimii şi a clericalismului iezuitic, dar şi cucerirea puterii politice de către marile mase populare, mase care azi produc pentru bunăstarea altora. Vă spun drept că eu aştept de la viitoarea revoluţie mult mai mult decît realizarea programelor publicate de unii oameni politici progresişti... În situaţia de la noi, ne putem mulţumi deocamdată cu înfăptuirea punctelor înscrise în „Declaraţia de Opoziţie", poate cu unele adaosuri. Aşa că, să luptăm cu toată încrederea pentru independenţă şi libertate.

— *Eljen a haza!* izbucni Jenő.

— *Eljen a haza!* întăriră cei de faţă.

— Tată, eşti o adevărată enciclopedie a evenimentelor europene! Dă-mi voie să te îmbrăţişez!... Ştiu că eşti abonat la multe publicaţii străine, dar tot nu mă pot reţine din admiraţie! Buna informare ne poate feri de greşeli... Am văzut în camera dumitale de lucru nu numai munţi de cărţi dar şi numeroase reviste şi ziare. Mă învinuiesc că am trecut pe lîngă ele fără să citesc măcar una... Deacum sînt abonatul dumitale. Imi dai voie? întrebă Jenő.

— Jenő dragă, mai încape întrebare? Le vom

citi amîndoi, așa cum Radu citește împreună cu părintele Niculae foile romînești. Avem la îndemînă două gazete germane: *Vossische Zeitung* și *Frankfurter Zeitung* și revista franceză *Revue des Deux Mondes*. La astea sînt abonat. Primesc însă, în plic, și unele publicații de care nu s-ar bucura autoritățile noastre dacă ar afla că ajung de la mii de kilometri, tocmai în această Petrilă îndepărtată... Mi le trimite vechiul și bunul meu Hans, de aceiași meserie, dar nu inginer naufragiat ca mine în munții de la hotarul Valahiei, dezlipit de lupta pentru idealurile care ne-au încălzit tinerețea, ci inginer în Renania unde — desigur cu riscuri — are putința să lucreze și acum, la bătrînețe, pentru o lumea mai bună. În anii trecuți, mi-a trimis *Rheinische Zeitung* [1] din Köln, *Vorwärts* [2] din Paris și alte gazete care sînt acum interzise. Chiar ieri am primit cu diligența un plic din Liège, de la Hans Brodack al meu, care se află în trecere prin Belgia. Mi-a trimis o scrisoare emoționantă și un număr din *Deutsche-Brüsseller-Zeitung* [3], gazeta unor emigranți politici germani. Foarte interesantă!

— Cine sînt aceia, tată? întrebă Jenő Kardoș plin de curiozitate.

— Un oarecare Marx. Și alții. N-ai auzit de ei... Iar în Franța luptă un revoluționar german de care nu numai că ai auzit, dar sînt sigur că îl și admiri: poetul Heinrich Heine.

— Cum să nu! I-am citit liedurile. Sînt de o gingășie desăvîrșită...

— Eu știu cîteva pe dinafară! se mîndri Ketti.

— Eu știu, sări Jenő care nu vroia să rămînă mai prejos, cîteva strofe dintr-o poezie pe care

---

[1] „Gazeta Renană", a apărut la Colonia, sub conducerea lui Karl Marx; interzisă în toamna anului 1843.

[2] „Înainte!", publicată la Paris, în 1844, de grupul revoluționarilor germani proscriși, printre care Marx și marele poet Heinrich Heine.

[3] „Gazeta germană din Bruxelles" scoasă de Marx în 1847.

Viajda János al nostru a tradus-o din Heine, poezie care este cunoscută acum în toate cercurile revoluționare din Budapesta :

. . . . . .

Blestem pentru chipul cioplit din perete!
Ne-am plîns că ni-i frig și ni-i foame și sete;
Răbdarea fu cruntă, nădejdea fu goală;
Ți-ai rîs de durere și rugă și boală —
Noi țesem, noi țesem!

Blestem pentru patria vitregă-n care
Ocări și jigniri cresc din spicul cel mare,
Iar florile toate, tînjind, se-ncovoaie,
Cînd viermii se îngrașe în mîl și gunoaie —
Noi țesem, noi țesem![1]

. . . . . .

— Da, este din „Țesătorii silezieni" pe care Heine a scris-o după înăbușirea în sînge a grevei țesătorilor din Silezia germană, întâri Jäger.

Sîmidora aducea cafele, iar Maria păhărușele de lichior. Radu petrecea privirile înfrigurate de o adevărată emoție, cînd către poetul Kardos și logodnica Ketti, cînd spre ochii albaștri ai inginerului, ochii aceia frumoși și vii care îl subjugau totdeauna. Îi admira bătrînului frumusețea chipului, părul mare și coliliu, mustața albă și stufoasă, și mai cu seamă puzderia de cunoștințe despre locuri și oameni, minunății în fața cărora el se simțea totdeauna mic, iar astăzi mai mititel ca oricînd.

— Tată, te-am auzit vorbind de nenea Hans. Ai primit ieri vești de la el și nu mi-ai spus ce scrie... rosti încet Ketti, mai mult murmurînd, dar cu aer de învinuire.

— Fetița mea, trebuie s-o citești neapărat. Să vezi în ce cuvinte frumoase îți urează fericire în căsnicie...

[1] În romînește de L. Iliescu.

— Domnul Hans Brodack de care vorbiți o cunoaște pe Ketti? se miră Jenő care pînă acum nu auzise despre acel prieten îndepărtat.

— Nu, rîse inginerul. Nici eu nu l-am văzut de peste un sfert de veac... Dar ne scriem mereu. L-am încunoștiințat și de logodna voastră și de nunta care se apropie. În răspunsurile lui nu uită niciodată să întrebe de fetiță. Știe că e singura mîngîiere a vieții mele...

Ketti dădu fuga în biroul tatălui și aduse o poză. Era o miniatură în culori, emailată, veche de pe vremea studenției celor doi prieteni cărora întortocheatele drumuri ale vieții le despărțiseră ființa, nu și inimile. Înfățișa busturile a doi tineri nespus de frumoși. Aveau șepci roșii, de studenți, și zîmbete pe buze. Cel cu fața prelungă era prietenul de departe.

— Are și Hans una întocmai, lămuri Jäger. Ni le-a făcut în 1810 un pictor-gravor din Kőln înainte de a păși, de braț cu Brodack, pragul temniței din acel oraș...

Jenő făcu ochii mari. Mai mari îi făcură Radu și Maria.

— Cum? și dumneata ai fost la prinsoare? întrebă Zăican.

Inginerul zîmbi.

— Da, prietene Radu, și — ca și tine: de mai multe ori...

— Tată, te rog ca pe Dumnezeu, povestește-ne viața dumitale, se rugă ginerele cu glas de copil care se răsfață. Eu nu știu din trecutul dumitale nimic, sau aproape nimic. Doar cîteva frînturi din ce mi-a spus Ketti...

— Crezi că eu știu multe? lămuri fata. Tata nu are nimic de ascuns, dar nu i-am cerut niciodată să-mi descifreze anumite pagini din viața lui. Poate pentru ca să nu-i răscolesc vreo rană, poate pentru că mă simțeam prea mică...

— Dar acum putem să-l întrebăm?

Ketti stătu un timp pe gînduri, răsfrînse buza de jos în semn de cugetare adîncă, surprinse surîsul cald al tatălui şi izbucni :

— Sigur că da ! Acum nu mai sînt copilă ! Duminica viitoare merg în faţa altarului !

— V-aţi încălzit şi cafeaua s-a răcit !... glumi inginerul. S-o sorbim aşa cum este. Maria, de ce îl persecuţi pe Radu al dumitale ? *Nouă* nu ne dai cîte un lichior ? N-ar strica apoi, încă un rînd de cafele, Ketti...

— ...Da, aşa este, urmă Jäger să depene amintirile. Dar pe atunci Germania se afla sub tirania acelui împărat al împăraţilor care a fost Bonaparte, şi de aceea activitatea politică a studenţilor de la Berlin a fost socotită, pe drept cuvînt, primejdioasă. M-au arestat — pe mine şi pe alţii — astfel că am pierdut doi ani de studii. Cînd mi-au dat drumul, mama murise de mult...

Ochii lui Jäger erau înrouraţi. Sorbi din cafea şi urmă cu glas scăzut...

— Refugiat la Bonn, am cunoscut pe Hans Brodack, bunul meu prieten Hans. Era proscris politic din Prusia orientală, răzvrătit împotriva teroarei junkerilor şi bădărăniei ipocrite a „sfintei familii germane". Ne-am înţeles şi ne-am iubit din primele zile. Eu începusem să frecventez cursurile de literatură şi filologie germană. Nu voi uita niciodată lecţiile fermecătoare ale lui Schlegel [1] şi nici îndrăcita vervă pe care profesorul Arndt [2] o cheltuia la prelegerile sale. Arndt era un romantic. Dărîma zeii falsi şi construia suflete tari. La cursurile lui veneau studenţii — ciorchine. El m-a făcut să întrevăd valoarea acelei pături sociale pe care noi, tineretul de atunci, o priveam dacă nu cu dispreţ,

[1] A. W. Schlegel, scriitor german, capul şcoalei romantice germane. (1767—1845).

[2] E. M. Arndt, poet german (1769—1860). Ambii foşti profesori la universitatea din Bonn.

în orice caz cu indiferență sau superioară îngăduință : muncitorimea. Pentru Arndt noțiunile „proletar" și „libertate" — erau strîns legate. Ketti, poate îți mai aduci aminte de o maximă care străjuia cîndva pe biroul meu de lucru, încadrată între două ciocane simbolice : *Die Freiheit Kann nicht untergehn — So lange Schmiede Eisen hämmern!*[1] Sînt versurile poetului Arndt, scrise cu litere de foc.

— Mai trăiește, fată ?

— Da. Retras undeva, în Hanovra... N-am reușit să termin facultatea de filologie și literatură. Am fost întemnițat vreo două luni, împreună cu Hans, pentru un cîntec revoluționar pe care l-am răspîndit în Köln. Apoi Brodack a stăruit să urmez cursurile facultății tehnice. Tot la Bonn. Așa am apucat să intru pe făgașul mineritului și să intru în legătură cu muncitorii. Mișcarea de redeșteptare națională se apropia de culmi. Despotismul lui Bonaparte se clătina...

— Iartă-mă că te întrerup, spuse Jenő, dumneata ai lupta împotriva lui Napoleon și totuși în camera dumitale păstrezi poza în mare cinste.

— A fost întrucîtva un despot luminat, în orice caz un cuceritor care venea în numele spiritului revoluției franceze. Îl uram, dar mai tîrziu mi-am dat seama nu numai de geniul lui ci și de faptul că dominația lui asupra patriei mele a contribuit mult la redeșteptarea poporului german.

Societățile noastre studențești, reluă el firul amintirilor, acele „Bruderschaft"[1] care mai există și azi, dar mi se pare că se ocupă numai cu libațiuni, erau focare de revoluționari care împrăștiau ideile de libertate națională și de unificare a statelor germane. După trei ani de temeinice studii tehnice, dar și de propagandă prin localitățile munci-

[1] Libertatea nu poate să piară — atîta vreme cît faurii bat fierul.

[1] „Frățietatea".

toreşti, am fost iarăşi alungat din universitate şi, desigur, întemniţat.

— Drepţii îmblă adesea cu capul spart, şopti Zăican.

— Aşa e, Radule, dar, spre dezamăgirea voastră, de data asta pedeapsa o meritam ! Ea nu se datora activităţii revoluţionare. Rănisem grav în duel un adversar care nu era nici Napoleon, nici vreun copoi al poliţiei, ci un bun camarad de studii! Cauza? O fată blondă... De ! tinereţea îşi cerea drepturile... Însă n-am să-mi iert niciodată fapta. Bietul coleg a rămas toată viaţa cu braţul drept anchilozat... Nechibzuinţa mea se întîmplase la Düsseldorf, oraş industrial cu peste trei sute de fabrici, aşa că am ispăşit vina în temniţa de acolo. Temniţa era mare, pentru că unde este muncitorime multă sînt şi păcate multe... Aşa e orice clasă cînd încearcă să păşească pe picioare proprii. Ca pruncii care cad mereu în nas !

Între zidurile reci am cunoscut lume felurită, dar mai cu seamă doi saarezi [1], miştе corciturі interesante care m-au iniţiat în ideile saint-simoniste. Cînd m-am văzut iarăşi liber, ajuns cu chiu cu vai student în ultimul an al facultăţii miniere din Jena, *Catechismul* lui Saint Simon [2] şi scrierile lui Cabet [3] îmi erau cărţi de căpătîi. Pe Owen [4] îl ştiam pe de rost. Ca mai tîrziu pe Fourier [5]... Visam o lume comunistă în care bunurile tuturor să fie de-a valma. Sfîntă tinereţe !...

Radu Zăican îl săgetă cu privirea, ca adineauri cînd aflase că Jäger cunoscuse şi el pita mucegăită a închisorilor. Se ridică de pe scaun, îşi propti pumnii pe tăblia mesei, lungi gîtul către inginer şi

---

[1] Locuitori din regiunea minieră Saare.

[2] Saint-Simon, utopist francez (1760—1825). A scris între altele „Catechismul industriaşului".

[3] Etienne Cabet, socialist utopist francez (1788—1856). Autorul lucrării „Istoria revoluţiei franceze de la 1789 la 1830".

[4] Robert Owen, socialist utopist englez (1771—1838).

[5] Charles Fourier, socialist utopist francez (1772—1837)

întrebă cu emoție și totodată cu naivitate îngerească :

— Cum ? s-au mai gîndit și alții la asta ?

— Închipuiește-ți, dragul meu cioban valah ! Acum îți dai seama de ce în 1841 m-am cutremurat cînd mi-ai spus că lucrătorii și inginerii ar trebui să facă obște comună cu țăranii devălmași din Petrila ? Îmi răscoliseși trecutul...

Urmă o lungă tăcere în care privirile lor se îmbrățișară, contopindu-se în același fior. Ceilalți nu înțelegeau nimic, și nici n-ar fi putut să înțeleagă oricît s-ar fi străduit. Poate moș Alexa Zăican, dacă s-ar fi aflat de față — ori Jurca, juzul fostului sat bătrînesc Petrila, dacă n-ar fi zăcut sub glie... Radu se așeză greoi pe scaun și inginerul urmă :

— În anul 1813 un tribunal german a judecat procesul unor tineri iacobini — așa le spunea procurorul — și i-a osîndit la mulți ani de închisoare grea. Eu m-am ales cu numai doi ani... De-abia în 1816 am putut să capăt diploma de inginer, dar dincolo de granițele acelui început de Confederație a statelor germane care se creiase după căderea marelui general, și anume în Italia. Nu mi-a folosit la nimic mențiunea „cum laude" dela Padua, fiindcă pentru patria mea am rămas toată viața un proscris... Am învățat apoi adevărata meserie de miner, la fața locului, în galerii, la minele de sulf din Sicilia, la minele de cărbuni de pe coasta Adriaticei italiene și — după ce am fost expulzat, fiind amestecat în mișcarea carbonarilor — la minele din Kladno-ul cehesc, în Silezia austriacă și, în fine, în Ungaria la Pécs, unde m-am căsătorit. Acolo a văzut lumina zilei Ketti a mea. Și de atunci m-am potolit... Mi-am închinat viața creșterii acestui înger, pentru că singura mea adevărată iubire a murit odată cu nașterea fetiții. Ea, Ketti, mi-a mîngîiat zilele. Ea și amintirile. Da, amintirile. *Unicul rai din care nu putem fi alungați !* [1]

[1] Vers din poetul german Jean Paul Richter (1763—1826).

Bătrînul inginer tăcu. Își descheie cămașa și scoase din dreptul inimii un medalion legat cu lanț de aur. Îl privi cu evlavie. Cîteva boabe de lacrimi i se prelinseră pe obraz. Ketti plîngea înăbușit, la pieptul iubitului ei. Radu și Maria păreau stane de piatră, strîns lipiți unul de altul...

La al treilea rînd de cafele Maria Zăican aduse iarăși vorba despre haiduci. Radu parcă atîta aștepta! Mărturisi că în vara lui 1840 și mai tîrziu, la temnița din Deva, îl frămîntase și pe el gîndul haiduciei, dar se lăsase păgubaș.

— Norodul cîntă viața haiducilor și o preamărește în stihuri care ne merg la inimă. Și eu știu unele, învățate de la un baci de pe Bucura. Tata îți spune și acum, cît îi de bătrîn, cîntecul haiducului Neag, ori cel al Drăganului. Chiar în neamul nostru, al Zăicanilor, am avut haiduci. Aspră viață! Cîntecele grăiesc numai de focuri în rariști de păduri, de miei fripți în cămașa lor, de hangițe și ibovnice drăgăstoase, de încăieri cu potere puse pe fugă și de frumusețea traiului slobod în mijloc de codru. Ehe! fără numai că așa ceva se întîmplă doar la zile mari! Altfel, tare numărate sînt zilele bune ale haiducului! Adevărata lui viață e crîncenă, pălită de soare, bătută de ploi și viscole, dormită pe apucate și foarte adesea nemîncate, potolită doar cu lăptuci și poame pădurețe...

Nu însă din pricina asta părăsii la timp îndemnul inimii spre haiducie, urmă Radu. Mi-s învățat și cu foame, și cu frig, și cu somn iepuresc sub cojocul meu sau al cerului. Dar haiducia nu-i de mine. E prea strîmtă... Dincolo de marginea pădurii și de mijlocul drumului pe unde curg căruțe și rădvane, nu mai e nimic! Ci, truda noastră trebuie să se întindă peste tot norodul, din munte pînă în miezul cîmpiei, și din Mureș iar la munte! Acu, nu zic eu că cetele de haiduci nu fac ispravă bună — dar tocmai de-alia vrednica lor trudă cată să fie pusă pe un făgaș mai cu priință poporului. Ce ați zice dumnea-

voastră dacă m-aș duce să-i găsesc pe Trif și pe Brănuț ? Să le trag luarea-aminte că sîntem în prag de scularea neamurilor din întreaga împărăție și că vine vremea să ne ajute cu cetele lor, să fie chiar în frunte, avînd și ei arme de foc cu prisosință... Ce zici, Mărie ? că la o astfel de lucrare nu mi-i îngăduit să mă avînt fără de buna ta încuviințare.

— Rózsa, Rózsa !... tărăgăni Maria exclamarea, clătinînd din cap cu abia întrerupt surîs de femeie bărbată, surîs în care un ochi dibaci ar fi putut surprinde însă și unda unei îngrijorări, sau poate a unei amărăciuni. Fă precum ți-i voia și cum simți chemarea ! Eu te voi aștepta ca și altădată, fără să plîng, cu inima tare, dar — sărmana de ea ! — mai mică decît un purice. Așa că, vezi tu, nu-s chiar așa vitează...

Și Maria îi mîngîie ciuful, vechiul ei semn al dezmierdării.

Franz Jäger se ridică de pe jilț. Era sub puterea unei noi emoții.

— Radule, dacă Maria și-a spus cuvîntul, eu, bătrînul tău prieten, te binecuvîntez fără să fiu preot — și te îmbrățișez.

— Și eu asemenea, sări Jenő cu ochi înflăcărați de neprefăcut entuziasm.

— Iar eu îți strîng mîna cît oi putea de voinicește, i se înfățișă Ketti.

Mariei îi dădură lacrimi. De mulțumire, dar și de neliniște. Bătrînul Jäger o mîngîie părintește. Apoi către Ketti :

— Fata mea, nu crezi că Radu merită încă un rînd de pahare ?

— Asta negreșit ! răspunse Ketti, înveselită de iscusința bătrînului la înmulțirea paharelor.

După ce goliră cupele ca altădată studenții din asociațiile tinereții lui Jäger, băiețul Zăican mai avu ceva de spus :

— Dacă vă amintiți, am vrut să pun la începutul vorbirii noastre o întrebare legată de Declarațiunea domnului Kossuth. Domnule Jenő, eu nu mă ascund după degete, așa că îți zic lămurit: nu mă mulțumește „Declarația de Opoziție" și sînt încredințat că nici un sătean romîn sau ungur nu-ți va grăi altfel.

Tînărul Kardos se miră. Radu urmă:

— Da, ce ai zice dumneata de un scaun de judecată, fie el chiar Tabula regească din cetatea cetăților, care făcînd județ pentru un furt — de cai, să zicem — ar hotărî astfel: tu, lotrule, dai omului calul înapoi; iar tu păgubașule, plătești domnului hoț prețul calului!

Rîdeți dumneavoastră, dar cam așa vine puntul acela care zice că se desființează iobăgia „pe bază de despăgubire". Adică după ce grofii ne-au furat averile strămoșilor și le-au stors de bogăție zeci și sute de ani, acum, cînd le-om lua înapoi prin revoluția noastră, să le solvim prețul? Asta nu se poate! Altfel...

— Sîntem într-un gînd, Radule, îl întrerupse inginerul.

— Bată-te norocul! îi dădu drumul Kardos. Eram sigur că asta voiai să spui! Ei bine, află că nici noi, tineretul revoluționar din toată Ungaria, nu sîntem mulțumiți de programul mărginit prin „Declarația de Opoziție". Ne străduim să-l îndreptăm, să-l radicalizăm. Sîntem mulți care gîndim astfel. Și Petőfi și Tancsics — care acum e întemnițat, dar îl vom elibera! — și Jókai, și Irányi, și mulți alții. Nu ne lăsăm! Vom reuși!

— Atunci, e bine! se lumină Zăican. Se cheamă că a pornit să îmble dreptatea în țară.

Începuse să se reverse dinspre Retezat palele înserării. Zăican și Maria lui grăbeau spre casa bătrînească. Onuț se va fi săturat de joacă și trebuie să le simtă dorul.

Bărbatul păşea apăsat, cu gîndul la truda ce şi-o propusese. Nevasta, cu gîndul la taina zilelor de mîine. Revoluţie !... Ce ne va aduce oare ?

De după colţul cazinei funcţionarilor Maria zări furişîndu-se o umbră. Tresări — uşor înfiorată de teamă : era István !

Se strînse lîngă Radu, prinzîndu-i cu mîna tremurîndă braţul pietros.

CAPITOLUL XIII

HAIDUCII DE LA ŞASE PEŞTERI

Radu sosise de la şut. Maria îl aştepta cu sufletul la gură. Adusese de la mama Salomia ştiri şi păreri care îi pricinuiau nelinişti despre partea cumnatei. Se plînsese bătrîna că Fira nu-şi mai găsea locul şi prea turna vedre de lacrimi în dorul lui Trif.

După noaptea aceea cînd trimisul haiducului adusese veste bună, fata se liniştise o bucată de vreme, ochii i se deschiseseră ca bobocul, se mai rumenise la faţă şi număra zilele pînă la Sînziene. Dar nu ţinuse mult voiabună. Careva din vecine, poate Stanca Huneadului — că ea e mai a naibii — îi vîrîse în mînă un fier rece. Cică nu s-a pomenit haiduc fără ibovnică! Şi nu una — multe! Prin toate satele cîte o găzdăşiţă tinerea... Altfel, fără iscoade muiereşti, ar pica haiducii la leasa poteraşilor cu mreana la apă secată... De atunci Fira se luase de gînduri, se perpelea zi şi noapte şi de unde pînă mai ieri da inima din ea la treabă — de cînd a sodomit-o vecina s-a lăsat pe tînjeală, nu-i intră nimeni în voie, n-a mai pus carne pe ea şi zice că nu mai rabdă pînă la nedeia cea mare.

Bătrîna cătase s-o îmbuneze, îi grăise în fel și chip, și ca oamenii și ca neoamenii, dar totul fusese în deșert : nu și nu, că i s-a umplut paharul grijilor și zor-nevoie că se duce la omul ei ! Așa că muica îi trimite vorbă lui Radu să dea fuga pîn' la ei, și s-o sfătuie pe neastîmpărată ; altfel, mare minune dacă peste noapte Fira n-o lua-o din loc de una singură, ca o zăludă, către munții cei nepătrunși. Se prea poate — fiindcă bătrîna a pîndit-o și a zărit-o gătind într-ascuns merindarea de drum.

Plecară împreună, Radu și Maria, la casa părintească, lăsînd băiatul să doarmă la nana Ilenuța, vecina cu nume aidoma Fetiței numărul 13. Fira nu se lăsă mult iscodită. După ce trase o toană de plîns, mărturisi fratelui că se duce pe unde o tăia-o capul și nu se hodinește pînă n-o găsi muntele Godean și tabăra lui Trif. Altfel, mai bine moare, își face seama ca fata ștaigărului ăla... Fără bărbat geaba face umbră, se simte a nimănui, ca o casă părăsită într-o vie pustiită.

Radu încercă să-i strecoare în inimă teama locurilor necunoscute, frica de jivinele pădurilor, îi aminti că pînă la nedeia din Poiana Miresei n-a mai rămas nici o lună ; și dacă văzu și văzu că nu era chip să-i frîngă voia, se înmuie și se hotărî pe loc.

— Te mușcă șarpele bănuielilor trupești și uiți că Trif e om așezat... Nu ești copilă, să te încuiem în casă. E bărbatul tău și ai drept să umbli după el. Dar singură, nu te las ! Pleci cu mine ! Stîmpără-te însă pînă la sfîrșitul săptămînii. Sîmbătă sara să pornești spre Livăzeni, la socrii tăi. Dormi acolo, dar nu le spui nimic ! Pleci din Petrila fără bocceluțe, ca să nu bați la ochi — sau ascunde-le de cu ziuă la nana Anuța. Duminică, pînă nu se varsă de ziuă, sînt și eu la moș Mihai. Bine-i ?

Fira, ce să mai zică ? Îi jucau ochii în lacrimi și năvăli asupra cumnatei, acoperind-o cu sărutări și cuvinte de iertare pentru necazul ce i-l pricinuiește.

Așa se face că Radu a plecat în căutarea haiducilor cu mult înainte de timpul sorocit, și că în dimineața asta, pînă nu scăpărase de ziuă, se afla la Livezeni și punea la cale vorbe cu moș Mihai Alupetreacătă, tatăl lui Trif.

Bătrînul i se plînse că l-au călcat mereu jandarmi din Hațeg și grăniceri de la Orlat, că l-au luat între spăngi și l-au cărat pe jos la cazarma din Baru Mare, ba l-au și bătut să spuie unde-i ascunzătoarea feciorului haiducit. N-au scos nimic de la el...

— Moșule, uite cum îi treaba: codrul a-nverzit, dar Firei îi ninge, grăi Radu. Nu se mai simte în stare să văcuiască făr' de Trif al ei. Așa că a pornit să-l caute. N-am avut încotro, nu puteam s-o las singură la drum greu, așa că o însoțesc. Doar mi-i soră... Nu te iscodesc, moșule, dacă ți-ai văzut feciorul și dacă ai schimbat cu el vreo vorbă. Te întreb însă, și ești slobod să nu-mi răspunzi, dacă ai aflat cumva unde se află sălașul lui. Dacă cunoști locul și vrai să mi-l spui, fă-o chiar acum, pînă nu încep oamenii să iasă din căși — că oricum ar fi, noi purcedem îndată la drum.

Văzînd că bătrînul stă la codeală, Radu îi strecură vorbă că îl bănuie pe Trif cam spre Godean, dar tot mai bine ar fi dacă îi lămurește locul anume. E păcat de norica să bată vîlcelele cine știe cîte zile pînă și-o dibui bărbatul... Atunci moș Mihai grăi către nevastă:

— Babo, și tu Fira taichii, poate aveți a vă vorbi despre ale voastre...

Femeile înțeleseră că sînt de prisos și se prelinseră pe ușă.

— Măre Zăicane, să te trăiască Cel-de-sus! Spune-i feciorașului meu să se păzească dinspre partea Surducului... Îl găsești dincolo de Vîrful Negrului. Cam undeva pe acolo, poate la Brăia sau Zănoaga se află niște peșteri. Cred șase, alăturea una de alta. Gura uneia din ele este pitită sub pi-

șaniţa unui pîrîu care cade de sus în rostogol cu spume mari şi cură spre Valahia. Alt — nu ştiu. Hai, plecaţi pînă soarele nu-şi deschide pleoapa. Luaţi-o numai pe la poale de munţi. Strecuraţi-vă pe sub Cîmpul lui Neag. Ocoliţi drumuri şi poteci. De-ale gurii aveţi ? Bun ! Domnul cu voi !

Era la început de Cireşar, aşa încît ziua fiind mare, Fira credea că pînă seara vor ajunge la Godean. Radu cotrobăise însă toţi munţii dinspre soare-apune, îi ştia pe derost de pe vremea cînd mocănise cu oile, şi nu se lăsă dus de picioarele femeii care, avînd grijă să păşească cu dreptul din casa socrilor ca să nu-i meargă în sec, o luase la drum iute-iute, să calce pămîntul într-o zi ca-n două, şi-n două ca-n nouă.

— Stai, fată hăi, că pe urmă n-o să mai poţi trage gîful.

— Mi-i degrabă, Radule...

— Ce spui ! rîse fratele. Ca văduva la aşternut... Treci mai bine în urmă-mi, după cum se şi cade !

Tăiară Livezenii păliş şi ajunseră la poalele Parîngului, sub vîrful Mîndra, tocmai cînd dinspre munţii Lotrului soarele trimitea cele dintîi raze. Calea lor se afla în partea dimpotrivă, însă Radu ferea orice locşor cu mişuneală de oameni. De aceea ocoliră Bărbătenii şi Iscronii, unde în zare se vedea micul castel de vară al contelui Andrassy. Trecură Jiul Mare prin vad de bolovăniş şi urmară firul subţire al Jiului romînesc, ţinînd stînga şi lăsînd în dreapta colibele din Uricani. La o fugă de cal se deslușea drumeagul care străbătea cătunaşele Vîlcan şi Lupeni şi se înfunda la Cîmpul lui Neag.

În lunca de peste Uricani făcură popas în zăvoiul des ca peria, plin de anini şi plute de rovină. Se apropiase vremea prînzului mic şi îmbucară ceva. În aer plutea o boare de zefir călduţ care prevestea o după-amiază cu zăduf. Păsărelele îşi sfîrşeau

larma de dimineață și se trăgeau pe la cuiburi umbroase. Doar lăstunii de stîncă și rîndunelele nu-și găseau încă astîmpăr.

Cu mîinile făcute căuș, Fira bău din unda Jiului și icni cînd o vidră trecu vifor pe lîngă ea și se afundă sub mal.La marginea bulboanelor de apă jucau lostrițe tinere și iuți ca săgeata. Ce-ar mai fi zăbovit Radu, să cate cu mîna sub bolovani și să scoată măcar una, așa cum învățase de la baciul său !... Dar soarelui nu-i era de joacă. El își știa drumul cel fără clintire.

Cei doi frați urcară Dealul Mărului pînă sus, de unde se vedeau vîrfurile Tulișei și Piatra Tătarului, coborîră la izvorul pîrîiașului Șerpoana și, ținînd mereu stînga munților Vîlcanului, ajunseră la Cîmpul lui Neag, răzbătînd pe călcătura unui moș Martin care lăsase urme late și adînci.

Trecuse de nămiezi și Zăican socoti înțelept să oprească la una din stînele întinsului plai de sub Fața Jarului, unde adesea, cu ani în urmă, păscuse oile păcurarului său și mîncase dovleci porcești copți la spuza focurilor întețite cu bolovani de cărbune care se găseau aci împrăștiați ca frunza și ca iarba. Întîlni și cîțiva ortaci de ciobănie din vremea lui, care îl dojeniră aspru pentru nechibzuința de a porni la drum fără ploscuța cu rachiu, după care jinduiau atîta...

Cioporul de tîrle de la Cîmpul lui Neag se mărise în anii de cînd Radu nu mai călcase pe acolo. Ba, unii păcurari și strungări cu o stare cît de cît, înălțaseră și cîteva colibe de lemn pe tălpi de piatră, cu odaie, prispă cu pălimar și fereastră fără sticlă. Dac-o merge tot așa, își spuse petrileanul, va crește și aici un sătșor, ca la Vîlcan și Lupeni...

La Cîmpul lui Neag cei doi drumeți se cruciră găsind la o tîrlă pe polonezul Adalbert Waslawschi ! Era îmbrăcat corcit : straie de miner, opinci și pălărioară mocănească ! Frumosul vlăjgan se luase după o băciță tînără și brădoasă din Petroșeni și

se ciobănise și el, mai întîi la stînele din Lupeni, apoi aici, la Fața Jarului, unde femeia are turmă de oi rămasă de la răposatul tată-său și colibă din păruși.

Zăican îi întrebă de sănătate și muncă. Poleacul învățase cășăritul — și era mulțumit.

Radu și Fira maseră la niște oieri olteni care îi ospătară cu caș și jintiță. Radu îi iscodi aducînd vorba despre haiduci, dar fără să pomenească numele lui Trif Alupetreacătă. Oamenii se feriră să spună ceva lămurit — așa aveau poruncă de la hărămbașa haiducilor — și drumeții înnoptară acolo culcîndu-se devreme, cînd soarele de-abia se ascunsese după fruntea Retezatului care se vedea aproape, cît întinzi mîna. În spatele lui, pitit în nori alburii, se afla piscul Petreanului, iar mai departe, abia întrezărit, Țarcul. În jos, dar tot spre soare-scapătă, se bănuia Godeanul, greu de ghicit între norii cînd cenușii, cînd aurii, ca păreri de fantastice animale pironite în naltul cerului.

Mai greu fu urcușul a doua zi, pentru că de la Cîmpul lui Neag nu se mai găseau sălașuri de oameni, ci numai sihăstrii în munții cu jivine. Nu plecară cu noaptea în cap pe un astfel de drum care nici nu se afla. De-abia cînd Zorilă le dădu binețe, porniră prin făget și brădiș pe la Văcarea și Stăunile și cînd ajunseră la Dealul Icoanei rămaseră dezamăgiți negăsind la peștera cu același nume nici măcar urmă de om sau vietate domestică. Doar vătui de căprioare și rîmături de mistreți. Hăuliră îndelung. Pădurile care se lăsau devale trimiseseră răspuns sec, iar steiurile ce se înălțau deasupra vîlcelelor răpinoase rămaseră mute. După sfat îndelung făcură popas de odihnă : soarele era sus, razele loveau ca-n luna lui Cuptor, munții se odihneau, iar Radu și Fira aveau de dat asalt pieptiș pentru biruirea culmii Drăgșanului.

La ziua jumătate ajunseră sus, frînți de oboseală dar cu inimile zvîcnind de bucurie. De la poalele

muntelui izvorau doi gemeni : Motrul care își făcea loc spre Valahia, și Cerna care se zbuciuma către Dunărea bănățeană. În fața lor, peste alte trei plaiuri : Godeanul, mîndru ca un făt-frumos !

Nu apucară să coboare bine și simțiră semne de om : vulturi zăgani plutind roată deasupra aceluiași loc și ciopori de capre negre fugărite. Curînd pădurea vui de glas de corn și lătrat de cîine zgornit, iar peste cîteva clipe, cînd Zăican își făcuse mîna pungă pentru un chiot ciobănesc, se pomeniră împresurați de trei vlăjgani. Erau străjile Trifului. De după o clădăraie de buturi alerga Flocosul, cîinele lui moș Mihai, pe care feciorul îl luase cu el la pădure și îl făcuse caraulă. Flocosul adulmecă mirosul Firei, o recunoscu, bătu voios din coadă și își propti lăboaiele în umerii stăpînei.

Trif nu se afla în tabără. Plecase din zori peste hotarul Valahiei mici cu cîțiva oameni de-ai lui, călări, în cercetare la Schitul Monahului, unde trei boiernași olteni, sameși și isprăvnicei, petreceau de o săptămînă cu ibovnicele.

Haiducul de olac care fusese la casa Firei recunoscu căpitănița — și ceata celor neräspîndiți dădu cinstea cuvenită.

Tabăra hărămbașei de haiduci nu era așezată spre Zănoaga sau Brăia, cum crezuse moș Mihai. Se adăpostea într-o zăpodie de vîlcea în jurul căreia se zăreau într-adevăr, miște guri de peșteri. La vedere erau cinci, nu șase. Dar Radu ghici că sub perdeaua largă a unei cascade de-alături se mai afla o peșteră. Cărarea bine bătătorită care se pierdea sub urlătoare, era o dovadă.

Oaspeții negîndiți fură hrăniți cu ciuperci și carne de oaie tînără și apoi îndrumați spre urlătoare, la culcușul de odihnă. Trif trebuia să pice cel tîrziu spre înmurgite.

Zăican numără voinicii și stătu de vorbă cu ei despre orice alta afară de haiducie.

Erau o duzină de oameni, care de care mai feluriți și ca vîrstă și ca port. Aproape toți bărboși, îmbrăcați în straie țărănești sau în mundire de ostași, purtau asupră-le flinte vechi sau carabine noi, smulse de la posturile grănicerești. La mijloc erau încinși cu chimire sau cartușiere pentru praf și plumbi. Nu păreau fioroși, așa cum și-i închipuiau babele și țîncii din sate. Ba se aflau și unii foarte hazlii la înfățișare și vorbă. Un fost popă — sau călugăr, sau țircovnic — cu bărbuță castanie și ascuțită își tîra rasa zoioasă și înnoroită, vorbea pe nas și clipea des din ochi, parcă s-ar fi temut de ceva, ca un țap sălbatic prins la capcană. Un tinerel de cel mult șaptesprezece ani se hîrjonea cu Flocosul. O nămetenie de om, pleșuv, șui și lălîu, mare cît o minciună, rămăsese cu gura protap și cu ochii zgîiți la Fira. De bună seamă nu mai văzuse de mult femeie. Altul de alături, șugubăț sau zăltat oleacă, veni tiptil și vîrî în gura căscată a pleșuvului o piatră cît oul de bibilică. Prostălăul — că așa părea — se înecă mai-mai să înghită piatra și alergă după vinovatul care, fugind, nimeri într-o bulboană a pîrîului, dar tot rîzînd. Un țigan cu ochi holbați sta tolănit la un petec de soare și nici nu clinti cînd străinii trecură pe lîngă el.

Oaspeții săriră peste pîrîul care se văita încă din pricina căzăturii în cascadă și se apropiară de peștera învăluită în dantela vie. Se opriră însă uimiți de ce văzură pe malul ăstălalt : un domn în haine de tîrg stătea pe vine în fața unor cioburi și pietre pe care le întinsese la soare, așa cum fac neguțătorii de la nedei cu mărunțișurile de pe tarăbile lor. Alături se uscau cîteva ceasloave cu filele desfăcute și ude încă de o baie pe care — se vedea — o făcuseră de curînd.

— Cine-i domnul acesta ? întrebă Radu pe însoțitor, șoptit și cu coada ochilor la cărți.

Haiducul, un munean tînăr, stîncos, armat pînă în dinți, răspunse cu capul în pămînt, parcă rușinat de isprava ce trebuia s-o mărturisească:

— L-a dibuit mai adineauri Borza, ortac de ceată. I s-a părut că da tîrcoale taberei noastre. L-a adus legat și l-am poprit aici pîn va veni căpitanul nost', să facă cercetare. Borza a crezut că e iscoadă și că se află scumpeturi în cele două dăsăgi ce le ținea ăsta în spinări. Dar nu-i spion. E numai oleacă scrîntit. Este ori tîrgoveț, ori cancelarist valah — numai că se poartă altfel la vorbă. E prietenos. Nu s-a spăriat de noi, ba dimpotrivă, chiar a rîs! Glumi cu toți, ca la el acasă. Grăiește și o țîr' ardelenește. În dăsagi găsirăm cioburi, cărțoaie și alte alea. Mai mare rușine de așa pradă! O să ne certe căpitanul. Borza trebuia să-l suduie și să-i facă vînt de pe aici...

Zăican se apropie de tîrgoveț cu pricina și îl privi cu luare-aminte. Era un om către maturitate, mijlociu la stat, cu capul mare, ochelari cu ramă pe după urechi și barbeți stufoși în jurul obrazului. În picioare purta încălțări nemțești și jambiere lungi, de piele. Vederea îi era slabă. Acum culegea de jos cîte un lucrușor din cele ce-i căzuseră în apă, îl apropia de sticla ochelarilor, îl ștergea binișor, îi atîrna apoi un bilețel și-l punea să se zvînte la soare. Privind fiecare ciob și hîrtie în parte Radu putu să citească: *„Ursus spaeleus, Cioclovina, 1847"*. Tresări: Cioclovina e un sătuc pe apa Luncanilor care se varsă în Strei, între Ohaba și Ponor! Ce-o fi căutat cărturarul ăsta pe meleagurile noastre? Pe un alt bilet se afla scris: *„Vîrf de lance, epoca de bronz, Ohaba, 1847"*. Radu era și mai nedumerit. O grămăjoară de pietricele strălucea în razele soarelui, răsfrîngînd ape galben-rubinii. Pe hîrtioara de straje era notat: *„Chihlimbar, izvoarele Cernei, 1847"*; iar alături se odihnea un fel de cărămizi subțirele cît degetul mic, cu semne de scrijileli pe ele, ca niște litere de gazetă și cu inscripția pe un cartonaș: *„Tabule cerate, Mehadia,*

1847"... Cărțile care stăteau să se usuce la soare erau ceasloave vechi, bisericești, cu litere slavone. Radu nu putu să le descifreze. Doar una din ele, mai mică și mai pirpirie, era în grai cunoscut, cu semne cirilice: *„Din poeziile lui C.B."* — și băiețul din Petrila recunoscu trăsăturile tiparnițelor din țară.

Cînd Zăican dădu să intre în vorbă cu misteriosul cărturar, se făcu mișcare și larmă dincolo de pîrîu, iar Fira o zbughi de lîngă el. La capătul vîlcelei răsărise Trif cu garda lui. Pe unul din cai se afla, legat la ochi, un tîrgoveț cu mundir și găitane otenești. Căpitanul pășea mîndru pe un cal șarg, tînăr și iute foc. Dădu porunci răstite în dreapta și în stînga. Haiducul în rasă bisericească începu să clipească și mai abitir ca adineauri, iar țiganul sări ca ars, făcîndu-și de lucru cu niște ulcele.

Fira apucă dîrlogii calului și sări în șa parc-ar fi făcut-o maică-sa călare. Roibul se sperie de scuturătura neașteptată, se ridică în două picioare și vru să țîșnească spre pădure. Trif îl înfrînă scurt, descălecă și își îmbrățișă nevasta. Strașnică întîmplare! Ca în povești...

În după-amiaza aceea Radu și Trif stătură la sfat. Zăican istorisi cumnatului toate cîte se mai întîmplaseră la Petrila în ultimele zece luni, dar în bună parte Trif le știa. Cînd ajunseră la urîta faptă a lui Willing, hărămbașa de haiduci surîse. O cunoștea pe de rost — dar mai cunoștea și altceva.

— Hai cu mine sub urlătoare. Vei vedea ce nici mintea nu-ți mintește...

Trecînd pe lîngă taraba cărturarului, căpitanul întrebă mirat pe cei din garda rămasă în tabără:

— Ce-i cu omul ăsta? De cînd e aici? Boier, sau ce este?

— Nu ne-am dumirit nici noi, fu răspunsul. Așteptăm să-i faci cercetarea după pravilă noastră. Îl prinse Borza pe la izvorul Cernei. E cam... și cel

ce vorbise astfel, făcu un semn cu mîna la cap, vrînd să înţeleagă că ar fi cam dogit.

— Bine, vom vedea...

Dincolo de perdeaua cascadei se deschidea o gaură de peşteră, strîmtă, doar pentru trei oameni, unul lîngă altul. Căpitanul şi cumnatul aprinseră două torţe mari, lucrate din cîlţi de cînepă îmbibate în răşină de brad şi înfăşurate pe beţe. Cu cît înaintau în peşteră drumul se lărgea. Ajunseră la o boltă de altar, de unde se desprindeau în lături două galerii ca de mină. Trif şi Zăican porniră pe una din ele. La capătul ei se zărea lumină venită din afară. Acolo galeria se înfunda, dar deasupra se afla o căscătură în sus, spre cer, ca un fel de puţ nu prea adînc.

— Stai, şopti căpitanul. Furişază-te încă doi paşi şi priveşte păstrîndu-te la întuneric.

Zăican chiar aşa făcu. Se uită în groapa luminată şi rămase uimit: înăuntru zăcea Willing! Chiar el — dar slăbise mult şi îi crescuse barba roşcată. Sta pe un ciot şi privea cu obidă.

— Va-să-zică în mîna a lor tăi a căzut lifta!

— Nu. Eu l-am primit abia alaltăieri. L-am pus la păstru, ca să-i facem judeţ haiducesc.

Şi căpitanul începu să istorisească:

Între ceata lui Trif şi cea a lui Brănuţ care lucra prin părţile Clopotivei se făcuse legătură strînsă. Doi haiduci de ştafetă, foşti mînzări la stîne, buni cunoscători ai viroagelor şi potecilor, unul din ceata asta iar celălalt din a lui Brănuţ, se întîlneau la fiecare trei zile într-un loc anume, îşi petreceau ştirile şi poruncile de la un căpitan la altul şi făceau schimb cu cele de trebuinţă taberelor. Brănuţ îi trimisese doisprezece cai grofeşti răpiţi din stava baronului Pogány din Clopotiva, şi primise în schimb cinci boi graşi pentru hrana oamenilor săi, başca bărbinţi cu brînză. Un alt schimb fu cel de arme şi îmbrăcăminte. Brănuţ atacase într-o noapte magazia companiei grănicereşti din Baru şi în-

cărcase un car cu muniții și echipament ostășesc. Din pradă se înfruptase și roata căpitanului Trif Alupetreacătă. Acum luptătorii începuseră și altfel de schimb. Haiducii cu sălașul pe Godean prinseră la pasul Vîlcanului pe dregătorul vătafilor curții din Clopotiva — arie care cădea în seama lui Brănuț — îl jefuiră și îl ținură legat într-una din peșteri. După ce îl însemnară cu fier roșu pe frunte se pregăteau să-l lase, gol și legat la ochi, pe drumul diligenței dinspre Surduc, dar tocmai atunci olăcarul aduse vestea că ceilalți aveau ca ostatic pe subdirectorul minelor din Petrila, cu care haiducul Brănuț, după ce îi luase banii și caii, nu mai avea nimic de împărțit, că viață de om nu lua. Schimbul de prizonieri se făcu îndată, noaptea trecută.

— Și ce ai de gînd să faci cu el? întrebă Radu.

— Mai nimic! Vreau doar să-l scuip în ochi... Pentru toate cîte a făcut petrilenilor și jienilor. Ceata noastră mă recunoaște hărămbașă cu drept de a hotărî de unul singur — precum și trebuie să fie un căpitan — dar eu am adus obiceiul nost', al satelor bătrînești. Facem judecată de față cu toți și luăm hotărîri împreună. Oamenii mei ar vrea să-i tae lui Willing boașele, ca să se satură de muierit. Nu știu cum o să iasă toată treaba asta... N-am în ceată nici un voinic care să se priceapă la întors taurii, și fără meșteșug nu-i las să facă astfel de faptă. Noi nu ucidem oameni — fără numai dacă sîntem încolțiți de potere. Vom vedea...

— Cumnate, dar cu cărturarul ce faci?

— Care cărturar?

— Acela cu ceasloavele...

— Că bine zici! Ce dracu avură cu el? Mai rău mă încurcă...

Căpitanul trimise după prizonier și tîrgovețul se înfățișă cu voiebună. Era vesel că se zvîntaseră cărțile și nu se dusese pe apă nici o bucățică din mărunțișuri. Fusese ospătat, ba și dormise oleacă. Trif îl descusu cu vorbă blajină dar cu priviri

încruntate. Captivul lămuri că este din București, are meseria de scriitor de cărți și gazete și e împătimit după istoria poporului romîn care se trage... și așa mai departe. Plecase de o săptămînă din Mehadia, unde se dusese pentru curarisire la băile fierbinți ale lui Hercule, dar dînd acolo, în Peștera Ursului, de relicve pe care le socotește de mare preț, a lăsat baltă cura poruncită de medic și a pornit mai departe, pe rîu în sus, pînă la izvoare. Tot ce a găsit mai de samă a vîrît în desagi.

— Dar ceasloavele? întrebă Radu.

— Mi le dete un călugăr găsit la un schit al Tismanei.

— Dar pietrele de la Ohaba și Cioclovina?

— Le-am culeș eu, luna trecută, cînd veneam de la ruinele dace din munții Sebeșului. Sînt piese arheologice.

Trif nu pricepu cuvîntul, dar îl lăsă în pace. Zăican rîdea.

Căpitanul se scărpină în creștet și șopti cumnatului :

— Ce dracu să fac cu ăsta? Nu-i șpion, dar trebue să fie sucit la cap... Apoi către cărturar : Ia-ți desagii! Să nu spui mămănui ce văzuși pe aici — că unde îți stă capul ăla zăticnit, îți vor sta picioarele! Borza, ia vin! Ce avuseși cu omul? Dacă i-ai luat vreun ban...

— Iată-i căpitane!

Și haiducul nenorocos scoase din sîn o pungă mare de piele. Trif numără. Erau cîțiva gologani turcești, un pumn de părăluțe de aramă și ceva fileri și groșițe austriace. Puțini! Atîta cît să-i ajungă domnului scriitor de la gazeturi pentru plata hranei și hodinei pe la hanuri. Punga era însă mare pentru că în ea se mai afla una, ceva mai mică. Căpitanul îi desfăcu băierile și vărsă în palma stîngă un pumn de bani de aramă și de argint. Erau tociți și ciuntiți pe la margini. Pe fețe se zăreau niște chipuri, dar nedeslușite bine, ruginite și înecate în firicele de

pămînt tare. Se vedea cît de colo că monetele fuseseră dezgropate de undeva. Trif le cercetă cu amănuntul, înălță din umeri și le trecu lui Zăican. Nici Radu nu mai văzuse astfel de bani, dar pricepu că sînt din vremuri foarte îndepărtate.

— Ce fel de creiări sînt ăștia? întrebă haiducul pe domnul cu ochelari care se apropie zîmbind și încercă să-l lămurească:

— Banii ăștia de bronz sînt din vremea împăratului Caracalla; cei de argint din epoca lui Justinian; monetele prea șterse s-ar putea să fie dace, sau să reprezinte civilizația elenistă, ori...

Radu privea și asculta cu atenție și nu fără un oarecare înțeles. Numele împăraților pomeniți le întîlnise și în cărțile lui Maior și Șincai... Dar căpitanul îl întrerupse pe cărturar:

— Ce tot îndrugi?! Spune mai bine unde ai găsit banii ăștia și ce vrei să faci cu ei! Îi primesc crîșmarii și oamenii de la lada fiscușască?

Tîrgovețul rîse cu poftă. Haiducul se încruntă, dar Radu îl potoli:

— Lasă-l, Trif! Ți-am spus că dînsul e om învățat! Banii ăștia din vremea împăraților de acum multe sute de ani vor merge la muzăul de lucruri vechi și prețioase. Așa-i, domnule?

— Da, la București, încredință cărturarul.

Alupetreacătă cumpăni multă vreme ce să facă. Îl măsură pe captiv prelung, zvîrli haiducului Borza cele două pungi, apoi porunci:

— Dă-i-le înapoi! Fă-i și merinde de drum. Acum, domnule poți pleca. În grabă — și să nu te mai văd!...

Omul în straie de tîrgoveț se întristă. Făcu doi pași spre Trif, își îndreptă ochelarii pe nas, lungi gîtul scurt și îndrăzni:

— Căpitane, nu mă alunga! Lasă-mă să mai stau între voi. Nu mult... Vreo două zile...

Trif se cruci.

— Ce-o fi vrînd ăsta? Să știi că într-adevăr e țîcnit! îi șopti lui Radu, apoi se încruntă iar. De astă dată se temea că omul din față-i este într-adevăr iscoadă de poteră. „Vrea să vadă, să spioneze, să deprindă locurile..." gîndi Trif. Se ridică de pe butură, îl prinse pe străin de piept și îl zgîlțîi, dar Radu se puse între ei.

— Lasă-l în samă-mi! Vreau să-i vorbesc. Altfel — e și tîrziu. Unde vrei să pornească acum, cînd soarele tulește spre asfințit?

— Fie cum zici tu... dar mîne, în zori, să-l văd grăbit ca focul. Nu-mi plac oaspeți necunoscuți.

Umbrele înserării coborau în vîlceaua cu peșteri, în vreme ce pe culmea Godeanului stîncile purtau încă sclipiri de aramă.

Curînd, din hulele pereților de piatră și din bungetul învălmășelilor de codri uitați de vremi răzbătu suflul rece al nopților de vară timpurie. Vietățile pădurilor cu soare se ascunseseră în tainițele copacilor, lăsînd loc jivinelor cu trupuri mari și ochi de sticlă care pîndesc pe la guri de vizuini.

Haiducii îmbrăcară sumane sau cojoace cu mițe și se strînseră în jurul rugurilor din șuvița zăvoiului ce însoțea spre văi mai largi pîrîiașul prăvălit din slăvi. Urlătoarea căderii de apă împuia ogașul cu zgomotul ei surd, spărgînd în suflete înfrigurarea singurătăților.

Hărămbașa dădu poruncă să se aprindă focurile și el însuși împărți străjile. Făcea în seara asta ospăț în cinstea căpităniței după care oftase mereu și a cumnatului în care își punea atîtea nădejdi. Altfel, întocmai cum spusese Radu în casa Jägerilor, viața haiducilor era aspră, lipsită de liniștea somnului împăcat și de îmbelșugarea mîncării tihnite. Cina o luau totdeauna înainte de căderea nopții, iar focurile le făceau firave, numai în peșteri sau adăposturi de scorburi, pentru ca nici o zare de lumină să nu străbată departe de tabără, unde ori-

cînd ochii iscoditori ai stăpînirii ar fi putut să dibuie dîra drumului pentru a doua zi... Astă-seară însă, Trif porunci foc mare!

O caraulă mîna spre gura uneia din peşteri caii cetei, răsăriţi ca din pămînt, iar alta ducea în spinare sarcini de fîn proaspăt. Doi oameni puseseră pe pirostrii de mărăcini ceaunele de mămăligă, alţii jupuiau miei şi umflau pielea unei oi bătrîne. Ţiganul pripăşit căra de zor găteje de brad şi răgălii de tufan gros. Vîlvătăile inviorară curînd întreaga ceată care se împărţise, pe apucate sau pe învoială, în jurul celor două focuri. De-abia acum văzu Radu că Trif strînsese voinici mulţi şi în putere. Unii purtau chimire cu două şi trei caturi şi iatagane şi pistoale turceşti; alţii încinseseră peste sumane flinte cu două ţevi; iar altora le ieşeau din carîmbi plăselele unor junghere spăimîntător de lungi. Doar cîţiva erau înarmaţi cu scule străvechi, suliţe şi toporişte cu coadă lungă şi cu fier scurt şi lucitor la vîrf.

Căpitanului îi lipsea parcă un pumnal în dinţi ca să înspăimînte şi apele. Şerparul lui de piele cusută cu flori colorate avea patru rînduri de caturi pentru plumbi şi praf de foc, başca pistoale în părţi şi cuţite la carîmbi. Trif stătea alături de Fira pe o butură, şi dădea porunci pentru a doua zi. I se descleştase gura de cînd se haiducise. Tăietura buzelor subţiri se adîncise parcă, vădindu-i şi mai mult hotărîrea, iar faţa aspră, brăzdată de vînturi şi griji, ar fi putut îngrozi un sat întreg dacă ochii nu i-ar fi îndulcit întreaga înfăţişare. Fira se minuna, îl învăluia în priviri cînd drăgăstoase, cînd întrebătoare — şi era fericită. Cîinele ciobănesc străjuia la picioarele lor.

Mai la o parte Radu stătea de vorbă cu surtucarul valah care îi toca într-una. Cărturarul ştergea des sticlele ochelarilor aburiţi şi se înverşuna să-i dovedească nu se ştie ce. Apoi se împăcară şi se aşezară lîngă hărămbaşă.

Călugărul haiducit împărțea pe tipsii de lemn crud bulzi de mămăligă și hartane de carne friptă. Țiganul nu mai prididea cărînd la ulcele și donițe cu apă din pîrîiaș. Toți mîncau și beau pe tăcute.

Aripa nopții învăluise strîmtul cuprins al taberei, iar para focurilor ițite de haiducul tuciuriu care se împărțea cu alergătura între vreascuri și cofe cu apă prefăcea în fantasme chipurile acestor oameni ai pădurilor, băjeniți și pustiiți de la casele lor. Din cînd în cînd fluieratul prelung dar potolit ai străjilor nevăzute dădea veste că între cer și pămînt nimeni nu cuteza să pătrundă în aceste cotloane ale munților.

Fira adormise la picioarele bărbatului regăsit, după ce cususe în colțul buzelor un fir de zîmbet auriu. Trif o lăsă acolo, întinsă pe mușchi și cetină, o învălui cu cojocul, apoi răspunse unei întrebări a cumnatului :

— E bine ce zici tu ! De-aia mă bucur că ai venit. Simțeam de lipsă sfaturile tale. Dar, așa cum spuseși, să iei întîi legătura cu Brănuț, ca să vedem ce gînduri are el... De cîte ori nu mă căinez pentru lipsa mea de carte ! Ar fi mai lesne : i-aș scrie și ne-am înțelege prin răvașe.

— Căpitane, îngăduie-mi și mie să spun ceva, se băgă în vorbă omul cu ochelari.

— Ți-aș îngădui dacă ți-aș cunoaște cugetul...

— E cărturar cu vază și scrie la *Foaia* din Brașovul nostru. Vei vedea că sfatul lui nu e lipsit de înțelepciune, îi șopti Radu.

— Ești de-al nostru, domnule ?

— Francamente !

— Zii într-altfel ! îl repezi căpitanul.

— Adică sînt trup și suflet alături de nație. Voiam, căpitane, să-ți trag luarea-aminte că ceata ta e prea mică pentru fapte mari... Vin vremuri hotărîtoare și e bine să fiți mulți, cît mai mulți. Eu zic să-ți umfli ceata asta cu voinici. Găsești destui, puzderie ! Am aflat că zilnic trec peste pasurile

munților băjenari din Ardeal spre Valahia, unde nu-i așteaptă un trai mai bun. Oprește-i ! Înarmează-i ! împăneazâ cu ei toți munții ! Iar la ceasul potrivit, revarsă-i gloate-gloate peste cîmpii și orașe ! Arme găsiți la polcurile grănicerești. Ba, m-aș lega să vă ajut și eu, adică noi, cei din țară, așa cum facem la București cu tabacii și mărginașii...

— Cum asta ? Cine-mi ești dumneata ?

Urmară sfat cu glas de mare taină, în vreme ce grupurile haiducilor de pe lîngă focuri sporovăiau cu voci din ce în ce mai încălzite.

Un oltean cu găitane de plăieș se bucura de atacul ce se va da mîine la Schitul Monahului. Avea el acolo o socoteală cu un bărbos în sutană... Alții își aminteau de casă. Țiganul căuta resturi de friptură și-și suduia tovarășii de codru. Avea și de ce, pentru că se adeverise o vorbă : țiganul și la nuntă cînd a fost chemat, mai adă un lemn, mai cară o găleată, pînă tot nemîncat a rămas...

Cel mai bătrîn dintre haiduci, un omuleț subțire la trup și mare la mustățile albe, pripășise lîngă el pe tinerelul care se hîrjonise peste zi cu Flocosul. Îl învăța să spună de codru. O dădu apoi pe altele, mai de dragoste, și cel cu tuleie ofta și se zgîia cu ochi aprinși. De la focul de-alături i se răspunse unchiașului cu un cîntec în derîdere pentru bătrîneți focoase. Cărturarul dădu fuga între ei, scoase din buzunar un carnet cu file albe, dintr-altul o mînă plină cu cioturi de plumb pentru scris pe hîrtie, muie unul în gură, se trase mai lîngă flacără, dar nu apucă să însemne în carnet decît sfîrșitul cîntecului :

Nu s-o găsi cineva
Să-i cumpăr tinerețea
Și să-i vînd bătrînețea ?
Mare pomană-ar face !...

Apoi tîrgovețul se băgă în vorbă cu toți, trecînd roată de la unul la altul. Avea pesemne patimă

pentru versuri din popor, dar recolta fu slabă în seara aceea, haiducii avînd chef mai mult de glumă decît de oftaturi. Şi asta — pe inima goală, că să fi vărsat o căciulă de aur şi n-ai fi găsit un strop de rachiu în tot sălaşul haiducesc...

Cîţiva tăbărîră pe călugăr, îndemnîndu-l să le zică ceva pe nas, ca la strană, dar acesta se codi, ruşinat poate de prezenţa domnului cu barbete şi ochelari, care acum îl întreba pe cel mai tînăr haiduc de ce luase calea codrului.

— Cîci ! i-o trînti feciorul, rîzînd.

Apoi, pentru că nu se cădea să rămînă un om în toată firea fără răspuns, se înduplecă să-l lămurească :

— Mă certai cu Sărăcia ! Tale n-o cunoşti, dar eu mi-s sătul de ea, că a mas la aceiaşi tăciuni cu tata...

„Sărăcie, ce-i cu tine ?"
„M-am avut cu tat-tu bine
Şi nu mă-ndur nici de tine !..."

De la acest haz de necaz oamenii se-ntinseră la povestit. Fiecare îşi mărturisea pricina pentru care îşi luase lumea în cap, părăsind, cea mai mare parte din ei, şi nevasta şi bruma de acasă. Unul că îl spetiseră roboata şi gloabele ; altul că slugoii fiscuseşti îi vînduseră şi ultimul ţol de învelit ; ţiganul că dăduse cu săcurea ; un mocan se plînse de muierea rea care trăia cu vătaful curţii ; un vlăjgan scump la vorbă răspunse scurt : „Ca să răsuflu" ! Însă cum o suceai şi cum o întorceai pricina era tot aceeaşi :

Gura grofului e iad :
Cît îi dai, tot zice : „Ad"...

Amintirile astea, scormonite de întrebările nepoftite ale cărturarului din ţară, întinseseră o umbră de tristeţe pe chipurile oamenilor, care,

oricît de haiduci s-ar fi simțit, tot oameni erau... Noroc de mătăhala pleșuvă care înghițise piatra cînd văzuse pe căpităniță ! Sări și el cu vorba, descrețind cu o prostie toate frunțile.

— Domnule, de ce nu-l întrebi pe popa ăsta al nost' : ce cată cu pistolul sub sutană ?

Cel cu pricina îi trase un ghiont.

— Mai bine vezi de tine, ialoviță !

— Văd, cum nu ! Iacă, am să-i spun și domnului oful meu, ca să înțeleagă de ce te-ai haiducit tu, boaită. Ascultă și tu, popo ! Uite, domnule, cum fuse cu mine :

Cînd s-a născut tata, eu eram flăcăiandru. Mama se afla încă în pîntecile bunichii care era gata să se logodească. Veni apoi vremea să facă și părinții mei nunta lor. Eu mă înălțasem binișor și începusem să merg în mîini, că picioarele nu mă țineau încă. La nuntă trebuiau să vină logofeți din țări depărtate, ba chiar și nevastă-mea care nu se născuse, așa că era de lipsă pită multă, cît mai multă. Tata mă trimise la moară să firimițez niște pietre pentru mălai de colivă. Pusei boii în căruță și sacii la jug și porni către moară, dar ea nu era acas'. Plecase după mure. Deshămai sacii, înjugai doi crăpceni și o luai pe coastă. Acolo, ce să vezi : moara plîngea ! Se înțepase la deșt ! O pusei în căruță și haida-haida o tulirăm la rîu. Ajunși la iaz, altă pacoste : soarele dogorea, iar apa înghețase ! Mi se făcuse și sete. Dar ce să beau ? Nu m-am lăsat ! Făcui capul mai și limba pană, lovii cu opinca și spărsei gheața. Cînd am sosit acasă fluierînd — că măcinasem — tata mă întrebă : — Unde ți-i capul ? — Aici ! răspunsei eu. Așa ! pipăi cu picioarele, dar capul nicăieri !... Dădui fuga să-l caut, dar pentrucă mintea rămăsese în el, am rătăcit trei ani pînă am găsit rîul. La rîu, altă drăcie : capul și limba făcuseră picioare și se dădeau pe gheață... Le-am lipit cu minciuni popești, dar cînd am ajuns acasă mulțumit de ispravă, găsii pe tata

şi pe muica făcîndu-mi parastas de trei ani. Atunci mă supărai tare şi plecai să mă haiducesc. Şi iacaşa ajunsei lîngă tine — că dracu a mai văzut ţap logodit şi popă haiduc?

Vorbirea celor doi cumnaţi nu contenise. Se înţeleseseră asupra celor de viitor: îndată ce va izbucni răscoala mult aşteptată — neîndoios la sfîrşitul verii, sau cel tîrziu în vremea poamelor pîrguite — Trif se va înfiinţa cu ceata lui la Petrila, va strînge în juru-i iobagi înarmaţi din satele pe care le va străbate, vor porni apoi cu toţi pe Strei şi vor face întîlnire cu ceata haiducului Brănuţ. Pînă atunci vor aduna cît mai multe arme. Nu se pune nici un temei pe făgăduiala aruncată de domnul de la Bucureşti. Ăştia-s lăudăroşi, chiar dacă li-i cugetul cinstit. Cele două cete, la care musai trebuie să se alăture şi băieşii, vor cuceri castelele grofeşti din drum, vor ataca Orlatul şi Haţegul şi de acolo vor împresura Deva, care-i cetate întărită cu meterezuri. Nu încape vorbă că ajunşi la scaunul districtual vor da mîna cu moţii, care şi ei atîta aşteaptă: să coboare din munţii de aur! De pe acum Radu va ţine legătura cu ei.

Însă hărămbaşa şi Radu nu se înţelegeau asupra altor socoteli. De la sfatul cărturarului că ar fi bine să înceapă recrutaţia de volintiri, Zăican merse cu gîndul mai departe şi întrevăzu putinţa de a se alcătui şi alte roate de haiduci care să încadreze gloatele chiar din prima zi a revoluţiei, astfel ca ziua cea mare să-i găsească pe iobagi cu un sîmbure de oaste proprie. Dar pînă la izbucnirea revoluţiei cine să conducă cetele din munţi? Zăican fu de părere că Trif să predea comanda roatei de la Godean pe mîna altuia, care s-o dovedi mai isteţ, şi să preia conducerea deplină a tuturora. Brănuţ se va supune cu toate că ştie carte şi e fecior de popă. Se va supune pentru că e mai tînăr şi nu cunoaşte munţii cu de-amănuntul, ca ciobanii.

Trif însă nu vru să primească nici în ruptul capului. Susținea sus și tare că astfel de misie i se potrivește Radului, singurul care o poate duce la capăt. Știe carte mai dihai decît un popă de țară, este cuprinzător la minte și are legături cu fruntașii robotarilor din toată Țara Hațegului.

Pe cerul proptit în stînci se ivi Carul Mare. Căpitanul dădu cîteva porunci oamenilor care aveau să-l însoțească la atacul de mîine.

Frămîntat de gînduri Zăican se sculă de pe butură și începu să se plimbe neliniștit de-a lungul zăvoiașului. Chibzuia ce are de făcut. Se puteau încropi, după socoteala lui de acum, încă trei cete de haiduci: una la izvoarele Streiului, una la Meria sau Vadul Dobrei și alta la Poarta Transilvană, către Voislova. Ba și spre Alba are pe cineva de mare nădejde: Constantin Rusalin, care de-abia așteaptă porunci. S-ar face cu totul șase cete zdravene! Cu astfel de așezare a cuiburilor, reușita revoluției ar fi îndestulată pe tot ținutul Hațegului, și chiar mai departe...

Să lase Petrila și să se pună în fruntea căpitanilor de haiduci? Gîndul ăsta îi surîdea. Bună ispravă ar face! Buzele i se luminară de un zîmbet plin de mulțumire. Și cu toate astea îi era greu să se hotărască. Își dădea seama că pornit pe astfel de drum, înseamnă să lase în părăsire Petrila și băieșii. Și își mai dădea seama că acum nu este, ca altădată, singur stăpîn pe destinele lui. Este legat de Petrila cu mii de fire nevăzute. Nu numai de băieși, dar — de ce să se mintă pe el însuși? — de familia pe care a întemeiat-o. Ce se va întîmpla cu ea dacă el se haiducește? Prăpăd! Rămînînd în Petrila și lucrînd acolo pentru revoluție, poate fi arestat, dar numai atît! Ai lui ar rămîne la casele lor. Cel mult, chinuindu-se în lipsuri. Ca și în alte dăți... Dar trecînd la haiducie, scapă el — că nu e prost să se lase prins — dar cade la prigoană familia. Dacă moș Mihai Alupetreacătă ispășește cu arestări și

bătăi isprăvile feciorului Trif, cu atît mai vîrtos va fi arestată și schingiuită Maria, să spună unde îi e soțul...

Radu se cutremură. I se părea că familia este un lanț care atîrnă de picioarele celor ce vor să înfrunte stăpînirea. Și totuși trebuie să lupte, să fie pildă tuturora, că altfel, fără îmbărbătare pilduitoare, ceilalți e greu să se miște. Dar cum să facă? Are el dreptul să-și supună nevasta la silnicii? Nu-i destul că, și așa, îi amărăște zilele cu prea multe griji obștești, cu sfaturi și alergături care îl țin departe pînă noaptea tîrziu, cu drumuri pe la orașe, și cu cîte și mai cîte? Maria e bună și drăgăstoasă, nu îi spune niciodată o vorbă, dar el trebuie să-și dea seama, să priceapă ce poate fi în sufletul femeii. Ce binefăcătoare este liniștea căminului!

Radu își simțea capul înfierbîntat. Tîmplele îi zvîcneau de chinul șovăielii. Aruncă săgeți scrutătoare cerului pe care spînzura o coadă de lună — și oftă. Apoi își aduse aminte de Hotea și sacrificiul său. Nu! Nu se poate! Nici neamul Zăicanilor n-a știut ce înseamnă frica și mișelia! Dacă asta îi e soarta — fie!

Umbra îndoielii a trecut ca o ispită prin fața altarului. Radu se scutură și își înalță privirile. Va fi căpitanul căpitanilor de haiduci! Va avea cete pe comitate și plăși — precum stăpînirea are fișpanii și solgăbirăii săi!

Dădu să-l strige pe Trif, dar se opri cu gîndul iarăși la Petrila și băeșii ei... Băieșii! Fără el, băieșii romînii vor fi ca fără mîini. Iar ceilalți? Moga, Moacă, Stamate, popa Niculae... Cum ar putea face el, țăranul-miner, să aibă deopotrivă grija și a haiducilor și a băieșilor? și a muncitorilor și a țăranilor?... Că unii fără alții se vor împiedica de la primii pași...

— Te-ai hotărît într-un fel, cumnate?

— Da, tresări Zăican. Facem armie iobăgească în munți!

Spusese *da*, fiindcă așa simțise firesc. Nu găsise însă răspuns la întrebările care îl rodeau. Și adăugă, mai mult pentru sine:

— Vremea, care-i meșteră, va lămuri toate...

— Ortaci! strigă Trif haiducilor săi. În curînd vom fi mulți și vom fi tari!

— Deie Domnul! răspunseră ei cu însuflețire.

Nu întrebară nimic, dar simțeau că omul cu privirea scăpărîndă, care stătea în dreapta căpitanului, adusese veste mare.

— Și acum, urmă Trif, mai aveți puțin de somnit. La Petrila va fi cîntat cocoșul. Răspîndiți-vă la fînurile voastre și mulțumiți-vă cu cît se poate. Iacă poruncile pe mîne: inginerul cela rămîne în groapă. Să se mai îngrașe!... Domnul ce-l prinserăți azi, cărturarul...

— Îl cheamă Bolliac, îi șopti Radu.

— ...domnul Bolea este poftit să nu mai zăboveaască. Mîne să-și urmeze calea! Iar tîlharul pe care îl adusei eu azi, rămîne la peștera mică, în lanțuri. Îl judecăm marți, că e zi rea pentru slugile stăpînirii...

CAPITOLUL XIV

ÎMPĂRATUL MINERILOR

În vara aceea se pripăşise la Petrila un om ciudat care, găzduit în casa Sluguţei, făcea pereche bună cu Împăratul minerilor. Localnicii îl credeau nebun. Dar una e să fii nebun — şi alta să fii oleacă scrîntit. Precum una este dacă zaci olog, şi alta dacă mergi şontîc, dar mergi. Nu-i tot una dacă o butie n-are o doagă, iar alteia i s-au desfăcut toate... Parcă de Împăratul minerilor nu spun toţi că este nebun!?

Împăratul nu era însă lipsit de minte. Era doar uituc. Atît de uituc încît nu mai ştia cum îl cheamă, de unde venise şi care îi fusese trecutul. Altfel, mişcările şi drumurile lui aveau o înlănţuire de judecată. Cunoştea rostul vremii şi al treburilor la la care îl puneai. Numai că din cînd în cînd îi sărea o doagă, veşnic aceeaşi, de la cutia capului. Atunci uita de ce a venit, unde l-ai trimis şi ce trebuie să mai facă. Simţea că pluteşte într-o pîclă deasă şi rămînea năuc ore întregi, cu gura căscată şi cu ochii pierduţi. Îşi revenea dacă îl scuturai bine şi îl puneai la altă muncă. În unele ceasuri de bîjbîială a minţii rătăcite, pretindea că este îm-

părat și că va aduce dreptate în țară. Atunci lumea făcea haz — și cu atît mai mult se încredința că bietul om este nebun de-a binelea. De cînd se speriase de Willing la adunarea popicarilor, căzuse pe el și pacostea aia de boală ducă-se-pe-pustii, încît ajunsese chiar să-i plîngi de milă...

Celălalt „nebun" al Petrilei, proaspătul pripășit, era întreg la minte, știa foarte bine că îl cheamă Roth, că e sas din părțile Năsăudului și că venise la Petrila cu un țel bine lămurit : să găsească aur !

Se dusese vestea în toată împărăția despre bogățiile fantasice ale Carpaților de miazăzi. Zvonul că la Petrila se găsiseră zăcăminte de cărbuni se lățise peste tot, se amplificase, și în închipuirea multor iobagi, cărbunii nu erau doar niște pietre negre, pentru foc — ci pietre aurii, strălucitor de frumoase, bune pentru podoabe și pentru turnat bani. Foarte puțini știau cam pe unde vine comitatul Inidoarei și cu atît mai puțin Țara Hațegului, dar umblau prin colibe vorbe despre comori care s-ar fi găsit la hotarul cu Valahia. Cică era destul să dai cu hîrletul — și gata bulgărele de aur !

Nu era de mirare că se născuse o astfel de legendă, știut fiind că în vremea aceea și prin alte părți ale Europei începuseră unii să se zăpăcească. Se spuneau lucruri grozave despre America, și nu puțini erau cei care, din lăcomie sau goniți de nevoi, își luau lumea-n cap și, tocmiți ca vai de ei pe corăbii sau vapoare, treceau Oceanul cel mare în nădejdea unei îmbogățiri miraculoase.

Și la Petrila veneau astfel de căutători de comori. Nu țărani. Mai mult oameni de tîrg. Iobagii fugiți de pe moșii erau cu picioarele pe pămînt. Ei voiau să scape de roboată și să capete lucru cu simbrie. Găseau — bine ; nu găseau — mai departe, peste munți ! Dar se iveau și oameni care n-aveau nici un rost. Vedeai din cînd în cînd cîte unul îmbrăcat nici ca domn nici ca țăran ; purta o legăturică, o traistă sau o tolbă la șold, dădea tîrcoale prin sat

nu întreba de nimeni și nu cerea nimic; se ducea la Herberge și la cîrciuma lui Ciclovan, trăgea cu urechea în dreapta și-n stînga, apoi se îndrepta spre gura uneia din mine, la întîmplare; pe drum întîlnea o căruță, două, nouă cu cărbuni, strîmba din nas și dădea fuga la vagonetele care lunecau pe linii; lua un bulgăre negru, îl cîntărea cu dispreț, scuipa — și pleca de unde venise. Ba se nimereau să pice la Petrila și unii mai de Doamne-ajută, domni în toată firea, vestmîntați ca la oraș; alții erau călări sau înarmați vînătorește; nu lipseau nici cei cu căști ca pentru țara negrilor. Însă ăștia se dumireau repede și, după ce trăgeau cîte o beție la Herberge, plecau mulțumiți că încăilea făcuseră o plimbare prin munții cu urși și vulturi zăgani...

Roth era altă spiță de om. El venise de la minele de argint din Rodna Veche și avea sînge de miner. Sînge nu de ieri, de alaltăieri, ci de secole, de cînd un rege al Ungariei așezase în părțile acelea bărbați de semințe germană, vajnici cavaleri ai creștinătății. Dar ei, vrednici și practici, se apucaseră să scormone pămîntul metalicesc mergînd pe dîra unor săpături mai vechi decît crucea pe care o slujeau.

Ștaigărul Roth auzise și el despre bogățiile de la Petrila și pornise la drum. Însă nu se băjenise, ca iobagii. Știa de rosturile casei și familiei. Venise doar pentru o vară. Să-și încerce norocul... Fiind miner adevărat, n-avea deșertăciunea să-și închipuie că va da de stînci de aur care să-l dărîme sub greutatea lor. Roth căuta vîna de piatră în care se găsește filonul cu grăunțe cît bobul de mac, mici dar strălucitoare ca soarele. Avea socoteala întocmită bine: dacă află vîna pune semn, se dă cu binișorul pe lîngă țăranul neștiutor și îi cumpără pe nimica toată zdreanța de pămînt sterp, atît de sterp încît nu e bun nici pentru oale... Asta-i nebunie? Ba, de loc!

Anuța lui Sluguț își aduce aminte cum se pripășise la ea domnul „Aițai" — că așa îi spune ea. Roth răsărise la Petrila odată cu florile. Era spre seară și Anuța se brodise tocmai atunci să treacă prin dreptul popicăriei. Iacobici o strigase din drum și o întrebase dacă n-ar vrea să primească în gazdă un om de ispravă, un miner german venit din nordul Ardealului. Se înmulțise lumea la Petrila și nu găseai o odăiță să fi dat oricît! Numai Anuța avea, pentru că în locul colibei pîrjolite — știe ea de cine, și nu-l uită! — întreprinderea îi făcuse casa aceea de pe Maleia, cu două cămări. Una era goală, că n-avea ce pune în ea, iar Împăratul dormea în slon, iarna-vara, fără deosebire. S-a înțeles la preț cu domnul Roth, Anuța fiind mulțumită că astfel va avea și ea simbrie, bașca om de nădejde în casă. Că despre partea Împăratului...

Minerul de la Rodna era un om la calea jumătate. Cam mărunt la trup și cam sfrijit, cu cap mare și claie de păr, purta o barbă porumbie, rotundă și întoarsă înăuntru, cum o au cei care colindă pe mări. Ochii nu aveau o culoare anume ; erau poate cenușii, dar iuți — ca ai Sluguței. Nasul era borcănat și stacojiu ca romul din sticla nelipsită din buzunar. În privința asta — a nasului și a romului — nu încăpea nici o îndoială.

Anuța nu pricepea din ce trăia omul primit în gazdă. Nu se tocmise la lucru — așa dar n-avea simbrie. Nu-și gătea niciodată, nu cerea nici o coajă de mălai — și totuși nu era domn. Ba, cînd pleca dimineața, Dumnezeu știe unde, îmbrăca niște haine rovinoase. Se ivea abia spre seară, îmbăiat în apa Jiețului, își schimba hanțele și pleca la Hergerge sau la cîrciuma lui Ciclovan. Acolo — asta nu putea să știe femeia — intra în vorbă cu minerii germani, îi întreba dacă au văzut și alte urme decît de cărbune, spre pildă semne de fier ori aramă (de aur nu pomenea) și venea acasă odată cu noaptea.

O rupea bine pe romînește, însă era ursuz. Doar cu Împăratul mai schimba cîte o vorbă.

Pînă aici, mai merge... Dar Anuța credea că are tot dreptul să se vaiete că nu scăpase de un nebun și dăduse peste altul! Roth se scula de vreme, nu mînca nimic, bea o oală cu apă, ieșea ca un nerușinat în mijlocul curții, adică gol, doar cu o izmană scurtă la mijloc, și începea să se spele îndelung și zgomotos. Îl punea pe Împărat să-i toarne, se săpunea nu numai pe față ci și pe corp, apoi îi poruncea năvleagului să arunce pe el două-trei doniță pline cu apă rece ca ghiața. Împăratul rîdea cu gura pînă la urechi, iar neamțul icnea și se scutura mulțumit ca rațele cînd ies din iaz. Dar de-abia după baie pornea drăcovenia cea mare! Roth lua mai întîi poziție ca la mușchetari, apoi începea să repeadă mîinile în sus, în față, în lături; să aplece corpul cînd pe spate cînd închinat ca la mătănii; și să se țină ca berzele într-un picior, întinzîndu-l pe celălalt, sau rotindu-l în fel și chip. După ce gătea isprava asta, se ducea la colțul palanului de șipci, încremenea cîteva clipe ca în fața unui ghinărar nevăzut, și apoi pornea în pas puternic și larg desfăcut, pînă la gardul dimpotrivă, poruncindu-și singur: *Eins, Zwei! Eins, Zwei!*[1]

Anuța se uita furiș de după perdeluța din odaia ei, nu putea pricepe de ce dă omul din mîini și din picioare fără să fie supărat și fără să se certe cu careva, scuipa în sîn, se închina — și din „Eins, Zwei!" i-a scos porecla de *Aițai*, nume pe care îl știe acum tot satul.

Cînd soarele era de două degete Aițai se gătea cu toalele răpănoase și cu cismele pline de ținte pe tălpi, își atîrna de gît o trusă ca tolbele vînătorilor — și pleca. Sluguța se uita după el și de acolo, de pe dealul Maleia, vedea că niciodată chiriașul ei nu se ducea spre aceiași țintă. Ieri spre Roșia,

[1] Un', doi! — Un', doi!

mîine spre Lonea ; azi către Valea Dracului, poimîne către Petroşeni. Femeia se mai închina o dată şi îşi vedea de treburi.

După scurt timp Roth şi-a luat pe lîngă el un om, ca domnii cînd se ajung. S-a înţeles cu Împăratul — că, spune Anuţa, totdeauna nebunii se înţeleg între ei — şi de atunci cei doi pleacă împreună, în fiecare dimineaţă. Aiţai merge înainte. Trusa cu scule mărunte şi delicate o duce el. Ca şi sticla de rom. Împăratul păşeşte în urmă, ca o umbră. El cară tîrnăcopul şi bărdiţa de miner ; ciocănaşul subţire, de oţel, ascuţit şi cu coadă lungă ; un sac, un capăt de frînghie şi merindarea cu hrană pentru amîndoi. Şi astfel, zi-cu-zi, la fel. Cînd merg pe drum „Nebunii Anuţei" ochii satului după ei ! Deseori scrîntiţii trec pe lîngă locuinţa inginerului Jäger şi doamna Ketti Kardos, soţia medicului-poet Kardos Jenő, zîmbeşte asemuindu-i cu eroii dintr-un vechi roman spaniol, numai că nobilul cavaler era lung şi deşirat, iar Sancho Pancha scurt şi gros, adică tocmai de-a-ndoaselea...

Dacă i-ar fi urmărit cineva — dar cine dracu e nebun să se ia după nebuni ! — ar fi avut ce să vadă. Aiţai şi Împăratul căutau aur cu o sîrguinţă şi o încăpăţînare de care nu sînt în stare oamenii aşa zişi sănătoşi la cap. Roth avea o vergea de metal strălucitor, poate de argint, lungă, subţirică şi lină întocmai ca răbojul cneazului Costea. La vîrf vergeaua era crestată ca o limbă de viperă. Neamţul o ţinea în mîna întinsă şi păşea pe plai sau pe muche de deal înainte şi înapoi, la dreapta şi la stînga, cu ochii pironiţi la crestătură. Spunea Roth că dacă sub omul care duce bagheta, adică vărguţa, se află aur, atunci musai cele două limbi de la vîrf încep să tremure şi se desfac în lături. Asta însă nu era destul. Pentru mai mult crezămînt Roth se lăsa în genunchi pe locul cu pricina, scotea din trusă o cutioară de metal, ca o busolă, o aşeza pe piatră, şi dacă se afla într-adevăr aur dedesubt,

limba de pe cadran începea să se bălăbăne ca apucată de altă-aia.

În unele locuri li se întîmpla să se miște și nuiaua și limba de metal din miraculoasa cutie. Așa zice Împăratul, dar de! te pui cu nebunii? Atunci el, Împăratul, dădea de greu. Roth îl punea să sape cu tîrnăcopul ore întregi ca să scoată piatră din afund. Maistrul miner de la Rodna lua cîte un bulgăr, îl frămînta, iar praful îl trecea printr-o apă ce o ținea într-o sticlă din trusă. Dar se ferea de apă ca de dracu. Dacă îi pica pe mînă un strop cît de mic, lăsa arsură.

Împăratul se uita cu ochi lacomi și aștepta să iasă aur din pămînt. I se tot părea, ba ici, ba colo, că „joacă banii". Cei doi pionieri ai unei noi industrii în Valea Jiului se și certau din pricina asta, întocmai ca cei ce se ceartă pe umbra măgarului...

Tot așteptînd să se caște pămîntul și să verse bogății, deseori Împăratului i se așeza pe creier vălul uitării de sine. Atunci se lăsa jos, își lua capul în mîini, nu mai știa ce caută acolo și începea să ofteze, ba uneori să plîngă. Aițai tremura de emoția descoperirii apropiate, îi cerea cutare sau cutare sculă, zbiera la el, pomenea de *Teufel* [1], dar pionierul nu se mișca. Neamțul îl zgîlțîia de umeri pînă cînd romînului ori i se așezau iarăși doagele, ori îl apuca ducă-se-pe-pustii...

Către seară, după ce pe neamț îl trecuseră șapte mii de nădușeli calde și reci, vedea că probele cu apa aceea dovediseră nu aur, ci doar niște metale obișnuite pe care le înghițise lichidul primejdios.

Au colindat astfel toate împrejurimile. Au luat-o mai întîi pe Valea Cimpei și au cercetat perete cu perete și stîncă cu stîncă, pînă s-au săturat de var și de piatră calcaroasă. Au ocolit muntele Lèșia prin toate cotloanele și au urcat pe viroage pînă aproape de vîrf, dar n-au găsit nimic altceva decît

[1] Dracul.

urme de cărbune. Pe muntele care stă drept în fața clădirilor administrației minelor, adică pe Roșia, au zăbovit mai mult: dăduseră de plumb. Dar Roth n-a fost mulțumit, cu toate că Împăratul se supărase rău. Cristalele de cvarț erau atît de frumoase, atît de gingașe și felurit colorate, încît îi luau ochii. Greu s-a desprins de ele... Au urcat pînă la piscul de la Strunga Boului, apoi au coborît și au mers pînă la muntele Jigorul, tot fără ispravă. La pasul Merișorului s-au băgat și prin peșteri, iar deasupra lor au dat de flori de piatră rubinie: chihlimbar! Roth a pus în sac vreo cîțiva bulgărași însă nu s-a oprit să facă cercetare mai amănunțită. Lui îi trebuia aur — nimic altceva, chiar dacă ar fi fost diamant...

Lumea se crucea văzîndu-i cățărați pe stînci, ori spînzurați cu frînghii pe guri de prăpăstii, dar îi lăsa în pace. „Bine că nu fac altceva! Nu se leagă nici de copii, nici de fetele pe care le trimitem cu oile la păscut", ziceau femeile.

Peste un timp „nebunii Anuței" au pornit pe Valea Dracului. Acolo, la locul unde Salomia lui moș Alexa Zăican umple ulcioare cu apă și străchini cu pămînt roșu, bun pentru beteșuguri, au găsit puternice urme de fier, dar și pe acelea le-au părăsit. Așa s-a întîmplat și cu vîna de pe Dealul Voivod, precum și cu alte bogății, găsite pe Ausel și pe muntele Stîrminosul.

Au mutat apoi cercetările pe dealul Petroșeni și Aninoasa. Dar la Dîlja au fost întîmpinați de supraveghetorii șantierelor fraților Hoffmann. S-au bătut în lege cu oamenii firmei, care sînt mai răi de cît vătafii grofilor și în cele din urmă au trebuit să plece înjurînd. De data asta Împăratul rămăsese mulțumit că au fost goniți de acolo. Parcă ar fi găsit munți de aur! Mulțumit, pentru că într-una din zile dăduse ochii cu Willing! Și — nu știe nici el pentru care pricină — Willing ăsta îl înspăimîntă, gata-gata să-l apuce bîțîiala...

Da, de la începutul lunii lui Cuptor, Willing se afla la Petrila! Greu — dar scăpase din mîna haiducilor. Îl judecaseră și se alesese doar cu o pecete de fier roșu în frunte și cu un scuipat de-al căpitanului drept în ochi. Fusese lăsat gol ca un șarpe la drumul mare. Niște creștini se înduraseră să-i dea niște trențe. Și într-o noapte neagră bătuse, mai mult mort decît viu, la ușa Iosefinei. După ce se mai înzdrăveni puțin, întreprinderea l-a trimis să conducă șantierul Petroșeni. Doarme într-o odaie de bîrne — construită în grabă — în care și-a adus ceva lucruri de la vila pe care trebuia s-o inaugureze printr-o serbare să se ducă pomina. O dată pe săptămînă, dar nu în aceeași noapte, vin niște paznici din Petrila și-l însoțesc peste deal, prin pădure, pînă la vila în care soția este foarte ocupată cu prietenele, la jocul de cărți...

De la Petroșeni pionierii din țara făgăduinței s-au mutat cu explorările aproape de casă, pe Maleia. Atunci a putut și Anuța lui Sluguț să vadă cum merge treaba nebunilor ei. Cei doi prieteni — Aițai și Împăratul — au ciocănit peste tot, s-au lăsat cu frînghii pe o rîpă, au cărat saci cu bulgări de piatră în bătătura casei, i-au mărunțit, au trecut făina prin apa care arde, și cînd Sluguța care le urmărea truda a scuipat, s-au lăsat și ei păgubași.

Roth nu era însă omul care să deznădăjduiască. Să fi fost romîn de-al nostru, nici nu s-ar fi apucat de o treabă ca asta... Dar neamțul, neamț! A zvîrlit sculele sub laviță și a dat fuga la atelierele din lunca Jiețului. A găsit o sită de sîrmă, Zunkopf i-a înrămat-o în lemn, și a pornit pe rîu cu Împăratul după el. S-au apucat să vînture apa, ca țiganii aurari. Intrau în rîu și cerneau nisipul pe care îl spălau la un șuvoi meșteșugit chiar de ei, pînă nu mai rămînea la fundul sitei decît ce era mai greu. Și ce putea să fie mai greu? Firicelele de plumb, firicele de fier și, în fine, cîteva bobițe de aur... Da, găsiseră aur, aur adevărat!

În seara aceea Aiţai s-a îmbătat crunt.

Dar unde este vîna de unde scăpaseră grăunţele de metal preţios? Zlătarii au mers pe rîu în sus, au vînturat şi au cernut pas cu pas pînă au dovedit că filonul nu putea fi decît pe Pîrîul Dracului. Undeva, pe valea cu acelaşi nume, pîrîul spală o stîncă sau o vîlcea care ascunde minunatul metal pentru podoabe şi bani împărăteşti. Roade malul, fură cîte o bobiţă galbenă şi o duce la vale. Trebuie găsită stînca! Aşa că în ultimele zile Roth şi Împăratul nu mai veneau acasă. Mîncau — dacă mîncau! — şi dormeau pe loc. Slăbiseră, mîinile le tremurau, din ochi le ţîşneau văpăi... Ei însă nu vroiau să ştie de nimic. Au găsit aur, aur! Încă puţin — şi dau de filonul binecuvîntat!

Într-o zi Roth se afla cu Împăratul pe o viroagă ce se desface din Valea Dracului şi se înfundă spre Crestătura. Meşterul lovea cu ciocanul de oţel într-o stîncă plină cu sclipiri galbene. Împăratul amuţise: vedea în juru-i numai aur. Roth ştia însă că pietrele care aruncau razele strălucitoare nu ascundeau aur, ci doar pirită. Totuşi — semn bun!

Împăratul stătea cocoţat pe rîpa unei vîlcele de deal, sprijinit în rădăcina unui fag ce se frînsese de ani. I-a alunecat piciorul? L-a ameţit adîncul de sub el? Poate îl speriase Roth cu vreo poruncă răstită? Nu se ştie, dar Împăratul s-a dus de-a rostogolul pînă jos, nimerind cu capul în jgheabul de piatră săpat de o apşoară zglobie. A zăcut acolo plin de sînge, aproape fără viaţă, pînă cînd Roth a venit cu o targă şi un om de ajutor. L-au dus la casa Anuţei, l-au aşezat pe laviţa din odaia neamţului şi s-au pus să-l doctorească. I-au spălat rănile, i le-au legat cu cîrpe curate şi, ce să facă? au aşteptat să învingă frîntura de viaţă ce mai rămăsese în el. Şi, după ce omul a dormit trei zile şi trei nopţi, viaţa a biruit!

La capătul acestui drum în lumea nefiinţei, Împăratul s-a trezit într-o noapte. În perete licărea o

candelă. Roth dormea dus, pe duşumea, cu trusa sub căpătîi. Împăratul a deschis ochii în luminiţa firavă. Apoi s-a uitat în juru-i, a înţeles unde se află, şi-a pipăit capul învelit în cîrpe şi, minune! şi-a adus aminte cum se rostogolise de pe dealul stîncos... Şi-a adunat puterile slăbite de zăcere, s-a ridicat cu greu, s-a aşezat pe marginea laviţei şi şi-a prins capul în mîini. Se dezmeticea. Nu îşi dădea seama că dormise trei zile, dar ştia tot ce se petrecuse în clipa rostogolirii. Credea că întîmplarea fusese chiar azi. Vedea limpede şi mai înapoi: cum Roth îl trimisese acasă, la Anuţa, să aducă de-ale gurii; cum la întoarcere îl găsise pe meşter furios pentru că i se rupsese coada ciocănaşului de oţel; cum îi poruncise să urce rîpa dar să fie cu băgare de seamă; şi cum de acolo, de sus, aruncîndu-şi ochii în vale, îi venise ameţeală şi îi scăpase piciorul în gol.

Astea fuseseră, va să zică, azi. Nu putea să-şi închipuie altfel. Dar gîndurile îi merseră mai departe. Începu să-şi amintească frînturi, slab legate între ele, din viaţa lui de „Împărat": foame, batjocuri, cîrciuma lui Ciclovan, nişte răni la cap, mină, cărbuni, galerii negre, vagonete... Vagonete!

Se ridică în picioare gîfîind! Nu de slăbiciunea trupului, ci de noianul amintirilor care năvăleau ca un torent gata să-l înghită. Mina!... Da, Mina Veche... lopata... cărbunii... băieşii, ştaigărul... Asta parcă a fost alaltăieri! El se afla la orizontul doi, pe galeria oarbă. Da, pe galeria oarbă, dincolo de puţul ocnei... Linia de vagonaşe, calul orb... Plecau şi veneau mineri. Se făcea schimbul echipelor. El era la şut dublu. Un ştaigăr dădea porunci. Se iveau şi piereau luminile lămpaşelor... Umbre treceau pe lîngă el... Apoi?... Da! aşa a fost: un ştaigăr i-a strigat să dea zor. Trei vagonete goale s-au oprit la gura galeriei săcoande din stînga... Se făcuse linişte adîncă. De bună seamă că echipele ajunseseră la abataje. Din cînd în cînd se iveau pe

galerie umbre de femei. Descărcau cărbuni din coşuri şi trocuţe. El încărca din grămada care nu se mai sfîrşea. Îl durea mijlocul, îi era foame... Lampa de miner era agăţată într-o proptă... Apoi ? Linişte ! Ba, nu !

Împăratul făcu ochii mari-mari ca să cuprindă toată amintirea. Se cutremură. Se revăzu iar în galeria întunecoasă. Îşi aminti clipa cînd străbătu pînă la el un ţipăt din beznă. Lumina spînzurată în grindă începuse să tremure ca o înfiorare... Şi el se înfiorase... Ca acum... Se oprise din lucru şi îşi ascuţise auzul. Răzbătu iar un ţipăt. Era glas deznădăjduit de femeie. În tăcerea nopţii acesteia Împăratului i se pare că-l aude iar pe aproape... I s-a întipărit în minte, precum fiorul i s-a întipărit în sînge... Ce se întîmplase ? Căzuse vreo femeie de la încărcături ? O prinsese vreun bloc de cărbune ?

Acum Împăratul vede în trecut, ca într-o oglindă de pe luciul căreia nu s-au şters imaginile. Vede cum a alergat într-ajutor, cum s-a împiedicat într-un coş cu cărbuni, cum a zărit două umbre luptîndu-se, cum o mătăhală tăvălea o femeie şi cum el s-a repezit s-o scape... A tras de ea. A lovit cu lămpaşul. Femeia s-a ridicat de jos. O clipă — i-a zărit chipul tremurînd în lumină. Era tînără. În clipa cealaltă — s-a pomenit zvîrlit în peretele de piatră. A icnit, a pus iar mîna pe lampa de miner, l-a recunoscut pe inginerul Willing, nu s-a codit, a încercat încă o lovitură, dar Willing a ridicat toporişca... Ce s-a mai întîmplat apoi ? Beznă ! Bezna minţii...

A doua zi dimineaţă Aiţai şi Anuţa l-au găsit pe Împărat tot dormind, dar parcă peste noapte se prefăcuse în strigoi, umblase prin mărăcinişuri care îi sfîşiaseră cămaşa şi cîrpele de pe cap şi ajungînd tîrziu, în faptul zorilor, la groapa lui din cimitir, se culcase în grabă cu capul la locul picioarelor şi cu picioarele acolo unde trebuia să se odihnească hodorogitul cap !

Împăratul dormea într-un leşin adînc. Însuşi Aiţai şi-a făcut cruce. Iar Anuţa a adus fuga-fuga pe bătrînul popă Niculae, ca să facă slujbă pentru alungarea moroilor care îşi făceau cuib în casa ei...

A mai dormit Împăratul încă o zi. Cînd s-a trezit din leşin, nu mai era cu ochii aiuriţi. Parcă dormise un somn de copil! Soarele umplea odăiţa cu o lumină proaspătă şi înviorătoare. Omul s-a sculat de pe laviţă fără să mai simtă vreo slăbiciune. A băut o oală cu apă, a ieşit pe prispă, s-a aşezat pe treptele scăriţii, a privit cerul, dealurile şi Petrila din vale, a recunoscut gura Minei Vechi, şi-a amintit încă o dată despre încăierarea cu Willing, dar nu s-a mai cutremurat, iar cînd a întîlnit ochii Sluguţei care tîra căprita spre costişa cu salcîmi, a zîmbit liniştit şi a întrebat-o cu un glas altfel de cum îl ştia femeia:

— Tu, creştina lui Dumnezeu, de cînd mă adăposteşti în casa asta? Sînt vreo trei ani?

— Păi, răspunse cu multă mirare Anuţa, or fi, Împărate...

— Eu nu mi-s împărat, ci Ion!

— Bine: Ion Împăratul! întregi femeia şi grăbi paşii spre coastă.

Rămas iarăşi singur, Ion cutreieră cu gîndul prin întîmplările anilor din urmă, anilor dinainte de a fi venit la Petrila. Parcă ieri plecase din Briheni! Îşi lăsase acolo, la poalele munţilor Bihariei, nevastă şi trei copii. Nu mai aveau la masă nici mămăliguţă cu zeama ei. Copiii se hrăneau cu lăptuci de pădure. Muierea era în roboată la curtea grofului. Se înţelesese cu ea: descurcă-te cum te-o lumina Ăl-de-sus! Peste noapte eu fug către ţară: m-oi băga în lucru la vreo pădure, sau altcum, pe la băile din Haţegul de jos; cînd oi prinde cheag batîr de-o laviţă şi o sîmbrie, îţi dau de veste să-mi prinzi urma...

Aşa fusese vorba cu femeia lui şi aşa ajunsese omul la Petrila... Trudise la pădurea Cimpa, apoi ca

ziler la vagonașele din galeriile Minei vechi. Pînă la întîmplarea ceea...

Acum sta pe treptele prispei și socotea încotro s-o apuce. Pe cine să cate mai întîi? Să se răfuiască cu Willing, ori să plece la copii și nevastă?

— Unde pleci, Ioane? l-a întrebat Sluguța azidimineață.

— La casărie!

Și Ion s-a înfățișat la administrația întreprinderii.

— Să-mi dați simbria!

Funcționarul a zîmbit în silă. Știa că omul e nebun, așa că i-a întors spatele.

Ion a dat cu pumnul în tăblia mesei și s-a uitat crunt.

— Domnul Willing al vostru știe! Întrebați-l! Era într-o sîmbătă... Mi se cuvine simbria pe o săptămînă încheiată. Bani asudați, domnule...

Văzînd că de astă dată funcționarul cască ochi mari și întrebători, Ion îl lămuri:

— Căutați la reghistru! Eu mi-s Ion Vesel. Zîlerul Ion Vesel din Biharia...

CAPITOLUL XV

ECONOMICEASCA TULBURARE

A tăcut chemarea cucului ; dinspre sihle se aud noaptea bocăniturile surde ale cerbilor încăierați la nuntit.

Pe munții și dealurile care împrejmuiesc Petrila au început să se iveaască, de la poale spre brîu, dungi și pete galben-aurii care învrîstează covorul mereu tînăr al pădurilor de brazi. Aninii din lunca Jieţului și-au scorțoșat frunzele încă verzi, dar văduvite de sevă. De pe ramurile teilor din curtea bisericuței de lemn pornesc în zbor foi aurii care plutesc tremurat în zăpușeala toamnei timpurii, rotesc în ocolișuri și se adună apoi liniștite pe iarba uscată de sub tăpșanul Maleii. În mijlocul satului, la locul bătrînelor judecăți obștești, arțarul juzilor se războiește cu neîndurarea secetei și încearcă să-și apere coroana care capătă tot mai mult culoarea gălbuie a pufului de sub gușa piţigoiului. Mantia pădurilor de fagi a rămas mîndră, însă un ochi dibaci ar putea zări pe frunzuțele cît puiul de aușel boabe roșii de păducei, iar pe margine cusături dantelate cu fir rubiniu.

Petrila a îndurat o vară grea, cum se întîmplă de atîtea ori în veac. Și Cireșarul, și Cuptorul, și Gustarul au fost luni zgîrcite în ploi. Bucate vor fi puține, iar fînațul firav. O veche și înțeleaptă vorbă spune că în anul cînd grîul face mustăți, porumbul are belșug de boabe. De data asta înțelepciunea nu s-a adeverit. Cucuruzul s-a oprit la un stat de om ; sulițele frunzelor s-au chircit la vîrf ; mătasea a îmbătrînit fără zile ; știuleții au rămas puiandri cu dinți mici și rari. Sătenii — cîți mai sînt pe la casele lor — ies în drum și rotesc privirile spre naltul cerului, parcă de-acolo, din drum, s-ar vedea mai bine decît din ograda lor sau de pe prispa casei ! Așteaptă cu obidă o minune care întîrzie precum întîrzie și acea sculare a norodului, făgăduită de atîtea semne văzute și nevăzute.

Au trecut patru luni de la întîlnirea de sub muntele Godean, domnul Bolliac a trimis carte din Valahia vestind că acolo lucrurile ajung la soroc, boierul Golescu a scris lui Zăican răvaș de răspuns din îndepărtatul Paris, cu știrea că franțuzii stau încordați întocmai cocoșului flintei cînd e gata să lovească — dar precum vremea nu se-ncaieră pentru slava bucatelor, tot astfel nici răbdarea iobagilor din împărăția austriacă n-a găsit reazim în fapte împodobite cu nădejdi de mai bine.

Dacă secara și meiul n-au dat bob la vreme de arșiță, acum furnurile de pită stau umilite prin ogrăzi și oamenii satului se descurcă după cum țin ciurul la apă : oleacă de vînat, o zglăvoace din apa Jiețului, o verdeață și un coșuleț de mitărci. N-au mai văzut de mult alb în căpistere, iar de la nedeile din munți s-au întors cu traistele goale pentru că și dincolo, în țară, pîrjolul e așijderea.

Pe plaiuri oile se îndestulează cu pir sărac. În văile joase, la sălașurile cu așezări omenești, vitele sînt înfrățite în același oftat cu stăpînii. Chiar boii, atoaterăbdători, sînt necăjiți că n-aud o vorbă

bună, încailea un hăis ! sau un cea ! cît numai *ho, boală !...*

De-ar fi numai atît, încă ar merge ! Oamenii sînt învățați de cînd lumea și cu binele și cu răul. Dar asuprirea grofească își arată colții mai haină ca înalți ani. Trimișii curților au venit de astă dată nu cu cîte un biet vătășel înarmat cu pușcoi ruginit, ci însoțiți de grăniceri care au împănat toate satele de pe Jiu și Strei, au scotocit pretutindeni și au cărat bărbați, muieri și copilandri la muncile de pe pămînturile domnilor. Rar au scăpat unii iobagi cu fuga la pădure ; duc acolo o viață de azi pe mîine, cu traista căpătîi, așteptînd să treacă prăpădul. La Livezeni, Iscroni și Bărbăteni au sărit în ajutorul dregătorilor curții lui Andrassy pînă și decurionii nemeșilor romîni de opincă, adeverind încă o dată spusa din bătrîni că stejarul de propria lui coadă piere...

Pe Jieț le-a mers însă mai greu împilatorilor. Petrilenii sînt pățiți și oțeliți de cînd cu împotrivirile din alți ani. Iobagii au prins de veste la timp și s-au strîns în cete dinainte pregătite de Zăican, de Moacă al Tătarului și de ceilalți fruntași de nimeni aleși dar de către toți ascultați și acum hălăduiesc, cu vitele după ei, prin pădurile Voivodului și Jigorului, unde doar pîraiele și veveriţele îi mai pot dibui. Noaptea vin pe la casele lor, cînd unii cînd alții, să mai vadă de nu s-a clintit o ulucă, să audă dacă umblă vreun zvon nou și să-și mai ia o țoală, că nopțile au început să se răcorească de-a binelea. S-au săturat însă de viața slobodă de la pădure. Bătrînii rămași pe la colibele din sat n-au puteri, cînii urlă a pustiu, livezile se cer îngrijite de paragină, ogoarele cu fire de păpușoi trebuiesc păzite, grădinițele cu legume cată să fie udate la timp, altfel din bruma de bucate pe care le-o da Dumnezeu nu se va mai alege nimic... Radu, Moga și ceilalți petrileni rămași la mult-puținul din sat — ei sînt băieși — îi îndeamnă să ducă mai departe

împotrivirea mută, dar se pare că din zi în zi îndîrjirea pădurenilor scade.

În sfîrșit, cîțiva din prietenii lui Radu s-au hotărît : după ce va trece prăpădul și după ce grofii își vor face treaba cu brațele ce le-au prins, Moacă, Bou Stamate, Balog și alții se vor întoarce la vetre și se vor tocmi la soțietat ! Se vor face și ei băieși ! Vor scormoni pămîntul pînă în măruntaie. Îi vor cerceta taina. Vor ajunge acasă în scăpătat de soare, ori dimineața în aurul zilei, negreți ca dracii ! Urîtă treabă — dar mai bine așa decît cu traista în băț și cu sufletul la gură !

Se vor tocmi la mină ? Greu ! Numai dacă se va putea... Greu fiindcă, pentru întîia oară după șapte ani de huzur, societatea domnilor Hoffmann a început să dea din colț în colț. Da ! nu mai are nevoie de atîta cărbune... Cuptoarele de la Călan și-au domolit focurile, țesătoriile de la Sibiu și Cisnădie au încetinit pasul fusurilor, meșterii din Hațeg și Deva stau cu brațele în jurul foalelor lipsite de suflu. Ce să fie oare ? A amuțit viața din crăiasca țară a Habsburgilor ?

Zăican și popa Niculae au citit în gazeta domnului Bariț că vapoarele de pe Dunăre au încremenit la schele, iar mîndra flotă de război din Adriatica s-a tras încă din vară la iernat, ca după o înfricoșătoare înfrîngere. Ba gazeta din Brașov spune că în țările mai depărtate și mai industrioase stafia liniștei de pe șantiere și uzine e mai grozavă ! S-au oprit mașinăriile toate, iar drumurile s-au umplut cu flămînzi ! Domnul inginer Jäger, care primește gazete cu slove străine, necunoscute la Petrila, a aflat că întreaga Europă este cuprinsă de „criză". Ce-o fi aia ? Domnul Bariț îi spune „tulburare economicească". Adică nimeni nu mai cumpără, nimeni nu mai vinde, iar ce s-a lucrat pînă acum putrezește prin magazii și pe cheiurile porturilor. Neînțeleasă drăcie ! Nici cea mai isteață minte din Petrila nu poate pricepe de ce stau mașinile și de ce

putrezesc mărfurile în vreme ce calicimea noroadelor flămînzește și n-are cu ce umple peticile toalelor...

Zăican se sfătuiește cu popa, încearcă să dea de rostul lucrurilor acestea, dar sfinția sa nu găsește nici o deslușire printre rîndurile înflorate din ceasloavele pline de tîlcuri. O fi sfîrșitul lumii, așa cum spune cartea cu care se mîntuie Sfînta Scriptură ? Radu nu crede, dar popa Niculae dă din cap a bănuială întemeiată.

Nici Franz Jäger nu dă o lămurire mulțumitoare. Radu este dezamăgit. Ochii lui, totdeauna pătrunzători, au căpătat îndoieli cenușii, iar buza de jos răsfrîngeri de țînc bosumflat. Jäger, minunatul Jäger care niciodată nu-i drămuise răspunsurile, de data asta își pune el însuși întrebări. Multe și chinuitoare. Iar încheierile și răspunsurile i se bat cap în cap. Mai ieri i se părea că înfricoșătoarea criză va duce degrabă la prăbușirea lumii fiindcă, nelucrînd, oamenii devin din ce în ce mai săraci, nu mai pot cumpăra nici pită, iar bogații nemaiavînd pe cine să jupoaie, vor sărăci ca Iov din Biblie. Azi Jäger crede că stăpînii fabricilor și bogătașii de toate soiurile au scăpat din mînă frîna și că golanii străzilor tumultuoase vor duce ei, și numai ei, la un liman fericit, corabia lovită de valuri și stînci. Acolo la acel liman, vor împărți frățește sfărîmăturile și vor întocmi o rînduială nouă. Oștile nu se vor împotrivi, pentru că vor asculta de glasul foamei, nu de al căpeteniilor înzorzonate și fericite că scapă cu viață... Domnul Jäger nu-i în stare să spună ce fel de rînduială nouă, iar Zăican tocmai asta ar vrea să afle ! Dar de un lucru e sigur Zăican : că tulburarea trebuie să aducă nu numai suferințe ci și sfărîmarea lanțurilor care de atîta vreme țin în loc scularea popoarelor.

Așa crede și bătrînul jupîn Isac. Pribeagul negustor de la nedei a întemeiat la Petrila tarabă pentru mărunțișuri și tipărituri aduse de departe.

A scăpat de potecile munților pe care cu greu mai putea să-i urce în anii din urmă. Vinde mosorele, spilce, cordelușe, potcoave pentru cisme, poze ilustrate și cărticele nemțești, unguresti, ba și romînești. De rugăciuni — pentru săteni și pentru soațele șteigărilor ; de dragoste — pentru nevestele și fetele inginerilor și funcționarilor. Isac și-a adus și baba din Deva, o arătare bătrînă ca sfînta Vineri și cicălitoare ca o coțofană. Dar înțeleptul n-o ia în seamă. Bătrîn și el ca Iehova, a strîns atîta înțelegere în capul acela stufos ca ariciul cînd îl încolțește vulpea, încît surîde liniștit și împăcat cu tot ce se întîmplă în juru-i.

Cînd Radu îl întrebă de pricina și urmările neînțelesei opăceli care a cuprins lumea, jupîn Isac îi vorbi îndelung și plin de miez. Îl sfătui să nu se mai perpelească în van și să nu-și facă închipuiri deșarte. Și apele vin mari și tulburi, și ele aduc prăpăd și foamete, dar se potolesc îndată ce își fac loc pe făgașuri noi. Îi aminti apoi că foametea e cel mai strașnic bucătar, așa că — după ce bunătățile care azi se odihnesc, vor fi înghițite tot de către cei ce au — flămînzii vor fi chemați iarăși să trudească la făurirea altora, mai multe și mai strălucitoare chiar. Lumea își va urma vechiul curs, pînă la o nouă poticneală. Odată și odată o să crape !... Atunci va cobori fericirea pe pămînt, vremea aurită cînd nu vor mai fi nici bogați, nici săraci, nici cîrmuitori.

— Da, omule, nici cîrmuitori ! pentru că nu se află mai bună cîrmuire decît aceea care se dovedește de prisos... a încheiat jupîn Isac și Radu a plecat ceva mai mulțumit, dar tot îngîndurat.

Întreprinderea Hoffmann n-a închis minele și n-a sistat exploatarea. Gustav, patronul cel mare din Brașov, a fost în Valea Jiului și a stat de vorbă cu conducătorii locali. Nici una din principalele firme cumpărătoare de cărbuni n-a închis porțile. Și-au redus însă producția la jumătate. Exploatările din

Petrila au scăzut-o numai cu un sfert, potrivit unui plan bine chibzuit. După plecarea domnului Hoffmann s-a purces îndată la înlăturarea lucrătorilor pripăşiţi în anii din urmă, iobagi fără rosturi, a cîtorva petrileni ziuaşi şi a femeilor şi copiilor. Cărbunele care nu se poate vinde se strînge movile, iar braţele neconcediate dar rămase fără întrebuinţare în galerii, au fost trecute la şantierele de sub Dîlja. Aşa că întreprinderea nu-i pierde pe specialişti. Îi păstrează pentru zilele înfloritoare care vor veni curînd — patronul e sigur de asta — iar pînă atunci toţi cei care sînt de prisos la truda mineritului să se mulţumească cu munca de pălmaşi la şanţurile, puţurile, drumurile şi noile construcţii de la Petroşeni. În primăvara ce vine, noile exploatări de sub piscurile Dîlja Mare şi Dîlja Mică vor putea da cărbune din plin şi vor răscumpăra cu vîrf şi îndesat paguba de azi.

Heinrich Willing a rămas conducătorul noilor şantiere din Petroşeni. A pus să i se clădească o locuinţă aşezată chiar acolo, aproape de gura puţului. Singurătatea îl înfricoşa. Acum încearcă să se liniştească lîngă muşuroiala de băieşi, dar nu izbuteşte. Căsuţa seamănă cu un canton, este din bîrne şi pusă pe tălpi de piatră. La ferestre are gratii de fier. Cu muncitorii, Willing se poartă mai cu luare-aminte. Cravaşa o lasă acasă. Loveşte numai cu palma... La Petrila se duce tot în chip de musafir, şi numai noaptea. Îl rugase pe Hoffmann să-l primească la mina din Holbav. Nu pentru totdeauna. Numai pînă se aşterne bine vălul uitării, dar patronul nu s-a învoit. Poate pentru că n-are nevoie de el la Holbav, poate pentru că îl disprețuieşte de cînd a aflat de nenorocirea ştaigărului Reiter. Hoffmann e burghez puritan şi ca atare ştie una şi bună : că unui conducător nu-i este îngăduit să se încurce în fuste ; el trebuie să fie autoritar, temut, dar şi dibaci cu cei mici. Dragostea lăturalnică s-o lase pe seama nevestelor lor, altfel ele

s-ar plictisi de moarte și i-ar încurca în socotelile posturilor de răspundere...

Cu toate că și-a clădit locuința pe șantier, teama de răzbunarea tatălui Lisei nu i-a dispărut. Willing este încă zbuciumat. Neliniștea care l-a cuprins în ziua adunării popicarilor nu-l părăsește. Are și motive noi.

Într-o duminică se afla singur în locuința de bîrne și își pierdea vremea cu pasiențe. Parcă o mînă nevăzută îl îndemnă să se ridice de la măsuță și să arunce ochii pe fereastră. Înlemni ! Reiter dădea tîrcoale casei ! Willing îl urmări cu ochi de lup încolțit. Apoi, tremurînd, își cercetă pistolul. Dar nu s-a întîmplat nimic. Ștaigărul a plecat liniștit, urcînd cărarea spre Maleia, iar el a rămas și mai singur, prăpădit, frămîntat de gînduri negre, încovoiat ca un copac cu rădăcinile firave, gata să-l doboare întîile vînturi de toamnă.

Apoi Willing s-a înfricoșat de o nouă pacoste. Fostul Împărat al minerilor a venit la Petroșeni și lucrează pe șantier ! Ion Vesel din Biharia se ciondănise mult cu cei de la administrația soțietatului, pînă cînd îndărătnicii înțeleseră că i se limpezise mintea. Ce să-i faci ! nebunului, ca și popii în opinci, e greu să-i crezi... Mai la urmă n-au avut încotro. Ion Vesel a recunoscut pe unul și pe altul, le-a spus pe nume, casierul a căutat în registrele vechi, s-a convins că omul avea dreptate, a cerut învoirea directorului Nándor, apoi i-a numărat fostului iobag-băieș întreaga simbrie pe săptămîna cînd se nenorocise. După care Nándor l-a chemat în biroul lui, l-a descusut între patru ochi, i-a dat și el un pumn de creițari, apoi l-a lăsat să plece acasă, în satul din Biharia, cu făgăduiala că, dacă vrea, îl primește oricînd la lucru. Ion Vesel a luat drumul Brihenilor, și-a găsit nevasta mai zdrențuită decît o lăsase, copiii măricei dar piele pe băț, și într-o noapte, cu toți de mînă, hoțește, au fugit în băjenie pentru totdeauna. La Petrila — unde să se pripă-

şească cu liota după el? La Anuţa lui Sluguţ! Femeia i-a primit de-a valma. Acum Ion Vesel nu mai e milog, stă cu chirie în odăiţa de unde Aiţai de la Rodna a plecat înjurînd de mama focului pentru că rămăsese fără ajutor şi nu găsise nici vîna de aur...

Nándor are însă socotelile lui tainice. De îndată ce fostul Împărat s-a ivit la Petrila, l-a trimis să lucreze la Petroşeni. Ca să fie mai aproape de Willing! E bine ca duşmanul să se înece în apa în care s-a scăldat...

Willing nu-l băgase de seamă pe Ion Vesel, care sosise pe şantier cu alţii, aflaţi pe o lungă listă de angajări. Un ober-ştaigăr îi trecuse pe toţi în registre, cu numere în loc de nume, ca pe femeile şi copiii din galeriile Petrilei, iar pe fostul tehui îl repartizase la săparea puţului cu intrare în spirală.

Puţul era un sistem de exploatare medievală. Oamenii coborau la orizonturi pe nişte trepte săpate în stîncă, mici, dese şi strîmte că de-abia se puteau strecura unul pe lîngă altul. Treptele se suceau ca şanţurile în jurul unui şurub şi duceau jos, la straturile de cărbune. Mai zilele trecute Willing urca scara de la primul orizont. În mîna stîngă ţinea o lampă Davy, iar o alta îi atîrna spînzurată la cheotoarea salopetei. Cu mîna dreaptă se sprijinea de balustradă. Păşea treptele şi sufla greu fiindcă de cînd au căzut pacostele pe el, inima i-a luat-o razna... În cap i se învîrteau, ca scara în spirală, întîmplările ultimelor luni: sinuciderea Lisei, închisoarea din peştera de sub Godean, scuipatul ce i-l trîntise în ochi căpitanul haiducilor, fierul roşu de pe frunte, dispreţul din privirile şi purtarea Josefinei, vestea ce i-o dăduse un funcţionar că Împăratul minerilor îşi regăsise mintea... Parcă dăduse cu bobii! De sus de pe treptele aceleiaşi scări sucită pe loc cobora Ion Vesel! Inginerul crezu întîi că îi luase Dumnezeu mintea regăsită de fostul Împărat. I se înspică părul, simţi un fior rece prin tot corpul,

picioarele i se muiară, mîna începu să zguduie pălimarul de lemn — dar Ion Vesel se strecură pe lîngă el ca o stafie. Ca o stafie mare, nemaipomenit de mare, buiacă și rînjită. O clipă doar, vedenia ridică lămpașul, îi pironi privirea, îi cercetă pecetea de pe frunte, rîse hodorogit, apoi își urmă calea. Fostul nebun ar fi putut să-l trăsnească acolo, pe loc. N-a făcut-o! Willing se miră și acum de ce l-a cruțat. Dar de atunci nu mai coboară la orizonturi decît încadrat de ștaigări, ca în nopțile cînd paznicii îl însoțesc prin pădure la vila lui din Petrila, adică a Josefinei...

Dinspre inima Ardealului iar au început să se ivească strigoii cîmpiilor pîrjolite. Întocmai ca pe vremea secetei de acum cinci ani... Sînt mulți ca gemetele din iad! E de mirare cum oamenii ăștia au scăpat de paza poterelor grofești și grănicerești. Umblă, poate, numai noaptea și numai pe firul văilor ascunse. Îi vezi în zori la capătul satului, încercînd să se îndrepte spre clădirile administrației sau spre gurile minelor. Dar vremurile s-au schimbat... Sînt puși pe goană de jandarmii cu pene de cocoș, de vechii fugari rămași acum fără lucru, de coloniștii străini, de petrilenii băștinași, și de cîinii satului. Fiecare își apără mămăliga de azi, ori ciorba de mîine... Strigoii cu chip de oameni nu capătă nici măcar o coajă de pită. Se furișează prin porumbi, smulg doi-trei ștuleți și pornesc mai departe, dincolo de stîne, la fruntarii, ferindu-se de ochii plăieșilor olteni, și se desțărează în Oltenia, unde îi așteaptă cîinii cu covrigi în coadă...

Petrila are șomerii și cerșetorii ei! Ăștia au, de bine de rău, un culcuș, mai găsesc o poamă pîrguită, o urzică fibroasă, o ciupercă la stănoaga cailor de la vagonașe. Și pe astea să le împartă cu alții?

De la sfîrșitul lui august societatea a băgat groază chiar și în sufletele muncitorilor calificați. Se vede

treaba că socotelile îi ieşiseră pe dos, aşa că a mai zvîrlit pe drumuri încă un rînd de lucrători, iar într-o sîmbătă a făcut plăţi cu simbrii ciuntite. În sîmbăta următoare a redus schimburile la jumătate. Oamenii au mîrîit, unii au înjurat cu vorbe murdare, nevestele au blestemat, apoi au înghiţit în sec.

Magaziilor de aprovizionare administrate de Kardos li s-au pus lacăte. Bogatul prăvăliaş a plecat el însuşi cu trei căruţe prin satele de pe Tîrnave, dar s-a înapoiat cu ele şi cu sacii goi : n-a găsit nici un ciur de făină pe toată cîmpia de jos. Aşa că negustorul a tras şi obloanele pităriei. Bolta de stămburi şi băuturi este încă deschisă. Însă cine să mai cumpere vreun cot de pînză ? Doar sticle cu rachiuri şi romuri mai au cătare, că aşa este omul : greu la năravşi zbuciumat la întristare ; iar otrava se prinde de el ca o lipitoare ce suge şi seacă. Kardos dă pe datorie chiar şi celor rămaşi fără lucru. Dar numai dacă îi ştie statorniciţi cu familiile la Petrila. Îi înseamnă la catastif. Vor plăti mai tîrziu. Încă o dată pe atîta... Negustorului nu-i e teamă că va rămîne fără băuturi. Nimic nu se găseşte la Deva şi Sibiu, dar vinuri şi rachiuri — cît vrei ! Ciudată criză...

Nevestele nu-şi mai trimit bărbaţii la prăvălii, să încerce dacă găsesc ceva de-ale gurii. Ştiu că se întorc cu mîinile goale şi cu capul ameţit de băutură pe stomacul gol. Se duc ele, dis-de-dimineaţă, şi se strîng buluc la uşa brutăriei. După ceasuri de aşteptare zadarnică pleacă de la pitărie şi se îndreaptă în grupuri către vechea prăvălie cu de toate. Stau acolo cîrd, nemţoaice şi unguroaice la un loc, cînd gălăgioase, cînd mohorîte şi cu inimile tremurînde, ca săracul la uşa bogatului. Se întîmplă cîteodată să apuce care o curea de slană, care un colac de covrigi uscaţi, sau chiar bucăţi de oase cu carne — dacă negustorul s-a brodit să taie o oaie gălbejită, un rîmător bolnav, ori o vacă betegită pe rîpi.

Atunci e zi de sărbătoare în colonii, că bieții oameni de mult n-au mai mîncat de dulce.

Și cîrciuma lui Ciclovan e plină. La vadul lui vine toată Petrila, fără deosebire de stare și nație. Ciclovan dă pe datorie, alungă pe cei netrebnici, se pleacă în fața funcționarilor și obărștaigărilor întocmai ca grîul cu spicul plin și spionează în dreapta și stînga, însemnînd în catastiful cu scoarțe verzi tot ce aude sau i se pare. Crîșmarul are saci cu făină ascunși la pod, slană la beci și se vaită toată ziulica. Seara, nevastă-sa primește pe ușa din dos femeile minerilor, pe cele mai cunoscute, și le strecoară o pită, un salam uscat, sau le umple o ulcică de fiertură. Dar niciodată pe datorie. Hrana e aur, nu otravă! Dacă femeia minerului nu are lățcaie, trebuie să aducă ceva din casă: o fustă, un capăt de cergă, un ghem de lînă, o oglinjioară — orice, numai să nu vină cu mîna goală...

La vremea asta de seară cîrciuma freamătă de glasuri. Unii se ceartă, alții cîntă ori stau năuci la cîte un colț de masă soioasă, sorb din glaja cu vin ori răchie, tăcuți ca pietrele de pe morminte și, tîrziu, pleacă spre casă obidiți, mai mult certîndu-se cu drumul.

Cei mai nărăviți nu se îndură nici cînd Ciclovan vrea să pună obloanele de scînduri. Au vîndut bănățeanului bocancii, ori o sculă, și nu se lasă pînă nu beau tot. Lăutarii — că Ciclovan a adus și doi țigani de la Sasca — cîntă de zor; băieșii beau și joacă, uită de casă, uită că azi e *hui!* iar mîine *nu-i!* și își bat nevestele care trag de ei bocind și blestemîndu-și zilele.

La mină accidentele se țin lanț. Parcă-i un făcut că tot pe cei cu burta goală îi lovesc ba o grindă, ba un vagonet, ba un bolovan prăvălit înainte de a i se pune propta... Norocul este că directorul Nándor s-a ținut de cuvînt și îndată după cununia nepotului Jenő cu fata lui Jäger a deschis ușile spitalului.

Căsătoria avusese loc la sfîrșitul lui aprilie în saloanele vilei celei noi, cu belșug, muzică și petrecere de s-a dus vestea. După care tinerii au plecat pentru cîteva săptămîni la Budapesta, unde doctorul are treburi politice. Spitalul înseamnă o cameră pentru Jenő și pentru rafturile cu medicamente, săliță de așteptare și o cameră cu șase paturi înghesuite. Decît nimic, e bun și atît ! Dar doctorul nu are astîmpăr. De cîtva timp este iar în mărețul oraș în care Kossuth și Petőfi plăsmuiesc zorile revoluției. La spital a rămas doamna Ketti Kardos, soața lui, care se zbate toată ziulica. Umblă în halat alb ca spuma, a învățat să spele rănile, să facă bandaje și știe să aline durerile cu vorbă liniștită și zîmbitoare. Cîteodată o mai ajută și bătrîna Salomia lui Zăican, alteori domnișoara Sylvia, fata inginerului Krauss. Dar cel mai de preț ajutor i-l dă Erzsébet, văduva lui Nagy. Ea e totdeauna la spital, mătură, spală, varsă zoile și e mulțumită că și-a găsit un rost pe lume. Mulțumită — e un fel de a vorbi ! Cum ar putea fi mulțumită vreodată mama care și-a pierdut singurul copil în același ceas în care bărbatul își dădea sufletul ?

După nenorocirea din iarnă, Erzsébet fu adăpostită un timp în casa Sluguței, apoi la Salomia lui moș Alexa. În primăvară, cu banii dăruiți de muncitorii maghiari, văduva plecă la Holbav, la ai ei, cu gîndul să rămînă acolo. Dar la Holbav găsi sărăcie și răutate. Mama îi murise, bătrînul o primi ca o povară peste sărăcia lui, iar soră-sa, care căpătase toată zestrea — o ață de pămînt — îi făcea zile fripte. De inimă rea, dar și pentru că o atrăgeau morții din Petrila, Erzsébet se înapoie la mijlocul verii. Rămase uimită găsind mormîntul din cimitirul catolic îngrijit și zmălțuit cu flori. Asta era din grija Mariei lui Zăican ; iar Radu săpase pe o cruce de lemn numele lui Peter și Gyuri, cu însemnare despre data și pricina morții, în cuvinte pu-

ţine dar usturătoare pentru societatea Hoffmannilor şi pentru toate soţietaturile din lume.

Apoi Erzsébet s-a lipit pe lîngă Ketti, doctoriţa improvizată. Şi-a aflat astfel un rost în viaţă şi un temei pentru o pîine. Ce alta mai poate nădăjdui? Nu are mult peste treizeci de ani, dar pare de cincizeci. E slabă şi încărunţită. A albit în ziua cînd, la groapă, oamenii societăţii fură nevoiţi să deschidă racla în care se aflau cîteva rămăşiţe din Gyuri şi Iovică. Le împărţiră în două: o mînă de oscioare lui Pălean, pentru cimitirul ortodox; iar alta ei, pentru cimitirul papistaş...

Paturile din micul spital petrilean sînt totdeauna pline de betegi. Unii cu răni, alţii cu paralizii din reumatisme prinse în galerii umede, cîţiva cu hernii nevindecabile, căpătate la ridicarea greutăţilor, la încărcatul vagonetelor, la proptirea trupului în grinzi gata să se prăbuşească. Cele trei naţii înfrăţite în faţa durerilor tuturor — Ketti, Salomia şi Erzsébet — nu mai prididesc cu doctoriile, cu bandajele, cu sfaturile, şi bolnavii sînt mulţumiţi că încailea au o mîngîiere şi o ciorbă după care cei de acasă tînjesc. Bucata de pită o ascund sub pernă, s-o dea nevestei care vine să-şi vadă ologul...

Rykj a fost şi el la spital. A zăcut trei săptămîni. Pînă i s-a îndreptat laba piciorului prins între două vagonete. Dar a rămas şchiop. Păcat de tinereţea lui! A fost îngrijit ca un copil drag. Stăncuţa nu s-a mişcat de lîngă el. Polonezii au avut grijă de hrană, scoasă nimeni nu ştie de unde, ca din piatră seacă. Socrul Huneadu a venit şi el în fiecare zi, să-l îmbărbăteze. Radu — care este naş de cununie al tinerei perechi, şi va fi curînd naş de botez pruncului — aşijderea. Numai mama Stanca Huneadului n-a vrut să-şi vadă ginerele. Bigotă! Haină! Şi la nuntă se purtase la fel, supărată că Stăncuţa ei îşi alesese un „păgîn". Nunta se făcuse curînd după înmormîntarea sărmanei Lise, cu veselie mare şi nuntaşi puzderie, la crîşma lui Banciu,

pitită și acum pe drumeagul dinspre pădurea Lèșiei, aproape de casele Huneazilor și Zăicanilor cei bătrîni, și rămasă ca o amintire din ce fusese Petrila altădată. Rykj era fericit că nu mai păzește cărările fetei și că și-a legat capul lîngă dorul inimii. Stăncuței îi mergea gura ca pasării al cărei nume îl poartă. Și, după o zi de petrecere, polonezii i-au dus cu alai mare, cu muzică și cu cîntece în limba lor stropșită, la locuința făcută în grabă pentru ajutorarea unui vlăstar al speței lor, căzut la greaua patimă a dragostei. Însurătoarea asta cu o momîrlancă i-a lipit și mai mult de Petrila, și le-a mai alinat din dorul patriei îndepărtate. Mulți au început să se împace cu gîndul că vor prinde rădăcini adînci aci la Petrila, unde fetele sînt frumoase și harnice — și așa o să se întîmple... Căsuța lui „Rică" și a Stăncuței este o colibă de lemn, cu numai o odăiță și o prispă doar cît să încapă ei doi, dar Stăncuței i se pare un adevărat palat de zmei... Acum zmeul s-a betegit pe toată viața, iar Cosînzeana plînge. Nu blestemă. Plînge, dar este mulțumită că a scăpat omul ei doar cu atîta. Ferească Dumnezeu de mai rău! Și e fericită pentru că peste cîteva zile va fi mamă! Dintr-un zmeu și o cosînzeană ce poate ieși decît un făt-frumos?

Radu Zăican dădu sfoară prin sat, prin colonii, prin crîșme, pretutindeni unde mișună mineri, că duminică se ține adunare mare în sala atelierelor din luncă: adunarea societății de sprijin „Sfînta Varvara". Se vor lua hotărîri de seamă, așa că toți trudnicii întreprinderii, chiar cei țipați afară din lucru, cată să fie de față.

Feciorul acelei Salomii care, la bătrînețile ei, nu pregetă să alerge zi și noapte într-ajutorul betegilor, poate să samene altcuiva? Nu a părăsit gîndul de a se face mai mare peste toți hărămbașii de haiduci, dar necazurile băieșilor și rugăminții prietenilor îl țin încă legat de sat și de mină. Radu

şi-a îndreptat nădejdea către „Sfînta Varvara", şi în aşteptarea răsturnărilor pe care trebuie să le aducă revoluţia, se încăpăţînează să dea o altă îndrumare societăţii de ajutor mutual. De-aia nu-şi găseşte locul, încît a ajuns s-o chinuiască şi pe Maria — sau cel puţin aşa i se pare.

După întoarcerea din tabăra cumnatului Trif se făcuse sfat de mare taină în casa popii. Radu chemase numai pe inginerul Jäger, pe Bou, pe Moga şi pe Moacă. Nu izbutise să-şi înfrîngă în totul îndoiala dacă e mai bine sau nu să ia în seama lui conducerea polcurilor de haiduci de pe Godean şi Retezat, ba încă să mai îndemne şi pe alţii să urmeze pilda lui Alupetreacătă şi Brănuţ. Se simţea umilit pentru astfel de şovăială şi în drum spre Petrila nu o dată îşi muşcase buzele mărturisindu-şi voinţa nevolnică şi învinovăţindu-se cu vorbe spuse în gînd, dar nu mai puţin amare şi din cale afară de crude. El ştia una şi bună : că făgăduise, că haraminii lui Trif se bucuraseră foarte, şi că făgăduiala omului cinstit înseamnă legătură cu zapis şi cu peceţi grele. Spre mirarea lui, mica adunare a prietenilor de mare crezămînt fusese însă de la început neîndurător de potrivnică planului făurit la peşterile din munţi. Nu împotriva haiduciei, nu împotriva înmulţirii cetelor care pot însemna un început de oaste ţărănească — dar împotriva ca el, Radu, să părăsească Petrila şi să se înfunde în munţi. Locul cel mai de seamă, spuseseră ei, este aici, în satul cu băieşi, unde nimeni mai bine ca el nu poate face legătura cu minerii unguri, germani, cehi şi polonezi care vor fi temelie la vreme de răscoală. Se hotărîse în noaptea aceea, în casa popii Niculae, că Moacă al Tătarului — om tare, cu mîni slobode, nefiind însurat — să se pună în fruntea taberei de la Godean, Brănuţ rămînînd peste cea de la Retezat, iar Trif să fie căpitan mai mare peste amîndouă. Dar hotărîrea nu se putuse împlini, ea fiind doar un sfat fără pu-

tință de constrîngere. În zilele de Sînziene, Radu și Moacă cercetaseră pe cei doi căpitani. Alupetreacă nu se împotrivise îndrumării, însă feciorul popii din Livadia — încrezut, ori prea tînăr ca să priceapă rostul unei ordii de rezistență în munți — nici nu voise să audă de așa ceva. Cel mult l-ar fi recunoscut mai mare pe Zăican, dar pe altul nici în ruptul capului.

Radu nu se dădu bătut. Puse la cale o nouă ceată, a lui Rusalin din Cugir, astfel că acum Țara Hațegului are trei cete haiducești. Apoi izbuti să impună celor trei căpetenii recunoașterea lui Moacă al Tătarului ca om de legătură între cete, cu drept de îndrumare în împrejurări de interes comun. Radu ține în mînă, din Petrila, ițele acestui sîmbure de oaste țărănească. Căpitanii sînt slobozi să atace diligențe, convoaie, sălașuri de băcioni grași la pungă, și ce mai găsesc ei de cuviință, dar nu castele și nu garnizoane grănicerești. Asta pentru ca să nu se vîre în lupte peste puterile lor, și să nu-și irosească forțele. Mai tîrziu — da. Adică atunci cînd polcurile se vor înmulți și vor avea un căpitan peste căpitani.

În vreme ce punea la cale toate aceste treburi de viitor, hotărîtoare pentru izbînda revoluției în Țara Hațegului, Zăican se încumetă să încerce și dezlegarea unui alt gînd care îl scormonea fără răgaz. În lunile din urmă auzise cu diferite prilejuri întîmplătoare, de la Jäger, de la Zunkopf, ba și de la Sándor-baci, că în unele ținuturi miniere din împărăția austriacă, în Stiria și în Boemia, mai însemnate în zăcăminte și mai tari ca număr de muncitori, ar fi luat ființă inspectorate miniere care supraveghează producția, dar au în grijă și unele măsuri de împiedicarea exploziilor și accidentelor din galerii. Și mai aflase că la minele din Pécs și Kladno — polonezul Cristianschi spunea că și în Polonia austriacă — s-ar afla un fel de societăți ca „Sfînta Varvara", dar mai cuprinzătoare, la fondu-

rile lor de ajutor fiind îndatorați și patronii să verse cîte o sumă de bani. Muncitorii germani veniți de departe, din Harz, din Renania și alte regiuni miniere cu vechi tradiții, știau să spună cîte ceva despre existența unor astfel de așezăminte de într-ajutorare muncitorească, dar nu le cunoșteau mecanismul. Cîțiva unguri, Orbán, Fűlőp, și încă vreo doi care veniseră de la Selmecbánya, își aduceau și ei aminte că la acele întreprinderi se află niște case miniere de ajutor, însă ei au plecat de mult din locurile de obîrșie, astfel că nu puteau da lui Zăican lămuriri mai de doamne-ajută. Șvabii bănățeni pomeneau de „Școala moritanistică" de la Oravița care avea o „Sparkassa" pentru muncitori, și despre un „Oficiu minier" aflat la Recița ori Timișoara, dar nici ei nu puteau da amănunte. Singurul miner din Petrila care cunoștea felul de activitate al unor așezăminte care se numeau „Bruderlade" — sau „Társláda" [1], cum le spunea Horváth — era bătrînul Herbst, cel ce venise în 1841 cu primele coloane de mineri germani din Ruhr. Dar Herbst are acum peste optzeci de ani și e greu să te înțelegi cu el. Nici inginerul Jäger nu era străin de rostul Bruderladelor și Oficiilor miniere, însă nu știa dacă au ființă legală sau ba.

Radu nu se lăsă pînă ce Franz Jäger nu scrise prietenului din Renania. Brodack îi răspunse pe larg. Apoi Zăican atîta îl rugă și atîta îl bătu la cap pe bătrînul lui prieten, pînă cînd inginerul se hotărî. De șapte ani nu se mișcase din Petrila. În vara aceasta însă, neastîmpăratul petrilean l-a zgîndărit, i-a amintit că roata care stă ruginește și că fapta trebuie să însoțească mintea ca umbra pe om — încît într-o bună zi bătrînul s-a urcat în Eilwagenul de Deva. Radu plecase cu o zi înainte. Singur nu se putea duce, fiindcă la micile cance-

[1] „Bruderlade" (în limba germană), ori „Társláda" (în limba maghiară): „Lada frățească", instituții semioficiale de ajutorare reciprocă între minieri.

larii din Transilvania trebuia să vorbeşti bine sau nemţeşte sau ungureşte. Numai la înaltul cancelariat din Viena împărătească te puteai descurca cu biata limbă a momîrlanilor...

S-au întîlnit la cetatea de scaun districtual. De acolo au bătut drumul la Alba. Au iscodit pe la autorităţi şi au dat de firul legilor care rînduiau rosturile inspectoratelor. De la Alba, Zăican a făcut cale întoarsă spre Petrila, cu zăbavă la proaspătul căpitan Rusalin, iar Franz Jäger, cu toată osteneala — intrase în horă şi simţea un îndemn tineresc — a luat drumul Clujului pentru buna documentare în pricina Bruderladelor.

Zăican lăsase Streiul în urmă şi se apropia de Jieţ. Era mulţumit de veştile ce le aflase de pe cîmpia Mureşului. Rusalin i le întărise. Era mulţumit şi de drumul ce-l făcuse la Deva şi Alba. Acum gîndul îi zbura la iobagii din Petrila, la cei ascunşi în pădure : s-or fi ţinînd încă tari ? E musai ! că doar Stamate şi Balog se află printre ei. Dar Moacă va fi sosit de la Godean ?

Capul lui Radu, veşnic necăjit de griji, era împărţit în cămăruţe ; cîteva pentru şcoală ; pentru cetele din munţi, pentru băieşii lui ; alte cîteva pentru Maria şi Onuţ. Acum, despre partea iobagilor şi minerilor se făcuse lumină : înlăturarea îndatoririlor de roboate şi servituţi trebuie impusă odată cu dezlănţuirea revoluţiei ; şi tot cu sprijinul ei, şi cu ajutorul legilor în fiinţă sau celor ce vor trebui să fie decretate, trebuie purces la alcătuirea unei reţele de aşezăminte pentru preîntîmpinarea nenorocirilor din galerii şi pentru ajutorinţa betegilor, a bolnavilor, bătrînilor, ca şi a văduvelor şi orfanilor.

Radu Zăican călca apăsat pe drumul către Petrila. Înmurgea. De-abia acum, cînd trecînd strîmtoarea Merişorului i se înfăţişă Maleia, îşi aduse aminte de cei mai dragi şi pe nedrept oropsiţi :

Maria și Ionuț ! Își mușcă buza de jos, așa cum îi era obiceiul cînd se învinovățea pentru vreo nesocotință. Se căina pentru că iar o făcuse pe Marișca să-l aștepte. Tocmai în aceste zile cînd se apropia sorocul nașterii ! Iuți pasul. Dar la capul satului îl opriră cîțiva căseni cu niște necazuri de-ale lor, iar ceva mai departe îl întîmpinară nevestele unor mineri din colonia veche, unguroaice. Tăbărîră cu vorba pe el, după ce puțin mai înainte tăbărîseră, pe bună dreptate, pe niște draci de copii romîni care le bătuseră odraslele.

Și ăsta era un necaz căruia trebuia să-i pună capăt ! Învățătorul Caius Petron era tartorul tot mai deselor păruieli ce se iscau între școlarii romîni și maghiari, lucru nemaiauzit pînă acum la Petrila. Radu cunoștea pricina. Se și certase de cîteva ori cu înfumuratul dăscălaș la „seanțele conzistoriului inchizitorial", cum îi spunea Petron sfatului școlar înființat cu cîteva luni în urmă. Amenințat cu mulțumiri pentru prețioasa lui „laboare", dar că totodată i se va face drum de călător din Petrila, învățătorul se mai domolise. Nu-i mai bătea pe școlari. Dar se vede treaba că pe firea lui pusese stăpînire un demon al răului. Nu peste multă vreme Zăican află că părinții sînt iarăși mîniați. Întrebînd pe unul și pe altul prinse firul : Petron nu mai stîlcea în bătăi, dar pîndea printre bănci ca un logofăt de iobagi și cum zărea că un copil se strîmbă, că șoptește, ori că rîde, se apropia tiptil ca o mîță nevinovată, apoi sărea la el. Cu stînga îl apuca de ceafă și îi proptea capul pe spate, iar cu dreapta scotea din buzunarul jiletcei un ardei iute, dinainte despicat cu briceagul, și îl freca de gura copilașului cu atîta ardoare pedagogică, încît buzele vinovatului se umflau ca mușcate de viespe. Să se satură micul și neastîmpăratul studinte !

Cînd a aflat popa Niculae, s-a mîniat grozav și l-a înfricoșat pe învățător cu anatema. Huneadu

vroia să-l ciomăgească. Radu îl încolți într-o seară și-i spuse o amenințare la ureche, întărit în credința lui că dacă mintea fără învățătură e ca o gură fără dinte, apăi și învățătura fără minte este ca un dinte fără gură... Așa că pedagogul fu nevoit să caute alte metode de educație. Acum nu mai folosește în nici un fel „forța brachială", dar otrăvește sufletele copiilor. Le amintește mereu de măreția strămoșilor romani, îi dă ca pildă de neîntrecută vitejie și apoi aduce vorba de niște popoare care au năvălit cîndva în Dacia. După ce le înșiră pe toate, se oprește la unguri. Are ce are Petron cu ungurii ! Îi descrie în culorile cele mai negre, îi ponegrește în fel și chip, apoi încheie cu îndemnul goniri ungurilor din Transilvania, și în primul rînd, desigur, din Petrila... Copiii — copii ! Vor să fie viteji ca romanii. Așa că țin-te păruială prin sat și prin colonii...

Zăican își întări părerea că începînd să strecoare zîzanie între puii de romîni și de unguri, Petron s-a întrecut cu gluma și că musai trebuie să se mîntuie cu acest propovăduitor al discordiei. Potoli femeile cu făgăduială de îndreptare a lucrurilor.

N-ar mai fi lungit vorba dacă ar fi știut — și ar fi trebuit să știe — că în casa din Lunca Florilor se așternuse o liniște speriată. Înconjurată de un sobor de femei, Maria zăcea pe laviță și se zvîrcolea în dureri. Urma să nască. Aștepta fericirea care ar fi însemnat eliberarea ei din chinurile care începuseră de ieri. De atunci se zbătea între viață și moarte. Femeile din juru-i încercau să-i dea un ajutor, să-i aducă o alinare. Neputînd face altceva, îngînau cîte o vorbă de încurajare. Bătrînele pregătiseră apă călduță pentru scaldă, dar fătul întîrzia. Sluguța adusese pe baba Viga, bătrîna moașă a Petrilei, care se dovedi și ea neputincioasă. Maica Salomia își pierduse cumpătul. Se temea de viața nurorii. Își aducea aminte de sarcina grea pe care o avusese Fira — și tremura.

îl icerta în gînd pe Radu și se ruga cerului să-i grăbească pașii spre casă.

Maria era leoarcă de nădușeli. Cute crispate îi brăzdau fața. Ochii îi sticleau bolovănit de durerea din pîntece. Buzele roteau cînd cuvinte fără șir, cînd numele celor dragi.

— Radu ! Onuț !

— Liniștește-te maică ! Radu trebuie să pice... Onuț doarme alături...

Cu capul sprijinit de vatră, Vilma plîngea cerșind ajutoare divine.

— Jesus Maria ! Fie-ți milă de noi, Sancta Barbara !

Maria, chircită pînă acum, își lungi trupul sub cergă și oftă din toată ființa. Își înclină capul pe pernă, cu fața către ușă. Ochii începură să se împăienjenească.

Se așternu o tăcere de țintirim. Pîcla de pe ochii suferindei se făcu mai deasă. Salomia pregăti lumînarea. Viața părea pierdută.

Și totuși mintea Mariei nu era pierdută. Zbura la cel așteptat. Lupta să înfrunte destinul. Înțelegea că dacă biruiește aripa morții, o așteaptă două fericiri : pruncul și soțul !

Tăcerea se lungi cît un veac. Apoi buzele femeii se luminară de un zîmbet ușor, abia întrevăzut, iar ochii prinseră iar o fărîmă de viață.

— Radu ! vine Radu... șopti Maria și încercă să ridice capul. Însă puterile n-o ajutară.

Celelalte femei crezură că aiurează. Își încordară totuși auzul. Nu se simțea nimic.

— Vine ! mai șopti odată bolnava, după care căzu în toropeala acelei neștiințe care este vecină cu neființa.

Speriată, Salomia se apropie de trupul întins pe laviță, dar se însenină : norica răsufla liniștit. În colțul buzelor zîmbetul nu se stinsese.

Se auziră paşi în pridvor. Apoi uşa se deschise şi Radu apăru în prag. Bărbatul cuprinse dintr-o privire întreaga încăpere şi se cutremură.

— *Virágom!*

— Sst! Doarme... Se chinuie de două zile.

Liniştit şi totuşi încordat ca un arc, Radu se trase în colţul dinspre uşă. Se uită la femeile veghetoare: mama, Fira, mama Vilma, Stanca lui Huneadu, Catinca răposatului Hotea, Anuţa Sluguţ, baba Viga...

Bătrînele îl priveau cu ochi de adîncă imputare. Radu le înţelegea şi le da dreptate. Îi era ruşine de el. Sta neclintit în ungherul uşii, cu pălăria uitată în mînă şi îşi muşca buzele. „Cum am putut să zăbovesc atît? Iar mi-am batjocorit fericirea vieţii!... Netrebnic sînt de dragostea Mariei!"

Privea trupul nemişcat al singurei femei pe care a iubit-o cu adevărat în viaţa lui adînc zbuciumată şi nu îndrăznea să se uite în ochii bătrînelor.

— Firă... şopti el într-un tîrziu.

Surioara se apropie şi-i strînse braţul.

— Radule, sîntem speriate. Dar ceva îmi spune că Marişca noastră se va veseli iar. Durerile i s-au potolit. E istovită, însă nebiruită. Aşa fuse şi cînd am născut eu...

— Firă, doctorul Jenő încă nu-i în Petrila?

— Trebuie să sosească mîne.

— De ce n-aţi chemat-o pe doamna Ketti?

— Ne-am opăcit... Mă duc să-i spun.

— Nu. O aduc eu. Sînt mai iute...

După puţină vreme, cînd Radu şi Ketti Kardos sosiră în grabă mare, odaia era plină de larmă. Scîncetele unui nou venit în lumea aceasta a durerilor se înălţau triumfătoare peste zarva veselă a femeilor care vorbeau deavalma.

— Să-ţi trăiască fetiţa, Radule! ţîşni Fira în pridvor şi se agăţă, plîngînd, de gîtul fratelui.

Tatăl păşi pragul cu smerenia omului învins de puterea minunii. Se apropie de laviţă şi înge-

nunche la căpătîiul Mariei, care mai adineauri îi simțise pașii — fără să-i audă... Acum îl avea în față și nu cuteza să-și creadă ochilor. Era aievea, Radu al ei ?

— Iartă-mă ! Sînt un ticălos...

— Nu, dragule ! Nu ești ticălos... Ești prea inimos... Dar să nu mai pleci !

— Îți făgăduiesc, *virágom.*

Cu ochii înrourați Maria îl întrebă șoptit, cu buzele încă livide :

— Cu ce te legi ?

— Cu jurămînt !

CAPITOLUL XVI

SFÎNTA VARVARA

Radu Zăican a fost concediat. Şi alţii odată cu el : Moga, Măghiran, Cîrstea, Rică poleacul... Vreo sută.

Criza economică din împărăţia habsburgică îşi urma cursul nestăvilit, aşa că treburile întreprinderii Hoffmann mergeau din ce în ce mai prost : vînzarea scăzuse iar, încasările se resimţeau.

Nándor ceruse patronului din Braşov dezlegarea să ridice bani din depozitul pe care direcţia locală îl avea la „Prima casă de păstrare din Sibiu", pentru ca astfel să facă faţă salariilor. Hoffmann nici nu vru să audă ! Îi porunci să purceadă la concedieri noi şi să scadă salariile celor pe care îi menţine în lucru ; să pună capăt investiţiilor neproductive de la Petroşeni şi să mărginească şantierele de acolo doar la cîteva lucrări de întreţinere, cu echipe cît mai puţine ; Willing să rămînă pe loc şi să supravegheze buna întreţinere a galeriilor.

În august se afişară la gura minelor liste de concedieri, iar salariile se plătiră cu un sfert mai puţin. Asta fără nicio înştiinţare. În schimb, aceleaşi fătarnice hîrtii porunciră mărirea eforturilor pen-

tru ca producția să rămînă la vechiul nivel : „Avînd în vedere criza, Direcția așteaptă de la muncitorii săi o deplină înțelegere a greutăților trecătoare și le cere mai multă sîrguință pentru ca producția să nu sufere. Cei ce vor dovedi rea-voință vor fi concediați, evacuați din locuințele societății și trimiși, pe jos și sub pază jandarmerească, dincolo de teritoriul domeniilor întreprinderii noastre", așa glăsuia afiptul.

Inimile tuturor muncitorilor loviți de boala lipsei de lucru erau deznădăjduite ; ca și ale celorlalți care vedeau că neplata simbriilor, sau plata truncheată, devenise un obicei.

Petrila ajunse un spital de înfometați. Coloniile minerilor se afundară în neobișnuită și apăsătoare tăcere. Fiecare sta strîns în găoacea sa și aștepta o minune. Doar dimineața și seara se simțea o mișcare mai vie. Șomerii dădeau buzna în revărsat de zori la cancelaria administrației și se rugau pentru reprimirea în lucru. Femeile lor — la boltele lui Kardos și Ciclovan care, chiar dacă ar fi vrut, nu mai puteau da, pentru că nu mai aveau nimic în prăvălii. Peste zi, bărbații piereau din Petrila. Erau văzuți hăt-departe, pe malurile Jiețului sau Streiului, cu cîte o undiță săracă, o prijneală strîmbă, sau o mreajă închipuită din zdrențe de-acasă, așteptînd înfrigurați să le cadă cîteva fițe rătăcite în astfel de unelte netrebnice pentru un pescar de soi. Alții colindau zăvoaiele și picioarele munților cu cîte o desagă de gît — și se întorceau seara cu traista cu ciuperci de gust îndoielnic, cu alune, ba chiar cu cîte doi-trei știuleți de porumb firav, furați de pe locurile băștinașilor. Unii, mai mult nemți, ajungeau pînă la stîne, dădeau bacilor sau păcurarilor scule sau boarfe, și se întorceau oarecum veseli, cu cîte o bășicuță de burduf sau o ulcică cu lapte-acru. Așa că, seara, mai în fiecare odaie din colonii, familiile acestor străini bătuți de

vînt îmbucau ceva, atît cît să nu se culce cu burta goală ca sacul după ce i s-a vînturat pleava...

Atunci, după apusul soarelui și după astfel de ospețe, coloniile Petrilei se înviorau. Copiii reluau joaca ; femeile se strîngeau laolaltă în poarta cîte uneia mai guralive, se sfătuiau, se sfădeau, blestemau și amenințau cerurile ; iar bărbații se adunau în grupuri la răscruci, își povesteau isprăvile de peste zi, scuipau cu scîrbă și își puneau aceleași întrebări : încotro s-o apuce ? n-ar fi mai bine să ia drumul întoarcerii către locurile de unde veniseră ? ce se vor face cu droaia de copii, dacă starea asta de „criză" va ține și la iarnă ? cum ar putea fi înduplecată conducerea întreprinderii să aducă dinlăuntrul țării în contul șuturilor viitoare, barem făină de grîu ori de păpușoi ?

Nándor, Schultze și Jäger au ținut ședința consiliului local. Willing n-a fost chemat. El e proscris la Petroșeni, unde tremură și acum de frica lui Reiter și a lui Ion Vesel. Willing ceruse lui Nándor, în repetate rînduri, concedierea acestui fost „împărat al minerilor" care îi provoacă zile de neliniște și nopți cu coșmaruri ; nădăjduise că astfel va scăpa de nebunul care și-a regăsit mintea ; dar Nándor n-a vrut cu nici un chip. Se răzbună ? Are o socoteală de-a lui, diavolească ?

Ședința consiliului direcției locale se desfășurase sub semnul nervozității care cuprinsese toate ființele din Petrila. Franz Jäger propuse felurite mijloace de înșelare a îndărătniciei patronilor de la Brașov pentru ca să se asigure plata salariilor și să fie ajutate, într-un fel sau altul, familiile celor rămași pe drumuri. Nu se ajunse la nici o înțelegere. Și totuși, a doua zi directorul Nándor plecă la curtea baronului de Nagy Klopotiva, iar Jäger la un cămătar din Deva. La întoarcere, Nándor era însoțit de trei care cu porumb din hambarele castelanului, dăruit în schimbul făgăduielii că direcția întreprinderii va preda jandarmilor pe toți minerii

şomeri care provin de pe domeniile Clopotivei... Jäger aduse şi el trei care cu cartofi cumpăraţi cu sprijinul „Băncii de păstrare" din Deva. Mărfurile fură depozitate în magaziile societăţii, spre a fi distribuite a doua zi, după o anume socoteală, dar în dimineaţa aceea nevestele din colonii dădură buzna, sparseră magaziile şi ridicară fiecare cît putură. Nici paznicii societăţii, nici jandarmii nu cutezară să se bage. Se strînsese lume ca la urs şi furia lor era atît de dezlănţuită încît „ofiţialii" înţeleseră că e mai bine să-şi păstreze pielea...

Minerii de baştină erau ba pe la casele lor, ba după vînat la pădure, ori după îndestularea cămării cu bărbinţi de brînză de la ciobanii de pe plaiuri, unde au legături de rudenie sau prietenie. Ceilalţi petrileni, cei pîndiţi de vătafi spre a fi prinşi şi duşi la roboata bucatelor de pe pămînturile domnilor, se aflau încă la adăpost de pădure. Cu vitişoarele după ei.

Radu Zăican se afla şi el acasă, dar păstra firul cu cei ascunşi în munţi. Primea şi trimitea ştafete. Anuţa Sluguţ era încă neobosită în astfel de treburi. Noaptea veneau la casa din Lunca Florilor şi ţineau sfat cu Radu, Balog, Moga şi Bou Stamate. Moacă trebăluia la ceata haiducească de la peşteri. Fruntaşi rămaşi în sat puneau la cale noi mijloace de prelungire a rezistenţei din codrii. De s-ar putea ţine oamenii de pe Jigorul, de pe Auşel şi Dealul Voivod încă o lună, pînă la întîiul semn de brumă, ar fi scăpaţi de roboată pînă la primăvară ! Ar mai rămîne doar ca muierile lor să împlinească la curţi îndatoririle de iarnă — socoteau ei. Dar pentru primăvara care va veni, sînt hotărîţi cu toţii : se fac băieşi ! Poate că trece şi turburarea economicească şi se reia lucrul la mină...

De două săptămîni, de cînd a venit de la Alba şi Deva, Radu n-a mai părăsit satul. Doar într-o zi a dat fuga la pădurile de pe Auşel, la petrilenii schimniciţi ; s-a dus să-i vadă, să-i vadă şi să-i îm-

bărbăteze. Muntele cela tot la Petrila se cheamă că este — așa că Zăican n-a călcat jurămîntul făcut Mariei în seara cînd se născu pruncuța pe care o va boteza doamna Ketti Kardos... De cîteva ori, seara, Zăican a fost pe la părintele Niculae, la Franz Jäger și pe la jîdovul Isac, pentru veşti și hrana sufletului, dar nu zăbovi niciodată.

Radu Zăican s-a luat cu treburile casei și e vesel — cu toată întristarea care a cuprins colibele și coloniile. Pentru întîia oară de cînd a întemeiat gospodăria cu Maria lui dragă, simte cu adevărat dulceața căminului. Maria este încă lăuză. Sarcina și nașterea grea au istovit-o și au lăsat urme. Baba Viga și mama Salomia vin în fiecare zi cu mediținuri bătrînești și o scaldă ca pe un copil. Radu nu-i îngăduie să pună mîna nici pe o ulcică. Robotește numai el. Se scoală cu noaptea în cap, ca huhurezii, și îngrijește de Brumița, de Joiana, le mulge, vede de orătănii, de Grof; scoate apă, aduce frunză de salcîm pentru capră, priponește vaca, face zoia rîmătorului, cară butuci din pădurea Prigoriei, îi despică și îi așază rînduri-rînduri — și pînă cînd cei ai casei încep să dea semne de viață, el a și sfîrșit un conac de trudă, știutor că un ceas de lucru în zori face cît trei la nămiezi. După care, fluierînd, intră în hodaiță, dă binețe, întreabă de sănătate, mîngîie obrajii nevestei care a început să se mai întremeze, gîdilă tălpile flăcăiașului somnoros, rîde — și apoi începe cu aceeași molipsitoare voie bună treburile mărunte ale casei: mătură, face focul în vatră, pune laptele la încălzit, apa la fiert, ceaunul și străchinile de ieri la spălat.

Cîteodată, însă, e neînțeles de neîndemînatic. Parc-ar fi Ion Vesel pe vremea cînd se închipuia împărat. Atunci ori stă ca un ou în cui, ori încremenește prins de gînduri venite pe căi nevăzute, ori se proptește în palanul dinspre luncă și privește îndelung către sat, și dincolo de sat, spre vîrful

Roşiei şi către norii învălmăşiţi spre Jigorul şi spre văile ascunse ale Auşelului. După care se aude strigat de Maria care înţelege că pe Radu îl macină gîndurile precum apa malurile... Atunci omul se reculege, aleargă lîngă cei dragi şi se porneşte să frămînte cu înverşunare mămăliga.

Maria îl priveşte cu ochi duioşi şi se veseleşte de îndemînarea sau neîndemînarea bărbatului atît de vrednic încît ar vrea să spele pînă şi scutecele fetiţei. Dar nevasta nu-i îngăduie. Lucrul ăsta îl poate face şi ea. Doar nu-i betegită rău. Ia, ici, colo, cîte o înjunghietură în pîntec sau în coapsă. O să treacă...

Se şi ceartă! Asta pentru că Radu ar vrea să facă baie micuţei. Atunci Maria se supără foc, sau se preface, dar nu-l lasă pe bărbat nici să se atingă de trupşorul nou-născutei.

— De ce, măi Mărie?

— Tu nu vezi, omule, ce lăboaie ai? Vrei s-o sfarmi?...

Se duc bătrînii satului...

Moş Alexa Zăican s-a aşternut drumului de veci. Şi-a dat duhul între ai săi, plîns de cei dragi, plîns de tot satul.

Radu îi adusese în primăvară, de la nedeia cea mică, de pe culmea Zăpodiei, leacuri de la rădăcinarii crişeni; babele îi dreseseră făcături; nevasta Salomia îl unsese şi îl oblojise cu fir-pelin, cu fereguţă-nrourată, cu frunza voinicului, cu uloi de cărbune neatins de mîna omenească, cu apă roşcată de sub Dealul Voivod — dar toate fuseseră-n van. Piciorul şi braţul dinspre inimă se umflaseră şi mai tare, ca ciutura buburoasă de muşchi, în vreme ce trupu-i firav se uscase ca postul crăciunului.

E spăimîntător cît poate răbda omul! Bătrînul gemea într-una, ca pămîntul sub greutatea nărozilor, şi nimic nu-i mai putea fi într-ajutorinţă.

Cînd simți că i se deschide în față tăul veșniciei și că nădejdea rămăsese înșelătoare ca un vis cu ochii deschiși, moșul chemă pe toți în juru-i și le grăi cu glas stins :

— O vin't ceasul... Mi se șterge văleatul... Vroiam s-o mai duc batîr pînă la ziua însorită a strădaniilor noastre... Dar orînda fu altfel. Așa vra Domnul !

Vorbea gîfîit, ca sufloiul faurului. Lupta cu coasa doamnei nevăzute. Apoi urmă, privind cu ochi înviorați, în ochii lui Radu :

— Tu, fătule, cată să tocmești treaba bine ! Îți las legămînt de moarte !

După care coasa doamnei negre zmuci — și izbuti să taie firul.

Alte concedieri ! Pînă și ștaigărul Reiter și ciungul Horváth se treziră alungați de la lucru. În colonii fierberea crescu. Tumultoasă ca și în vinele lui Zăican.

Societatea s-a pus la adăpost. A adus grăniceri de la regimentul mărginariu din Orlat.

Radu trimise inginerului Jäger un răvaș, întrebă ce-i de făcut... Moare lumea de foame. Vin la coliba lui băieși deznădăjduiți și cer cîte un creițar din gologanii Sfintei Varvara.

În seara aceea se ținu sfat mare într-o șură dinspre Lonea. De față cu Jenő, cu popa Niculae, cu fruntașii coloniilor și ai satului și cu tineri anume chemați de la pădure. Fără Caius Petron. Se hotărî o adunare generală a societății de într-ajutorare. Pe duminică. Să se împartă banii, atîția cîți mai sînt, și să se ia orice altă măsură vor crede de cuviință oamenii.

Adunarea societății fu însă prilej de răzmeriță. Din pricina directorului Nándor și a inginerului Schultze, cărora le era teamă că s-ar putea întîmpla tulburări. Se certară rău și cu colegul lor

de consiliu, Franz Jäger, căruia îi şi făcură raport la Braşov.

Întregul comitet al „Sfintei Varvara" fu chemat la administraţie. I se porunci să amîne adunarea. Jäger şi Zăican — unul în calitate de preşedinte de onoare, celălalt în nici o calitate deosebită — se opuseră cu îndărătnicie şi arătară că nu se va discuta decît problema împărţirii de ajutoare membrilor în lipsă de lucru şi, poate, mărirea cotizaţiilor în acelaşi scop. Se puseră cu toţii chezaşi că nu se vor petrece acte de duşmănie faţă de societate. Ba rugară pe reprezentanţii locali ai Hoffmannilor să fie de faţă la adunare; poate vor aduce şi ei o lumină... La sfîrşitul certei Jäger adăugase că n-ar fi rău să se discute şi prefacerea „Sfintei Varvara" în „Ladă Frăţească" de ajutor permanent, cu participarea, prin cotizaţii şi cuvînt, a societăţii „Kronstädter Bergbau und Hochofen-Gesellschaft Brüder Hoffmann".

În cele din urmă apărătorii prestigiului şi pungii patronilor din Braşov cedară, dar luară măsuri poliţieneşti. Aşa că în duminica aceea, dis-de-dimineaţă, lunca Jieţului era patrulată de grăniceri, iar la uşa atelierului de tîmplărie — care devenise, prin obicei, loc de adunare — se aflau postaţi jandarmi. Pe la răscruci, în colonii ca şi în sat, Schultze — care începuse să joace rolul lui Willing, şi care, ginere-ginere, dar pîndea postul de subdirector — rînduise unelte de încredere culese din tot felul de muncitori: neamţul Reiss, romînii Pop şi Şotîngă şi ungurul Dobai István, neisprăviţi care vara lucrează şoptit, iar la vreme de iarnă îşi căptuşesc cămaşa cu crivăţ.

Minerii care îşi îndreptau paşii spre atelierul din Lunca Jieţului erau întîmpinaţi de aceşti împotrivitori şi sfătuiţi să-şi vadă de necazurile de-acasă. De! nu se ştie ce drăcie poate ieşi din adunarea de azi... Aşa că cei mai slabi de înger păşeau spre sobor cu inima îndoită. Alţii, mai îndrăzneţi, ple-

cau totuși spre adunare, dar dînd de chivărele grănicerilor și de penele de cocoș ale jandarmilor, iute-iute făceau cale-ntoarsă. Noroc că se află pe lume neveste cu fire bărbată, și astea-s mai mult pe lîngă cei nevolnici... Ea, femeia, știa mai bine necazul din casă. Așa că sărea ca friptă, cînd își zărea bărbatul înturnîndu-se. Îl lua la zor și îl cicălea ca gheonoaele :

— Măi omule, dai cinstea pe rușine ! Du-te acolo și cere pită. Nu vezi că s-au străvezit copiii ?

Iar dacă vedea că se-adeverește vorba din bătrîni — cea cu lîna de pe mărăcini din care nu poți face zeghe — își lua bărbatul mai-mai de mînă și — hai la „antelier" !

Cu toate opreliștile ascunse sau pe față, sala se umpluse de mineri. Ba către nămiezi mai picau oameni, cu deosebire de la șantierul Petroșenilor, că nevoia scoate omul din bîrlog ca foamea ursul din pădure... Nemaiavînd loc, stăteau atîrnați pe la grinzi și pe la ferestre ca poamele-n pomi. Femeile ar fi vrut să intre și ele în sală, să-și verse năduful, dar se vedeau îmbrîncite chiar de către bărbații lor, care pînă mai adineauri se lăsaseră tîrîș de coadă :

— Tu, muiere, du-te acasă ! Nu-i de tine ! Muierea la război, ca bărbatul la argea — se făleau ei acum.

Înainte de adunare se făcu slujbă religioasă. Dar pentru că protestanții și catolicii nu căzură de acord care din cei doi preoți să îndeplinească tradiția, fu adus bătrînul fost maistru-miner Heinrich Herbst, care de-abia își tîra picioarele. Nándor și Schultze veniră însoțiți de Ion Bogdănel, șeful plutonului de grăniceri de la Baru Mare, un strajamește butucos, dar necumpănit la trup : avea burta cît butea și capul mare cît o lubeniță, iar între ele legătura o făcea un gît subțire de parcă era limbric. Plutonierul purta tunică scurtă, cu puzderie de zorzoane. Alte găitane îi împodobeau fața:

ochii roşcaţi, un dinte ieşit în afară ca la un mistreţ şi o mustaţă tot atît de mistreaţă. Dar şi aici făptura era nepotrivită : cînd deschidea pliscul, Bogdănel scotea sunete subţiri parcă vorbea cu gura altuia.

Adunarea se scurse în fierbinţeli întărîtate de necazul că în ajun se amînase iarăşi plata simbriilor. Fiecare din cei de faţă vroia să vorbească. Curgeau propuneri care de care mai năstruşnice. Fu nevoie de toată autoritatea inginerului Jäger, de dibăcia tîmplarului Zunkopf şi de vocea tunătoare a lui Radu Zăican pentru ca să ajungă la o rînduială în discuţii şi hotărîri. Nándor şi Schultze nu se amestecară. Doar strajamesterul cu glas de fătălău se înfoiase de cîteva ori, bătuse cu pumnul în masă şi înghiontise pe cîţiva.

Muncitorii hotărîră ca toţi banii societăţii „Sfînta Varvara", depozitaţi la bătrînul Herbst şi la pastorul protestant, să fie împărţiţi celor în lipsă de lucru, fără excepţii, dar după o anume socoteală în ce priveşte greutăţile familiare ale fiecăruia. Apoi se înţeleseră asupra îndoirii cotizaţiilor săptămînale. Mai greu de primit fu ideea lui Zăican ca fiecare echipă să dea cîte o rîznă de cărbuni la fiecare şut, pentru fondul de ajutoare. În cele din urmă căzură cu toţii la înţelegere, calculele făcute de Jäger, pe loc, dovedind că sumele adunate prin această contribuţie în muncă vor întrece pe cele strînse din cotizaţii.

Se părea că sfatul muncitorilor petrileni îşi ajunsese ţinta ; oamenii ar fi putut să se împrăştie pe la casele lor ; dar propuneri noi, venite din rîndurile germanilor stabiliţi la Petrila în ultimii doi ani, făcură ca adunarea să treacă peste făgaşul ordinei cu greu menţinute. Maistrul miner Karl Frum, de fel din munţii Harz, unde lucrase la străvechile şi vestitele mine de fier care duseseră pînă departe faima principatului german de Thüringen, ceru ca la fondul de ajutoare să cotizeze şi socie-

tatea domnilor Hoffmann și ca întărire dădu pilda statelor germane din apus, unde se legiferase, cu doi ani mai înainte, așezămîntul „Arbeiterhilfskassen" [1] cu contribuția bănească a muncitorilor, dar și a patronilor. Polonezii pretinseră ca amenzile să nu mai fie însușite de întreprindere, ci să fie vărsate la casieria societății de într-ajutorare. Un altul, ceh de origină, sfătui să se facă rugare la Viena ca tezaurul împărăției să vină și el cu un ajutor bănesc.

La auzul acestor propuneri, care stătuseră și în cugetele altora însă nimeni nu știuse sau nu îndrăznise să le formuleze, adunarea aplaudă zgomotos. Cei doi reprezentanți ai societății se ridicară ca împinși de un arc și se puseră de-a-curmezișul continuării discuțiilor. Nándor atrase atenția că muncitorilor nu le este slobod să hotărască ce să facă societatea domnilor Hoffmann cu banii ei, iar Schultze pofti pe toți cei de față să părăsească de îndată sala atelierului de tîmplărie, adunarea fiind dizolvată pentru că și-a ingăduit să sară peste cal și să ceară lucruri de-a-dreptul revoluționare...

La un semn al aceluiași, cozile de topor care se aflau în sală dădură semnal de supunere și plecară acasă. István împingea din față un grup de mineri unguri spre ieșire ; Șotîngă și Guran se luptau cu puținii petrileni de baștină ; Rickert și Wolff se străduiau să-i convingă pe cîțiva mineri nemți că nu trebuie să se pună împotriva spiritului de ordine care caracterizează nația germană.

Se produse învălmășeală. Săriră moții și polonezii, după care începu păruiala. Atîta așteptase plutonierul Bogdănel ! Din colțul său dinspre fereastră răcni pițigăiat, și suflă apoi într-un fluieraș de plumb. O duzină de grăniceri din detașamentul adus de la Baru Mare răbufni în sală, cu șpăngile

[1] Casa de ajutor muncitoresc.

ridicate. Se încinse bătaie; apoi sala fu evacuată cu îmbrînceli și tăvăleli.

La sfîrșit, pe poienița din fața tîmplăriei se aflau, arestați între baionete, moțul Măghiran, polonezul Cristianschi, ungurul Horváth, neamțul Zunkopf, iar între ei, cu brațele legate la spate, Radu Zăican.

Socoteala directorilor și plutonierului fusese făcută, însă, fără luarea în considerație a îndîrjirii care pusese stăpînire pe spiritul muncitorilor sătui de nedreptăți, de umilinți, de bătăi și supți de post pe burta goală. De asemenea, păzitorii ordinei celor ce huzuresc în bine uitaseră că pe de lături pîndeau nevestele minerilor. Așa că se pomeniră înconjurați, acolo în lunca Jieților, de mulțimea băieșilor și femeilor, înjurați și loviți cu pietre, împinși pînă la malul rîului și gata-gata să fie dezarmați. Plutonierul Bogdănel avea tunica sfîșiată. Ar fi vrut să poruncească o salvă de foc, dar citise limpede în ochii grănicerilor, fii de oameni necăjiți la rîndul lor, că porunca nu va fi dusă la împlinire.

O grămadă de bolovani și zvîrlituri prefăcură în țăndări geamurile atelierului de tîmplărie și ale casei jandarmerești din apropiere. Răzmerița și faptele răzbunătoare tindeau să ajungă și la clădirile administrației. Nándor făcea sforțări să împace lucrurile, ceea ce și reuși în parte, spre nămiezi, prin slobozirea celor arestați și împrăștierea fiecăruia la casa lui.

Către seară, adunarea, mult înjumătățită, se reînfiripă în pădurea Prigoriei. Zăican era îndîrjit și hotărît de luptă. Purtarea domnilor de la conducerea locală a întreprinderii îl răscolise, iar curajul tovarășilor săi de lucru, care înfruntaseră primejdia șpăngilor și flintelor ostășești, îl îmbărbătase.

La adunarea din pădure se vorbi despre toate necazurile ce cășunaseră pe capul băieșilor de cînd cu acea economicească tulburare de nimeni înțeleasă. Se hotărî ca o delegație în frunte cu Zăican

şi Frum, să se înfăţişeze a doua zi directorului Nándor şi să-i ceară reprimirea în lucru a tuturor muncitorilor familişti, şi contribuţia societăţii la fondul de ajutorare a flămînzilor. Frum sfătui să se ameninţe cu părăsirea lucrului şi chiar să se treacă la grevă după tipicul minerilor din Harzgebirge: retragerea la păduri, pentru ca băieşii să fie puşi la adăpost de arestări. Neîndoios, spunea el, populaţia locală îi va sprijini...

Dar în noaptea aceea autorităţile locale se grăbiră să preîntîmpine greva. Pesemne că vreo iudă voise să adeverească vorba din bătrîni că lunca are ochi şi crîngul urechi... aşa că jandarmii şi cătanele grănicereşti ridicară de la locuinţele lor, fără putinţă de rezistenţă, pe mulţi din cei ce se dovediseră colţoşi. Ţancotă, Migău, Ilea, Kiss, Antal, Rauch, polonezii Cristianschi şi Vladislav Urbanschi şi alţi cîţiva fură întemniţaţi în pivniţele administraţiei şi la jandarmerie. Mulţi, însă, reuşiră să se strecoare la vreme. Zăican scăpă cu fuga în zăvoiul ce se afla la cîţiva paşi de Lunca Florilor. De acolo trimise ştire în colonii că în dimineaţa aceea să nu se ducă nimeni la şut! Grănicerii izbutiră totuşi să adune din cazărmi şi de prin casele bulbucite în partea de jos a satului cîteva duzini de mineri pe care îi însoţiră cu arma în cumpănire pînă la gura celor două puţuri principale. Oamenii erau însă flămînzi şi întărîtaţi. Inainte de îngenunchenea pentru rugăciunea închinată sfintei Varvara, cei strînşi silnic pe şantierul minei Ferdinand înconjurară catanele, le dezarmară, dădură foc gheretelor de pază şi barăcilor cu scule, apoi se răspîndiră pe la poalele Roşiei şi către valea strîmtă a Cimpei. De acolo — următor poruncii care, pornind de la Frum şi Zăican, ajunsese la urechile tuturor — luară potecile pădurilor din munţi, care încotro, fără vreo alegere dinainte hotărîtă.

În dimineața aceea iobagii aflați în adăposturile pădurilor rămaseră uimiți văzînd că se ivesc icicolo întîi consăteni de-ai lor pe care îi știau băieși la „soțietat", apoi mineri surtucari de toate limbile statornicite la Petrila. „Ce caută ăștia în împărăția sălbătăciunilor? Sînt iscoade, au sînt prigoniți? Care potecari isteți le-au îndrumat pașii către sihlele noastre? Luatu-și-au și ei frunza-n buze și lumea-n cap?" se întrebau cu nedumerire și îngrijorare vechii răzvrătiți, sătenii.

De pe Jigorul și Chicera, de pe Ausel și Dealul Voievod începură să sune zvon de cornuri mugătoare.

— Ghiurăă! răzbăteau glasuri de străji peste vîlcele adînci și întunecoase ca ocna, dînd de veste, pînă unde se încheotorează codrul cu cerul, că se petrece ceva neobișnuit în țara cerbilor. Poate se pune la cale un atac cu sprijinul băieșilor? Mai știi?! cu toate că nu prea ar fi de crezare...

Radu Zăican o pornise de cu noapte, din zăvoiul unde stătuse ascuns, spre muntele Jigorul. Știa că acolo va întîlni pe Bou Stamate, căpetenia petrilenîlor iobagi vremelnic pustiiți de o lună și mai bine. Străbătu o limbă de codru des încît mai să te sfîșie mistrețiî în ogașurile lui și apoi, cărăruind către miazănoapte, ajunse la cea dintîi strajă din capătul unei păduri de mesteacăni.

— Pace bună, Ioane! dădu bineț, cu glas gîfîit, proaspătul pădurar.

— Dumnzeu te alduiască! Dincotro, bădie Radule? grăi cu firească întrebare Sterp, bărbatul Magdălinei.

— Din Petrila noastră. Țin' te bine, Ioane! Vin toți! Pînă spre sară rămîne satul în paza babelor...

— Măre! Îi hăituesc cătanele?

— Ba. Vîm băieșii! Au lăsat lucrul. Lasă-i să treacă. Îndeamnă-i către Dealul Voivod. Acolo vor găsi adăpost mai bine așezat.

— Nu mă dumiresc ce le veniră?

Zăican lămuri caraulei întîmplările din Petrila. Ion se cruci:

— Biine! așa să fie... Dar întrebatu-te-ai ce vor mînca?

— Ce mîncareți și voi...

— Atunci, nu-i bine! Știi tale că ne împuținăm din zori în noapte și din noapte în zori? Nu mai pot să țină jureaua! Pleacă oameni pe la căși. Îi alungă foamea. Nu s-au domnărit, dar rîmnesc după o fiertură, o zamă, o demîncare cu oloi... Li s-au străpezit dinții de atîtea pere urseți și mere corcoluse. Mai rău ca-n păresimii Paștelui!

— Nu te teme, Ioane! răspunse Zăican, rîzînd acru ca după mere și pere pădurețe. E greu, dar va trebui să biruim laolaltă cu băieșii! Cei uniți, sînt ca sfoara în patru ițe de tari! Vom stoarce tot ce poate da pădurea. Cînd am iobăgit în toamna lui '42 prin codrii grofului de la Clopotiva, nici nu mă atingeam de poame sălbatice și rar dacă gustam din alune, își aminti Radu. Vei vedea că unde-i bungetul mai adînc acolo se află și hrană mai multă.

— Gadine spurcate? făcu Sterp cu scîrbă.

— Ba vătui de căprioară, poate și cîte un pui de mistreț. Dar ia spune-mi: singur ești?

— Sînt cu frățuțul lui Boncea. De ieri sară. Străjirăm la poteca asta. Fuse o noapte întunecoasă ca în împărăția lui Belzebut! Mai rău! Batîr acolo-i fierbințeală și zăduf de la căldările cu smoală... Aici s-a pornit o aburare rece dinspre Surian, de ne-a pătruns la oase. Acu Boncea e jos, la iezerul cel mic.

— La scaldă? întrebă Radu glumind.

— Ei și tale! Trebăluiește la lostriță și lipan... Știi, Iezerul mic se scură către valea Streiului. Cînd trece pe pămîntul smîrcos de la hotarul Merișorenilor face o răstoacă lată, cu dorne adînci și lim-

pezi. Şezum ieri acolo. Jucau peştii ca frumoasele la nedeia cea mare...

— Mă duc şi eu într-acolo! sări Zăican plin de veselie şi dornic de viaţa slobodă din vremea cînd ciobănise la păcurarul de pe Bucura.

Nu-i era degrabă să ajungă la Dealul Voivod, unde ştia că se află Stamate Bou. Părăsise căsuţa din Lunca Florilor pentru că nu se putuse într-alt fel. Grănicerii puteau să-l prindă din clipă în clipă... Însăşi Maria îl îndemnase să caute adăpost în munţi. Îi vîrîse în traistă merinde pentru mai multe zile, îl îmbrăţişase şi-l puse sub ocorotirea sfintei Varvara.

Pe drumul către Jigorul, Radu întocmise în gînd toate socotelile acestei noi sculări care venise pe nepregătite. Punea nădejdi mari în puterea minerilor care părăsiseră lucrul. Împreună cu iobagii petrileni de la pădure vor fi cu toţi de nefrînt. Se vor rezema unii de alţii! Petrilenii iobagi vor căpăta încredere. Hrana atîtor guri? Da, greu! două sute de flămînzi, nu-s de glumă... E darnică pădurea cînd omul e isteţ, dar aici sînt de lipsă arme pentru vînat. Decît, poate, de la cetele lui Trif, Brănuţ şi Rusalin...

Zăican iuţise paşii printre buturişuri şi clădări de stînci luminat de gîndul ăsta, aşa că ajunse curînd la marginea pădurii de mesteacăn. Acum va cerceta dacă străjile îşi fac slujba cum se cuvine, le va da de ştire să lase drum slobod minerilor de naţii străine, ba să-i şi îndrume. Spre seară va ajunge la Voivod, va ţine divan cu Bou Stamate, cu Balog şi Moga, poate şi cu Moacă al Tătarului — căruia i-a trimis ştire prin Vetuţa — şi vor pune la cale strîngerea bucatelor pentru toată suflarea omenească răsfirată prin păduri. Pînă atunci mai era vreme. Paşii îl îndreptau acum la lostriţă şi lipan...

În lungul padinei pe care se scurge Iezerul mic se afla într-adevăr printre meandrele pîrîiaşului o

răstoacă. Boncea secase un crac al pîrîiașului. Bătuse păruși și bulucise bolovani și mușchi la gura de sus, iar devale, unde de-abia se mai strecura cleștarul unui fir de apă, întinsese o leasă din împletituri de răchită. Petrileanul se afla gol în mijlocul iazului pe care îl întocmise acolo și-i vîntura unda, mai mult pe la dorne și răgălii. Proptise în șold un purtăreț cu zeamă albă și răsturna alene cîte puțin lapte topit din pietrele de var culese de sub stîncile de pe aproape. Amețit, peștele se trăgea la mal, către aer și lumină. Nici vorbă de lostrițe ! Doar cîteva fîțe de lipan și podete... Unele pluteau cu spinările cenușii spre afund și cu pîntecile albe la luciul apei otrăvite.

— Iese de-o fiertură ? strigă Radu de pe mal.

Boncea se întoarse, se minună și răspunse cu întreg șiragul dinților strălucitori :

— Tu ești, Zăicane ? Dacă-mi dai o mînă de ajutor, avem și ce prăji și ce săra... Peștele cel mare se află încă la bulboana de colo. Trăbui tulburată cu var. A căzut ceva la leasă ?

— Mai nimic... Dar îți ajut la vînturat.

— Ai o sugare ? N-am mai pipat de-o lună...

Radu găsi la marginea padinei o prăjioară de un stînjen, își suflecă pantalonii, păși în iaz, scoase un *au !* pentru că apa era rece ca gheața, întinse pescarului o țigară aprinsă, apoi începu să bată voinicește.

Boncea avusese dreptate. În mai puțin de un ceas leasa era plină și malurile albite de burțile lipanilor !

La prînzul încropit sus, Zăican află în amănunt cum hălăduiau petrilenii fugiți de capcana celeilalte lease, a dregătorilor domnești, care coteleau satele în goană după robotarii pămîntului. Nu mai fusese pe la ei de o bucată de vreme — și atunci în fugă.

Trăiau împrăștiați pe trupurile munților de la nordul Petrilei, singuratici sau în grupuri mici. Doar cîțiva erau cu neveste — și numai dacă ele

se aflau pe catastifele vătăjeilor. Alții veniseră cu copii — dacă erau răsăriți. Toți însă cu vitele de lapte — dacă aveau — ca să le pună la adăpost și să-i hrănească. Fugarii se mulțumeau cu te-mirice. Găseau mure întîrziate pe lujere țepoase, alune puzderie, mitărci pe pămînturile muntoase ale fostelor tîrle, mere pădureți și lăptuci de pădure. Cînd îi răscolea prea nemilos foamea, își umpleau foalele cu apă din belșug. Unii se furișau, noaptea, la căsuțele de pe Jieț. Se înapoiau spre ziuă cu cîteva cepe, cu o trăistuță de cartofi, cîțiva porumbi la sîn, sau tîrînd de vrej un dovleac porcesc smuls de pe haturi, dar niciodată nu aduceau pită ori făină de cucuruz. Așa ceva nu se mai găsea de multă vreme pe Țara Hațegului.

Ziua văcuiau pe rariștele care roteau goluri adăpostite printre trupurile de păduri; adulmecau urmele rîmăturilor lăsate de mistreți și dibuiau acolo trufe; scormoneau pămîntul pe la stănoagele îngrășate de spurcurile cerbilor și căprioarelor și găseau o mînă de ciuperci. Fiecare dumicat era însă crud. Rar se zărea o sprînceană de foc. Dar și acela, cocoloșit în spuză pentru copt cartoful, cucuruzul și dubletia porcească. Nu cutezau să ridice pale de flăcări, de teama catanelor și slugoilor grofești.

Cei neajunși și neîndemînatici făceau foame de-a-binelea. Se-ndopau cu alune pînă începeau vîrcolacii să le frămînte mațele; își umflau pîntecele la izvoraș: umblau tehui, cu mers obidit, în nădejdea c-o pica vreo pleșcuță din cer; cerșeau celor harnici ciuperci sau orice ar fi bun de mestecat; se culcau posomorîți, cu buzele drîmboiate și ochii sticloși și se învăleau cu sumanele pline de găuri cîte stele pe cer.

Cu toți laolaltă, isteți sau nătărăi, îndurau lungul acestor zile de restriște și lipsuri, fără cîrtire. Știau că devale îi așteaptă funia și arcanul, bătăi la tălpi și la pielea goală, roboata la domnii pămîn-

turilor şi hrană doar cît să nu crape de foame. Încailea, aici sînt slobozi! Cei care au dat bir cu fugiţii, împinşi de dorul casei şi pruncilor, de bună seamă se căiesc...

Ba, aici, la pădure, sînt şi ceasuri de răsfăţ pe burta goală sau minţită! Spre seară se aprind butuci fără pară, ascunşi sub bolţi căturite de cu ziuă. Se strîng laolaltă polcuri de fugari de pe Jigorel şi Chicera, de pe Ohaba şi Rudele, ba chiar de pe Slima nemeşilor şi încing sobor popesc. Nu-i bai! Pentru odihna trupurilor acestor răzvrătiţi e timp şi la nămiaza mare...

Zăican se despărţi de prietenii care îşi lingeau buzele şi crăcanele mîinilor după ospăţul cu peşte rumenit la jar şi porni voinicește spre dealul Voivod. De data asta nu mai era singur, ci însoţit de cîţiva mineri unguri şi nemţi care îl ajunseseră din urmă şi se bucuraseră de întîlnirea cu căpetenia băieşilor romîni.

Poteca se povîrnea spre şipotul unor izvoare, urca înfundată în mişte sihle deasupra cărora se zăreau sălaşuri ciobăneşti răsleţe şi pitulate printre delniţele de pădure alţ unor devălmaşi. Socotind că zăbovise prea mult la ospăţ, Radu o luă păliş tăind viroage şi la sunămiez ajunse cu ortacii săi în mijlocul codrilor Voivodului, acolo unde îl îndrumară străjile, în locuri pe care poate pentru întîia oară călcau acum vietăţi grăitoare. „Straşnică sperietură pentru jivine!" gîndi Zăican care cunoştea, şi nu prea, cărările viezurilor, cerbilor şi mistreţilor de pe aceste coclauri.

Cînd ziua începu să-şi strîngă fustele albe, băieşii se aflau într-un luminiş. Fură primiţi cu strigăte de bucurie. Moga şi Huneadu strînseseră aci, slujind ca potecari, toată suflarea celor fugiţi din Petrila, în cap cu minerul Frum şi Harz, cu tîmplarul Zunkopf şi cu popicarii. Zunkopf se şi apucase să bărduiască un adăpost de noapte.

Soarele mai era de o muche. Bring aminti că datina minerilor de pretutindeni cere slujbă pentru slava sfintei Varvara, ziua următoare fiind a pătimirilor ei ,sărbătoare care o ia cu două luni înaintea celei din ajun de Sînmicori.

În luminișul care închipuia un fel de comandament de tabără, se strînseră toate națiile de mineri și iobagi aflați pe Voivod și, în înserarea sinilie, bărbați, femei și copilandri de felurite credințe îngenunchează pe pajiște, încrucișară mîinile și plecară capetele. Bring spuse cu voce cînd tăioasă cînd sugrumată, o rugăciune lungă, înțeleasă numai de băieșii nemți, unguri și poloni.

Tîrziu, cînd trupurile obosite ale minerilor străini, neobișnuiți cu aerul tare al pădurilor, se odihneau sub pavăza nopții, Zăican tălmăci pe limba băștinașilor strînși buluc în juru-i povestea muceniței, poveste pe care o știa pe de rost, așa cum i-o spusese socrul Horváth și o citise apoi în mineiul preotului Niculae. Momîrlanii luaseră și ei parte la slujba sfintei Varvara și ascultaseră cu evlavie. Dar nu dădeau de rost pricinei pentru care minerii își aleseseră ca protectoare o sfîntă, tocmai ei care credeau că femeile sînt piază rea în galerii... Se mai întrebaseră și altă dată, dar fără să stăruie. Acum, aici, aveau timp și de povești, așa că se rugară de Radu să-i dumirească.

— În vremea de demult — începu Zăican întocmai ca la ceaslov — pe cînd împărăția la vechiul Rîm păgînul crai Maximilian, trăia în părțile de răsărit ale Latiniei, în țara cotropită a elinilor, un oarecare Dioscor, om de neam bogat, slăvit și tiran peste cetatea Iliopoli. Și avea acel Dioscor o fiică, Varvara, păzită ca lumina ochilor, pentru că nici un alt vlăstar din sîngele tatălui tiran nu mai lumina palatul. Cînd Varvara începu a veni spre vîrsta zîmbitoare, se făcu frumoasă care nu se mai afla vreo altă fecioară să-i semene între hotarele acelea. Din care pricină Dioscor puse de se zidi

un turn înalt și bine meșteșugit, iar în vîrfu-i o hodaița mare și bogată în care închise biata copilă, rînduindu-i acolo femei purtătoare de grijă. Zicea Dioscor că numai astfel va feri frumusețea Varvarei de privirile poporenilor, nevrednici să-și îndrepte ochii către acea minune a zeilor păgîni...

Veni însă vîrsta zestrei. Tatăl îi aduse feciori chipeși, bogați și vestiți pînă peste mări și țări și-o îmbie să-și aleagă pe cel ce-i va cădea drag. Dar Varvara îi respinse pe toți, cu scîrbă.

Mîniat foarte, Dioscor o ferecă în lanțuri și plecă la rezbel, că tocmai atunci alți păgîni, veniți de la miazănoapte, dinspre Dachia, jefuiau cetățile eline. Cînd se întoarse tatăl din bătaie, își găsi fiica lepădată de credința în zeii celor bogați. Îndrăcindu-se Dioscor de iuțime și mînie și uitînd dragostea cea fiiască, scoase sabia și vru s-o lovească, dar o putere nevăzută ajută fetei să fugă din turn și să se pustiască la stînci și păduri — precum noi petrilenii astăzi, fugiți de Dioscorii împăratului și soțietatului.

Slujitorii tatălui nelegiuit o hăituiră pe Varvara și mai-mai s-o prindă, dar dumnezeul cel creștinesc, al robilor, flămînzilor și năpăstuiților, degrab' întîmpinînd-o cu ajutorul său, făcu de se despică în fața-i un părete din muntele de piatră la care tocmai ajunsese fugărița, care despicătură înghițind-o, s-a împreunat stînca după dînsa, dînd sfintei cale slobodă să se suie spre vîrful muntelui. Unde suindu-se Varvara, se ascunse într-o peșteră. Roboteau acolo mineri goi, ciolănoși cocîrjați, osîndiți pe viață pentru felurite pricini de răzvrătiri. Că în vremile acelea de demult băieșitul nu era meșteșug de cinste ca astăzi, fără numai îndeletnicirea celor alungați din viața slobodă.

Oamenii aceia o găsiră pe Varvara pitită după un cotlon de stînci, tremurînd flămîndă și însetată. Mai întîi se cutremurară ca de o faptă nelegiuită, muierilor fiindu-le oprită intrarea în gălerii, sub

aspră pedeapsă cu moartea. Dar fecioara Varvară era atît de curată, atît de blîndă şi de frumoasă, încît harul de sus îmblînzi şi pe băieşi ! O ospătară cu ce aveau şi ei : pită mucedă, apă clocită şi inimă bună.

Un păstor îi arătă, însă, lui Dioscor locul unde se despicase stînca, aşa că tiranul veni cu meşteri şi dibui culcuşul nevinovatei. Puterea cea nevăzută prefăcu pe păstor în stană de piatră, iar pe oiţe în lăcuste. Însă aceiaşi putere îngădui lui Dioscor şi neoamenilor ce-l urmau să prindă şi să smulgă pe Varvara. Pasă-mi-te noul dumnezeu căta să-i cerceteze puterea credinţei şi vîrtejul chinurilor. Zadarnic se împotriviră ocnaşii şi zadarnic se luptă voinicește unul din ei, pe nume Galentian, tînăr băieş care o îndrăgise... Ostaşii tiranului se dovediră mai tari.

Zăvorînd-o iar în turnul cetăţii, tatăl o chinui cu foame şi cu sete pentru lepădare de legea lui, cea păgînă.

Într-o zi de îmbulzeală prin cetate, zi de tîrg mare ca o nedeie, cînd supuşii se adunaseră la poalele turnului Varvarei, iar Dioscor trecea mîndru printre ei, fecioara îl striga de acolo, de sus, cu puternic şi adevărat glas :

„Chinul îmi înalţă cugetul şi-mi deschide ochii. În van crezi tu, tată tiran peste mine şi peste cetate, că mă înfrîngi. Zeii tăi nimic nu sînt şi nimic n-au zidit. Li-i sufletul gol şi mintea nelucrătoare. Deşartă îţi este nădejdea întrînşii ! Sînt înşelători şi fără bărbăţie. Nu pot să dea ochilor vederea, muţilor grăirea, surzilor auzul, schilozilor mersul, bolnavilor vindecarea, morţilor învierea, robilor libertatea şi săracilor pîinea cea de toate zilele. Mincinoşii tăi zei sînt ai bogaţilor. Va veni vremea să te pedepsească norodul cel mult şi asuprit. Ţine minte !"

Se făcu frămîntare grozavă în popor la auzul acestor vorbe de foc. Dioscor, temîndu-se de răz-

vrătire ca și de blestemul fecioarei, porunci unui ighemon — vătăjel cum am zice noi — s-o coboare din turn, s-o spînzure de un stîlp înfipt la cea mai mare răscruce, să-i strujească trupul cu unghii de foc, să-i ardă coastele cu făclii aprinse și să-i taie sînurile. Dar și de-acolo, de la acel stîlp al caznelor, Varvara se umflă de rîvnă, ridică glas de vijelie, ocărî pe zeii cei păgîni și huli tirania, pînă cînd însuși tatăl ei se repezi și-i tăie capul cu securea.

După care, norodul pîrjoli cetatea, dărîmă palaturile, prinse pre Dioscor și ighemonii săi și rîndui o dreptate nouă.

Ajuns la acest sfîrșit, Zăican se opri din istorisit. Simți năduf în propriu-i glas și auzi suspine în juru-i. După ce își potoli răsuflarea, încheie, tot ca din carte, povestea sfintei Varvara:

— Și se afla în cetatea aceea năruită un bărbat vrednic, ocnar de curînd venit de la băile de aur ale celor bogați. Era Galentian. Acesta culese mădularele ciopîrțite ale Varvarei și le îngropă în afara cetății. Pe mormîntul ei Galentian presără lacrimi fierbinți, pînă cînd aceiași putere nevăzută prefăcu boabele picate din ochii minerului în floricele de aur. Din cupele acelor flori răsări, întreagă și înviată, sfînta noastră, care de atunci drumețește pe la toate minele din lume ca să aducă alinare băieșilor, femeilor și pruncilor. Iar Galentian s-a fost schimnicit, întemeind el însuși un schit la gura minei de unde fusese răpită mucenița...

CAPITOLUL XVII

FOAMETE

Se scurseră cîteva zile de la neașteptata înfrățire a minerilor petrileni cu iobagii din păduri și foametea începu să dea tîrcoale. În afară de cîțiva băieși localnici, ceilalți, străinii, veniseră fără traiste cu de-ale gurii și fără îmbrăcăminte groasă. Adică așa cum se aflau după zurba făcută pe șantierele puțurilor de extracție.

La vremea prînzului soarele încă dogorea, dar nopțile de toamnă erau din ce în ce mai reci. Mai reci erau însă stomacurile rebelilor, cu toate că sfatul alcătuit anume pentru purtarea luptei cu foametea făcea minuni și scormonea hrană din te-miriunde. Radu trebuia să-și împartă ostenelile între toate grupele de fugari, așa că uneori lipsea. Era zărit cînd pe Jigorul, cînd pe muntele Ausel, cînd pe poteci lăturalnice, spre Surianul. Pe Jigorul rezistența era mînuită de Moga, Fülöp și Țancotă; pe Ausel, de Horváth Sándor si Bou Stamate. Staigărul Reiter ținea legătura cu Balog al Văsii, olăcar de știri și porunci, dar totodată căpetenie a gloatelor de pe Chicera. Pe Dealul Voivod, unde se afla miezul și puterea răzvrătiților, Zăican găsise destui

ortaci de mare nădejde, ca Zunkopf, Frum și motul Măghiran. Era în conducerea și masa răzvrătiților un într-amestec desăvîrșit. La drept vorbind, fapta aceasta se chema grevă, dar greva tot răzvrătire era.

Trei pușcoaie se aflau în taberele făcute la codru : una a neamțului din munții Harz, alta dăruită de haiducul Rusalin, iar cea de a treia adusă de Huneadu, de acasă, din vreun cotlon unde totdeauna o ascundea cu grijă și o scotea numai cînd pleca la vînat departe, atît de departe încît nu-i mai era teamă că zvîcnitura glonțului va fi auzită. Spre pildă pe Stîrminosul sau Surian. Cele trei flinte erau folosite de străji, dar și de cei pricepuți la vînat. Cu ele oamenii izbutiră să doboare doi mistreți și cîțiva vătui de căprioară. La ochit cu armă de foc se dovediră meșteri Frum și Zunkopf. Dar nu-l întreceau pe Stancu Huneadu, vechiul și iscusitul vînător petrilean. Huneadu dădea lovituri măiastre nu numai cu glonțul ci și cu arme străvechi, cu lancea și arcul, unelte de care unii începuseră să uite. Într-o zi îi căzu pleașcă un cerb cît un bou din pusta maghiară. Isprava era numai pe jumătate meritul vînătorului, cealaltă jumătate fiind a întîmplării. Cerbul fusese atacat de un rîs care-l pîndise undeva, în întunecime de codru. Ca întotdeauna în astfel de atacuri, rîsul sărise în spinarea cerbului și începuse să-i sfîșie carnea de pe greabăn. Înnebunită de durere, victima alergase cu rîsul în cîrcă pînă la marginea unei prăpăstii și de acolo se aruncase cu capul în jos. Așa găsește cerbul, totdeauna, scăpare din ghiarele și colții temutului răpitor. În cădere, rîsul se desprinse din spinarea cerbului și se prăvăli printre stînci. Proptindu-și coroana în tufărișurile de aluni și jnepi care îi încetiniseră căderea, cerbul scăpase cu viață. Dar era rănit și speriat de moarte. Huneadu, care urmărise goana și prăbușirea în gol, putu să-i ia urma și să-l mîntuie cu împunsături de lance,

Căzu și un urs la capcană de groapă. Mătăhania nu era prea gustoasă la carne, dar plină de unsoare bună pentru gătit. Unsoare mai dădu și un bursuc vînat cu arcul. Asta fu tot isprava Huneadului. Dar nici Frum nu se lăsă mai prejos. Era el miner din tată în fiu, însă pe lîngă băiețit învățase și vînătoarea în îndepărtații munți ai Harzului. Frum ticluise o capcană de bîrne la trecătoarea căprioarelor — și capcana fu de folos. Cînd cerbii fură cuprinși de fierbințelile dragostei — era în septembrie — Frum, Huneadu și Măghiran le dibuiră urma după bocănitul coarnelor. La vremea boncănitului cerbii se opăcesc. Întărîtați de mirosul ciutelor și puși pe harță cu semenii bărbați mai tineri, aproape că nici nu aud ce se petrece în juru-le. Atunci vînătorii se pot apropia de locul aprigelor împunsături cu coarnele și rar dacă le scapă un cerb. La ciute nu trag. Dar acum fiind guri multe de hrănit și fiind chiar primejdie de foamete, Frum și ceilalți uitară legea, nescrisă încă, a vînatului de munte.

Pe la mijlocul lui septembrie fugarii se preschimbară în pescari. Se trăgeau păstrăvii spre izvoarele de sus, la iernat. Veneau cîrduri-cîrduri, de împestrițau unda apei. Oricît lipseau uneltele de pescuit și oricît de ageri sînt păstrăvii, tot cădeau unii la leasă, dar mai cu seamă la dibuitul cu mîna pe sub bolovani. La astfel de treabă era neîntrecut Zăican. Cu toate grijile ce i le dădea ținerea în frîu a taberelor de oameni atît de deosebiți unii de alții la limbă și apucături, Radu stătea cîteodată ceasuri întregi în mijlocul pîraielor, aplecat asupra bolovanilor, și scotocea. Înfigea degetele în urechile peștelui, se înălța din șale și îl zvîrlea rîzînd, la mal.

În zilele cu astfel de mîncare de frupt voiabună cuprindea toate cele trei sălașuri din munți. Se ajutau cetele între ele. Așa poruncea legea tovărășiei, iar sfatul dregătorilor luptei de pe Dealul Voivod nu îngăduia ca legea să fie călcată. Gurile

flămînzilor erau însă numeroase. Nu putea fi ascuns adevărul că revenea fiecăruia prea puțină hrană de temelie.

Cînd se prinse prin Fira și olăcarul Balog legătura cu Moacă al Tătarului care ținea din scurt cetele haiducești ale lui Trif, Brănuț și Rusalin, zilele rebelilor se mai înseninară. Rusalin sosi el însuși pe Aușel și lăsă acolo „doi bouleni de trei viței" — cum spun muntenii de pe Jii cornutei de trei ani — înșfăcați dintr-o cireadă a contelui Kendeffyi. Nici Brănuț nu se lăsă mai prejos și trimise un cioporaș de oi care fuseseră pînă mai ieri ale baronului Poganyi. Cîte o oaie, două, bolnavă sau beteagă, mai pica în dar și de la ciobanii care coborau turmele la iernat.

Moacă făcu sărbătoare pe toți munții atunci cînd aduse, strecurate pe sub umbre de codri, cale lungă tocmai de la muntele Godean, cinci vaci de lapte trimise de Trif Alupetreacătă, vite răsluite de la stînile băcionului Vasile Demian. Răzvrătiții erau fericiți. Care nici că visau un astfel de ajutor îmbelșugat! Dar cele două sute de guri le înghițiră ca pe niște fițe...

Într-o zi sosi și Anuța Sluguț. Tîra după ea o căpriță, singura-i avere vie din ogradă. Trăgea de un căpețel de funie și se opintea din cînd în cînd, pentru că bărboasa ar fi luat-o razna prin zmîrcuri și lăstărișuri. Femeia sufla greu. Se oprea și ofta. Își îmbia căprița cu vorbe bune, cu vorbe de ocară, cu mîngîieri de nuieluțe. La șold purta o trăistuță din care curgeau picături de zeamă roșcată.

Ajungînd la rariștea taberei de pe Voivod, văduva făcu semnul crucii, răsuflă ca ușurată de o povară, se așeză pe iarbă și întrebă de Radu care tocmai se apropia cu milă și mirare în ochi. Avea și de ce: Anuța nu mai era decît un surcel de om! Desculță, slabă ca o joimăriță, cu părul alb-vraiște, cu ochi adînciți în scorburi, cu gura știrbă și buzele strînse a îndîrjire, flenduroasă la straie —

răzvrătitoarea de altădată părea o stihie a munților, o mumă a pădurilor din poveștile bătrînilor.

— Ce-i cu tale, nană? o întîmpină Zăican.

— Nesocotita asta... Inima... Băcăie, fătule...

Anuța apăsă o mînă grebloasă pe coșul pieptului.

— De ce te ostenișI pîn-aci?

— Măria îți trimite sănătate și părădăișI.

Zicînd acestea, Sluguța răsturnă pe covorul verde al pajiștei traista cu pătlăgele roșii. Erau storcoșite. Zăican mulțumi și zîmbi cu îngăduință. Ca un părinte, de vitejeasca năzbîtie a unui copil.

— Dar capra? de ce o cărași pînă aici?

— E pentru Pătruț, răspunse femeia. Apoi, văzînd nedumerire în ochii Radului, întregi:

— Pentru Pătruț al lui Ion.

— Nu pricep!

— Al lui Ion Vesel, de! Împăraatu... lungi Anuța. Să aibe feciorașul ce să mînce.

— Bată-te să te bată, nană! Ai inimă bună. Dar gînditu-te-ai cu ce te vei hrăni? Și apoi, împăratul Ion are la casa dumitale încă două pruncuțe care, după cît știu, sînt mai mici decît Pătru...

— De împielițatele se-ndură Măria, că voi aveți și pe Joiana și pe Brumița.

— Bine, nană! Iacă, trimet după împăratul Vesel, fi-i-ar porecla a ciorilor...

Anuței Sluguț i se liniștiră bătăile inimii. Ceru iertare că șezuse jos, cum nu se cade în fața unui bărbat, fie el tînăr, se ridică sprintenă ca în vremurile ei bune și începu să verse un val-vîrtej de vorbe. Îi sfîrîia limba subțire ca a știucii și nu mai prididea povestind despre toate cîte se petrec în sat la Petrila.

Zăican află că Maria și copilașii sînt sănătoși. Popa Niculae și Franz Jäger țin mereu sfat. La nici o galerie nu se lucrează. Oamenii care n-au vrut să se alăture sculării poporului, ca István, Șotîngă,

Wolff și alții, sînt folosiți de domni la scurgătoarele apelor din galerii și la căratul cărbunilor aflați la suprafață. Că, vezi, de bine, de rău, vînzarea tot merge. Zilnic iau drumul Călanului și fabricilor din Sibii și Hunedoara căruțe pline ochi. Movilele de cărbuni-rezervă sînt, din pricina asta, pe sfîrșite.

— E și domnul Gustă pe la Petrila, își aminti Anuța.

— Care Gustă, nană ?

— Ei, ăla mare de la Brașov... Ține mereu sobor cu domnii de la soțietat. Poate s-or îndrepta lucrurile !

Zăican făcu ochii mici, chip ca să ghicească vorba, apoi rîse :

— Poate domnul Gustav Hoffmann. Stăpînul.

— Ie ! cum zici...

La auzul tuturor acestor știri, ochii lui Radu se luminară de nădejdi : „Aha ! se cheamă că vine apa la știubină ! Cît or să mai aibă marfă de vînzare ? Mîne-poimîne se vor ruga de noi..."

Adevărul era, iar Zăican și celelalte căpetenii simțiseră mai de mult, că întreprinderea Hoffmannilor nu se arătase îngrijorată de grevă. Poate chiar că lăsarea lucrului fusese întrucîtva binevenită. Criza își urma calea, vînzarea se menținea scăzută, dar proviziile erau îndestulătoare pentru cîteva săptămîni, așa că se făcea o economie de salarii.

Toate trebue să aibă însă un sfîrșit. Chiar munții de cărbuni scoși în vară pe simbrii de nimic — ba și criza !

Sluguța povesti apoi despre viața oamenilor din sat. Cu toată neîndurarea cerului, păstăile făsuilor dădeau să se spargă, în cuiburile dintre cucuruzi se găseau ceva cartofi micuți cît nuca, iar știuleții porumbilor știrbi vor putea umple cîteva copăițe. Despre pită nici vorbă nu poate fi ! Oricum însă,

tîrîș-grăpiș, petrilenii de baștină o duc de azi pe mîine.

Amărăciune mare însă în cazărmile și coloniile pline de muierile și copiii minerilor de alt neam. Ființele astea n-au rădăcini la Petrila, așa că, dacă și bărbatul și simbria s-au dus, n-au ce îmbuca. Prăvăliașul Kardos și crîșmarul Ciclovan rar dacă aduc ceva de-ale gurii. Și dacă aduc? Cu ce creițari să cumpere bietele femei? Le vezi îndreptîndu-se cu cîte o bocceluță sub șorț către unul sau altul din negustori. Asta înseamnă că încă au mai găsit ceva în odăițele lor sărăcăcioase; poate ghetuțele copilului, poate vreun lucrușor, o amintire de la nuntă... Zălogesc orice pentru o bucată de slană sau o cofăiță de mălai. Atunci coc și ele turtă. De tărîțe. Tărîțe de mei sau de grîu. Odraslele lor au început să umble cu cerutul sau cu furtișagul: ba o poamă, ba un dovleac porcesc, o legumă crudă ronțăită cu ochi lacomi, într-ascuns, pe după un gard, ori chiar în văzul tuturora, în mijlocul drumului, de ți-i mai mare mila. Mamele lor jelesc acasă, jelesc pe poteci, jelesc la pităria goală, jelesc de sar cămășile pe ele, în fața clădirilor societății, la ușa cantinei care gătește numai pentru domnii funcționari, la poarta directorului Nándor, sub ferestrele vilei doamnei Josefina Willing — pretutindeni. Petrilenii cei vechi, romîni care au strămoși în țintirimul de pe tăpșan, nu-s suflete cîinoase. Ajută cu o legumă și un cartof, dar unde nu-i, nici Dumnezeu nu spune să vii cu sacul mare...

— Mi se sfîșie inima Radule, de ce zile am ajuns să trăim! Voi, aici, sînteți ca tîlharii, ca niște alteala, jigăriți, ciufoși, dimoni cu priviri de cucuvăi. Ele acolo — prăpădite, părăsite, lehăite de foame și supte de lăcrămi. Cum să nu plîngă dacă s-a băgat boleșnița mai în toate cășile? E rău, Radule! Cît aveți de gînd s-o mai țineți așa? Eu nu zic să

vă lăsați, dar mă tem de băieși. Pe ăștia nu-i mai țin brăcinarii.

— Mai o țîră! nană Anuța. O ducem așa pînă cînd soțietatea gată cărbunele ce-l mai are. După cum înțeleg, ar mai fi vorba doar de cîteva zile. Țineți-vă tare voi cele din sat. De orice neam ați fi... Mai cu seamă : ajutați copiii.

— Despre partea asta, fătule, se pare că domnița Ketti a pus la cale lucruri de laudă. Uitai să-ți spun : s-a-nconjurat cu neveste de-o samă-i și cheamă la ea, la spital, pe toți pruncii ălor străini. Le dă să bea dimineața cîte o căniță, două, de zamă gălbuie și dulce. Noi astea, muierile proaste, aducem miere. Pe credință, au în darn. Ține-o sfînta! că tare suflet bun are muierușca asta! E altă sadă de om decît doamnele ălorlalți catolnici. Noablele astea petrec și acum! Mereu se aud muzicuți și valțer ba la cazină, ba la una, ba la alta. Sînt sătule la foale, nu ca băieșițele. Doamne, n-o fi sfîrșitul pămîntului ?...

În jurul Sluguței și a lui Radu Zăican oamenii pădurilor făcuseră roată. Ascultau îngînduraţi, obidiți. Cîțiva iobagi întrebară de femeile lor și de dregătorii domnești. Mai dau tîrcoale dușmanii ? Anuța le răspunse că Zbîrcea și alți logofeți și-au rărit drumurile la Petrila, însă e bine ca fugăriții să mai rabde, să nu coboare din munți pînă nu s-or mîntui toate muncile de pe domenii. Ostașii grănicerești sînt încă în sat, dar să nu le fie frică oamenilor : nu cutează împintenații să se afunde pe potecile codrilor. Dimineața fac mușstru pe luncă, iar după amiaza joacă bile la Herberge.

Dînd să plece după toată această spovedanie, Anuța trase deoparte pe Zăican și-i spuse mai mult în șoaptă :

— Voinicul nanei, să iei seama la István. Știi care : ăl de fuse băieș laolaltă cu tine. Ți-i dușman de moarte. Dușmanul tău și alor tăi...

Zăican tresări.

— Ce vrei să spui ? Ce s-a-ntîmplat ?

— Nu s-a-ntîmplat nimic... căută să-l liniştească femeia.

— Nană Anuţă, nu-mi ascunde ! István a fost împotrivă-ne. N-a vrut să vie cu noi, la pădure. Era să se bată cu Suge-Bute din pricina asta. Dar după cîteva zile îl văzui pe-aici. Se tîra după mine precum coada după vulpe. Tăcut şi cu ochi de mîţă vicleană. Bine-i spunea Maria cîndva : ne-su-fe-rit ! Acum s-a făcut nevăzut... Spune-mi, ce ştii alt ?

— Maică, n-am crezut că fuse şi pe-aici. Eu îl ştiu la Petrila. Am vrut să-ţi spun doar că nici un vrăjmaş nu-i mai rău ca tovarăşul rău ! Ăsta e omul soţietatului. Să te păzeşti de el ! Fii cu ochii-n patru ! Las' că nici eu nu-l slăbesc. Am pentru el, colea, nişte ghiare mai dihai decît ale jivinelor...

Mai trecură cîteva zile. Vremea se-năsprise. Nu de ger, cît de ploaie măruntă. Ploaie care pica fără-ncetare şi muia oasele. Sub un cetenar de adăpost Lambe tainea într-o seară cu poleacul Rică al Stăncuţei şi cu Bándi-Suge-Bute. Se pripăşiseră în cotlonul lor şi cehul Kolcsar, şi Huneadu, şi Ilie al lui Cîrstea din Lonea. Erau răpănoşi, înfrigurati şi flămînzi. Suge-Bute era scîrbit de prea multă apă. Lambe era şi el scîrbit. De nemîncare. Pînă mai zilele trecute nu se băgase la hrana celor-lalţi, nu se lipise de carne de urs şi nici de poamele străpezii ale pădurii. Ştiuse să-şi astîmpere singur veşnic nepotolita foame cu tot ce poate da pădurea mai de preţ : gaiţe, ţărci şi prospături de mierle, scatii, sticleţi şi alte măiastre cîntătoare ! Lambe ştia să stoarcă răşină de brad, s-o înmoaie cu apă călduţă, s-o întindă pe frunze de laur sau brustur — şi să aştepte cu ochi ascuţiti ca ghiarele. Căderau prostuţele ca sub ploaia de alice... El le culegea, le răsucea gîtlejurile, le smulgea puful penelor, le frigea trupşoarele, apoi le înghiţea aproape nemestecate. Nu împărţea cu nimeni astfel de bucate

alese. Așa că Lambe nu prea simțise ce-nseamnă foamea la pădure în zile de rebelie... Dar de cînd vremea s-a îmbufnat și păsăruicile s-au pitit, ori au zbughit spre ținuturi mai calde, moțul rabdă și suduie. Tot așa și Stancu Huneadu.

Vînatul mare începuse să se rărească și el, iar Stancu nu se afla singur la pădure. Pe lîngă gloata pentru care avea poruncă de la Zăican să aducă vînat cît mai mult, omul cărase la pădure și pe Domnica, fata cea mare, cărăușița din mină. Altfel ar fi prins-o oamenii grofești și ar fi dus-o la curte. Îi făcuse Domnichii un adăpost de cetină. Dar ciute nu se mai zăreau. Huneadu izbutea totuși să hrănească odrasla cu carne de vînat. Pierea la margini de codru. Pîndea acolo ceasuri întregi, începînd de la cîntători. Se lipea de trunchiurile groase ale tufanilor și aștepta cu răbdare încăpățînată. Cînd cea dintîi abureală a zorilor străpungea rămurelele precum lumina sparge geana ochilor, Huneadu simțea sus, la coroană, o anume fîlfîire de aripi și o chemare îngîituită de dragoste păsărească. Atunci încremenea cu ochii între ramuri și cu degetul pe trăgaci. Găinușele, ieruncile și cocoșii pădurilor începeau joaca dragostei, cotcodăcind și zbughind de colo-colo. Vînătorul apăsa pe trăgaci. Cădea sau gotca sau gotcanul, sau amîndoi. Omul avea hrană pe cîteva zile, carnea de zburătoare fiind îngăduit să și-o oprească cel isteț. Numai că leșul găinușei de munte făcea cît o sută de scatii ! Puțini erau aceia care știau că Huneadu nu se lăcomea pentru el. În noaptea următoare cobora tiptil în sat la Petrila și hrănea găinușele de acasă : Stanca, Stăncuța, Măriuca, Leanca... La Stăncuța făcea popas mai lung : era fata lui cea dragă, cea cu burta mare și cu bărbatul poleac, șchiop și fugit ca și el, la codru.

Dar cu cît înainta vremea, cu atît mai greu era de găsit hrană pentru oamenii ăștia ai pădurilor ! De la jumătatea lui septembrie rămăseseră ca vul-

tanii fără aripi, pentru că pieriră și dezmierdatele, și cuvîntătoarele. Nu muriseră! Zburaseră în zări să nuntească în țări luminoase. Ori se ascunseseră în scorburi de negăsit. Se pregăteau de iernat și clocit.

Stancu Huneadu și Lambe-Groparul înghițeau în sec. În serile burnițoase, ca în seara cînd se strînseră sub cetenar, ascultau isprăvi depănate de Ilie al Cîrstei sau de alții.

— Așa fuse voinicul Iorgovan! Om, mă! Ba, mai presus de om! Cînd zvîrli după zmeu cu tăișul săbiei, drept de pe Parîng, teși semeața frunte a muntelui ce-i zicem acum Retezat! De atunci și l-a supus pe vecie.

— Cine, pe cine a supus, Ilie?

— Parîngul îl supuse pe cel Retezat! cum de nu-nțelegi? Voinicul Iorgovan era feciorul Mîndrei și Parîngului. Acum ai priceput?

— Parcă da...

— Uită-te mîine, în zori, la piscul Mîndra și vezi-l cît de semeț privește la fruntea betegită a Retezatului. L-a gătat! Dar mai departe înțeles-ați tîlcul?

— Spune-l tu, de!

— Mă, asta înseamnă pildă pentru voinicie! Vă dareți seama că noi ne prăpădim pe-aici, prin văgăuni, iar domnii de la soțietat petrec între vinațuri nemețești și fuste de grofițe? Nu simțiți îndemnul lui Iorgovan? Ce-ați zice să facem și noi o ispravă? Să le tăiem din moațe stăpînilor semeți, dar cît mai degrabă... pînă n-ajungem țurțuri de gheață.

În seara aceea s-au înțeles: peste altă răscruce de zi vor pleca trei din ei, tiptil, vor coborî la Petrila, vor sparge țevile de scurgerea apelor din galerii, și vor tăia foalele ventilatoarelor. Să se afle că n-au pierit Iorgovanii! Să se știe că surtucarii nu-s stăpîni pe Țara Hațegului!

— Merg cu voi ! sări Suge-Bute. Dau foc pretutindeni ! M-oi răcori apoi la Ciclovan, *vigyen el az ördög !* [1]

Iorgovan ! Asta fu o închipuire, o poveste frumoasă dar mincinoasă.

Cea adevărată spunea că două sute de guri stăteau la pădure în adăstarea reîntoarcerii la sărăcia de-acasă.

Zăican lupta ca un urs. Era nălucă ! Colinda munţii cu tabere şi ducea acolo cuvînt de îmbărbătare. Avea atîta încredere în biruinţa apropiată, încît nici rărirea rîndurilor nu-l deznădăjduia. Trimitea şi primea ştafete. El însuşi bătu drumul tainic pînă la polcul haiducilor lui Trif. Aduse de acolo cîteva vitişoare, cu toate că înşişi haraminii aceia începuseră să strîngă provizii pentru ei, în aşteptarea iernii care putea să pice pe nepoftite. Radu era respectat şi iubit de toată suflarea petrileană de la codri. Şi totuşi rîndurile ortacilor se răreau pe nesimţite. Grija pentru cei de-acasă, frigul şi foamea se dovedeau mai puternice decît voinţa. Vînat nu mai cădea. Se speriaseră toate vietăţile de atîta mişuneală pe la vizuini, şi se trăseseră departe, la locuri nevăzute. Fugarii îşi stîmpărau foamea cu rădăcini, cu jir de fag, ca omul de la începuturile lumii şi pisau scoarţă de stejar pe care o amestecau cu tărîţe şi o perpeleau la foc în chip de turtă de mălai.

Într-o dimineaţă Anuţa Sluguţ aduse un răvaş scris de preotul Niculae. Zăican era rugat să poftească la un anumit ceas din ziua următoare într-un loc de la coada văii Cimpa. Au a vorbi lucruri de seamă în legătură cu greva.

Radu era îngrijorat. Totuşi, inima îi spunea că semnul e de biruinţă. A doua zi se înfăţişă însoţit de cîteva căpetenii : Moga, Bou şi Balog. Dintre cei

[1] Lua-l-ar dracu !

de alte limbi luase numai pe Karl Frum. Mai mult pentru că acesta se ținuse scai. Altfel, Radu ar fi vrut să fie de față și prieteni unguri, și cehi, și polonezi, dar scrisoarea nu-i dădea dezlegare.

Spre mirarea și bucuria tuturora popa Niculae nu era nici el singur. Se ostenise pînă acolo și Franz Jäger. Cei doi soli din Petrila — că numai soli puteau fi — îmbrățișară cu căldură pe tînărul lor prieten de năzuinți, iar ceilalți primiră binecuvîntarea preotului. Bătrînul inginer se uita la ei ca la niște arătări ; într-adevăr, traiul la pădure le schimbase chipurile, care acum erau slăbite și rotate de bărbi călugărești.

Pricina pentru care Radu fusese rugat să coboare de pe Dealul Voivod era limpede și totuși încurcată. Se părea că pîrdalnica ceea de tulburare economică se apropia de sorocul din urmă. Întreprinderea primea tot mai multe cereri de cărbuni, dar se mîntuiseră rezervele. Așa că minerii puteau să se întoarcă la casele lor. Erau chiar poftiți. Societatea crede că pînă la începutul iernii nu va mai rămîne nimeni fără lucru și simbrie. Domnul Gustav Hoffmann și-a dat zălog cuvîntul său de stăpîn atotputernic și îndurător că va îndestula magaziile întreprinderii cu alimente trimise din Brașov si Țara Bîrsei. Cantina va fi redeschisă.

Știrile acestea erau mai mult decît îmbucurătoare. Zăican ar fi vrut însă ceva mai mult. El gîndise că reluarea lucrului să fie însoțită de un anumit cîștig, între altele reglementarea amenzilor, îndatorirea patronilor de a cotiza la fondurile societății Sfînta Varvara, cedarea magaziilor și cantinei în administrarea acestei societăți muncitorești și mărirea tainului de cărbuni. Încercă deci să-i convingă pe prietenii cei bătrîni că rezistența trebuie dusă mai departe. Simțea și el că se destrămau voințele și puterile, dar lupta nu se putea sfîrși cu o înfrîngere. Altfel, povara căzînd pe el, și neputînd s-o îndure cu umilință, mai bine piere

din Petrila! Își ia nevasta și copiii și se duce unde o vedea cu ochii. Nu moare el de foame, și nici ai lui...

Jäger și popa Niculae îi tăiară însă orice avînt. Bătrînul inginer avu de spus și alte vești. Mai întîi că într-una din nopțile trecute răufăcători care nu puteau fi decît din rîndurile muncitorilor băieși spărseseră țevile de golirea apei din galerii, precum și foalele vînturătoarelor. Pagubele nu erau prea mari la materiale, dar cîteva galerii se aflau deja inundate. Este nevoie grabnică de brațe pentru scoaterea apei și pentru reparații. Fapta nesăbuiților — rămași necunoscuți — s-a brodit să fie săvîrșită în timp ce Gustav Hoffmann se afla la Petrila. Patronul se înfuriase. Avusese, ca niciodată, cuvinte de aspră dojană pentru Jäger, care, spunea el, ar fi încurajat pornirile răzvrătitoare ale muncitorilor.

Zăican rămase năuc. Cînd și cine pusese la cale așa ceva? Și a cui fusese mîna?

— Radule, nu v-ați dat seama că săvîrșind fapta asta nebunească vă puneți în dușmănie cu legea și că — mai cu seamă — vă nimiciți mina *voastră*, chiar dacă ea este a altora?

— Nu știu nimic! Acum aud...

Jäger îl privi adînc. Înțelese că nu minte. Îi părea rău că se îndoise.

Radu află apoi că în cele din urmă Hoffmann plecase din Petrila, lăsînd directorilor și autorităților un ordin de la care nu le era îngăduit să se abată: toți capii grevei, fără deosebire de nație și calificare, să fie arestați ca vinovați pentru răzvrătire și atacarea avutului întreprinderii, predați justiției și după ispășirea osîndelor, îndepărtați pentru totdeauna de la munca mineritului. Se întocmise și un pomelnic cu numele presupuselor sau adevăratelor căpetenii rebeliste. În fruntea lor se afla, desigur, numele lui Radu Zăican.

Asta era pricina pentru care se ţinea acest sfat încuviinţat chiar de conducerea întreprinderii care cerea celor vizaţi să se predea de bunăvoie, iar gloatei să reia lucrul.

Radu îşi muşcă buza de jos, mai-mai să sîngere. Îşi adînci privirea în ochii tovarăşilor săi şi citind aceiaşi hotărîre, se întoarse către bătrîni şi izbucni ca un tunet în zăpuşeala unei zile de vară:

— Niciodată! Noi nu sîntem trenţe. Mai bine rămînem pentru totdeauna la codru! Vor vedea ei urmînda... Aşa-i? şi se răsuci ca un arc, sfredelind ochii prietenilor de la codru.

— Aşa-i! fu răspunsul dîrz.

— Dar dumneavoastră ce cugetaţi, ce spuneţi domnule inginer şi domnule părinte?

— Radule taică, începu preotul Niculae, te simţ, eşti plin de otrava mîniei, şi ţi-o cred. Află că noi zicem la fel! M-am sfătoşit cu domnul inginer şi am găsit deznodare chinuitoarei întrebări: Nu vă predareţi! Predarea e nevolnică faptă pentru tine ca şi pentru ceilalţi călifari izvodiţi din ram de soi bun. Ştiu că e uşor să înduri o sută de toiege pe spinarea altuia... De aceea, de vreme ce îndemnul şi încuviinţarea noastră vă lovesc pe voi — ele nu-s lege. Să vă haiduciţi? Spînzură acuma numai de vrerea voastră. Mai fuse vorba despre asta, Radule, şi în iast-vară, cînd venişi de la tabăra lui Trif. Atunci ne împotrivirăm cu toţii să iei calea codrului; eram întăriţi în credinţa că eşti învrednicit pentru fapte mai de seamă şi poate chiar mai jertfelnice. Azi, însă, s-au schimbat socotelile. Altă ieşire nu mai este pentru tine şi nici pentru ceilalţi cîţiva ortaci din juru-ţi, decît să pieiţi din calea vrăjmaşului. Dar, Radule, cît priveşte norodul care s-a tras după tine la codru, băieşi ori şerbi, ei trebue să se întoarne acasă!

— Nu! încercă să-l întrerupă Zăican, dar preotul i-o tăie scurt:

— Radule, potolește-ți fierberea sîngelui! Căpeteniile trebuie să judece în orice împrejurare și să primească cu sînge rece amăreala înfrîngerii ca și dulceața biruinții. Nu uita că tu dregătorești toată scularea asta și răspunzi de gloată. Crezi că noi n-am aflat că cei care luat-au calea munților, băieșii ca și iobagii, au ajuns la țărmul ostenelii și răbdării? Dreptu-i, au ba? Trimite-i acasă pe toți, chiar pe sătenii cu îndatoriri la domni! De altfel, roboata pămîntului grofesc e pe sfîrșite...

Zăican stătea și cumpănea. Simțea în suflet și în gură un fel de amăreală, dar nu a înfrînării de care pomenise popa, ci a deznădejdiei. Cum? Părintele Niculae să-i împingă pe băieși la părăsirea luptei, tocmai acum cînd se ivesc zorile biruinții? Radu căuta un ajutor. Moga, Bou, Balog, Frum se aflau lîngă el, dar nu spuneau nimic.

— Dumneavoastră împărtășiți același gînd, domnule inginer? întrebă Zăican.

Franz Jäger stătuse un pas mai laoparte și cercetase înfățișarea și privirile Radului și ale celor patru tovarăși cu care venise acesta. Erau într-adevăr ca niște lupi hăituiți de gonaci. Cum de puteau gîndi să ducă mai departe împotrivirea?

Inginerul răspunse cu voce domoală, măsurîndu-și fiecare vorbă:

— Radule, simt nevoia să-ți strîng mîna pentru bărbăția de care ai dat dovadă în toate aceste întîmplări din urmă. Te cunosc prea bine: nici nu puteai face altfel! Cei care te-au urmat și ți-au fost braț de sprijin, au din partea mea aceeași adîncă stimă. Dragostea noastră te va urmări și pe tine și pe ceilalți de pe lista neagră care și ei, vrînd-nevrînd, se vor haiduci. Orice rău e însă bun la ceva, așa că vei avea putința să pui la cale ceea ce visam împreună: oaste în munți, gata pentru ziua mult dorită.

— Radule, în ziua aceea Petrila te va primi cu pofală, întrerupse preotul.

— *Ganz bestimmt!* [1], întări inginerul, apoi urmă: Duhovnicul sufletelor noastre, domnul părinte, are însă deplină dreptate: greviștii să înceteze lupta! Nu te uita așa la mine, ca la un trădător... Îți cer să ai tot atîta încredere în bătrînul tău Jäger, cît are el în tine. În limba germană există un proverb: *Jeder Anfang ist schwer.* Frum îl cunoaște desigur. Pe romînește înseamnă: orice început este greu.

— Îl cunoaștem și noi...

— Cu atît mai bine! Radule, află că greva asta n-a fost decît un început. Un început bun. Muncitorii învață să lupte... E cel mai de preț cîștig! Să nu crezi că patronul și cei care conduc întreprinderea n-au tras și ei învățăminte! De acum încolo vor ști că au de a face cu oameni, nu cu vite...

— Soțietatul să primească însă o parte din cererile noastre drepte, se încăpățînă Zăican.

— Nu văd cum, reluă Jäger. Hoffman a dat o poruncă precisă: vor fi reprimiți toți muncitorii, în vechile condiții, fără nici o știrbire. Atît. Dar fără căpetenii! Radule, mai este și altceva la care cată să te gîndești și care ar trebui să te îndemne a primi sfatul nostru. În primul rînd greviștii nu sînt în stare să mai reziste foamei și frigului. Vrei să protestezi, te văd, însă mi-au spus-o toți cei care în zilele din urmă au dat bir cu fugiții și au revenit la familiile lor. Să zicem totuși că se înșeală și ei și eu. Nu mai rezistă însă femeile și copiii. Asta o știm noi, nu tu! Așa este, sfinția ta?

— Feciorule drag, răspunse preotul cu glas tremurat, în cazărmi și colonii a început să îmble stafia morții! Fetița lui Rauch s-a stins mai zilele trecute. Copiii din colonii nu mai primesc ceai fierbinte la spitalul în care doamna doctorului Jenő aducea alinări. Hoffmann a poruncit închiderea lăcașului. Ca să înspăimînte pe greviști... Cîine! Prin odăițele puturoase din cazărmi bîntuie

[1] Evident.

lingoarea și cufureala din mere pădurețe și poame crude. Fülöp e cu tine, la codru, și nu știe că băiețașul cel mic trage să moară... Pe treptele bisericii se adună copii și femei. Sînt flămînzi. Îmi cer cîte un dumicat de anafură. Măgdălina lui Șerb de aici a născut un prunc fără viață. Fetița aceea găsită de tine în galerii, și de care spuneai că n-are nume, zace pe o laviță în bordeiul Sluguței...

Zăican se înfioră. Simți pe umeri apăsarea unei stînci, iar pe spinare cursul unui șuvoi rece. Se întoarse către cei patru tovarăși și întrebă cu glas de astă dată potolit:

— Voi ce ziceți?

— Să ne mai sfătuim, îngînă Moga.

Radu se hotărî:

— Domnule inginer, eu zic așa: cereți domnului director să primească dorințele noastre și aduceți-ne răspunsul.

— Nu se poate Zăicane. Nu pentru că noi nu sîntem soli de tratative, ci pentru că știm dinainte care va fi acel răspuns. Va fi un *nu!* tăios. Dar dacă ții cu tot dinadinsul, atunci alcătuiți voi, chiar mîine, o delegație de mineri dintre cei care nu sînt trecuți pe lista neagră și trimite-ți-o să stea de vorbă cu direcția. Cred că nici nu e nevoie să spun că eu voi stărui, voi lupta alături de voi, adăugi Franz Jäger.

— Așa să fie! primi Radu. Mîine, pînă nu se usucă roua, solii noștri vor fi la Petrila.

Doisprezece mineri din toate națiile Petrilei alcătuiau delegația care în dimineața următoare nici nu dădu ochii cu direcția întreprinderii, pentru că fu arestată chiar la sosirea în sat și expediată grabnic la pretura din Hațeg. Zăican și celelalte căpetenii de la păduri înțeleseră curînd care fu soarta delegației. Dealtfel nu mai așteptau nici un răspuns. Era prea tîrziu. Rămăseseră aproape singuri.

În seara cînd se întoarseră la luminișul de pe Dealul Voivod se ținuse acolo sfat mare și se hotărîse așteptarea pertractărilor cu conducătorii întreprinderii. Dar pînă în zori toate grupele de pe Jigorul și Aușel aflară că societatea roagă pe muncitori să reia lucrul, că nu vor fi pedepsiți, că sosesc bucate de la Brașov și că simbriile nu vor fi micșorate. Atît a trebuit ! Apa își revine la matcă și vita la țăruș... În scurgerea unei zile și unei nopți oamenii se prefirară spre sat unul cîte unul, băieși și iobagi laolaltă. Rămaseră și se strînseră la Voivod, în jurul lui Radu Zăican, doar vechii lui prieteni cu care începuse în 1840 lupta contra nobililor. Însuși Stancu Humeadu dăduse bir cu fugiții... Dintre mineri făcură zid în jurul lui Zăican cei de pe lista neagră. Lambe, Zunkopf, Frum, Kolcsar, Măghiran și cîțiva polonezi nefamiliști. „Ricâ" se grăbise să apuce, șontîc-șontîc, cărăruia care ducea la Stăncuța lui...

„Suflete născute veștede !" tună Radu la cea din urmă numărătoare a voinicilor — apoi amuți. Se închise și plînse în el o zi întreagă. Se vedea înfrînt și umilit.

Tare totuși pe credința celor puțini, care îi jurară că vor sta cremene lîngă el, prinse puteri noi. Ca leul care și-n cușcă privește tot voinic, Radu se îmbărbătă pe sine și hotărî să nu-și răspîndească prietenii în cele trei vechi polcuri haiducești, ci să facă una nouă, a patra, chiar în coasta Petrilei. Aci să fie căpitănia tuturor ordiilor care se împotrivesc răilor oblăduitori și legilor nelegiuite.

Aveau cu ei două flinte. Ținură sobor îndelungat. Trebuiau să găsească arme pentru toată ceata. Balog fu trimis să-l aducă val-vîrtej pe Moacă al Tătarului care priveghea la vremea asta între Clopotiva și Godean, dar să vie cu arme, plumbi și praf. Pînă atunci ei vor rămîne ascunși pe Dealul Voivod.

Era într-o duminică. Amurgea. Radu şi voinicii săi se aflau la adăpostul unor tufe dese. Lambe era mai departe, de strajă, dar cu ochii spre coroanele copacilor. Într-un tîrziu auzi trosnituri de crăci uscate. Coborî privirile şi cercetă desişurile. Zări mişcînd ceva mătăhălos la rădăcina unui tufan bătrîn. Întîi i se păru că ar fi un urs, sau un mistreţ. Dar gadina avea mintean. Puse arma la ochi, însă în clipa următoare căzu străpuns de gloanţe. Printre zăbrelele ochilor împăienjeniţi recunoscu pe István, apoi simţi că în juru-i se strîng jandarmi şi grăniceri.

Peste alte cîteva clipe îşi dădu sufletul.

Radu şi ceilalţi săriră ca săgetaţi de arc. Se pitiră după butuci şi tufişuri. Se împrăştiară apoi în văgăunile unor vîlcele, în vreme ce Radu căta să ţină piept cu singura armă ce o mai avea. Cealaltă armă zăcea lîngă trupul lui Lambe.

Întins pe pămînt, adăpostit după un copac răsturnat de vînt, Zăican ochea vrăjmaşul şi trăgea la picioare. Nu vroia să facă moarte de om. Nădăjduia doar să zăpăcească pe ostaşi şi să acopere fuga tovarăşilor săi. Ştia că după asta el va muri străpuns de gloanţe, sau, rămas fără plumbi, se va preda.

Lupta nu ţinu decît două-trei minute. În ăst-timp grănicerii se puseseră în urmărirea fugarilor, tăindu-le drumurile cu încrucişări de împuşcături. Cîţiva izbutiră totuşi să se facă nevăzuţi în desişuri. Cei care se ţineau pe aproape de locul unde trăgea Radu, se pomeniră împresuraţi.

După ce Zăican slobozi ultima încărcătură, se ridică şi vru să ceară încetarea focului. Vieţile prietenilor trebuiau salvate! În aceeaşi clipă primi un plumb în piept. Arma îi scăpă din mîini, iar el se prăbuşi de-a lungul copacului care îl adăpostise. Altfel ar fi fost ciuruit.

Se înserа. Un convoi cobora Dealul Voivod. Torțe mici luminau potecile. În capul convoiului păşeau grăniceri cu flinte la umăr. În urma lor se aflau răzvrătiții. Doi erau întinşi pe năsălii de crăci. Pe targa din față zăcea trupul moțului Lambe. Pe cea de a doua sufla din greu Radu Zăican. Ceilalți rebeli țineau capetele năsăliilor. Pe delături mărşăluiau greoi, ca la prohod, grăniceri cu armele în cumpănire. Unul din ei tîra piciorul. Fusese rănit. Coloana o încheiau jandarmii din Petrila. Şi printre ei se afla un rănit. Păşea sprijinit de camarazii săi.

Dobai István nu se găsea nici în convoi, nici pe aproape. Fugise la vreme, înapoi către sat. Nu-l văzuse nimeni alt decît cel cu gura încleştată pentru totdeauna.

Captivi şi păzitori, erau deopotrivă de trişti, deopotrivă de învinşi. Numai că rebelii scrîşneau. Sufereau de durerea înfrîngerii, dar şi a întrebării pe care şi-o puneau fără nădejde de răspuns : cum putuseră fi dibuiți atît de curînd şi la loc atît de ferit ? Să fi fost oare isprava vreunei iude? Nu zăreau pe lîngă ei decît catane...

Aproape de intrarea în sat Zăican deschise ochii. Încercă să ridice capul. Vru să grăiască ceva. Stamate, care ținea capetele din spate ale năsăliei, îi şopti :

— Curaj, Radule !

— Şi vouă ! fu răspunsul şuierat. Frate, a fost totuşi vînzare... Afla-vom cîndva ? Ce face Lambe ?

— El nu va afla niciodată...

CAPITOLUL XVIII

SCÎNTEI

Zilele însorite ale acelui sfîrşit de martie 1848 încercau să aducă o alinare binecuvîntată după furtuna unui an care zguduise oameni şi aşezări de-abia rostuite în bătrîna Petrilă pedepsită să înfrunte, în numele lumii noi, toate chinurile prefacerilor şi toate tăriile destinului.

Iarna fusese timpurie, scurtă şi aspră.

Acum înmugurea liliacul sălbatic în tufişurile Jigorului şi pe rariştele Dealului Voivod. Cocori săgetau văzduhurile dinspre miazăzi. Undele Jieţului se împrospătau de mişuneala vietăţilor ieşite de la iernat. Reveneala ţarinilor şi livezilor înmiresmau aerul cu nădejdi de îndestulare.

Ici-colo foamea îşi mai arăta colţii, dar mai puţin neîndurători. Şantierele începuseră să se dezmorţească. Minerii îşi reluau locurile la gurile puţurilor.

Impilările şi răbufnirile îndurate după greva băieşilor şi împotrivirea oamenilor gliei în toamna ce trecuse, se scurgeau nespus de încet pe cărăruia lină a uitării. Dar grozavele răni ale tulburării economice, care pustiise mii şi mii de căminuri de pe

întinsul Europei, erau prea adînci. Semnele lor se vedeau pe feţele şi pe trupurile schilăvite, ale minerilor de pe Jii, ale femeilor şi ale copiilor. Foametea vîrîse în pămînt prunci seceraţi cu coasă nemiloasă — şi tot ea vîrîse viermuşii ofticii în piepturile mamelor. Petrileni noi sau petrileni vechi, mineri aduşi din patru colţuri ale vînturilor sau iobagi cu rădăcini — cu toţii deavalma ieşeau din iarnă ca dintr-un vis înfricoşător. Umilitoare şi înlăcrămate fuseseră acele zile şi săptămîni care urmară după ce fugarii de la păduri reveniră la jugul vechilor îndatoriri!

Întreprinderea Hoffmannilor, grofiţă dolofană de îmbuibare, zgripţoră născută cu şapte mîini apucătoare şi şapte ghiare la fiecare deget — se răzbunase cumplit. Furnicile galeriilor fură primite pe îndelete, greu, cu socoteală diavolească. Trebuiră să stea mult la gura muşuroiului. În lapoviţă. Apoi în ger şi şfichiul crivăţului. Însuşi stăpînul de la Braşov — aflat de faţă după cîştigarea bătăliei îndrumată chiar de el—priveghease reluarea treptată a muncii. Afişe mari, de astă dată tipărite la Sibii şi semnate de însuşi domnul Gustav, împînziseră coloniile, zidurile administraţiei, atelierelor, lămpăriilor, barăcile de la gurile puţurilor, cele două cîrciumi, ba se aflau şi la răscrucile drumurilor. Fiecare miner fusese silit să semneze cu mîna lui sau prin punere de deget o declaraţie de supunere veşnică şi de mulţumire către patronii care se intitulau singuri „părinţii noştri binevoitori". Hîrtiile întăreau aceleaşi hotărîri din afişele tipărite. Ziua de lucru se statornicea pentru totdeauna la 12 ore în galerii, adică schimb de 14 ore ; se dublau amenzile pentru lipsă de la şut şi pentru întîrziere oricît de mică ; se introducea plata lămpilor Davy în decurs de zece simbrii, lămpile rămînînd proprietatea societăţii ; aşijderea plata cărbunilor pentru gospodării şi plata unor chirii pentru dreptul de a locui în colonii, căzărmi şi barăci.

Societatea de ajutor reciproc „Sfînta Varvara" trecu sub administrația direcției, care singură avea dreptul să mînuiască fondurile. Vechiul comitet fu declarat rebel. Cotizațiile pentru într-ajutorări deveniră obligatorii. Ele începură să fie reținute la fiecare plată săptămînală. Cea mai mare parte din sărbători, pe care minerii le respectau în virtutea unor vechi datini aduse din depărtate ținuturi și vremi, fură desființate. Sfinții Silivestru, Martin, Margareta, Copiii Nevinovați și marțea și vinerea Paștelui căzură în dizgrația patronilor. Dar pentru ca Dumnezeu să nu se mînie, porunca urbariului industrial dat de împăratul Hoffmann statornicea regula că minerii catolici și protestanți erau îndatorați, sub pedeapsa amenzii, să fie de față la slujbele bisericești din toate sărbătorile recunoscute.

Pentru neîndoioasa și stricta respectare a atîtor măsuri noi se introduse carcera pe loc, la lămpărie, cu sentință dată de obărștaigări ; sau carcera grea în pivnițele adminstrației, dacă osînda era dată de direcția societății. Minerii văzură cu groază încă din primele zile că umilitoarea pedeapsă, care, spunea regulamentul-urbariu, „se va da numai pentru indisciplină gravă și îndemn la grevă și nesupunere de orice fel", era însoțită de bătăi cu o anume porție de vergi la spate!

Oamenii fură nevoiți să se supună. Scrîșnind din dinți. Ce puteau face după înfrîngere, după arestarea fruntașilor și fuga în munți a cîtorva prieteni de nădejde ? Erau prizonierii iernii, prizonierii foamei de acasă, prizonieri în acel cap de țară, într-o înfundătură de munți, precum băieșii elini din peștera în care își găsise adăpost legendara sfîntă Varvara...

Îngenunchierea fusese nu mai puțin grea pentru ceilalți petrileni, pentru iobagi.

Detașamentul de grăniceri adus de societate la Petrila fusese împrospătat cu forțe noi, iar ostașii — pentru mai lesnicioasa priveghere a ordinei —

cvartiruiți în casele oamenilor, hrana lor ca și a cailor căzînd în seama gazdelor. Toți bărbații și femeile din catastifele grofilor se pomeniră adunați în fața primăriei, legați fedeleș și duși în spăngi pe domeniile domnilor nobili de la Iscroni, Bărbăteni, Clopotiva și Sfînta Maria-Orlea.

Vremea strînsului bucatelor și poamelor trecuse de mult, dar ișpanii, vechilii și jucuții domnești se străduiră și găsiră cu tot dinadinsul fel și chip de munci : dresul drumurilor și potecilor de pe pămînturile nobilitare, dresul păturelor, hambarelor, conacelor, castelelor și meterezurilor înconjurătoare, zăgăzuiri vechi și îndiguiri noi, tăieri de păduri, bărduiri de blăni și șipci, căratul lemnelor la castele — și multe altele. Împlinitorii de dijme siliră fiecare colibă să dea la curte cîte patru găini, un clapon, două măsuri de unt, o bărbință de brînză, cinci mănuși de cînepă și o ferdelă de lînă nedărăcită. Iobăgițele fură ținute la curte pentru curățat, tîrnuit, cernut, dărăcit, melițat și tors.

În postul mare, cînd li se dădu drumul pe la casele lor, iobagii primiră porunci aspre ca pînă în ajunul Crăciunului să aducă la curte cîte cinci leșuri de cîrtițe, cinci șoareci de cîmp, zece capete de ciori și douăzeci capete de vrăbii.

Cîinii au fost omorîți de jandarmi pînă la unul, fără cătare la greutate, nemairămînînd nici sămînță de vietățile prietene omului. Astea toate pentru ca gurile nevorbitoarelor de la casa creștinului, stricătoare semănăturilor și poamelor, să nu pricinuiască prin dezmățul hranei lor, o nouă economicească tulburare în împărăție!

În fiecare colibă se clintise ceva: un prunc, un bătrîn istovit înainte de vreme, o vitișoară sacrificată de nevoie, un stîlp de om, ca în casa Mariei Zăican, și — mai peste tot — buna înțelegere de altădată.

Nu toți greviștii fuseseră primiți la lucru. Cei rămași pe dinafară se treziră curînd zvîrliți din locu-

inţele societăţii. Printre aceştia se afla şi Horváth Sándor. Bătrînii Mariei găsiră căpătîi şi de-ale gurii în casa lui Radu, în odăiţa dinspre palanul cu fîntînă. Orice rău e bun la ceva ; altfel, strajamesterul grănicerilor ar fi aflat la Maria încăpere pentru catanele lui...

Rana lui Zăican se vindecase. Plumbul ucigaş nu atinsese inima. Fusese tras din apropiere, dar tocmai de aceea izbutise să străbată drumul dintre două coaste şi să se oprească în muşchiul spinării.

Rănitul nu fusese trimis la spitalul din Deva, nici la infirmeria întreprinderii. Îl lăsară chiar în seara aceea acasă, la Maria înmărmurită de spaimă. Doctorul Jenő Kardos lipsea din Petrila. În lumina dimineţii următoare Ketti reuşi — pe dibuite dar fără mînă tremurîndă — să extragă glonţul. În trei săptămîni rana se închise. Radu se simţea vindecat şi se pregătea să fugă la vreuna din cetele haiduceşti. Îi era teamă că va fi întemniţat, aşa cum se întîmplase cu Bou Stamate şi Moga, cu moţul Măghiran şi credinciosul Zunkopf, cu Kolcsar şi Bándi-Suge-Bute şi alţi cîţiva care în lupta aceea făcuseră zid în preajmă-i — şi care acum zăceau închişi la vreo cetate domnească. Dar Zăican era pîndit şi aşteptat. În ziua cînd îşi pregătea straie şi merinde de drumeţie, fu ferecat de jandarmi şi dus între flinte.

Convoiul străbătu întreg satul. La fiecare ferestruică se aprindea cîte un ochi înlăcrămat. Maria rămăsese acasă, plîngînd.

— Rămîi aici, lîngă copii, îi spusese Radu cu blîndeţe şi zîmbet pe buze. Nu-ţi fie teamă, nu mă dau ei gata !

Pe uliţa coloniilor nevestele băieşilor unguri şi nemţi întîmpinară convoiul aruncînd priviri duşmănoase catanelor. Încercară chiar să le dezarmeze, dar fură puse pe fugă cu lovituri de paturi de armă. Sluguţa, care izbutise să-i vîre în buzunarele min-

teanului cîteva mere zbîrcite, fu zvîrlită în şanţul drumului.

Zăican păşea tăcut şi înfundat în gînduri.

În trei zile, înotînd în zăpadă, ajunse la temniţa din Deva.

Acolo regăsi cu scîrbă zidurile negre în cuprinsul cărora răbdase şi se oţelise cu şapte ani în urmă. Îşi regăsi şi tovarăşii cu care încercase greva şi împotrivirea din munţi. Erau dîrzi, cu toate că fuseseră schingiuiţi în nenumărate rînduri. Peste cîteva zile, după cercetări amănunţite şi confruntări, ortacii se pomeniră trimişi la casele lor. Rămase la temniţă numai Radu. El urma să fie judecat pentru rebeliune cu arma în mînă şi rănirea ostaşilor împărăteşti. Îl aştepta spînzurătoarea.

Era în sărbători. Reveniţi la Petrila, Moga şi Zunkopf, Kolcsar, Bándi şi Măghiran se rugară să fie primiţi la lucru. Dar nici vorbă nu putea fi pentru nişte răzvrătitori ! Aşa că nu le mai rămînea decît să crăpe de foame, ori să ia calea haiduciei, faptă deosebit de grea în miez de iarnă. Zunkopf şi Kolcsar se codiră, Măghiran de asemenea. Aveau acasă neveste şi copii. Ştînd pe lîngă ei mai nădăjduiau să le poată aduce o pită, Dumnezeu ştie de unde... Dar Moga şi Suge-Bute n-aveau liotă. Într-un revărsat de zori plumburiu se dădură pe lîngă Tătaru. În ajun Moacă se furişase pentru o noapte la Petrila şi zorea întoarcerea în taină la tabără, iar Moga şi Bándi, sîcîiţi de jandarmii care nu le iertau lupta de la pădure şi tributul de sînge, se hotărîră să fugă. „Trebuie să crăpe odată împărăţia ! — şi apoi vom vedea..." încheiaseră ei un sfat făcut în grabă şi se pierdură pe cărarea care ducea către Surduc şi munţii Vîlcanului.

Rămaseră la peşteri toată iarna. Nevestele îi jeleau acasă... Chiar şi Tătaru, care n-avea încă nevastă, era jelit. El colinda la vremea aceea de iarnă între Godean şi Clopotiva. Era mai îndîrjit ca niciodată. Asta din pricina Vetuţei răposatului vornic

Ion Hotea, după care îi ardea sufletul cu şi mai multă vîlvătae. Avea şi pentru ce. În toamnă văduva se hotărîse, în sfîrşit, pentru credinţare. Se înţeleseseră să facă cununia în primele zile ale lui Ghenar. Acum s-au spulberat nădejdile. Poate mai tîrziu, dacă femeia nu s-o răzgîndi.

Zăican păşise pe sub poarta grea a temniţei din Deva cu hotărîrea să evadeze. Îşi dădea seama că altă scăpare nu se afla. Era limpede ca lumina zilei, că dacă se lăsa judecat, osînda nu putea fi nici mai mare de cît ştreangul de gît, dar nici mai mică decît ocna pe viaţă. Nu omorîse, rănise numai, dar legile feudaliceşti erau neîndurătoare cu iobagii şi robotarii de orice fel care ridicau braţ înarmat împotriva celor ce înfăţişau puterea împăratului, deci voinţa lui Dumnezeu pe pămînt... Spînzurat sau vieţaş la zobit sare — tot una! Ba mai rău la ocnă! Acolo se lucră cu lanţuri la picioare, aşa că nu poţi fugi. Trudeşti tîrîndu-te între stîncile sărate, ani şi ani de-a rîndul, pînă ce mintea ţi se împăienjenează, uiţi cine eşti şi de ce ai ajuns acolo. Atunci nu mai năzuieşti nimic. Începi să putrezeşti de viu.

Radu Zăican fu ferecat dintr-un început la celulă, cu mîinile prinse-n cătuşi. În celulă avu vreme să scornească multe, să socotească în fel şi chip cum ar putea evada. Găsea că ar fi cu putinţă numai de la tribunalul guberniei sau în drum spre tribunal, dacă va fi dus în convoi şi nu i se vor pune lanţuri la picioare. Cît priveşte cele de la mîini, greutatea lor poate fi îndurată cu uşurinţă de un om în puterea lui ; scăpat de sub urmărire, are cine să i le taie — la Deva, sau în orice sat cu prieteni. Dacă temnicerii însoţitori îl văd şi trag — ce-o vrea Ăl-de-sus! Aşa că Radu aştepta din zi în zi să fie scos din celulă şi trimis undeva — oriunde.

Prilejul se ivi după cîteva zile de ninsoare cu viscol. Zăican sta ceasuri întregi la ferestruica celulei care da în curtea cea mare a puşcăriei şi privea printre zăbrele. În celulă era frig tare, ca şi

afară. Din cînd în cînd petrileanul simțea colții ascuțiți ai gerului, lipea gulerul minteanului în jurul gîtului, strîns, ca o funie, dar cînd viscolul ridica pale de omăt și le cernea în văzduh ca la arie, învăluind în pulbere alb-cenușie paznici și lucruri din curtea închisorii, el rămînea cu ochii holbați de nesaț, adulmeca spre zidurile cele înalte și îl treceau sudori fierbinți. Aținteа scăpărări de oțel într-un punct dinadins dibuit și urmărea pașii paznicului pînă ce catana se depărta către celălalt capăt al zidului înalt. Atunci urechile prindeau șoapta fulgului de zăpadă, fălcile strîngeau să spargă măsele, trupul i se încorda ca al unui jder la atac, picioarele i se proțăpeau ca niște stîlpi bătuți în lespedea celulei. Acu ! Hoop !

Rămînea apoi cu ochii închiși, cu pleoapele strînse, cu mădularele descordate, cu un zîmbet trist în colțul gurii și trăia în gînd o năprasnică goană prin nămeți. Petrecea în vis o urmărire pe viață și pe moarte ; i se părea că aude în urmă șuier de armă slobozită ; că sare pe un cal răsărit ca la poruncă sau trimis de sfînta Varvara ; că întrezărește o luminiță în marea sinilie și o colibă mai mică decît un mușuroi — iar înăuntru, la dogoarea focului molcom din vatră : Marișca lui, Onuț voinic și încins cu cartușieră haiducească și, alături, prunca rămasă încă nebotezată. Cînd își revenea din vis, zîmbea amar. Picotea pe apucate. Și iarăși aștepta.

Nămeții troieniseră curtea închisorii. Paznicii și cancelariștii nu mai puteau răzbate de la un capăt la altul. Deținuții nu mai erau scoși la aer pentru obișnuiții pași în cerc închis. Rar, săltînd din greu peste movilele de zăpadă, un osîndit tîra sacul încărcat la pităria închisorii. Un altul căra lădoiul plin cu cănuțe de tablă pînă la clădirea în care se aflau dormitoare mari și celule mici, deopotrivă de puturoase. Fîntîna din mijlocul curții era înzăpezită.

Apă se împărțea din zoaia de omăt topit în pragul ușilor dinspre curte.

Radu zărea apoi cîte o targă. Zăcea pe ea un om înțepenit. Targa o duceau doi vlăjgani ciolănoși de nemîncare, către zidul din fund. Prin portița care da spre vechea cetate a Devei, mortul era dus la cimitirul din lunca Mureșului. Cimitir fără cruci și fără nume!

Se cuibărise lingoarea printre osîndiții care dormeau deavalma în sălile cele mari. Boleșnița se înfigea în trupul omului mîncat de păduchi și săcătuit de vlagă, îl ardea ca pe jeratic și îl făcea să bolborosească vorbe în neștire. După trei zile de chin, lingoarea îl ierta. Cu pașuș pentru lumea cealaltă...

Într-o după-amiază viscolul se mai domoli. Stăpînii temniței porunciră deținuților să iasă la lopată. Cei ferecați fură sloboziți din cătuși. Într-un ceas, pînă nu se întunecă, trebuiau făcute poteci, dezăpezită fîntîna, desfundate ușile și porțile, destroienite magaziile și gheretele paznicilor care roiau cu degetele înghețate pe trăgacele flintelor.

Dădură buzna la aer toți cei care se simțeau în stare să pună mîna la o ispravă atît de înviorătoare. Se strecurară printre aceștia și cîțiva slăbănogi cărora lingoarea nu le muiase încă picioarele, ochii, auzul și nădejdea. Fierbințelile îi goniseră la suflul rece de afară. Lopeți și cazmale erau însă puține. Paznicii împărțiră trudnicilor șipci și scînduri dintr-o stivă. Să rînească cu ele. Așa se face că Zăican se pomeni cu o blană lungă, de brad negeluit, și că îl străfulgeră amintirea săcuiului care cu ajutorul unei scînduri sprijinită în zid izbutise să evadeze în vara anului '41, cînd Radu își făcuse ucenicia de pușcăriaș.

Fu de ajuns! Își găsi de lucru la magazii, destroienindu-le și zvîrlind zăpada la zid. Cînd socoti că derdelușul e bun, privi cu ochi înfrigurați în juru-i. Propta de lemn, un salt voinicesc — și gata!

Dar se ferea de paznici. I se părea că îl urmăresc mii de ochi. Mai zăbovi. Atunci, ca din senin, se iscă învălmășeală în jurul fîntînii din mijlocul curții. Niciodată Radu n-a aflat ce se întîmplase acolo. Dăduse careva cu lopata în țeasta vreunui paznic? ori, prins de fierbințelile lingoarei un pușcăriaș se aruncase pe gura căscată a puțului?

Peste o clipă Zăican era de partea cealaltă a meterezului. Căzuse de la înălțime mare. Nu se lovise. Fusese îngropat în zăpadă pînă la subțiori. Își cernu pulbere albă pe umeri și pe căciulă. Stătu acolo chitic pînă ce umbrele serii învăluiră cuprinsul. Parcă fu o veșnicie!

Dobre de la crîșma „La cetatea Devei", preotul Octav din Simeria, hangița Boaba de Orăștie, muierea Negara, ibovnică și tăinuitoare a frumosului haiduc Rusalin — toți și toate stătură într-ajutorința fugarului. Rusalin nu desfăcuse ceata alor lui nici măcar în puterea iernii. Socotise pe bună dreptate că nimic nu-l silnicea la așa ceva. Strînsese în vară și toamnă lăcomie de hrană! Își făurise la ruinele cetăților dace de sub munții Surianului adăposturi de nepătruns. Grote meșteșugite de mîna stră-strămoșilor se întindeau cale lungă pe sub dealuri, de la Orăștie la Costești și de la Costești la Grădiște, unde fusese cîndva o mîndră cetate, poate a Sarmisegetuzei. Hălăduiau acolo, în asprimea iernii, haramanii voinici, strînși mai mult dinspre țara moților, haiduci care așteptau un anume glas de tulnic ca să se năpustească asupra castelelor ce stăteau înșiruite de-o parte și de alta a Mureșului!

Zăican dădu sfaturile de trebuință, mulțumi pentru odihnă, apoi plecă spre Petrila, călătorind numai noaptea. Îi ardea sufletul să-și vadă culcușul cu ființe dragi și să se mai sfătuiască o dată cu bătrînii, înainte de a se pustii (cine știe pentru cît timp la oastea pe care mai mult ca oricînd era hotărît s-o alcătuiască în coasta nobililor și a domnilor industriași. Nu putea ocoli Petrila. I se împuțina

inima gîndind la sărăcia de acasă. În coliba bătrînească de lîngă Huneazi iernau fără nici un ajutor mama Salomia și Fira ; surioara aștepta să mijească a primăvară pentru ca să ia din nou potecuța munților de către Mehedinți. În căsuța înălțată de el în Lunca Florilor se aflau cinci guri. Le lăsase doar cu cîțiva pumni de mălai și ceva pastramă din carnea căpriței pe care se îndurase — tare greu — s-o sacrifice.

Pe cărări din păduri desfrunzite, ferit de vederea oamenilor, Radu aduse la cămările mamei și nevestei, slană, sărătură de pește și mălai din agoniseala lui Rusalin. Se bucură de vrednicia Mariei care nu se lăsase nici ea pe tînjeală : scormonise peste tot și împrumutase crumpi de la cojocarul Bonț și cartofi de la veteranul Boja ; iar Firuța muncise cu ziua la crîșmarul Banciu pentru căpățîni de varză pe care le pusese la murat. Stătu la ai lui numai o noapte. Spre ziuă se strecură tîlhărește în casa Anuței Sluguț. Pofti acolo pe Jäger și pe domnul părinte. Se sfătuiră, apoi, împăcat cu sine dar încăierat cu soarta, Zăican plecă în munți cu blagoslovenia să alcătuiască alte cete haiducești. În puține zile rostui pe Bou Stamate, pe Moacă și pe Moga hărămbași peste polcuri noi, rămînînd el căpitan peste toate taberele. Izbuti astfel să înfiripeze o adevărată armie răspîndită în șase puncte deosebite ale țării Hațegului, de la hotarul Valahiei mici pînă la apa Mureșului. Tainițele erau atît de bine străjuite de firea înconjurătoare și atît de bine ticluite de mîinile cetașilor, încît nici o teamă nu putea fi despre partea poterelor grănicerești. „Numai de nu s-ar ivi iar vreo trădanie ! Că pe dealul Voivod n-a putut fi decît vînzare", se frămînta și ofta petrileanul care se pomenise, după atîția ani de minerit, drumind pe plaiuri și vîlcele, ca în depărtații ani de ciobănie.

Înfruntînd viscole, încăpățînat în buna priveghere a rînduielilor poruncite de el însuși, Radu colinda

cu Grof alături. Ciinele scăpase mulțumită lui Onuț care îl adăpostise — în zilele cînd se poruncise ignatul — într-o intrare de mină părăsită. Grof îmbătrînise. Păşea grav în urma stăpînului îngîndurat, adulmeca din depărtări mirosul vieţuitoarelor nepoftite — lupi şi catane cu mundir — şi da de veste fără lătrături, numai cu o zburlitură a cojocului lăţos şi cu un scheunat micuţ, atît cît să audă Radu.

Cîteodată Zăican încremenea pe înălţimile Cîrjei sau Mîndrei, pe Buligul Uricanilor sau Ciocîrliul Livezenilor, pe Dîlja ori Piatra Iorgovanului. Învălit în mintean, drept ca un stîlp de troiţă, singuratic ca un gorun în bătaia vîntului, încerca să întrezărească peste culmile dealurilor încă înzăpezite, muşuroiala de case şi oameni din Petrila. Atunci avea năluciri. I se părea că dacă întinde mîna cuprinde tot satul în palmă, visa că aude toaca bisericuţii de pe Maleia, că vede casa din Lunca Florilor cu Marişca în pridvor, rezemată de pălimar şi cu ochii spre slăvile munţilor cercetînd potecile neastîmpăratei lui drumeţii. Atunci Zăican ofta din străfunduri. Îi era dor de casă, de lampa de miner şi de meşteşugul băieşitului. Îşi amintea de Hotea, de Sluguţ şi de Lambe, de Dealul Negru, de armindenul din lunca, de braţul tăiat sub stîncile Lèşiei, de popicărie şi sfînta Varvara, de măreţia Vienei şi de cetatea lui Kossuth, de răzvrătiri şi înfrîngeri — deavalma, fără nici o rînduială.

I se perindau apoi prin faţă-i temniţele îndurate în cursul anilor, biciul vătafului Zbîrcea, rînjetul împăratului de la Viena, cravaşa inginerului Willing, spulberata credinţă într-un proces al petrilenilor cu societatea Hoffmannilor, stafia Măgdălinei, icoana firavă a Fetiţei fără nume. Îşi auzea scîşnetul fălcilor, strîngea măciulia bîtei s-o sfarme şi se pomenea suduind ciobăneşte. Ar fi vrut să smulgă razele soarelui, să le încălzească în pumn ca să dogoare puternic şi să aducă primăvara cît

mai degrabă, primăvara care să fie semnul unei noi trînte cu relele rînduieli.

De două luni, de cînd nu găsea odihnă de la o ceată la alta și de cînd îl sfredelea gîndul să treacă hotarul Valahiei și să se înfățișeze acelui domn Bolliac de la București care făgăduia arme, Zăican nu mai știa nimic din ce se petrecea la Petrila. O credea încă îngenuncheată în împilări și așteptări fără nădejdi.

Nu știa că nădejdile începuseră să zîmbească petrilenilor de toate roboatele! Zîmbeau pentru că plutea peste Jii, peste văi și munți, un vînt de primenire! Nici depărtarea de marile orașe și nici neștiința de carte nu putură pune piedici veștilor că în țara de la soare apune, în Franța, izbucnise revoluția și că ea se întinde ca un pîrjol mînat de vînt...

În casele funcționarilor și inginerilor din Petrila domnea înfrigurare din ziua cînd „Siebenbürgisches Wochenblatt" din Sibiu și „Erdély Híradó", gazeta clujeană, începură să strecoare știri despre mișcări revoluționare pe străzile Parisului. Ludovic Filip fugise. Poporul răvășise palatul regal. În Sicilia se ridicaseră baricade. Răzmerița se intinsese la Milano și Berlin. Un pas — și trebuia să bată la porțile Vienei și Budapestei.

Burghezia petrileană trăia zile de înfrigurare. Cu un obraz se bucura și cu celălalt tremura de teama zilei de mîine. Revoluție? Da! Dar pentru ce detronări și vărsări de sînge?...

Franz Jäger se afla în așteptarea veștilor de la Viena. În fiecare seară se întîlnea cu preotul Niculae și cîntăreau noutățile. Veștile erau foarte zgîrcite dar revoluția înainta. Bătrînii ar fi vrut să dea de știre lui Zăican, dar n-aveau cum. Se despărțeau strîngîndu-și cu putere mîinile. Semn bătrînesc de credință.

Într-un amurg din a treia săptămînă a lui Mart, un curier trăsese la vila lui Nándor. Directorul chemă în grabă pe ceilalți doi membri ai comitetului secret instituit de Jenő în numele lui Kossuth. Franz Jäger se înfățișă vesel și fără zăbavă. Bănuia veşti bune. Prăvăliașul Kardos se lăsase aşteptat. Pe față i se citea spaima.

Curierul era un avocat ungur din cetatea de scaun a Hunedoarei. Se înfățișa în numele „Comitetului Ordinei Publice" din Deva. Avocatul era tînăr. Vorbea cînd mărunt și pripit, cînd cu elan teatralicesc, ca un actor pe o scenă închipuită.

Kardos se chircise pe un fotoliu. S-ar fi simțit mai bine la tejgheaua prăvăliei lui, vînzînd numai mărfuri ungurești, decît în acest comitet plin de primejdii. Nándor se plimba cu pași rari în lungul salonului. Părea liniștit. Doar un ochi ager i-ar fi simțit îngrijorarea reținută. Obrajii lui Jäger se îmbujorară de mulțumire pentru veştile turnate de curier.

— Domnilor, faptele sînt confirmate oficial. După întrunirea de la cafeneaua „Pilavx" — urmă să povestească tînărul avocat — manifestanții budapestani s-au împodobit cu cocarde tricolore și cu toate că ploaia turna cu găleata, au plecat în acordurile imnului nostru revoluționar la cele două facultăți de bază: medicină și inginerie. În fruntea coloanelor se aflau Petőfi, Jókai, Vásvari și Irányi. Purtau pe cap bonete roșii, ca iacobinii din timpul revoluției franceze. Poporul îi aclama cu frenezie. Ca la Paris, în zilele ghilotinării reginei Maria Antoaneta, adăugă povestitorul această floricică istorică.

Kardos se cutremură în jilț. Apoi îndrăzni către cumnatul său:

— Nándor, bine că Ungaria n-are regină!

— Nu-ți fie teamă, Miklós! Ungaria n-are nici ghilotină... Povestiți mai departe, domnule avocat!

— Acesta fu doar începutul. În cîteva minute întreaga Budapestă se afla în picioare. Mii, zeci de mii de patrioți! Studenții se alăturară coloanelor de manifestanți care se îndreptau spre palatul primăriei. Primarul și consilierii erau în ședință. Poporul îi sili să iasă în balcon. Jókai citi proclamația cu cele douăsprezece puncte — iată copia! — pe baza cărora Ungaria va scăpa de jugul austriac și va porni la reforme. Primarul fu nevoit s-o semneze. Odată cu aceasta, puterea a trecut în mîinile poporului care îndată a năvălit asupra închisorii din Buda. Táncsics și alți eroi au fost eliberați și aduși în triumf la Pesta. Toate astea s-au întîmplat la 15 martie, zi care, probabil, va fi proclamată sărbătoare națională.

— Despre domnul Kossuth ce știi? întrebă Nándor.

— Dar de majestatea sa împăratul? adăugă timid Kardos.

— N-am terminat sacul cu știri. Vă voi spune și despre domnul Kossuth. Deocamdată e bine să știți că împăratul se află încă la castelul său din Schönnbrun, dar tiranul a fugit încă înainte de izbucnirea revoluției.

— Care tiran, se prefăcu Jäger că nu înțelege.

— Cancelarul Metternich! Cît privește de conducătorul nostru, Kossuth, el este încă la Pózsjon, în mijlocul Dietei care de acum va legifera în spirit constituțional. Tot în ziua de 15 martie — urmă să depene avocatul firul evenimentelor — s-a consituit la Budapesta „Comitetul Ordinei Publice" în compunerea căruia intră elemente de stînga, cele care au dezlănțuit efectiv revoluția. Puterea se află de fapt în mîinile acestui comitet, ca mandatar al națiunii maghiare.

— Asta înseamnă că el, comitetul, s-a transformat în guvern revoluționar, ținu să constate Jäger. E bine! Petőfi, Táncsics și ceilalți sînt o garanție că revoluția a încăput pe mîini bune.

— Tot astfel am crezut și noi, cetățene. Dar curierii sosiți în zorii zilei de azi ne-au adus știrea că s-a constituit la Pózsjon un guvern condus de domnul Battyányi. Cancelaria imperială nu l-a recunoscut.

— E mai bine așa..., șopti Nándor.

Jäger sări ca ars :

— Nu vreau să pun la îndoială sentimentele patriotice ale lui Battyányi, dar nu pot să uit că el este conte !

— Nu trebuie sa vă fie teamă, răspunse avocatul. Mai sînt și alți nobili în guvernul revoluționar. Spre pildă contele Széchenyi și — mi se pare — baronul Wesselényi...

— Pentru atitudinile democratice ale lui Széchenyi am multă considerație, stărui Jäger, dar ce caută nobilii la conducerea unui guvern revoluționar a cărui primă îndatorire este să elibereze pe iobagi și să steargă privilegiile feudale ?

— Dumneavoastră uitați, domnule inginer, că nobilimea maghiară se află de multă vreme în fruntea mișcărilor progresiste din patria noastră, încercă să lămurească avocatul de la Deva. Și, apoi, însuși domnul Kossuth face parte din nobilime... Se află și el pe lista guvernului din Pózsjon.

— Pentru Kossuth am admirație, declară Jäger. Cît privește noblețea lui, e bine să vă amintesc tuturora că Ludovic Kossuth face parte din nobilimea măruntă, cea fără latifundii, iar avocatura lui este o îndeletnicire burgheză... Sper că domnul Kossuth va avea mînă de fier și nu se va lăsa păcălit de nobili. Mă întreb însă : care este rostul „Comitetului Ordinei Publice" de vreme ce există un guvern legal la Pózsjon ? Păcat ! ar fi trebuit ca el, comitetul, să alcătuiască guvernul revoluționar...

— Nu l-ar recunoaște cancelaria imperială, observă Nándor.

— Domnule director — zîmbi Jäger acru — de cînd revoluţiile au nevoie de recunoaşterea capetelor încoronate?

Nándor înghiţi în sec. Kardos plimba priviri supuse de la unul la altul, şi se scărpina în creştet.

— Ca dovadă că revoluţia îşi urmează cursul firesc şi că temerile domnului inginer sînt neîntemeiate, ţin să adaug că am fost mandatat să viu la dumneavoastră, la Petrila, cu dispoziţia ca vechiul comitet din care faceţi parte să se afişeze în mod oficial drept „Comitetul local al Ordinei Publice" şi să arboraţi în toată localitatea culorile verde-alb-roşu, care rămîn pe veci stindardul Ungariei libere. Aşa s-a făcut şi la Deva, şi la Haţeg.

— Domnul prefect nu s-a împotrivit? întrebă cu jumătate de gură negustorul Kardos.

— Cum puteţi crede asta? Domnul prefect face parte din „Comitetul Ordinei Publice" de la Deva! Este un adevărat patriot!

— Baron... mormăi Jäger.

Kardos şi Nándor răsuflară însă uşuraţi.

— Domnule avocat, ce directive aveţi cu privire la activitatea comitetului acesta din Petrila? întrebă Jäger.

Se făcu tăcere. Inginerul aştepta să primească un răspuns care întîrzia. Curierul din Deva încercă totuşi să lămurească:

— Va trebui să garanteze păstrarea ordinei.

— Împotriva cui?

După o altă pauză avocatul crezu că găsise răspunsul:

— Am vrut să spun că trebuie să procedaţi astfel încît să se evite excesele... Ţăranii sînt îndîrjiţi şi capabili de orice năzbîtie... Să aştepte în linişte legiferarea drepturilor şi libertăţilor! Printre cele douăsprezece puncte din Declaraţia redactată de Jókay la 15 martie şi primită de popor ca temelie a viitoarei constituţii maghiare, se află şi acela că în toate localităţile se vor înfiinţa gărzi naţionale

în care vor intra cetățenii cei mai conștienți. Ei bine, rostul gărzilor este tocmai acela de a păzi ordinea, apărînd astfel cuceririle democratice.

— Nu prea văd cuceririle, dar mai e timp... În orice caz, gardă națională trebuie să înființăm. Și trebuie s-o înarmăm! Mă gîndesc însă: arme de unde? Aveți vreo directivă? întrebă Jäger.

Avocatul din Deva se fîstîci iar, apoi îngăimă:

— Domnule Jäger, văd că sînteți tare grăbit... Veți primi dispoziții de la comitetul gubernial... Eu acum plec. E seară și pînă spre ziuă trebuie să ajung înapoi la Deva. Vă rog, domnule director, în numele revoluției, să-mi puneți la dispoziție trăsura întreprinderii dumneavoastră.

— Cu plăcere.

— Vă mulțumesc. *Eljen a haza!*

— *Eljen a haza!*

A doua zi petrilenii rămaseră uimiți văzînd că pe casa primăriei și pe clădirea care adăpostea birourile administrației străjuiau două steaguri în culorile verde, alb și roșu. Le cususe Ketti Kardos în noaptea aceea, din bucăți de pînză găsite la prăvălia socrului său. Adusese steagurile spre revărsatul zorilor și nu se mișcase din drum pînă nu le văzu fîlfîind deasupra celor două clădiri care întruchipau în mintea ei statul cel nou și îndeletnicirile burgheze care trebuiau să ducă la prosperitatea poporului maghiar. Ea însăși era încinsă cu o eșarfă de mătase în aceleași culori strălucitoare de frumusețe și năzuințî.

Vestea despre mișcările și răsturnările de la Budapesta se răspîndi în sat cu înțelesuri felurite. De-abia spre seară zvonurile se lămuriră mai temeinic. La întîlnirile din cîrciumi ele căpătară un tipar limpede: a căzut tirania!

Minerii se uitau unii la alții, rîdeau, vorbeau gălăgios, dar o întrebare stăruia și se repeta pe

măsura ţoiurilor golite. A căzut tirania ? Fain ! Dar noi ce căpătăm din asta ?

Negăsind răspuns se scărpinau în cap, trînteau scuipaţi pe podea şi mai ţipau după cîte un deţ de răchie.

Minerii germani erau gravi. În alte seri se mai amestecau şi cu băieşii de limbi deosebite, dar de data asta se strînseseră numai între ei. Mai apoi sfîrşiră prin a se certa, astfel că se despărţiră în două grupe : de-o parte austriacii, iar de alta germanii veniţi din statele confederate. Înseamnă că nu se înţelegeau cu privire la ceea ce aveau de făcut în zilele următoare. Ţelurile revoluţiei nu constituiau pentru ei o taină, dar se vede treaba că drumurile către acel liman erau tare întortocheate. Să nu se împace între ei tovarăşi de aceeaşi muncă şi acelaşi grai ! ?

Ungurii îşi ieşiseră din pepeni. Veniseră atît de mulţi la crîşma de la răscruci încît nu mai era chip să arunci un bănuţ. Ciclovan fu nevoit să tragă butoaie goale în faţa prăvăliei, în chip de mese, şi să servească el însuşi. Cinstit şi fără zăbavă ! Altfel putea să iasă rău ! băieşii din nevăzuta dar presimţita armie a lui Kossuth fiind în seara aceia năbădăioşi, gata-gata să facă bătaie din nimica toată... Să se bată chiar ei între ei, fiindcă, deşi n-aveau nimic de împărţit, vagonetarii se uitau chiondorîş la mineri, minerii la şefii de echipă, şefii de echipă la ştaigări, iar ştaigării la obărştaigări. Fiecare avea un dinte asupra celui cu simbria mai mare şi acum răbufnea cu o înjurătură, o ameninţare, sau cu o vorbă spusă în doi peri. În mintea lor, mai cu seamă a celor neajunşi la vîrstă, revoluţia însemna, desigur, libertate, dar o libertate nestăvilită, în care îşi găseau loc toate răzbunările mărunte. Cît despre soarta domnilor celor mari, celor cu lanţul de împilări, concedieri, boli, foamete şi moarte — asta urma să se dezlege la Pesta, acolo unde se aflau stegarii — cîrmuitorii cei noi.

Horváth, Fehér şi Fülöp încercară să împace pe cei mai arţăgoşi, dar strădania fu grea şi fără mare izbîndă. Rachiul îşi îndeplinea slujba păgînă. Ştaigărul Antal fu tăvălit pe jos în rîsetele unora sau împotrivirea altora. Încă vreo doi păţiră la fel. Noroc de cei pe care îi ajutară capul să dispară la timp... că de vreo pază jandarmerească nici vorbă nu putea fi. Nu se vedea prin sat nici o pană de cocoş ! Oamenii cu mundire cezaro-crăieşti parcă se ascunseseră în mormînt...

Unii mineri erau puşi pe harţă. Îşi descărcau năduful cîntînd cu gura pînă la urechi, făcînd larmă ca în oboarele tîrgurilor, sau învîrtind ceardaşuri cu fete şi neveste nemaivăzut de frumoase, împodobite în haine de grofiţe, zglobii şi cu mijloc subţire ca viespile — tovarăşe de jocuri care se aflau, desigur, numai în minţile lor înfierbîntate...

István Dobai, nesuferitul, se înhăitase cu Suge-Bute şi doi vagonetari. Se îmbătaseră crunt. Jucau, chiuiau, trînteau pahare şi scaune şi ameninţau cu pumnii un duşman nevăzut. Cu toate că avea capul învălmăşit de palincă — sau poate tocmai de aceea — István se apropie de Horváth şi îi strigă în urechi, tare să audă şi alţi meseni :

— Hei, moşule, de mine nu scapi ! Ai să-mi fii curînd socru !

Horváth se încruntă şi îl plesni cu dosul palmei. Nepotul căută cuţitul la carîmbii cizmei. Ar fi înjunghiat, fără îndoială. Dar Suge-Bute, care îşi cunoştea bine tovarăşul de beţii, se îngrijise să-l pună la adăpost de ispită. În timpul jocului îi trăsese fierul de la carîmbi, pe nesimţite, şi îl aruncase în bălăriile din marginea drumului. Tot căutîndu-şi arma, István uită de ocară şi reluă joaca îndrăcită.

Minerii cu firea mai aşezată sporovăiau la cîte o margine de scîndură întinsă peste butoaiele goale. Ascultau necazurile şi răţoielile unora şi altora, după care plecau acasă dezamăgiţi. Ori se

opreau la măsuța zoioasă pe care se urcase înfocatul Udvári. În sfîrșit, vagonetarul putea să-și dea drumul fără teamă pe jandarmi ! Era vorba tot de haiducul din cîmpia Tisei :

Cîntă codrul și cîmpia,
De ce oare o fi cîntînd ?
Poate Sándor Rózsa-și joacă
Murgul vesel șuierînd ?

Prietenul lui Udvári, cehul, trîntea paharele de pămînt fără ca de astă dată Ciclovan să cuteze a-i spune vreo vorbă răstită. Altfel, ceilalți cehi și slovaci se strînseseră în jurul minerului Kolcsar, la o masă din mijloc. Beau și vorbeau cu aprindere. Le străluceau ochii de bucurie și nădejdi. Vestea revoluției le turnase jar în vine și ticluiau pesemne ceva în legătură cu năzuința de libertate a nației lor.

Se mai aflau în crîșmă — în seara care pe măsură ce înainta se prefăcea în sărbătoare a tuturor libertăților și bețiilor fără oprelişti — și minerii coborîtori din munții cu aur. Moții nu se dezbărau de bărdițele purtate pe brațul stîng, obicei vechi, nefolositor și primejdios la Petrila. Se îmbătaseră decuvreme și se dezbătaseră jucînd și hăuind. Stîncosul Țancotă le porunci să lase huzurul, pentru că au a vorbi. După care se strînseră mai în fund, la sfat, fără teamă de iscoadă. Nimeni nu mai cuteza să facă astfel de slujbă murdară, căci pe la nasul lui Ciclovan și al slugilor plutea o amenințare făurită parcă din amestecul de băutură tare, cu mireasmă de primăvară și suflu de libertate.

Petrileni de obîrșie nu se aflau la cîrciuma lui Ciclovan. Nu trecea nimănui prin cap să se întrebe care putea fi pricina acestei lipse de la casa diavolului, altar în care atîția mineri romîni își beau adesea pînă și sumanele... Și chiar dacă s-ar fi întrebat careva, tot n-ar fi putut să priceapă că minerii de baștină fiind încă țărani legați de glie, de

plaiuri şi păduri, erau la ceasul acela strînşi la crîşma lui Banciu, iar alţii la casele sătenilor fruntaşi, unde ticluiau cum să se descotorosească cît mai degrabă de grofi. Îi socoteau pe grofi singurii lor vrăjmaşi, căci furîndu-le ocinile strămoşeşti, nobilii îi siliseră să se tocmească la munca băieşitului, pe cîştig de o înjurătură şi o piţulă.

Dar poleacii? Ăştia, odată cu sfîrşitul şutului de zi, chiar că intraseră în pămînt! Cei din echipele de noapte, nici gînd să se înfăţişeze la gurile minelor... Se aflau acum cu toţii în pădurea Prigoriei, la lumina slabă a lămpaşelor de mineri, strînşi grămadă ca un pumn de licurici. Puneau la cale plecarea neîntîrziată spre Silezia. Erau siguri că peste cîteva zile va izbucni revoluţia şi în Polonia lor sfîşiată.

La prăvălia lui Kardos şi alături, la vechiul Herberge cu popici şi bere, lămpile fuseseră stinse din vreme şi obloane cu lacăte şi drugi de fier ferecau toate intrările. E drept, Kardos era în conducerea comitetului mişcării kossuthiste, dar mîncase de atîtea ori papara răbufnirilor rebeliste ale minerilor şi muierilor, încît găsea mai înţelept să nu sărbătorească alături de gloate biruinţa de la Budapesta. Sta ascuns în casă şi pîndea pe întuneric. Era sigur că dezmăţul de la cîrciuma concurentului proţăpit la răscrucea drumurilor nu va sfîrşi cu bine. Şi nu se înşela.

Trecuse de mult ceasul cînd Ciclovan obişnuia să închidă bolta, însă nimeni nu se clintea spre casă. Toţi cereau băutură multă, cît mai multă. Mai cu blîndul, mai cu răstitul, bănăţeanul încercă să golească prăvălia şi să tragă scîndurile de pe buţile de afară. Nici nu trebui mai mult! Parcă butoiului cu fultuială de puşcă îi trebuie mai mult decît o scînteie? Fu destul ca un miner să-i trîntească o înjurătură, alţii să-l lipească pe Árpád de zid şi s-o întindă pe Teréz de fuste, pentru ca mînia să se dezlănţuie ca o furtună. Devastarea pră-

văliei lui Ciclovan fu o joacă de copii, un fleac, pentru cîtă energie sta de-atîta vreme gata să răbufnească ! În cîteva minute se alese praf de toată agoniseala din casă, din pod, din privinţă şi din catastifele cu datornici...

Ciclovan era mulţumit că scăpase doar cu vînătăi şi cu casa nepîrjolită de flăcări. După care petrecăreţii se împrăştiară gălăgioşi şi mulţumiţi de faptă. În drum spre colonii trecură prin faţa clădirilor direcţiei şi administraţiei, pe la locuinţele inginerilor, apoi la Kardos şi jandarmerie, dar nicăieri nu zăriră nici ţipenie de om. Pretutindeni lămpile erau stinse. Ca într-un tîrg pustiu. Oamenii se mulţumiră să înjure murdar — şi trecură mai departe, spre colonii, unde nevestele îi aşteptau în grupuri, îngrijorate şi puse pe ceartă. Starea asta de revoluţie cu libertatea de a face cum ţi-i pofta, fără teamă de jandarmi, le întărîtase şi pe ele. Aflaseră de nimicirea averii lui Ciclovan şi se bucuraseră. Nu erau însă mulţumite de isprava soţilor. A, să fi fost ele de faţă, nu scăpa cu viaţă zgripţoroaica aia a crîşmarului ! Şi nici nu s-ar fi întors ele cu mîna goală din cotrobăiala prin podurile şi cămările bănăţeanului...

Toată noaptea cazărmile şi căsuţele din colonii clocotiseră de neastîmpăr şi dute-vino. Căzură de toropeală prea puţini din cei care se îmbătaseră. Mulţi se limpeziră la cap umblînd tehui pe la vecini, vorbind, zbierînd şi plănuind.

Nu picase nici un călăreţ din depărtări, nu venise nici o ştafetă de pe la cetăţi cu fişpani şi birăi şi totuşi satul vuia de ştiri care de care mai grozave. Izvorul lor se părea a fi în casele momîrlanilor, unde dorinţele se preschimbaseră, prin babele şi copiii de olac, în fapte măreţe : cancelarul de la Viena fusese spînzurat, împăratul arestat, puşcăriaşii sloboziţi, iar pe Mureş şi Tisa ardeau castelele grofilor ! Plăsmuiri care păreau aievea.

În zori Petrila era în picioare, și fiecare nație pornită spre răzvrătire. Sătenii se adunară mai întîi la hanul lui Ciclovan, ca să vadă isprava băieșilor. Pînă și ușile și ferestrele fuseseră mărunțite de bărdițele moților și toporiștile ungurilor! Bărbații rîdeau pe sub mustăți, femeile sub tulpane, iar țîncii țopăiau cu ochii zgîiți la steagul revoluției maghiare, stindard pe care crîșmarul îl cocoțase cît mai sus, la horn, ca semn că și el este de partea norodului...

De la fosta cîrciumă, momîrlanii plecară unul cîte unul către miezul satului. Se simțeau stingheriți, lipsiți de brațe volnice. Priveau în depărtare, pe firul drumului ce se pierdea spre Petroșeni, ori către Merișor, și așteptau parcă ceva. Poate pe Zăican și ceilalți oameni de nădejde. Dar aceștia se aflau încă în munți. Oamenii tîrcoliră vreun ceasdouă și neîntîmpinînd nici o împotrivire și nici vorbe care să-i zgîndăre, se traseră pe la casele lor.

La schimbul echipelor se înfățișară prea puțini mineri. Poleacii se aflau pe plaiul dinspre Strunga Boului și făceau instrucție nu cu pușcoaie din surcele, ca altădată, ci cu arme de foc! De unde le dibuiseră? Pe unde le ținuseră tăinuite? Nimeni nu putea lămuri. În schimb unii petrileni ar fi putut spune, dacă ar fi fost întrebați, că zăriseră de cu noapte doi poleaci gonind în susul Streiului, călări pe cai de împrumut. Unul era Rică al Stăncuței, cel cu laba piciorului sfărîmată. Încotro? Poate la Sibii? Poate la Reciția? — după vești și porunci de la căpetenii mai mari?

Nemții veniră la schimb aproape toți. Trecuseră mai întîi pe la administrație și rupseseră toate hîrtiile lipite pe ziduri — și în primul rînd regulamentul semnat de stăpînul Hoffmann. Se strînse apoi la gura puțului, tîrziu și agale, o parte din minerii unguri, cehi și romîni. Dar echipele nu se putură înjgheba, vechea lor rînduială fiind dată peste cap iar oamenii arătîndu-se grozav de arțăgoși. Nu fu

chip să se închege echipele şi din altă pricină: veniseră mulţi nepoftiţi, toţi prăpădiţii ţipaţi din lucru în lunile din urmă — şi mai întîi femeile şi copiii. Stăteau buluc la uşile lămpăriilor şi la grilajurile puţurilor şi se rugau cu arţag să fie lăsaţi să coboare în mină. Vroiau simbrie.

Ungurii cereau înlocuirea unor ştaigări şi obărştaigări germani care se dovediseră slugoi şi cîinoşi. Altfel nu coboară! Inginerii Schultze şi Krauss se aflau de faţă şi se încăpăţînau să nu primească astfel de cereri care le săpau orice brumă de autoritate şi puteau da peste cap producţia. „Revoluţie-revoluţie, explicau ei în dreapta şi-n stînga, dar dacă nu vă supuneţi disciplinei şi dacă nu daţi cărbune, n-o să aveţi ce mînca!"

Directorul Nándor veni şi el însoţit de Franz Jäger. Nădăjduiau să împace lucrurile, dar fură înconjuraţi de femei zdrenţuite şi copii golaşi. Gălăgia creştea, timpul trecea, echipele de jos aşteptau nerăbdătoare să fie schimbate, nemţii vociferau, minerii unguri goniră pe ştaigări, şi apoi, ca din senin, se porni iureşul asupra lămpăriei şi birourilor în care se aflau registrele cu absenţele din ultima săptămînă. La devastare dădură fuga şi lucrătorii de la întreţinerea vînturătoarelor de aer şi pompelor de apă. În cîteva minute totul fu făcut ţăndări. Jäger, Nándor, Schultze şi Krauss priveau neputincioşi. Nici nu încercaseră să potolească furia. Simţeau şi ei că oamenii îşi descarcă dracii înăbuşiţi atîta amar de ani.

Într-o scurtă consfătuire a consiliului directorial, ţinută pe loc, inginerul Jäger aminti colegilor săi că ţara se află în revoluţie — şi Petrila la fel, aşa că toate vrerile muncitorilor, drepte sau ba, trebuie să fie împlinite. Altfel nu se poate relua lucrul.

— Bine, dar cu ce vom plăti atîta liotă de braţe? întrebă directorul arătînd spre puzderia de femei, copii şi iobagi aduşi de vînt.

— Cu bani din depozitul nostru de la banca din Sibiu ! răspunse Jäger.

— Uiți că domnul Hoffmann nu ne îngăduie să ne atingem de fondurile de rezervă ! încercă să se împotrivească Nándor.

— Iar dumneata uiți că sîntem în revoluție ! O revoluție care de-abia a început și nu se știe unde se va opri... Fondurile de rezervă le avem pentru situații excepționale, și caz mai excepțional ca cel de față nici că se poate. Oamenii ăștia sînt deznădăjduiți. Au îndurat atîtea lipsuri și prigoane în ultima vreme, încît trebuie să le credem. Altfel — zburăm cu toții ! Sînt întărîtați...

— Întărîtați de băutură, zvîrli Schultze cu dispreț.

— De mizerie, domnule ! îl repezi Jäger. Nu-i cunoști ! Băutura este floarea otrăvită care crește pe maidanul înfricoșătoarei lor sărăcii. Nu vă jucați ! De la cele ce făcură acum, pînă la distrugerea minelor nu mai este decît un pas. E vremea să-i stăvilim, împăcîndu-i cu ce ne stă în putință. Vă asigur că dacă domnul Gustav Hoffmann ar fi de față, n-ar găsi nici el altă ieșire din impas.

Nándor fu nevoit să recunoască.

— Vă dau mandat scris să ridicați bani de la bancă. Puteți pleca la Sibiu chiar azi. Trăsura vă stă la dispoziție. Însă vă rog ca mai întîi să potoliți oamenii. Pe dumneavoastră vă ascultă.

— Primesc, fu răspunsul fără șovăială al bătrînului inginer, dar să declarați aici, pe loc, față de colegii ingineri, că am libertatea să iau orice măsuri cred de cuviință.

— De acord !

Jäger se ridică pe un mușuroi de zgură și porunci liniște. Fu ascultat.

— Acum, după ce făcurăți treaba asta fără nici un folos pentru voi, vă cer să vă astîmpărați. Ascultați aici : toată lumea este primită la lucru ! și femeile ! și copiii !

Urale izbucniră din piepturile tuturora. Chiar şi minerii care priveau cu teamă şi duşmănie coborîrea femeilor în adîncurile unde numai sfintei Varvara îi fusese îngăduit cîndva, primiră cu bucurie hotărîrea inginerului. Îşi dădeau seama că era un semn de biruinţă. Cea dintîi biruinţă a revoluţiei pe Valea Jiului!

Jäger făcu un semn cu mîna, viguros, şi glasurile amuţiră iar.

— Cei care au părăsit adineauri ventilatoarele şi pompele de apă au uitat că asta nu este îngăduit niciodată, nici în vreme de furtună, nici în război şi nici în revoluţie; au uitat că pun în primejdie viaţa minerilor care se află acum acolo, jos, în galerii. Deci: la posturi! să-i văd alergînd!

Porunca veni ca un duş rece. Oamenii încercară să se privească unii pe alţii, descumpăniţi. Cum? Li se porunceşte? Păi, revoluţia...

Cei cu musca pe căciulă întrebară cu privirea în dreapta şi stînga. Din ochii minerilor bătrîni, ca şi din ai femeilor, căpătară aceeaşi poruncă. Ba, din spate, şi cîte un ghiont de imbold. Se supuseră. După care Jäger urmă:

— Aşa! Ascultaţi mai departe. Vechiul regulament de amenzi şi silnicii se desfiinţează pentru totdeauna. Ştaigării Bring şi Hampe pe care colegii unguri i-au alungat, sînt înlocuiţi cu minerii Horváth şi Fülöp. Reiter este numit obărştaigăr în locul lui Roha. Acum, aşezaţi-vă pe trei rînduri: aici, la dreapta, minerii şi maiştrii mineri; în stînga, lîngă zidul lămpăriei, ajutorii mineri şi vagonetarii; la mijloc zilerii de tot felul, femeile şi copiii. Vă împart pe echipe. Pe măsură ce ele sînt gata, corfele îi lasă pe gura puţului. Într-o oră trebuie să se termine coborîrea în mină. Nu admit nici o întîrziere!

CAPITOLUL XIX

PETRILA ÎN FRĂMÎNTARE

Pe căsuţa cu numărul 13 din colonia veche flutură stindardul independenţei maghiare.

Ciungul Horváth, macagiul de ieri, şeful de echipă de alaltăieri, ştaigărul de azi, fusese izgonit din casa cu nr. 13, în toamnă. Asta pentru că rămăsese fără lucru. Şi cum un om fără lucru însemna un netrebnic nefolositor, trimişii domnului director Nándor, zvîrliseră în uliţă toate boarfele Horváţilor. Căsuţa rămăsese de atunci goală şi zăvorîtă.

Bătrînii îşi aflaseră adăpost la Marişca. N-aveau belşug, dar găsiră o îmbucătură, un culcuş şi mai cu seamă o vorbă de mîngîiere din partea fetei. Că despre partea Radului, el plecase cu mîinile înfuniate — şi dus a fost! Vilmei îi crăpau obrajii de ruşine numai cînd îşi amintea... Acum este evadat! Şi haiduc! Adică tîlhar, precum Sándor Rózsa din pustă!

În vremea din urmă — după fuga Radului din temniţă — Maria fusese cercetată de cîteva ori de către jandarmi şi alţi oameni ai stăpînirii, îndemnată şi ameninţată să spuie unde-i este bărbatul.

Cuibul din Lunca Florilor fusese de cîteva ori împresurat și puricat pe de-a rîndul, doar-doar să se dea de urma primejdiosului rebel care, hotărît lucru, spuneau cei cu fireturi, va fi spînzurat. Prea își făcuse de cap! Parcă solgăbirăul din Hațeg, fișpanul Hunedoarei și înaltul maghistrat districtual nu aveau iscoadele lor? nu știau că toată rebelia minerilor din Petrila și a iobagilor de pe Jii și Strei fusese mînuită de acel fost cioban și băieș care cutezase a merge cu jalbă pînă la slăvitul împărat!? Și numai atît? Măria sa Nopcea, proaspătul prefect al Hunedoarei, aflase că același Zăican nu era străin nici de isprăvile cetelor de haiduci din munții de jos ai Hațegului. Așa că...

În iarnă, pe măsură ce prigoana se înteți se, Maria se-ndîrjea, Horváth-baci de asemenea, dar Vilma se întuneca.

— Bărbate, hai înapoi la Pécs, se rugase ea prin februarie, înainte de izbucnirea revoluției.

— Ești nebună, femeie? Ce dracu să facem acolo? Cine mă primește la lucru fără braț? Și cum să ne lăsăm fata singură, tocmai acum cînd Radu este plecat pentru cine știe cît amar de vreme?

— Atunci să plecăm din casa asta! Parc-ar fi blestemată! Du-te și roagă-te de Nándor, cade-i în genunchi, cere-i să te învoiască la macaze, să-ți dea o odăiță, fie chiar la baraca celor deavalma. În casă rușinată eu nu mai stau! Casă cu tîlhar...

— Nenorocito! Radu al nostru nu-i tîlhar. E prigonit pentru dreptate. Pentru mine, pentru tine, pentru ortodocși, pentru catolici, pentru toți zdrențuroșii din satul ăsta ca și din alte sate, pentru mineri ca și pentru țărani. De cine ți-i rușine? De muierile ștaigărilor și obărștaigărilor care au început să se poarte ca tîrfele grofilor? Vilma, Vilma! Vină-ți în fire, nu amărî sufletul copilei, nu mă mai învenina și pe mine, că altfel ți-oi face una ce n-ai pomenit de cînd mă cunoști: te bat

haiducește, te iau de cîlți și te tîrnui prin tot satul, mai cu seamă pe la ai noștri din colonii! Să vadă și să audă băieșii ce poate spune soacra unui om viteaz! Tu, muierea dracului, am numai o mînă, dar ferească sfînta Varvara să-i simți greutatea!

Dacă s-a îndurat Ăl-de-sus și s-a pornit revoluție la cetatea de scaun împărătesc și la Pesta domnului Kossuth, n-a mai fost nevoie nici de tînguielile Vilmei și nici de pumnul bărbatului ciung. A doua zi după răvășirea lămpăriei, Horváth s-a înfățișat directorului Nándor și i-a vorbit fără sfială:

— Casa stă goală. Eu sînt iar în slujba dumneavoastră. Azi, pînă nu intru la șut, vreau să-mi duc nevasta și lucrurile acolo de unde am fost aruncat ca o obială. Dați-mi, rogu-vă, cheia!

— De cînd Jäger te-a făcut ștaigăr, ți s-a urcat la cap! Vezi-ți de treabă, bătrînule. Ai unde locui. Zăican al tău va fi spînzurat. Rămîi acolo stăpîn...

— Să nu vă spînzure el pe toți! i-o trînti ștaigărul.

— Cum îndrăznești?

— Îndrăznesc, pentru că a venit vremea să mai vorbim și noi, ăștia micii. Te credeam alături de popor, domnule director. Îmi vorbiseși cîndva de Ungaria, de Kossuth, de dreptate, de revoluție... Îmi place la Zăican acasă, dar nevasta mea se simte mai bine în culcușul ei. Așa că, uite ce: mă duc să strîng boarfele și să le car acolo, la numărul 13. Să trimeteți vreo slugă cu cheile. Ca să nu se cheme că mi le-ați dat dumneavoastră de frică. Dacă nu, intru și eu fără chei! Cît privește de ceilalți muncitori, cei care dorm pe sub șoproane — sînt la Petrila vile destule... Bună ziua!

Maria a cusut un steag din fusta verde adusă de Radu cînd veni de la Viena, din pînza roșie de la bolta lui Kardos și din cearceaful alb, neprihănit, dăruit de Vetuța la nașterea fetiței. Ce frumos se îmbină cele trei culori!

Sándor le bătu în cuie, în vîrful unei prăjini de scuturat prunii. Apoi încărcă lucrurile într-o căruță împrumutată de la un sătean și își cocoță nevasta sus, peste mobilă, ca o mireasă. El se sui pe capră. Porniră spre colonia maghiară străbătînd întreg satul. Dar avînd numai o mînă, Sándor tocmi un băiețandru ca să ție hățurile și să mîie caii, pentru că dreapta lui era ocupată : strîngea prăjina și flutura stindardul ca un cuceritor de cetate. Trecînd cu căruța prin fața clădirilor societății Hoffmannilor strigă celor ce i se brodiră în cale : *Eljen a haza!* Ba și către ferestrele larg deschise ale locuințelor inginerești, cazinei și administrației. Era mîndru ca un grenadir de-al lui Napoleon.

De la fereastra biroului său, directorul îl văzu, dar se piti după perdele. Vilma, mireasa din căruță, se făcuse mică. Își ascunsese fața în broboadă și încerca să se piardă în spatele dulapului scorojit de ani și carii. Acum îi era rușine și de bărbatul ei. Îl bănuia ajuns cu mintea mai împuținată decît a fostului împărat al minerilor. Sándor se potrivea la măsură, gîndea nevasta, cu cîrdul de copii valahi care urmau căruța, țopăiau în juru-i și nu mai conteneau să-l maimuțărească cu glasurile lor pițigăiate : *Eljen a haza! Eljen a haza!* Vilma se rugă de bărbat să se astîmpere, iar pe băiețelul de pe capră îl înghionti să mîie mai iute. Horváth prinse însă hățurile cu brațul văduv cu care fîlfîia drapelul, și opri căruța în piața impunătoarelor clădiri. De altfel, pe una din ele, sus de tot, se jucau în vînt faldurile aceluiași drapel al năzuințelor de mai bine — așa cum ceruse acum trei zile curierul de la Deva.

Nu toate ferestrele măreților clădiri rămaseră mute. La pervazul uneia se ivi inginerul Johann Kral, cehul acela frumos, care dădea iama în poșetele damelor așezat la vist și écarté. Îi răspunse lui Horváth cu salutul revoluționar, dar în așa fel încît să se audă și peste drum, la cazină și la lo-

cuințe. Apoi îndrăzniră alții, și alții. Mai întîi bucătarii și rîndașii de la cantina cea bogată, apoi funcționarii mai mici și mai mari, ba și contabilul Váradi. La fereastra de la catul întîi al șirului de locuințe burgheze răsări un braț de femeie, gol pînă la subțiori, alb și măiastru sculptat. Flutura o batistă cusută în culorile naționale. Apoi, pe măsură ce larma voioasă de jos se mări, brațul se întregi cu făptura doamnei Erzsi, soața subinginerului Halmos. Pilda fu urmată de alte cucoane ale burgheziei petrilene. La fiecare fereastră răsări cîte o floare a libertății maghiare. Silvia inginerului Krauss și Ana Váradi le întrecură pe toate. Desfășurară două steaguri mari cît două velințe și le lăsară să atîrne de pervazul ferestrelor larg deschise. Funcționarii se bulucîră în balconașele de lemn ale clădirii administrației: strigau de acolo aceeași înviorătoare lozincă și se întrebau uimiți, cînd și din ce cususeră femeile lor mîndra flamură a revoluției.

Horváth lăsă hățurile în mîinile băiețașului, coborî, păși țanțoș înaintea cailor, propti prăjina în cingătoare și porni încet spre colonie, urmat de căruța cu nevasta îmbufnată. Nu însă înainte de a se întuma și a-i țipa Vilmei, așa ca să se audă la ferestre și balcoane:

— Vezi tu, muiere proastă, *pentru asta* fu închis Zăican al meu și pentru asta a evadat și s-a haiducit: pentru libertate!

Ajungînd la casa cu numărul 13 Horváții coborîră boanfele. Ușile erau zăvorîte. Sándor se urcă pe acoperiș și așeză steagul. Așa! Să se vadă de departe! Scotoci printre lucruri și găsi toporișca de miner. Dar cînd vru să lovească în zăvoare, se ivi Șotîngă. Servitorul de la cancelarii aducea cheile.

— Bine! Dă-le-ncoa! Și spune-i — știi tu cui — că revoluția nu-i făcută pentru directori...

Maria simțea un fel de îngrijorare, o apăsare pe inimă care nu-i da răgaz să trebăluiască în liniște. Era iarăși singură, doar cu copiii. Altădată, chiar atunci cînd Radu lipsea mai îndelung, copiii îi umpleau viața. Astăzi însă nimic nu-i mai intra în voie. Pe dealurile de către Retezat se prelingeau ultimele raze ale soarelui de april. Maria zăbovea încă pe prispă. Era vremea să ducă fetița în casă, s-o așeze în doinuș, s-o adoarmă legănat, apoi să înceapă roboata sfîrșitului de zi: Joiana trebuia mulsă, cele cîteva orătănii hrănite și apoi închise... Și pîrdalnicul ăsta de Onuț care a uitat iar de casă și de mamă! Nu-i mai ajunge ograda și odaia! Zburdă prin sat și se oprește mereu la buna Salomia. Bătrîna e singură cuc. Fira este plecată la peșterile de sub Godean, la Trif al ei, de mult, de cînd dăduseră ghioceii. Nepotul își face joaca pe la fetele Huneazilor. Afinița și Mărițuța sînt cu o șchioapă mai răsărite decît el și tot atît de neastîmpărate.

Gîndul femeii zboară la cel plecat în munți și la mărețele întîmplări de la Pesta. Maria le știe pe de rost. Le-a aflat de la Ketti și i-a tresăltat inima, iar tata i le-a zugrăvit în culori vii și cu puzderie de înfloriturі. Parc-ar fi fost de față!

Maria, simte că a sosit ceasul! „Vor fi coborîte urbariile de șerbie! Petrilenii vor recăpăta munții! Vom trăi cu toții slobod! Radu va fi fericit! Merită, sărmanul, după atîtea silnicii cîte îi fuse dat să îndure. Ne-om așterne de-acuma pe o viață tihnită, să ne creștem copiii și să ne rostuim mai temeinic. Radu va fi învoit la mină de îndată ce-o veni din munți. Poate că i-or mări și simbria... Păcat că socru Alexa a plecat între cei drepți fără să apuce zilele astea pentru care a luptat și el cîndva și pe care le-a rîvnit pînă în ultima clipă a vieții!"

Aruncînd încă o privire spre munții din apusul sîngeriu, Maria urcă prispa. Intră în casă și puse

fetița pe laviță. Micuța adormise. Îi pregăti leagănul, dar cînd s-o așeze în culcuș, auzi scîrțîitul portiței. Nu era Onuț, desigur. El de mult nu mai intra în curte altfel decît sărind zăplazul. Pașii se apropiau. Să fie Sluguța ? Nu. Erau pași bărbătești, șoptiți însă.

Pînă să facă loc pruncuței în doinușul atîrnat de grindă, ușa se deschise. Cineva intră în odaie. Într-o frîntură de clipă Maria adulmecă miros străin. Simți un fel de tăiș pe șira spinării, și se-ntoarse în loc ca un animal gata de apărare.

Omul închisese ușa și stătea răzimat de ea. Maria înmărmuri. Era István !

Mai întîi se măsurară. Dobai — cu ochi care vroiau să fie supuși și drăgăstoși. Maria încruntată și încordată.

— Bună seara, Marișca.

Omul primi un răspuns aspru, altul decît acela ce credea că i se cuvine :

— Ce cauți aici ?

István se tulbură. Trecuse mai devreme pe la cîrciuma lui Ciclovan. Băuse puțin, cît să capete oleacă de bărbăție. Acum simțea că bărbăția i se duce pe gîrlă. Aprigă femeie ! Și cînd erau tare tinerei, ea îl stăpînea cu sulițele de sub sprîncene.

Izbuti să-și păstreze totuși oleacă de cumpăt. Rosti aproape șoptit :

— Marișca, vreau să-ți vorbesc... Spre binele tău...

Femeia îl mai măsură odată. În acești șapte ani din urmă nu-l văzuse decît rareori. La capela catolică, sau întîmplător, pe drum. Dar întotdeauna ea întorsese capul. Cu silă și cu teamă. Acum îl cercetă mai amănunt și din cîteva săgeți înțelese că István se schimbase mult la înfățișare. Părea mai bătrîn la chip și mai trunchios la trup. Dar tot gîtos, cu capul mare, cu ochi lălîi și cu privire lată, căscată. Adăugînd mustața cînepie, dinții cărăroși, și straiele boțite, Dobai era pentru ea tot

atît de nesăţios la vedere ca şi în anii aceia cînd el aştepta să-i fie mireasă, iar ea nu-l scotea din ne-su-fe-rit.

— N-ai ce vorbi cu mine! Cum ai cutezat să intri în casa mea? Pleacă! Fără zăbavă!

— Marişca, are să-ţi pară rău! Nu încerc decît să-ţi deschid ochii... Te paşte nenorocirea!

Maria Zăican se pregătea să-i arate uşa, dar se opri. Stătu un timp pe gînduri, apoi îl întrebă cu nedumerire în ochi şi cu o uşoară tremurare în glas:

— Ce vrei să spui?

— Bărbatul ce ţi l-ai ales, te-a îmbrobodit...

— Taci, ticălosule!

Cele două vorbe ale Mariei fuseseră grele, dar István nu se dădu bătut.

— Nu tac! Nu vreau să te amărăsc dezvăluindu-ţi toate cîte ştiu despre rosturile lui prin unele sate... E treaba ta dacă îl ierţi! Dar...

— Minţi!

— Bine, mint, dacă aşa crezi tu. Vreau să înţelegi însă că soarta lui Zăican este pecetluită pentru totdeauna. Crezi că dacă a evadat din temniţă a scăpat şi de spînzurătoare?

Maria îşi regăsi stăpînirea de sine, un pic clătinată atunci cînd Dobai István îi pomenise că o aşteaptă nenorociri. Înfruntă ochii gălbui, de mîţă, ai omului înveninat ce-i sta în faţă, pînă cînd acesta lăsă privirea în jos. Apoi îi răspunse răspicat:

— Radu n-a săvîrşit nici o nelegiuire. Iar ce-a făcut, a făcut pentru revoluţie! Crezi că dacă-s femeie n-am cap să cîntăresc lucrurile aşa cum trebuie? Kossuth al nostru nu-l va pedepsi. Radu a luptat pentru el şi pentru dreptate!

István se văzu iarăşi înfrînt. Dar nu se dădu bătut. Aştepta de mult ceasul cînd să poată sta de vorbă cu Marişca, numai cu ea... Nu putea să-l piardă! Trebuia s-o zdruncine. Va dovedi Mariş-

căi și lui însuși că nu este un prostălău, așa cum îl socotea ea, ca și Zăican și Horváth.

— Te mîngîi cu nădejdi deșarte, încercă el să se strecoare cu îndemînare prin desișul unor judecăți dibace numai pentru oamenii deprinși să mînuiască legile. Omul care mi te-a furat rămîne un ucigaș! A tras cu arma în ostașii țării și orice legi, chiar legile lui Kossuth al vostru, îl vor osîndi. Dacă nu la spînzurătoare, atunci la ocnă... Ce-ai să te faci tu? Gîndit-ai cine va avea grijă de tine și de copii? Că Sándor-baci e bătrîn și ciung. Nu mai poate cîștiga pită nici pentru el. Îl făcură ieri ștaigăr? Mare lucru! Mîine socotelile se pot întoarce... Atunci o să înfunde și el pușcăria, ca și putregaiul acela de Jäger.

Maria se cutremură. Dar nu de soarta tatălui ei, și nici de grija vieții lui Radu. Se cutremură de scîrbă.

Stătu un timp iarăși în cumpănă. István trebuie dat în brînci, numaidecît! Știa asta și nu va întîrzia s-o facă. Dar brațul, în loc să se prăvale cu pumni și ghiare asupra nemernicului, se întinse duios către leagănul de sub grindă. Fetița începuse să scîncească de la primele cuvinte rostite de omul străin, iar acum țipa. Îi era foame. Mama o săltă din culcuș, o sărută și o lipi cu patimă la piept. Era pruncuța bărbatului ei care se zbuciumă pentru toți copiii nevinovați, pentru toți oamenii buni și necăjiți. Chiar pentru oamenii răi și ticăloși ca cel de colo! Radu va veni acasă foarte curînd. Poate chiar în seara asta, sau mîine în zori... Trebuie să-și găsească odrasla sănătoasă, voinică, surîzătoare, cu gropițe în obrăjori. Apoi, în prima duminică vor merge la biserică, s-o boteze. Necazurile din vremea din urmă nu le-au dat răgaz să săvîrșească taina. Doamna lui Jenő Kardos așteaptă de mult să fie nașă.

Maria își leagănă copila plimbîndu-se prin casă fără să țină seamă de străin, și o dezmiardă cu

toate numele potrivite după cel al nănașei: Ketti, Cato, Catrina...

— Acum ești dumirit. Eu — de mult. Pleacă!

István nu se clinti. Sta tot în ușă, dar de data asta întărîtat. Ochii i se bulbucaseră, măriți și rotunjiți ca ai pisicii la pîndă de noapte. Și-i pironise pe un petec de sîn. Alintîndu-și Catrinița și răspunzînd doar unei chemări firești, mama trăsese de sub bluza despicată la piept țîța albă și alăpta, neluînd seama de István. Maria făcuse asta ca un lucru de toate zilele, curat și obișnuit de cînd există lumea. Nici prin cap nu-i trecuse că datoria unei mame față de odrasla ei poate fi înjosită pînă la gîndul vinovat al unui bărbat, chiar străin dacă este...

Mariei îi era silă să se uite la István, așa că nu-i prinsese privirea pofticioasă. Se așeză pe un scăunel cu trei picioare, ca să poată ține fata mai bine, și porunci iarăși omului, de astă dată cu glas mai liniștit, să plece. Văzînd că Dobai nu se mișcă, se rugă:

— Gîndește-te că ar putea pica chiar acum Radu, sau maica Salomia, sau vreo vecină. Ce vor zice? Vrei să stîrnești bănuială? Să mă faci de rîs?

István zîmbi. Era fericit că Maria îi grăise mai omenește, fără răsteli. Și atunci, părăsind calea amenințărilor de la început, începu să povestească Mariei tot jarul care îi mistuia sufletul de atîta amar de ani. Vorbea greu, înăbușit, cu opriri și întretăieri, dar de astă dată vădit fără minciuni. Îi aminti copilăria lor din pustă, apoi cele dintîi zvîcniri ale tinereții și suferințele îndurate de el într-un timp cînd Marișca lipsise din Pécs, trimeasă fiind la niște rude din voivodina sîrbească. Atunci își dăduse seama că-i era dragă.

Maria uitase. Privea acum omul din față-i cu ochi ceva mai îmblînziți, dar nu vedea în el decît un străin. Cînd se petrecuseră toate astea? În sufletul ei amintirile lăsaseră o urmă foarte șter-

să. Imaginea unei cîmpii nemărginite, a unei colonii de mineri necăjiți, și a unei biserici la care mama o silea să se ducă mereu și să îngenuncheze chiar în zilele frumoase și îmbietoare la joacă și plimbări. Da, în locuința lor, în singura încăpere din cazarma coloniei de scînduri, se afla un băiețandru urît. Era acest István. Pripășit. Dormea cu el în același pat schilod, mîncau din aceiași farfurie de tablă, dar ea nu-l putea suferi. Băiatul avea porniri răutăcioase. Chinuia pisica. Rîdea ca un prostănac.

— Pentru tine am venit la Petrila asta, Marișca! își depănă István crîmpeiele de amintiri care îl făceau să sufere. Mama Vilma mi te hărăzise soață. Eram fericit. Vroiam să ajung miner plin, să cîștig bine și să fii toată viața mulțumită. Dar te-a furat omul acela care o să sfîrșească rău...

Maria tresări:

— István! Nu-l ponegri și nu-i cobi! „Omul acela" e bărbatul meu. Legiuit. Te-am rugat: pleacă!

Dobai n-avea de gînd să plece. Dimpotrivă. Îndrăzni să pășească mai către mijlocul încăperii. Ochii se pierduseră un timp în noianul de vechi aduceri aminte. Acum se luminară iarăși. Zvîcnea din ei o flacără învolburată la revederea sînului alb. Glasul omului era îngîituit:

— Marișca... nu pot trăi fără tine... Lasă-l pe Zăican... Nu pentru el ești făcută, ci pentru mine... Te iau chiar cu copii... dacă nu vrei să-i lași la bunică... Altfel — te sugrum!

István strînse degetele în aer, unul după altul, apoi, scrîșnind din dinți și înfiorat parcă de o plăcere diavolească, răsuci pumnul ca la gîtuirea unui pui de găină.

Maria Zăican sări de pe scăunel. Zărise de-abia acum privirea lacomă prelinsă pe sîn. Cu mîini tremurînde și rușinată ca o fetiță, își încheie bluza.

Puse în doinuș copila, în grabă și aproape trîntind-o, fără să mai ia seama la scîncete.

— Să pleci mintenaș! Îți sparg capul!

Dar István făcu încă un pas. Maria îi simți suflarea. Îngrețoșată, îl plesni peste ochi cu dosul palmei. Bărbatul clipi de cîteva ori. Inelul de alamă din degetul femeii îl sîngerase sub pleoapă. Pînă să se dezmeticească, Maria apucă bărdița care se afla în dosul vetrei.

— Dacă-i vorba de ocnă, o fac eu, nu Radu! și ridică securea.

Înspăimîntat, Dobai se trase înapoi.

Stătură așa, înfruntîndu-se cîteva clipe.

Ușa se deschise și Onuț se ivi în prag. Recunoscu pe omul acela rău care-i zvîrlise o dată căciulița în pom și îl urechiase fără vină. Se înspăimîntă și alergă la măicuță.

Maria coborî brațul care strîngea încă fierul. Nu-i mai era de trebuință securea. Avea lîngă ea pe Onuț! Feciorul se ascunsese între cutele fustei, dar mama se simțea tare, ca o zînă păzită de făt-frumos.

István pieri amenințînd de pe prispă.

— Nu vrei să fii a mea, nu vei mai fi nici a lui!

Cîteva zile nu se mai întîmplă nimic deosebit la Petrila. Se părea că revoluția tînjea. Sau răsunetul celor ce se petreceau la Budapesta și în alte orașe mari ale Ungariei pătrundea greu în cotlonul așezărilor de sub Parîng.

Petrilenii se aflau, totuși, la pîndă. Sătenii așteptau întoarcerea lui Zăican. Nici fuga din temniță și nici așezarea lui la adăpostul munților în care strînsese cete de haiduci nu mai erau pentru ei taine. Se mirau doar de zăbavă. Ar fi trimis după el dacă ar fi știut unde îi era culcușul. Nu se îndoiau însă că va veni la timp. Însoțit de vrednici tovarăși. Ce se va întîmpla atunci? Oamenii nu puteau să-și răspundă limpede, dar întrezăreau

ceva în legătură cu castelele grofilor şi cu munţii şi pămînturile furate. Ar fi pornit ei şi fără Radu la o ispravă de care să se ducă vestea. Ba chiar şi fără ceilalţi tineri de nădejde, Moacă, Balog, Moga, Stamate, care şi ei se aflau undeva, la tabere. Însă nu vedeau nici o mişcare în jur, pe Jiu în jos sau pe Strei în sus. Nici băieşii nu se mişcau. Înălţaseră cu toţii steaguri, după pilda lui Horváth, pe clădirile şi barăcile coloniilor, umpleau în fiecare seară cele două cîrciumi, cîntau ori se certau, se duceau la mină dacă voiau şi cînd voiau, dar altceva mai de soi nu se petrecea. Oare aşa trebuie să fie într-o revoluţie ? Nici o schimbare de domni ? Nu se poate !

Şi totuşi se întîmplau şi fapte necutezate altădată. Dacă nu la băieşi — la săteni. Spre pildă pe domeniile nobililor. Mulţimea de iobagi fusese surprinsă la muncile urbariale de primăvară. Grofii, administratorii şi vătăjeii făcuseră tot ce le stătu în putinţă ca să împiedice vestea izbucnirii revoltei de la Budapesta. Ea însă răzbi prin crăpături nevăzute, aşa că de cîteva zile şerbii lucrau în dorul lelii, puneau urechea la toate zvonurile, întîmpinau cu nesaţ pe orice nou venit, oricît de prăpădit ar fi fost, iar unii nu se sfiiră să arunce uneltele şi să ia drumul spre casă. Îi zăreau slugoii, îi luau şi cu binişorul şi cu răstitul, îi ameninţau chiar, dar fără urmare. Aşa că ogoarele începură să se împuţineze de braţe. Cei care nu plecaseră din sate la muncile de pe pămînturile domnilor, nici gînd s-o mai facă !

În galeriile minelor se lucra fără sporul de altă dată. Băieşii trebuiau să dea şi acum atîtea şi atîtea vagonaşe de cărbuni la fiecare şut, dar nu mai aveau tragere de inimă. Şi chiar dacă o aveau, nu izbuteau din pricina celor leneşi care încurcau echipele, nu ascultau poruncile maiştrilor mineri, disprefuiau pe ştaigări şi pe obărştaigări şi se ţineau mai mult de năzbîtii şi închipuiri.

Credinciosului Fülöp i se năzărise să scobească jos, la o sută de metri adîncime, o capelă în cinstea sfintei Varvara. Pentru asta părăsise lucrul de la abataj și în două zile colinda toate orizonturile și galeriile laterale. Îi trebuiau prozeliți care să priceapă că numai astfel, fiind sfînta în preajma lor, se pot înlătura nenorocirile. Dar nu numai să priceapă, ci să și pună mîna la lopată și tîrnăcop, lucru mai greu căci pentru o astfel de muncă nu se putea cere simbrie. „Paterul" — cum îi spuneau mulți, în derîdere, pentru că umbla veșnic cu Biblia în sîn — nu izbuti să înjghebe decît o biată echipă de trei inși. Înjura de mama focului și-i îndemna să lărgească de zor răscrucea unor galerii de la orizontul trei. Acolo i se păruse lui că ar fi locul cel mai nimerit pentru capela care trebuia înzestrată cu catapeteazmă, odăjdii și icoane.

— Orgă nu vrei, pater? îl necăjea cîte unul.

— Orga mă-ti! Cînd martira lui Dioscor cel păgîn ca tine te-o pocni cu un bolovan în capul ăla sec, ai să vezi ce înseamnă credința și respectul pentru cele sfinte!...

Lui Bándi Suge-Bute îi veni altă trăsnaie. Din bute sau din bună credință, șolticul care înnoda izmenele și cămășile ortacilor găsi cu cale că în vreme de revoluție e nedrept să mai fie ținut închis în galerii calul orb care trăgea convoiul de vagonașe pe galeria principală. Slujba la vagonete pot s-o facă și femeile! Mai cîștigă și ele un creițar. Iar calul să se odihnească. Bándi se sfătui cu cîțiva și le propuse scoaterea animalului la suprafață. Poate îi revine vederea. Dacă nu — să rămînă pensionist la grajdul din luncă. Să fie hrănit pe socoteala societății Sfînta Varvara.

Văzînd că nimeni nu-l ascultă, ba dimpotrivă, îi rîd în nas ca și paterului Fülöp, Suge-Bute se încăpățînă de-a binelea. Pîndi pînă ce văzu calul deshămat, trase semnalul scripetului și cînd corfa coborî în opritorile orizontului, împinse calul înăun-

tru. Bietul animal se zbătea. Nici nu vedea, nici nu înțelegea ce se petrece cu el. De trei ani el era obișnuit numai cu anumite mișcări, totdeauna aceleași. Acum se simțea strîmtorat în cușca minerilor. Apoi, îndeplinind slujba de cap de coloană la vagonașe, se lungise în acești trei ani, se subțiase, se ciolănise. Suge-Bute de-abia putu să-l tragă înăuntru și să închidă ușa coliviei.

Cînd animalul ajunse la suprafață, mecanicul Wolff de la macaraua cu otgon de oțel rămase trăsnit.

— Măi bețivane, de ce ai scos calul ? Cine a dat poruncă ?

— N-a dat nimeni ! Dar e revoluție...

— Ești nebun ? Ce vrei să faci cu el ?

— Să se bucure de soare și să pască în libertate ! Ți-l las dumitale în pază. Dacă nu te înțelegi cu el, trimite-l la grajdul din luncă.

Suge-Bute mîngîie calul pe crupe, îl sărută în bot și plecă fluierînd spre cîrciuma de la răscruci.

Calul orb nu era tot atît de fericit. Minerul îl scosese din văgăunile întunecate într-o dimineață plină de soare. Cînd colivia ajunse la suprafață, orbul simți aer proaspăt. Își scutură corpul, parc-ar fi ieșit dintr-o bălăceală în apă. Bándi îl prinsese de dîrlogi și-l plimbase roată în jurul puțului, mîndru ca pe un Ducipal. Dar animalul se poticni de cîteva ori, gata să dea în genunchi. Uitase de mult să trăpeze. Sub copite simțea ceva moale : era pămîntul jilav, de care se dezobișnuise. Jos, în galeriile sumbre, fusese blînd și supus ca un mielușel. Aci, la soare și libertate, era neliniștit și neascultător. Bătea cu piciorul. Necheza fără rost. Ținea capul în jos și clipea des. Razele soarelui îl usturau. Pielița ochilor lăcrăma într-una. Înseamnă că nu era orb de-a binelea. Lumina pătrundea prin pielița și îi trimitea săgeți ascuțite undeva, în fundul globurilor. Nu-și găsi astîmpărul decît atunci cînd dădu de umbra deasă a unei magazii din apropiere. Se afla

acolo, răzimată în zidul de către apus, o ladă goală, cu o gaură în capac atît cît să intre capul animalului. Orbul o adulmecă, Dumnezeu știe mulțumită cărui simț nou ce-i crescuse în anii de captivitate, își vîrî capul în ladă — și nu mai vru să se miște de acolo nici cu vorbă bună, nici cu îndemnul cravașei.

Craşava era a inginerului Otto Schultze. „Toto" urcase de la orizontul doi unde se întîmplase o răvășeală nemaipomenită. Pe galeriile secundare femeile cărau zeci de coșuri, se strînseseră movile întregi de cărbuni la capetele liniilor, dar de două ceasuri vagonetele încremeniseră la gura puțului de ieșire. Cînd se află la abataje că dispăruse calul cel orb, oamenii începură să-și facă cruce. Asta era într-adevăr revoluție!

Suge-Bute se alese cu o amendă grasă. Revoluție-revoluție, dar moara trebuie să macine... Era cea dintîi amendă poruncită din ziua cînd se vestise biruința de la Budapesta. Nici rețineri din simbrii nu se mai făcuseră. Franz Jäger nu îngăduia celor de la direcție nici un abuz. Dar și minerilor le cerea muncă și ordine. Numai că la îndemnul ăsta din urmă nu prea găsea ascultare.

*

— Poate nu s-ar cade să vorbim de toate aceste lucruri foarte pămîntești tocmai aici, sub cupola altarului...

— De cînd ați început să fiți așa de grijuliu cu legile și canoanele bisericești, domnule inginer? întrebă rîzînd preotul Niculae.

Jäger înțelese că ironia nu avea răutate. Nu se supără. Dar ținu să limpezească orice îndoială asupra atitudinii lui față de cele sfinte:

— Părinte, recunosc că sînt necredincios. Întotdeauna însă am respectat crezul altora și n-am jignit nici măcar formele religioase, chiar cînd mi

s-au părut înapoiate. Vă rog să-mi iertați sinceritatea. De aceea m-am îndoit dacă e bine să vorbim sub acoperămîntul acesta pe care nu vreau să-l pîngăresc.

— Bunătatea dumneavoastră, domnule inginer, vă scutește de îndatorința de a avea o anumită credință religioasă. Sînteți creștin — și atîta tot. Sînteți chiar un foarte bun creștin, pentru că faceți vrednice fapte de bine. Cît privește formele cultului, este drept că la noi, la ortodocși, ele sînt cam greoaie. Poate v-au obosit în astă-seară? Ați venit la denie pentru ele? Vă întreb doar din curiozitate.

Vorbirea celor doi se purta în biserica românească de rit oriental din Petrila. Era într-o seară cu denie. Se apropia Paștele. Slujba se sfîrșise și dreptcredincioșii goliseră lăcașul. Preotul Niculae și Franz Jäger zăboveau în altar.

— Drept să vă spun, părinte, am venit cu alt gînd. Pînă să ajungem la el, vă mărturisesc fățiș că-mi plac mult slujbele ritului dumneavoastră ortodox. Dacă vă reamintiți, am fost și anul trecut la slujba Învierii. Mă încîntă ca artist, deși de meserie sînt inginer... De ce vă mirați? Icoanele pictate pe sticlă și pe lemn, odăjdiile țesute de mînă, scaunele acestea înalte, cu măiastre încrustături de briceag, vestmintele originale și curate pe care le poartă credincioșii dumneavoastră, altele decît cele din zile obișnuite, chiar corul țăranilor, simplu și naiv — toate acestea poartă pecetea unui simț artistic care îmi mîngîie și văzul și auzul. Sînteți, dumneavoastră românii, un popor minunat! Adăugînd cele ce-am spus, la prețioasele calități sufletești de care dați dovadă, dîrzenia în credință și muncă, curajul, cumpătarea, bunătatea, și altele — rămîne neîndoios că sînteți o nație demnă de o soartă mai bună. De aceea vă iubesc! Tot așa cum îi iubesc și pe țăranii unguri. Sînteți două națiii cu origini foarte deosebite și cu sînge și mai deosebit.

Cu toate astea vă asemănați! Sînteți făcuți să trăiți împreună și în bună înțelegere.

— Dreptu-i ce grăirăți dumneavoastră și țin de datorința plăcută a vă mulțumi pentru rîurile de laudă și bună urare ce curseră din aurita gură. Numai cît, iertați-mă, trăbui să vă amintesc că noi nu alcătuim o *nație*, așa cum spuserăți. Cu toate că sîntem vechi locuitori ai pămîntului acestuia, domnii de la cănțelariile cele mari nu ne fac cinstea să ne privească după meritul istoricesc. Zîc de noi că sîntem plebe contribuentă, plebe „tolerată", îngăduită din milă... Știu, nu ungurii îs de vină, ci trufașii cărturari aflați în slujba magnaților. Cu poporul sîntem însă în bună ortăcie. Între noi substau străvechi legături, de cînd veniră în țeara aceasta roditoare precum la pămîntul Chanaanului.

— Domnule părinte, a răsărit soarele și pentru dumneavoastră! Din revoluția asta va trebui să iasă și biruința poporului romîn, biruința *nației* romîne. Veștile de la Poszjun și Budapesta nu-s grozav de bune, cred că știe și sfinția ta. Stau piedici mari și multe în cale... Nobilii încearcă să-și scape bunurile punîndu-se în fruntea mișcării populare, ca s-o folosească după nevoile lor. Dar, fiți sigur, popoarele din această șubredă împărăție vor izbîndi. A sosit, în sfîrșit, vremea dezrobirilor de tot felul pentru toate națiile asuprite.

— Noi orbecăim încă prin întuneric... șopti cu tristețe părintele Niculae.

— Cum asta? Nu vă înțeleg mîhnirea și neîncrederea!

— Apăi, iubite prieten al nostru, mă rog de ascultare, și apoi să judecați înșivă: ce fel de revoluție e asta dacă nu se rup lanțurile roboatelor scrise la urbarii?

Jäger vru să-l întrerupă. Să-i tragă luarea-aminte că revoluția abia a început și că ea are, ca orice mare fapt istoric, trepte pe care să le salte pe

rînd. Nu era nici el prea întărit în credința că problema iobăgiei din Ardeal va găsi dezlegare ușoară. El singur spusese adineauri că veștile de la Budapesta nu-s prea bune, dar simțea nevoia, nu să se mintă pe el însuși, ci să insufle curaj păstorului sufletelor petrilene. Preotul nu-i dădu însă răgaz.

— Bănui ce vreți să spuneți: să avem răbdare, toate fiind sorocite la rînd. Bine, să avem! Dar, mă rog dumneavoastră, guberniul ce se titulează revoluționar de ce nu avu răbdare și hotărî cu de la sine putere, pe cale de decreturi, împărecherea Ardealului cu Ungaria? Au noi, năpăstuiții ăștia de rumîni, n-avem a spune nici un cuvînt dacă bine-i ori ba?

— Ai dreptate, părinte, dar unirea Transilvaniei cu Ungaria nu este încă un fapt împlinit. Are a se pronunța și dieta de la Cluj, ba și Viena, și...

— ...și poporul romînesc, știu, îi luă preotul vorba din gură. Dar pînă una-alta domnii nobili au izbutit să bage zîzanie printre romîni. Află, domnule inginer, că nu mai e conglăsuire între noi.

— Nu vă înțeleg...

— Veți înțelege îndată. Iacă, eu, ca și petrilenii mei — și bănuiesc că toți romînii — nu sîntem împotriva unației cu Ungaria, cu Ungaria dreptății, cu Ungaria poporului, ținu preotul să apese pe ultimele cuvinte. Dar nici nu ne facem luptașii unirii. Vă mirați? Noi sîntem pentru descătușare! Pentru încetarea roboatelor, pentru întoarcerea averurilor ce ni s-au jefuit și pentru dreptul de a grăi pe limba ce-o păstrarăm din părinți în părinți. Dacă se face asta într-un Ardeal slobod, ori într-un Ardeal contopit cu Pesta, tot una ni-i — că despre mărețul gînd al unei înmănuncheri cu cosîngenii noștri din Vlahia și Moldavia, nu prea văd cum.

— Iar eu nu văd unde este neînțelegerea.

— Veți vedea-o și pe asta! Foile noastre romînești au adus vestea că la Tîrgu Mureș se ținu de

curînd o coadunare a inteligheniii maghiare, la care şi junimea romînă veni în păr. Adunarea hotărî unirea cu Ungaria. Un om de-al nostru, Iancu, doctor în jure îmi pare, încercă să ridice glas pentru neîntîrziata desfiinţare a iobăgiei în Ardeal, cu nedesdăunarea grofilor, faptă fără de care unirea nu-şi are rost. Ştiţi ce era să se întîmple? Mai-mai să-l sfîşie fraţii unguri! de altfel, e drept, feciori de nemeşi cu toţii... Am primit zilele astea — urmă preotul să se jeluie — un papir tipărit la Blaj şi semnat de cărturarul nostru Aron Pumnul, de credinţa Romei, e adevărat, dar tot romîn se cheamă că este. Acolo se scrie negru pe alb că unirea cu Ungaria trebuie să se facă, dar cu şcoli romîneşti şi cu delăturarea servituţilor feudaliceşti. Bun, nu? Unde nu-i limpede lucru însă, e acolo de unde începe dezbinarea. De la dieceză primii ieri, prin protopopiatul de Haţeg, o altă hîrtie tipărită. Tare osăbită de celelalte! Se spune acolo că împăratul de la Viena este apărător al romînilor şi trimis al lui Dumnezeu spre binele acestui popor. Mă rog, cum vine asta? Cu cine sîntem noi? Cu Viena, ori cu Pesta? Cu împăratul sau cu Kossuth? Şi pentru ca tulburarea să fie şi mai adîncă în capetele noastre, iată că tot ieri am mai primit cu Eilwagenul de Deva şi altă ţidulă tipărită. Asta este de la un cărturar romîn de care aţi auzit: domnul Bărnuţiu. Ei bine, vestitul nostru învăţat aruncă afurisenie asupra noastră, a romînilor, dacă primim cumva unirea cu Ungaria. Nici în ruptul capului!

Ei, ce zici? că eu nu mai ştiu... oftă preotul Niculae. Vroiam să vin la dumneavoastră, să mă sfătuiesc. Dar mă prinsei cu sfintele îndatoriri de credinţă, şi n-avui timp. Tare îmi pare rău că Radu nu se află acum între noi. Nu că ar putea deznoda el încîlciturile învăţaţilor, dar, oricum, e ager la minte şi ochi mai mulţi văd mai bine...

— Despre Zăican vroiam să vă vorbesc.

— Îl tot aştept, oftă încă o dată preotul.

— Iertaţi-mă că îndrăznesc să vă întreb : nu v-a lăsat nici o ştire despre locul unde ar putea fi găsit ?

— Din păcate, nu.

— Ar trebui trimis un curier după el, să-l caute, să-l găsească şi să-l aducă. Cred că de la peşterile celea de sub Godean i s-ar putea lua urma. Este mare nevoie de el. Am să vă spun de ce. Lucrurile nu merg bine la Budapesta, nu numai în ce vă priveşte pe dumneavoastră, romînii, dar nici în ce priveşte revoluţia din punctul de vedere unguresc şi democratic. Nu ştiu dacă gazetele de limbă romînească au scris tot. În cele nemţeşti şi ungureşti găsesc informaţii pe larg. Astfel, la sfîrşitul lui martie cancelaria imperială a hotărît ca guvernul de la Budapesta să-i rămînă subordonat, veniturile statului maghiar să se verse la tezaurul austriac, iar armata să rămînă condusă de vechii ofiţeri austriaci, credincioşi împăratului ! Vă daţi seama, desigur, că în astfel de condiţii, revoluţia în care ne puserăm atîtea nădejdi se află la un pas de pieire ? Încă mai sper că domnul Kossuth va face apel la popor — chiar dacă nu dictează el în guvernul Batthyány. O poate face pe deasupra guvernului ! E iubit de toată suflarea ungurească, ba şi de alte naţii, aşa că un îndemn la sculare poporului i-ar succede. O astfel de ridicare a maselor ar forţa mîna Vienei şi ar asigura purcederea la marile reforme pe care le aşteptăm.

— Şi cu ce poate ajuta Radu ? sărmanul de el...

— Poate ! Acu — urmă inginerul să depene firul judecăţii — mai este şi altă pricină pentru care poporul de jos trebuie să vie în ajutorul lui Kossuth. Şi anume faptul că decretul Dietei din Poszjun pentru abolirea servituţiilor este departe de ceea ce aşteptau robotarii. El a fost întocmit de nobilii din Dietă şi însuşit de nobilii din guvern. Aşa că a ieşit cum nu se putea mai rău : desiobă-

ţirea nu se va aplica în Transilvania ci, deocamdată numai în ţinuturile vechii Ungarii şi nicăieri, niciodată, ţăranilor fără de pămînt. Aşa că, vă daţi seama, nu? foarte mulţi ţărani romîni sînt îndepărtaţi de la foloasele revoluţiei. Sînt convins că astfel de jumătăţi de măsuri s-au luat împotriva voinţei domnului Kossuth. Dar tocmai de aceea este nevoie ca poporul să-l sprijine şi să taie adînc din ghiarele nobililor care îl împresoară şi-l strîmtorează pe tribun. În multe părţi se simte deja avîntul pentru fapte mari. La Budapesta stau de strajă Petőfi şi Tancsics. La Debreţin şi Seghedin s-au iscat mişcări de protest şi împotriva Vienei şi împotriva acelor nobili care sînt revoluţionari numai cu gura. Iar în pusta maghiară haiducul Sándor Rózsa îşi întocmeşte o armată de iobagi despre al cărei rost cred că nu este nevoie să vă vorbesc. Înţelegeţi acum de ce e nevoie ca Zăican să înceapă a face ceva? Vă gîndiţi că Radu nu-i decît un ţăran-miner! Şi dacă? Îi stau multe în putinţă! Numai să nu zăbovească! Nu mă îndoiesc că mai sînt şi alţi Zăicani în ţara asta mare, care clocotesc de ură. Pe negîndite, de la o zi la alta, poate fi nevoie de toţi. Deci şi de Zăicanul nostru... Cată deci să-l avem în apropiere.

— Da, aveţi dreptate, domnule inginer, Radu e om născut spre carte. Şi braţ puternic. Minte sănătoasă. Poate fi de mare folos. Trimăt pe Huneadu să-l cate. Sau pe vornicul Simion. Vedea-voi... Dar, rogu-vă, nu-mi spuseraţi nimic ce ştiţi de domnul Jenő. Fain om! Dînsul cînd vine?

— Cel tîrziu mîine! Te poftesc la noi. Cînd doreşte sfinţia voastră, vă aşteptăm.

Întîlnirea cu medicul Jenő Kardos se făcu într-o dimineaţă, devreme. Era în postul Paştelui, slujbele se ţineau cîrd, iar deniile se lungeau pînă în noapte. Jenő venise drept de la Budapesta. Adusese veşti şi mai neplăcute. Dieta din Poszjan îşi

încheia lucrările şi guvernul urma să se statornicească în capitala Ungariei. Asta era bun. Dar guvernul căpătase o culoare şi mai gălbuie. Nu numai că era plin de conţi şi baroni, dar se împopoţonase şi cu un prinţ: Paul Ezsterházi, unul din cei mai mari latifundiari din Transilvania! Lui Kossuth Lájos i se dăduse departamentul finanţelor.

Tînărul Kardos era amărît. Toată tinerimea maghiară din jurul poetului Petőfi fremăta de nemulţumire. Tancsics, care se resimţea de ideile utopiştilor socialişti din Apus, îndemna tineretul radical să părăsească marele oraş de pe Dunăre şi să se afunde în ţară, în mijlocul norodului care trebuia răscolit şi pregătit pentru lupte ce se întrevedeau într-un viitor foarte apropiat. Poate că ăsta era şi înţelesul înapoierii lui Jenő la Petrila, nu numai dorul de casă şi de tînăra soţie. Ceea ce mai ţinea încă legat tineretul care făcuse pe „15 Martie", de guvernul din Budapesta, era nădejdea în Kossuth, a cărui stea trebuia de-abia să strălucească; totodată era mulţumit de două din legile votate în Dietă: unirea Transilvaniei cu Ungaria şi faptul că se abrogaseră privilegiile feudale. Rămînea să se vadă ce înţelegea nobilimea prin desfiinţarea acelor privilegii. „Că altfel — răbufni Kardos plin de mînie — multe din celelalte legiuiri ale dietei, au provocat deziluzii, deziluzii, deziluzii... Legea pentru libertatea presei este foarte zgîrcită: nici o gazetă nu poate să vadă lumina zilei fără să depună o mare sumă de bani drept garanţie! Iar legea care statorniceşte dreptul de vot pentru popor împarte noul stat maghiar în două tabere, ca-ntotdeauna: în bogaţi şi săraci. Dacă nu ai un venit de cel puţin o sută de fiorini pe an, nu poţi să fii alegător! Or, o sută de fiorini este o grămăjoară bună, la care nu poţi ajunge nici tu plugar, nici tu muncitor",

— Acest guvern „schwartz-ghelbe"[1], care a pus mîna pe putere în numele revoluției, trebuie doborît! spuse Jäger cu hotărîre. Jenő și dumneata părinte, și eu, și Radu care trebuie să vie, și cetele de haiduci, și minerii, cu toții să trecem la fapte. Să spunem lucrurilor pe nume, fără ocolișuri. Fiecare acolo unde are cîmp de lucru, să nu pregete! Jenő dragă, iartă-mă, dar cred că locul tău este la Deva, la Hațeg, la Sibiu și în toate orașele în care ai legături de prietenie. Folosește-le, luminează, îndeamnă, îmbărbătează! Ketti nu se supără. Te va aștepta, așa cum așteaptă Maria lui Zăican și mii de alte Marii...

---

[1] Negru-galben, culorile imperiului austriac, simbol al oprimării feudale.

CAPITOLUL XX

ŞI MĂGARUL ARE PATRU PICIOARE

La mina Ferdinand s-a întîmplat o nouă explozie. Din nepriceperea unor lucrători de strînsură — bărbaţi, femei sau copilandri. Ancheta n-a putut dovedi cum anume se petrecuse faptul.

Minerii de la abatajul galeriei în care se întinsese focul izbutiră să scape prin suitoarea apropiată, aşa că numărul morţilor n-a fost mare: cinci zileri, o femeie şi un copil...

Femeia era unguroaica Erzsébet, care, în aşteptarea redeschiderii micului spital, se tocmise iar cărăuşă la mină. În sfîrşit, pentru prima oară în viaţa ei, văduva lui Nagy Peter se odihneşte! Friptă nu de flăcările unui iad biblic. Prefăcută în tăciune aici pe pămînt, la cîţiva paşi mai jos, pe drumul către închipuita împărăţie a lui Belzebut. Acum Erzsébet poate fi fericită. Se află lîngă Peter şi Gyuri. Pentru de-a-pururi. Pe mormîntul ei sînt presărate cîteva lăcrămioare. Aduse de Anuţa sau de Ketti, sau de Maria lui Zăican. Lăcrămioare! Ce minunată a fost întîmplarea sau gîndul făpturii care a încheiat cu floarea suspinului o viaţă trăită în lacrimi! Nu-i străjuie mineriţei nici o

lumînare la căpătîi. La ce i-ar folosi? N-a fost ea însăşi o torţă, o lumînare uriaşă în clipa cînd şi-a dat duhul, acolo, jos?...

La popicărie se vorbeşte în dimineaţa asta de nenorocirea de la orizontul trei. Cuvinte aruncate printre lovituri de bile. Karl Frum este morocănos. Fusese în ajun la direcţia întreprinderii, cu Jacob Jacobici, cu Erwin Pruss şi alţii. Ceruseră lui Nándor să le predea arhiva societăţii de ajutor „Sfînta Varvara", pecetea de alamă şi banii, dacă se mai aflau. Directorul cumpăni mult, apoi se supuse. Nu fără a le aminti că asociaţia a intrat sub administraţia întreprinderii, iar comitetul este dizolvat ca... însă nu îndrăznise să rostească cuvîntul „rebel".

— Asta a fost odată... fu răspunsul lui Frum. Azi s-au schimbat lucrurile.

Văzînd delegaţii că în afară de registre şi pecete muceniţa Varvara n-avea nici o groşiţă de bănet, rugară pe reprezentantul lui Hoffmann să dăruiască o sumuşoară cu care sfînta să ajute familiile celor morţi în explozie. Şi de data asta Nándor se codi. Dar Jäger, care tocmai se brodi să pice — sau, poate, fiind înţeles cu comitetul — trecu peste director şi grăi ca despre un lucru de la sine înţeles.

— Da, domnul director şi consiliul s-au sfătuit şi au găsit că e bine să începeţi cu o sumă de bani, pînă vor intra ceva din cotizaţiile muncitorilor. Întreprinderea vă dă un ajutor de şaptezeci de fiorini; parcă aşa fu vorba, nu? domnule director. Surprins, Nándor încuviinţă din cap.

— Şi vă mai rugăm să orînduiţi o cotizaţie săptămînală din partea societăţii dumneavoastră pentru fiecare lucrător ce-l aveţi, se sumeţi Jacobici care şi acum era aghiezmuit. Nevoile sînt mari — urmă el — din ce în ce mai mari, şi nu răzbim cu puţinul pe care îl pot vărsa oamenii.

Așa fuse și hotărîrea din toamnă, dinainte de grevă, a adunării generale...

— Vă înșeală memoria! Adunarea n-a hotărît ce să facă întreprinderea cu banii ei. Nici nu putea să poruncească așa ceva. A fost numai o dorință. Dar noi vom chibzui și, dacă va vrea și domnul Hoffmann, s-ar putea întîmpla și asta...

Supărarea lui Frum, ca și a lui Jacobici, era că cel de al doilea răspuns îl dăduse tot inginerul Franz Jäger, adică după una caldă, una rece. Nici azi nu se puteau dumiri: cum? Jäger al lor, președintele de onoare al asociației, să fie împotrivă-le? În zadar încercară Reiter, Horváth și alți popicari aflați de față să-i lumineze că una este ajutorul venit o dată, la o nenorocire, și alta cotizația neîntreruptă; cea dintîi e întîmplătoare, azi da și mîine nu, dar cea de a doua leagă; așa că Jäger, oricît o fi de Jäger și de președinte, tot nu putea da alt răspuns. În astfel de socoteală bănească cuvîntul cel din urmă îl are patronul de la Brașov.

— Păzea! și ciungul trase o lovitură măiastră: zece popici dintr-o bilă. A treia la rînd!

— Ești bun de tunar în armata lui Kossuth, glumiră ceilalți și-i plătiră sticla cu bere.

— Am să fiu, veți vedea! se înfoie Horváth, mîndru ca un păun. Ia, mai bine să încheiem joaca și să mergem la gardă. Au început înscrierile. Să fim noi printre cei dintîi, ca să dăm pildă tuturor minerilor.

— Ce ziceți de Willing, întrebă artificierul Waldmann care privise la întrecerea popicarilor.

— Adică — ce? făcu Rickert, vechiul campion.

— Cum: *ce?* N-ați auzit? Willing a venit încă de aseară. Azi în zori a trimis după niște mineri cu care a stat de vorbă. Acum e înfipt în fața cazinei, la o masă în drum și primește oamenii în garda națională.

— Nu se poate! sări Reiter. Criminalul?

— Chiar el! E de neînțeles cum a putut ajunge ștab la comisia de recrutare, dar așa este. L-am văzut cu ochii mei acum un ceas. Parcă-i arhiducele, Marele Palatin... Dar și eu al dracului: nu i-am dat nici măcar bună ziua! Haideți cu toții la cazină, să vedem ce și cum... îi îndemnă artificierul.

Goliră resturile din sticle și porniră spre piața comunii. Obărștaigărul Reiter se-ntoarse în loc și plecă spre casă. Fu zărit. Popicarii se uitară mut, unii în ochii altora, îl lăsară să se depărteze cîțiva pași, apoi se răzgîndiră.

— Reiter! Nu se poate! Mergi cu noi!

Tatăl Lisei nu auzea. Începu să zorească pașii. Mergea cu capul plecat și cu spinarea încovoiată, ca un condamnat. Mîinile le vîrîse în buzunarele strîmte ale hainei. Parcă erau doi bolovani.

Horváth îl ajunse din urmă. Apoi ceilalți.

— Emil, îți înțelegem durerea. Ni-i scîrbă și nouă! Nici nu ne vine să credem. Dar tocmai de-aceea: hai acolo! Tu nu trebuie să lipsești din gardă. Nici tu, nici Frum, nici Zunkopf, nimeni din cei care ne-am pus obrazul și ne-am înfometat familiile pentru grevă. Cît despre noi, ungurii, vom vedea...

Obărștaigărul se opri. Cercetă ochii tovarășilor care îl înconjurau cu dragoste și cu respectul cuvenit celui mai nenorocit tată din Petrila. Citi în ei încurajare și rugăminți. Apoi, privind numai pe Horváth, adică pe acela care era, pentru el, cel mai fericit socru din Petrila, îl întrebă:

— Unde este Radu Zăican? Nici el nu trebuie să lipsească!

— Vine chiar azi! se pomeni Horváth că-i iese cuvîntul din gură. Apoi lăsă ochii în pămînt, oarecum stînjenit. Mințise. Își mușcă buza de jos. Se întrebă pe sine, fulgerător, cum și din ce imbold îi țîșnise minciuna. Era gata să adauge:

„Sper că vine..." dar se răzgîndi. Prea erau cu toții, în juru-i, bucuroși de veste.

Plecară gălăgioși, spre mijlocul satului.

Peste drum de clădirea administrației, în fața cazinei, se zărea statura masivă a inginerului Willing. Era înconjurat de o ceată de funcționari și muncitori. Se auzeau vociferări. În fața subdirectorului — că gradul și-l păstrase, deși se afla încă surghiunit la șantierul din Petroșeni — pe o masă înfășurată în culorile Ungariei, se odihneau un registru cu scoarțe groase, o călimară în care sta înfipt un toc din pană de gîscă, iar la un colț o cutie de carton, plină cu cocarde și banderole.

Revoluțiile nu sînt întotdeauna doar pentru cei ce le făuresc cu sîngele lor cald, sau care, martori numai, le așteaptă totuși înfierbîntați de nerăbdare. De multe ori ele sînt de folos și celor ce le întîmpină cu sînge de broască și care, în clipele de cumpănă, știu de partea cui să arunce zarul.

Așa se întîmplase și cu Willing. De luni de zile, din vara lui '47, de cînd începuse să simtă pe suflet povara păcatelor ca și coșmarul unor înfricoșătoare răzbunări, Willing pîndise ziua unor răsturnări care să-l readucă la suprafață. Știa că altfel nu-și poate reveni din lovitura de măciucă. Locuia tot sub dealul Dîljii, sub același acoperămînt al unei căsuțe de piatră și bîrne, în care tremura fiindcă de după gratiile ei se putea ivi oricînd brațul răzbunător: al tatălui Lisei, al „Împăratului" cu mintea revenită din întortocheturile scrîntelii, sau al altor victime înșiruite în cursul anilor pe firul înălțării lui din treaptă în treaptă... Pe șantierul Petroșeni lucrul se reluase. Tatăl Lisei nu mai venise să dea tîrcoale împrejurimilor — sau nu-l văzuse el. Pe Ion Vesel îl trimisese să muncească la despăduririle dinspre Livezeni, ca să-l știe cît mai departe. Iosefina își ducea aceeași viață de huzur între jocuri de cărți și amantlîcuri care, de cînd lipsea stăpînul, erau din ce în ce

mai puțin ascunse de faldurile draperiilor din vila nouă ; deseori călătorea cu diligența la Deva și Sibiu. Cu eroismul femeilor care nu vor să îmbătrînească, Iosefina Willing se îndărătnicea să trăiască acum o viață de care nu știuse să tragă deplin folos la vremea potrivită, așa că Willing — umilit și de pecetea pe care i-o întipărise haiducul Trif în frunte — ajunsese la Petroșeni pustnic fără voie, cîine înlănțuit și hămesit. Pînă cînd într-o seară îi veni vestea răsturnărilor de la Budapesta, vestea că ungurii, pe care îi disprețuia, au pornit să-și scuture lanțurile, și că lui Kossuth Lájos, pe care îl ura, i s-au deschis drumuri largi către putere și nemurire.

Socoteala lui Willing fu simplă : revoluția nu va putea fi restrînsă în cadrul politic al luptătorilor budapestani ; ea se va întinde în restul Ungariei, în Cehia, Croația, și în ținuturile românești, deci și în Valea Jiului. Soarta lui — a lui Willing — este, astfel, pecetluită. Ce n-au putut, ori n-au vrut, să facă Ion Vesel, Reiter și „bandiții" din peșteri, vor face muncitorii unguri și români laolaltă. Așa că nenorocirea trebuie preîntîmpinată în față !

În ziua următoare, subdirectorul Willing părăsi în grabă șantierul. Seara era la Petrila — venit tot într-ascuns, peste deal — și ceru convocarea inginerilor și consiliului de direcție, chiar atunci, pe loc. Cînd Nándor și Jäger își făcură intrarea în sala consiliului, el îi întîmpină cu înflăcărare, mai-mai să-i îmbrățișeze, și le strigă cu entuziasmul unui student maghiar aflat pe baricadele libertății : *„Eljen a haza !"* Răspunsul fu rece și prevăzător, lozinca atît de scumpă revoluționarilor unguri părînd, rostită de Willing, o profanare. Dar cînd sosiră și ceilalți ingineri și cînd se ciocniră pahare în cinstea lui Kossuth, limbile se descleștară. Willing ținu o adevărată cuvîntare în care împleti programul lui Irányi cu interesele în-

treprinderii lui Hoffmann, cu ale lucrătorilor și ale nobilimii în așa fel încît fiecare din ascultători putu să culeagă ce-i poftea inima. Nu-l crezu nimeni, nici măcar ginerele Schultze, dar atmosfera se încălzise. Proaspătul revoluționar fu tolerat cu interes ori cu indiferență, cu ironie abia ascunsă ori cu scîrbă. Nándor se întreba ce dracu punea la cale „satirul" (că așa îi rămăsese porecla în cele cîteva saloane ale burgheziei petrilene), iar Franz Jäger bufnea de unul singur. În cele din urmă bătrînul se strecură spre casă.

Willing dormi în noaptea aceea la Iosefina. În zori îl deșteptă pe Nándor, ceru să fie trimis un alt inginer pe șantierele Petroșeni — el trebuind să lipsească din regiune vreo săptămînă — și, cu postilionul care se întorcea de la pasul Surduc, plecă la Deva. Ce făcu el la Deva, la Alba, la Sibiu, ori prin alte orașe colindate în acele zile, nu se știe ; dar se înapoie hirotonisit revoluționar sadea ; avea împuternicire să alcătuiască gărzi naționale în satele de pe Valea Jiului, să le conducă în calitate de căpitan consacrat de revoluție, să le înzestreze cu armament de la detașamentul grăniceresc din Baru Mare, să păzească ordinea în așa fel încît nimic să nu se clintească din avutul cuiva și să execute ordinele ce-i vor veni de la comandamentul gubernial al gărzilor hunedorene, aflat la Deva.

Întreaga Petrilă, fără deosebire de stare, era revoltată, pe drept cuvînt : Willing stegar în lupta pentru dreptate și libertate ! Așa că cel pecetluit pentru toată viața cu fier roșu în mijlocul frunții — semn rușinos al infamiilor și fărădelegilor — nu găsi printre ingineri, funcționari și muncitori nici un om de vază care să primească a-i fi soț în comitetul gărzii. Îi trebuiau trei nume : un ungur, un german și un romîn. Romînul fu găsit : crîșmarul Victor Ciclovan. Dintre nemți, Willing se opri asupra aceluia care îl rugase, într-o adunare,

să la președinția de onoare a fostei asociații „Popicul de aur". Bauch — că el era voinicul — avea nevastă rea de gură, era slugarnic, așa că ajunsese coadă de topor în mîna celor de la direcție. Bauch își dădea seama de mult că tovarășii de muncă îl ocolesc ; dar tocmai de aceea, pentru ca să se ridice deasupra lor fără să-i întărîte, ba, dimpotrivă, să-i îmbuneze, primi cinstea. Ungurii nu înțelegeau însă nici în ruptul capului să aibă un neamț — un austriac, și încă pe Willing ! — căpetenie de gardă națională într-o revoluție care era mai întîi *a lor,* pentru patria lor și împotriva jugului apăsător al împărăției habsburgice. Și totuși, se găsi și de la ei o coadă : István. Îl adulmecase însuși Willing și îl sprijinise, chiar în dimineața aceea, Ciclovan, care făcea și pe dracu-n patru numai să se afle bine cu toată lumea ; în cazul ăsta și cu austriacul Willing dar și cu ungurul Istvan. Dobai avea și el o socoteală. Îl înfierbînta gîndul că primind o astfel de slujbă în comitetul gărzii naționale, fala îi priiește ca să se înalțe în ochii Mariei Zăican și a viitorului socru.

Învestit cu toate hîrtiile și pecețile comitetului departamental al gărzilor naționale, Willing venise și cu îndrumări privitoare la organizarea lor. Tocmai de aceea se auzeau glasuri întărîtate la masa din fața cazinei. „Căpitanul" gărzii era înconjurat de Bauch, Ciclovan și Dobai Istvan. Bauch sta pe un scaun, umil. Ciclovan, în picioare, privea semeț, parcă vroia să spună : „Să mai poftească cineva să spargă un țoi ! Îi crăp capul !" Dobai ținea cu stînga drapelul în culorile revoluției, drept în spatele lui Willing ; era mîndru ca un stegar în urma carului unei căpetenii de oști care intră biruitoare într-o cetate învinsă. Tus-trei aghiotanții aveau pe braț banderole în culorile maghiare.

Willing purta un costum de vînătoare, cu veston închis la gît, pantaloni bufanți și cisme înalte. Slăbise în vremea din urmă, așa că burta i se subțiase. Pe cap purta o pălărioară tiroleză cu panglică în aceleași culori, iar de la umăr la talie și în jurul taliei era încins cu o eșarfă lată. La șoldul stîng îi atîrna o sabie veche, poate amintire rămasă din armura răposatului colonel Willing, cel care murise căsăpit de partizanii italieni din Apenini. Un pistol cu țeavă lungă, înfipt la șoldul drept într-o teacă micuță, îi întregea chipul. Gloanțe nu avea.

Gălăgia din jurul comisiei de recrutare se iscase din pricină că în garda națională a Petrilei nu era primit orice pîrlit de miner, și cu atît mai puțin sătenii de obîrșie, iobagii cei „sălbatici". Este adevărat că o lege votată de Dietă prevedea înființarea de gărzi care să apere revoluția și cuceririle ei — sau viitoarele ei cuceriri — de orice atacuri ale nobilimii. Ideea nu era nouă. Ea se născuse în tumultul revoluției din 1789 și dăduse roade. Gărzi populare se încropiseră și în timpul revoluției de la 1830, în Parisul republican, dar atunci fără cine știe ce grozavă reușită. În sfîrșit aceleași gărzi naționale patrulează acum pe străzile Parisului și ale altor mari orașe din cea de a doua republică franceză, țară în care revoluția se află în plină desfășurare. În ele au dat buzna — și au fost primite — gloate proletare, dar asta e treaba francuzilor! Or să vadă ei ce bucluc o să iasă din înarmarea golanilor... Directivele trimise de la Budapesta comitetelor guberniale ale gărzilor erau în doi peri, iar aplicarea pe teren se făcea așa cum vroia, sau cum înțelegea comitetul sătesc local. La Petrila, căpitanul gărzii înțelegea să dea urmare instrucțiunilor după cum îl tăia capul. Așa că în registrul ce-l avea în față Willing înscrisese cu litere mari pe directori, ingineri, funcționarii mari și mijlocii ai întreprinderii, cei

trei cîrciumari și cei trei aghiotanți ai săi. Atît. Atunci ce rost mai avea așteptarea impozantă în fața mesei împodobite? Avea! Luîndu-și ca îndrumătoare legea electorală care spunea că au drept de vot numai cetățenii cu venituri anuale de la o sută de fiorini în sus, căpitanul binevoia să primească în gardă și pe cei care puteau face dovadă de avere, chiar dacă erau țărani momîrlani. Își făcuse socoteala că cel puțin primarul, notarul, feciorul fostului cneaz Costea și vreo doi-trei gospodari cu turme bogate sus, au stare care să le îngăduie intrarea în gardă și, oricum, cîteva cămăși albe — însă curate — nu strică. În alte sate vor putea fi primiți și țărani romîni de care nu se aflau la Petrila: nemeșii de opincă; însă numai cei cu titulușuri decurioane, cu săbii dăruite pentru slujbe la castele și cu cai de centurii grănicerești.

Toate acestea în ce-i priveau pe burghezii din Petrila și țărănoii din regiune. Dar minerii? Nici ei nu puteau lipsi cu totul. Așa că Willing hotărîse: intră în gardă toți obărștaigării și ștaigării fără osebire de nație, împreună cu meseriașii germani de la atelierele de sculărie și tîmplărie. Cel mult — dar numai cîntărind de la om la om — se poate arăta mărinimie și față de unii cetățeni fără avere și fără calificare grozavă în meserie, ca István spre pildă, dar numai dacă sînt cunoscuți ca oameni de mare încredere. Atît. Pe toți aceștia îi aștepta acum comisia de recrutare. Să le scrie numele în registru, să le dea cîte o cocardă, o banderolă și îndrumări pentru sfînta păzire a ordinei. Mai tîrziu vor fi chemați la o adunare, vor fi poftiți să depună jurămînt pe constituția democratică, li se va înmîna cîte o armă și — restul rămîne de văzut.

Socoteala lui Willing nu fu însă pe placul petrilenilor. După ce, dimineața devreme, István mătură drumul din fața cazinei de toate muierile și

copiii momîrlani și de alte limbi, care veniseră să caște ochii, începură să se ivească sătenii, toți gospodari cu îmbelșugare de cel mult un jugăr de pămînt, restul averii, adică cea de pe munți, fiind sau în devălmășie, sau furată de nobili la conscripția din 1819. Oamenii strîmbară din nas văzîndu-l pe Willing înfipt mîndru de sine la masa comisiei, dar nu-și putură înfrînge dorința de a face parte din garda revoluționară a satului lor. Știau că trebuie să primească fiecare cîte o panglicuță verde-alb-roșie ; culorile le erau dragi și valahilor pentru că în ele, în împerecherea lor, ei trăiau imaginea dreptății mult așteptate. Și mai știau, ori bănuiau, că vor primi și cîte o armă, dacă nu flintă, cel puțin sabie ori suliță — că doar n-o să apere libertatea numai cu pumnul... Răspunsul căpitanului Willing fu însă limpede, fără putință de răstălmăcire :

— Gărzile nu sînt pentru sărăcime. Aduceți hîrtie de la primarul vostru că aveți pămînt de la cinci jugăre în sus, sau un cîștig de o sută de fiorini pe an și vă primesc !

— Cinci jugăre ? Nici gospodarii de pe cîmpie n-au atîta pămînt !

— O sută de fiorini ? Jungiră alții întrebarea, mirîndu-se. Hă-hă ! Da'ce, noi avem sîmbrie ?

— Hai, căraţi-vă de aici !

Și s-au cărat. Înjurînd printre dinți.

Minerii, cu șefii lor de echipă, ajutorii mineri, vagonetarii și zilerii se luară însă la colț cu tartorul gărzii. Dintre băieșii unguri nu venise la recrutare nici unul măcar. Așa se înțeleseseră între ei la ieșirea de la șut. Ținuseră în colonia lor, tot în dimineața aceea, și o adunare la repezeală. Urmarea fu nestrămutată : nu primesc comandant austriac, și cu atît mai puțin pe subdirectorul Willing ! Ceilalți lucrători ai întreprinderii, nemți, cehi și romîni se iviră însă, pe rînd, care cum se brodiră. Dădură ocol mesei, salutară pe

ştab şi văzînd că nu sînt poftiţi, îndrăzniră să ceară ei înscrierea în gardă.

Pe ăştia Willing nu mai cuteză să-i repeadă. Încercă să le lungească nădejdea pentru mai tîrziu. Poate mîine, sau poimîine...

Fiind în zi fără şut, oamenii aveau timp. Aşa că mai zăboviră în drum. În es-timp se înfăţişă comisiei de recrutare ştaigărul Bring şi mecanicul Wolff de la corfa puţului Ferdinand. Willing le înscrise numele în catastif, le dădu cîte o cocardă, ba le strînse chiar mîna.

— Pe ei de ce îi înscriseşi, domnule? întrebă tînărul miner Erwin Pruss.

— Ca să întrebi tu! fu răspunsul sec.

Pruss, prea tînăr ca să ştie înfrunta, se trase deoparte.

— Rogu-vă, garda asta nu-i şi pentru romîni?

Acum întrebase moţul Necula Măghiran. Se uita cam dintr-o parte. Venise cu grupul său.

Willing se roşi. Ar fi vrut să-l plesnească sau măcar să-l înjure, dar avu tăria să se înfrîneze. Îşi făgăduise să fie calm, demn, impozant. Măghiran stărui:

— Scrie-ţi, rogu-vă, numele meu pe papir. Daţi-mi şi o cordeluţă de-alea. Şi eu mi-s cu domnul Kossuth! Şi ortacii mei moţi, aşijderea.

Willing se prefăcu surd şi mut. Se uita în altă parte. Ciclovan se juca cu ciucurii drapelului ale cărui falduri îi mîngîiau obrajii. István zvîrlea cu pietre. Îşi umpluse buzunarele cu pietricele şi mai mari şi mai mici — şi îndată ce vedea că vreun ţînc curios sau vreo prăpădită de muiere se apropie ca la comedie, zvîc! cu aruncătura după ei... Aşa avea poruncă de la Willing.

Necula Măghiran făcu doi paşi la marginea mesei.

— Nu-mi răspunzi, domnule? Eu îs Necula Măghiran, şef de echipă moaţă la steril. Băieş din moşi-strămoşi.

Willing nu se mai putu stăpîni :

— Primim romîni, dar nu pe cei obraznici ! Hai, cară-te ! Tu, şi toţi moţii tăi !

— Romîni ca lifta asta de crîşmar bănăţan ? Să vă ia dracu, cu garda voastră ! Facem noi alta... Ca să ne apărăm de voi şi să apărăm pe domnul Kossuth, că-i om de nădejde ca Doamna noastră Catarina, aduce-o-ne-ar sfînta Varvara !

Măghiran vru să scuipe drept în mijlocul mesei, dar cele trei culori ale revoluţiei îl opriră la timp.

— No, iacă şi pe poleaci ! se veseli el dintr-o dată. Măi frăţuţilor, veniţi mai răpede ! Voi sînteţi papistaşi ca şi ăst comandant, dar aveţi sînge drăcesc. Ia : primi-vă-vor la garda revoluţiei ?

Polonezii înaintau în opt rînduri de către patru inşi. În fruntea lor se afla veteranul Adalbert Cristianschi, cel ce luptase pe baricadele Varşoviei. Mult în urmă păşea Rykj, beteagul : Rică al Stăncuţei lui Stancu şi Stanca Huneadu. Atîţia rămăseseră : treizeci şi patru, din treizeci şi opt cîţi veniseră la Petrila în primăvara anului 1841. La drept vorbind se ţinuseră bine. De altfel erau şi tineri — sau *încă* tineri. Nu pierise în cursul celor şapte ani decît Jan Virschi. Murise într-un accident de mină. Dintre ceilalţi, doi lipseau cu rost : unul se afla la Reşiţa, la cuptoarele de fier, trimis tot de ei, pentru îndrumări, celălalt în Polonia, adică în fosta Polonie, în Galiţia austriacă, pentru cercetarea stărilor de lucruri din patria pierdută vremelnic. Cel de al treilea trăia şi el, dar pierdut pentru totdeauna din comunitatea poleacă : era acel Leopold Waslawschi întîlnit de Radu şi Fira la Cîmpul lui Neag, care se luase după o băciţă şi se ciobănise şi el.

La o poruncă scurtă, polonezii cei încolonaţi ca la reghiment se opriră în faţa comisiei de recrutare. Salutară frumos, milităreşte. Strigară ceva pe limba lor. Cine să-i înţeleagă ? Apoi pe ungu-

reşte : *Eljen a haza !* Cei din flancul drept aveau arme de foc. Le prezentară.

Willing făcu ochii mari : de unde au ăştia carabine ? Totuşi le răspunse după tipic şi cu demnitate. Demnitate de feldmareşal. După care Adalbert Cristianschi făcu trei paşi înainte, pînă aproape de masa cu registru şi călimară, dădu un raport scurt. Vin de la instrucţie, de la redutele de pe Jiu, şi încheie : „Stăm la ordinele căpitanului gărzii naţionale !"

Obrazul lui Willing era gata-gata să dea în culorile kossuthiste. Se făcu întîi roşu, apoi verde, dar la sfîrşit, în loc de alb, dădu în pămîntiu. Ce să facă ? Nebunii ăştia îi strică toate socotelile... Să-i primească în gardă — nu se poate ; sînt haimatloşi [1] şi au apucături de rebeli. Să-i repeadă ca pe moţi ? E mai greu : au arme ! Mai bine să-i îmbrobodească. Să-i amîne. Pînă va izbuti să-i dezarmeze. Pe urmă...

— Vă salut în numele guvernului revoluţionar ! răspunse Willing, greoi, la raportul comandantului Cristianschi. Desigur, îngăimă apoi încurcat, aţi putea fi de folos patriei... Vom mai sta de vorbă... Hotărîm după amiază... Tot aici, că mai aşteptăm înscrieri. Ungurii n-au venit încă.

— Nici nu vin ! se auzi glasul puternic al lui Horváth Sándor care sosise şi stătea acum de-o parte. Comandantul gărzii îl văzuse de mult. Ştia că Jäger, într-o anumită împrejurare grea, îl înălţase în grad. „Ciungul merită înaintarea la gradul de ştaigăr, gîndi Willing, dar e prea colţos..."

— Nu te înţeleg, Horváth ! Acum eşti ştaigăr, aşa că locul tău este aici, în gardă. Aa ! iată şi pe *domnul* Reiter !

Îl întitulă *domn*, maşinal, din teamă sau respect, însă minţi cînd spuse că pe tatăl Lisei îl zărise abia atunci. Tremura. Fără îndoială, din frică. Şi

[1] Fără patrie.

glasul fusese schimbat. Puternic, dar nu al lui. Celălalt, obărştaigărul, nu-l băgă în seamă. Se uita în lungul drumului şi şoptea ciungului, cu un aer parcă de imputare: „Spuneai că vine Zăican"...

„Uneltesc împotrivă-mi?" străfulgeră prin capul comandantului de gardă. Se linişti însă, amintindu-şi că nu este singur: are aghiotanţi şi sabie! Prinse curaj:

— Domnule obărştaigăr, aştept să-ţi iei în primire cocarda! Şi neprimind răspuns adăugă:... şi locul ce ţi se cuvine în comitetul permanent al gărzilor din Valea Jiului!

Reiter ar fi putut să-i răspundă că nu primeşte cocarda revoluţiei din mîini pătate de sînge şi că nu poate sta în comitet alături de un criminal. Cuvintele îi veniră pe buze, dar le respinse. Îi întoarse spatele cu scîrbă, îl luă de braţ pe Horváth şi se depărtară tăcuţi.

Willing simţi umilinţa, dar n-avu încotro. Bine că scăpase numai cu atît! Încercă să pară ocupat cu altceva.

Norocul îi aduse în faţă, la masa comisiei, pe jupîn Isac, prăvăliaşul de mărunţişuri şi librărie. Willing făcu ochi mari, întrebători, care grăiau numai indignare: „Ce caută aici naţia asta spurcată? că doar n-o fi vrînd — şi încă la vîrsta lui — să se înscrie printre luptători!"

Bătrînul Isac îşi purta bine anii care trecuseră peste cel de al treilea sfert al sutei. Nevasta îi murise în iarnă, dar nu de foame, că prăvălioara filozofului aducea în orice vreme cel puţin atîta cît să plătească birul trupului şi birul lăzii imperiale. Prăvălioara se afla la vad bun, la cotul uliţii care se împărţea spre cele trei colonii. N-o ocoleau însă nici petrilencele dinspre Cimpea şi Lonea — spilcele, panglicele şi nimicurile de pe rafturi fiind cătate de toată suflarea femeiască, fără osebire de limbă. Mintea înţeleptului evreu nu îmbătrînise nici un pic. Altfel n-ar fi fost în

stare să se priceapă a aduce la Petrila şi noutăţi de care unii petrileni se cruceau, dar le cumpărau. Nu era vorba de tipărituri cu tîlc ascuns — acum slobode — ci de marfă pentru orice casă. Spre pildă, păcură de Valahia, ieftină şi bună la uns osiile carelor ; precum şi nişte beţişoare cît un ac, al căror măciulii roşii la cap se aprindeau la frecare. Născocirea îi sosea lui Isac de la un prieten, un negustor din Sibiu, care la rîndu-i le aducea de undeva, de departe. Jupîn Isac şi cei din coloniile Petrilei le spuneau beţelor cu flacără de lumînare : „Zündholtz", dar opincarii neputînd pronunţa astfel de vorbă grea a naibii, ori poate datorită graiului lor înflorat, le botezaseră „lemnuşe" şi „aprinjoare". Zündholtz sau aprinjoare — se vindeau ca pîinea caldă, şi bătrînul îşi freca mîinile. Bună treabă !

Isac salută cu plecăciune pe domnul comandant al gărzii şi-i întinse o hîrtie. Era dovada de venituri anuale şi plata birului. Willing citi.

— Şi ce vrei ? *Du bist auch alt, auch Jude !*[1] Piei din faţa mea !

— Nu vă fie cu supărare, domnu' comandant, dar n-am venit pentru mine. E vorba de nepotul meu, Avram.

— Ei ? făcu Willing. Cine este şi ce vrei cu el ?

— Avram !... Avram al Surăi !

Isac rostise numele nepotului şi lungise pe cel al Surăi cu atîta încredere şi siguranţă de sine, parc-ar fi spus : Arhiducele Iosif al Mariei Tereza !...

Bătrînul negustor n-avea copii. Avea însă — sau avusese — puzderie de nepoţi în nişte orăşele din Galiţia. Sura era — sau fusese — vreo rubedenie oarecare, poate chiar soră bună. Avram scăpase dintr-un pogrom care răpusese multe vieţi evreeşti şi ajunsese anul trecut la unchiul din

[1] Eşti şi bătrîn şi evreu !

America, adică la Petrila, că pentru ghetourile Galiției Valea Jiului era California.

Văzînd că domnul cu sabie și pistol tot nu înțelege, Isac se întoarse și strigă pe un tînăr care aștepta de partea cealaltă a drumului:

— Avrămuț! și îi făcu semn să se apropie.

Nepotul era înalt și bine legat. Puțin cînepiu, puțin pistruiat, dar deloc urît. Era îmbrăcat ca la oraș. Nu purta perciuni. Unchiul nu-i îngăduise tradiționalii cîrlionți. Nici el, Isac, deși avea cea mai stufoasă barbă de pe Țara Hațegului, mai grozavă decît a faurului Abasarabă, de pe vremuri, nu purta perciuni.

— Ăsta e! domnule comandant. Plătim taxa ce ni s-o cere... Plătim și uniforma... Și ce se mai cuvine alt...

Willing se uită la aghiotanții din jurul său, cercetă privirile celor cîțiva muncitori care se aflau pe de lături și se încruntă văzînd că nici unul nu rîde. Idioții! De ce nu rîd?!

Cumpăni ce vorbă răspicată să arunce bătrînului negustor, dar negăsind ceva potrivit îl întrebă pe tînăr, în batjocură:

— Știi să tragi cu arma?

— Nu, dar vreau să învăț! fu răspunsul acestuia într-o nemțească foarte corectă.

— Știi carte?

— Am învățat la gimnaziul romînesc din Cernăuți.

— Jidan la școală creștină? Cum se poate asta?

— La Cernăuți se poate, dacă plătește comunitatea... Dar numai unul într-o clasă.

Willing tăcu. Încă nu știa ce să facă.

— Domnule comandant, vă rog primiți-l! Plătim... Avram este voinic ca Goliat și iscusit ca David... Are să lupte pentru revoluție!... Pentru dreptate! Pentru domnul Kossuth!

— Sînteți nebuni! Revoluția nu s-a făcut pentru jidovi.

Avram coborî ochii. Umil ca un cîine lovit de stăpînul hain, oftă uşor şi dădu să plece.

Jupîn Isac vru să mai stăruie, dar vorba şi privirea comandantului căzură tăioase:

— Ştergeţi-o! Nu primim jidani în garda naţională! Ai auzit? *Naţională!*

— *Raum für alle hat die Erde*[1] şopti bătrînul prăvăliaş — şi se depărtă cu paşi de astă dată nesiguri, ca ai unui om încărcat de o grea povară. Părea un Ahasverus care îşi tîrăşte pe un drum de ţară anii, barba şi zadarnica înţelepciune...

De partea cealaltă a drumului se apropia Anuţa Sluguţ. Grăbea spre casa Mariei. Ion Vesel, Împăratul, deşi lucra la Livezeni, sta tot în gazdă sus pe Maleia, acolo unde fusese miluit în anii de rătăcire şi unde mai apoi îşi regăsise mintea pierdută. Anuţa îl trimisese mai devreme în Lunca Florilor, să crăpe nişte butuci. Acum se ducea ea într-acolo, să-l gonească spre casă. Nu vroia să-i vestească Mariei cine ştie ce lucru grozav, vreo taină, ci s-o vadă şi s-o îmbărbăteze. Era voioasă — atîta cît poate fi voioasă o bătrînă — dintr-o pricină care, într-adevăr, o păstra pentru ea însăşi.

Ajungînd în dreptul cazinei, Anuţa se opri mirîndu-se de cele ce vedea: lume, tartorul Willing, István, steaguri... Nu înţelese. Întrebă pe bătrînul Boja care sta pe treptele primăriei în aşteptarea notaresului. Apostol Boja îi spuse ceva despre nişte gărzi pentru apărarea revoluţiei, dar femeia nu pricepu mare lucru. Îi era însă ciudă că „Iling ăla" se înfipsese tocmai în dreptul colibei ei de altă dată. Oftă şi dădu să plece. Dar Dobai, care se juca de-a zvîrlitura, o nimeri cu o piatră; nu prea mare, dar cu o lovitură ascuţită. Asta fusese mai mult din nebăgare de seamă decît dinadins. Willing însă zîmbi, mulţumit de întîmplare.

---

[1] Pe pămînt este loc pentru toţi (dicton german).

Ce-ar mai fi strigat Anuța: „Țiba, ne!" dar satul era văduv de cîini, iar voinicii se aflau departe. Willing îi auzi văicăreala, îi simți neputința și începu să rîdă de-a-binelea. Minerii din juru-i se mirau ce-l apucase. Sluguța amuțise, dar în ochi îi juca mînia. Trecu drumul și înainte ca István să se fi gîndit la o apărare, se năpusti asupra-i ca o mîță a pădurii țîșnită din scorbură. Îi vărgă adînc obrajii cu ghiarele, îl scuipă pe Willing care cerca să tragă sabia, și se dădu în spatele grupului de oameni truditori. Se făcu învălmășeală mare. Willing se știa tare pe brațul și pe gradul lui, iar István nu era omul care să se lase batjocorit. Băieșii nu înțelegeau ce-i venise muierii să facă o astfel de ispravă nesăbuită, dar bănuiau că o fi avut ea vreun temei, așa că o apărară cu piepturile, ca un zid, și o înghiontiră să fugă degrabă.

Potolindu-se zarva, Willing se luă după femeie, dar la cîțiva pași se răzgîndi. Zărise pe Ion Vesel, care se întorcea din Lunca Florilor cu pașii lui mătăhăloși și cu nelipsita bărdiță de băieș.

Pe Sluguța o ajunse din urmă nu Willing, ci Apostol Boja. Ghidușarul făcu pe îmbufnatul:

— Măi, muierea naibii, nu te mai astîmperi! Ce avuseși cu băiețul ăla?

— Iac-așa! Să fie și el însemnat ca Iling...

— Vezi să n-o pați! Lui Willing i-a crescut iar cornul...

— Căz! Și măgariul are patru picioare, dar nu-i cal, nici Duțipal!

CAPITOLUL XXI

MEREM CU KOSSUTH !

În după-amiaza aceleiași zile Willing aștepta în drum întovărășit numai de aghiotantul Bauch. Aștepta în van să i se înfățișeze măcar o parte din unguri (fie chiar simpli mineri, sau numai vagonetari !), pentru ca să-i înscrie în gardă.

Alături, sub arțarul din dreapta cazinei, se strînsese mulțime de țărani în haine de sărbătoare. Arțarul rămăsese copacul de semn al obștii fostului sat bătrînesc Petrila.

După ce întreprinderea cumpărase locurile cu case ale sătenilor Luță și Voicu, și după ce focul pus la cale nu se știe de cine pîrjolise coliba lui Sluguț — sînt șase ani de atunci — societatea clădise acolo șirul de locuințe inginerești, cazină și cancelarii, dar fără să se atingă de arțarul ce se afla pe un petec de pămînt mai ridicat, în coasta acestor construcții. Arțarul era proprietate devălmașă pe loc devălmaș și obștea nu vroise nici în ruptul capului să-l facă vînzător. Avea, copacul acela, peste trei sute de ani. Sub coroana lui rotată se scrisese, pe răboajele de alun ale unui șir întreg de cnezi, istoria Petrilei pe trei veacuri în urmă.

„Sfatul bătrînesc", aşezămînt din vremuri străvechi, fusese oborît îndată după statornicirea societăţii Hoffmannilor la Petrila, iar casa obştei prefăcută în primărie ca la oricare sat din împărăţie. O parte din vechile obiceiuri ale satului bătrînesc se păstrau însă. Spre pildă, judecăţile între oameni. Ele se făceau şi acum de cei nouă bătrîni aleşi de adunarea satului — juzii — de faţă cu sătenii. Din multe pricini de care întreprinderea nu era străină, dar şi din vrerea oamenilor de a se simţi mai în largul lor, scaunele de judecată nu se mai ţineau sub arţar, ci într-un luminiş din pădurea Prigoriei, la adăpostul unui gorun. Vechiul arţar se păstra doar ca amintire a libertăţilor de altădată. Nici directorul Nándor nu cutezase să se atingă de el. Îl privea ca pe o frumuseţe a firii înconjurătoare.

Adunarea din după-amiaza asta se ţinea, însă, sub străbunul arţar. Aşa hotărîseră cu toţii la sfatul din casa fostului cneaz Costea. Sfatul avusese loc cu vreo două ceasuri înainte, pe la sunămiez. Întîlnirea o ceruseră vornicul Simion Drăgan, învăţătorul Caius Petron, cîţiva bătrîni din scaunul de judecată şi însuşi cneazul. Preotul nu zisese ba. La drept vorbind ei nici nu ştiau că şi sfatul de dimineaţă şi adunarea aceasta, de după amiază, fuseseră puse la cale de preot, mai întîi cu glasurile şi îndemnurile altora, apoi cu încuviinţarea şi binecuvîntarea lui.

Învăţătorul Petron fusese cel mai nerăbdător. Primise o înştiinţare că la Blaj se va ţine o adunare a romînimii din Transilvania şi vroia să ştie care se duce din Petrila şi care nu. El se şi pregătea de plecare. Şi popa primise o hîrtie, ba mai multe. Trebuiau citite şi luată o hotărîre. Nu era deloc uşor, pentru că îndemnurile din tipărituri se băteau cap în cap. Cărturarii Cipariu, Pumnu şi Bărnuţiu nu se înţelegeau asupra drumului pe care trebuiau să meargă romînii. Domnul Bariţ de la Braşov o cam încurca şi el...

Cneazul și juzii țînteau să afle altceva: acum, că e rebelie și a izbîndit domnul Kossuth, ce se face cu procesul de la Tabula regească? Mai este de trebuință susținerea apelației? Nu numai atît: căsenii cu oi multe întrebau pe ce munți să le trimeată, că vezi, se apropie Paștele, vremea s-a încălzit și turmele cată să se ducă la sălașurile de vară. Dar la care? Oamenii parcă-parcă ar înclina să le urce la pășunile cele vechi, ale obștii, furate de grofi la 1819... Și să le apere de vătăjei — dacă s-or ivi — cu parul, așa cum păcurarii le apără de lupi și de alte jivine.

La nămiez se strînsese sub arțar mai tot satul. Bărbați, dar și femei. Se simțea lipsa lui Zăican, a lui Moacă, a lui Stamate... În ultimii ani nu se mai ținuse adunare sătească fără ei. Acum, în așteptarea bătrînilor, petrilenii se întrebau cînd va rupe Radu tăcerea care era vădit voită.

Juzii se iviră deodată, în frunte cu fostul cneaz Costea. Purtau pe spinări cojoace lățoase, ca în toi de iarnă; de sub căciuli tot atît de stufoase se scurgeau valurile pletelor albe; mîini osoase se sprijineau în toiege lungi, de frasin, cu măciulii în chip de cruce, semn al învestiturii dată de norod cu dreptul de a face județ respectat fără crîcnire. Toiagul lui Costea era mai osebit. Subțire și lung cît al unui vlădică, era din trup de alun și bricegat cu mii de crestături, semn al dreptului de a purta, a încrusta și a împărți răboaje de bir, de zestre, de turme și de intrare sau de ieșire din devălmășie.

Cei doisprezece feciori din ceata vornicului Simion Drăgan rînduiseră masa și scaunele juzilor drept sub coroana arțarului ale cărui ramuri scoseseră frunze cît pitulicea. Scaunul cneazului era mai înalt și mai arătos. Fusese cîndva la casa obștii, dar, după prefacerea ei în primărie sătenii îl smulseseră de acolo cu răsteli și grele amenințări. Cetașii stăteau smirnă în dosul scaunelor de județ.

Vornicul feciorilor păşi în întîmpinarea bătrînilor. Purta cu sine o ploscă mare, plină de mied. Ajungînd la doi stînjeni de ceata înţelepţilor, Simion puse dreptul la pămînt, întinse plosca şi grăi:

— Căsenii vă zic : bine-aţi venit !

Costea scoase de la brîu o cupă din corn de vită grozavă, ceva care nu se mai află nici în nepătrunsele bungete ale Ţării Haţegului. Turnă din ploscă, picură cîţiva stropi pe iarba mustoasă a primăverii, răspunse : „Bine v-am găsit !" şi sorbi cu gura plină.

Sătenii se descoperiră. Femeile îngenuncheară.

Fu rîndul juzilor să soarbă din cupă pe rînd, cu mîini tremurînd de bătrîneţe, cu aceeaşi picurare de stropi în amintirea duşilor de pe lume ; după care se aşezară pe scaunele rînduite.

Preotul Niculae ieşi dintre poporeni. Purta odăjdii pentru slujbă domnească. Cu dreapta cădelniţa fum din răşină de brad uscată cu miere de albine. Mirui soborul juzilor, blagoslovi norodul, apoi îşi făcu loc de-a stînga cneazului.

Sătenii se aşezară în cerc larg, după datină ; vădanele în faţă, vrîstnicii în urmă-le, feciorii în rîndurile din spate, iar muierile măritate în fund, pe dîmb.

Obştea satului bătrînesc Petrila începu sfatul.

Locul rotat al arţarului de judeţ se afla mai alături de drum, cu vederea însă şi din uliţă şi către uliţă, privirea urmînd firul drumului peste luncă şi Jieţ, pînă departe spre Petroşeni. Ochiul voinicului ce-l sădise acolo, pe vremea lui Mateiaş domn şi rege, sau a lui Laslău rigă şi herţog — fusese ager !

Peste palanul cazinei, la masa din drum a comandantului de viitoare şi îndoielnică gardă civilă, se făcuse gol. Tartorul rămăsese doar cu aghiotanţii, cu registrul şi pana de gîscă. El însuşi se pomeni că vorbeşte în şoaptă. La catul de sus al locuinţelor inginereşti se arătară chipuri de doamne, frumoase

sau ba ; întîi zîmbitoare și îngăduitoare ; apoi, pe măsură ce se desfășura datina satului bătrînesc, nemișcate, zugrăvite pe geamuri întocmai ca niște mucenițe de la lăcașurile în care tăcerea e cea dintîi îndatorire. În pridvoarele ferestrelor de peste drum ieșiseră domni funcționari sfioși și cu înfățișare cucernică. Amestecătură de copii momîrlani, unguri și nemți încremeniseră în drum. Nu înțelegeau nimic, dar uitară joaca. Tot în drum, mai pe aproape și mai mult pe la garduri, stăteau minerii de limbi felurite, străini singuratici sau în pîlcuri, curioși să afle ce o să se întîmple. Că trebuia să se întîmple ceva, chiar dacă penele de cocoș ale jandarmilor nu se aflau de față ! Minerii adulmecau nu de acum, ci de cîteva zile, că revoluția cată să meargă înainte, că în aer plutește un suflu de primăvară cu vifor, lucește o rază de soare cu pîrjol, bate un vînt de nemulțumire, împărecheat cu nădejdi. Ei înșiși mocneau ca sub spuză. Nici libertatea — pe care și-o îngăduiau singuri — de a se duce sau ba la șut ; nici rachiurile din cîrciumi ; nici trăncănelile despre bine și rău ; nimic nu le putea scoate din cap că revoluția se oprise pe loc. Cu toții, mineri sau opincari momîrlani, aveau în vine zbuciumul armăsarilor struniți înainte de vreme... Era ceva necurat în toată această biruință a răzmeriței care nu-și vădea pînă acum roadele. Aveau într-adevăr, nobilii, frînele revoluției în mînă ? Strîngeau în chingi pe mîndrul Kossuth ? Se învoise tribunul la ospățul grofesc ? Dăduse el oare porunca rușinoasă ca gărzile revoluției să se umple numai cu nemeși, prăvăliași și cancelariști ? Nu se poate ! Este undeva o bubă care trebuia să se spargă ! Așa că pe la colțuri și prin ulițele din colonii oamenii cumpăneau, înălțau din umeri ori scuipau. Așteptau să se ivească ceva, să răbufnească o flacără, să cadă un trăsnet, oricît de năprasnic, dar să cadă !

Privind de departe mersul soborului sătesc de sub arţar, ascultînd vorbirile ţăranilor alături de care îşi duceau viaţa de atîţia amar de ani, recunoscînd în chipul multora dintre ei pe tovarăşii cu care luptaseră în toamnă, sus pe munţi, robotarii cărbunilor înţelegeau, sau cel puţin întrezăreau că revoluţia nu poate fi dusă înainte şi că biruinţa nu poate fi smulsă decît alături de robotarii gliei. N-ar fi fost în stare să spună cum şi în ce fel s-ar putea face această înfrăţire, cum şi în ce fel s-ar putea duce lupta laolaltă, dar simţeau asta cu inima, pe deasupra minţii.

Sub arţar se făcuse mai întîi alegerea judelui cel mare, loc rămas gol de la moartea înţeleptului Jurca. Se vorbise despre mersul pricinii de apelaţie în judecata cu grofii la Tabula regească din Tîrgu Mureş şi se hotărîse plecarea unui curier la Deva, la avocat şi la maghistratul comitatului Indioarei. Începuse apoi un cuvînt despre chemarea vlădicească şi cărturărească la acea adunare de la Blaj, nelimpezită încă în capul petrilenilor, cînd, deodată, spre mirarea tuturora, afară de a popii Niculae, începu să bată clopotul bisericuţii de pe tăpşanul de sub Maleia. Întîi cu clincăt subţire, argintiu; apoi cu glas gros, în dungă.

Sfatul se întrerupse. Juzii şi cneazul se ridicară de pe jîlţuri. Poporenii se priviră întrebători, cu o urmă de grijă. Cîţiva dădură fuga la drum. O femeie zbughi spre casă. Un cetaş, subţire ca o zvîrlugă, se căţără în arţar. Preotul Niculae se închină adînc, zîmbi mulţumit şi grăi mai întîi bătrînilor din sobor, apoi sătenilor:

— Vin haiducii cu hărămbaşii lor! Vine Radu al nost'!

Încă din preseara zilei aceleia, preotul primise carte de la Zăican că îşi va face vînt la Petrila cu roatele lui de haiduci. Să fie aşteptat la ceasul către asfinţit. Rîvnea să găsească sub arţar aduna-

rea bătrînească. În afară de Jäger-baci, să nu afle nimeni despre această călcare a satului.

Clopotul în dungă era tras la semnul dat de Sluguța care pîndise sus, pe Maleia, așa cum fusese porunca sfinției sale. Asta îi fusese taina, ca și pricina voioșiei de dimineață.

Petrilenii cei noi — de la ferestrele bogate, din drum și de la garduri — nu pricepeau de ce se făcuse vraiște sub arțar, pentru ce se veseleau oamenii și pentru ce femei și copii zbugheau spre capătul satului. Bărbații din sfat rămaseseră pe loc. Așa le ceruse popa.

Un ropot de trap se făcu auzit dinspre colonii, apoi șteaot de glasuri amestecate. Ajungînd aproape de miezul satului, cetele lăsară caii în pas domol. Înaintau printre șirurile de case umile, pe prispele cărora babe puseseră mîinile streașini la ochi. Cocoțați pe uluci și prin duzi, copilandri în sumăiașe firave ridicau larmă și trînteau ori zvîrleau căciulițele.

Oastea lui Radu străbătu rîndurile de ziduri care adăposteau viermina domnilor industrioși. Căpitanul văzu graba cu care se închiseseră ferestrele, și zîmbi. O clipă, întoarse capul privind spre cazină. Zărise acolo pripeală de oameni pășind de-a-ndăratelea. Recunoscu îndată pe Willing și aghiotantul care tîrau o masă din marginea drumului către mijlocul curții. Un stindard în culorile revoluției străjuia uitat, răzimat de gard. Căpitanul îl salută cu o ușoară plecare de mijloc și cu un foc de armă. Calul scutură coama și bătu pași pe loc.

Trăgînd din pistoale, însoțitorii din dreapta și stînga lui Zăican mărturisiră același respect.

Oastea opri în dreptul arțarului. Nu era numeroasă. Să tot fi fost o sută de oameni. Dar înarmați cu flinte și pistoale de toate națiile.

— Irăă ! salutară cu toții prelung și sloboziră foc.

— Irăă ! fu răspunsul sătenilor buluciți sub arțar, ori la margine de drum.

Preotul păşi de sub coroană şi binecuvîntă gloata de călăreţi. Căpitanului îi făcu plecăciune domnească.

Radu era vestmîntat în vechile-i straie de Haţeg. Doar încălţările lungi, de cisme cătăneşti, erau străine. Minteanul îi atîrna în şa, la cornul din spate. Peste laibărul de piele îmblănită se petreceau pieziş curelele unei săneaţe. La cingătoare, sub şerpar, se sprijineau plăselele unor pistoale. Călărea pe un cal de galop, sur, lung şi subţire în turloaie, cu coama albă, fruntea vărgată şi nările pătate în negru. Era, pesemne, smuls din vreo stavă grofească. Hărămbaşa era impunător, dar n-avea înfăţişare spăimîntoasă. Dimpotrivă, rîdea cu toţi dinţii. Parcă plecase la nuntă, dîrzar în oastea vreunui mire. Grof, ciobănosul, se hîrjonea în juru-i. Simţea mireasma tinei din drumeagurile Petrilei, cunoştea oameni şi case, lătra şi nu-şi găsea astîmpăr. Stăpînul dădea ziua bună cu privirile, flutura braţul în semn de recunoaştere; îi îmbrăţişa pe toţi, dar de bună seamă căta mai cu osebire pe cineva.

Mama Salomia, desprinsă din rîndul cuvenit văduvelor, îl zărise de departe. Se trase după trunchiul unui plop bătrîn, să nu-l încurce cu lacrimi de-a surda. Cîteva clipe îşi privi feciorul cu mirare şi cu sfiiciune, apoi cu mîndrie, după care ţîşni spre Lunca Florilor, cu paşi iuţi de rupea brazdele.

Adulmecînd-o, Grof se luă după ea; cînd bătrînul flocos o ajunse din urmă, se dădu tumba şi schelălăi fericit.

Trif Alupetreacătă, în dreapta Radului, sta bătos pe un cal şarg. Era armat pînă-n dinţi, ca la boltiturile de sub stîncile Godeanului. Nu zîmbea şi nu vorbea.

Doi paşi în urmă păşea Fira, urmată de patru căpitani de polcuri: Bou, Moacă, Balog şi Moga. Fira sălta pe un roib tretin pintenat cu păr lung deasupra copitelor. Călăreaţa părea a fi fecior de oaste, fecior spîn, cu obrajii ca mărul şi părul ca

lumina, revărsat de sub căciula strînsă cu o ceapță roșcată. Găitane crăiești, găsite te-miri-unde, îi împodobeau la piept bunda tivită cu fîșii din blană de jdior — femeiesc semn al voinții de a fi veșnic frumoasă. Fusta largă și creață, despicată spre poale ca o catrință și aieptată la cele două colțuri slobode, arătau că haramița lui Trif purta pe dedesubt un fel de ițari din pănură castanie. Strîmți pe pulpe, nădragii erau vîrîți în opinci cu nojițe subțiri și ciocuri întoarse.

Cei patru căpitani de polcuri nu aveau nici ei chipuri de lotri pușI să sperie pruncii. Erau armați ca orice haiduc — altfel însă voioși nevoie mare. Nevestele îi întîmpinară la scara șăilor. Veta răposatului vornic Ion al Hotii sta mai deoparte, cu ochii în pămînt. Îl zărise pe-al Tătarului din Jieț, dar nu cuteza să se-apropie. „Nu se cade! Ce-or zice oamenii?" gîndea, dar Moacă o strigă fără zăbavă. Simțind-o alături o întrebă:

— Vetuță, mai ții vorba noastră?

— Te-așteptam...

— Atunci, bine-i! Nunti-vom!

În jurul gloatelor de călăreți începură să se adune bărbați, femei și copii, ciobani și mineri, petrileni vechi și petrileni noi, de-a valma.

Nu era o oaste alcătuită după anume socoteală ca la cetatea Devei, ori ca la reghimentul grăniceresc din Orlat, dar o rînduială tot se păstra, pe polcuri și căprării, cu porunci și cu ascultare fără crîșcă. Altfel — oameni de strînsură. Călăreau ce găsiseră, sau ce le dăduseră căpitanii: cai sireapi, zvăpăiați; cai murgi, brezi sau vineți; cîrlani; pătrărei iabrași sau bătrîiori obosiți de ani; cai subțirei pentru caleștile nobililor, sau butucoși pentru drumuri lungi și cu cărătură grea. Înșiși haiducii aveau înfățișeri și așa, și așa. Bine armați, însă osebiți la îmbrăcăminte. Unii se vedeau cît colo că se pripășiseră din Valahia mică; alții de prin țara moților. Purtau, care căciuli țuguite, care clo-

puri haţegane cît roata. Vreo cîţiva aveau pălăriuţe mocăneşti, rotunde şi mici cît o străchioară. Mulţi erau tineri, sărăditi şi făloşi ; îi simţeai că pot prinde capra neagră la culcuşul din stînci ; ăstora, dînd la Petrila, începură să le jîmbeze ochii după muieri. Alţii păreau mai aşezaţi ; totuşi se uitau şi ei pe sub ochiêşa sprînceneior. Pe la coadă se aflau şi cîţiva nătărăi pe gloabe ceacîre. Ce căutau ăştia în oaste de haiduci ? Dar aşa-i pe de-a rîndul în lume. Oameni şi oameni... Bándi călărea un armăsar mijloc la stat ; Suge-Bute era mîndru ca un husar ; îşi schimbase straiele, îşi lăsase mustaţă, aşa că ungurii lui din Petrila mai-mai să nu-l recunoască !

Nici unul din haiduci nu umblaseră după furăşag cu tot dinadinsul. Era o poruncă a hărămbaşei : se atacă rar, în grup, după multă chibzuială şi numai dacă se bănuie folos mare şi pagubă mică. Cu toate astea fiecare avea asupră-şi, pus la adăpost sau ba, dar mai mult la adăpost în straiţe, cîte un lucruşor de preţ pentru cei de-acasă, o haină de tîrgoveaţă, un sfeşnic de palat, o cergă bogată, o blăniţă noablă pentru vreo fiinţă ce adăsta într-un sat şi la care omul tînjea să ajungă oarecîndva... Cine-i să-i pedepsească ? Oare dumnealui Moacă al lui Ion Tătaru, căpitan peste ceata de haiduci dinspre Ponoare, nu are în desaga de la oblînc o blană mare cît laviţa, cusută din pelicele de breb ? Ce nu s-a mai văzut în lumea asta ! Şi pentru cine o are ? Limpezit lucru că pentru muieruşca aia ce-i stătu în faţă mai adineaurea. Bándi se alesese cu o ploscă burduhănoasă...

După cum fusese ticluiala, cetele lui Trif şi Moacă se întîlniseră în zori la capul satului Iscroni şi, în drum spre locul încrucişării cu celelalte polcuri, dăduseră pe la conacul de vară al contelui Andrassyi, o căsoaie ca de oraş, fără împrejmuiri din ziduri groase şi cu prea puţină apărare, mai mult case de nemeşi romîni, nobili de opincă, săraci şi

ei, dar foşti nobili de neam şi de arme în veacuri trecute. Conacul era pustiu de stăpîni, dar hambarele destul de avute. În iarnă puteau îndestula întreg satul, dacă flămînzii ar fi cutezat. La porunca lui Trif, saci cu bucate se-mpărţiră celor mai în nevoie, apoi se dădu foc conacului. În fugă, se mai înlesniră şi cetaşii cu cîte ceva...

Zăican făcu semn de popas îndelungat. Haiducii descălecară, scoaseră zăbalele cailor şi-i mulţumiră cu cîte o sarcină de fîn. De departe striga şi gonea nebuneşte Onuţ, iar în urmă-i păşea pripit Maria cu prunca în braţe. Maica Salomia gîfîia. Îmbrăţişarea fu scurtă şi-nvăpăiată.

— Mîine-s Floriile. Botezăm fata! Îi vom zice şi Catarina şi Florica, auzi Maria ca prin vis.

Căpitanul cel mare fu nevoit apoi să-l salte pe Onuţ în şea, lăsîndu-l în seama voinicilor. Nu era vreme de dezmierdări. Îl aşteptau bătrînii de sub arţar. Dar îl înconjurară Şandor-baci, Zunkopf, Fülöp, Măghiran şi apoi alţii şi alţii, grămădindu-se şi lovindu-se între ei... Se depărtară un pic abia cînd se strecură printre ei Ketti Kardos, care întinse Radului o mînă caldă ce se voia şi vînjoasă :

— Jenő te salută. Tata te îmbrăţişează...

Apoi se întoarse spre grupul femeilor. Căpităniţa lui Trif era şi ea împresurată. Maria o cuprinsese de cingătoare, Salomia îi mîngîia părul. Stăncuţa îi pipăia şuviţele blănii de jder. Stanca Huneadului, Anuţa răposatului Sluguţ şi altele, nu mai aveau loc să pună vreo-ntrebare.

De-abia Sluguţa — după ce îi dădu tîrcoale şi se cruci de îmbrăcăminea bărbătească de sub poale, ca de o necuviinţă — izbuti să-i spună mai în glumă, mai în serios :

— Firă hăi, la muierea iubeaţă ca la moară, pururea îi lipseşte ceva : ba o doagă, ba o aripă...

Zăican şi ceilalţi haiduci de neam petrilean, izbutind să se smulgă din cleşte, se îndreptară spre

juzii şi cneazul care, sub arţar, cu liniştea bătrînilor atoateînţelegători, aşteptaseră a se ostoi valurile.

Adunarea satului bătrînesc îşi urma decurgerea lină, după datină. Cînd un devălmaş vroia să-şi spună păsul, ori să ceară o hotărîre după gîndul său, îndrepta faţa către judele cel mare şi ridica braţul :

— Măria ta, omule al nostru, am a grăire !

Cneazul îl însemna pe răboj. Sosindu-i rîndul, îi făcea semn că poate să vorbească.

Zăican şi cei ce lipsiseră atîtea luni avură ce afla. Netăgăduit lucru, oful cel mai de seamă era că nu sosise încă porunca de la domnul Kossuth pentru înlăturarea urbariilor de pe munci şi dijme şi pentru întoarcerea munţilor şi păşunilor jăcmănite. Aşa că întrebarea care se repeta aidoma pe buzele fiecăruia era aceeaşi : ce facem ? mai aşteptăm ? Pînă una-alta, de două săptămîni nimeni nu se mai ducea la roboată, iar femeile nu lucrau nimic din ce îndatoriri aveau pentru curţi. Gornicii nobililor păzesc şi acum pădurile, dar petrilenii intraseră cu carele, fără frică, unde le fu mai lesne ; îşi îndestulară ogrăzile cu lemne de foc şi trunchiuri mari pentru blăni de case, şoproane şi uluci. Stancu Huneadu nu se mai temea să iasă cu arma lui de vînătoare şi să se-ntoarcă de pe munţi încărcat cu vînat după voie. Ion Mustăţea îşi făcea slujba mai departe la moara de pe Jieţ, dar a scăzut uiumul. Asta pe barba lui. Nu mai vrea să ştie de logofătul de la Clopotiva ! Moara a fost a Niţului Mustăţea cel bătrîn şi se cuvine, după toate pravilele din lume, feciorului, adică lui : Ion Mustăţea cel tînăr. Dar, întreabă morarul ajuns slugă : dacă, totuşi, vine azi-mîine omul curţii, ori omul stăpînirii, şi cere partea grofului, ce fac ? scot custurea au ba ? Ce face Diata ? nu slobozeşte legile cele noi ?

Radu asculta și însemna pe răbojul din cap.

Cumpătate se adeveriră și încercările de a se lămuri rostul adunării romînilor ce erau chemați la Blaj pentru apropiata duminică a Tomii. Fură citite manifestele cărturarilor ardeleni, tipărite sau scrise de mînă, unele iscălite iar altele ba. Cele mai multe erau copiate de mîinile sîrguincioase ale școlarilor romîni de la Sibiu și Blaj, de la Brașov și Oșorhei. Plecînd în vacanța de Paști, ei le împrăștiară prin sate. Chiar și arhidieţezele trimiseseră niște hîrtii către preoți și învățători. Toată lumea romînească era poftită la Blaj. Vlădica romînilor uniți, Lemeny, fusese mai prevăzător: „conchema" — așa scria în circulara lui — numai pe protopopi, cu cîte doi parohi și doi soli mireni de fiecare sat.

Cuprinsul acelor manifeste și circulări dădu naștere în țară la întemeiate nedumeriri chiar în capul preoților și dascălilor, darmi-te ale iobagilor. Aron Pumnul, cărturarul de la Blaj, scria și iscălea că romînii sînt pătrunși de „gratitudine pentru împăratul constituțional" și că se vor întîlni la cetatea bisericii unite pentru ca înțelegîndu-se între sine să purceadă la alegerea unor reprezentanți ai lor. Ce să facă acești reprezentanți, nu se lămurea bine. Manifestul cărturarului Bărnuțiu de la Sibiu era mai limpede. Bărnuțiu vorbea de unirea Transilvaniei cu Ungaria, hotărîtă de Dieta maghiară de la Poszjun fără să întrebe pe romîni, și o respingea din capul locului cu indignare. Învățatul profesor cerea mai întîi să se recunoască prin lege ființa nației romînești cu drept deopotrivă celorlalte și, pe lîngă acestea, mai vîrtos să se șteargă iobăgia.

Adunarea de sub arțarul Petrilei nu avu ce să se sfătuiască privitor la acea unire cu Ungaria. Romînii petrileni știau că din moși-strămoși fac parte din cuprinsul regatului sfîntului Ștefan și că trăiesc în bună înțelegere cu ungurii, care așijderea suferă obezile șerbiei. Dar dacă soborul de sub arțar trecu repede, fără cercetări, peste acea pricină cu uni-

rea, în schimb fu dezamăgit pentru că și Pumnul și Bărnuțiu îndemnau poporenii la supunere oarbă. „Nu prin sabie, ci prin legile minții sănătoase" și „pe calea legii, adecă prin cerere" se pot cîștiga drepturile, spunea cărturarul din Blaj în hîrtia sa tipărită. „Să nu faceți cumva pagube nimănui, să nu vă atingeți de persoana nimănui, stați totdeauna credincioși împăratului", scria celălalt cărturar, Simion Bărnuțiu din Sibiu.

Pas de mai înțelege !

— Păi cum să fim credincioși împăratului de la Viena, cîtă vreme noi îl urmăm pe domnul Kossuth care ne dă slobozenie de roboată ! izbucni însuși preotul Niculae, înciudat.

— De ce nu sîntem lăsați să ne socotim cu grofii care ne țin în pulberea umilinții ? răbufni Bou Stamate care își luase locul ce i se cuvenea în sfatul obștesc.

Învățătorul Caius Petron sta la pîndă, pe aproape de rîndurile din urmă. Nefiind petrilean de sadă veche, nu îi era îngăduit să vorbească decît cu încuviințarea întregii obști. I se dădu încuviințarea.

— Rău faceți dumneavoastră, iubiților frați romîni, că treceți peste problemul unirii cu Ungaria. Trăbuie să vă pronunțați contra unației cu cei ce vor să ne silească a învăța sunetele barbaricești ale limbii lor și să ne despartă de slăvitul împărat.

Caius Petron vorbi pe făgașul acesta vreme de cîteva minute, dar neputîndu-se face înțeles, fu poftit să scurteze. Pe sătenii devălmași îi dureau iobăgia, dijmele și pășunile răsluite.

— Dar domnul Bariț de la Brașov ce zice ? întrebă Stancu Huneadu.

— Să păstrăm liniștea și să păzim legile țării ! răspunse popa. În astă privință sînt ca vorbiți...

Petrilenii nu erau puși pe răscoală cu orice chip. Înțelegeau foloasele liniștii, dar, nerăbdători să intre cît mai curînd în drepturile asupra munților,

erau totuși dezamăgiți de îndemnul stăruitor la răbdare și supunere.

— Să vorbească Radu, că fuse la domnul Bariț, se auzi vocea lui Moga.

Într-adevăr, Radu Zăican fusese de curînd la Brașov. Prin preoții de la Uric și Livadia, care primiseră și ei gazete și manifeste, Radu luase cunoștință la timp de întreaga frămîntare din rîndurile cărturarilor ardeleni. Problema unirii cu Ungaria n-o găsea de căpetenie, însă îndemnurile la răbdare și mai cu seamă credința în bunăvoința împăratului, le socotea ca erezii primejdioase. De aceea plecase călare, pe sub poalele Făgărașilor, pînă la cetatea din Țara Bîrsei. Acolo stătuse îndelung de vorbă cu Bariț. Acesta avea o altă cale, a lui, pe care n-o dăduse luminii tiparului de la *Gazetă* și *Foaie*. Zăican o îmbrățișă cu căldură, dar găsi de cuviință — ca și Bariț — că nu e bine s-o mărturisească încă.

Ceața plumburie a serii învăluise satul. Cîțiva gospodari veniră cu facle de rășină, apoi alții, și alții. Adunarea părea un priveghi. Preotul trebui să plece. Îl așteptau la biserică îndatoririle slujbei de încheiere a păresimilor.

Radu Zăican cuvîntă scurt. Pomeni cîteva cuvinte despre întrevorbirea ce o avusese cu dascălul din Brașov, avu cuvinte grele pentru Caius Petron care încearcă să bage zîzanie între romîni și unguri, apoi îndemnă și el la o anumită răbdare, dar numai pentru două săptămîni. La adunarea din duminica Tomii trebuie să se aleagă într-un fel ! Vor mai chibzui după aceea. Pînă atunci, să rămînă ca acum : nimeni nu se duce la roboate pe pămînturile domnilor ! Turmele să fie trimise pe vechile pășuni ale obștii deposedate. Oamenii, săteni și băieși, să intre în garda națională ce se face nu pentru domni ci pentru norod, pentru paza de vreun mișelos atac din partea nobililor care, neîndoit lucru, stau la pîndă.

— Nici vorbă nu poate fi ca gloatele obidite să purceadă alături de împărat și oamenii lui ! Viana — ăsta e adevăratul nostru vrăjmaș ! Vom spune-o și la Blaj ! Sînt sigur că, acolo, solii romînilor din toate colțurile țării transilvane vor hotărî să stăm la cot cu luptătorii liberaliști, nu cu chinuitorii nației. Noi — sfîrși Zăican — merem cu Kossuth !

Caius Petron scrîșni dar nu îndrăzni să mai spună ceva împotrivă. De altfel, cugetă el, sfatul de sub arțar nu era chemat să dea îndrumări cărturarilor. Cel mult, să aleagă soli pentru adunarea de la Blaj.

Alegerea se făcu în seara aceea, la lumina torțelor. Zăican se opuse ca cetele de ostași-haiduci să plece la Blaj. Ele aveau alt rost. Trebuiau să se păstreze în munți, neștirbite, ca un sîmbure al armatei Țării Hațegului, pentru că, dacă imperialii de la Viena și nobilii din comitate nu se vor supune voinții guvernului de la Budapesta, atunci întregul popor va fi chemat la arme, maghiari și romîni de-a valma. Se hotărî să plece la Blaj preotul Niculae, vornicul de feciori Simion Drăgan, Zăican dacă nu-și primejduiește libertatea și trei grupe de iobagi din Petrila și cătunașele Cimpa și Lonea.

Ceasurile serii pășeau pe făgașul întunericului desăvîrșit. Drept sus, la zenit, licărea palid crainicul nopții. Stele nu se iviseră. Păienjeniș de nori le lăsau numai să se întrevadă. Zăican își chemă căpitanii. Le dădu învoire să doarmă pe la casele lor, dacă erau localnici, precum va face și el după ce va trece pentru cîteva clipe pe la Franz Jäger și Jenő Kardos pentru o strîngere de mînă.

Ostașii-haiduci mîncară adăpostiți pe la sătenii primitori, sau din hrana ce-o aveau cu ei prin dăsagi. Se pregăteau de culcușuri pe luncă, la adăpostul focurilor. Căpitanii rînduiseră străjile.

Nu toți petrilenii se împrăștiaseră pe la casele lor. Mulți nu se-ndurau. Chiar dintre bătrîni. Nenumărate făclii luminau piața satului. La clădirile administrației și la locuințele inginerilor prea pu-

ţine ferestre erau în întuneric. Întîmplarea aceasta cu haiduci insuflase un pic de teamă în sufletele burgheziei petrilene, dar şi curiozitate, ba chiar, în imaginaţia doamnelor, o umbră de simţăminte romantice. Le vedeai pe femei cum se ivesc şi pier de la geamuri. Nici vorbă să se lipească somnul de careva...

O întîmplare negîndită fu gata-gata să destrame vraja acelei nopţi care părea liniştită nu ca o noapte a revoluţiei. O pricinuiră cîţiva făclieri care se brodiseră să stea grămadă pe treptele fostei case a obştei. Făcliile lor luminau puternic tabla de deasupra, tabla pironită acolo din porunca societăţii domnilor Hoffmann — sînt şapte ani de atunci — şi pe care se mai vedeau încă, scorojite, literele în trei limbi : *Primăria — Rathaus — Kőzségiház.*

Străfulgeră prin capul cuiva gîndul nedreptăţii ce se făcuse liniştitului sat bătrînesc. Fu deajuns o şoaptă, o părere de rău spusă din rărunchi, pentru ca gîndul să se împrăştie, să cuprindă alte minţi, să se lăţească şi să se închege într-o hotărîre limpede : Nu vrem primărie ! Nu vrem notareş şi primaş ! Piară scîrnele Todea şi Demian, slugoii grofilor şi domnilor în straie negre ! Vrem cneaz !

Cîteva toporişti dădură jos tabla. Altele încercară să spargă lacătele şi uşa. Oamenii vroiau ca în noaptea aceea să reaşeze pe moş Costea în scaunul împodobit al fostului sat liber din vremea regelui Corvin. Vroiau dări pe-nvoială, nu reghistru fiscuşesc ! Vroiau război, nu arhiv !

Alţii, mai cu minte, încercară să-i potolească. Se iscă gîlceavă. Radu Zăican auzi de departe. Era în drum spre Jäger. Cu Maria. Onuţ şi Catarina, adică Florica, se aflau cu căpităniţa la maica Salomia. Radu se-nturnă degrabă. Zări tabla pe jos.

— Sînteţi nebuni ?

— E răvoluţie ! Vrem cneaz !

Zăican rîse, apoi le vorbi.

Greu, dar oamenii se potoliră. Tot nu-nțelegeau însă de ce Radu al lor se pusese împotriva dreptății.

Filimon Bonț, cojocarul, era cel mai înciudat. Mîrîia. Hărămbasa de haiduci îl scutură de gulerul minteanului :

— Înțelege, măi omule ! Merem înainte ! Nu putem da-ndărăt ceasul vremii !

CAPITOLUL XXII

CRESC SPÎNZURĂTORI LA DRUM

Patru veacuri se scurseseră de la răscoala care pecetluise cu numele Bobîlnei căderea iobagilor din Transilvania în cătușele cele mai înfricoșătoare robii și îi scosese pe romîni din rîndul noroadelor vrednice să poarte nume și dorinți. Patru veacuri de istorie neagră și mută! Patru veacuri de umilințe în cătunașe prefirate pe lîngă mărețe castele grofești, în sate călcate de jefuitorii domnilor de pămînt, supte de lipitorile lădoaielor de bani ale împărăției, mînate cu biciul la slujbe de roboată, zguduite de rugile fierbinți ale poporenilor care îngenuncheau pe glie cerșind îndurare: „Izbăvește-ne! Dăruiește moarte chinuitorilor tăi, pămînt al tristei țări transilvane!"

Acum se părea că strîmbătatea își va încovoia grumazul sub vînturarea iobagilor care se deșteptau la lumina revoluțiilor din Europa. Trîmbițarea cărturarilor ardeleni iscase avînturi de mult înăbușite. Strigătul lor pentru adunările din orașul ce-și întorsese fața către scaunul apostolicesc al Romei, fusese auzit pînă departe, pînă în cele mai ascunse străfunduri ale munților frați cu suferința.

În două rînduri ale primăverii anului acela revoluționar ei se puseseră în mișcare către Blaj, precum osmanlîii spre Mecca lor. În două rînduri — pentru că adunarea din duminica Tomii fusese stăvilită de stăpînitori și se mărginise doar la un sfat larg, înaintemergător marii întîlniri din ziua de cincisprezece mai al calendarului catolic. Mii de țărani fuseseră nevoiți să se resfire înapoi, pe drumul de întoarcere.

Printre ei se găseau și solii din munții de jos ai Țării Hațegului. Plecaseră de pe acele meleaguri cîțiva nemeși opincari din Livezeni, Iscroni și Bărbăteni cu popii lor ; iar din Petrila preotul Niculae, însoțit de vornicul Simion, învățătorul Caius Petron și cîteva grupe de iobagi. Cu mult înaintea acestora gonea Zăican călare, mai ferit dar grăbit să scormone ca totdeauna prin satele din cale. Haiducii se aflau la adăposturile din păduri. De neplăceri care ar fi putut să-l încolțească la drumurile largi, Radu nu se temea despre partea autorităților. Nu era osîndit, așa că evadarea întîmplată înainte de izbucnirea revoluției nu putea avea urmări, iar adevărul, desigur cunoscut pretutindeni, că se pusese în fruntea unor pîlcuri de țărani sătui de șerbie, nu putea fi, în împrejurările revoluționare de atunci, pricină de prigoană. Faptul care îl îndemnase ca, totuși, să se arate prevăzător și să pornească la drum de unul singur, fusese atacarea, jefuirea și pîrjolirea micului castel al contelui Andrassyi. Trif Alupetreacătă și Moacă al Tătarului îi călcaseră porunca, dar răspundea și el. Răspundea mai întîi în fața nobililor ; aceștia puteau să pună slujitori care să-i pîndească toate cărările, doar-doar l-or prinde și l-or duce plocon la curte.

Cu trei și cu patru zile înaintea duminicii Tomii porniseră spre Blaj și alte căruțe, călăreți și drumeți din ținuturile Hațegului. Dar din loc în loc li se puseseră în cale sfătuitori trimiși de autorități să răspîndească zvonul că dincolo de Mureș vor

întîlni capcane, compănii secuieşti gata de măcel, regimente guberniale care îi vor lua în captivitate şi îi vor duce sîlnic la muncile de pe latifundii. Oamenii se ţinură tari, însă la malul Mureşului se adeveri că nu se putea ajunge la adunarea din Blaj. Podurile plutitoare erau priponite la ţărmul nordic, podul stătător din spatele cetăţii Deva era împînzit de cătane cu puştile gata a fi slobozite, iar la vaduri păzeau polcuri de ostaşi. Mai apoi sosiră şi ştafete ale episcopului Lemeny şi ale unor cărturari romîni de ţinut cu porunci scrise : înapoi ! adunarea se amînă pentru încă două duminici ; aşa ar fi cerut trimisul imperial, iar fruntaşii romîni se supuseseră cu respectul obişnuit a se da împăratului însuşi.

Vremea da de veste că va porni vară frumoasă, şi, într-adevăr, în ajunul celei de a doua adunări, albastrul florilor de cicoare se scălda în cerul Transilvaniei renăscînde. Jos, pe drumuri şerpuitoare şi pe cîmpii înverzite, înaintau din toate colţurile ţării mii şi mii de ţărani ca frunza şi ca iarba. De astă dată se dăduse sfoară să vină toată lumea în putere, şi cuvîntul care învolbura voinţa oamenilor spunea că vor ajunge la Blaj măcar de-or trebui să înoate prin flăcări şi să aprindă apele înspumate ale Mureşului, Tîrnavelor, Crişurilor...

La a doua chemare păstorii şi iobagii de la poalele munţilor Roşia şi Lèşia trimiseră solie numeroasă. Roatele de haiduci stătuseră la Petrila două zile. Zăican le adusese cu scop mărginit ; să insufle încredere ţăranilor şi minerilor, respect societăţii, şi teamă baronilor şi autorităţilor. Acum cetele se aflau iarăşi la adăposturi, răspîndite, dar sub căpitănia lui Trif Alupetreacătă. Nici Bărnuţ şi Rusalin nu se încumetară să părăsească ascunzişurile de dragul Blajului. Aveau şi de ce. Săvîrşiseră, fără voia lor, moarte de om la atacarea unor rădvane...

Celorlalți, Moacă, Bou și Balog din Lonea — Zăican fusese nevoit să le dea dezlegare, altfel greu s-ar mai fi înțeles cu ei. Al Tătarului adunase oameni de pe valea Cimpei ; Balog al Văsii încropise un polc dintre loneașii săi ; Bou Stamate și Radu Zăican strînseseră grosul : iobagi din vatra Petrilei, buluciți în cîteva căruțe. Locul căpitanilor la cetele din munți fusese împlinit cu Moga, Lepădat și Ilea, sloboziți de la mină. Vornicul Simion pornise pe jos cu feciorii cetași împodobiți după datină, zicînd din fluiere și cimpoi și fluturînd străvechiul steag cu glugă din piele de oaie, și care scotea mugete ca de buhai. Moții din Petrila trimiseseră și ei doi împuterniciți : Măghiran și Migău, iar polonezii un om al lor, pe Rică al Stăncuței, cu îndatorirea să raporteze ce a înțeles din vorbăria și hotărîrile romînilor.

După ce trecură de tîrgul Hațegului, căprăriile petrilene întîlniră și alți delegați care zoreau către același oraș al uniților, dar fețe mai de soi. Se salutară cu nemeși romîni de prin sate, opincari cu săbii de rang ; cerură binecuvîntarea preoților de rînd care însoțeau pe micii nemeși ; făcură loc trăsurii lui Pálfalvyi, vicarul din Hațeg ; și mai cu seamă se mirară văzînd că tot spre Blaj gonea și caleașca baronului Vasile Nopcea. Castelanul de la Zam, mădular maghiarizat din vechea spiță a nobililor romîni Noapteș (acum iscălea : Nopcsa), fost pînă mai în urmă fișpan de Inidioara, adică unealtă a Dietei Ardealului, se pocăise, ori vroia să pară ca atare, dar pe drum nu se amesteca în pleava țăranilor...

Călătoria pînă la mărețul sobor fusese ca un alai de nuntă. Zăican se afla mereu călare ; se învîrtea în jurul petrilenilor săi, apoi împintena întru întîmpinarea altor gloate prinse din urmă sau întîlnite la răscruci, unele toiegind pe jos de la alt capăt de țară, altele chiuind în căruțe împodobite cu velinți și ramuri. De pe culmi răsunau glasuri de

tulnice. Prin sate convoaiele erau primite cu sunet de clopot în dungă. Seara, pe şesurile hotărnicite de dealuri se aprindeau focuri pentru conac de noapte.

Pe aproape de Blaj îmbulzeala ajunsese ca la praznice. Căpitanii ordiilor haiducești din Hațeg se bucurară nespus văzînd felurimea de cărturari, negustători şi meşteşugari romîni din Braşov, în cap cu dascălul Bariţ. Dinspre miazăzi îşi făceau loc elevi de-ai lui Bărnuţiu, de la şcolile din Sibiu, şi tineri intelectuali crescuţi în mare parte de el, iar acum grăbiţi să ajungă la vreme pentru ca să-i îndrume pe poporeni către locurile de mas, să le stea în preajmă şi să le încălzească inimile cu vorbe înflăcărate. Petrilenii fură întrecuţi, aproape de oraş, de caleaşca vlădicească a lui Şaguna, însoţită de consistorialişti, popi, protopopi şi săteni din ţinuturile Săcelelor şi Răşinarilor. De pe pămîntul crăiesc al Făgăraşului zoreau „boieri de ţară" şi ofiţeri ai regimentului romînesc de grăniceri de la Orlat. Dinspre miazănoaptea Ardealului păşeau măreţ vicarii Şuluţiu şi Machedon, acesta din urmă venit cu grănicerii şi năsăudenii săi. Ba şi din regiunile aflătoare sub sceptrul Pestei, din Solnoc şi Doboca, răbufniseră grupuri de săteni. Ţara moţilor trimisese zece mii de iobagi, băieşi, ciubărari şi oameni de pădure sub căpitănia lui Iancu şi Butean.

Cîmpiile forfotau ca pline de lăcuste. De pe culmi nu se mai vedeau nici fruntea, nici coada puhoiului de ţărani învestmîntaţi în straie albe, care de care mai felurit înflorate şi împestriţate cu sutane negre şi rocuri de tîrg. Se părea că o ţară întreagă intrase în pribegie. Numai caii şi oamenii împodobiţi cu frunze şi florile primăverii dezmînţeau bătrînia şi dovedeau că, dimpotrivă, se mergea către o sărbătoare, sărbătoarea dezrobirilor.

Pentru ţărani, adunarea de la Blaj însemna pămînt pentru plug, păşune pentru vită şi sfîrşitul io-

băgiei. Pentru tîrgoveți — mînă slobodă în desfășurarea negoțului, libertate pentru meșteșugari de a se așeza în orice tîrg și de a fi aleși în sfaturile orașelor care păstrau încă înfățișarea și dregătoriile medievale. Pentru preoți — egala îndreptățire a bisericii ortodoxe, întreținerea ei din tezaurul noului stat, și autocîrmuire. Pentru grăniceri — integrarea în toate privilegiile dăruite de vechii împărați habsburgi. Pentru intelectuali — putința de a fi primiți în orice slujbe comunale, comitatense și guberniale ca magistrați și medici, fișpani și vițișpani, birăi și solgabirăi, ofițeri în unitățile imperiale cu viață permanentă și soldă sigură, sau — cei modești — măcar funcționari administrativi, fiscuseşti și concipiști.

Adunarea ținuse trei zile încheiate. Curseseră rîuri de cuvîntări în biserica uniților, în piața catedralei și mai cu osebire pe cîmpia dinspre răsăritul orașului. Cu toată îmbulzeala de nu puteai zvîrli un bănuț și cu toată lipsa de obișnuință a acelei mulțimi care uitase ce însemnaseră cîndva taberele de luptă sau de sfătoșenie, domnise tot timpul o ordine care stîrnise mirarea chiar a generalilor crăiești aflați de față. Însăși armata adusă de ei pentru paza liniștii fraternizase cu norodul, petrecînd și jucînd laolaltă.

În acele zile Radu Zăican întîlni pe cîmpia care căpătase numele Libertății, cunoscuți vechi: fruntași de prin sate, ciobani dinspre Poiana Ruscă, hangiul Dobre din Deva, un fost prieten de celulă de la temnița din Hațeg, și izbutise a sta de vorbă și cu domnul Bariț. Se canonea să vadă tot și să înțeleagă tot, dar oricît de ascuțită i-ar fi fost mintea, era nespus de greu să pătrundă pînă în miezul faptelor ce se petreceau în juru-i. Dintr-un început Zăican fu nedumerit văzînd că în piața catedralei nu flutura steagul revoluției care izbîndise la Budapesta. Dimpotrivă, cîțiva surtucari romîni împodobiți cu cocarde în verde, alb și roșu fuseseră suduiți

de tineretul focos, proaspăt ieşit de pe băncile şcolilor, iar semnele revoluţiei smulse, rupte şi zvîrlite pe uliţe. În schimb, în piaţă se înălţau culorile negru şi galben, flamura împărăţiei care urma să fie îngenuncheată ! Lîngă ele, se scăldau în soarele acelei primăveri călduroase faldurile unor stindarde proaspete, în culorile albastru, roşu şi alb. Cu greu putu să afle Radu că, alese la repezeală şi fără o hotărîre chibzuită, ele reprezentau drapelul naţionalismului romînesc, deşi erau asemenea celor muscăleşti sau franţuzeşti.

În adunare domnise un suflu de ură împotriva guvernului de la Budapesta şi de smerenie faţă de împăratul care întruchipa, spre uimirea multora din cei de faţă, nădejdea de mai bine a libertăţilor romîneşti ! Că adunarea de la Blaj respinsese ideea unirii Transilvaniei cu Ungaria şi că o legase de recunoaşterea deplină a naţionalităţii romîne în drepturi egale — faptul preocupa foarte puţin masele de ţărani iobagi, de vreme ce aceeaşi adunare declarase cu umilinţă că naţia primeşte să rămînă mai departe sub sceptrul habsburgic, care de atîtea ori se dovedise jug poleit cu făgăduieli niciodată înfăptuite. Umbra lui Horia se va fi cutremurat...

Zăican cu petrilenii săi simţeau, ca şi ceilalţi ţărani romîni, că — durere ! — revoluţia de la Budapesta nu făcuse nici un pas înainte. Programul trîmbiţat la 15 martie rămăsese pe hîrtie. Era limpede că voinţa nobililor din guvernul contelui Batthiany se făcuse tot mai simţită, iar glasul lui Kossuth — şi mai cu seamă al lui Petőfi — din ce în ce mai puţin auzit. Cine putea să tăgăduiască oare că acelaşi guvern care-şi zicea democrat, amînase oborîrea urbariilor de şerbie, lovise în presa romînească printr-o lege diavolească, şi închidea ochii la semnele că grofii din comitate reîncepuseră silniciile şi spînzurările ? Adevărul era crud şi dintr-o parte şi din alta, şi despre partea Vienei, şi despre partea Pestei. Bine ar fi fost, gîndeau Zăican şi alţii

aşijderea, ca romînii să nu fie nici cu unii nici cu alţii, ci cu ei înşişi. Dar, deşi mulţi, romînii erau slabi. Le era de trebuinţă o alianţă în luptă. Stînd strîmb şi judecînd drept, întrebarea care se punea firesc pe buzele multora din cei care nu-şi pierduseră capul era aceeaşi: cu Viena sau cu Pesta? cu Habsburgii impilători sau cu revoluţia maghiară care trebuia silită să meargă înainte? Pentru ţărani şi meşteşugari răspunsul era limpede: cu Kossuth! Să-l ajutăm să se despresoare de grofi! Să-l împingem din urmă, mergînd alături de ţăranii unguri care sînt şi ei nemulţumiţi! Dar pătura de ardeleni cu carte vedea altfel. Clericii romîni de credinţa Romei, foarte numeroşi, dar mai cu seamă puternici, erau crescuţi în spiritul supunerii faţă de habsburgii care le asigurase o stare cît de cît înfloritoare; ofiţerii romîni de la unităţile de graniţă juraseră încă din fașă ascultare oarbă către poruncile drăguţului de împărat; mulţi cărturari, mici şi mari, erau cuprinşi de o exaltare naţionalistă care îi împiedeca să facă deosebire între magnaţii unguri şi poporul ungur, tot aşa cum multora le este greu să vadă pădurea din pricina copacilor... Saşii împingeau şi ei la ruptura cu Budapesta; asta pentru că nu le surîdea micşorarea puterii împăratului austriac care le chezăşuia privilegiile. În lupta împotriva Budapestei saşii simţeau şi ei nevoie de tovarăşi, şi ăştia cine puteau fi decît slugile lor de pînă acum: romînii? Aşa că îi zgorneau şi îi puneau la cale. Cît despre Viena însăşi, reprezentanţii ei din Ardeal trăgeau sforile cu multă iscusinţă pentru ca să adîncească cît mai mult vrajba dintre romîni şi unguri, potrivit vechei devize a casei de Habsburg: „Divide et impera!" [1]

Fuseseră înflăcărate cuvîntările de la Blaj, iar hotărîrile impuse cu bună credinţă de crainicii unor zile mai dulci pentru naţie merseseră la inimă tutu-

[1] Împarte şi stăpîneşte!

rora, cu osebire cele care proclamau înlăturarea şerbiei şi dijmelor fără despăgubire şi sloboda folosire a limbii părinteşti în viaţa publică. Dar... Exista un „dar" dureros. Adunarea nu îndemnase pe romîni să lupte pentru înfăptuirea dreptăţii alături de ungurii revoluţionari, nu înţelesese că revoluţia maghiară trebuia ajutată să triumfe ; adunarea cerşea împăratului să subscrie dreptatea cererilor romîneşti şi să poruncească nobililor şi administraţiei feudale recunoaşterea şi punerea în lucrare a acestor cereri. Adică lupii vătafi la oi !

Radu Zăican putu să vadă atunci, la Blaj, cît de neputincios era el ca şi toţi solii iobagilor din Transilvania în faţa cărturarilor care din prima zi cîntaseră pe Cîmpia Libertăţii, cu capetele descoperite în semn de adîncă smerenie, imnul casei imperiale ! Grupuri de intelectuali se vîrau prin mulţime şi alcătuiau coruri care răspîndeau un cîntec nou, cules din paginile gazetei lui Cipariu. Poezia proslăvea libertăţile ce vor veni — şi făcea urarea :

Romînia să dorească :
Împăratul să trăiască !

În privirile stufoase ale episcopului Şaguna, Zăican descoperi vicleşug. Cuvintele retoriceşti ale vlăcicăi erau îndemnătoare şi bogate, dar nu la fapte. „Domnii voştri vă vreau binele. Cu frica lui Dumnezeu, cu credinţă în împăratul nostru şi cu cinstire către diregătorii mireneşti se va căpăta înlesnirea greutăţilor sărăcimii", cuvîntase omul bisericii de Răsărit, şi sfîrşise cu o plecăciune cucernică urmată de chezăşia lui că „nu există om în lume care să aibă inimă mai bună decît bunul nostru părinte, împăratul Ferdinand !" Atunci Zăican se cutremură de amintirea zadarnicului drum pe care-l făcuse cu boierul Golescu pînă la treptele castelului Schönbrunn din Viena. Iar cînd se ceru

poporului să jure credinţă împăratului, petrileanul nu se supuse. Nu se sculă în picioare, nu se descoperi, nu ridică braţul în semn de juruinţă. Şi ca el făcură mulţi alţii. „Jur că voi fi credincios împăratului Ferdinand al Austriei şi mare principe al Ardealului, şi augustei Case Austriace. Amicilor Majestăţii Sale şi ai Patriei voi fi amic, iar inimicilor inimic", aşa sunase formula de jurămînt, dar mulţi ţărani stătură cremene, fără să poată pronunţa legămîntul care le cernea sufletele. Zăican, la auzul numelui craiului de la Viena se zborşi de ciudă. Îşi reaminti poza ghinărarului de pe pocalul cu bere, chipul întunecat al împăratului care străjuia rînjind în sala tribunalului de la Deva... Trînti căciula de pămînt şi sudui ca în faţa porţii aurite a palatului din Viena, pe care silabisise îngîmfatele cuvinte: „Austria este menită să stăpînească întreaga lume".

Dezamăgirea ţăranilor fu şi mai amară atunci cînd văzură că sînt îndemnaţi să aştepte liniştiţi şi cu încredere deplină desfiinţarea roboatelor şi dijmelor. „Măcar că nădăjduim că iobăgia se va şterge în scurt timp, totuşi pînă va urma o hotărîre deplină de la împărăţie, ţăranii să-şi îndeplinească toate obligaţiile faţă de proprietari şi să fie în aşteptare", îndemnase dascălul Bărnuţ în oraţia sa. De la împărăţie? se întrebau ţăranii. Paşte murgule iarbă verde!... Şi — crezînd poate că nu se făcuse pe deplin înţeles — Bărnuţ adăugase apăsînd pe fiecare cuvînt, ca să intre în capul strîmt al iobagilor: „Să nu faceţi cumva pagube nimănui. Să nu vă atingeţi de persoana nimănui... Staţi credincioşi împăratului..."

— Tune dracu-n ea de revoluţie cu împărat! izbucni Zăican, iar cei din juru-i, ţărani adunaţi din patru colţuri ale Transilvaniei, încuviinţaseră:

— Ie! Ie!

Avîntul lor se ologise. Erau nedumeriţi, întărîtaţi, puşi pe ceartă — şi scuipau cu scîrbă.

Cu mare greutate Zăican izbutise să dea ochii iarăşi cu celălalt dascăl mult prea iubit, Bariţ. Redactorul foilor de la Braşov jucase la adunarea de la Blaj un rol şters. Petrilanul nu-l înţelegea. Altfel îi şoptise el, în luna lui Prier, atunci cînd se întîlniseră la Braşov. Fusese vorba de o autonomie a Transilvaniei în cuprinsul Ungariei, dar cu Adunare constituţională romînească, cu căpetenii din popor, cu împărţirea pămînturilor magnaţilor... Acum Bariţ nu mai avu cutezanţa să privească în ochii petrileanului pe care-l îndrăgise. Se simţi stingherit. Căută să-i lămurească tainele politicii, dar nu izbuti. Nemulţumit de sine însuşi, Bariţ se văzu nevoit să ofteze şi să-i mărturisească băieşului că unirea cu Ungaria şi totodată plecăciunile făcute împăratului fuseseră...

La întoarcerea către îmbucătura Jiurilor, petrilenii rămaseră uimiţi văzînd pe alocuri reînvierea unor semne de cutezanţă grofească: spînzurători! Aproape că nici nu le venea să creadă!... Aflaseră ei de la ţărani întîlniţi pe locul de adunare romînească unele fapte ce se petrecuseră chiar în ajunul acelor zile de sărbătoare. Era vorba de acte de răzbunare împotriva iobagilor care nu vroiau să iasă la munci pe marile latifundii. Pe alocuri, în mijlocul şi nordul Transilvaniei, se iscaseră şi cîteva răscoale mărunte. Înăbuşite în sînge. Telekyi (guvernatorul Ardealului, care, desigur, nu putea fi decît conte!) proclamase starea de asediu în comitatele Turda şi Mureş, şi, pe sub mînă, îmboldise pe grofi să nu se dea bătuţi.

Înaintînd pe Strei în sus, solii Ţării Haţegului întîlniră la răscruci spînzurători proaspăt cioplite din lemn de stejar în patru muchii. Unele se aflau la drumul către castelul contelui Kendeffyi, altele lîngă podul Fărcădinului, de unde se întindea drumul spre castelul de la Clopotiva. Erau spînzurători simbolice. Ele vroiau să reamintească iobagilor

că nobilii sînt puternici. Țăranii să vină degrabă la roboată, altfel... Spuneau oamenii din partea locului că se ridicaseră spînzurători și la porțile castelelor, dar nu ca sperietori, ci cu oameni aievea gîtuiți în știeanguri.

Cugetele celor ce se întorceau de la Blaj se găseau și ele,ca și spînzurătorile, la răscruce : carnea le era învîrtoșată de mînie, iar sîngele învolburat. Cum îngăduia, cum răbda Pesta lui Kossuth astfel de cutezanță în vreme de revoluție ? Întrebări cu greu răspuns... Radu avea armă de foc sub laibăr, și tot așa cei trei căpitani cu care plecase din Petrila. Ar fi putut culca străjuitorii spînzurătorilor. Se reținură însă, înțelegînd zădărnicia. În urmă-le, s-ar fi putut dezlănțui prigoană asupra satelor. Numai spînzurătorile din gura Fărcădinului, două la număr, erau fără pază. Într-amurg, jienii toți, pînă și nemeșuții din Iscroni, adunară găteje, le îngrămădiră la picioarele spînzurătorilor — și le dădură foc. Cînd ziua își închise pleoapa, iar făptașii, răcoriți oleacă, porniră spre popasul de la Călan, încă se mai vedea, de pe coline, licărirea focurilor ce se stingeau în zare.

Zăican povesti în amănunt bătrînului „baci" Jäger toate cîte văzuse și înțelesese la Blaj. Inginerul dădu dreptate temerilor și dezamăgirii tînărului său prieten, dar îl îmbărbătă.

— Da, Radule, și eu sînt amărît ! Revoluția asta, așa cum se desfășoară ea, are gustul unei mîncări țărănești fiartă în sos aristocratic. Nobilii sînt încă la putere, asta este toată buba. Am însă credința că în cele din urmă Kossuth se va dezmetici ! Despre intențiile lui sincere nu trebuie să ne îndoim. Vei vedea că într-o bună zi va pune mîna pe mătură și va face curățenie în juru-i. Pus să aleagă între nobilime și popor, el se va hotărî pentru popor, chiar dacă va fi nevoit să se lipsească și de tagma nobililor mici, din care el însuși face parte

prin naștere. Să nu uităm că nu este singur! Are în preajmă-i luptători de talia lui Petőfi și Tancsics. Pot să-ți spun că în ce-l privește pe Tancsics, ăsta este un adevărat iacobin, un om crescut la școlile revoluționare din apusul Europei, încercat în luptă, călit în suferințe, îndîrjit în temnițe pe paturile cărora și-a petrecut atîția ani din viață. Nu trebuie să ne descurajăm! Revoluția își va ajunge scopul. Nu se poate altfel! Cred că pe curînd vom fi martorii unui război care se va dezlănțui pe de o parte între guvernul din Budapesta și cancelaria de la Viena, iar pe de alta între kossuthiști și grofi. Kossuth va face apel la sprijinul maselor și va trebui să se grăbească a recunoaște drepturile națiilor conlocuitoare. Nu încape îndoială că, atunci, românii vor face zid în jurul tribunului.

— Eu mă îndoiesc, după cît am mirosit la adunarea de la Blaj, mărturisi Zăican. Poporul nu este cu împăratul, dar căpeteniile sînt prea legate de Viena. Naiba știe de ce!

— Radule, eu le înțeleg. Cărturarii voștri sînt cuprinși de ură văzînd că nobilii unguri nu s-au dezbărat de vechile aroganțe și că naționalismul Budapestei poartă în sine semnul disprețului pentru tot ce nu este unguresc. Poporul maghiar a fost pînă acum vasal Vienei. Descătușîndu-se, dar lăsîndu-se condus de șovinismul magnaților, s-ar putea ca noul stat independent să încerce a menține în vasalitate pe românî, pe sîrbi, pe croați, pe slovaci. Aici este teama cea mare a intelectualilor voștri: că scăpînd de o robie, poporul român să nu intre în alta! Recunosc că temerile sînt îndreptățite. Atîrnă de Kossuth și partidul său progresist ca să spulbere aceste îndoieli și să facă posibilă lupta comună a popoarelor din imperiu împotriva hidrei cu două capete. Vom vedea... Eu nu mi-am pierdut speranțele. Să mai așteptăm. De altfel, după cum știi, în curînd urmează să intre în vigoare legea de desființare a iobăgiei pe teritoriul Transilvaniei.

— Pînă una-alta grofii au început să ridice spînzurători, îl întrerupe Zăican, oftînd.

— Da, însă nu uita că ne despart prea puține zile pînă la data aceea, așa că putem avea răbdare. Să vedem cum se va aplica legea... Pînă atunci, oastea din munți trebuie să stea de veghe și, mai mult, trebuie să fie întărită!

— Despre partea asta n-am nici o teamă. E destul să buciumăm, ca să răsară gloatele ca din pămînt...

Cei doi prieteni puneau țara la cale în grădinița casei — modestă dar strălucitoare de curățenie și flori — în care avea cuib tînăra pereche Kardos. Inginerul se mulțumise cu o cameră care se strîmta văzînd cu ochii din pricina colecțiilor de ziare și reviste ce soseau zilnic, cu diligența, din imperiu ca și din alte țări. Ketti se afla la spital. Jenő plecase iarăși la Budapesta, chemat fiind în grabă de prietenii din aripa stîngă a partidului kossuthist. Se părea că, într-adevăr, în capitala Ungariei se dădea o bătălie mare între fracțiunile revoluționare, bătălie pentru întîietate. De rezultatul acelei lupte atîrna soarta revoluției maghiare.

— Nu știu dacă n-ar fi fost bine, își reculese gîndurile Zăican, ca romînii să fi proclamat la Blaj o Transilvanie de sine stătătoare, a lor, adică a noastră, cu dieta ei în care poporul să trimeată deputați după voia inimii... reîncepu vorba Radu, aducîndu-și aminte de primele păreri ale lui Bariț și de îndemnurile unui manifest al romînilor din Mediaș.

— Îți stă la inimă! te-am simțit de cînd venișI de la Brașov, dar mută-ți gîndul ăsta. Am cumpănit îndelung și m-am luminat. Sînt multe și felurite pricini care se pun de-a curmezișul acestei iluzii înșelătoare. Mai întîi Ungaria n-ar tolera niciodată o Transilvanie autonomă, pentru că de la autonomie la independență nu este decît un pas. Și apoi — ți-o spun cu durere și te rog să mi-o ierți — romînii ardeleni nu au încă o pătură diriguitoare

destul de numeroasă şi puternică, în stare să conducă un stat... Poporul romîn se poate dezvolta însă foarte bine în cadrul statului maghiar, desigur cu condiţia ca acest stat maghiar să fie aşezat pe temelii democratice.

— Şi republicane ! îi împlini gîndul Zăican.

— Vino să te îmbrăţişez ! tînărul şi bunul meu prieten.

Vorba fu întreruptă de trapul unui călăreţ ce venea dinspre drumul domnesc al Valahiei Mici. Radu se ridică de pe scăunelul cu trei picioare pe care şezuse la taifasul cu Jäger şi se apropie de portiţă. Recunoscu îndată pe Brătilă din ceata lui Trif Alupetreacătă. Haiducul zorea spre Lunca Florilor. Radu îl fluieră lung, ciobăneşte, şi oşteanul întoarse capul :

— Irăă, căpitane, îl salută Brătilă, pe tale te căutam. Am a-ţi da veşti !

— Bune, sau rele ?

— Bune !

— Descalecă, leagă roibul la bulumac şi vino în grădiniţă, îi porunci Zăican. Apoi, dîndu-şi seama că nu se cuvenea să poftească om străin în curtea altuia, mai cu seamă cînd străinul era haiduc iar stăpînul casei avea slujbă de răspundere la societate, îl opri cu un gest.

— Un bob zăbavă ! Poate că e mai bine să stăm de vorbă la mine... Te ajung din urmă.

— Căpităniţa Maria acasă-i ?

— Da, cu copiii. Spune-i că sosesc îndată. Să te cinstească cu acoviţă. Am zis eu !

Omul dădu să încalece iar, dar Franz Jäger îi făcu semn.

— Radule, de ce mă lipseşti de plăcerea unei veşti bune ? Că aşa ne promise voinicul... Vă poftesc să bem o ţuică de Oltenia. O am de la nedeia de-acum doi ani. Ketti mi-o dă ca pe o doctorie... şopti inginerul zîmbind, dar şi oleacă înciudat. Apoi, după o duşcă, vă las să plecaţi. Iar eu în urma

voastră... Vreau să-mi văd fina, Radule, așa că mă vei avea oaspe pentru vreun ceas. Nici pe Maria n-am văzut-o de la botezul fetiței.

— Ehe! Jäger-baci, s-o vezi pe pîrdalnica mică, te miri! Crește ca aluatul în căpistere!

Apoi, după ce dădură noroc, Brătilă deșertă sacul cu vești.

Ce povesti haiducul era chiar de-a mirare. Cică din zorile zilei aceleia începuseră a se scurge prin pasul Lainici rădvane cu boieri din Oltenia. În urma lor înaintau căruțe încărcate de boccele și lădoaie păzite de arnăuți înarmați cu săbii încovoiate și pistoale turcești. Boierii erau grăbiți. Poposeau la ieșirea din stîmtoare pe pajiștea de la Surduc, dar numai pentru odihna cailor. Alte caravane de bogătași urcau pe șleahul cel mare, peste plaiurile Vîlcanului. Goneau să ajungă la Hațeg, de acolo la Deva și Sibiu, orașul în care știau că găsesc și paza vieții și plăceri.

— Or fi intrat turcii? Au cumva... gîndi Radu cu glas tare, și deodată se lumină la față.

— Căpitane! întocmai cum îți fu gîndul. E răvoluție dincolo, în țară, la Valahia!

— Vești temeinice?

— Păi, dacă fug șobolanii!

— Și de unde știi că boierii fug la Deva și Sibii?

— Am încolțit cîteva rădvane. Le-am luat cu noi. Scăpară boierii de dracu, și dădură de Scaraoțchi! rîse haiducul.

Zăican și cu Jäger se întoarseră unul către altul, rîseră și ei, apoi mai-mai să se-mbrățișeze iar. Radu își aduse aminte de boierul Golescu. Îl străfulgeră un gînd. Dar pînă una-alta vru să afle cît mai multe.

— Zi mai departe...

— Cică s-a ținut și acolo adunare ca la Blajul nost'. Undeva, într-un oraș de la apa Dunării. Cu țărani, cu tîrgoveți și popi. Pe un popă de-ăsta oltenesc, haiduc se pare și el, îl cheamă Șapcă. L-au făcut domnitor peste toată Țara Romînească și oa-

menii s-au pornit să împartă moşiile ciocoieşti. Se cheamă că le apune steaua şi boierilor de peste munţi.

— Domnitor ? Poate mitropolit...

— Ba chiar domn ! Ce, nu se poate ? Domnul ţăranilor ! Spun boierii pe care îi prinserăm, că Şapcă e popă de ţară. Umblă desculţ şi dă cu hîrleţul ca fitece iobag. Aşa domn ar trăbui să avem şi noi la Pesta, au la Bălgrad...

— Dar de vodă Bibescu ce aflarăţi ?

— Ăsta cine-i ?

— Este domnul de pînă acum, cel de la Bucureşti.

— N-am auzit de numele lui. L-or fi scurtat de cap... Tare aş vrea să văd şi eu un cap domnesc într-o ţapină ! că despre capete de ţărani, rînjite şi cu limba scoasă, în ştreanguri sau bătute în piroane la porţile castelelor, mi s-a făcut urît, că pe la noi, pe Someşuri, sînt pe de-a rîndul.

Radu Zăican venise la nedeia din Poiana Miresei însoţit numai de Moacă al Tătarului. Ceilalţi căpitani aşteptau porunci în tabere. Simţeau că în curînd oastea ţăranilor ascunşi în munţi va fi pusă la încercare. Se aflase că încăierările dintre ţărani şi nobili se înteţeau în părţile din cîmpia şi nordul Transilvaniei, ca şi în munţii Apuseni. La Borşa, Mocin şi Dragu din apropierea Clujului izbucniseră răscoale. La Abrud, în inima munţilor Aurarii, deasemenea. Toate din pricina nobililor care vroiau să-i scoată pe ţărani la munci, sprijiniţi de armata trimeasă de guvernatorul Transilvaniei. În multe sate staţionau unităţi de secui, războinici cu mare şi vechi renume, dar puşi, prin căpeteniile mercenare, în slujba grofilor. Ele răspîndeau groază atît în rîndurile iobagilor romîni cît şi ale celor unguri. Un adevărat măcel se întîmplase de curînd la Mihalţ, pe Tîrnave. Cîteva zeci de ţărani romîni fuseseră ucişi de o companie adusă din porunca conte-

lui Eszterházy care cotropise o parte din pămîntul satului. Venise veste și despre mișcări țărănești pe cîmpia dinspre Tisa, la Solnoc, Crasna, Giurfalău și alte așezări în care iobăgia fusese desființată prin legile din aprilie, satele cu pricina căzînd în ținuturile Parțiului aparținător de regatul ungur. Va-să-zică chiar acolo, aproape de Pesta, legea ștergerii urbariilor nu se respecta! Oameni sosiți din cîmpia Panoniei spuneau că cetele de haiduci ale lui Rózsa Șándor trecuseră la luptă, pîrjolind castelele de pe domeniile în care nu se respecta legea. Astfel, Rózsa, din rebel al legilor vechi ajunsese păzitor al legilor noi, judecător al grofilor și răspunzător asupra celor care nu dădeau ascultare poruncilor revoluției. Semnele erau bune și se aștepta întinderea răscoalelor pe Olt, Mureș și Tîrnave. Atunci ar fi fost timpul să țîșnească și oastea din munții Hațegului! Sprijinul ei era hotărîtor pentru toată partea de jos a Ardealului, cetele fiind bine instruite și avînd îndestulare de arme de foc. Zăican aștepta să dea semnalul răzmeriței. Își făcuse socoteala că în trei zile ar putea pune stăpînire pe toată Țara Hațegului, pînă la Deva și Simeria. Primise totuși să lipsească vreo două zile din Petrila și să urce munții de la hotarul cu Valahia, fiindcă spera ca la nedeia de Sînziene să se întîmple ceva, nici el nu știa bine ce, dar de folos pentru cauza iobăgească. Îl aștepta o scrisoare de la București, trimisă printr-un curier necunoscut încă. Omul de legătură fusese îndrumat, se pare, la Petrila ; dar se oprise la o stînă de pe muntele Stîrminosu. De acolo mînase un cioban cu știrea că este chemat la nedeie, unde i se va înmîna un răvaș din partea domnului Golescu.

Nedeia din acel an cu soț era mai însuflețită ca oricînd. Deși Valahia mică stătea sub semnul revoluției proaspăt izbucnită, veniseră olteni mai numeroși decît la alte Sînziene, mai mulți chiar decît ardelenii. Catane, jandarmi unguri, plăieși ori

sameşi olteni — nici nu se pomeneau ! Zăican era înarmat pînă în dinţi, ca Trif de la peşteri. Moacă al Tătarului de asemenea. Stancu Huneadu şi feciorul lui Cîrstea din Lonea se aflau şi ei pe-aproape, cu ochii la ce se întîmplă, gata să sară în apărare. Lipsa catanelor îi făcea să zîmbească. Totuşi, paza bună trece primejdia rea...

Ciobanul ştafetă de pe Stîrminosu însoţise şi el pe Zăican. Nu ca să-i arate drumul, că Radu îl cunoştea mai abitir ca oricine, ci pentru recunoaşterea curierului de la Bucureşti. Acesta urma să aştepte, oarecum ferit, sub un cotlon de stîncă de la coada văii Sălanelor. Se ascundea, de bună seamă, de oamenii stăpînirii. Care însă nu se aflau ! Aşa că îndată ce Zăican puse piciorul pe întinsa pajişte în care începuseră încă din zori jocurile de cunoaştere între tinerii de prin sate cu cei din munţi şi între cei din Ţara Haţegului cu cei din Oltenia, se şi pomeni strigat de un glas puternic, gros, cunoscut parcă :

— Radu !

— Abasarabă !

Se îmbrăţişară mutește. Oamenii din jur, prinşi cu jocuri şi băutură, le dădură pace. Cîte nu se întîmplă, cîte nu se văd la nedeie !...

— Şi tu, Tătarule ? Ai îmbătrînit, bată-te-ar norocul. Te-ai însurat ?

— Pe drum de seară, că n-am claie albă ca a dumitale, bădiţ Ioane...

Abasarabă, într-adevăr, albise binişor. Fuqise din Petrila — sînt şapte ani de atunci, de cînd îl ucisese pe Mihuţ Cărăbeţ — doar cu cîteva şuviţe de păr cărunt. Acum firele negre erau greu de găsit printre cele albe... Altfel — tot atît de voinic, tot atît de arătos. Pentru copii şi femei — spăimîntos. Negru la faţă, ochii de tăciune îi zvîcneau de sub stufărişul sprîncenelor cărunte. Dar acum rîdeau. Faurul era îmbrăcat altfel decît plecase. Purta straie de dimie neagră, groasă şi aspră, dar croită

ca pentru tîrgoveți de mahala. Doar bunda era oltenească, de la vreo stînă din munte.

Se traseră mai deoparte, sub umbrarul unei cîrciumi pe roate de la marginea poienii. Faurul Petrilei de altă dată se puse pe istorisit.

După ce înfipsese ranga de fier în burta lui Cărăbeț, Abasarabă fugise la stînele de pe hotar, dar dorul de meșteșugul fierului îl împinsese spre țară. Se oprise un timp la Tîrgul Jiului. Lucrase acolo ca potcovar, însă i se tot părea că îl privesc ochi iscoditori.

După încercări în van de a găsi de lucru la vreo fierărie din Craiova, oraș de cojocari, olari și grînari, Abasarabă fu nevoit să se tocmească la o panoramă în trecere prin cetatea banilor. Panorama era a unui italian care de vreo trei ani pornise cu trupa din țara lui și se afla în drum spre Țarigrad. Se oprea prin țările străbătute și dădea spectacole pe la bîlciuri, sau chiar în orașe, dacă ungea bine pe ispravnici. Slujba lui Ion Abasarabă era să frîngă în mîini potcoave aruncate din public și să se ia la trîntă, în fiecare seară, cu o namilă tot ca el, un turc spînatic. Țara Romînească fiind sub puterea semilunei, Abasarabă trebuia să se dea totdeauna bătut. A îndurat umilința asta, pînă cînd într-o zi s-a înfuriat pe turc. Vrăjmașul nu se mulțumise cu eftina biruință, ci puse piciorul pe pieptul hațeganului care se afla culcat la pămînt ; apoi îl trăsese de barbă. Atunci faurul și-a ieșit din sărite, s-a sculat, a prins pe turc în cîngile brațelor, i-a frînt oasele umerilor ca pe niște potcoave, apoi l-a zvîrlit cît colo. A trebuit să fugă. A ajuns la București cu gîndul ca de acolo să ia drumul Moldovei și să i se piardă urma pentru totdeauna. Dar în orașul boierilor munteni găsi primire bună, sîmbrie așijderea, sumedenie de ardeleni și, în sfîrșit ! o femeie de ispravă. Da, după aproape douăzeci de ani de văduvie, Ion Abasarabă se însurase la București cu o precupeață de pe podul Tîrgului

de Afară. Tînără, zicea el. Poate de aceea albise faurul... Fostul petrilean locuieşte cu soaţa lui în gura Oborului, dar lucrează la o fierărie de pe malul Dîmboviţei, mai jos de podul Beilicului, spre Dobroteasa, unde fierăriile se învrîstează cu aerul puturos al tăbăcăriilor. Sînt mulţi meşteşugari ardeleni în cetatea lui Bucur. Mai cu seamă covaci. A ajuns pe nesimţite în lagărul lor, şi-a făcut prieteni şi printre tabaci, aşa că s-a pomenit lucrînd nu numai la fierăria maistorului Pîrvu Crătuneanului, ci şi în mişcarea căuzaşilor de la societatea secretă „Frăţia". Lucrătorii şi meşteşugarii din cetatea de scaun a fostului domn Bibescu se aflau de cîţiva ani în *organizaţion* pe căprării sub conducerea unor cărturari şi boieri.

— Bădiţ Abasarabă, ce-i aia *„organizaţion"* ? întrebă al Tătarului.

— Păi cum să vă spun, ia, nişte... Adicăte toţi laolaltă, ca obştea, sau ca cetele de haiduci.

Ei, lucrătorii şi slugile — urmă faurul să istorisească — au făcut revoluţia de la 11 iunie, adică ei au fost grosul, dimpreună cu precupeţii şi golănimea. Se aflau şi neguţători, şi dascăli, şi foncsionери, dar mai pe delături, ca să nu se mînjească pe haine.

— Dar foncsionierii ce sînt ?

— Cancelarişti pe la departamentele stăpînirii.

În cetele de căuzaşi[1] Abasarabă cunoscuse lume multă. Cele de pe cheiul gîrlei erau sub căpetenia unui ardelean, Axente Sever, care acum se găseşte la Sibiu, şi a unui dascăl şi scriitor de gazeturi în Bucureşti : Cezar Bolliac.

Zăican tresări.

— Da, Radule, domnul Bolliac îţi trimite multă sănătate şi vrea să te vadă ! Am aflat de la el că te-ai fi pustiit şi tu, şi Trif, şi alţii. Haiduciţi pe la

[1] Luptători pentru cauza revoluţiei.

niște peșteri. Bravos ție! Se vede că ești mădular din moș Alexa...

Abasarabă scoase apoi din taşcă o scrisoare. Era pentru Zăican. Semnată de Golescu-Arăpilă și de Bolliac, care cunoscîndu-l pe Abasarabă la o cîrciumă din mahalaua Vitanului, la o întrunire secretă, într-o noapte premergătoare revoluției și aflînd că namila de ardelean era din Țara Hațegului de jos, îi povestise despre pățania din munții Godeanului și pomenise de numele lui Trif și Zăican. Pentru întîia oară de cînd fugise din Transilvania, Abasarabă mărturisi că e din Petrila și că pe cei doi haiduci îi cam cunoscuse. De atunci faurul căuzaș a rămas bun prieten cu Arăpilă și Bolliac. Acum l-au trimis cu această carte scrisă.

Radu Zăican sorbea cu nesaț slovele așternute de Arăpilă. Bolliac adăugase numai cîteva rînduri, de întărire. Cei doi fruntași ai revoluției din Valahia îi aduceau la cunoștință că guvernul provizoriu de la București împuternicise pe fratele Axente să comande unor armurieri sibieni puști și pistoale, cîteva căruțe. Fratele se afla acum la Sibiu. Urma să încarce marfa și să-i facă vînt în țară. Dar, scria Arăpilă, stările de lucruri din Ardeal se pare că sînt nelămurite, drumurile nesigure, nobilii puternici încă, așa că armele ar putea ispiti pe careva, mai cu seamă pe grofi, cărora nu le surîde izbînda revoluției de dincoace de munți. Rugămintea celor doi valahi era ca Zăican să plece la Sibiu, să întîlnească pe Axente Sever la hanul „Trei stejari" și să facă ce-o ști mai bine ca să dea căruțelor însoțitori de drum pînă la hotar. Dacă este nevoie, Abasarabă îi poate sta tot timpul în ajutor. Dar să nu zăbovească. Revoluția are nevoie de arme și muniții. „Te autorizăm ca — scriau Golescu și Bolliac — dacă Axente Sever procură armament mai mult de zece care, un car să-l oprești pentru haiducii dumintale, dînd zapis de primire."

Zăican se îmbujoră la față, mîndru de măreața însărcinare primită din partea guvernului revoluționar de la București.

— Bădiț Abasarabă, domnia ta rămîi cu noi. Dar nu la Petrila, fapta cea cu răposatul Mihuț fiind omor pe care legea revoluției de azi nu îl iartă. Vei rămîne căpetenie peste roata de haiduci a lui Rusalin. Pe ăsta îl iau cu mine la Sibii. Cunoaște toate colțișoarele drumurilor din acea parte de țară.

Se înțeleseră asupra amănuntelor și, seară fiind, rămaseră la nedeie pînă a doua zi. Dar cînd se pregăteau să pornească devale se ivi, de pe drumeagul oierilor mărgineni, Anuța Sluguț. Trăgea după ea un asin împrumutat la Petrila, de la moș Sima. Se mirară foarte, Sluguța nemaifiind de mult în putere pentru astfel de drumuri grele.

— Pe tale te căutam, spuse ea privind în ochii faurului. Bine-ai venit! Dar să nu cobori devale...

— Bine te-am găsit, Anuțo! De unde știai că sînt la nedeie?

— Știe tot satul. Și se bucură. Îți trimite sănătate. Dar nu și Iling ăla... De tine am auzit de la un strungăr care a coborît ieri și s-a ospătat în crîșma lui Banciu.

Vorbea scurt, întretăiat de opriri. Gîfîia încă. Urcase călare pe asin, dar dobitocul-dobitoc. Unde era suișul mai greu, acolo îl apuca încăpățînarea. Femeia fusese nevoită să coboare mereu de pe asin și să aștepte pînă îi trecea măgarului căpiala. Apoi iar încăleca, și iar mergea nițel pe sus. A fost un chin! Dar bine c-a răzbit.

— Ioane, măi, te-i fi domnărit tu acolo pe unde îți faci vacul, că te văd în straie drăcești, însă acum s-o gătă! Ia-ți de aici, de la nedeie, vestminte pe placul munților ăstora, că nu ești la comèdie. Și meri cu mine. Ți-am găsit culcuș.

— Nană, Abasarabă mere cu mine; avem niște socoteli de-ale noastre... îndrăzni Radu cu vocea pe

jumătate. O vedea pe Anuța Sluguț hotărîtă și încerca s-o ia cu binișorul.

— Nu! Socotelile alea le faceți pe urmă. Avem noi, eu și faurul, o socoteală mai veche. Cată s-o ducem la împlinire cît mai degrabă. Apoi — pot să mor...

— Iacă, nu te întreb ce socoteală aveți, dar să nu zăboviți. Și, totodată, trebuie să știu unde îl găzduiești, ca să-i am urma la-ndemînă.

— Peste dealul Dîljii. Este acolo, către tîrlele din valea Aninoasei, un adăpost de cetină. Acolo Împăratul și-a ticluit un sălaș, că nu totdeauna Ion poate veni acasă la ai lui, adică la mine. Ion ăstălalt, Abasarabă adică, va durmi acolo și va ospăta la tîrle, că nu sînt căși la Aninoasa. Cîteva zile Apoi — treaba voastră.

Abasarabă nu întrebă despre ce împărat era vorba. Știa că Sluguța era puțin zăludă — și tăcu. Radu era înciudat. Ce-o fi clocind femeia asta? gîndi el. Îmi răpește zile prețioase. Cumpăni, zîmbi văzînd-o pe Anuța tare la chip, ca o stîncă de cremene colțuroasă, și se supuse.

Peste cîteva zile, într-o dimineață de duminică, Radu Zăican se afla în bătătura casei din Lunca Florilor. De cîte ori îi îngăduiau drumurile și alergăturile se repezea în raiul cuibului său, lîngă Maria și copii. O zi, două, trei, o săptămînă. Făgăduise el — e cam multișor de atunci — că nu se va mai desprinde de casă, dar omul nu-i totdeauna stăpîn pe fapte. Vremile sînt mai tari, îi poruncesc pe ce căi ale vieții să apuce. Asta se întîmplă oricînd, darmi-te în zilele de cumpănă. Or, revoluția răsturnase multe...

Maria îl înțelegea și-i ierta. Așa e omul ei — și pace! Era fericită cînd bărbatul stătea cîteva zile pe lîngă ea și pe lîngă copii, apoi se ruga sfintei Varvara să i-l trimeată teafăr.

Zăican nu mai lucra la mină de cîteva luni. Ar fi vrut să pună mîna iar pe tîrnăcop și lămpaș. În preseara acelei zile de liniște și fericire lîngă ai lui, Radu stătuse mult de vorbă cu *virágom* și puseseră la cale, împreună, frumoase socoteli de viitor. Nădăjduiau că dreptatea iobagilor va birui în curînd. Cu legea în mînă, sau cu sabia ! Cetele din munți au căpitani în puterea minții și a brațului. El, căpitan printre căpitani, se îngrijește doar să le supravegheze de departe și să le îndrume cînd se simte nevoia. Acum va face drumul la Sibiu, așa cum i-au cerut Bolliac și boierul Golescu. Va mîntui cu bine și treaba asta, apoi, dacă legea ștergerii urbariilor se va pune în lucrare, cetașii haiduci vor pleca la casele lor să-și reia strămoșeasca îndeletnicire de oameni ai gliei, dar oameni liberi pe pămînturile, pășunile, pădurile și turmele lor. Iar el, Radu, se va tocmi iar băieș, va ajunge șef de echipă la abataj, va avea și simbrie bună și... A, da !, va mai fi o leacă de bătălie pînă se va pune pe roate o lege anume pentru băieși. Dar bătălia asta nu va fi cu foc și sînge. Ia ! așa, o harță obișnuită, lungă și fără primejdii. Nu-i nici un bai ! Viața fără luptă n-are mireasmă dulce...

Socoteli înșelătoare ! Fiecare în parte simțea că lucrurile vor decurge altfel, că în fiecare zi va răsări altă durere, alt zbucium, altă alergătură, altă primejdie și că cea mai apropiată va fi nesupunerea grofilor la legea de înlăturare a urbariilor ! Dar și Radu și Maria aveau nevoie să se mintă, să trăiască o seară, două, nouă de speranțe, de iluzii, de încredere în viitor, viitorul lor și al copiilor.

De dimineață, devreme, Radu fusese la cimitir. Nu mai avusese de mult răgazul acestei îndatoriri care — o simțea de multe ori — îl apăsa cu putere. Avea acolo, unul lîngă altul, mormintele a trei ființe pierite pentru dreptate : Ion Sluguț, Hotea și Lambe. De la cimitir se abătuse pe la Anuța. N-o

găsise acasă. Nevasta și copiii lui Ion Vesel îi spuseseră că nana, plecată în ajun, nu venise încă. Știau că trebuie să fie pe Aninoasa. Radu pricepu că Sluguța urzește încă împreună cu Abasarabă și, poate, cu fostul împărat al minerilor.

Maria îl aștepta cu merindele puse la straiță. Calul, un cal oltenesc, de munte, aștepta sub șopron. Radu sosise de pe Maleia ; spuse Mariei s-o caute și ea pe Sluguța și să-i lase vorbă că faurul Abasarabă să fie peste trei zile la hanul din Orăștie. Își mîngîie apoi nevasta, o încredință că în cel mult o săptămînă se va înapoia de la drumul Sibiului, încălecă și porni în trap iute spre valea Cimpei. Vroia să ajungă la Sibiu pe căi ocolite.

Peste vreun ceas dădu buzna la portița de la drum fata Vladei lui Vlădoi cu o veste care cutremură întreg satul : Anuța lui Ion Sluguț a fost ucisă ! Zace, aproape ciopîrțită, într-un lăstăriș de lîngă păduricea Maleiei !

Maria dădu fuga într-acolo. Se strînsese lume multă la locul crimei. Și băștinași, și mineri de alte limbi. Veniră pînă și penele de cocoș care rar mai scoteau motul din casa jandarmeriei. Ucigașul nu fusese prins ; ba, nici măcar nu se bănuia cine putea fi. Trupul Anuței era rece, dar sîngele nu se închegase prea tare. Deci omorul fusese săvîrșit dimineață în zori, sau cel tîrziu cam pe la al doilea cîntat al cocoșului. Nu însă acolo unde zăcea nefericita, în tufărișul lăstarului de fag. Urmele de sînge duceau pînă la potecuța care, pornind de la Petroșeni, urca dealul Maleia pentru ca să coboare apoi la bisericuța preotului Niculae. Femeia fusese deci încolțită pe cărare. Venea la Petrila. Se știa de-acum că peste noapte nu dormise acasă. Nu se dăduse învinsă cu una, cu două. Se luptase, ori încercase să lupte. Asta se adeverea după vraiștea ierbii și crenguțelor de lîngă potecă, dar mai cu seamă din felul cum fusese crestată cu lovituri de

cuțit : și în coapse, și la piept, și pe obraji. Apoi, moartă fiind, sau gata să-și dea sufletul, fusese tărîtă în lăstăriș.

Satul era înmărmurit. Nu putea pricepe de ce se săvîrșise crima. Anuța nu avea dușmani. Fusese rea de gură, dar bunătatea sufletului ei se revărsase adesea din belșug. Oamenii își aduceau aminte cum sub acoperămîntul ei își găsiseră loc atîția prigoniți, romîni ori de alt grai, începînd cu Nagy Peter și Erzsébet și sfîrșind cu acel împărat al minerilor care timp de trei ani fusese milostivit cu de-ale gurii și culcuș. Omor nu se mai pomenise la Petrila de șapte ani, de cînd Abasarabă făcuse tot una din trupul lui Cărăbeț și stînca de cărbuni a Dealului Negru, dar atunci fapta faurului avusese un înțeles al ei, ca o binemeritată pedeapsă a cerului. Dar Sluguța !

Șeful postului de jandarmi era fericit. De trei luni nimeni nu-l mai lua în seamă. Acum avea de lucru, iar oamenii nu mai puteau să i se pună împotrivă. Toată ziua făcu anchetă. Fără folos deși, la o nouă cercetare făcută în dimineața acelei zile, se găsi aproape de tufișul în care fusese aruncată victima un cuțit cu plăsele de os, mînjit cu sînge. Nu fu nimeni în stare să spună dacă zărise custura la careva din locuitorii Petrilei, țărani sau mineri, așa că nici nu se putea arunca vreo bănuială mai cu temei. Bătrînul Apostol Boja amintise, e adevărat, despre o încăierare între Anuța și minerul István întîmplată cu aproape trei luni în urmă în fața cazinei. Însă niște martori ai lui Dobai adeveriră sub luare de jurămînt că în noaptea aceea el petrecuse la prăvălia lui Ciclovan, iar la plecare de-abia își tîra picioarele împleticite : se îmbătase crunt.

Stăruise la început o umbră de presupus și asupra lui Ion Vesel, dar jandarmul mînat în grabă

la șantierul din Petroșeni se înapoiase cu știrea, adeverită de paznici, că fostul împărat se afla încă din ajun închis în carcera gărzii naționale de sub dealul Dîljii. Așa ordonase subdirectorul Willing, căpitanul gărzii din Petroșeni și Livezeni. Asta era încă o poveste...

CAPITOLUL XXIII

S-A APRINS PE JII O TORȚĂ

Willing nu mai era de mult căpitan peste garda din Petrila. Muncitorii unguri se ținuseră tari. Îi fu peste putință lui Willing să găsească încă o otreapă care să-l recunoască ștab al revoluției, pe el, pe omul dușmănit de întreaga suflare omenească de pe Jiu și Jieț. Numai Dobai István îi rămăsese credincios. Nici lucrătorii germani nu se arătară mai prejos. Se solidarizară cu tatăl Lisei, așa că Willing se văzu nevoit să facă înscrieri forțate. Rezultatul nu fu mai bun, cei cîțiva obărștaigări din juru-i nefiind luați în seamă de băieși. Polonezii aveau alte socoteli. Ei vroiau să poarte banderole. Îl urau pe subdirector de mult, încă de cînd puseseră piciorul în sat, dar chibzuiseră că tot mai bună ar fi fost tactica intrării lor în garda care avea mai întîi rostul să garanteze roadele revoluției și de-abia apoi să păzească ordinea, dar nu așa cum o înțelegeau domnii de la societate. Ce s-ar fi întîmplat pe urmă cu Willing, rămînea de văzut... Însă polonezilor nu le reuși stratagema. Erau priviți ca foarte periculoși, ca și moții. Barem aceștia, de cînd

cu adunarea de la Blaj, boicotau pe față revoluția și pe reprezentanții ei.

Văzînd rezistența ungurilor și nemților, tartorul găsi de cuviință să lipească pe zidurile administrației și la gura puțurilor de extracții, afișe pe care înscrisese numele celor aleși de el pe sprînceană, cu ordinul să se înfățișeze direcției spre a căpăta cocarde ; din zece unul urma să primească și armă de foc. În ziua hotărîtă, între schimburi, veniră toți buluc. Erau înțeleși dinainte. Cînd comitetul gărzii ieși în balcon, se pomeni cu o furtună de huiduieli. Delegați aleși pe loc, în frunte cu Frum și Zunkopf, urcară treptele clădirii, intrară în biroul directorului și îi spuseră ritos că domnul Willing cată să-și ia catrafusele, altfel...

Nándor își freca mîinile. Și el înțelegea o gardă națională alcătuită din oameni de încredere, dar nu sub conducerea austriacului care începuse iar să-și dea ifose de atotputernic. Directorul nu-i lua în serios aerele de revoluționar ; se temea totuși că „satirul" va începe iar să-l sape. Întreg trecutul lui Willing era înnegrit cu fapte rușinoase care îi dezmințeau dreptul la demnitatea de căpitan al gărzii revoluției. Despre asta nici nu mai încăpea îndoială. Ba, Nándor mai știa și altceva : că Willing juca la două nunți. Convingerea și-o formase cu prilejul unei vizite făcute preotului catolic din Petrila. Era știut că preotul purta o ură neîmpăcată revoluției maghiare și că raporta diecezei din Alba Iulia tot ce se petrecea la Petrila. Făcea, adică, slujbă de spion în folosul Vienei imperiale. Crezînd că este dibaci, Nándor deși era în conducerea comitetului ordinei revoluționare instituit la cererea lui Kossuth, păstra cu pastorul contrarevoluționar legături foarte amicale. Ca și cu grofii din ținut. Spre pildă, cu baronul Pogany de Nagy Klopotiva. Însă legături fără îndatoriri politice. Într-o seară, directorul picase la casa parohială fără să dea de știre slujitorului de credință catolică. Servi-

toarea îl introdusese în sanctuarul divinelor revelații, și acolo dădu peste Willing. Ștabul gărzilor îi dicta ștabului bisericii lista muncitorilor și funcționarilor înscriși, adăugînd cîte ceva despre purtarea fiecăruia în parte. Nándor auzise clar: cîine roșu, lepră kossuthistă, tîlhar valah... Cît erau ei de-ai dracului și de sforari, cei doi, luați pe neprăvăzute, se fîstîciră și îngînară niște lămuriri pe care directorul nici nu le ceruse...

Nu acestei neplăcute întîlniri se datorase retragerea lui Willing de la conducerea gărzii din Petrila, ci mai întîi lui Horváth, apoi însuși patronului Hoffmann. Horváth își făcuse drum la Deva, la comandamentul comitatului, cu un protest semnat de toți muncitorii unguri: cereau un căpitan de nație maghiară și dezlegarea ca în gardă să fie primiți toți băieșii cinstiți, fie chiar vagonetari sau zilieri la suprafață. Deva întîrziase să dea răspuns, poate din pricina pretenției lucrătorilor cu privire la alcătuirea gărzii. Lucrurile se lămuriră peste cîteva zile, cu prilejul sosirii lui Hoffmann la Petrila. Patronul din Brașov era îngrijorat de mersul producției. Își dădea seama că stările turburi din țară nu îngăduiau să li se ceară muncitorilor sforțări mari și nici măcar o disciplină prea severă. Totuși lucrurile trebuiau privite cu ochi mai ageri. Se putea întîmpla o ruptură între Viena și Budapesta fără punți de înțelegere. În acest caz — pe care industriașul nu-l dorea — Valea Jiului avea datoria să dea cărbune mult, cît mai mult, pentru ca nici o fabrică din Ungaria să nu sufere.

Willing și Nándor, împăcați de ochii lumii, voiseră să facă patronului Gustav o primire măreață, cu muzică și flori. Rugară pe muncitori ca cel puțin în această împrejurare să nu mai fie „neobrăzați". Să iasă la capul satului cu flori, cu stindardul Ungariei libere, iar cei din gardă cu cocarde și banderole. Minerii erau însă de altă părere. Nu puteau uita înfrîngerea grevei de la pădure și umilința cu

care fuseseră reprimiți în lucru. Așa că sosirea patronului la Petrila trecu aproape nebăgată în seamă. Hoffmann călătorise de la Brașov într-o caleașcă însoțită de cîțiva honvezi înarmați, cărora li se alăturaseră alții din garda comitetului suprem de Hunedoara. O adevărată suită princiară! Dar la capul satului sufla vîntul printre garduri. Patronul se făcu că nici nu aștepta o primire alta decît a oricărui cetățean. Ticluise el ceva mai de soi.

În cele două seri cît stătu la Petrila puse la cale pacea între societate și muncitorii săi. Dar nu o pace ca oricare, ci o „pace veșnică". Așa se lăuda. O pace care să nu-l coste mai mult de un butoi de vin și ceva rachiu pe deasupra. Țintea s-o realizeze cu promisiuni și băutură. În prima seară pofti la cazină pe toți funcționarii, fără deosebire de grad, pe obărștaigări și ștaigări, pe șefii de echipă și șefii de ateliere. Nefiind altă muzică la îndemînă, stăpînul rugă pe Jäger ca, în calitatea lui de președinte de onoare al societății Sfînta Varvara, să cheme la cazină și orchestra cu care auzise că se străduia un tînăr muncitor german. Erwin Pruss nu se împotrivi; avea prilejul să dovedească direcției că și din nimic muncitorii pot face ceva; și trăgea nădejdea într-un sprijin oarecare, fiindcă două viori, un flaut și o chitară însemnau prea puțin. Vin fu din belșug, dar petrecerea nu ieși cu desfătare. Oaspeții patronului nu se codiră să bea, unii băură chiar prea mult. Dar, trezi sau mai puțin trezi, cîțiva dintre ei ridicară o mulțime de cereri: să se facă înaintări în grad, să se mărească simbriile, să verse și întreprinderea „cotizație" la fondul de ajutor al sfintei — și altele. Hoffmann se încruntă de cîteva ori, făgădui ceva nelămurit în legătură cu salariile, dar numai „dacă" — și nimeni nu înțelese ce înseamnă acel „dacă"; dărui doi bani de aur pentru cumpărarea unei tobe; și încredință pe cei de față că nu se împotrivește

la sprijinirea societății de ajutor dacă... Iar dacă! Dacă îl va sili legea. Care lege? că nu era niciuna...

Cea de a doua petrecere se făcu în seara următoare. Cu tămbălău în sala și curtea cazinei. Cu băutură din belșug. Cu invitarea tuturor muncitorilor, chiar a pălmașilor. Așadar, cu beție, cîntece și certuri. Pînă cînd, certurile unora prefăcîndu-se în scandaluri, Hoffmann strînse canaua butoiului cu un semn făcut din balconul clădirii de peste drum... Nu coborîse, deși pregătise o cuvîntare. Simțea că este mai înțelept să privească de departe... Așa că pacea veșnică se poticni și căzu în baltă, adică în rachiu.

Patronul se purtă rece cu Franz Jäger. Dădu aprobare măsurilor luate de bătrînul inginer în dimineața cînd muncitorii devastară lămpăria, însă nu-i mulțumi. Ca s-o dreagă, îl pofti să ciocnească un pahar, dar crezu potrivit să-i atragă luarea-aminte că vîntură idei prea revoluționare, că purtarea cu simbriștii este prea frățească și că în felul acesta periclitează bunul mers al întreprinderii. Jäger îi răspunse ceva scurt și tăios — Nándor nu izbuti să prindă din zbor vorbele — după care plecă acasă.

Cu același prilej patronul lămuri și situația lui Willing, cu care nu dăduse mîna la sosire. Îi impută faptul că nu se astîmpără; că nu-i respectă ordinul de a sta numai la Petroșeni; și că starea de spirit a muncitorilor petrileni i se datorește în mare măsură.

— Ce cauți dumneata în fruntea gărzii naționale? Nu înțelegi că prin asta angajezi însăși societatea? Ești, doar, *încă* subdirector. (Hoffmann apăsase pe „încă" și Willing îngălbenise.) Mă așteptam de la dumneata să duci o politică înțeleaptă de pocăire, nu de provocare. Isprava dumitale — știi care, mi-e silă s-o numesc — e greu să fie dată uitării... Muncitorii germani nu sînt brute, ca mo-

mîrlanii de pe-aici. Au o morală a lor, peste care nu poți trece fără să-ți frîngi gîtul.

Willing se făcuse mic. Patronul strigă pe Nándor.

— Directore, domnul Willing m-a anunțat că demisionează de la conducerea gărzii naționale. Cred că bine face. Înțelegeți-vă amîndoi și propuneți pe altcineva. Dar chibzuiți bine. În orice caz nu dumneata și nici pe altul cu greutate. Întreprinderea nu trebuie să se așeze în fruntea unui comitet revoluționar, chiar dacă acesta are rolul de păzitor al ordinei. Ea poate da revoluției un sprijin pe sub mînă ; desigur, cîtă vreme revoluția însăși se menține în spiritul legilor și nu depășește interesul nostru de a scurta din privilegiile nobililor. Atît !

— Am înțeles ! și Nándor se îndreptă din șale. Apoi propuse pe Kardos în fruntea gărzii.

— Care ? sări Gustav. Poetul ? Medicul de-aici ? Un tînăr periculos... Sînt informat că are legături cu cercurile kossuthiste de stînga...

— M-am gîndit nu la el, ci la tatăl lui, cel cu concesia aprovizionării.

— Ăsta da ! Dar pentru că veni vorba de băiat, te rog să-i bagi în cap că slujba lui e la spital, nu la Budapesta. S-a înțeles ?

Willing era hotărît să nu dea ascultare poruncii.

Se supuse abia peste cîteva zile, cînd un grup de muncitori maghiari aliați cu polonezii alcătuiră, fără să mai ceară învoirea celor de la Deva, o comisie de recrutare. Cu masă în drum, steag, cocarde și banderole. Directorul Nándor nu era străin de lovitură. O încuviințase pe ascuns, la o consfătuire din casa lui Kardos-senior. În schimb Horváth și ceilalți muncitori acceptară ca prăvăliașul să le fie căpitan. Peste alte cîteva zile comandamentul din Deva fu nevoit să consfințească faptul împlinit. Însă nici Willing nu se dădu bătut. Obținu căpitănia din Petroșeni-Livezeni, care urma

să ia ființă. Încăpățînarea subdirectorului avea cîntecul ei. Numai astfel putea să se facă temut, numai astfel putea să-și exercite autoritatea și totodată să scape de umbrele trecutului, care, simțea, îl urmăreau. Aflîndu-se la adăpostul sarcinei primită în numele revoluției, nu crîcnea nimeni. Dacă la Petrila se întîmplase altfel, asta fusese din pricină că acolo avea dușmani vechi printre muncitori ca și printre ingineri ; prea i se cunoșteau isprăvile ; prea se purtase ca un zbir ; așa că germanii și ungurii aveau de ce să fie colțoși. La Petroșeni era mai în larg. Cea mai mare parte din simbriașii de pe noul șantier erau țărani romîni și unguri, foști iobagi fugiți de pe moșii, acum lucrători la suprafață. Exploatarea cărbunilor nu începuse încă ; se săpase numai puțul cu scara în serpentină, treabă la care fusese tocmit un mic număr de moți, cîțiva șvabi din Banat și trei cehi veniți de la Kladno, Dumnezeau știe cînd și de ce ; lucrători buni dar prea de strînsură, nelegați încă prin vreun simțămînt de solidaritate.

Livezenii erau un sat vechi, cu mulți romîni nemeși de opincă, săraci dar cu nasul sus ; purtau la șolduri, în virtutea unor vechi privilegii regale, săbii ; pămînturile le pierduseră de mult... Adăugîndu-i și pe aceștia Willing avea toate motivele să se simtă încîntat. Într-adevăr, de astă dată căpitănia lui era respectată. Tăia și spînzura. Garda oamenilor de la șantier îi executa toate poruncile. Dacă un biet muncitor făcea vreo năzbîtie, din neștiință nu din reavoință ; dacă unul era nedisciplinat ; dacă altul era obraznic sau așa i se părea ștabului ; vinovatul era pedepsit. Pedepsit de comitetul gărzii naționale. Adică de Willing. În numele revoluției. În care scop căpitanul născocise și mijlocul de pedeapsă : carcera. Asta era o cocină din bulumaci groși, strîmtă cît să încapă un om. După ce „vinovatul" își îndeplinea șutu, trecea la carceră, adică la al doilea șut, de douăsprezece ore,

dar fără pită. Oamenii, așa de înapoiați cum îi crezuse Willing, începură să murmure.

Tartorul își pusese în gînd să scape, în sfîrșit, de băiețul Ion Vesel. Prilejul îl întrevăzu odată cu puterea la care îl înălțase căpitănia și mai cu seamă, odată cu cererea primită întrascuns din partea castelanului de la Clopotiva. Baronul Pogányi îi propuse ca în schimbul unor anumite înlesniri de bani să-i înapoieze iobagii fugiți de pe domeniul său în vara trecută și, mai de curînd, în prima lună a revoluției. Începuse spicul să se scuture la adierea vîntului, prășila întîrzia la porumb, iar via de la Pîclișa se cerea udată. I-ar fi fost de trebuință vreo două sute de oameni, dar deocamdată se mulțumea și cu mai puțini, cîteva zeci. Îi va înapoia după culesul bucatelor. Cîștigul „căpitanului" va fi atîta și atîta...

Willing avea lucrători mulți, tocmiți de-a valma cu iobagii de la Petrila și ar fi vrut să scape de-o parte din ei. Primi deci ispita baronului și găsi totodată și mijlocul de aducere la îndeplinire. Va strînge cincizeci de zilieri foști robotari, îi va încolona ca pe ostași, îi va împodobi cu cocarde, le va da hrană pe o zi întreagă și îi va porni în mărșăluire spre Baru Mare, cu momeala că sînt chipurile chemați la compania grănicerilor romîni spre a li se da arme și muniții pentru ei și pentru garda națională. Cîteva căruțe goale îi vor însoți, urmînd, zice-se, a se înapoia pline cu arme. Pe drum, dar nu pe drumul cel mare, ci pe drumeagul care ocolește pe sub masivul Retezat strîmtoarea Merișorului, le vor ieși înainte ca din senin vechili și slujitori înarmați de castelan. De acolo va fi treaba lui Pogányi să se descurce, că nu era greu! Înțelegerea se făcuse cu marele dregător al curții și Willing pusese o condiție: orice s-ar întîmpla, un om, un anumit om din cei cincizeci, un valah de prin părțile Bihorului — numele îl va spune mai tîrziu

— să nu mai vadă Petroşenii cîte zile o avea, dacă o mai avea...

Era însă cam greu să vîre şi pe Ion Vesel în rîndul iobagilor recrutaţi pentru marşul la Baru Mare. Nu pentru că fostul împărat al minerilor ar fi putut să simtă înşelăciunea. Despre partea asta Willing n-avea nici o teamă ; ştia cît de puţină minte este în capul unui ţărănoi, sau şi-nchipuia că ştie... Dar se îndoia că pădurosul va veni la chemarea gărzii.

Ion Vesel lucrase pînă mai de curînd la nişte desţeleniri din jos de Livezeni. De acolo fu trimis împreună cu alţi cîţiva în valea Aninoasei, peste dealul Dîljii. Orice i se poruncea să facă — făcea. Sîmbăta venea la simbrie, lua creiţarii şi pleca la Petrila. În celelalte nopţi rămînea la Aninoasa şi dormea, nici Willing nu ştia pe unde. Dacă se întîmpla să dea ochii unul cu altul, subdirectorul simţea un tremurici de spaimă, oricît era el de căpitan. Asta nu pentru că lunganul ar fi cutezat să-l ameninţe cu vreo vorbă. Dimpotrivă : tăcea. O tăcere încăpăţînată şi apăsătoare. Nu-i tăceau însă ochii. Avea totdeauna o privire plină de înţelesuri, cînd batjocoritoare, cînd sticloasă ca de lup.

Neştiind cum să tragă sforile ca să-i iasă mai bine plănuirea, Willing se hotărî să-l bage, pînă una-alta, la carceră. Peste o zi sau două trebuia să pornească la drum convoiul destinat Clopotivei, şi nebunul nu trebuia scăpat din mînă. Sentinţa pentru pedeapsa cu carcera fu floare la ureche. În comitetul gărzii erau numai oameni de-ai lui Willing, iar Ion Vesel era vinovat de ceva : lipsise de la lucru trei zile la rînd. Aşa se face că în noaptea cînd cineva frînse firul vieţii Anuţei Sluguţ, împăratul se afla captiv la carcera de lîngă gura puţului de mină din Petroşeni. Luptase împotriva haidamacilor care îl osîndiseră, dar în faţa sabiei fusese nevoit să se plece. Cu hotărîrea să termine cît mai degrabă cu potrivnicul care îi furase trei ani din viaţă. Nu bănuia că s-ar fi putut întîmpla şi altfel...

Înainte de pedeapsa cu carcera, Ion Vesel se pomenise cu oaspeți la culcușul de cetină din valea Aninoasei. Anuța Sluguț îi adusese în gazdă un fost petrilean pe care nu-l văzuse niciodată, dar de care auzise pe vremuri. Era Ion Abasarabă. Sfătuiră tus-trei în seara aceea — și iobagul aflase că Sluguța și bărbosul vroiau să facă de petrecanie lui Willing. Era vorba de o socoteală veche, de pe vremea cînd bihoreanul nu pusese încă piciorul la Petrila. El sta mai mult și asculta. Anuța își vărsa pojarul. Era ca o tigroaică văduvită de pui. Celălalt se aprinsese și el. Își depănau amîndoi amintiri de pe vremea cînd trăia Ion Sluguț, cînd Anuța avea colibă în mijlocul satului, cînd Abasarabă avea făurărie și potcovărie la Petrila. Toate s-au pierdut din pricina lui „Iling" ăla. Pentru felul de a judeca al femeii, Willing era singurul vinovat de tot ce se întîmplase vechiului sat bătrînesc în cei opt ani din urmă. Apoi Anuța istorisi faurului trista poveste a unei fetițe, a unei nemțoaice rușinată de tîlhar. În ochii ei, pentru fapta asta Willing se făcuse de două ori vinovat: față de ființa care își curmase viața și față de satul a cărei cinste o batjocorise. Ucigașul trebuia să primească răsplata din mînă de petrilean. Așa cerea datina satului bătrînesc.

Fierarului atîta îi trebui: să i se zgîndăre amintirile și ura.

Apoi Ion Vesel istorisi și el despre nebunia care îl învăluise vreme de trei ani. De cînd își regăsise mintea, nu împărtășise cum și în ce fel i se întîmplase nenorocirea. Un singur om din Petrila cunoștea adevărul: femeia peste care tăbărîse Willing atunci, în mină, dar bihoreanul îi păstra numele în taină. Ar fi putut de mult s-o cheme ca martoră. Nu se îndurase. Este femeie la casa ei, are bărbat, are copii... Pedeapsa o dă el, Ion Vesel, iobag din Biharia, băieș de pe Jii. Fără județ pe la tribunalurile domnilor...

— Așa Ioane, să-l crestezi, încheie Sluguța cu ochi poruncitori către Ion Abasarabă.

— De cînd aștept! Apoi cumpănind: Anuțo, să nu moară...

— N-am zis! Să-l pui la cazană. De i-o fi scris altfel, nu te temi tu de asta! Și apoi — știi să îmbli cu vitele. Ești potcovar, doară...

Trecuse de cumpăna nopții. Cerul se tărcase de nouraşi. Printre zdrențuri sclipeau stele sfioase ca niște scînteioare în spuză adormită. O boare bătea dinspre Parîng. Zbuciumul ei gonea puhoaie de cîlți deslînați, dintre firele cărora se ivea și se ascundea o lună chircită. Lună nouă, atîrnată ca o spangă turcească. Mai departe, către strîmtoarea munților de la Strîmbuț și Lainici, înălțimile erau negre tăciune.

— Vine ploaie, Împărate, grăi Abasarabă.

Ion Vesel se opri și scrută întunericul nopții.

— Să grăbim, bade faur.

— Nu-i bai. Isprava bună se face pe ropot și fulgerătură...

Cei doi prieteni proaspeți, acum prieteni parcă de cînd lumea, se opriră la muchea povîrnișului. Urcaseră din Aninoasa. De pe Dîlja cărarea cobora șerpuind pînă la vadul Jiețului. Priviră la fund. Drept sub picioare, zăcea șantierul. Nu licărea nici o luminiță, nu răzbea nici un zvon. De-abia sus, peste dealul dimpotrivă, pîlpîiau pe muntele Cîrja focurile unor tîrle. Într-acolo cerul era senin.

— Coborîm! dădu semn Abasarabă. Meri în urmă-mi, Ioane.

— Știi sama potecii?

— Cărările munților nu se schimbă. Strămoșii mei, poate și ai tăi, tot pe-aci au umblat.

— Eu mi-s de departe...

— Tot dachi se cheamă!

Vorbeau în șoapte, pe măsură ce se apropiau de poalele Dîljii. Ochii deprinseseră întunericul. Firul

Jieţului era tăinuit în ciufăria de anini şi sălcii. Şantierul minelor se întrezărea ca un cîmp de luptă răvăşit. Ochii pipăiau pe undeva, pe aproape, nişte boltituri sub deal. Pe lanţul de pămînt din dreapta rîului se conturau zidurile redutelor înălţate de ordiile împărăteşti cînd cu pîrjolul necredincioşilor din veacul trecut.

Dinspre Maleia se auzi parcă un semnal de fluier.

— Stăm ?

— Stăm. Să adoarmă firea...

Abasarabă scoase pipa şi scotoci în şerpar. Căuta amnarul. Ion Vesel : ca buha. Cu o apăsare a mînii, îl împiedică să scapere.

— Jos sînt veghetori...

— Cîţi ?

— Doi. În faptul serii aţipesc şi ei...

— Nu te-au văzut cînd te sloboziră ortacii tăi ?

— Nu.

Ion Vesel fusese scăpat din prinsoarea carcerii de-abia cînd dădea soarele-ndesară. Făcea a doua noapte de osîndă. Cocina carcerii îngăduia să se strecoare printre parii de lemn dîra vînătă a înserării. Băieşul ofta plin de otrava mîniei. Ofta şi se dojenea. Cum de se lăsase prins ? ! Trebuia să-i rupă cu dinţii !

Stînd înţepenit acolo, încins ca un cărbune-n vatră, auzi şuşoteli la uşa carcerii. Apoi un glas printre bîrne :

— Ioane !

— Cine eşti ? întrebase el.

— Al lui Lepădat din Lonea. M-o mînat Maria lui Zăican într-acoace. „Spune bădiei Abasarabă să plece la Orăştie. Are a se întîlni cu Radu la hanul Popilor. Şi să mai ştii că o murit Sluguţa !", aşa mi-a zis.

— Ţi-a luat Dumnezeu minţile, măi Ilie ?

— Ba ! Ucisă cu junghiuri. Ciosvîrţită. Nu s-a aflat de cătră cine.

Ion Vesel simţise atunci ca un leşin, apoi o tremurare în vine.

— Tîlharul!

— Care, Ioane?

— Îl bănuiesc. Pe el sau unealta lui... Scapă-mă de-aici! Cît mai degrabă. Devale, la cîrciuma din Livezeni găsi-vei ceva băieşi petrileni. Mînă-i!

Peste un ceas de vreme băieşul era liber şi urca tiptil coasta spre Aninoasa, unde Abasarabă se afla de mult în adăstare. Auzind vestea năprasnică, se înfiorase. Îi grăi lui Vesel:

— Ce să mai vorbim atîta! Haidem! I-a sunat ceasul... Păcat că biaţa Anuţa nu poate să chiuie. Avea o icnire a ei... Cînd striga „Ţiba ne!", se cutremura satul. Oameni şi cîini o urmau de-a valma, în iureş. Bărbată muiere, odihneasc-o cel de sus!

Acum porniseră să împlinească destinul. Şi porunca moartei.

— Mai stăm, Împărate?

— Ba. Avem de tulit încă o ţîră. Lăsă-mă pe mine înainte. Cunosc seama pe şantier.

Ajunşi în luncă stătură un pic, să tragă cu urechea şi să adulmece încotro apucă. Întunericul se mai subţiase. În văzduhuri se dădea bătălie între geana seninului de pe Parîng şi bihoreala cu nori negri de la Surduc. Jos, pe şantier, se vedeau ca prin cearcăne de sită neagră, schelării, grămezi de lemnărie, vagonete şi movile de nisip. Acoperişul unui puţ de încercare ascundea privirea spre dîmbul unde ochii băieşului bănuiau locuinţa directorului. În seară, cînd ortacii îl sloboziseră din carceră, la ferestrele cabanei jucau lumini şi se auzeau rîsete. Căpitanul petrecea cu decurionul nemeşilor romîni din Livezeni, cu obărştaigărul Mayer şi cu subinginerul Fekete, de curînd venit de la Holbav. „Se va sfîrşi cu beţie", îşi spusese bihoreanu, şi se grăbise către Aninoasa. Acum — nici ţipenie de lumină, nici ţipenie de glas. Şantierul se odihnea.

N-avea asemănare cu cele din Petrila, pe care viața trăia fără oprire.

Cei doi urzitori ai unei judecăți barbare se prelinseră printre stive și schele. Apoi izbucnirea prelungă a unui țignal îi încremeni. Își ținură răsuflarea. De departe se auzi un răspuns înăbușit. Paznicii se încredințau că nimic nu se clintise de pe locurile în care împărățea Willing.

— Ce facem?

— Mai stăm o țîră.

Se ghemuiră pe vine, la adăpostul unei movilițe de steril.

— Și zici că era ciopîrțită? întrebă Abasarabă în șoaptă.

— Da. S-a luptat cu ucigașul.

— Cînd o îngroapă?

— Mîne-zi. Ce, te bate gîndul să...?

Faurul nu răspunse îndată. Cumpănea.

— Nu, nu mă pot duce. După ce-i dăm ăstuia ispașa, plec pe potecile Surianului la Orăștie. Dar tu?

— La ceata lui Trif. Oi găsi-o... Radu să mă cate acolo. Hai! merem pe-aci.

Mai făcură cîțiva pași. Se apropiau de casa unde dormea Willing.

— Măi, al naibii! murmură Abasarabă.

— Ce-i, bade?, șopti întrebarea băiețului iobag.

— De cînd mi-s, n-am pomenit sat fără cîne.

— Cum adică?

— Păi n-am auzit nici un lătrat, nici pe-aici, nici dinspre Livezeni.

— Nu mai sînt cîni în țară... Doar pe la orașe...

— Molimă?

— Ba. I-au ucis slugoii împărăției.

— Nu pricep...

— Ți-oi spune. Lasă...

Abasarabă se îndărătnici să înțeleagă pricina.

— Aha. Îmi veniră boii acasă... Păcat! Dar și răul e bun la ceva... Ce ne-am fi făcut în noaptea

asta, cu zăvozii după noi? Apoi, după ce mai cugetase: Ioane, nici revoluția n-are lipsă de cîni?

— Și-ncă de cîți!... Acu e slobod s-avem. Pe la Petrila cresc cîțiva. Dar îs micuți. Cumpărați de la Hațeg. O mierță, un cîne — un cîne, o mierță...

Abasarabă se poticni cu zgomot. Izbise într-o tablă groasă. Se chircîră pe vine. Faurul pipăi plăselele pistolului de sub șerpar.

— Stîmpără-ți pasul și glasul, ți-am spus!

— Ce fuse?

— Niște căzane cu cătran. Și unul cu uloi de rapiță, pentru uns scripeții. Mai avem cîțiva pași. Pe-aici!

Casa meșteșugită pentru locuință lui Willing era mică. Să tot fi avut o odaie și tindă înălțate din bîrne groase pe tălpi de bolovani. Judecătorii îi dădură tîrcoale. Se vedea în jur pînă la cîțiva pași. Ceața nopții se împrăștiase. Casa avea o singură ușă și două ferestre. Coperișul era din draniță nouă.

— S-au dus boii în fundul văii! scrîșni Abasarabă înciudat. Nu mi-ai spus că are zăbrele de fier...

Încercară ușa. Încuiată! Abasarabă împinse cu umărul. Nici o clintire.

Se ghemuiră pe trepte. Fiecare gîndea, în felul lui, la ce ar fi fost de făcut. Faurul cîntărea pistolul. Ion Vesel pipăia tăișul custurei de la brăcire. Nu puteau să dea îndărăt! Mai bine își puneau viața în cumpănă.

— Nu-s ciumos, dar vreau să răcoresc dreptatea, șopti bărbosul pentru el însuși.

— Eu vreau să-mi sălr inima! îl îngînă celălalt, tot pentru sine. Dorul răfuielii îmi sapă inima ca rîma pămîntul...

Mai zăboviră așa, în așteptarea unei sclipiri de gînd, apoi Abasarabă se ridică mușcat parcă de șarpe. Dacă obrazul i-ar fi fost din putregai de pădure, ar fi luminat întreg șantierul!

— Împărate, ai amnar? întrebă el cu glas înviorat de născocirea ce-i venise.

— Am!
— Dar iască?
— Se află.
— Atunci, hai!

Tiptil, cu paşi şoptiţi, cărară de sub dîmb două căzănaşe. Smoală şi ulei. Faurul scoase căciula şi o vîrî în catran, apoi, cu ea în chip de şomoiog începu să ungă bîrnele la uşă, la ferestre pe de-a rîndul. Simţea o tremurare în vine.

— Împărate, nu boli boala! Dă-i drumu...

Se lumină şi Ion Vesel. Cu ochi aidoma numelui ce-l purta, scoase laibărul de lînă şi îl vîrî mai adînc în uleiul de rapiţă.

— Bădiţă, începe să cure dreptatea!

Cît ai clipi, casa de bîrne fu mînjită pînă la un stat de om. Aşezară cazanele pe treptele de lemn şi şomoioagele sub ferestre. Scăpărară. Iasca sfîrîi, apoi vîlvătăi iuţi cuprinseră totul, ajutate de vîntul dinspre Lainici care răzbise seninul Parîngului.

Spuneau a doua zi babele de la priveghi că pe faţa Anuţei Sluguţ — care se odihnea în racla din bisericuţa popii Niculae — se ivise în ceasul acela un zîmbet. Dar oamenii dădeau din umeri, a îndoială. Necredincioşii!

CUPRINSUL

		Pag.
I.	La împăratul de la Viana	5
II.	În căutarea dreptății	48
III.	Onuț întreabă	63
IV.	În fund de munți	85
V.	Fetița fără nume	111
VI.	Și burghezia are necazuri	132
VII.	Casa diavolului	159
VIII.	Alupetreacată trimite vești	193
IX.	Școală nouă — școală veche	212
X.	Popicul de aur	238
XI.	A murit o fată grea	265
XII.	Franz Jäger	285
XIII.	Haiducii de la șase peșteri	314
XIV.	Împăratul minerilor !	338
XV.	Economicească tulburare	352
XVI.	Sfînta Varvara	376
XVII.	Foamete	399
XVIII.	Scîntei	420
XIX.	Petrila în frămîntare	447
XX.	Și măgarul are patru picioare	471
XXI.	Merem cu Kossuth !	490
XXII.	Cresc spînzurători la drum	508
XXIII.	S-a aprins pe Jii o torță	536

Responsabil de carte : Viniciu Gafiţa
Tehnoredactor : Ionel Gheorghiu
Corector : C. Moldoveanu

Dat la cules 21.10.57. Bun de tipar 20.03.58. Tiraj 15150 ex. Hîrtie semi velină mată de 65 gr. m². Ft. 540×840/16. Coli ed. 25,96. Coli de tipar 34,75. Ediţia I. Comanda 2124. A. nr. 04725. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 8 R-31.

Tiparul executat sub com. Nr. 140 la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. Stalin", Bucureşti — R.P.R.

Lei 11.50